

ISSN 2298-0776

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის განათლების,
კულტურისა და სპორტის სამინისტროს საქვეუწყებო
დანესებულება-საარქივო სამმართველო

Sub-department of Ajara Autonomous Republic Education,
Culture and Sport Ministry-Archives Administration

სამხრეთ-დასავლეთი საქართველო
(ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია)
საერთაშორისო კონფერენციის მასალები

X

SOUTH-WEST GEORGIA
(HISTORY, ARCHAEOLOGY, ETHNOLOGY)
INTERNATIONAL SCIENTIFIC
CONFERENCE MATERIALS

თბილისი - 2023 - TBILISI

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის განათლების,
კულტურისა და სპორტის სამინისტროს საქვეუწყებო
დანესებულება-საარქივო სამმართველო
Sub-department of Ajara Autonomous Republic Education,
Culture and Sport Ministry-Archives Administration

სამხრეთ-დასავლეთი საქართველო (ისტორია,
არქეოლოგია, ეთნოლოგია)
საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები
South-West Georgia (history, archaeology, ethnology)
International Scientific Conference materials

ISSN 2298-0776

X

გამომცემლობა „უნიპრესალი“
თბილისი – 2023 – Tbilisi

სარედაქციო საბჭო:

მაია ივანიშვილი – აჭარის საარქივო სამმართველოს უფროსი, **სარედაქციო საბჭოს თავმჯდომარე**;

თამაზ ფუტყარაძე – საზღვარგარეთთან, საზოგადოებასთან, მასმედიასთან ურთიერთობისა და დოკუმენტების პუბლიკაციისა და გამოყენების სამსახურის უფროსი, **რედაქტორი**.

სარედაქციო საბჭო: რამაზ ბოლქვაძე – აჭარის საარქივო სამმართველოს უფროსის მოადგილე, **ანზორ თხილაიშვილი** – აჭარის საარქივო სამმართველოს უფროსის მოადგილე, **ბესიკ ბაუჩაძე** – აჭარის საარქივო სამმართველოს უფროსის მოადგილე, **ელგუჯა ჩაგანავა** – ანალიტიკურ-მეთოდოლოგიური და ტერიტორიულ ორგანოებთან მუშაობის სამსახურის უფროსი, **ელგუჯა გოგიბერიძე** – ცენტრალური სახელმწიფო არქივის სამსახურის უფროსი; **მაია რურუა** – დაცვის, აღრიცხვის და სამეცნიერო – საცნობარო განყოფილების უფროსი, **ფრიდონ ქარდავა** – საზღვარგარეთთან, საზოგადოებასთან, მასმედიასთან ურთიერთობისა და დოკუმენტების პუბლიკაციისა და გამოყენების სამსახურის უფროსი სპეციალისტი; **ნატო ქიქვაძე** – საზღვარგარეთთან, საზოგადოებასთან, მასმედიასთან ურთიერთობისა და დოკუმენტების პუბლიკაციისა და გამოყენების სამსახურის უფროსი სპეციალისტი; **თინათინ ჯაბადარი** – საქართველოს ეროვნული არქივი, უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივის უფროსი სპეციალისტი, **ოთარ გოგოლიშვილი** – შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი, **ჯემალ კარალიძე** – შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი; **ციური ქათამაძე** – შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი; **ლუბოვ ლისკი** – ჰელსინკის უნივერსიტეტის დოქტორანტი; **გაბრიელა ბელოვა** – ბლაგოვეგრადის უნივერსიტეტის პროფესორი, **გურამ ხიმშიაშვილი** – სტამბოლის ქართული კულტურის ცენტრის ხელმძღვანელი.

Editorial Board:

Maia Ivanishvili – head of Sub-department of Ajara Autonomuouos Republic Government – Archives Administration, chairman of editorial board;

Tamaz Putkaradze – head of foreign, public, media relations and documents publication and utilization department, **editor**;

Editorial Board: Ramaz Bolkvadze – Deputy chief of Ajara AR – Archives Administration; **Anzor Tkhliaishvili** – Deputy chief of Ajara AR – Archives Administration; **Besik Bauchadze** – Deputy chief of Ajara AR – Archives Administration; **Elguja Chaganava** – Head of analytical-methodological and working with territorial bodies service; **Elguja Gogiberidze** – head of service of Central State Archives; **Maia Rurua** – Archives Administration, Head of preservation, registration and scientific-informational department; **Fridon Kardava** – Archives Administration, senior specialist of foreign, public, media relations and documents publication and utilization service; **Nato Kikava** – Archives Administration, senior specialist of foreign, public, media relations and documents publication and utilization service; **Tinatin Jabadari** – senior specialist of Contemporary History Archives of National Archives of Georgia; **Otar Gogolishvili** – professor of Shota Rustaveli State University; **Jemal Karalidze** – professor of Shota Rustaveli State University; **Tsiuri Katamadze** – professor of Shota Rustaveli State University; **Luba Liski** -Phd of Helsinki University; **Gabriela Belova** – professor of Blagoevgrad University; **Guram Khimshiashvili** – Head of the Georgian Culture Center in Istanbul

სარედაქციო საბჭო შეიძლება ყოველთვის არ ეთანხმებოდეს ავტორების მოსაზრებებს. ავტორთა სტილი დაცულია.

Editorial board may not always agree with authors opinions.
Authors style is retained.

© აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის განათლების, კულტურისა და სპორტის სამინისტროს საქვეყნეუბო დაწესებულება-საარქივო სამმართველო, 2019

გამომცემლობა „**უნივერსალი**“, 2023

თბილისი, 0186, ა. ჰოლიბაოვსკაინა 4 ☎: 5(99) 33 52 02, 5(99) 17 22 30
E-mail: gamomcemlobauniversali@gmail.com; universal505@ymail.com

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის განათლების,
კულტურისა და სპორტის სამინისტროს საქვეუწყებო
დანესებულება – საარქივო სამმართველო

Sub-department of Ajara Autonomous Republic Education,
Culture and Sport Ministry-Archives Administration

საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია
„სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო
(ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია)

**International Scientific Conference South-West
Georgia (history, archaeology, ethnology)**

პროგრამა, Program

X

კონფერენცია ჩატარდება 2023 წლის ნ. 27-28 აპრილს,
აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის განათლების,
კულტურისა და სპორტის სამინისტროს საქვეუწყებო
დანესებულება – საარქივო სამმართველოში
(ბათუმი, გორგასალის ქუჩა №126).

**The conference will be held on April 27-28, 2023 in Sub-
department of Ajara Autonomous Republic Education,
Culture and Sport Ministry – Archives Administration
(№126 Gorgasali str. Batumi)**

საორგანიზაციო კომიტეტი: Organizing Committee:

მაია ივანიშვილი	Maia Ivanishvili
თამაზ ფუტკარაძე	Tamaz Phutkaradze
რამაზ ბოლქვაძე	Ramaz Bolkvadze
ბესიკ ბაუჩაძე	Besik Bauchadze
ანზორ თხილაიშვილი	Anzor Tkhilaishvili
ნატო ქიქავა	Nato Kikava
ციცი ცინცაძე	Tsitsi Tsintsadze

27 აპრილი, 2023 წელი

10⁰⁰ – 10⁵⁰ კონფერენციაში მონაწილეთა რეგისტრაცია

11⁰⁰ კონფერენციის გახსნა – **მაია ივანიშვილი** –
საარქივო სამმართველოს უფროსი
მისალმებები

April 27, 2023

11⁰⁰ – 10⁵⁰ registration of conference participants

11⁰⁰ Opening of the conference – **Maia Ivanishvili** – *head of*
Archives Administration
Welcome speeches

პლენარული სხდომა
Plenary Session
საკონფერენციო დარბაზი, 11⁴⁰-13.00
Conference hall 11⁴⁰-13.00

1. **თამაზ ფუტკარაძე, ციური ქათამაძე** (ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბათუმი)

***აჭარის ცენტრალური სახელმწიფო არქივის
ჩამოყალიბების ისტორიიდან***

Tamaz Phutkaradze, Tsiuri Katamadze (Shota Rustaveli State University, Batumi)

From the history of the establishment of the Central State Archive of Ajara

2. **გაბრიელა ბელოვა, ნიკოლაი მარინი** („ნეოფიტ რილსკის უნივერსიტეტი, ბლაგოევგრადი, ბულგარეთი)

***ბულგარეთი-საქართველო: დიპლომატიური
ურთიერთობების ოცდაათი წელი და
მრავალსაუკუნოვანი კულტურული და ისტორიული
კავშირები***

Gabriela Belova Nikolay Marin (Vice-Dean of Law and History Faculty, South-West University “Neofit Rilski” – Blagoevgrad, Bulgaria)

***BULGARIA-GEORGIA: THIRTY YEARS OF DIPLOMATIC
RELATIONS AND CENTURIES-OLD CULTURAL AND
HISTORICAL TIES***

3. **ელგუჯა მეძმარიაშვილი** (საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია, თბილისი)

***საჰაერო-კოსმოსური დაცვის სისტემა და მისი,
განსხვავებული და მიზნობრივი კონფიგუ-***

**რაცით, ორბიტული კომპლექსის შექმნის აუ-
ცილებლობა საქართველოში**

Elguja Medzmariashvili (Georgian National Academy of
Science, academician, general-mayor, Tbilisi)

***Necessity of creation orbital complex and air-space
protection system with its different, targeted configuration
in Georgia***

შესვენება: 13.00-14.00 სთ.

Break: 13.00-14.00

27 აპრილი, 2023 წ.

April 27, 2023

სექცია I; Section I

საკონფერენციო დარბაზი: 14⁰⁰-18⁰⁰

Conference hall: 14⁰⁰-18⁰⁰

**სექციის ხელმძღვანელები: ოთარ გოგოლიშვილი
ლუბა ლისკი**

Moderators: Otar Gogolishvili

Luba Liski

1. ოთარ გოგოლიშვილი (ბათუმის შოთა რუსთაველის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბათუმი)

***გამოჩენილი პიროვნება და საზოგადო მოღვაწე
გრიგოლ გურიელი***

Otar Gogolishvili (Shota Rustaveli State University, Batumi)

Grigol Gurriel, a prominent personality and public figure

2. მარიამ მარჯანიშვილი (სახელმწიფო ისტორიული
მუზეუმი, ქუთაისი)

„თეთრი გიორგის“ ლიდერის პოლიტიკური კრედო
Mariam Marjanishvili (State Historical Museum, Kutaisi)
The political credo of the leader of "Tetri Giorgi"

3. **ლუბა ლისკი** (ჰელსინკის უნივერსიტეტი)
ქალის მიმართ ამბივალენტური დამოკიდებულების ანალიზი კომის ხალხის ტრადიციულ კულტურაში

Lubov Liski (Helsinki University)

Polluting and respected: an analysis of the ambivalent attitude towards a woman in the traditional culture of the Komi people

4. **უჩა ოკროპირიძე** (ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტი, ბათუმი)

დეპორტირებულთა რეპატრიაციის „დაწყება“ და მასთან დაკავშირებული პრობლემები

Ucha Okropiridze (Shota Rustaveli State University, Niko Berdzenishvili Institute, Batumi)

The „start“ of repatriation of deportees from Meskheta da related problems

5. **ლევან ჯიქია** (საქართველოს ეროვნული არქივი, თბილისი)

აკადემიკოს ივანე ჯავახიშვილის გამოუქვეყნებელი ნაშრომი „აჭარისტანი“

Levan Jikia (National Archives of Georgia, Tbilisi)

Academician Ivane Javakhishvili's unpublished work „Ajaristani“

6. **ია ლადუა, ნანი კიკნაძე** (ლიტერატურის მუზეუმი, თბილისი)

ფაქტები აჭარის სამშობლოში დაბრუნების ისტორიიდან (ლიტერატურის მუზეუმში დაცული რამდენიმე ხელნაწერის მიხედვით)

Ia Ghadua, Nani Kiknadze (Museum of Literature, Tbilisi)
Facts from the history of Ajara's return to its homeland
(according to several manuscripts preserved in the
Museum of Literature)

7. *გურამ ხიმშიაშვილი* (მუსტაფა იაკუთ) (ქართული
კულტურის ცენტრი, სტამბოლი)
Guram Khimshiashvili (Mustafa Iakuti) (Georgian Culture
Center, Istanbul)

27 აპრილი, 2023

სექცია II. Section – II

დარბაზი II, Hall II, 14⁰⁰-18⁰⁰

სექციის ხელმძღვანელები: *თინა იველაშვილი*
რუსუდან კობრავა

Moderators: Tina Ivelashvili
Rusudan Kobrava

1. *თინა იველაშვილი* (სამცხე-ჯავახეთის სახელ-
მწიფო უნივერსიტეტი, ახალციხე)
ქართული ოჯახური ტრადიციები, როგორც
ეროვნული ღირებულება
Tina Ivelashvili (Samtskhe-Javakheti State
University, Akhaltsikhe)
Georgian family traditions as a national value
2. *შორენა მახარაძე* (ხარიტონ ახვლედიანის მუზეუმი,
ბათუმი)
ქალის ტრადიციული სამოსი აჭარაში
Shorena Makharadze (Khariton Akhvlediani Museum,
Batumi)
Woman's traditional clothes in Ajara

3. **რუსუდან კობრავა** (ხარიტონ ახვლედიანის მუზეუმი, ბათუმი)
ნიკოლოზ ნიკოლოზის ძე გომანი
Rusudan Kobrava (Khariton Akhvlediani Museum, Batumi)
Nikoloz Gomani
4. **გიორგი ბაციკაძე** (აჭარის კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის სააგენტო, ბათუმი)
ბრძოლა ქართული ენის წინააღმდეგ და 1977-1978 წწ. საკონსტიტუციო ცვლილებები
Giorgi Batsikadze (Cultural Heritage Protection Agency of Ajara, Batumi)
The struggle against the Georgian language and 1977-1978 constitutional amendments
5. **ნესტან სულავა** (ივანე ჯავახიშვილისა და ახალციხის სახელმწიფო უნივერსიტეტები, თბილისი, ახალციხე)
„წმ. აბიბოს ნეკრესელის წამების“ კოდოკოლოგიურ-ტექსტოლოგიური შესწავლისათვის
Nestan Sulava (Ivane Javakhishvili and Akhaltsikhe State Universities, Tbilisi, Akhaltsikhe)
St. For the codicological-textological study of the Martyrdom of Abibos Nekreseli
6. **ლელა სარალიძე** (რეგიონალური კვლევის ინსტიტუტი, თბილისი)
 პოლიტიკური სიტუაცია ბათუმის ოლქში დიდი ბრიტანეთის მმართველობის პერიოდში (1918-1920 წწ.)
Lela Saralidze (რეგიონალური კვლევის ინსტიტუტი, თბილისი)
 political situation in Batumi region during British rule (1918-1920)
7. **თინა ჯაბადარი** (ეროვნული არქივი, თბილისი)
 ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებისა და ზაქარია ჭიჭინაძის როლი სამხრეთ-და-

სავლეთ საქართველოს მოსახლეობის ეროვნული იდენტობის აღქმაში

Tinatin Jabadari (National Archives of Georgia, Tbilisi)

A society spreading literacy among Georgians and Zakaria Chichinadze's role in the perception of the national identity of the population of south-western Georgia.

Discussion

27 აპრილი, 2023

სექცია III. Section – III

დარბაზი III, Hall III, 14⁰⁰-18⁰⁰

სექციის ხელმძღვანელები: გურამ ჩხატარაშვილი
კახა ქამადაძე

*Moderators: Guram Chkhatarashvili
Kakha Kamadadze*

1. **ემზარ კახიძე, თამარ შალიკაძე** (არქეოლოგიური მუზეუმი, ბათუმი)
ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენები ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტში (სოფელი ზანაქიძეები, სატეხია)
Emzar Kakhidze/Tamar Shalikadze (Archaeological Museum, Batumi)
New discoveries in Khelvachauri municipality (village Zanakidzeebi, Satekhia)
2. **გურამ ჩხატარაშვილი** (არქეოლოგიური მუზეუმი, ბათუმი), **ვალერი მანკო** (უკრაინის მეცნიერებათა აკადემიის არქეოლოგიის ინსტიტუტი, კიევი)
რეზო ტაკიძე (ქობულეთის მუზეუმი)
ქვის ინვენტარის ტექნოლოგიური და ტიპოლოგიური ანალიზი ქობულეთის კულტურის ძეგლებიდან

Guram Chkhatarashvili (Archaeological Museum, Batumi)
Valery Manko (Institute of Archeology of the Academy of Sciences of Ukraine)

Rezo Takidze (Kobuleti Museum)

Technological and typological analysis of stone industry from Kobuleti culture sites

3. **კახაბერ ქამადაძე** (შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბათუმი)
ბეშუმის „ნაქალაქარი“ (ინტერდისციპლინური კვლევა)

Kakhaber Kamadadze (Shota Rustaveli State University, Batumi)

The beshumi settlement-sites

4. **მერაბ მეგრელიშვილი** (ბსუ-ს ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტი, ბათუმი)

გზები და ხიდები აჭარაში (XIX საუკუნე)

Merab Megrelishvili (Niko Berdzenishvili Insitute, Batumi)

Roads and bridges of Ajara in 19 s

5. **ცირა მესხიშვილი** (სამცხე-ჯავახეთი სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ახალციხე)

გვიან შუასაუკუნეების ახალციხური აბანოები

Tsira Meskhishvili (Samtskhe-Javakheti State University, Akhaltsikhe)

Late Midcenturies Akhaltsikhian baths

6. **ჯემალ კარალიძე, მალხაზ ჩოხარაძე** (შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბათუმი)

აფხაზთა პირველი დასახლებები აჭარაში

Jemal Karalidze/Malkhaz Chokharadze (Shota Rustaveli State University, Batumi)

The first Abkhazians settlements in Ajara

28 აპრილი, 2023 წ.

April 28, 2023

საკონფერენციო დარბაზი, 11⁰⁰-14⁰⁰

Conference Hall, 11⁰⁰-14⁰⁰

სექციის ხელმძღვანელები: ნანი ფუტკარაძე

მარინე ჯინჭარაძე

Moderators: Nani Phutkaradze

Marine Jincharadze

1. **ნანი ფუტკარაძე** (შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბათუმი)
მუჰაჯირთა შთამომავლების ზეპირი ისტორიები
Nani Phutkaradze (Shota Rustaveli State University, Batumi)
Oral histories of the descendants of the Muhajirs
2. **ციური ქათამაძე** (შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)
იერუსალიმში ქართველთა უფლებების დაცვის ისტორიიდან
Tsiuri Katamadze (Shota Rustaveli State University, Batumi)
From the history of protecting the rights of Georgians in Jerusalem (according to Ottoman documentary sources)
3. **ელზა ფუტკარაძე** (ბსუ-ს ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტი, ბათუმი)
არტაანის მხარის ფოლკლორულ-დიალექტოლოგიური პორტრეტი კონსტანტინე ოდიშარიას არტაანში მოგზაურობის დღიურების მიხედვით
Elza Phutkaradze (Niko Berdzenishvili Institute, Batumi)
Folk-dialect portrait of Artaani by Konstantine Odisharia travel in Artaani
4. **მარინა ჯინჭარაძე** (ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბათუმი)

რენესანსული ეპოქის ჰუმანისტური მსოფლმხედველობა და მისი როლი ახალი ესთეტიკური იდეალის ჩამოყალიბების საქმეში

Marina Jincharadze (Shota Rustaveli State University, Batumi)

A new ideal of a person in painting and its connection with humanism world view of Renaissance period

5. **მერაბ ფუტკარაძე** (შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბათუმი)

აჭარის მოსახლეობის ეროვნული სტრუქტურის ისტორიულ-გეოგრაფიული თავისებურებები

Merab Phutkaradze (Shota Rustaveli State University, Batumi)

Historical-geographic features of the national structure of the population of Ajara

6. **ნაილე მიქელაძე** (ბსუ-ს ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტი, ბათუმი)

ისტორიული რეალიები ასლან მიქელაძის პირადი არქივიდან

Naile Mikeladze (Niko Berdzenishvili Institute of Batumi Shota Rustaveli State University)

Historical Realities from the Personal Archive of Aslan Mikeladze

დისკუსია

კონფერენციის შედეგების შეჯამება.

Discussion

Summing up of the results of conference

თამაზ ფუტკარაძე, ციური ქათამაძე

Tamaz Phutkaradze, Tsiuri Katamadze

*აჭარის ცენტრალური სახელმწიფო არქივის
ჩამოყალიბების ისტორიიდან*

*From the history of the establishment of the
Central State Archive of Ajara*

აბსტრაქტი. საარქივო საქმის განვითარების ისტორიის საწყის თარიღად საქართველოში მიჩნეულია 1920 წლის 23 აპრილი, როცა დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელმა კრებამ მიიღო კანონი ცენტრალური სამეცნიერო არქივის დაარსების შესახებ. სახელმწიფო არქივის დაარსების შესახებ კანონის მიღება უაღრესად დროული იყო, რადგან უპატრონობისა და დაუცველობის გამო საარქივო მასალის უდიდეს ნაწილს მოსპობა ემუქრებოდა.

1923 წლის 11 აპრილს აჭარის ასსრ სახკომსაბჭოს პრეზიდიუმმა განიხილა განათლების კომისარიატის მიერ წარდგენილი პროექტი „არქივის ორგანიზაციისა და ცენტრალიზაციის შესახებ“ და დაადგინა აჭარაში შექმნილიყო საარქივო დაწესებულება. სწორედ ეს დღე, **1923 წ. 11 აპრილი უნდა ჩაითვალოს აჭარაში საარქივო დაწესებულების დაბადების დღედ**, რომლის შემდეგაც აღნიშნულმა დაწესებულებამ ოფიციალურად დაიწყო ფუნქციონირება.

საკვანძო სიტყვები: არქივი, ისტორია, კანონი, სახკომსაბჭო, საარქივო დოკუმენტი.

Abstract. April 23, 1920, when the founding assembly of the Democratic Republic adopted the law on the establishment of the Central Scientific Archive, is considered to be the starting date of the history of the development of archival affairs in Georgia. The adoption of the law on the establishment of the state archive was extremely timely, because the greatest part of the archival material was threatened with destruction due to lack of ownership and insecurity.

On April 11, 1923, the Presidium of the Ajara SSR Council of People's Commissars discussed the project "on the organization and

centralization of the archive" presented by the Commissariat of Education and decided to create an archival institution in Ajara. This very day, April 11, 1923, should be considered the birthday of the archival institution in Ajara, after which the mentioned institution officially started functionality.

Key words: *archive, history, law, Council of People's Commissars, archival document.*

საარქივო საქმის განვითარების ისტორიის საწყის თარიღად საქართველოში მიჩნეულია 1920 წლის 23 აპრილი, როცა დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელმა კრებამ მიიღო კანონი ცენტრალური სამეცნიერო არქივის დაარსების შესახებ. რესპუბლიკის ცენტრალური სამეცნიერო არქივის დირექტორად დაინიშნა დამფუძნებელი კრების წევრი პეტრე გელეიშვილი (ნ. მირიანაშვილი, მ. იტრიაშვილი, 2012:47; სუიცა ფ.335 ან. საქ. 7, გვ.1). პირველად, სამეფო დაწესებულებების საუწყებო არქივების ბაზაზე ყალიბდება მთავარი ისტორიული არქივი. ამავე პერიოდში ყალიბდება სამხედრო-ისტორიული არქივი, მოგვიანებით კი (1923-1927 წწ.) ძველი აქტების არქივი, ისტორიულ-რევოლუციური არქივი, იურიდიული არქივი და ა. შ. (ა. კარასევა, აჭარის ასსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივი. სადიპლომო ნაშრომი. ბათუმი 1961, გვ. 1,2 (რუსულად). ასევე, ფონდი რ-89, ან.1. საქმე 138, ფურც. 1, 2). რესპუბლიკის ცენტრალური სახელმწიფო არქივის დაარსების შესახებ კანონის მიღება უაღრესად დროული იყო, რადგან უპატრონობისა და დაუცველობის გამო საარქივო მასალის უდიდეს ნაწილს მოსპობა ემუქრებოდა. წითელი არმიის შემოსვლას მოჰყვა ზოგიერთი არქივის განადგურება, მაგ. განადგურდა კავკასიის ყოფილი საოლქო შტაბის არქივი. თვით ცენტრალური არქივის შენობაშიც ჯარისკაცების დგომისას ბევრი საარქივო დოკუმენტი საბოლოოდ გაქრა და განიავდა (ნ. მირიანაშვილი, მ. იტრიაშვილი, 2012:47).

„საარქივო საქმის რეორგანიზაციის შესახებ” საქარ-

თველოს რეკომმა 1921 წლის 1 ივლისს გამოსცა დეკრეტი, რომლის მიხედვით უნდა გაუქმებულიყო სახელმწიფო დაწესებულებათა საუწყებო არქივები. მათი საქმეები უნდა გადასცემოდა სახელმწიფოს საერთო საარქივო ფონდში. „საარქივო ფონდის გამგებლობისათვის“ განათლების სახალხო კომისარიატთან უნდა დაარსებულიყო საარქივო სამმართველო, როგორც „მისი აკადემიური ცენტრის ნაწილი“. სახელმწიფო დაწესებულებათა ხელმძღვანელებს ევალებოდათ „ყოველგვარი საარქივო საქმეები და მიწერ-მოწერა, რომელიც დასრულებულია 1921 წ. თებერვლის 25-მდე და მიმდინარე მუშაობის საჭიროებას არ წარმოადგენს“ გადაეცათ საარქივო საქმეთა სამმართველოსათვის, დაუსრულებელი საქმეები კი ყოველი უწყებისათვის ცალკე დებულებით გათვალისწინებულ დრომდე უნდა დარჩენილიყო ადგილზე. საარქივო სამმართველოს წერილობითი ნებართვის გარეშე სახელმწიფო დაწესებულებებს აეკრძალათ დოკუმენტების მოსპობა-განადგურება. დეკრეტი ითვალისწინებდა საარქივო დოკუმენტებით სარგებლობის გამარტივებას (სამეცნიერო-კვლევითი საქმიანობის გააქტიურების ინტერესებიდან გამომდინარე), ამიტომაც მიზანშეწონილად მიიჩნია, რომ „სახელმწიფო საარქივო ფონდის ცალკე ნაწილები შეძლებისდაგვარად შეერთებულიყო ცენტრალიზაციის საფუძველზე“ (ასს ცსა, ფ. რ-1, ან.1, ს. 23, ფურც. 91).

წარმოდგენილი დეკრეტის საფუძველზე აჭარაში დაიწყო დოკუმენტების შეგროვება და დაცვა (თ. ფუტყარაძე, ნ. ქიქავა. „არხეიონი“ III, 2012: 3). გასაბჭოების პირველი დღეებიდანვე აჭარის ასსრ სამხედრო კომისარიატთან ჩამოყალიბდა დროებითი კომისია, რომელსაც დაევალა სამხედრო-ისტორიული დოკუმენტების შეგროვება და კლასიფიკაცია. ამ კომისიის გამგებლობაში უნდა მოქცეულიყო როგორც სამხედრო, ისე სამოქალაქო დაწესებულებების საარქივო მასალები (გრ. ჩაგანავა, აჭარის ასსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივის ისტორია. მოხსენება. ფ. რ-89, ან. 1, საქმე 279, ფურც.2) .

1921 წლის 15 ივლისს სამხედრო კომისარიატის მიერ გამოცემული განკარგულებით ყველა დაწესებულებას (სა-

მოქალაქო, სამხედრო) სამი დღის განმავლობაში უნდა ეცნობებინათ დროებითი კომისიის თავმჯდომარისათვის მათ განკარგულებაში არსებული მასალების შესახებ (გრ. ჩაგანავა, აჭარის ასსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივის ისტორია. მოხსენება. ფ. რ-89, ან. 1, საქმე 279, ფურც.3). სამხედრო კომისარიატის დროებითი კომისია თავის თავზე იღებდა აჭარის ტერიტორიაზე არსებული ყველა არქივის გამგებლობას.

აჭარის საოლქო სამხედრო კომისარიატის დროებითმა კომისიამ დიდი მუშაობა ჩაატარა საარქივო-დოკუმენტური მასალების შეგროვების, კლასიფიკაციის, აღწერისა და ყველა საარქივო დოკუმენტის ერთ სახელმწიფო დანესებულებაში თავმოყრის თავლსაზრისით (გრ. ჩაგანავა, აჭარის ასსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივის ისტორია. მოხსენება. ფ. რ-89, ან. 1, საქმე 279, ფურც.3).

საარქივო დოკუმენტების შენახვის, აღრიცხვაზე აყვანის და საარქივო საქმის ორგანიზაციის მიზნით აჭარაში გამოიგზავნა საქართველოს მთავარი სამმართველოს რწმუნებული, რომელსაც თავისი საქმიანობის განხორციელება მოუხდა სამხედრო კომისარიატის დროებითი კომისიის მუშაობის პარალელურად (გრ. ჩაგანავა, აჭარის ასსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივის ისტორია. მოხსენება. ფ. რ-89, ან. 1, საქმე 279, ფურც.3).

1922 წლის 10 იანვარს საქართველოს ცენტრალურმა არქივმა ბათუმში მოავლინა ცნობილი ისტორიკოსი **სარგის კაკაბაძე**, რომელსაც, როგორც მისი წერილიდან ირკვევა, საკმაოდ უცნაური ვითარება დახვდა. აღმოჩნდა, რომ ბათუმში 1921 წელს მოსკოვიდან **ჩასულან სიროტენკო და შაფირი**, რომლებიც თავანთ თავს კომინტერნის წარმომადგენლებს უწოდებდნენ (ნ. მირიანაშვილი, მ. იტრიაშვილი, 2012: 48). მათ შეუდგენიათ ადგილობრივი სამხედრო საისტორიო კომისია, რომლის თავმჯდომარედაც დაუნიშნავთ გენერალ-მაიორი **გიორგი ფურცელაძე**. კომისიის შემადგენლობაში იყვნენ: ნაცვლიშვილი (ციხის შტაბის სამხედრო მოხელე), ქადეიშვილი (საბინაო განყოფილების აგენტი) და

ცინცაძე (დამსჯელი ასეულის კომენდანტი). ცინცაძე კომისიის მდივნის მოვალეობასაც ასრულებდა (ნ. მირიანაშვილი, მ. იტრიაშვილი, 2012:48). აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ მთავარი საარქივო სამმართველოს არც ერთი ხელმძღვანელი პირი ბათუმში არ ჩასულა. ისინი მხოლოდ დეპეშებითა და წერილობითი მიმართევებით ცდილობდნენ საარქივო აპარატის ორგანიზებას. მიუხედავად ამისა, კომისიის მუშაობას საკმაოდ კარგი შედეგი მოყვა. უამრავი საარქივო დოკუმენტი გადაურჩა გაბნევასა და განადგურებას. უფრო მეტიც, თითქმის მთლიანად შენარჩუნდა ქალაქის მმართველობის, საბაჟოსა და სასამართლოს არქივები (ნ. მირიანაშვილი, მ. იტრიაშვილი, 2012:48). სამწუხაროდ, ყოფილი ჟანდარმერიის სამმართველოს არქივი ორი სატვირთო მანქანით ბათუმის ადგილობრივი ჩეკას მითითებით 1921 წლის ზაფხულში გადაუტანიათ თბილისში, საქართველოს ჩეკაში.

ბათუმის არქივში არსებული მდგომარეობის გაცნობის შემდეგ, სარგის კაკაბაძემ სამმართველოს რწმუნებულად გიორგი ფურცელაძე დატოვა. მას მიეცა შესაბამისი მანდატი: „წარმომდგენი ამისა, გიორგი მიხეილის ძე ფურცელაძე ითვლება სსსრ მთავარ საარქივო სამმართველოს რწმუნებულად აჭარაში. მას ევალება მთავრობის 1 ივლისის, 1921 წლის დეკრეტის ფარგლებში შესახებ საარქივო საქმის მოწყობისა, ადგილობრივ დაწესებულებებთან ან კიდევ ცალკე არსებულ არქივების თვალყურის დევნება, ზომების მიღება მათი დაცვის შესახებ და შეძლებისდაგვარად მათი მოწყობა. ყველა დაწესებულებას ეთხოვებათ დახმარება აღმოუჩინონ ამხ. ფურცელაძისადმი მინდობილ დავალებათა შესასრულებლად“. მანდატს ხელს აწერს საარქივო მმართველობის მთავარი გამგე სარგის კაკაბაძე (სუიცსა, ფ. 335, ან. 1, ს. 63, ფურც. 14). ს. კაკაბაძეს კანონზომიერად მიაჩნია გ. ფურცელაძის დანიშვნა აღნიშნულ პოზიციაზე, რადგან „მას ამ საქმისთვის“ ჰქონდა „ინტერესი და სათანადო კულტუროსობაც“. ს. კაკაბაძეს ამის შესახებ უცნობებია კიდევ „აჭარის ტანის განათლების კომისიისათვის“; „ამხ. ფურცელაძის ჩვენი რწმუნებულად დანიშვნის შესახებ მე ვაცნობე ბათუმ-

შივე აჭარისტანის განათლების კომისიას, რომელსაც ვსთხოვე მისი დაკმაყოფილება სათანადო ულუფით საარქივო სამმართველოსათვის დადგენილ ულუფათა რიცხვიდან“ (ნ. მირიანაშვილი, მ. იტრიაშვილი, 2012:48; სუიცა ფ.335, ან.1, საქ.7 გვ.130).

1922 წლის აგვისტოში განათლების კომისარიატმა გამოსცა დეკრეტი **აკადემიური ცენტრის შექმნის** შესახებ. ცენტრში უნდა შესულიყო საარქივო განყოფილება. მალე აკადემიური ცენტრი გააუქმეს. საარქივო განყოფილების მომავალი პერსპექტივა კვლავ გაურკვეველი დარჩა. მართალია განათლების კოლეგიამ მიიღო დადგენილება აჭარის საარქივო განყოფილების შექმნის შესახებ, მაგრამ განათლების კომისარიატმა იგი არ დაამტკიცა, რადგანაც აჭარისტანის სახალხო კომისართა საბჭოს გადაწყვეტილებით, „საარქივო განყოფილების შექმნა საჭირო არ იყო“ (ნ. მირიანაშვილი, მ. იტრიაშვილი, 2012:49). ყოვლად აუხსნელი და გაუაზრებელი იყო უმაღლესი საბჭოს ანალოგიური გადაწყვეტილება მაშინ, როცა რსფსრ-ს ცენტრალურ აღმასრულებელ კომიტეტს მიღებული ჰქონდა დეკრეტი საგუბერნიო და საოლქო აღმასკომებთან დიდი უფლებებით აღჭურვილი საარქივო ბიუროების დაარსების შესახებ (იხ. „правда“ 25.11.1921). სწორედ ამის შესახებ წერდა გიორგი ფურცელაძე სარგის კაკაბაძეს: „რატომ ჩვენ საქართველოში ან და მით უმეტეს ბათუმში არ უნდა გვექონდეს საარქივო განყოფილება, სადაც მრავალი საისტორიო მასალაა დაგროვილი. მხოლოდ საჭიროა ამის შესახებ თქვენ მიერ ახსნა-განმარტება, რათა ცენტრმა მიაქციოს ყურადღება, რომ არ ქონდეს ალაგი ისეთ გაუგებრობას, რომ ერთი კალმის გასმით, რომელიმე პიროვნებას შეეძლოს ასეთი დაუფასებელი კულტურული მასალა გარეთ გაყაროს და ხაზი გადაუსვას მის არსებობას“ (ნ. მირიანაშვილი, მ. იტრიაშვილი, 2012:50, ასევე, ცენტრალური სახელმწიფო არქივის ისტორია. მოხსენება. ფ. რ-89, ან. 1, საქმე 279, ფურც.3).

საქართველოს საარქივო სამმართველოს რწმუნებულის გიორგი ფურცელაძის აქტიური მეცადინეობით, ადგი-

ლობრივი ხელისუფლების დახმარებითა და მხარდაჭერით 1922 წლის ნოემბერში ჩამოყალიბდა აჭარის ასსრ განათლების სახალხო კომისარიატის ბათუმის საარქივო განყოფილება, მაგრამ ეს ჯერ კიდევ არ ნიშნავდა საარქივო დაწესებულების ფორმირებას.

არქივის დაარსების საკითხი განხილულ იქნა აჭარის სახკომსაბჭოს 1922 წ. 7 დეკემბრის პლენუმზეც. საარქივო დოკუმენტებში დაცულია აღნიშნული პლენუმის N8 ოქმი (ესწრებოდნენ: „ს. დიასამიძე (სახკომსაბჭ. თ-რე), გ. რამიშვილი (კომ. მეურნ. განყ), პევცოვი (კომ. მეურნ. თ.-რის ამხ-ი), ჩუპრინა (პროფკავშ), მარკმანი (ს.მ.უ.ს), ფალავა (მინ. მოქ. სახკ.), თუმანოვი (მუშგლეხინი), გათენაძე (სა-სურს.სახკ.) ლორთქიფანიძე (განათ.სახკ.), ბლიუმზაკი (შრომ.სახკ.), სვანიძე (პარტკომი), ქიქავა (ფინ.სახკ.), ბზიავა (იუსტ.სახკ.), ქოჩიაშვილი (ჯანმრ. სახკ.), კაიკაციშვილი (შინ.საქ.სახკ.), იესელევიჩი (საგანგ. განყ.) და ბოდიანსკი (ბათ. გამ. რ-ნი)“. დღის წესრიგში იყო „ძველი საქმეების შესანახად და შესასწავლად“ საარქივო სამმართველოს დაარსების შესახებ განათლების სახკომის მომართვის განხილვა. პლენუმმა დაადგინა: „ეცნობოს ცენტრს, რათა მან მოაგვაროს ეს საკითხი: მზრუნველობა გასწიოს ბათომში არსებულ სხვადასხვა ისტორიული მნიშვნელობის საქმეების შენახვაში, ხოლო ბათომში ამ მიზნისთვის სპეციალური აპარატის შექმნა უარყოფილ იქნას. წინადადება მიეცეს ყველა დაწესებულებებს, სადაც ასეთი საქმეები ინახება, ყურადღებით დაიცვან ისინი (ასსცსა, ფონდი რ-2, ან.1, საქმე 12, ფურც. 4). პლენუმის გადაწყვეტილების მიუხედავად საარქივო სამმართველოს დაარსების საკითხი მაინც გადაუჭრელი დარჩა.

1923 წლის 20 მარტს აჭარისტანის სახალხო კომისართა საბჭოს პრეზიდიუმის სხდომაზე მოსმენილი იქნა საქართველოს მთავარი საარქივო საქმის რწმუნებულის გ. ფურცელაძის მოხსენება „საარქივო საქმის მდგომარეობა აჭარაში“. პრეზიდიუმმა განიხილა საარქივო საქმესთან დაკავშირებული ყველა საკითხი და დაადგინა: „ყველა მასალა გადაეცეს განათლების სახალხო კომისარიატს და წინადადება მიეცეს

მას, რათა ათი დღის განმავლობაში წარმოადგინოს დაწვრილებითი გეგმა ამ საკითხის მოსაგვარებლად და მისი საჭიროებისათვის საჭირო აპარატის შექმნის პროექტით“ (ნ. მირიანაშვილი, მ. იტრიაშვილი, 2012:50; სუიცა, ფ.335, ან.1 საქ.11, გვ.32). განათლების კომისარიაცსავე დაევალა უახლოეს დროში წარედგინათ შესაბამისი პროექტი.

განათლების სახალხო კომისარიაცის კოლეგიამ **1923 წ. 28 მარტს** განიხილა არქივის საკითხი და მიიღო დადგენილება „**განკომთან საარქივო განყოფილების შექმნის შესახებ**“. მკითხველს ვთავაზობთ ამონაწერს აღნიშნული სხდომის ოქმიდან:

**„ა მ ო ნ ა წ ე რ ი განათლების სახალხო კომისარიაცის კოლეგიის სხდომის ოქმიდან №33,
§ I. 28 მარტი 1923 წ.**

თავმჯდომარე: ს. რეშადი მდივანი: გურგენიძე

მოისმინეს: 1.სახალხო კომისართა საბჭოს პრეზიდიუმის დადგენილება საარქივო აპარატის და მისი მომავალ მუშაობის გეგმის წარმოდგენის შესახებ განათლების სახ. კომისარიაცის მიერ.

ფუძე: სახკომისართა საბჭოს პრეზიდიუმის ოქმის №131-9 ამონაწერი.

დაადგინეს: 1.საარქივო აპარატის შექმნა ქ. ბათუმში პრინციპულად მიღებულ იქმნეს აპარატის შტატი შემდგარ იქმნეს ოთხი კაცისაგან 1/გამგე, 2/თანამშრომელი, 3/არქივარიუსი, 4/დარაჯი. რაც შეეხება ხსენებულ საარქივო აპარატის ხარჯთააღრიცხვას, ასეთის შედგენა მიენდოს პრეზიდიუმს და წარმოდგენილ იქმნეს მომავალ კოლეგიის სხდომაზე დასამტკიცებლათ.

დედანი სათანადო ხელის მოწერით

დედანთან სწორია: განკომის მდივანი“ (გვარი არ იკითხება) (ასსცსა, ფონდი – რ-2, აღწერა-1, საქმე – 23, ფურც. – 158)

კოლეგიის დადგენილება დასამტკიცებლად წარედგინა სახალხო კომისართა საბჭოს. პლენუმმა განიხილა ზემოთ-დასახელებული საკითხი და დაადგინა: „განათლების კომისარიატის კოლეგიის წარმოდგენილი საკითხი დამტკიცდეს და დაჩქარებით გატარდეს ცხოვრებაში“ (სუიცა, ფ.335, ან.1 საქ.11, გვ.32).

1923 წლის 11 აპრილს აჭარის ასსრ სახკომსაბჭოს პრეზიდიუმმა განიხილა განათლების კომისარიატის მიერ წარდგენილი პროექტი „არქივის ორგანიზაციისა და ცენტრალიზაციის შესახებ“ და დაადგინა: „დაუყოვნებლივ დაწესდეს საარქივო სამმართველო განათლების სახალხო კომისარიატთან“ (ნ. მირიანაშვილი, მ. იტრიაშვილი, 2012:50). გადანყდა, რომ შექმნილიყო **აჭარის საარქივო სამმართველო ოთხი საშტატო ერთეულით: ცენტრალური საარქივო სამმართველოს გამგე, კლასიფიკატორი, არქივარიუსი და კურიერი** (ასსცსა, ფ. №2, აღწერა 1, ს. 14, ფურც. 121). საარქივო დოკუმენტებში დაცულია აჭარის სახალხო კომისართა საბჭოს პრეზიდიუმის სხდომის ოქმი, რომელსაც მკითხველს ვთავაზობთ უცვლელად:

„ოქმი №133

**ა. ა. ს. ს. რ. სახკომისართა საბჭოს პრეზიდიუმის
სხდომისა.**

11 აპრილი 1923 წ.

დაესწრნენ წევრები: თ. ხიმშიაშვილი (სახკომსაბჭოს თ-რე),
ო. მონყობილი (ცაკის თ-რე), ნ. ბახტაძე (შინ. საქ.
სახკომი) და ს. ლორთქიფანიძე (მინათ. მოქ. სახკომი);
გ. რამიშვილი (რევტრიბ) და ა. ბელოვი (სახკომი).

თავმჯდომარე თ. ხიმშიაშვილი მდივანი ს. ჟორჟოლიანი

მოისმინეს: განათლების სახკომისარიატის მომართვა საარქივო მმართველობის დაწესებისა და მისი შტატისა და ხარ-

ჯთალრიცხვის დამტკიცების შესახებ. ფუძე: მომ. 5/აპრილი №1248

დაადგინეს: მოხსენება დამტკიცებულ იქნეს დაუყონებლივ, დაწესდეს საარქივო სამმართველო განათლების სახ-კომისარიატთან, რომლის წარმოდგენილი შტატი და ხარჯთაღრიცხვა დამტკიცებულ იქნას იმ სახით, როგორითაც წარმოდგენილია განათლების სახკომისარიატისაგან, ხოლო საარქივო განყოფილების გამგე მირიცხულ იქნასმეთოთხმეტე კათეგორიაზე (ასსცსა, ფონდი 2, საქმე №14, ფურც. 120).

უცვლელად მოგვაქვს აგრეთვე შესაბამისი უწყების მიერ შემუშავებული „საარქივო აპარატის შექმნის“ გეგმა:

„ გ ე გ მ ა

ბათომში საარქივო აპარატის შექმნის

- 1) შტატი: გამგე – ერთი, 14 ან 13 კატეგორიის.
თანამშრომელი – ერთი, 12 “_____”
არქივარიუსი – ერთი, 12 “_____”
დარაჯი (იგივე შიკრიკი) – ერთი, 4 “_____”
- 2) ბინა: ერთი დიდი ოთახი სანყოფისათვის არანაკლები 15X15 არშ. ერთი პატარა ოთახი 5X5 არშ. კანცელარიისა და სამუშაოებისათვის.
- 3) მოწყობილება: ა) თაროები, ოთხ იარუსიანი 12 ვერშოკ. სიგანისა სულ 100 არშ.სიგრძე
- ბ) მაგიდები: ორი დიდი მაგიდა სანყოფში სამუშაო სამი არშ. სიგრძე და ორი არშ. სიგანე, ორი პატარა მაგიდა კანცელარიაში სამუშაოთ ორი არშ. სიგრძე და ერთი არშ. სიგანე; ოთხი სკამი; კიბე დასაშალი ერთი; ტანისამოსის და ხალათების ვეშარკა; ხელის დასაბანი ტასტი, სკამით, ვედრით და კრუჟკით;

საქმეების და საკანცელარიო ნივთების შესანახად ერთი მორჩილი შკაფი დასაკეტიტ, ცოცხი და ტილო. დასაკიდი გასაღები ორი.

- 4) სამუშაო ტანსაცმელი: ოთხი ბიაზის ხალათი და ოთხი წყვილი ტუაფის ან რეზინის პერჩატკები.
- 5) განათება: ერთი ლამპოჩკა კანცელარიაში და სამი კი სან-ყობში.
- 6) საკანცელარიო ნივთები: ორი ბეჭედი; ერთი შტამპი; ერთი ბალიში; შემოსულ გასულ ქაღალდების ჟურნალი 2, ნივთების წიგნი-1, კატალოგის წიგნი-10, არქივების რიცხვის მიხედვით: კარანდაშები, მელანი, სანები.
- 7) _____
- 8) სხვადასხვა ადგილებში მყოფი არქივების ერთ ადგილში მოგროვება დაახლოვებით ყველა ბათომის დაწესებულებაში მყოფი არქივები იქნება წონით: ა) კომუნალურ მეურნეობაში – არანაკლები 600 ფუთი. ბ) ცენტრო-სოიუზის სარდაფში – 500 ფუთი; ვ) სახალხო ბანკის სარდაფში – 400 ფუთი; გ) მე-2 ქალ. საავადმყოფოში – 15 ფუთი; დ) ბათომის საბაჟოში – 400 ფუთი; ე) მუშათა და გლეხთა ინსპექციაში – 50 ფუთი; ჟ) ბურუნტაბიის სანყოფში – 100 ფუთი; სულ 2200 ფუთამდე; ამის გადატანას მოუწდება 40-45 – მდე ერთი ცხენი დროგი და ოთხი მუშა (7-8 დღე მუშაობა; დღეში ერთი ლირა თითო მუშას) — სულ არქივების გადატანას დაგვჭირდება – 100 ლირამდე(ასსცსა, ფონდი №რ-2; საქმე №23; გვ. 163).’’

ჩვენის აზრით, სწორედ ეს დღე, **1923 წ. 11 აპრილი უნდა ჩაითვალოს აჭარაში საარქივო დაწესებულების დაბადების დღედ**, თუმცა აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით გამოქვეყნებულ სტატიაში „აჭარის არქივის შექმნის ისტორიიდან“ ავტორები ნ. მირიანაშვილი და მ. იტრიაშვილი აჭარის საარქივო დაწესებულების დაბადების თარიღად მიიჩნევენ 1921 წელს და არგუმენტად ასახელებენ დოკუმენტების ერთ სახელმწიფო დაწესებულებაში თავმოყრის მიზნით სამ-

ხედრო-ისტორიული ხასიათის დოკუმენტების შეგროვებისა და კლასიფიკაციის დაწყების თარიღს. ჩვენის ვფიქრობთ, რომ აჭარის საარქივო დაწესებულების შექმნა უკავშირდება აჭარის 1923 წ. 11 აპრილის დადგენილებას საარქივო სამმართველოს შექმნის შესახებ, რომლის შემდეგაც აღნიშნულმა დაწესებულებამ ოფიციალურად დაიწყო ფუნქციონირება, თუმცა პრობლემად რჩებოდა საარქივო დოკუმენტების განთავსების საკითხი.

აჭარის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი (ცსა) ჩამოყალიბდა ქალაქის მმართველობის არქივის ბაზაზე. იმ დროიდან მოყოლებული სისტემატურად იკრიბებოდა სახელმწიფო მმართველობითი ორგანოების, წარმოება-დაწესებულებების, უწყებების დოკუმენტური მასალები. „საარქივო აპარატის შექმნის გეგმა“ ითვალისწინებდა საარქივო დოკუმენტების თავმოყრას ერთ დაწესებულებაში (აცსა, ფ. რ-2, ს. 23, ფურც. 163). გააქტიურდა მანამდე არსებული დოკუმენტების მოძიების პროცესი. გადაწყდა „სხვადასხვა ადგილებში მყოფი არქივების ერთ არქივში მოგროვება“. დადგინდა გაფანტული დოკუმენტების ადგილმდებარეობა და წონა: „დაახლოებით ყველა ბათომის დაწესებულებაში მყოფი არქივები იქნება წონით: ა) კომუნალურ მეურნეობაში – არანაკლებ 600 ფუთი; ბ) ცენტროსოიუზის სარდაფში – 500 ფუთი; გ) სახალხო ბანკის სარდაფში – 400 ფუთი; დ) მე-2 ქალ. საავადმყოფოში – 15 ფუთი; ე) ბათომის საბაჟოში – 400 ფუთი; ე) მუშათა და გლეხთა ინსპექციაში – 50 ფუთი; ჟ) ბურჟენტაბის საწყობში – 100 ფუთი; სულ 2200 ფუთამდე. ამის გადატანას მოუწდება 40-45 – მდე ერთი ცხენი დროგი და ოთხი მუშა (7-8 დღე მუშაობა. დღეში 1 ლირა თითო მუშას), სულ არქივის გადატანას დაჭირდება 100 ლირამდე (აცსა, ფ. რ-2, ს. 23, ფურც. 163). გეგმა ითვალისწინებდა არქივისათვის „ერთ დიდ ოთახს საწყობისათვის არანაკლებ 15X15 არშ., ერთ პატარა ოთახს 5X5 არშ. კანცელარიისა და სამუშაოებისათვის“, ასევე 4-იარუსიან თაროებს, რომელთა საერთო სიგრძე უნდა ყოფილიყო არანაკლებ 100 მეტრი (აცსა, ფ. რ-2, ს. 23, ფურც. 163).

1921 წ. ქალაქის საბჭოს სარდაფში აღმოაჩინეს დოკუმენტების გროვა. ასეთივე გროვა აღმოჩნდა მომდევნო წლებშიც (ასსცსა, ფ.89, ან. (7)1, ს. (72 Б) 253. მ. თავაძის სადიპლომო ნაშრომი)

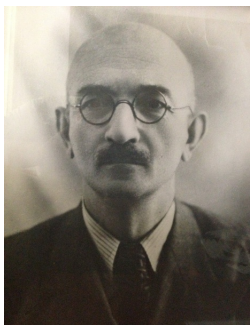
ქალაქის საბჭოს სარდაფში აღმოჩენილი დოკუმენტების გროვა 1923 წ.

აუცილებელი გახდა საარქივო დოკუმენტების განთავსება არქივსაცავში. ქალაქის სამმართველოს საარქივო მასალა პირველად განთავსდა **კომუნალური მეურნეობის შენობის** (ყოფილი გამგეობის შენობა) ერთ ოთახში. ამავე შენობაში იყო **საბუნებისმეტყველო მუზეუმი**, რომელიც მამაშვილი **გომენების** თაოსნობით შექმნილა (სუიცა ფ.335, ან.1, საქ.7, ფურც.129).

თითქოს ყველაფერი კარგად მიდიოდა, მაგრამ მალე ბათუმის არქივში გარკვეული სირთულეები შეიქმნა, რაც კარგად ჩანს საარქივო სამმართველოს გამგისადმი გ. ფურცელაძის მიერ მიწერილ მოხსენებით ბარათში (სუიცა, ფ.335, ან.1, საქ.11, ფურც. 23). 1921 წელს ბათუმში საცხოვრებლად ჩამოვიდა რუსი სკულპტორი სტეფან ერზია (ნეფიოდოვი). აჭარის ადგილობრივი ხელისუფლების გადაწყვეტილებით **არქივისთვის განკუთვნილი შენობა** 1921 წლის სექტემბრისათვის **უნდა გადაეცათ ერზიასთვის, ხოლო საარქივო დოკუმენტაცია უნდა განეთავსებინათ იმავე შენობის სხვენში**, რასაც გიორგი ფურცელაძის პროტესტი მოჰყვა. ბათუმის

კომუნალური მეურნეობის გამგის **პეცცოვის** ბრძანებით **არქივი ჩაიტანეს ქვედა ნესტიან სარდაფში**, რომელიც საარქივო დოკუმენტების შესანახად არ გამოდგებოდა. „ასე რომ მთელი საარქივო საქმეები უნესრიგოდ აწყვია ნესტიან სარდაფში, სადაც მუშაობა ყოვლად შეუძლებელია. ამრიგად, ჩვენი წელიწადნახევრის მუშაობა ერთბაშად დაიღუპა შეუფერებელი ბრძანებით“, – წერდა გ. ფურცელაძე (სუიცა, ფ.335, ან.1, საქ.11, ფურც. 23).

რწმუნებულ გიორგი ფურცელაძის უანგარო, უხელფასო მუშაობის მიუხედავად აჭარაში კვლავ მოუგვარებელი რჩებოდა საარქივო დოკუმენტების განთავსების საკითხი, რაზეც თავისი პროტესტი გამოთქვა საარქივო მმართველობის მთავარმა გამგემ **ს. კაკაბაძემ**.

სარგის კაკაბაძე

მისი წერილიდან ჩანს, რომ კომუნალური მეურნეობის გამგეს „დოკუმენტებისათვის გამოყოფილი ერთი ოთახიცი კი დაუცლევინებია“ და საარქივო საქმეები გადაუტანიათ სარდაფში (ასსცსა, ფ. რ-2, ს. 23, ფურც. 166). მკითხველს ვთავაზობთ ს. კაკაბაძის წერილის სრულ ვერსიას:

„ს.ს.ს.რ. მთავარი საარქივო სამმართველო ყოველთვის დიდს ყურადღებას აქცევდა საარქივო საქმეს ქ. ბათომში და საზოგადოთ აჭარაში, მაგრამ აქამდის, ცენტრალურ დანესებულებებში მუშაობის სირთულის გამო, მას არ ჰქონდა საშუალება აქტიურად ჩარეულიყო ბათომისა და აჭარის საარქივო საქმის მოწყობაში. მაინც საარქივო სამმართველოს ჰყავდა ბათომში თავისი რწმუნებული – ამხ. გიორგი მიხეილის ძე ფურცელაძე, რომელიც აქამდის თავგამოდებით და უანგაროდ (რადგან ამხ. ფურცელაძეს საარქივო სამმართველო გასამრჯელოსაც ვერ აძლევდა) ასრულებდა თავის მოვალეობას, ადევნებდა თვალყურს ადგილობრივ არქივებს და კერძოდ ალაგებდა და ანესრიგებდა კომუნალურ მეურნეობის სამმართველოში მოთავსებულ ყოფილ საგუბერნიო სამმართვე-

ლოს საქმეებს. აჭარის ავტონომიური მთავრობა აქამდის ალბად ვერ იცლიდა საარქივო საქმისათვის ჯეროვან ყურადღების მისაპყრობად და ამით ალბად აიხსნება, რომ საარქივო მმართველი აპარატიც ბათომში აქამდის ვერ მოეწყო და ბოლოს საქმე მივიდა იქამდის, რომ თვით ის ერთი ოთახიც, სადაც მოთავსებული იყო ყოფ. საგუბერნიო სამმართველოს საქმეები კომუნალურ მეურნეობის გამგემ დააცლევინა ამხ. ფურცელაძეს და საარქივო საქმეები მოთავსებულ იქმნენ სარდაფში, სადაც მუშაობის გაგრძელება ყოვლად შეუძლებელია...

ძლიერ სასურველია, რომ აჭარიაშიც საარქივო საქმე ისეთივე ყურადღებით სარგებლობდეს, როგორც ეს რუსეთის არა თუ ცენტრში, არამედ თვით შორეულ პროვინციაშიაც არის, სადაც ადგილობრივ საარქივო სამმართველოებს, როგორც მე ეს პირადად დავრწმუნდი ს.ს.ს.რ. მთავრობის მიერ სამსახურის საქმეების გამო ჩრდ. კავკასიაში მივლინების დროს, დათმობილი აქვს, მაგ. ქ. კრასნოდარსა, სტავროპოლსა და პიატიგორსკში ამ სამსახვე საგუბერნიო ქალაქებში, კარგი შენობები, ქალაქის მთავარ ქუჩებზე და საბჭოთა ხელისუფლება ყველგან ცდილობს საარქივო მმართველ აპარატს კონტროლთან ერთად, ჯეროვანი დახმარებაც აღმოუჩინოს.

ამისა და მიხედვით ვშუამდგომლობთ, გასცეთ განკარგულება, რათა საარქივო სამმართველოს ბათომში მიეცეს შესაფერისი ბინა და თუ ეს ამ მოკლე ხანში შეუძლებელია, საჩქაროდ დაბრუნდეს მის წინანდელი კომუნალურ მეურნეობის შენობაში – მომავალში კი მოპოვებულ იქნეს უფრო ფართო ბინა; შექმნილ იქნას მცირე მაინც საარქივო აპარატი ადგილობრივ პირობების მიხედვით, მანამდის კიდეც ყოველგვარი დახმარება გაენიოს სამსახურის ვალდებულებათა ასრულების დროს მთავრ საარქივო სამმართველოს რწმუნებულს ქ. ბათომში ამხ. გიორგი მიხეილის ძე ფურცელაძეს“ (ასსცსა, ფონდი №რ-2; საქმე №23; ფურც. 166).

საარქივო მმართველობის მთავარი გამოცემა აჭარისტანის სახალხო კომისართა საბჭოს თავმჯდომარეს თხოვდა ზომების მიღებას, რათა „საარქივო საქმეს ბათომსა და აჭარაში არ ეძლეოდეს ზიანი, რომლის გამოსწორება, თუ მას საქმეების დაღუპვა მოყვა, მომავალში შეუძლებელი იქნებოდა“. ს. კაკაბაძე აჭარის ასსრ – ის სახკომსაბჭოს თავმჯდომარეს თხოვდა დახმარებას, რათა საარქივო დოკუმენტებისათვის ბათუმში გამოყოფილიყო „შესაფერისი ბინა და თუ ეს მოკლე ხანში შეუძლებელი იყო, საჩქაროდ დაბრუნებოდა მას ფართი წინანდელი კომუნალური მეურნეობის შენობაში, მომავალში კი მოპოვებულიყო უფრო ფართე ბინა ” (ასსცსა, ფ. რ-2, ს. 23, ფურც. 166).

ამავე პრობლემას ეხება გ. ფურცელაძის წერილი, რომელიც გაუგზავნა საქართველოს მთავარ საარქივო სამმართველოს გამგეს 1922 წლის 15 დეკემბერს. გ. ფურცელაძე აღნიშნავს, რომ იგი აქტიურად მუშაობს კატალოგების შესადგენად, რაშიც მას ეხმარება სმირნოვი, მაგრამ კომუნალური მეურნეობის გამგის პეცოვის ბრძანებით დააცლევინეს ის ოთახი, სადაც ინახებოდა დოკუმენტები. ისინი იძულებულნი გახდნენ დოკუმენტები გადაეტანათ ნესტიან სარდაფში, რასაც დაჭირდა ოთხი დარაჯის ხუთდღიანი მუშაობა. „ნესტის გამო ქაღალდები გამწვანებულა. გ. ფურცელაძეს მოუძებნია და მოუნახავს ახალი ბინა, მაგრამ საჭირო გამხდარა აჭარისტანის სახალხო კომისარიატის მოწერილობა (სუიცსა, ფ. 335, ან. 1, ს. 63, ფურც. 22), აჭარის სახკომსაბჭოს კი მიუღია აბსურდული გადაწყვეტილება: „მიუხედავად იმისა, რომ ბათუმში იმყოფება მრავალი სხვადასხვა არქივები, აჭარისტანისათვის არ არის საჭირო არსებობდეს ბათუმში სპეციალური საარქივო განყოფილება. ყველა არქივები დარჩეს იმ დაწესებულებებში, რომლებშიც ინახებიან ამჟამად“ (სუიცსა, ფ. 335, ან. 1, ს. 63, ფურც. 22). აღნიშნულის გამო გულდანწყვეტილი გ. ფურცელაძე, რომელიც თვეების განმავლობაში არავითარ ჯამაგირს არ იღებდა და მუდმივი სიდუხჭირის პირობებში ცხოვრობდა, წერს: „წელიწადნახევარი, 1921 წლის ივლისიდან დღემდის ვმუშაობ, რაც

ზნეობრივად ჩემ სინდისის წინ მართლად ვგრძნობ ჩემს თავს, რადგან მე მეტის გაკეთება არ შემიძლია, მაგრამ ჩემი მუშაობა არ დაფასდა არც ნივთიერად, არც ზნეობრივად... ჩემ მიერ აღრიცხულია მთელი არქივი, რომელიც მოვალე ვარ ვიმუშავო და თვალყური ვადევნო... ძალა არ მიქს არც ზნეობრივად და არც იურიდიულად დავსტოვო საარქივო საქმეები და შევიდე სხვა სამსახურში, არა და როდემდე ვიქნე ამ გამოურკვეველ მდგომარეობაში? არ ვიცი, აჭარის უმაღლესი სახალხო კომისართა საბჭო ერთ რომელიმე წევრის „კაპრიზის“ გამო სრულებით არ აფასებს საარქივო საქმეს, რომელიც დიდ განძს შეადგენს სახელმწიფოს და ხალხისთვის“ (სუიცსა, ფ. 335, ან. 1, ს. 63, ფურც. 23). გ. ფურცელაძე თხოვს მთავარი საარქივო სამმართველოს გამგეს დახმარებას, რათა არავის ჰქონდეს უფლება „ასეთი კულტურული დაუფასებელი მასალა გარეთ გაყაროს“ (სუიცსა, ფ. 335, ან. 1, ს. 63, ფურც. 22).

ბათუმში – მთავარი საარქივო სამმართველოს რწმუნებულის გიორგი ფურცელაძის 1923 წ. 9 მარტის მოხსენებიდან ირკვევა, რომ საარქივო დოკუმენტები მიმოზნეული იყო ქალაქის სხვადასხვა დაწესებულებებში, კერძოდ: „1: ბათომის სამხედრო გუბერნატორის, საპოლიციო, ქალაქ ბათომის თვითმმართველობის, ტრაპეზონის და ბაქოს სამხედრო რკინის გზების, – მოთავსებულია კომუნალური მეურნეობის შენობაში, ქვედა სარდაფში; 2: სასამართლოს პალატის და ოლქის სასამართლოსი, რომელნიც თბილისიდან აქ არის ჩამოტანილი, მოთავსებულია „ცენტროსოიუზის“ შენობაში, ქვედა სარდაფში. 3. დანარჩენი ამიერკავკასიის, რუსეთ-აზიის და კავკასიის ბანკების – მოთავსებულია ეხლანდელი სახალხო ბანკის შენობაში, ქვედა სარდაფში 4. ბათომის საბაჟოს არქივი მოთავსებულია ბათომის საბაჟოს საკუთარ შენობაში, პატარა ოთახში 5. ამის გარდა არის მცირე არქივი სასანიტარო დაწესებულებების, რომელიც მოთავსებულია მე-2 ქალ. საავადმყოფოში 6. ციხესიმაგრის საინჟინერო არქივი – ინახება ფოსტ. „ბურუნტაბიის“ საწყობში“ (ასსცსა, ფ. რ-2, ს. 23, ფურც. 166). რწმუნებული შემფოთებულია იმის გამო,

რომ ყველა ზემოთაღნიშნულ დაწესებულებაში დგება წყალი, „ქალაქები დანოტვილი და გამწვანებულია“ და თუ შესაფერისი ფართი არ გამოინახა დოკუმენტებისათვის, ისინი „სრულებით გამოუსადეგარი იქნება არქივის მასალათ“ (ასსცსა, ფ. რ-2, ს. 23, ფურც. 166). ასეთ შემთხვევაში გიორგი ფურცელაძე მიზანშეწონილად მიიჩნევდა „გადარჩეულიყო საქმეები და ცენტრში გადაგზავნილიყო“, რათა შესაძლებელი ყოფილიყო „დალუპვის გზას მყოფი მთელი საარქივო მასალის“ გადარჩენა (ასსცსა, ფ. რ-2, ს. 23, ფურც. 167).

წერილის ავტორი წუხს, რომ მის მცდელობას აღნიშნული საკითხის მოსაგვარებლად შედეგი არ მოჰყოლია: პრობლემის მოსაგვარებლად „ვრცელი მოხსენება გაუკეთე განათლების კომისარს და მთავარ საარქივო სამმართველოს, მაგრამ საქმის კარგ შედეგამდე დაყენება დღემდე არ მოხერხდა. ამის გამო უმორჩილესად გთხოვთ შეხვიდეთ საარქივო საქმეების ასეთ უმწეო მდგომარეობაში და ამისათვის გამოყოფილ იქმნას შესაფერი შტატები: – ერთი გამგე, ერთი ან ორი თანამშრომელი, და ერთი დარაჯი (იგივე შიკრიკი), რომელნიც დაემორჩილოს ან განათლების კომისარი-ატს, ან თვით თქვენ საბჭოს, როგორც ეს საბჭოთა რუსეთში ეხლა იმყოფება (იხ. „Правда“ 1922წ. 25 აგვისტო) და მოგვეცეს შესაფერისი ბინა სათანადო მოწყობილობით, სადაც შეიძლებოდეს მუშაობა და მოთავსება ყველა ცალკე-ცალკე დაბნეულ საქმეების. **თუ ყოველ შემთხვევაში ასეთის მოწყობა ადგილობრივ არ მოხერხდა, იმ შემთხვევაში დროებით მაინც გადაირჩეს საქმეები და გადაიგზავნოს ცენტრში, რომ ამნაირათ გადავარჩინოთ დალუპვის გზას მთელი საარქივო მასალა**“ (ასსცსა, ფონდი №რ-2; საქმე №23; ფურც. 167).

მალე, არქივისათვის მართლაც გამოიყო სათავსო ქალაქის საბჭოს შენობაში, თუმცა იგი იყო ბნელი, ნესტიანი. ნადგურდებოდა დოკუმენტები. ამ სარდაფებში დოკუმენტების გვერდით აწყობდნენ შეშას. წვიმის დროს სარდაფები ივსებოდა წყლით. ხდებოდა შეშის დასველება-დანოტივება,

რაც უარყოფით გავლენას ახდენდა დოკუმენტების მდგომარეობაზე. მართალია სარდაფში განათავსეს ორი სტელაჟი, მაგრამ ეს არ იყო საკმარისი და დოკუმენტების დიდი ნაწილი კვლავ იატაკზე ეყარა. ძლიერი წვიმების დროს სარდაფში წყალი ივსებოდა. თანამშრომლები იძულებულნი იყვნენ დასველებული დოკუმენტები მზეზე გაეშროთ – ქალაქის საბჭოს ეზოში (ა. კარასევა, „აჭარის ასსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივი“, სადიპლომო ნაშრომი. ბათუმი 1961. გვ. 17).

სარდაფი სრულიადაც ვერ აკმაყოფილებდა დოკუმენტების შენახვისათვის საჭირო ელემენტარულ პირობებს. აუცილებელი გახდა სხვა შენობის მოძიება, რასაც რამდენიმე წელი დაჭირდა. **გადაწყდა საარქივო დოკუმენტების განთავსება ლიკვიდირებული ლომბარდის შენობაში**, სადაც გამოყოფილი იქნა 3 ოთახი და ერთი დერეფანი, თუმცა, შემდეგში მხოლოდ ერთი ოთახი დაუტოვეს. ქალაქის არქიტექტორმა უფლება არ მისცა საცავში განეთავსებინათ ორ სტელაჟზე მეტი, რადგან შენობის იატაკი მეტ სიმძიმეს ვერ გაუძლებდა. ამიტომ **დოკუმენტების ნაწილი ისევ სარდაფში განათავსეს**. ცხადია, ვერც აღნიშნული შენობა აკმაყოფილებდა დოკუმენტსაცავისადმი წაყენებულ მოთხოვნებს. მოულოდნელად არქივში გამოჩენილა მტვირთავების ბრიგადა სატვირთო მანქანასთან ერთად, რომლებსაც გადაუციათ სახკომსაბჭოს თავმჯდომარის აბდიბას მოთხოვნა სასტუმროს ერთ-ერთ ნომერში არქივის ევაკუაციის შესახებ, მაგრამ ის ნომერი დოკუმენტების განთავსებისათვის არ იყო საკმარისი. განკარგულება შეიცვალა მას შემდეგ, როცა არქივის გამგემ პირადად განუცხადა პროტესტი სახკომსაბჭოს თავმჯდომარის მოადგილეს, მაგრამ მაინც მოუწიათ **საარქივო დოკუმენტების გადატანა ქალაქის საბჭოს ორ პატარა ოთახში**. საქმეები დაყრილი იყო ოთახების ჭერამდე (ა. კარასევა, „აჭარის ასსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივი“, სადიპლომო ნაშრომი. ბათუმი 1961. გვ. 18). არქივის გამგეს პირობა მიცეს, რომ დოკუმენტების შენახვისათვის გამოუყოფდნენ შედარებით უკეთეს შენობას. განათლების სახალხო კომისარიატის წარმომადგენლის ს. რეშიდის მიერ

კომუნალური მეურნეობის ხელმძღვანელობის სახელზე გაგზავნილ წერილში კვლავ დაისვა არქივისათვის შენობის შელავათიან პირობებში გადაცემის საკითხი. აღნიშნულთან დაკავშირებით საარქივო დოკუმენტებში დაცულია აჭარის ასსრ შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის კოლეგიის 1923 წ. 30 ივნისის სხდომის N 16 ოქმი. მკითხველს სრულად ვთავაზობთ ამონაწერს ამ ოქმიდან:

ოქმი N 16

„დაესწრენ წევრები: ბახტაძე (შინ. საქ. სახკომისარი) ბ. აბდიბა (რესპუბლიკის მილიციის უფროსის მოადგილე), მ. კაიკაციშვილი კოლეგიის წევრი.

მოისმინეს: კომ. მეურნეობის მომართვა ქალაქის თვითმმართველობის არქივის განათლების სახკომისარიაციდან გადმოტანის და კომუნალურ მეურნეობაში გადატანის შესახებ.

დაადგინეს: ქალაქის თვითმმართველობის არქივი, ვინაიდან იგი წარმოადგენს აუცილებელ საჭიროებას კომუნალური მეურნეობისათვის მოწესრიგებულ იქნეს, რისთვისაც თუ ამას საჭიროთ დაინახავს კომუნალური მეურნეობა, მიჩნეული იქნეს ცალკე შენობა შესაფერადგილზე – საერთოდ კი ხსენებული არქივი ითვლებოდეს განათლების კომისარიატის საარქივო სამმართველოს გამგებლობაში“.

შინ. საქმეთა სახ. კომისარი ნ. ბახტაძე

საქმეთა მმართველი მამფორია“ (ასსცსა, ფონდი რ-89, საქმე 1, ფურც. 6)

აღნიშნული წერილის შემდეგ აღიძრა შუამდგომლობა პატრიული კომიტეტის წინაშე არქივისათვის შესაფერისი შენობის გამოყოფის შესახებ. საქმეებში დაცულია მიმოწერები აჭარის შინაგან საქმეთა საქალხო კომისარიატსა და პარტიულ კომიტეტს შორის. მიმოწერებში ჩაერთო კომუნალური მეურნეობის ხელმძღვანელობაც. 1923 წლის ერთ-ერთ წე-

რილში ვკითხულობთ: „აჭარისტანის განათლების სახ. კომისარიატმა აღძრა შუამდგომლობა კომუნალური მეურნეობის წინაშე არქივისათვის შესაბამისი შენობის გადაცემის შესახებ. კომუნალური მეურნეობა თქვენს ყურადღებას მიაცევს საარქივო საქმის საერთო მდგომარეობაზე. საკუთრივ კომუნალური მეურნეობის მეტად ფასეულ არქივზე, რომელიც დაურეგულირების გამო კარგავს თავის მნიშვნელობას. კომუნალური მეურნეობა ვარაუდობს ყველა არქივის თავმოყრას ერთ შენობაში...

ყველაზე შესაფერის შენობად ამ საქმისათვის მიგვაჩნია **სამხედრო უწყების ყოფილი ტაძარი**. ამიტომ გთხოვთ გადასცეთ ეს შენობა კომუნალურ მეურნეობას საარქივო საქმის ორგანიზაციისათვის. კომუნალური მეურნეობის გამგე ჩაზმა“ (ასსცსა, ფონდი რ-89, ან. 1, საქმე 1. ფურც.2,3).

აღმოჩნდა, რომ „სამხედრო სობოროში“ განთავსებული იყო კომკავშირელთა კლუბი, რომელმაც შენობის დაცლის სანაცვლოდ მოითხოვა ყოფილი სინაგოგის შენობის გადაცემა, რაც ფაქტობრივად შეუძლებელი იყო. შენობის საკითხი კვალავ ღიად რჩებოდა. ამას დაემატა განათლების სახალხო კომისარის სედაი რეშადის სიტყვიერი ბრძანება საარქივო განყოფილების დაშლის შესახებ. გიორგი ფურცელაძემ საქმის გასარკვევად მიმართა აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სახალხო კომისართა საბჭოს, კერძოდ ს. ჟორჟოლიანს, რომელმაც დაგმო განათლების სახკომის გადაწყვეტილება: „ეს არის ყოვლად დაუშვებელი, რომ სედაი რეშადმა გააუქმოს სახალხო კომისართა საბჭოს პლენუმის დადგენილება; რომ საარქივო განყოფილება აუცილებლად უნდა დაარსდეს“ (ნ. მირიანაშვილი, მ. იტრიაშვილი, 2012:51; ფ. .335, ან.1 საქ.11, გვ.39).

სედაი რეშადი დაიბარეს აჭარის სახალხო კომისართა საბჭოს თავმჯდომარესთან თ. ხიმშიაშვილთან. ს. რეშადმა განმარტა, რომ მისი „ხარჯთაღრიცხვიდან საარქივო განყოფილების ხარჯთაღრიცხვა ამოღებული იქნა იმ მოტივით, რომ განათლების სახალხო კომისარიატთან არავითარი საარქივო განყოფილება არ უნდა არსებობდესო“. საბოლოოდ,

გაუგებრობა გაირკვა და სახალხო კომისართა საბჭომ წინადადება მისცა განკომს, აღძრულიყო შუამდგომლობა 1 ივლისიდან საარქივო განყოფილების ხელახალი შექმნის შესახებ (ნ. მირიანაშვილი, მ. იტრიაშვილი, 2012:49).

ლიკვიდირებული ლომბარდი

სამხედრო ტადარი

სამხედრო ტადრის შენობა არქივს გადაეცა 1928 წ. 15 ოქტომბერს, მაგრამ იმ დროისათვის ტადარში განთავსებული იყო სამხარეო მუზეუმი. ქალაქის ინჟინერმა მოითხოვა ტადრის მუზეუმისაგან გათავისუფლებამდე **დოკუმენტები განეთავსებინათ ტადრის სამრეკლოში. ცხადია, ვერც ეს პროექტი განხორციელდებოდა, რადგან სამრეკლო სრულიად გამოუსადეგარი იყო ამ ფუნქციისათვის.**

„სამხედრო სობოროში“ დოკუმენტების განთავსების პროექტი ვერ განხორციელდა. როგორც ჩანს მაშინვე მტკიცედ იყო გადაწყვეტილი მისი დანგრევა. არქივის მმართველის პროფესორ სპილიოტისადმი აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარის მოადგილის 1928 წ. 13 ოქტომბრის წერილში აღნიშნულია, რომ „**სობორის გათავისუფლებამდე არქივი გადაეტანათ ოთახებში, სადაც ადრე მოთავსებული იყო განათლების სახალხო კომისარიატი.**“

ქალაქის ინჟინერმა წინადადება მისცა არქივის მმართველს **დოკუმენტები განეთავსებინათ პიონერისა და ორჯონიკიძის ქუჩების კვეთაში მდებარე შენობის სარდაფ-**

ში. სარდაფი ნამდვილად იყო დიდი და ფართე, მაგრამ ჭერი იყო ქუჩის დონეზე დაბლა. შესაბამისად ცუდი იყო განათებაც. არქივის გამგის პროტესტზე ქალაქის არქიტექტორმა უპასუხა, რომ იმ „სარდაფში ადრე განთავსებული იყო პირველი კლასის რესტორანი“ და არქივის უფროსს არ აქვს საფუძველი უარი თქვას ამ შენობაზეო (ა. კარასევა, აჭარის ასსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, სადიპლომო ნაშრომი, ბათ. 1961, გვ. 19. იხ. ასსცსა, ფონდი რ-89, ან. 1, საქმე 138, ფურც. 19). არქივის გამგემ მოითხოვა, რომ დასახელებულ სარდაფში გადავიდოდა იმ შემთხვევაში, თუ კი მოხდებოდა ცემენტის კედლის ამოშენება, რათა განცალკევებულიყო იქ განთავსებული სააფთიაქო საწყობისაგან, სადაც ინახებოდა ბენზინი, ზეთი და სხვა აალებადი სითხეები. ასევე საჭირო იყო ელექტროხაზების დამონტაჟება და სხვა სამუშაოების ჩატარება. გარკვეული სამუშაოები მართლაც იქნა ჩატარებული: გაიყვანეს ელექტროხაზები, დაიდგა 5 სტელაჟი და ა. შ. ამ სამუშაოების ჩატარების შემდეგ ქალაქის საბჭოს შენობიდან ერთ დღეში გადმოიტანეს დოკუმენტები და დროებით განათავსეს ორჯონიკიძის და პიონერის ქუჩების კვეთაში მდებარე ახალ შენობაში.

ვერც ამ შენობის სარდაფი გამოდგა შესაფერისი დოკუმენტების შენახვისათვის. ძლიერი წვიმების გამო სარდაფები აივსო 1 მ. სიმაღლის წყლით, რომლის ამოქაჩვა ვერ

მოხერხდა. საქმეები, რომლებიც ვერ დაეცია სტელაჟებზე, დასველდა. (ა. კარასევა, აჭარის ასსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, სადიპლომო ნაშრომი, ბათ. 1961, გვ. 20. იხ. ასსცსა, ფონდი რ-89, ან. 1, საქმე 138, ფურც. 20). დოკუმენტების ნაწილი განადგურდა.

საარქივო დოკუმენტების შენახვისათვის შეუფერებელი აღმოჩნდა ამის შემდეგ გამოყოფილი სათავსოც. უძვირფასესი დოკუმენტები გადადიოდა შენობიდან შენობაში. **17 წლის განმავლობაში არქივმა 10-ჯერ შეიცვალა ადგილი.** საარქივო მასალების გადატანისას არაერთი დოკუმენტი განადგურდა. კომისია თავის 1932 წლის 20 აგვისტოს დირექტივაში აღნიშნავდა, რომ დოკუმენტები იყო „ქაოტურ მდგომარეობაში“, რომ „არაა გაკეთებული „ანაწერები“ რომ უახლოეს პერიოდში, არსებული საშტატო ერთეულის (იყო 2 ს/ე) პირობებში შეუძლებელია არქივის მოწესრიგება. კომისია წინადადებას იძლეოდა არქივისათვის დამატებით გადასცემოდა შენობა, გაეზარდათ თანამშრომელთა რაოდენობა 8 კაცამდე, რომლებიც საორიენტაციოდ 4 თვეში არქივს მოიყვანდნენ წესრიგში (ა. კარასევა, აჭარის ასსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, სადიპლომო ნაშრომი, ბათ. 1961, გვ. 20. იხ. ასსცსა, ფონდი რ-89, ან. 1, საქმე 138, ფურც. 20).

1936 წლიდან არქივმა ბინა დაიდო ლიბკნეხტის (ახლ. მაზნიაშვილის) ქ. N44-ში მდებარე ბინიაც ოლლის ყოფილ სახლში, არქიტექტორთა კავშირის ყოფილ სასტუმროში (ე. წ. სოკოს შენობა) (ასსცსა, ფონდი რ-89, საქმე 68, ფურც. 116), მაგრამ მალე ეს შენობა გადასცეს აეროკლუბს, არქივისათვის კი დატოვეს 2 ოთახი. მთელი დოკუმენტაცია და ბიბლიოთეკა განთავსდა სხვენში. ასეთ პირობებში პრაქტიკულად შეუძლებელი იყო საარქივო დოკუმენტების შემდგომი კონცენტრაცია.

1938 წ. 14 დეკემბრის N 32 გადაწყვეტილებით არქივს გადაეცა ყოფილი ქართული კათოლიკური ეკლესია (ასსცსა, ფონდი რ-89, ან. 1. საქმე 10, ფურც. 36. ასევე -საქმე 45ა, ფურც. 3)., სადაც დოკუმენტები განთავსებული იყო

1965 წლის 30 ივლისამდე (გრ. ჩაგანავა, აჭარის ასსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივის ისტორია. მოხსენება. ასსცსა, ფ. რ-89, ან. 1, საქმე 279, ფურც.5). ეს შენობა მანამდე არსებულ სათავსოებთან შედარებით იძლეოდა საარქივო საქმიანობის შესაძლებლობას.

მეორე მსოფლიო ომის პერიოდში საფრთხე დაეუფლა კავკასიას, მათ შორის საქართველოსაც. ამიტომ **საარქივო დოკუმენტების დიდი ნაწილი გადაიტანეს შუა აზიაში, რომლებიც ომის დამთავრების შემდეგ დაუბრუნდა აჭარის სახელმწიფო არქივს** (ა. კარასევა, აჭარის ასსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, სადიპლომო ნაშრომი, ბათ. 1961, გვ. 21. იხ. ასსცსა, ფონდი რ-89, ან. 1, საქმე 138, ფურც. 21).

ომის შემდეგ დაიწყო კათოლიკურ ეკლესიაში განთავსებული არქივის მოწესრიგება. გაკეთდა სამუშაო კაბინეტები, ორი არქივსაცავი შესაბამისი სტელაჟებით, დაიდგა კარადები. საიდუმლო დოკუმენტებისათვის, ფოტო და სარესტავრაციო ლაბორატორიისათვის გამოიყო ცალკე სათავსოები (ა. კარასევა, აჭარის ასსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, სადიპლომო ნაშრომი, ბათ. 1961, გვ. 22. იხ. ასსცსა, ფონდი რ-89, ან. 1, საქმე 138, ფურც. 22). მიუხედავად ამისა, ამ შენობასაც ჰქონდა თავისი ნაკლოვანი მხარეები. მასში არ იყო ცენტრალური გათბობა და ვენტილაცია, რის გამოც შეუძლებელი იყო არქივსაცავებში ნორმალური ტემპერატურისა და ტენიანობის შენარჩუნება. ბათუმში არსებული კლიმატური პირობების შესაბამისად ყოველთვის მაღალი იყო ტენიანობის მაჩვენებელი. ასეთივე მძიმე მდგომარეობა იყო შემინულ ოთახებშიც, რადგანაც შემინვის ვერც ერთმა სპეციალისტმა ვერ გაბედა ემუშავა დიდ სიმაღლეზე (ე. ი. ბოლომდე ვერ შეიძინა შენობის სიმაღლის გამო), რის გამოც საცავებში აღწევდა მტვერი და კვამლი იქვე ახლოს არსებული პურის ქარხნიდან. დოკუმენტების მოვლისა და დაცვისათვის მთელი კოლექტივი ყოველთვიურად ასრულებდა დიდ და შრომატევად სამუშაოს (შემინულ პირობებში).

უფრო მძიმე იყო მდგომარეობა ცუდი ამინდის პირობებში. არქივის შენობა იყო ყველაზე მაღალი ნაგებობა ქა-

ლაქში და ჭექა-ქუხილის დროს იქმნებოდა მეხის დაცემის საშიშროება. 1962 წელს არქივსაცავში გაჩნდა ხანძარი. მართალია მოხერხდა დოკუმენტების გადარჩენა (დაზიანდა „კულტურის სახლის“ რამოდენიმე საქმეთა ერთეული), მაგრამ საშიშროება კვლავაც არსებობდა (მ. თავაძე, აჭარის ასსრ-ს ცენტრალური სახელმწიფო არქივის ისტორია, სადიპლომო ნაშრომი, ბათ. 1967, გვ. 19).

სოკოს სახლი

კათოლიკური ეკლესია

1962 წელს გადაწყდა არქივისათვის სპეციალური შენობის აშენება. შესაბამისად, გამოუყეს მიწა გორკის, (ეხლ. გორგილაძის) ქუჩის ბოლოში, შემუშავდა შესაბამისი პროექტი, რომლის საფუძველზეც აშენებული იქნა არქივის სამსართულიანი შენობა. იგი ექსპლოატაციაში შევიდა 1965 წელს.

შენობა უზრუნველყოფილი იყო ცენტრალური გათბობითა და ვენტილაციით. ცალ-ცალკე გამოიყო სადებიზინფექციო სათავსო, „ფოტოლაბორატორიისა“ და „სარესტავრაციო სახელოსნოს“ კაბინეტები. მიუხედავად ამისა, კვლავაც რჩებოდა მოუგვარებელი პრობლემები, არ არსებობდა სადებიზინფექციო კამერა, ვერ ხერხდებოდა საქმეთა დეზინფექცია, არა და მწვავედ იგრძნობოდა დეზინფექციის აუცილებელი საჭიროება დოკუმენტებზე გაჩენილი სოკოვანი დაავადებების გამო. გარდა ამისა, შენობა არ იყო გათვლილი დოკუმენტების კონცენტრაციისა და პერსპექტივაში საარქივო ფონდებით შევსებისათვის. ორიოდ ნლის შემდეგ შეუძლებელი იქნებოდა ახალი დოკუმენტების განთავსება შესაბამისი ფართისა და სტელაჟების არარსებობის გამო (მ. თავაძე, აჭარის ასსრ-ს ცენტრალური სახელმწიფო არქივის ისტორია, სადიპლომო ნაშრომი, ბათ. 1967, გვ. 22).

დასახელებულ და სხვა პრობლემათა გამო გადაწყდა

დოკუმენტების მიღება

ახალი შენობის აშენება.

1968 წ. დაიწეს საარქივო დანესებულებისათვის ახალი, 6 სართულიანი შენობის მშენებლობა. საარქივო ფონდებში ინახება არქივის ახალი შენობისათვის მიწის გამოყოფის შესახებ ბათუ-

მის მშრომელთა დეპუტატების საქალაქო საბჭოს 1968 წლის 31 იანვრის გადაწყვეტილება:

1. „გამოეყოს მიწის ნაკვეთი აჭარის ასსრ მინისტრთა საბჭოსთან არსებული საარქივო სამმართველოს ცენტრალური სახელმწიფო არქივის მშენებლობისათვის 91 კვარტალში სანდასუფთავების სპეც. ავტომეურნეობის ტრესტის ამჟამად არსებულ გარაჟების ადგილზე;
2. აჭარის ასსრ მინისტრთა საბჭოსთან არსებული საარქივო სამმართველოს უფროსი (ნ. ნოლაიდელი) მშენებლობას

შეუდგეს ქალაქის მთავარ არქიტექტორთან შეთანხმებული პროექტით და ათვისებაში მომხდარ ორგანიზაციას აუშენოს სანაცვლო სათავსოები.“

გადაწყვეტილებას ხელს აწერს ბათუმის მშრომელთა დეპუტატების საქალაქო საბჭოს აღმასკომის თავმჯდომარე ზ. ვარშანიძე. ამ დანიშნულებით გამოიყო 333 251 მანეთი (ასსცსა, ფონდი რ-89, საქმე 809, ფურც. 3,4).

აღნიშნული გადაწყვეტილების მიუხედავად არქივის მშენებლობა დროში გაიწელა. არქივისტები შიშობდნენ, რომ საფრთხე ექმნებოდა არქივის მშენებლობისათვის მიწის გამოყოფის შესახებ ადრე მიღებულ გადაწყვეტილებას. ბათუმის საქალაქო საბჭოს აღმასკომის თავმჯდომარის გურამ ემირიძისადმი საარქივო სამმართველოს უფროსის ნ. ნოღაიდელის 1976 წლის 12 თებერვლის წერილში აღნიშნულია: „1968 წლიდან დგას არქივის მშენებლობის საკითხი. გამოიყო შესაბამისი ადგილი სანდასუფთავების ტრესტის გარაჟების ტერიტორიაზე. 4-ჯერ აღიძრა შუამდგომლობა აჭარის მთავრობის მიერ საქართველოს მთავრობის წინაშე ამ ობიექტის 1971-1975 წლების კაპიტალური მშენებლობის ნუსხაში შესატანად, რასაც შედეგი არ მოჰყოლია. ახალი შუამდგომლობით მოთხოვნილ იქნა 1976 წლის მშენებლობის სატიტულო სიაში შესატანად, თუმცა გვაცნობეს, რომ არქივის მშენებლობა განხორციელდება 1977 წლისათვის ადგილობრივი ბიუჯეტით დამტკიცებული სხვადასხვა ხარჯების ხარჯზე.

რადგან აჭარის საარქივო საქმე სერიოზულ საფრთხეშია, არქივისტების გადატვირთვის გამო გაჩნდა სოკოვანი დაავადება, დანესტიანდა და საბოლოოდ წაიშალა მილიონობით მნიშვნელოვანი დოკუმენტი, გთხოვთ, ვიდრე მშენებლობა პრაქტიკულად არ განხორციელდება, ძალაში დატოვოთ გადაწყვეტილება სანდასუფთავების ტერიტორიის გამოყოფის შესახებ“ (ასსცსა, ფონდი რ-89, საქმე 809, ფურც. 1,2).

როგორც იქნა, მიღებული იქნა გადაწყვეტილება ახალი დოკუმენტსაცავის მშენებლობის შესახებ.

სამშენებლო სამუშაოები

არქივის ახალი შენობა ექსპლოატაციაში შევიდა 1992 წელს. 18 წელი დასჭირდა მის აშენებას. არქივის არსებობის 75-ე წლისთავზე მოხერხდა არქივისათვის ტიპიური შენობის აგება, სადაც შესაძლებელი გახდა 800 ათასამდე საქმეთა ერთეულის შენახვა (ასსცსა, ფ. 1041. ან. 1, საქმე 1826, ფურც. 184).

სახელმწიფო არქივის ახალი შენობა (1990 წ.)

ახალ შენობაში გადასვლასთან დაკავშირებით გარკვეული ღონისძიებები გატარდა საჭირო ინვენტარმონოგრაფიის შესაძენად. აღნიშნული ობიექტის დამკვეთი აჭარის კაპიტალური მშენებლობის სამმართველოდან უსასყიდლოდ იქნა შემოზიდული 12 621 მანეთის ინვენტარი. 7302 მანეთის

ინვენტარ-მონყობილობა საარქივო დოკუმენტებთან ერთად შემოტანილი იქნა ყოფილი პარტარქივიდანაც. ამ ღონისძიებების შედეგად მეტ-ნაკლებად გადაწყდა „მემატიანეს“ დაცვა-ის სათანადო ინვენტარით აღჭურვის საკითხი.

ცენტრალური სახელმწიფო არქივის შენობის ექსპლოატაციაში შესვლამ დღის წესრიგში დააყენა ბევრი ახალი საკითხი. პროექტით არ იყო გათვალისწინებული დაცვითი სიგნალიზაციის მოწყობა, რისთვისაც საჭირო იყო 400 000 მანეთი. პრობლემად იქცა დაცვის მუშაკთა შენახვა. ვერც საპოლიციო დაცვაზე გადაყვანა მოხერხდა (ასსცსა, ფონდი რ-89, საქმე – 794, ფურც 4-5), თუმცა მოგვიანებით აღნიშნული პრობლემა დადებითად გადაწყდა.

საარქივო დანესებულება დღეისათვის სწორედ ამ შენობაშია განთავსებული. 2011 წლის სარემონტო სამუშაოების დაწყებამდე საარქივო სამმართველოს ადმინისტრაციული შენობა ქალაქის უსახურ ნაგებობათა რიცხვს განეკუთვნებოდა:

საარქივო სამმართველო სარემონტო სამუშაოების დაწყებამდე (2010 წელი)

2011 წლის პრიორიტეტების შესაბამისად, კაპიტალურად შეკეთდა საარქივო სამმართველოს შენობა. შესაბამისად, საარქივო დოკუმენტების უსაფრთხოდ შენახვის და დაცვისათვის, მოქალაქეთა უფრო მარტივი და კომფორტული მომსახურებისათვის შეიქმნა შესაფერისი პირობები. გაი-

ოლდა ინფორმაციის მოძიების სისტემა, საცავები და განყოფილებები აღიჭურვა თანამედროვე ავეჯით და კომპიუტერული ტექნიკით.

საარქივო სამმართველო სარემონტო სამუშაოების დასრულების შემდეგ (2012 წ.)

შეკეთდა და კეთილმოენყო სამუშაო ოთახები, კანცელარია და სამკითხველო დარბაზი.

სამკითხველო დარბაზი

რთული მდგომარეობა იყო რაიონულ არქივებშიც. დოკუმენტები განთავსებული იყო არქივისათვის შეუფერებელ შენობებში. ყოფილი საბჭოთა კავშირის მესაზღვრეთა ყაზარმის შენობაში განთავსებული **ხელვაჩაურის რაიონის არქივი** იყო ავარიულ მდგომარეობაში, ჩაცვენილი იყო იატაკი. საცავები შეღწევადი იყო ქვეწარმავლებისა და მღრღნელებისათვის.

ხელვაჩაურის რაიონული არქივი 1970-2012 წლებში

2011 წელს არქივისათვის გამოიყო აჭარკოვპკავშირის რაიონული განყოფილების შენობის ნაწილი, რომელიც კაპიტალურად შეკეთდა და აღიჭურვა ახალი საოფისე ავეჯითა და ტექნიკით.

ხელვაჩაურის არქივი 2012 წლიდან

მსგავსი სიტუაცია იყო **ქედის არქივში**. არქივის შენობის უკანა კედელზე მიყრილი იყო მენყერის შედეგად ჩამონოლილი ნიადაგი, რის გამოც კედლებში ჟონავდა გრუნტის ნყალი.

ქედის რაიონული არქივის ფონდსაცავი (2010 წელი)

ზოგიერთი საცავი განთავსებული იყო მიწურ იატაკზე, არ იყო სახანძრო-საგანგაშო აღჭურვილობა, ასევე სიგნალიზაცია. შენობა სრულიად შეუსაბამო იყო არქივისათვის. 2011 წ. რაიონული არქივისათვის გამოიყო სამხედრო კომისარიატის ყოფილი შენობა, რომელსაც ჩაუტარდა სარემონტო-სარეკონსტრუქციო სამუშაოები და აღიჭურვა ახალი კომპიუტერული ტექნიკითა და საოფისე ავეჯით.

ქედის რაიონული არქივი სარემონტო სამუშაოების შემდეგ

არასტანდარტულ, შეუფერებელ ორსართულიან შენობაში იყო განთავსებული **შუახვევის რაიონული არქივიც**. სხვა რაიონული არქივების მსგავსად, შუახვევის დოკუმენ-

ტსაცავიც მოსახლეობისათვის მოუხერხებელ, მივარდნილ ადგილას მდებარეობდა. დღეისათვის რაიარქივებმა გადმოინაცვლა ცენტრებში, სადაც მდებარეობს რაიონის ყველა ინფრასტრუქტურა. შუახევის მუნიციპალური არქივისათვის რაიონის ცენტრში, გამგეობასთან ახლოს გამოიყო ყოფილი დაცვის პოლიციის შენობა, რომელსაც ჩაუტარდა კაპიტალური რემონტი.

შუახევის რაიონული არქივის ძველი და ახალი შენობები

ახლადაშენებული რაიონული ბიბლიოთეკის შენობაში გადმოინაცვლა მოსახლეობისათვის ადრე მოუხერხებელ ადგილას მდებარე **ხულოს რაიონულმა არქივმა**, რომელიც ასევე დოკუმენტების შენახვისათვის შეუფერებელ, არასტანდარტულ შენობაში იყო განთავსებული. ადრე იქ იყო საყოფაცხოვრებო მომსახურების ობიექტები. ამჟამად, ხულოს არქივმა გადმოინაცვლა რაიონის ცენტრში მდებარე ორსართულიან შენობაში, რომელიც სარემონტო სამუშაოების ჩატარების შემდეგ იქცა რაიონის ერთ-ერთ ყველაზე ლამაზ ნაგებობად.

ხულოს რაიონული არქივის ძველი და ახალი შენობები

პიონერთა სახლის ერთ-ერთ ოთახში იყო განთავსებული საარქივო დოკუმენტები **ქობულეთის რაიონულ არქივშიც (1957 წლამდე)**. რაიალმასკომის იმდროინდელი თავმჯდომარის ფატუშა დუმბაძის დახმარებით 1958 წლიდან არქივს გამოეყო ოთახები (ერთი დიდი ოთახი საცავისათვის და მომცრო ოთახი თანამშრომლებისათვის) რაიალმასკომის შენობის პირველ სართულზე. 1973 წელს არქივმა გადაინაცვლა ფიტოპათოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის თანამშრომლებისათვის აშენებული საცხოვრებელი სახლის პირველ სართულზე (რუსთაველის ქ. 140). თავდაპირველად იგი მუზეუმისათვის ყოფილა განკუთვნილი, მაგრამ სა-

არქივო ცნობებისადმი მოსახლეობის გაზრდილი მოთხოვნების გამო მიზანშეწონილად იქნა მიჩნეული აღნიშნული ფართის არქივისათვის გადაცემა. 1990-იანი წლებიდან ამ შენობაში არქივის ფუნქციონირება შეუძლებელი გახდა. საკანალიზაციო და წყლის სისტემების სიძველისა და გაუმართაობის გამო შენობის ზედა სართულებიდან საცავეებში მუდმივად ხდებოდა წყლის ჩამოჟონვა, ზიანდებოდა და ნადგურდებოდა საარქივო დოკუმენტები. 2012 წლიდან არქივი გადავიდა ქალაქის ცენტრში, ავტოსადგურის მიმდებარე ტერიტორიაზე, ყოფილი აჭარკოოპკავშირის შენობაში.

ქობულეთის რაიონული არქივის ძველი და ახალი შენობები

დღეისათვის საარქივო სამმართველოსა და მისი ტერიტორიული ორგანოების (მუნიციპალური არქივების) შენობები ერთ-ერთი ყველაზე თანამედროვე, ლამაზი და კეთილმოწყობილი საარქივო დაწესებულებებია საქართველოში, სადაც ინტენსიურად მიმდინარეობს საარქივო, სამეცნიერო, საგამომცემლო საქმიანობა.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები:

ლიტერატურა:

1. თავაძე – 1967. თავაძე მ., აჭარის ასსრ-ს ცენტრალური სახელმწიფო არქივის ისტორია, სადიპლომო ნაშრომი, ბათუმი;

2. კარასევა – 1961. კარასევა ა., აჭარის ასსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივი. სადიპლომო ნაშრომი, ხელნაბეჭდი რუსულ ენაზე, ბათუმი;
3. მირიანაშვილი – 2012. მირიანაშვილი ნ., იტრიაშვილი მ., აჭარის არქივის შექმნის ისტორიიდან. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო (ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია), II საერთაშორისო კონფერენციის მასალები, თბილისი;
4. ფუტკარაძე – 2012. ფუტკარაძე თ., ქიქავა ნ., საარქივო სამმართველოს სათავეებთან, „არხეიონი“ III, ბათუმი;
5. „правда“ 1921 წ. 25 ნოემბერი
6. „Правда“ 1922წ. 25 აგვისტო.

წყაროები:

1. სუიცა, ფ.335 ან. საქ. 7, ფ..1, 1239, 130
2. სუიცა, ფ.335, ან.1 საქ.11, ფ.. 23, 32, 32,39
3. სუიცსა, ფ. 335, ან. 1, ს. 63, ფურც.14, 22, 23
4. ასს ცსა, ფ. რ-1, ან.1, ს. 23, ფურც. 91
5. ასსცსა, ფონდი რ-2, ან.1, საქმე 12, ფურც. 4,
6. ასსცსა, ფ. რ-2, აღწერა 1, ს. 14, ფურც. 120, 121
7. ასსცსა, ფ. რ-2, ს. 23, ფურც. 158, 163, 166, 167
8. ასსცსა, ფონდი რ-89, საქმე 1, ფურც. , 2,3, 6
9. ასსცსა, ფონდი რ-89, ან. 1. საქმე 10, ფურც. 36.
10. ასსცსა, ფონდი რ-89, საქმე 45ა, ფურც. 3
11. ასსცსა, ფონდი რ-89, საქმე 68, ფურც. 116
12. ასს ცსა, ფ. რ-89, ან.1. საქმე 138, ფურც. 1, 2, 19, 20, 21,22
13. ასსცსა, ფ.89, ან. (7)1, ს. (72 Б), ფ. 21, 22;
14. ასსცსა, ფონდი რ-89, საქმე – 794, ფურც 4-5;
15. ასსცსა, ფონდი რ-89, საქმე 809, ფურც. 1,2,3,4);
16. ასსცსა, ფ. 1041. ან. 1, საქმე 1826, ფურც. 184.

**მესხეთიდან დეპორტირებულთა რეპატრიაციის
„დაწყება“ და მასთან დაკავშირებული პრობლემები**
***The "start" of repatriation of deportees from Meskheta and related
problems***

აბსტრაქტი: ნაშრომში გადმოცემულია 1944 მესხეთიდან გადასახლებული მოსახლეობის საკუთარ ფუძეზე დაბრუნების მცდელობის გამო ე. წ. თურქი-მესხების გარშემო შექმნილი პრობლემები. – თუ რატომ ვერ ახერხებენ ისინი საკუთარ სამშობლოში დაბრუნებას და რა არის მიზეზი იმისა, რომ მთელი ყოფილი საბჭოური მანქანა შეგნებულად ეწინააღმდეგებოდა მესხთა სამშობლოში რეპატრიაციას.

განხილულია, თუ რა მიზანს ისახავდა ამგვარი პოლიტიკის გატარება გადასახლებული მესხეთის მოსახლეობის მიმართ და აღნიშნულია, რომ წარმოებდა ამ ხალხის ქართული ეროვნული ცნობიერებისაგან ხელოვნურად ჩამოშორება და დამუხტვა ანტიქართული სულისკვეთებით, რათა საჭირო დროზე ისინი გამოეყენებინათ საქართველოს ეროვნული სახელმწიფოებრიობის აღდგენისათვის წარმოებული ბრძოლის წინააღმდეგ. აქვე წარმოჩენილია ამ ხალხის თავდადებული ბრძოლა საკუთარი მეობისა და ღირსების აღსადგენად.

საკვანძო სიტყვები: თურქი-მესხები, რეპატრიაცია, სამშობლოში დაბრუნების მცდელობა, გადასახლებული მესხები, ანტიქართული სულისკვეთება, რეაბილიტაცია, ასიმილაცია.

Abstract. The work presents the problems of the population who emigrated from Meskheta in 1944. – Why are they unable to return to their homeland and what is the reason that the entire former

Soviet machine deliberately opposed the repatriation of the Meskhetians to their homeland.

It is discussed what the purpose of such a policy towards the exiled population of Meskheta was, and it is noted that it was artificially separating these people from the Georgian national consciousness and charging them with anti-Georgian spirit, so that at the right time they could be used against the struggle for the restoration of the national statehood of Georgia. Here is presented the dedicated struggle of these people to restore their identity and dignity.

Key words: *Turkic-Meskhes, repatriation, attempt to return to their homeland, displaced Meskhetians, anti-Georgian spirit, rehabilitation, assimilation.*

1956 წლის მარტის ამბების უმძიმესი შთაბეჭდილებების რამდენადმე გადასაფარავად, 1956 წლის 26 აპრილის სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებით საკომენდანტო რეჟიმიდან გაათავისუფლეს და სამოქალაქო უფლებები აღუდგინეს რეპრესირებულ და თავიანთი სამშობლოდან გადასახლებულ ეროვნებებს. 1957 წლის დასაწყისიდან კი იწყეს სამშობლოში დაბრუნება დასჯილი ქისტების (ჩეჩენ-ინგუშები), ბალყარელებისა და სხვა. მხოლოდ ორი ერი არ დააბრუნეს სამშობლოში: ყირიმელი თათრები და ქართველები, 1956 წლის 26 მაისის ბრძანებულებამ თუმცა კი გაათავისუფლა მესხები საკომენდანტო ზედამხედველობისაგან, მაგრამ ამავე ბრძანებულებამ მათ **სამშობლოში დაბრუნების უფლება მოუსპო** (Кандидату в ..., 1 декабря 1964).

მეტად მრავლისმთქმელია ლაზი მემედ ბანაშის მონათხრობი, რომ საბჭოთა ხელისუფლების მაშინდელ ლიდერს განზრახული ჰქონია მთელი საქართველოს ციმბირში გასახლება; ამის დამადასტურებლად მას 1957 წელს ციმბირში, ტომსკის ოლქში უნახავს უზარმაზარ ტერიტორიაზე გამოფენილი პლაკატები წარწერით: „**საბჭოთა საქართველო**“... და როდესაც ნიკიტა ხრუშჩოვმა თავისი ამ მკრეხელური გეგმის შესახებ საბჭოთა საქართველოს კპ ცკ-ის პირ-

ველ მდივანს, ვასილ მჭავანაძეს აცნობა, მან უპასუხა: „**ნიკიტა სერგეევიჩ, სადაც არ უნდა გადაგვასახლოთ, ჩვენ მაინც ავაშენებთ სოციალიზმს!**“ ეს პასუხი შეიძლება საბჭოთა ხელმძღვანელობის უგუნურ წამოწყებათა ქართულ სარკაზმში გატარებული ფორმა იყო, ან კიდევ, არც ისაა გამორიცხული, საბჭოთა მმართველ ელიტაში აპრობირებული მლიქვნელობის გამოხატულება. ჩვენ პირველი უფრო გვგონია...

სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოდან მაჰმადიანი ქართველების „რეაბილიტაციის“ პროცესის დაწყებისთანავე თავი წამოყო გადაულახავმა პრობლემებმა, რადგან, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მათ სამშობლოში დაბრუნების შესაძლებლობა მოუსპეს.

აყრა-გადასახლებისას და შეუჩვეველ კლიმატურ პირობებში მოხვედრის გამო შიმშილისაგან დაიღუპა **40 000-მდე მესხი** (Первому ..., 20 сентября 1967). მაგრამ თავიანთი შრომისმოყვარეობით და მონდომებით მესხები უცხო მიწაზეც ეკონომიკურად მოღონიერდნენ, გადასახლებაში კიდევ გამრავლდნენ. მაგრამ მათ აწუხებდათ სამშობლოს ნოსტალგია და შეგნება იმისა, რომ მათ შთამომავლებს **ქართული ნაკლებად ესმოდათ. შუა აზიაში დაქსაქსულთ ხუთ ენაზე უხდებოდათ მეტყველება და სწავლის მიღება.** და აი, გამოჩნდა მეველუდ ბაირახტოროვი (მჭავანაძე) და 1958 წელს მესხებს დაჰპირდა საქართველოში ჩაყვანას. მაგრამ მან 10 ათასი მესხი საქართველოს მაგიერ აზერბაიჯანში ჩაიყვანა. ეს ერთის მხრივ გამოიწვია იმანაც, რომ როდესაც საქართველო მესხთათვის ჩაკეტილი აღმოჩნდა, მათ აზერბაიჯანმა გაუღო კარი, ხოლო მეველუდ ბაირახტოროვი აზერბაიჯანის აგენტი აღმოჩნდა. აზერბაიჯანში მესხები დაასახლეს საათლის რაიონში უდაბურ, დაუმუშავებელ მიწებზე, ცნობილ მუდანლოს ველზე და ქართული გვარები აზერბაიჯანულზე შეუცვალეს. აქ პროაზერბაიჯანული აგიტაციის გვერდით მიმდინარეობდა მესხთა პროთურქული დამუშავებაც. მათში ავრცელებდნენ ხმებს, რომ თურქეთში ვითომც ყოველ 15 ნოემბერს (მესხთა გასახლების დღეს) დიდი გლო-

ვა იყო გამოცხადებული და შავ დროშებს ფენდნენ. ამასთან, მორწმუნე მესხებს აშინებდნენ, რომ საკმარისია მათი საქართველოში დაბრუნება, რომ **მათ გულზე ჯვარს დაჰკიდებენ და სხვა.**

მიუხედავად ამისა, 1958 წელსვე აზერბაიჯანში მესხურმა ინტელიგენციამ შექმნა „ქართველ მესხთა წრე“, **დაარსა ხელნაწერი გაზეთი „აღორძინება“ (თურქულ ენაზე, რადგან ქართული წერა-კითხვა არ იცოდნენ – უ. ო.), სადაც მიმოიხილებოდა საქართველოს ისტორიის საკითხები, მესხთა ქართული წარმომავლობა და სხვა.** გაზეთს მალე მოჰყვა სიების შედგენა, სადაც შეჰქონდათ ძველი ქართული გვარები და ამით თავიანთ ქართველობას ხაზს უსვამდნენ. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ გადასახლებულ მესხებს **1958 წლამდე პასპორტში ეროვნებად „თურქს“ უწერდნენ, „რეაბილიტაციის“ შემდეგ კი უწერენ იმ ეროვნებას, რომელ რესპუბლიკაშიც არიან დასახლებულნი.**

აზერბაიჯანში, საქართველოს ახლოს, კიდევ უფრო გაუძლიერდათ მესხებს სამშობლოს ნოსტალგია და აღარ დაგიდედნენ საკუთრივ მესხეთში დაბრუნებას, ოღონდ ეს ყოფილიყო ნებისმიერი კუთხე საქართველოსი, ქართველებით დასახლებული... მესხთა 100-მა ოჯახმა 1961 წ. მოულოდნელად მიატოვა აზერბაიჯანი და საქართველოსკენ გამოემშურა, წინასწარ გაიგეს რა, თუ უფრო მეტად სად სჭირდებოდათ მუშახელი, მათ გადანაცვითეს დღევანდელი ოზურგეთის მუნიციპალიტეტში დამკვიდრება, სადაც დასახლდნენ კიდევც. თუმცა საბჭოთა ხელისუფლების ორგანოების ფარული მითითება-ბრძანებით მათი საქართველოში დასახლება იკრძალებოდა.

მესხთა აზერბაიჯანიდან წამოსვლის შემდეგ მევლუდ ბაირახტაროვმა ერთი განგაში ატეხა – კოლმეურნეობა მომეშალა და გეგმას ვერ ვასრულებო!“ და **აზერბაიჯანის მთავრობამ საქართველოს მოსკოვში უჩივლა. საქართველოს მაშინდელმა უნიათო მმართველმა ვასილ მჟავანაძემ მესხთა ასივე ოჯახი აზერბაიჯანში იძულებით დააბრუნა.**

თემას მეტად მნიშვნელოვან შტრიხს შესძენს ფაქტი, რომ 1961 წლის 4 დეკემბრის გაზეთ „კომუნისტში“ დაიბეჭდა პროფესორ იოსებ ჟორდანიას სტატია „ოჯახი ერის ბურჯია“ (ჟორდანია..., 1961:4), რომელშიც მან დასვა საქართველოში არსებული მეტად მტკივნეული დემოგრაფიული პრობლემები და წუხილი გამოთქვა ქართველთა გამრავლების ხელშემშლელ გარემოებებზე. შემდეგ დაიბეჭდა გ. თავზიშვილის ანალოგიური შინაარსის ნერილიც. ამის გამო პროფესორი ჟორდანია და გ. თავზიშვილი **საქართველოს კპ ცკ-ის მეორე მდივანმა პავლე კოვანოვმა დაიბარა და დატუქსა: „თავი გაანებეთ ნაციონალისტური და პროვოკაციული სტატიების ბეჭდვას. საბჭოთა კავშირში მოსახლეობა იმატებს და რა მნიშვნელობა აქვს იმას, ქართველები გამრავლდებიან თუ არა!“**

აი, ასეთი „სიბრძნის მანქანები“ ჰყავდა საკავშირო ხელისუფლებას ქვეყნის სამართავად მოვლენილი საქართველოში. მესხების გარეკვა და პავლე კოვანოვის პოზიცია ერთ მიზანს ემსახურებოდა. ეს იყო დაუფარავი ანტიქართული პოლიტიკა, ჯოჯოხეთური ჩანაფიქრი, მიმართული ქართული ერის წინააღმდეგ! მიუხედავად ამისა, მესხები აგრძელებდნენ შეუპოვარ ბრძოლას სამშობლოში დასაბრუნებლად.

1963 წლის აგვისტოში მესხთა დელეგაცია ცდილობდა მოსკოვში შეხვედროდა და თავიანთი მოთხოვნები საქართველოში დაბრუნების შესახებ გადაეცათ საბჭოთა კავშირის კპ ცკ-ის პირველი მდივნის ლ. ი. ბრეჟნევისათვის. მაგრამ სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს მისაღები ოთახის უფროსმა ა. სკლიაროვმა ისინი გამორეკა მისაღები ოთახიდან. მოსკოვში მათთან ჩასული ბაირახტაროვი მესხებს უმტკიცებდა, რომ 1957 წლის 30 ოქტომბრის ბრძანებულებით თქვენ აზერბაიჯანში ჩაგასახლეთ და ბედს უნდა დაემორჩილოთო.

1964 წლის ოქტომბერში მესხთა დელეგაცია თბილისში ჩამოდის და მიმართავს საზღვარგარეთელ თანამემამულეებთან კულტურულ ურთიერთობათა ქართული საზოგადოების თავმჯდომარეს, პროფესორ პ. ხუჭუას. მესხთა თხოვნაა:

ცალკეულ ჯგუფებად მათი დასახლება საქართველოს სხვა-დასხვა რაიონებში ისე, როგორც ამას საჭიროდ ჩათვლის საქართველოს სსრ-ს მთავრობა და მათი აქტიური ჩაბმა რესპუბლიკის სამეურნეო საქმიანობაში.

ეს მოთხოვნები პროფესორმა პ. ხუჭუამ თავისი შუამდგომლობით, ქართველი ინტელიგენციის ნაწილის თანადგომითა და სახელით (კ. გამსახურდია, გ. ლეონიძე, ირ. აბაშიძე, ლ. გუდიაშვილი, ს. ქობულაძე, უ. ჯაფარიძე, ა. მაჭავარიანი, მ. შველიძე, ა. ბალანჩივაძე და სხვა) პირადად გადასცა საქართველოს კპ ცკ-ის პირველ მდივანს ვ. პ. მუჟაჟანაძეს. დახმარების ნაცვლად საქართველოს ხელისუფლების ოფიციალურმა წრეებმა გადაწყვიტეს მესხთა „გაძევება და იმის ოფიციალურად დამტკიცება, რომ მათი გასახლება აუცილებელი და საჭირო იყო, რადგან გერმანელთა და თურქთა აგენტურის დასაყრდენს წარმოადგენდნენ საქართველოში. უფრო მეტიც, იმის მაგივრად, რომ გაგებით მოკიდებოდნენ მესხთა ტრაგედიას და მისი რეალურად შესწავლა ეცადათ, საქართველოს სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტმა (სუკ-ი) განიზრახა რომელიმე ქართველი მწერლისათვის დაენერინებინა მესხთა „**მამხილებელი დოკუმენტური რომანი**“, მაგრამ ასეთი მწერალი ვერ იპოვეს და ამიტომაც მიმართეს თბილისში მცხოვრებ საბჭოთა კონტრდაზვერვის მუშაკს, წარმოშობით მესხს, სასაზღვრო ჯარების ვიცეპოლკოვნიკს ა. ალიმხანოვს და დიდი ანაზღაურების ფასად შესთავაზეს მესხთა „გაშავება“. როდესაც ა. ალიმხანოვმა იუდას როლის შესრულებაზე უარი განაცხადა, მას უნდობლობა გამოუცხადეს და სამსახურიდან დაითხოვეს. თუმცა ვილაც დაქირავებულმა სერგეი პრაგამ რუსულ გაზეთში «Молодёжь Грузии» 1964-1965 წლებში მოათავსა „დოკუმენტური მოთხრობა“ ნაწილებად, სათაურით – «Паромь Ак-чай», რომელშიც ის ამტკიცებდა, რომ თითქოს მაჰმადიანი მესხები თურქეთის „შპიონები“ იყვნენ და მათი მნიშვნელოვანი ნაწილი თავისი წარმოშობით, მენტალობით თურქია.

ამის საპასუხოდ მესხებმა 1965 წლის ივლისში მათ მიერ მოსკოვში, სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის მიკლუ-

ხო-მაკლასის სახელობის ეთნოგრაფიის ინსტიტუტში გაგზავნილ მიმართვაზე მიიღეს კომპეტენტური პასუხი, რომ „ახალციხისა და ახალქალაქის რაიონებში მცხოვრები „თურქები“ ან „თათრები“ სხვა არავინ არიან, თუ არა ქართველი მესხები (Акалемия Наук СССР..., августа 1965 г.).

1965 წლის 5 აგვისტოს, მოსკოვში, სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმში მაჰმადიან მესხთა დელეგაციას საპროტექციოდ მიჰყვა საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარე გ. ძონენიძე, რომელთაც კვლავ ა. სკლიაროვი შეხვდა. სკლიაროვმა მესხებს განუცხადა: „თქვენი ხალხის დაბრუნება ძველ საცხოვრებელ ადგილებში ეკონომიკურად არახელსაყრელია და ამიტომ შეუძლებელი. თქვენ შრომისმოყვარე ხალხი ხართ, ვინდა მოიყვანს ბამბას? თუ მესხეთში დაბრუნდებით, რა უნდა გააკეთოთ. როცა გ. ძონენიძე საწინააღმდეგოს დამტკიცებას ცდილობდა ა. სკლიაროვი მას სიტყვას აწყვეტინებდა და „საქართველოს მთავრობის თავმჯდომარეს ისე ელაპარაკებოდა, როგორც ბატონი ყმას“ [Воззвание (Манифест) к членам ..., 30 января 1966 года, г. Ташкент].

აი, ასეთი იყო საბჭოთა სატრაპების დამოკიდებულება არა მარტო ეროვნული პრობლემების, არამედ საბჭოთა ე. წ. რესპუბლიკების მთავრობის უმაღლესი წრის წარმომადგენლებისადმი. მთავარი იყო „ბამბის მოყვანა“ და გეგმის შესრულება, ხოლო გადასახლებული ხალხის სამშობლოსადმი ნოსტალგია და მათი იქ დაბრუნების კანონიერი სურვილი, მათთვის არაფერს წარმოადგენდა. ასეთ ვითარებაში მაჰმადიანი მესხები საბჭოთა ხელისუფლებისა და მისი მთავრობის არა ერთი უხეში ძალადობისა და ახალი უსამართლობების მსხვერპლნი ხდებოდნენ.

1965 წლის 23 მარტს ყირგიზეთის დედაქალაქ ფრუნზეს (ახლა ბიშკეკი – უ. ო.) აეროპორტში მესხთა დელეგატებს, რომლებიც თბილისში მოდიოდნენ და მათ 200-მდე მესხი აცილებდა, მოულოდნელად თავს დაესხა «КГБ»-ს ჯარი და გაიმართა ნამდვილი ხელჩართული ბრძოლა. მესხები დააპატიმრეს, მაგრამ მათ მეორე დღეს ყირგიზე-

თის მთავრობის სახლის წინ მოაწყვეს დემონსტრაცია ციხეში დაპატიმრებულთა გათავისუფლების მოთხოვნით“ [Первому секретарю ..., 20 сентября, 1967 года].

ამავე წლის 1 ივლისს თბილისში ჩამოვიდა 19 მესხი, მათ შორის 105 წლის მოხუცი ქალი და ბავშვები; მაგრამ ისინი იმავე დღეს მილიციის ძალით მატარებელში ჩასვეს და აზერბაიჯანში გაისტუმრეს. სადგურ ევლახზე ჩამოსვლის დროს კი მათ მატარებლის გამცილებლებმა ბოთლები დაუშინეს, რის შედეგადაც 4 წლის ბიჭუნა დაიჭრა“ [Первому секретарю ..., 20 сентября, 1967 года].

მაგრამ გასახლებული მესხები მაინც სამშობლოში დაბრუნებისათვის ბრძოლას განაგრძობდნენ. 1967 წელს აზერბაიჯანიდან საქართველოში გადმოვიდა და გარდაბნის რაიონ სოფელ ბოგაში დასახლდა მესხთა 15 ოჯახი, მაგრამ ისინიც სასწრაფოდ გაასახლეს ისევ აზერბაიჯანში. აღსანიშნავია, რომ ამავე წლის ივლისში, მოსკოვში, საბჭოთა მთავრობის სასახლესთან მესხთა დელეგატები წააწყდნენ **სომეხთა ჯგუფს, რომლებიც საბჭოთა მთავრობისაგან მოითხოვდნენ მესხთაგან დაცლილი ქართული ტერიტორიები სომხეთს შეერთებოდა.** მესხებმა სომხები კატეგორიულად გააფრთხილეს, **რომ სწრაფად გათრეულიყვნენ აქედან, სანამ ყელებს დააჭრიდნენ, რის შემდეგაც სომხები მიიმალნენ.**

ქართული სამეცნიერო საზოგადოების ნაწილი ცდილობდა სერიოზულად ჩაღრმავებოდა მესხთა ტრაგედიის ნამდვილ მიზეზებს, რისთვისაც 1968 წლის 23 მაისს, თბილისში საქართველოს საისტორიო საზოგადოებამ მოაწყო სესია, რომელიც ეძღვნებოდა მესხეთის ისტორიასა და ეთნოგრაფიას. აღნიშნულ სესიას თავმჯდომარეობდა აკადემიკოსი გ. ჩიტაია. მოხსენებებით გამოვიდნენ: შოთა ლომსაძე, ლატიფშაჰ ბარათაშვილი და სხვები (1.იქვე: 38). შ. ლომსაძემ ნაიკითხა მოხსენება „ახალციხის მხარის შემოერთება“, ხოლო **ლატიფშაჰ ბარათაშვილმა** მოხსენება გააკეთა **„მესხური გვარების გენეალოგიის“ შესახებ.** ზემოთ აღნიშნული სესიის ჩატარების შემდეგ ქართველი ისტორიკოსები „სუკ“-ში დაკითხეს და დიდხანს არ ასვენებდნენ...

რას უნდა მივანეროთ საბჭოთა საქართველოს ხელისუფალთა ასეთი ქმედებანი და ანტიქართულ მიზანზე გათვლილი – ხანგრძლივი, მიზანმიმართული პოლიტიკა? ჩვენ ვფიქრობთ, რომ მათ ძალიან კარგად უწყოდნენ თუ რას ემსახურებოდა მათი ეს ქმედებანი და ქართველი ხალხისათვის შინაური მტრების მოსამრავლებლად შეგნებულად, გეგმაზომიერად, საბჭოთა სახელმწიფოს მესვეურთა უშუალო მითითებით იღწვოდნენ, რათა საჭირო დროს ქართულ სხეულზე არსებული ბზარების გამო მისი ენერგიის გაერთიანება, გათლიანება და ერთი მიზნისკენ წარმართვა შეუძლებელი თუ არა, საკმაოდ ძნელი გამხდარიყო, რასაც, როგორც ვხედავთ, მიაღწიეს კიდეც. ეს იყო ქართული საბჭოთა ნომენკლატურული ბიუროკრატიის მიერ სამშობლოს ღალატში კიდეც ერთი მონაწილეობა...

1968 წლის 30 მაისის სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის დადგენილებით რიგი ერების რეპრესირებულთ კვლავ აღუდგინეს უფლება დასახლებულიყვნენ საბჭოთა კავშირის ნებისმიერ კუთხეში. მხოლოდ მესხთა მიმართ დაშვებული იქნა განსაკუთრებული ფარული მითითება მათი საქართველოში დასახლების აკრძალვის შესახებ [Генеральному прокурору ..., 2 мая, 1969 года].

აღნიშნული ბრძანებულებით დაიმედებული ათასამდე მესხი თავისი ოჯახებით თბილისში ჩამოვიდა და 1968 წლის 25 ივლისს საქართველოს კპ ცკ-ს შენობისაკენ მიემართებოდნენ. მაგრამ, სამწუხაროდ, მათში ერივნენ მაჰმადიანური ფანატიზმით გაჟღენთილი და პანისლამისტურად დამუშავებული ელემენტები (ფაქტობრივად პროვოკატორები – უ. ო.), რომელნიც ხალხში დემაგოგიას ეწოდნენ და არაჯანსაღ ლოზუნგებს ისროდნენ. იმის მაგივრად, რომ მოთმინება გამოეჩინათ, გარკვეულიყვნენ და მართალი მტყუანისაგან გაერჩიათ, მთავრობამ მათ ერთიანად მიუსია მილიცია და ჯარისკაცები რეზინის ჯოხებით და განურჩევლად გარეკა საქართველოდან (იქვე). 1968 წლის ივლისში მესხთა დელეგატები ძმები გოზალიშვილები საქართველოს „სუკ“-ის უფროსმა ა. ინაურმა მიიღო და მათ შორის რუსულ ენაზე ასეთი საუბარი გაიმართა: – ს. გოზალიშვილი: ჩვენ სრულუფლები-

ანი მოქალაქენი ვართ საბჭოთა კავშირისა. რა უშლის ხელს ჩვენს დაბრუნებას საბჭოთა კავშირში? – გენ. ა. ინაური: თქვენ როდესაც გადაგასახლეს, მაშინ მე საქართველოში არ ვიყავი. ვიცი მხოლოდ, რომ თქვენგან იყო ბანდა შექმნილი, რომელიც ჩვენ გვებრძოდა. ამიტომ თქვენი მესხეთში დაბრუნება, თურქეთის სიახლოვეს, მე სარისკოდ მიმაჩნია. სანამ ცოცხალი ვარ, არ მოხდება თქვენი დაბრუნება!

ხალილ გოზალიშვილი: მე თვითონ ფრონტელი და ჩვენი ქვეყნის პატრიოტი გახლავართ. ნუთუ რამდენიმე არამზადის გულისათვის მთელი ხალხი უნდა დაისაჯოს? რუსებიდან დანყებული საბჭოეთის თითქმის ყველა ხალხიდან II მსოფლიო ომში გერმანელებმა საბრძოლო შენაერთები შექმნეს, მაგრამ არავინ ჩვენსავით არ დაუსჯიათ, თუ მესხეთში არ დაგვაბრუნებთ, დაგვასახლეთ ნებისმიერ ადგილას საქართველოში, სადაც მწირი მიწებია; ჩვენი მუშა ხალხი მას აითვისებს; ნუთუ საქართველოს არ უჭირს მუშახელი? ჩვენ აღარ დავკარგავთ ეროვნებას, არ ავითქვიფებით სხვებში და ქართველობას დავიბრუნებთ! ცნობილია, რომ მსოფლიოს ყველა კუთხიდან სომხებს აბრუნებენ სამშობლოში. რამდენი იყვნენ ისინი ომამდე და რამდენი არიან ახლა? მაშ, საქართველომ რაღა დააშავა, რომ თავისი შვილები არ დაიბრუნოს, რომელნიც საბჭოთა კავშირშივე არიან დაქსაქსულნი? მე მგონია, არც ისე ბევრია ქართველობა, რომ ქართველების რიცხოვნობა ზრდაზე არ იფიქროს!“

– გენ. ა. ინაური: მე არც სომხების დაბრუნების მომხრე ვარ, ბევრი მათგანი მერე ისევ უცხოეთში გაქცევას ფიქრობს! რაც შეეხება საქართველოში მუშახელის საჭიროებას, ჯერ ამას არ ვსაჭიროებთ. რაც შეეხება ქართველების გამრავლებას, რა მნიშვნელობა აქვს ამას? აი, მე რუსი ცოლი მყავს, კომუნიზმის ეპოქაში ერთი ნაცია იქნება. დარჩით იქ, სადაც ხართ, ისიც საბჭოთა კავშირია და პატიოსნად იმუშავეთ! აქ შეიძლება გენ. ა. ინაური ირიბად სცემს პასუხს ს. გოზალიშვილის კითხვაზე, „რატომ არ გვიმ-

ვებთ საბჭოთა კავშირში?“ ის პასუხობს: თქვენ თუ ასე ფიქრობთ, ხართ უკვე საბჭოთა კავშირშიო. ეს თუ ნამდვილად ასე, აქ ა. ინაური, ეს ქართველი ჟოზეფ ფუშე, თავს საბჭოთა პატრიოტად წარმოაჩენს, რაც ასე მოდური იყო საბჭოთა ნომენკლატურისთვის და ოდენ, ეს მათ ხელს არაფრით უშლიდა საკუთარი სამშობლოსთვის, საჭიროების შემთხვევაში ნაძირალასავით ეგანათ და ზედმინევნით შეესრულებინათ საბჭოთა კავშირის ცენტრალური ხელისუფლების ანტიქართული მითითება-ინსტრუქციები.

გოზალიშვილის შემდეგ მასთან მიღებაზე შესულ 6 მესხ დელეგატს, რომელთა შორის იყვნენ **ვაჰიდ ამრულაევი, და ფაშალი მაშადოღლი და სხვები, კითხვაზე, თუ რატომ არ უშვებენ მესხებს სამშობლოში, ა. ინაური პასუხობს: „სანამ თურქეთი არ გახდება სოციალისტური, თქვენ საქართველოს ვერასოდეს ვერ ნახავთ!**

– ძალა და იარაღი თქვენს ხელშია, – პასუხობენ მესხნი, – თუნდ ხვალვე აქციეთ თურქეთი სოციალისტურ ქვეყნად, ჩვენ რა შუაში ვართ?!

– მე თქვენ აგიხსნით, მეტი დრო არა მაქვს, გაათავისუფლეთ კაბინეტი! – პასუხობს ა. ინაური.

1969 წელს მესხთა 250 ოჯახმა კვლავ დატოვა აზერბაიჯანი და საქართველოს მიაშურა. მათ ქართველობა დიდი სიხარულით შეხვდა და აფხაზეთში აჩიგვარაში (გალის რ-ნი) დაასაქმეს, სადაც მათ თავი გამოიჩინეს. მაგრამ მალე ამის შესახებ გაიგო აზერბაიჯანის მთავრობამ და მოსკოვში იჩივლა, რომ მას ამის გამო მოეშალა 8 კოლმეურნეობა და 3 საბჭოთა მეურნეობა.

მოსკოვიდან ჩასული სპეციალური კომისია აზერბაიჯანში, თავის სიმართლეში დაარწმუნეს და გადაწყდა აფხაზეთში ჩამოსულ მესხთა აყრა, და უკვე მერამდენედ საქართველოდან გადასახლება.

აჩიგვარას მიდამოების დატოვებაზე მესხებმა უარი განაცხადეს და მათ სპეციალურად ტუსაღები მიუსისეს, მაგრამ სისხლის სამართლის დამნაშავეებმაც კი, ხელი არ დააკარეს მესხთა ქალებსა და ბავშვებს და პროტესტის ნიშნად

მინაზე ჩაიმუხლეს. მაშინ მათ მილიცია და ჯარი მიუსიეს, რომელთაც დაამტკრიეს მესხთა სახლები, ააწიოკეს ისინი და მატარებლის სატვირთო ვაგონებში ძალით შეტენეს. ხელჩართულ ბრძოლაში მესხ მამაკაცებთან ერთად თავგანწირულად მონაწილეობდნენ მესხი ქალები, რომელთაგან ერთ-ერთმა სხვა ვერაფერი რომ ვერ გააწყო, თოთო ბავშვი ესროლა მილიციელს... ამ სცენას ესწრებოდნენ ბაქოდან სპეციალურად ჩამოსული აზერბაიჯანის კპ ცკ-ს წარმომადგენლები, საათლის რაიონის პირველი მდივანი და მევლუდ ბაირახტაროვი, რომლებიც მესხებს მოუწოდებდნენ, დაბრუნებულიყვნენ აზერბაიჯანში, ხომ ხედავთ ქართველები ისევ გერეკებიანო. მესხებმა აზერბაიჯანში დაბრუნებაზე გადაჭრით განაცხადეს უარი და ბევრი წვალების შემდეგ ყაბადო-ბაღყარეთში მოიკიდეს ფეხი, ბევრი მესხი კი „კონვოის“ თანხლებით ისევ აზერბაიჯანში დააბრუნეს.

1969 წელსვე გალის რაიონიდან გაყრილ მესხთა 100 კაციანი დელეგაცია მოსკოვში ჩავიდა და სსრკ უმაღლესი პრეზიდიუმის მდივანთან მ. გიორგაძესთან შეხვედრა სცადა და ეს რომ ვერ შეძლო მოსკოვში არსებულ „საქართველოს წარმომადგენლობაში“ მივიდნენ, სადაც მათ განუცხადეს, რომ მესხთა საკითხი მათ არ ეხებათ! რის შემდეგ ბევრმა მესხმა **იქვე დახია და გადაყარა საბჭოთა პასპორტები**. მესხთა ნაწილი, მათ შორის მ. გოზალიშვილი ლ. ი. ბრეჟნევის პირად მდივანს სტარჩენკოს შეხვდა, რომელმაც მათ გაუცხადა: **ჩვენთან მოაღწია ხმებმა, რომ თქვენ აზერბაიჯანში აღრიცხვიდან არ მოგხსნეს და ისე გადახვედით გალის რაიონში. ამავე დროს ისიც გავიგეთ, რომ როდესაც თქვენი რიცხვი გალში 3000 კაცს მიაღწევდა, თქვენ შეეცდებოდით თურქეთში გაქცევას. ამაზე გოზალიშვილმა უპასუხა: „თქვენ სუსტად იცით გეოგრაფია! გალიდან თურქეთამდე 200 კილომეტრია, ხოლო ჩვენ გვაბეზღებენ აზერბაიჯანის მესვეურნი, რომელთაც მოისყიდეს იქ ჩამოსული თქვენი კომისია“.**

მესხებმა ვერც ამჯერად მიაღწიეს რამეს და ასთი ვითარებით განაწამებ მესხებში თავი იჩინა პროთურქულმა

განწყობილებამ, რომელსაც სათავეში ჩაუდგა **ენვერ ოდა-ბაშევი-ხოზრევანიძე**, რომელიც ადრე თავისი პროქართული პოზიციითა და ლოზუნგებით იყო ცნობილი. იგი ადრე ქართველ მესხთა წრეს ემხრობოდა და ხაზგასმით აღნიშნავდა მესხთა ქართველობას და ზოგად ქართულ პატრიოტულ ლოზუნგებსაც ისროდა. მაგალითად: „**ჩვენი ერთი სისხლის მქონე ძმები ქართველები**“, „ვისთვისაც ძვირფასია **სინდისი, ღირსება, პატივი, წარსული, აწმყო და მომავალი საქართველოსი, ითხოვს მესხთა დაბრუნებას და მათ გაერთიანებას ქართველებთან სამართლიანობისა და საქართველოს დიდებისათვის**“, „**საჭიროა მესხთა დაბრუნება და მათი გაერთიანება ღვიძლ (ქართველ) ერთან**“. იგი ამბობდა: „**საყვარელი საქართველოს დიდებისა და ღირსებისათვის, მისი პატივისა და ტრადიციებისათვის მოვკვდები, მაგრამ უკან არ დავიხევ, ვერავითარი ინკვიზიტორები ვერ შემაშინებენ. ქართველთა გაერთიანებისათვის! სამშობლო ან სიკვდილი!** და ასეთი სულისკვეთების პიროვნება საბოლოოდ მაინც გატეხა საბჭოთა სისტემის მოხელეთა მიზანმიმართულმა მუსლიმან მესხთა ქართველებისაგან გაუცხოების მოქმედმა პოლიტიკამ და როდესაც საკუთარი ქვეყნიდან, საქართველოს მხრიდან სამშობლოში დაბრუნებისა და მხარდაჭერის ყოველგვარი იმედი ამოეწურა, მანაც „თურქობა“ აღიარა და დარწმუნებულმა, რომ „თურქობით“ უფრო შესძლებდა სამშობლოში დაბრუნებას, მოსკოვში 30 კაციანი დელეგაციით უკვე თურქეთის საელჩოს მიაკითხა, სადაც მათ განაცხადეს, რომ მესხებს თურქთა გამო სტანჯავდნენ, **ამიტომ, ან თურქეთში მიგვიღეთ და დაგვასახლეთ, ან იმოქმედეთ საბჭოთა მთავრობაზე, რომ მესხეთში დაგვაბრუნონ!** თურქებმა, რა თქმა უნდა, დახმარება აღუთქვეს. ხოლო თურქეთის საელჩოდან გამოსული მესხები ყველა დააპატიმრეს.

სწორედ ეს იყო იმ სპეცოპერაციის საბოლოო მიზანიც, რომ მუსლიმანი მესხები საქართველოს მარადიულ მტრებად ექციათ. ამიტომ მთელ საბჭოთა სისტემის მიერ განხორციელებულ ამ სპეცოპერაციას მუსლიმან მესხთა ანტიქართული და საქართველოსადმი მათი მტრული განწყობილებით და-

მუხტვის საბჭოური ღონისძიებანი შეიძლება ვუნოდოთ, რომელიც დღემდე სასტიკად სწამლავს ქართულ სახელმწიფოებრივ ორგანიზმს, ჯერ კიდევ მაშინ სპეციალურად დაგეშოილ მესხთა საქართველოში ჩამოსახლების საკითხის მოუგვარებლობით. ამასთან ამ საქმეთა ნამდვილ შემოქმედ-ინსპირატორის მემკვიდრე ცდილობს აღნიშნული პრობლემა ქართულ ნიადაგზე აღმოცენებულ-განვითარებულად წარმოაჩინოს საერთაშორისო თანამეგობრობის თვალში და არა საბჭოთა იმპერიული მანქანის შემოქმედების ნაყოფად, რომლის მიზანიც იყო „დაყავი და იბატონე!“

ამ საქმეში, მას შემდეგ, რაც მას „მესხ-თურქთა“ სახელით წერილით მიმართა ოდაბაშევმა, ჩათრეული აღმოჩნდა აკადემიკოსი ანდრეი სახაროვი, რომელიც შეცდომაში შეიყვანა წერილის ავტორმა და მესხები „თურქებად“ გაასალა, და ამასთან შექმნა არარსებული ეროვნება „მესხი-თურქები“, რომელთა სახელით აგროვებდა მისგან მოტყუებულ მესხთა ხელმოწერებს სამშობლოში დაბრუნებაზე. **ანდრეი სახაროვმა უკვე თავისი ინტერპრეტაციით, – „თურქი-მესხები“, მესხების ამბავი, ყირიმელი თათრების ამბავთან ერთად, მთელ მსოფლიოს მოჰფინა.** აკადემიკოსმა ანდრეი სახაროვმა მას შემდეგ, რაც მას ქართველმა უფლება დამცველმა მერაბ კოსტავამ სპეციალური წერილი – „მესხი თურქები თუ მესხი-ქართველები“ გადასცა (1977 წ.) აღიარა რომ იგი შეცდომაში სწორედ ოდაბაშევმა შეიყვანა.

მესხთა საკითხის გადასაწყვეტად თურქების საელჩომაც არაფერი გააკეთა. ამის გამო მესხთა შორის ოდაბაშევის ავტორიტეტი დაეცა და მათში პროქართული ფრთა კვლავ გაძლიერდა. კვლავ იწყება დელეგატების გაგზავნა მოსკოვსა და თბილისში. 1975 წლის დეკემბერშიც 50 კაცამდე იყვნენ თბილისში, მაგრამ მათი ყოველი ცდა უშედეგოდ დამთავრდა.

მესხთა აღნიშნული ტრაგედია აისახა XX საუკუნის 70-იან წლებში რუსეთში გამოცემულ „თვითგამოცემებში“ რის შემდეგაც მესხთა პრობლემამ ერთ-ერთი მთავარი ადგილი დაიჭირა „ადამიანის უფლებათა დაცვის ქართული საინიციატივო ჯგუფის“ საქმიანობაში.

1976 წლის 26 მარტს თბილისში ქართველებთან შეხვედრაზე ყაზარდოდან ჩამოსული მესხები ერთხმად ამბობენ, რომ „**არაფერი არ გვინდა ქართველობის გარდა... ოღონდ გადავრჩეთ იმ საშინელ ასიმილაციას, იმ გაუზბეკებას, იმ გაყირგიზებას და ა.შ., რომელიც ემუქრება ჩვენს დატანჯულ ხალხს!**“ აქვე ისინი მასპინძლებს უჩვენებენ ოფიციალურ დოკუმენტებს, კერძოდ ყაზარდო-ბაღყაშეთის ასსრ შ/ს სამინისტროს საპასპორტო განყოფილების უფროსის, სურროვის პასუხს (1975 წლის 31 დეკემბერი) მესხთა თხოვნაზე ეროვნების აღდგენისა გვარების შეცვლის თაობაზე, სადაც ის წერს, რომ – **ეს არაა საპასპორტო განყოფილების საქმე და „ზაგსა“ და არქივებს მიუთითებს. საქართველოდან კი ერთი და იგივე პასუხი მოსდიოდათ: არქივები დამწვარია და ამიტომ თქვენი ეროვნების დადგენა შეუძლებელია!**

ქართული მოწინავე ინტელიგენციის მცირე ნაწილმა (ვიქტორ რცხილაძე, ზვიად გამსახურდია, მერაბ კოსტავა) სცადა მესხებს რამენაირად დახმარებოდნენ და მათი წარმომადგენლები 1976 წლის მარტში, მას შემდეგ, რაც თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პარტკომმა რისმაგ გორდებიანმა მათ მიღებასა და მოსმენაზე უარი განუცხადა, შეახვედრეს შევარდნაძის თანაშემწეებს იაშვილსა და ვლადიმერ ალფენიძეს, აგრეთვე საქართველოს KГБ-ს იდეოლოგიური სამსახურის უფროსს ზარდალაშვილს (პოლკოვნიკი), რამაც თვალნათლივ გამოავლინა საქართველოს სსრ ხელისუფლების მთავრობის და მის პარტიულ მუშაკთა სრული უნიათობა და ვერაფრისშემძლეობა ამგვარ სერიოზულ საკითხთა გააზრება-გაგებისა, მათზე გადაწყვეტილების მიღების სრული უუნარობა. ის, რომ მიუხედავად ზოგიერთი მათგანის მიერ მეგობრობის წრეში თუ გაზეთებში გამოხატული მაღალ ზნეობრივი პოზიციისა, ისინი რჩებოდნენ, უპირველეს ყოვლისა, საბჭოთა ნომენკლატურული სისტემისა და მისი მიზნების ყურმოჭრილ მონებად და ამავე საბჭოთა სახელმწიფოს იმპერიალისტურ ზრახვათა უსიტყვო სისასტიკით აღმასრულებელ მსახურებად, რომელთაც საკუთარი პოზიციის და აზრის ქონა საერთოდ არ ევალებოდათ...

ნიგნში „მესხეთის ტრაგედია“, ავტორი ვიქტორ რცხილაძე გულისტკივილით აღნიშნავს: „1976 წლის 8 აგვისტოს საქართველოს ტელევიზიამ მთელი საათი დაუთმო სპეციალურ გადაცემას სათაურით „განახლებული მესხეთი“. გადაცემის დროს უჩვენებდნენ და საუბარი იყო ყველაფერზე: ასტრონომ ევგენი ხარაძით დაწყებული, ძროხების ფერმით დამთავრებული. მხოლოდ სიტყვა არ თქმულა 300 ათას მესხზე, უკანონოდ აყრილთა და გადასახლებულეებზე (1. იქვე: 70).

ხოლო თუ რა უდიდესი დანაკლისი განიცადა მესხეთმა და როგორი იყო ამ არაადამიანური დარბევის მასშტაბები, ამას გვიჩვენებს ქვემოთ მოყვანილი ცხრილი [საბჭოთა კავშირის კომპარტიის XXIII ყრილობის პრეზიდიუმს, პარტიის წევრი 1972 წლიდან... ადიგენის რაიონის სოფ. უდეში დაბადებული აზერბაიჯანის ქალაქ მინგეჩაურში მცხოვრების, სკოლა-ინტერნატის მასწავლებლის, ლატიფშაჰ ბარათაშვილის საჩივარი, 1965 წლის 25 დეკემბერი დ. მიენგეჩაური (საქართველოს მოამბე გვ. 77-80).

რაიონები	სოფლ-საბჭ. რაოდენობა	სოფლებს რაოდენობა	ოჯახთა რაოდენობა	ადამიანთა რაოდენობა	წარმომადგენელი ქონების ჯამი (მანეთებზე)	შენიშვნა
1.ადიგენის	18	73	10950	65700	54 750000	
2.ახალციხე	16	70	10500	63000	52 500000	გვერდი
3. ასპინძა	14	65	9750	58500	48 75000	79
4.ახალქალაქი	15	10	2500	9000	500 000	
6.ბოდბანოვკა	1	2	300	1800	1 500 000	
სულ	64	220	33 000	198000	165000000	მაშინდელი მანეთის კურსით 262 000000\$

თითოეულ ოჯახზე საშუალოდ მოდის 6 სული, ხოლო ყოველ სოფელზე დაახლოებით 150 ოჯახი. სამწუხაროდ, წერილის ავტორს ლატიფშაჰ ბარათაშვილს ჰგონია, რომ სოციალიზმის ეპოქაში, ლენინის დროში ქვეშ ასეთი რამეები არ უნდა ხდებოდეს და ამ საქმეში მონაწილეთა ორდენებითა და მედლებით დაჯილდოებას მის შემოქმედთ დანაშაულად უთვლის. ასეთი არგუმენტები კი, მან არ იცის, რომ ამ ხალხს გულს ვერ აუჩუყებს. ვერც ის არგუმენტი ითამაშებდა დეპორტირებულთა სასარგებლოდ, რომ მესხეთის მოსახლეობის ამ ნაწილმა ქართველ ხალხთან ერთად განვლო „საბჭოთა სახელმწიფოსა და საზოგადოების განვითარების ყველა ეტაპი 1921 წლიდან 1944 წლამდე, რადგან სწორედ 1921 წლიდან დაიწყო მუსლიმი მესხების ქართველთაგან გაუცხოების ახალი დაუნდობელი ეტაპი, რამაც საქმე 1944 წელს მათ დეპორტაციამდე მიიყვანა და ამას ვერაფერს შეჰმატებს იმ კომუნისტ მოღვაწეთა ციტატების მოყვანა, რომელთა მოღვაწეობამაც ეს შედეგი დააყენა (სუსლოვი) (ა. სუსლოვის მოხსენება სკკპ ცკ-ის 12. II, 1964 წ.).

პირიქით, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მათ მიმართეს ქართველ მწერლებსა და პოეტებს რომანის ან მოთხრობის დასაწერად, რომელიც მუსლიმან მესხთა მიმართ ამ რეპრესიულ ნაბიჯს გაამართლებდა, მაგრამ ასეთი რომ ვერ იპოვეს, აღნიშნული მისიის შესრულება უშიშროების მუშაკს წარმოშობით მესხს, თბილისში მცხოვრებ აზალხან აღიმახანოვს დაავალეს, ხოლო როცა მანაც არ ისურვა ისედაც მრავალტანჯული თანამოძმეების გაშავება, მის მიმართ რეპრესიებს მიმართეს და სიცოცხლე გაუმწარეს. ბოლოს მაინც მონახეს ვილაც, რომელმაც სერგეი პრალას ფსევდონიმით მაჰმადიან მესხთა „მოღალატეობის“ დამტკიცება იკისრა და 1964-1965 წლებში გაზეთ „მოლოდოუ გრუზიაში“ გამოაქვეყნა მათ შესახებ ცილისმწამებლური სტატიების სერიალი სათაურით –“პაროლი აქ-ჩაი“, დოკუმენტური მოთხრობის შირმის ქვეშ, რომელშიც მესხები, ქართველი მუსლიმანები თურქეთის სახელმწიფოს ჯაშუშებად და გამცემლებად გამოიყვანა [(ბარათაშვილი ლატიფშაჰ, საბჭოთა კავშირის

კომპარტიის XXIII ყრილობის პრეზიდიუმს, 1965 წლის 25 დეკემბერი, ქ. მინგაჩაური); საქართველოს მოამბე, N2, 1977: 77-80].

მესხთა აღნიშნულ ტრაგედიას მისი შექმნისთანავე გამოეხმაურა საქართველოში ჰელსინკის ხელშეკრულების შესრულებისათვის ხელის შემწყობი ჯგუფი, რომლის მიმართვაშიც ნათქვამია: „ქართველი ინტელიგენცია დიდად აღშფოთებულია იმ ამბით, რომ 1944 წლის შუა აზიაში გადასახლებულმა 300 ათასმა ქართველმა (მესხმა), დღემდე ვერ მოიპოვა უფლება სამშობლოში დაბრუნებისა, პასპორტში ნაციონალობისა და ნამდვილი გვარების აღდგენისა. დეპორტირებულ ქართველთა ყოველი ცდა თუ პროტესტი, ქართველი ინტელიგენციის ნებისმიერი მოთხოვნა, ნიადაგ ეხლება გულგრილობისა და ბიუროკრატიზმის ყრუ ჯებირს, ან ყოვლად გაუმართლებელ რეპრესიულ ღონისძიებებს.

გამოვხატავთ რა ქართული ინტელიგენციის, ქართველი ხალხის ნებასა და სურვილს; გთხოვთ გააკეთოთ ყოველივე, რაც თქვენგანაა დამოკიდებული, რათა 300 ათასი ქართველის სამშობლოში დაბრუნების საკითხი ბოლოს და ბოლოს დადებითად გადაწყდეს. მიმართვას ხელს აწერენ საქართველოში ადამიანის უფლებათა დაცვის საინიციატივო ჯგუფის წევრები: ბ. ბეჟუაშვილი, ზვიად გამსახურდია, მერაბ კოსტავა, ირ. კენჭოშვილი და ვიქ. რცხილაძე.

აქვე მოტანილ ამავე ჯგუფისადმი გაკეთებულ განცხადებაში, მუსლიმანი მესხები ადასტურებენ, რომ მათი სახელწოდება მესხი სხვა არაფერია, თუ არა იგივე ქართველი და აღნიშნავენ: „უკვე 20 წელია, რაც სამშობლოში დაბრუნეს გასახლებული ხალხები (განცხადება დაწერილია 1976 წელს – უ. ო.): ჩეჩნები, ინგუშები, ბალყარელები და ა. შ. ჩვენ კი დღემდე ვიტანჯებით დევნილნი და სამშობლოს მოწყვეტილნი.

ჩვენი წარმომადგენლები მრავალი წელია, რაც აკითხავენ მოსკოვს, თბილისს, მაგრამ ხელისუფალნი უარს ეუბნებიან მიღებაზე, ყოველნაირად ავიწროებენ მათ, ეუბნებიან:

ნაციონალური საკითხი სსრკ-ში რახანია გადაწყვეტილია და რა მნიშვნელობა აქვს სად იცხოვრებთ“.

უკანასკნელ წლებში ქართველ ინტელიგენციაში იშვა მოძრაობა 1944 წელს გადასახლებულ ქართველ უფლები-სათვის აწყდება დუმის, ან მუქარის ჯებირს საქართველოს კომპარტიის ცკ-ის მხრიდან, ხოლო 1975 წლის ნოემბერში ცკ-ის პირველმა მდივანმა ე. შევარდნაძემ საერთოდ უარი განაცხადა შუა აზიიდან ჩამოსული ქართველთა დელეგაციის მიღებაზე.

1976 წლის 1 ივლისს ძალმომრეობით გადასახლებულ ქართველთა დელეგაცია შეხვდა ე. შევარდნაძის რეფერენტს – ვლ. ალფენიძეს, რომელმაც განაცხადა, რომ საქართველოს ცკ და შევარდნაძე უძღურნი არიან მოსკოვის წინაშე.

ჩვენი სურვილია მშობლიურ საქართველოში დაბრუნება. ჩვენ თანახმანი ვართ დაგვასახლონ ქართულ სოფლებში 10-15 ოჯახის ოდენობით, ოღონდ თავი დავალწიოთ სამარცხვინო, შემზარავ ასიმილაციას. დაგვეხმარეთ!“

ამ განცხადებას ხელს აწერს შუა აზიაში, აზერბაიჯანსა და ყაზბადო-ბალყარეთის ასსრ-ში გასახლებული 5000 ქართველი მუსლიმანი (საქართველოს მოამბე, N2, 1977: 81-83).

არავითარი შედეგი არ გამოიღო აგრეთვე საზღვარგარეთელ თანამემამულეებთან კულტურული კავშირის დამამყარებელი ქართული საზოგადოების თავმჯდომარის, საქართველოს სსრ დამსახურებული მოღვაწის პროფესორი პავლე ხუჭუას 1964 წლის 1 დეკემბრის მოხსენებითმა ბარათმაც, მესხთა საკითხის დადებითად გადაწყვეტის რეკომენდაციით (იქვე, ხუჭუა: 84-85).

სამშობლოდან დევნილთა გამოსარჩლება სცადა ადამიანის უფლებათა დაცვის საინიციატივო ჯგუფის წევრმა საქართველოში მერაბ კოსტავამ, რომელმაც ღია წერილით მიმართა საბჭოთა კავშირის კპ ცკ-ის პირველ მდივანს ლეონიდ ილიას ძე ბრეჟნევის და სსრკ-ს უშიშროების კომიტეტის თავმჯდომარეს იური ანდროპოვს. საქართველოს ეროვნული გმირი ღია წერილში აღნიშნავს: „1967 წლის 26 ივნისს თბილისს ეწვივნენ 1944 წელს საქართველოს სამხრეთ რაიონ-

ნებიდან შუა აზიაში გადასახლებული ქართველი ტომის, მესხების წარმომადგენლები... ისინი ჩემთან დაბინავდნენ (ჯავახიშვილის ქ. N1). ქართველი ინტელიგენცია ფრიად და-ინტერესდა გადასახლებულ თანამოძმეებით, აღივსო თანაგრძნობით ადამიანებისადმი, რომელთაც სწყურიათ სამშობლოში დაბრუნება და საპატიო სტუმრებს გულთბილი მიღება გაუმართა; ჩამოსულები შეხვდნენ ე. შევარდნაძის მდივანს ამხ. ვ. ალფენიძეს მათთვის საჭირობოროტო საკითხის გასარკვევად.

სსრკ-ს ნებისმიერი ნაციონალიზმის წარმომადგენელ მეტ-ნაკლებად ფიქრობს, რომ ნაციონალური საკითხი საკუთარი ხალხის წიაღშივე უნდა გადაწყდეს და დარწმუნებულია ადგილობრივ ხელისუფლებათა კომპეტენტურობაში. ამიტომ ცდილობდნენ სამშობლოდან გაძევებულ მესხთა წარმომადგენელნი ვ. ალფენიძის მეშვეობით საქართველოს ცკ-ს პირველ მდივანთან ე. შევარდნაძესთან დაკავშირებას, რადგან სწამდათ, რომ მას ძალუძდა მათი სამშობლოში დაბრუნება. მაგრამ ალფენიძემ აუხსნა მათ, რომ შევარდნაძეს და საქართველოს ცკ-ს არ შეუძლიათ ამ საკითხის დამოუკიდებლად გადაჭრა, რომელიც მხოლოდ მოსკოვის დონეზე უნდა გადაწყდეს, ხოლო მოსკოვის ზემდგომი ინსტანციებიდან არაერთგზის გამოუბრუნებიათ იგივე მესხები საქართველოში იმავე საკითხის გადასაჭრელად (კოსტავა მ, ლია წერილი..., 1977: 131). მაგრამ, როგორც ჩანს, ე. შევარდნაძემ ჩვეული თვალთმაქცობით თავიდან მოიშორა მესხი დელეგატები, ხოლო შემდეგ მათ უშიშროება და მილიცია მიუსია. რის გამოც მერაბ კოსტავა გამოთქვამს მტკიცე პროტესტს და აცხადებს: „...მოვითხოვ ჩემი თანამოძმეების, 300 ათასი ქართველის სამშობლოში დაბრუნებას, მათთვის 1944 წელს ძალმომრეობით წართმეული ნაციონალიზმისა და ქართული გვარების დაბრუნებას, მოვითხოვ საქართველოს მთავრობისათვის შესაფერისი კომპეტენტურობის მინიჭებას, რათა მას დამოუკიდებლად შეეძლოს საკუთარი პრობლემების თავისივე ერის წიაღში გადაწყვეტა. საერთო ეკონომიკური გეგმები

არ უნდა უპირისპირდებოდეს უმტკივნეულეს ნაციონალურ საკითხებს. ჩვენ ვერ დავუშვებთ, რომ სამშობლოს მოწყვეტილი ჩვენი თანამოძმეები იტანჯებოდნენ იმისათვის, რომ აზერბაიჯანსა და შუა აზიას ბამბის პლანტაციებზე მუშა ხელი აკლია. ვიმედოვნებ, ამ საკითხს უდანაშაულოდ დაჩაგრული ქართველების სასარგებლოდ გადაჭრით – მერაბ კოსტავა, ადამიანის უფლებათა დაცვის საინიციატივო ჯგუფის წევრი საქართველოში, 1976 წლის 7 ივლისი, ქ. თბილისი, ჯავახიშვილის ქუჩა N1 (იქვე).

აქვე წარმოდგენილია გასახლებულ მესხთა ერთ-ერთი ბოლო მცდელობა საქართველოს მთავრობისა და ე. შევარდნაძის მეშვეობით გადაჭრან ეს მათთვის ძალზე მტკივნეული საკითხი, მიმართავენ მას შემდეგი წერილით: „ჩვენ საქართველოდან 1944 წელს გადასახლებული ქართველები, მოველით საქართველოში დაბრუნებას. გთხოვთ მიუთითოთ საქართველოს ცალკეულ რაიკომებს, თქვენს მიერვე მითითებულ ადგილებში, ნება დაგვრთონ ჩავენეროთ და სამუშაოთ მოვენყოთ, რომ საბოლოოდ დავმკვიდრდეთ ჩვენს წინაპართა მიწაზე. ქართველთა დაბრუნება ასეთი წესით თანდათანობითი პროცესი იქნება – ჩვენი საკითხის მოგვარების ერთ-ერთი გონივრული გზა. თუ საჭიროდ ცნობთ, წარმოგიდგენთ ქართველთა სიებს ძველი ქართული გვარების და ახლად მიკუთვნებული გვარების და ჩვენი მკვიდრი ქართული სოფლების მითითებით. კონტროლისათვის შეიძლება ჩვენც გამოგვიყენოთ... აღნიშნული სიები თბილისშიც აქვთ ჩვენს მეგობრებს და აქვე არიან ჩვენი საკითხის მცოდნე კომპეტენტური პირნი“. ხელს აწერენ 1944 წელს საქართველოდან გადასახლებულ ქართველთა დავალებით: ხ. უმაროვი-გოზალიშვილი, ჯ. აიუბოვი-აბაშიძე, ზ. საფაროვი-ლაზიშვილი, ი. ასლანოვი-ხოზრევანიძე, ა. ისკანდეროვი-აბასთუმანელი, 1976 წ.

მაგრამ ამ პრობლემის შემოქმედთა მიზანს, საკითხის გონივრული მოგვარება კი არა, მესხეთიდან გასახლებულ ქართველ მაჰმადიანთა საქართველოს სახელმწიფოსა და ქართველი ხალხის სამარადისო მტრად ქცევა წარმოადგენდა და აქეთკენ, საბჭოთა საქართველოს ხელისუფალთა აქ-

ტიური გამოყენებით, მიზანმიმართულად მიჰყავდათ საქმე, რათა საჭირო დროზე ეს ხალხი საქართველოს ერთიანობის შიგნიდან დამანგრეველ ძალად ექციათ და სწორედ ამ მიმართულებით გამოყენებინათ. რაშიც მათ მიზანს ნაწილობრივ უკვე მიაღწიეს და საქართველოში მცხოვრებ, თუ აქედან ძალმომრეობით გასახლებულ მესხებს შორის შექმნეს სათანადო ურთიერთ მტრული და ხელოვნურად დაპირისპირებული განწყობილებანი; მათ შესასწავლად ჩვენს მიერ გაწეული საქმიანობა და მასზე დამყარებული მეცნიერული კვლევა შექმნილი ვითარებისა მეტად მძიმე სურათს იძლევა, რის შესახებაც ჩვენი სტატია, – კიდევ ერთხელ „თურქი-მესხების“ პრობლემების შესახებ“, – გამოქვეყნდა როგორც ჩვენი ინსტიტუტის დარგობრივ კრებულში – („სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიისა და არქეოლოგიის საკითხები, 2017:53-73), ისე მასზე მაღალი ინტერესის გამო თბილისში გამოცემულ – საქართველოს ისტორიისა და თეორიის საკითხებში).

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები

1. კოსტავა, 1977. კოსტავა მერაბ, ღია წერილი კპ ცკ-ის პირველ მდივანს ლ. ი. ბრეჟნევს, ასლი ეგზავნება სსრკ-ს უშიშროების კომიტეტის თავ-რეს, ამხ. ანდროპოვს. ჟურნ. „მოამბე“, N2, 1977, თბილისი;
2. ოქროპირიძე, 2017. ოქროპირიძე უ., კიდევ ერთხელ „თურქი-მესხების“ პრობლემის შესახებ, კრ., სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიისა და არქეოლოგიის საკითხები, II (VII), ბათუმი;
3. ჟორდანია, 1961. ჟორდანია ი., ოჯახი ერის ბურჯი“, გაზ. „კომუნისტი“, 1961, 4 დეკემბერი;
4. Академия Наук... 1965. Академия Наук СССР, институт Н. Н. Миклухо-маклай, Ташкент, ул. Уйгура, 314, «Упромэнерго», Урианову С., При этом направляем вам ответ доктора биологических наук Г.Ф. Добецапо интересующему Иам вопросу о таки называемия «Турках» и «Татарах» из Ахалцихского и Ахалкалакского районов

- Грузии – Зам. Ученого секретаря института этнографии АН СССР, канд. Исторических наук Б. С. Шихарева – 2 августа 1965 г.
5. Балашкин, 1959. Балашкин П., Финал в Китае, т. II, Сан-Франциско;
 6. Воззвание – 1966. Воззвание (Манифест) к членам президиума ЦК КПСС, делегаты XXIII партийного съезда и всем доброй воли – Комитет по возвращению Месхетского (Грузино-Мусульман) народа на родину Месхети – 30 января 1966 г. Ташкент;
 7. Генеральному прокурору 1969. Генеральному прокурору СССР, тов. Руденко; Копия:
 8. Кандидату... 1964. Кандидату в члены Президиума ЦК КПСС, первому секретаре ЦК КР Грузии тов. Мжаванадзе В. П.,- Докладная записка – Председатель Грузинского общества по культурным связям с соотечественниками за рубежом, заслуж. Деятель искусства ГССР, проф. П. Хучуа;
 9. Первому секретарю... 1967. Первому секретарю ЦК КП Грузинской ССР, В. П. Мжаванадзе, напоминание – открытое письмо, Одабашев – Хозреванидзе Э. М.,
 10. Генеральному секретарю ЦК КПСС, тов. Брежневу, Председателю президиума Верховного Совета СССР тов. Подгорному И. В., Председателю Совета Министров, тов. Косигину А. Г., протест – Одабашев-Хозреванидзе Э., 2 мая, 1969 г.;

ელგუჯა მეძმარიაშვილი
Elguja Medzmariashvili

**საჰაერო-კოსმოსური დაცვის სისტემა და მისი,
განსხვავებული და მიზნობრივი კონფიგურაციით,
ორბიტული კომპლექსის შექმნის აუცილებლობა
საქართველოში**

***Necessity of creation orbital complex and air-space protection
system with its different, targeted configuration in Georgia***

ანოტაცია. მოხსენებაში განხილულია საქართველოს მიერ ავტონომიური ორბიტული კომპლექსის შექმნა განსხვავებული კონფიგურაციით, რომელიც უზრუნველყოფს თანამგზავრის მიერ კონკრეტული თავდაცვითი მიზნების შესრულების, ექსტრემალური სიტუაციების ინფორმაციულ უზრუნველყოფას და კომერციული სატელეკომუნიკაციო ამოცანების გადაწყვეტას.

მოხსენებაში დასაბუთებულია ეკონომიური და ოპერატიული უპირატესობა გეოსტაციონარული ავტონომიური კომპლექსის შექმნისა, რომელსაც შეზღუდული რესურსების პირობებში ენიჭება უპირატესი მნიშვნელობა განცალკევებულად შექმნილი საჰაერო და რაკეტსაწინააღმდეგო თავდაცვასთან შედარებით.

მოხსენებაში ასევე წარმოდგენილია საჰაერო თავდაცვის, რაკეტსაწინააღმდეგო თავდაცვის და საჰაერო კოსმოსური თავდაცვის კომპლექსური კლასიფიკაციები და ფუნქციები.

ANNOTATION. The presentation discusses the creation of an autonomous orbital complex with a different configuration by Georgia that ensures the fulfillment of specific defensive goals by the satellite, providing information on extreme situations and solving commercial telecommunication tasks.

The presentation substantiates economical and operational advantages of creation geostationary autonomous complex, which in

a condition of limited resources is given a preferential meaning in comparison with air and anti-missile defense.

The presentation also performs complex classifications and functions of air defense, anti-missile defense and airspace defense.

„საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვა, როგორც სამხედრო ტერმინი გაჩნდა 70-იანი წლების ბოლოს და 80-იანი წლების დასაწყისში.

საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვისადმი რეალური ინტერესი გაჩნდა სპარსეთის ყურეში პირველი ომის შემდეგ, რაც კიდევ უფრო გაიზარდა იუგოსლავიაში საბრძოლო მოქმედებების, ავღანეთში თალიბების რეჟიმის წინააღმდეგ ჩატარებული ოპერაციებისა და ერაყში მიმდინარე სამხედრო კომპანიების კვალდაკვალ. ჩამოთვლილ პროცესებში შეიარაღებული ბრძოლის შედეგი მნიშვნელოვნად იყო განპირობებული აშშ-ს და ჩრდილოატლანტიკური ალიანსის სხვა ქვეყნების მიერ საჰაერო-კოსმოსური თავდასხმის თანამედროვე საშუალებების გამოყენებით [1].

კოსმოსური სისტემებით უზრუნველყოფის პირობებში, საჰაერო და სარაკეტო თავდასხმის საშუალებათა გამოყენებით, ავიაციის მნიშვნელოვანი ძალების მოსპობამ და საჰაერო თავდაცვის სისტემების დათრგუნვამ, ასევე ენერგეტიკის და ინფრასტრუქტურის ობიექტების განადგურებამ მთლიანად დაანგრია ამ ქვეყნების ეკონომიკა და აიძულა ისინი დაჰყოლოდნენ აშშ-ს და ჩრდილოატლანტიკური ალიანსის მოთხოვნებს.

კოსმოსური სისტემების – კოსმოსური კომპლექსების და მიწისზედა კომპლექსების ფართო გამოყენება ხდება დღეს სირიაში მიმდინარე ბრძოლებისა და ოპერაციების დროს და ასევე ცალკეული ოპერაციების რეალიზაციისას, განსაკუთრებით ტერორისტული დაჯგუფებების და ე.წ. „ისლამური სახელმწიფოს“ წინააღმდეგ.

სამხედრო მოქმედებები საჰაერო-კოსმოსურ სივრცეში ახდენს სულ უფრო დიდ გავლენას თანამედროვე პირობებში შეიარაღებული ბრძოლის მსვლელობაზე და შედეგებზე. მისი თავდასხმის საშუალებები პრაქტიკულად მთავარ როლს ასრულებენ ნებისმიერი მასშტაბის სამხედრო კონფლიქტებ-

ში და უნარი შესწევთ განაპირობონ მათი წარმატებით დასრულების შედეგი.

საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის წამყვანი როლი ასახულია შეიარაღებული ძალების გამოყენების კონცეფტუალურ დოკუმენტებში. მოწინავე ქვეყნების სამხედრო ბიუჯეტში სკოტ-ზე მოსული წილი შეადგენს 26%-37%-ს.

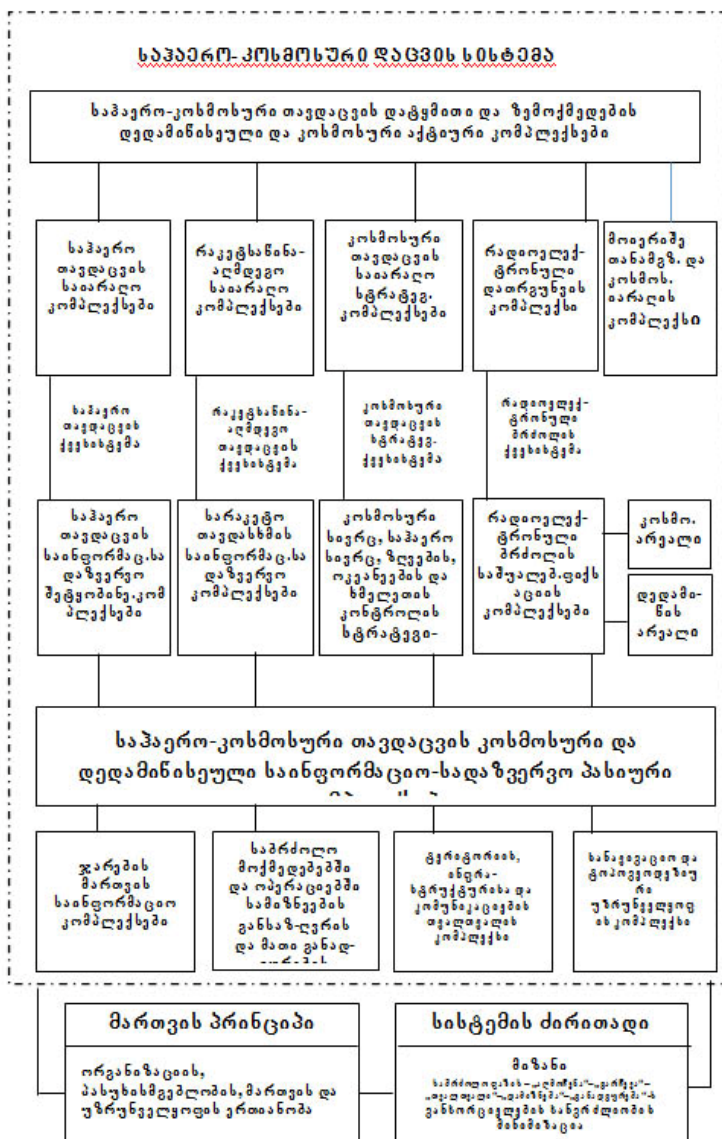
სამხედრო ლიტერატურაში და ინტერნეტ-საიტებზე ვრცლად იძებნება მასალები, სადაც განმარტებულია საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის არსი, მისი სტრუქტურები და ფუნქციები. ამასთან, მათი სტრუქტურისა და სხვადასხვა სახელმწიფოების მიხედვით, რიგ შემთხვევაში, ერთმანეთისგან განსხვავებულია.

განსხვავებები საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის სტრუქტურულ სქემებში იწვევს მისი შემადგენელი კომპლექსების ფუნქციების ერთიანი სისტემის შექმნის გართულებას.

მიუხედავად ამისა, დედამიწისეული, საჰაერო და კოსმოსური სისტემების ერთობლივი გამოყენება წარმოადგენს ამოსავალ პოზიციას საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის სისტემის შექმნისა, რომლითაც მიიღწევა გლობალური საინფორმაციო-დარტყმითი, საინფორმაციო-მმართველობითი და დაზვერვის სისტემების ფორმირება. სწორედ ეს პოსტულატი უნდა გახდეს საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის სისტემის ფუნქციონალური სისტემატიზაციისა და სტრუქტურის საფუძველი, რაც ამ მოხსენებაში წარმოდგენილია ერთიანი სქემის სახით (ფიგ. 1).

წარმოდგენილი სქემის შედგენის იდეოლოგია არის საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის ყველა შემადგენელი ქვესისტემის და კომპლექსების ფუნქციების და სტრუქტურების გამიჯვნა, მათი თვითმყოფადი თვისებების წინა პლანზე წამოწევა.

წარმოდგენილი სქემა იძლევა საშუალებას მოხდეს ოპტიმალური დაგეგმარება კოსმოსური კომპლექსების, საჰაერო კომპლექსების და დედამიწისეული კომპლექსებისა, მაგრამ ვიდრე ამ ამოცანებს შევხებოდეთ მოკლედ დავახასიათოდ სქემის შემადგენელი ელემენტები.

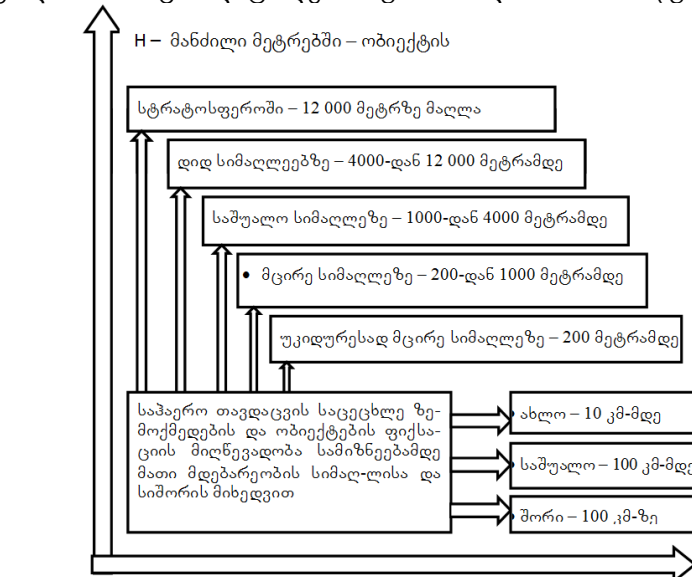

ფიგ. 1 – საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის ფუნქციურ-სტრუქტურული მოდელის სქემა

საჰაერო თავდაცვის ქვესისტემის ძირითადი ფუნქციებია:

- საბრძოლო მორიგეობა საჰაერო თავდაცვის ძალების და საშუალებების ამოქმედების მუდმივი მზადყოფნისათვის;
- საჰაერო მოწინააღმდეგის დაზვერვის წარმოება და დასაცავი ობიექტებისთვის – ჯარებისთვის და ადმინისტრაციული მართვის ორგანოებისთვის, საჰაერო თავდასხმის საფრთხის შეტყობინება;
- სამიზნისკენ მფრენი მოწინააღმდეგის საჰაერო თავდასხმის საშუალებების განადგურება;
- სამხედრო მოქმედების თეატრზე მნიშვნელოვანი ობიექტების რაკეტსაწინააღმდეგო თავდაცვის უზრუნველყოფაში მონაწილეობა.

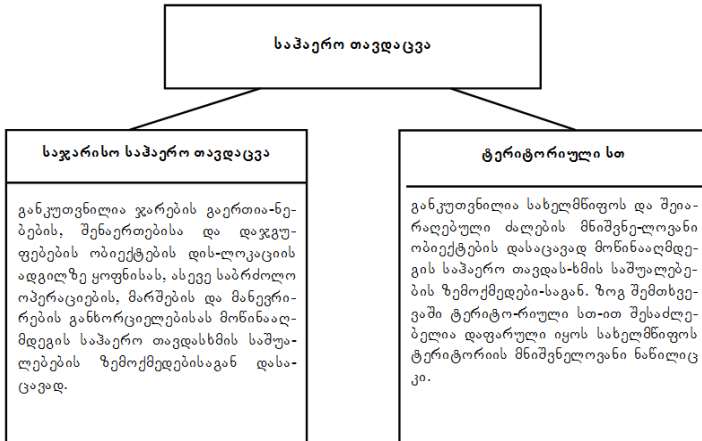
საჰაერო თავდაცვის საიარალო კომპლექსს, მოწინააღმდეგის საჰაერო თავდასხმის ობიექტების განადგურება შეუძლიათ მათგან დაცილების ფართო დიაპაზონში (ფიგ. 2).

ფიგ. 2 – საჰაერო თავდაცვის საიარალო და მოწინააღმდეგის ობიექტების ფიქსაციის კომპლექსების გრადაცია სამიზნეების სიმაღლეზე და სიშორეზე მიღწევადობის მიხედვით

S – მანძილი კილომეტრებში – ობიექტის დედამიწაზე პროექციის დაცილების სიშორე

ფუნქციური და ნაწილობრივ სტრუქტურული თვალსაზრისითაც, ასევე განასხვავებენ ტერიტორიულ და საჯარისო საჰაერო თავდაცვას (ფიგ. 3).

ფიგ. 3 – საჰაერო თავდაცვის ქვესისტემის ფუნქციონალური დაყოფის სქემა

ტერიტორიული და საჯარისო სთ აღჭურვილია სხვადასხვა სიშორის და სიმაღლის წვდომის, დამიზნების პრინციპების დენის და გადაჭერის ხერხების საზენიტო რაკეტებით, საარტილერიო, საქვემეხე-სარაკეტო და გადასატანი, მათ შორის, ხელით გადასატანი სარაკეტო-საზენიტო კომპლექსებით.

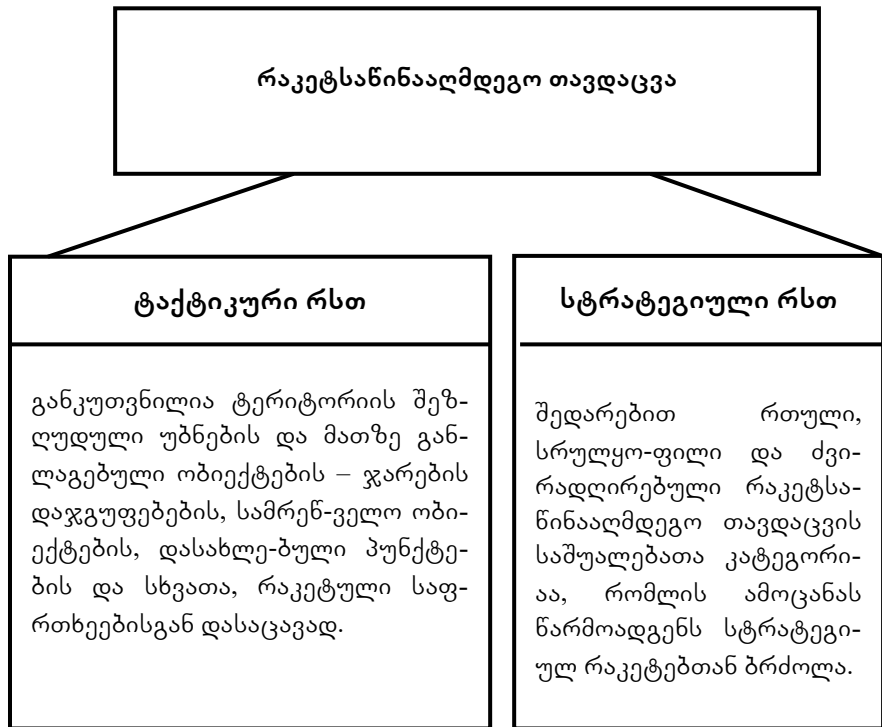
რაც შეეხება საჰაერო თავდაცვის საინფორმაციო და სადაზვერვო კომპლექსებს ისინი რეალიზებულია რადიოლოკაციური სადგურებით (რლს), რომლებიც მართვის ავტომატიზებული სისტემებით ფუნქციონირებენ ერთიან ტერიტორიულ და საჯარისო საჰაერო თავდაცვის კომპლექსში.

ფიგ. 1-ზე წარმოდგენილ სქემაში ფიგურირებს რაკეტ-საწინააღმდეგო თავდაცვის ქვესისტემა. შეიძლება ითქვას, რომ ამ ქვესისტემის წინაშე მდგარი ამოცანები ხორციელდე-

ბა, როგორც დამოუკიდებლად, ასევე საჭაერო თავდაცვის ქვესისტემის და, რიგ შემთხვევაში, კოსმოსური თავდაცვის სტრატეგიული ქვესისტემის საშუალებითაც.

რაკეტსანინალმდეგო თავდაცვა (რსთ) წარმოდგენს სადაზვერვო, რადიოტექნიკური და საცეცხლე ან სხვაგვარი ზემოქმედების, მათ შორის, აეროსტატური რაკეტსანინალმდეგო გადაღობვის, მძლავრი ლაზერული დაზიანების და სხვა, ღონისძიებათა კომპლექსს. იგი მოიცავს სარაკეტო საფრთხისგან დაცვას და ამ დაცვის განხორციელებისთვის საჭირო ყველა საშუალებას, მათ შორის: გემების და ტანკების აქტიური დაცვის, ფრთოსან რაკეტებთან ბრძოლის საშუალებების და სხვათა ჩათვლით.

განასხვავებენ ტაქტიკურ და სტრატეგიულ რაკეტსანინალმდეგო თავდაცვას (ფიგ. 4).

ფიგ. 4 – რაკეტსანინალმდეგო თავდაცვის ქვესისტემის ფუნქციონალური დაყოფის სქემა

ტაქტიკური რსთ სამიზნეებს მიუკეთვნებიან: მანევრი-რებადი ძირითადად, ზეზუსტი საავიაციო და არამანევრი-რებადი – ბალისტიკური, შედარებით მცირე სიჩქარით 3-5 კმ/წმ-მდე მფრენი რაკეტები, რომელთაც არ გააჩნიათ რსთ-ის გადალახვის საშუალებანი.

საფრთხის ტიპიდან გამომდინარე, ტაქტიკური რსთ-ის კომპლექსების რეაქციის დრო რამოდენიმე წამს ან წუთს შეიძლება შეადგენდეს. როგორც წესი, დასაცავი ტერიტორიის რადიუსი არ აღემატება რამოდენიმე ათეულ კილომეტრს.

კომპლექსებს, რომელთაც გააჩნიათ დასაცავი ტერიტორიის მნიშვნელოვნად მეტი რადიუსები – რამოდენიმე ასეულ კილომეტრამდე, ხშირად პირობითად სტრატეგიულ რსთ-ს მიაკუთვნებენ, თუმცა მათ არ ძალუძთ რსთ-ის გადალახვის მძლავრი საშუალებებით უზრუნველყოფილი მაღალსიჩქარული ბალისტიკური კონტინენტშირისი რაკეტების გადაჭერა.

აღსანიშნავია, რომ ტაქტიკური რსთ-ის შემსრულებელ საცეცხლე ზემოქმედების ელემენტებად უმეტეს შემთხვევაში იყენებენ სთ-ს ძალების საიარალო კომპლექსებს.

სტრატეგიული რსთ შედარებით რთული, სრულყოფილი და ძვირადღირებული რაკეტსაწინააღმდეგო თავდაცვის საშუალებათა კატეგორიაა, რომლის ამოცანას, როგორც ფიგ. 4-ზე წარმოდგენილ სქემაშია ასახული, წარმოადგენს სტრატეგიულ რაკეტებთან ბრძოლა. ასეთი რაკეტების კონსტრუქციაში და გამოყენების ტაქტიკაში სპეციალურადაა გათვალისწინებული მათი გადაჭერის ხელისშემშლელი საშუალებები – მძიმე და მსუბუქი მატყუარა სამიზნეები, მანევრირებადი ქობინები, ასევე სითბური და რადიოტალღებით ხელშეშლის სისტემები, მათ შორის რსთ-ის ელექტრომაგნიტური დათრგუნვისთვის მაღლივი აფეთქებების მოწყობის მცირე ბირთვული მუხტებიც.

კოსმოსური თავდაცვის სტრატეგიული ქვესისტემა წარმოადგენს გლობალური კონტროლის და საცეცხლე ზემოქმედების საშუალებას, რომელიც მოიცავს კოსმოსურ სივრცეს, საჰაერო სივრცეს, ზღვებსა და ოკეანეებს, ხმელეთსა და მთლიანად კონტინენტებს. კოსმოსური თავდაცვის კონტროლის და დაზვერვის სფერო ასევე ფარავს საჰაერო თავდაცვის და სარაკეტო თავდაცვის საინფორმაციო სა-

დაზვერვო კომპლექსების მუშაობის არეალს და ფუნქციონირებას. იგი ხდება დღე-ღამის და ნებისმიერი ამინდის პირობებში სივრცეების კონტროლის, მათ შორის, ბალისტიკური რაკეტების სტარტის აღმოჩენის, თავდასხმის ადრეული შეტყობინების და მის მიერ დაფიქსირებული მოწინააღმდეგის სახმელეთო, საზღვაო, საჰაერო და კოსმოსური იარაღის განადგურების ინსტრუმენტი, რომელსაც ახორციელებს კოსმოსური თავდაცვის საიარაღო-დარტყმითი სტრატეგიული კომპლექსები და ასევე საჰაერო თავდაცვის და რაკეტ-საწინააღმდეგო საიარაღო კომპლექსებიც.

კოსმოსური თავდაცვის სტრატეგიული ქვესისტემის გაგრძელებას წარმოადგენს რადიოელექტრონული ბრძოლის ქვესისტემა, რომელიც შედგება რადიოელექტრონული დათრგუნვის კომპლექსებისაგან და მოწინააღმდეგის რადიოელექტრონული ბრძოლის საშუალებების ფიქსაციის კომპლექსებისაგან. ამ უკანასკნელის ფუნქციები ვრცელდება, როგორც კოსმოსური სივრცის არეალში, ასევე დედამიწისეულ არეალში.

საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის დარტყმითი და ზემოქმედების აქტიური კომპლექსების შემადგენელი ნაწილია მოიერიშე თანამგზავრები და ზოგადად სხვა ფიზიკური ბუნების მქონე კოსმოსური იარაღი. მათი წილი მთლიან საიარაღო კომპლექსში პერსპექტივაში მოიმატებს, როგორც რაოდენობრივად, ასევე მრავალფეროვნებითაც და საიარაღო ზემოქმედების ეფექტურობითაც.

აღნიშნულ კომპლექსს ცალკე შეიძლება არ გააჩნდეს კოსმოსური სივრცის კონტროლის კომპლექსი და იგი შედიოდეს კოსმოსური სივრცის კონტროლის სტრატეგიული კომპლექსის შემადგენლობაში, მაგრამ დროთა განმავლობაში საფრთხეების გააქტიურების მიხედვით აუცილებელი იქნება ამ მხრივ, თვალთვალის და საიარაღო გააქტიურების ფაზაში დამოუკიდებელი საინფორმაციო კომპლექსების შექმნა.

განხილული ფუნქციების და სტრუქტურის მიხედვით საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვით მიღწეული უნდა იყოს:

-მოწინააღმდეგის საჰაერო-კოსმოსური თავდასხმის საშუალებათა დარტყმების მოგერიება.

– მოწინააღმდეგის საჰაერო-კოსმოსური თავდასხმის საშუალებათა მართვის და ნავიგაციის სისტემების დაზიანება და ფუნქციონირების დარღვევა, საკუთარი ობიექტების რადიოელექტრონული დაცვის უზრუნველყოფა.

– საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის მომზადებისას და წარმართვისას სთ-ის და სარაკეტო-კოსმოსური თავდაცვის ძალთა და საშუალებათა ფუნქციონალური ინტეგრირების გზით მათი საბრძოლო ეფექტურობის ამაღლება.

– სერიოზული სამეცნიერო-ტექნიკური პრობლემის – ფრთოსანი რაკეტების სტარტების გარანტირებული გამოვლენის ამოცანის გადაწყვეტა.

გარდა განხილული ფუნქციონალური კომპლექსებისა, საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის საინფორმაციო-სადაზვერვო პასიური კომპლექსების შემადგენლობაშია: ჯარების მართვის საინფორმაციო; საბრძოლო მოქმედებებში და ოპერაციებში სამიზნეების განსაზღვრის და განადგურების კონტროლის; ტერიტორიის, ინფრასტრუქტურისა და კომუნიკაციების თვალთვალის; სანავიგაციო და ტოპოგეოდეზიური უზრუნველყოფის საშუალებები.

დედამიწისეული, საჰაერო და კოსმოსური ძალების და საშუალებების დაჯგუფებები ქმნიან ერთიან სფეროს საბრძოლო მოქმედებებისა, რომლებიც მოითხოვს ცენტრალიზებული ხელმძღვანელობის პრინციპის რეალიზებას – ორგანიზების, პასუხისმგებლობის, მართვის და უზრუნველყოფის ერთიანობას.

ასეთი ცენტრალიზებული ხელმძღვანელობის რეალიზაცია სრულ შესაბამისობაშია ფიგ. 1-ზე წარმოდგენილ საჰაერო-კოსმოსური დაცვის სისტემის ფუნქციონალურ და სტრუქტურულ გადაწყვეტასთან, რომლის საბოლოო მიზანია საბრძოლო ფაზის – „აღმოჩენა“ – „გარჩევა“ – „თვალთვალი“ – „დამიზნება“ – „განადგურება“-ს დროში მინიმიზაცია.

საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის განხილული ფუნქციონალური და სტრუქტურული კონცეფცია მეტნაკლებად ასახავს მის ერთიან სისტემას, რომელიც თავისთავად სრულ თავსებადობაშია თანამედროვე სამხედრო ხელოვნების მოთხოვნებთან. იგი ძირითადად აკმაყოფილებს ქსელურ-ცენტრული ომის იდეოლოგიას.

ამასთან, განხილული მრავალეფემენტიანი სისტემა ძნელად მართვადი და მეტად ძვირადღირებულია. მისი ერთ-ერთი მდგენელის – საჰაერო თავდაცვის ქვესისტემის შექმნა პრობლემური აღმოჩნდა თვით ამერიკის შეერთებული შტატებისთვისაც, სადაც ჰაერსაწინააღმდეგო სისტემით მხოლოდ მთელი ტერიტორიის 75%-მდეა დაფარული.

ცალკეული სახელმწიფოსთვის საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის კონფიგურაცია და მასშტაბები დამოკიდებულია ძირითადად იმაზე თუ, რომელი ქვეყნის ან ქვეყნების წინააღმდეგ და რომელი კონფლიქტების პირობებშია განსაზღვრული მისი ფუნქციონირება.

მნიშვნელოვანია ისიც, რომ საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის სისტემის არ არსებობისას მოწინააღმდეგის მიერ თანამედროვე სარაკეტო და საავიაციო თავდასხმის საშუალებების გამოყენებისას, მათგან ქვეყნის სრული დაცვა შეუძლებელია. ეს მოითხოვს საჰაერო და რაკეტაწინააღმდეგო მაღალეფექტური ტერიტორიული სისტემის შექმნას, რაც, როგორც აღინიშნა, გამოიწვევს მწირი, ეკონომიკური და სამხედრო რესურსების მქონე სახელმწიფოს უკიდურეს გაღარიბებას.

ამდენად, რეგიონალური კონფლიქტის შემთხვევაში, თავდაცვის ეფექტურობის გაზრდის ერთ-ერთ ოპტიმალურ გადანყვევტილებად მიიჩნევა საომარი მოქმედებების თეატრში სკოტ-ს სისტემის ელემენტების – ლოკალური თანამგზავრული სისტემის ფორმირება.

ზემოთქმულის შეჯამებისას, შეიძლება ითქვას: სკოტ-ის სისტემის მუშაობის შინაარსი შედარებით მცირეხიუჯეტიანი სახელმწიფოებისთვის, რომელთა შირისაა საქართველოც, უნდა მდგომარეობდეს არა უპირატესად კსოტ-ს საიარალო კომპლექსების ზრდაში და მისი საბრძოლო მართვის სისტემების შექმნაში, რაც მეტად „ძვირი სიამოვნებაა“, არამედ იმ საინფორმაციო და სხვა უზრუნველყოფის სისტემების ინტეგრირებულ ამოქმედებაში, რომლებიც საშუალებას იძლევიან მინიმუმამდე შეამცირონ მოწინააღმდეგის მიერ საჰაერო-კოსმოსური თავდასხმის საშუალებათა საბრძოლო გამოყენების ეფექტურობა.

დგება საკითხი იმის შესახებ, რომ პატარა და შეზღუდული რესურსის სახელმწიფოებმა საჰაერო-კოსმოსური

დაცვის არა მთლიანი, მრავალეფემენტიანი სისტემები შექმნან, არამედ საკუთარი, პრიორიტეტული ამოცანების განსაზღვრით შეიმუშაონ შედარებით გამარტივებული კონცეფცია თავდაცვისა, რომელშიც მონინავე პოზოციას დაიკავებს გეოსტაციონარულ ორბიტაზე განთავსებული, საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის ნაწილობრივი ფუნქციით აღჭურვილი საინფორმაციო-დაზვერვითი თანამგზავრი, რომლის განხორციელება ასევე შესაძლებელია მისი ინტეგრაციით საკომუნიკაციო სამოქალაქო თანამგზავრებთან.

საქართველოს ასეთი თანამგზავრის შექმნა განპირობებულია იმით რომ:

- საქართველოს საჰაერო სივრცის დაცვა მონინაალმდეგის საჰაერო მფრინავი ობიექტებისგან და ობიექტებზე საჰაერო შეტევისგან, მოცემულ ეტაპზე, შესაძლებელია საჰაერო თავდაცვის მხოლოდ ცალკეული ელემენტების და კომპლექსების გამოყენებით, რომელთა რაოდენობა ფინანსური და სხვა ფაქტორებით შეზღუდულია;

- მოსაზღვრე და არამოსაზღვრე ტერიტორიებიდან არ გამოირიცხება სარაკეტო დარტყმები საქართველოზე, რომელსაც ჯერ არ გააჩნია რაკეტსანინაალმდეგო სისტემები ამასთან დასაპირისპირებლად;

- საქართველოს შეიარაღებული ძალები, დროის რეალურ მასშტაბში, ძნელად თუ მიღებს მონინაალმდეგის სამხედრო ობიექტების, სამხედრო ტექნიკის, გარემოს და ინფრასტრუქტურის ამსახველ ფოტო და ვოდეომასალებს;

- საქართველოს შეიარაღებული ძალები, მოკლებულია ტაქტიკურ, ოპერატიულ და სტრატეგიულ დონეზე უწყვეტ რეჟიმში და დროის რეალურ მასშტაბში ინფორმაციის მიღება-გადაცემას, ეს ასევე შეეხება საჯარისო ქვედანაყოფებს, დანაყოფებს, გაერთიანებებს და დაჯგუფებებს;

- საქართველოს შეიარაღებული ძალები მოკავშირეების დახმარების გარეშე, მოკლებულია საჰაერო სივრცის, ზღვის და ხმელეთის უწყვეტ რეჟიმში დაზვერვას, რაც საქართველოს საომარი მოქმედების თეატრის საჰაერო — კოსმოსური სივრციდან კონტროლს მოითხოვს.

ამდენად, სამხედრო უსაფრთხოების თვალსაზრისით, მიზანშეწონილია, საქართველომ შექმნას ავტონომიური კოსმოსური კომპლექსი, რომელშიც სამოქალაქო-კომერცი-

ულ ფუნქციებთან ერთად ნაწილობრივ ინტეგრირებული იქნება საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის ზოგიერთი ფუნქციებიც, მათ შორის, საგანგებო და ექსტრემალური პირობების კონტროლი და მართვა [2].

საქართველოს პირობებში, მისი ეკონომიკური პარამეტრებიდან და რესურსებიდან გამომდინარე, საჰაერო-კოსმოსური დაცვის სისტემებით აღჭურვილი, სამოქალაქო-კომერციული თანამგზავრების შექმნა, განაპირობებს შემდეგი თავდაცვითი ფუნქციების და მოთხოვნების დაკმაყოფილებას:

- მოწინააღმდეგის სარაკეტო და საჰაერო დარტყმებიდან სახელმწიფო ინფრასტრუქტურაზე და გარემოზე მიყენული ზიანის მინიმუმამდე შეზღუდვას.

- მოსალოდნელი საჰაერო და სარაკეტო დარტყმების შესახებ საქართველოს შეიარაღებული ძალების მაქსიმალურ წინასწარ ინფორმირებას.

- საჰაერო და კოსმოსური დარტყმებისას მოსახლეობის და ცოცხალი ძალის წინასწარ გაფრთხილებას.

- შეიარაღებული ძალებისთვის მოწინააღმდეგის დასაზიანებელი მფრინავი ობიექტების, მიწისზედა და საზღვაო საშუალებების და სამხედრო ტექნიკის, ინფრასტრუქტურის ობიექტების და ცოცხალი ძალების დაჯგუფებების შესახებ ინფორმაციის მოპოვებას და მათი კოორდინატების განსაზღვრას.

- საკუთარი ძალების, სამხედრო ტექნიკის, ცოცხალი ძალების, გარემოს, ინფრასტრუქტურის, ენერგეტიკის და საკომუნიკაციო ობიექტების, მოსახლეობის და ჯარების დაჯგუფებების სისტემურ მეთვალყურეობას და მათი სიცოცხლისუნარიანობის ან/და დაზიანების ხარისხის შესახებ სრული ინფორმაციის გადმოცემას დედამიწაზე. ეს პარამეტრები და მონაცემები ასევე უმნიშვნელოვანესია საგანგებო მდგომარეობის და ექსტრემალური სიტუაციის დროსაც.

- ინფორმაციის ვერტიკალურ და ჰორიზონტალურ გავრცელებას საქართველოს შეიარაღებულ ძალებში და მის დაცულობას.

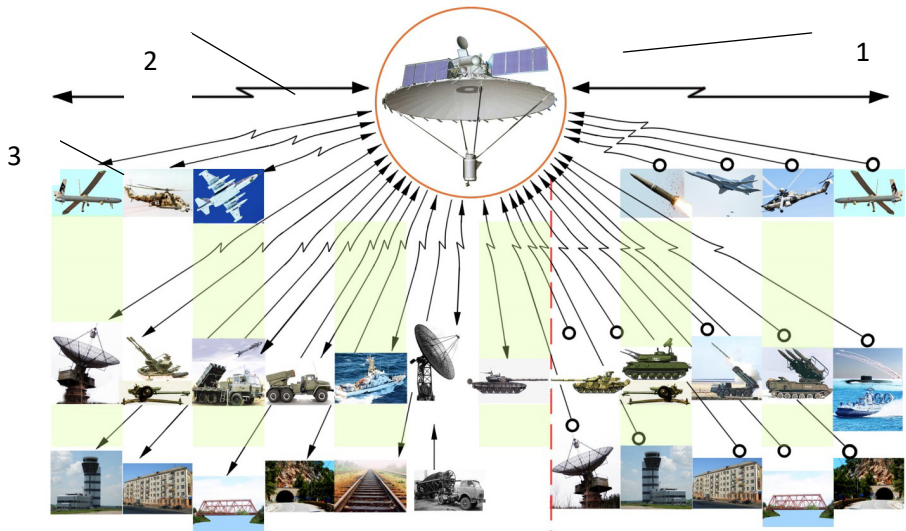
- ციკლის - „აღმოჩენა“-„გარჩევა“-„თვალთვალი“-„დამიზნება“- „განადგურება“-ს მინიმალურად მოკლე დრო-

ში განხორციელების უზრუნველყოფისთვის აუცილებელი ინფორმაციის გადაცემას საქართველოს შეიარაღებული ძალებისთვის.

–ადგილმდებარეობის განსაზღვრის და ობიექტების განლაგების ტოპო-გეოდეზიური ინფორმაციით უზრუნველყოფას.

–სამოკავშირო ძალების კოსმოსურ და მიწისზედა ძალებთან კავშირს.

ინტეგრირებული ფუნქციების მექონე, გეოსტაციონარულ ორბიტაზე განთავსებული, დიდი გასაშლელი რეფლექტორის ბაზაზე აგებული კოსმოსური კომპლექსის მოქმედების ფუნქციები წარმოდგენილია ფიგ. 5-ზე.

ფიგ. 5 – საჰაერო-კოსმოსური დაცვის ფუნქციის შეთავსებით შექმნილი, ავტონომიური, თანამგზავრული, რადიოტექნიკური, მრავალპარამეტრიანი კომპლექსი, აგებული დიდი გასაშლელი რეფლექტორის ბაზაზე

A – საკუთარი ობიექტების არეალი; B – მონინალმდგეგის ობიექტების არეალი; 1 – თანამგზავრული კომპლექსი;
2 – კავშირის სქენ A თანამგზავრებთან; 3 – მიღება-გადაცემის კავშირი ობიექტებთან;
4 – ობიექტის ფიქსაციის და თვალთვალის კავშირი.

B

აღნიშნული მსჯელობის შედეგად ისმება კითხვები – რა ტიპის თანამგზავრი უნდა შეიქმნას ასეთი ფუნქციონალური კონფიგურაციის უზრუნველყოფისათვის; რა სამეცნიერო, ტექნიკური და ტექნოლოგიური რესურსები არსებობს ზოგადად და კერძოდ საქართველოში აღნიშნული პრობლემის დასაძლევად; და რა ფინანსური რესურსების მოზიდვაა აუცილებელი ასეთი მაღალტექნოლოგიური ამოცანის გადასაწყვეტად.

დასმული საკითხები განვიხილოთ თანმიმდევრობით.

- რა ტიპის თანამგზავრი უნდა შეიქმნას ესეთი ფუნქციონალური კომპლექსის უზრუნველყოფისათვის.

აღნიშნული კოსმოსური თანამგზავრი შეიძლება იყოს გამიზნული მხოლოდ სამხედრო მიზნებისათვის ან სამხედრო და სამოქალაქო მიზნების ინტეგრაციით შეიქმნას კოსმოსური თანამგზავრი.

საქართველომ, როგორც პატარა სახელმწიფომ, რომლის ეკონომიური შესაძლებლობები შეზღუდულია, კოსმოსური სისტემა უნდა აიგოს ერთი გეოსტაციონარული თანამგზავრის გამოყენებით [3].

თანამგზავრი აღჭურვილი უნდა იყოს დიდი ზომის რეფლექტორული ანტენით, მცირე ზომის რეფლექტორული ანტენით, ორი ოპტიკურ-ელექტრონული ფოტოაპარატით დღის და ღამის ხედვაზე გათვალისწინებით, სპირალური ანტენით და სხვა ტელემეტრიული მოწყობილობებით.

თანამგზავრი უნდა აიგოს დიდი ენერგეტიკული რესურსის მქონე.

თანამგზავრი, სასურველია იყოს ჩართული მოკავშირე სახელმწიფოების ერთიან თანამგზავრულ სისტემაშიც.

- რა სამეცნიერო, ტექნიკური და ტექნოლოგიური რესურსი არსებობს ზოგადად და კერძოდ საქართველოში აღნიშნული იდეოლოგიით და კონსტრუქციული უზრუნველყოფით თანამგზავრის შექმნისა.

სწორედ საქართველოს მიღწევები აღნიშნულ სფეროებში ასევე განაპირობებს საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის ფუნქციებით აღჭურვილი, ავტონომიური კოსმოსური რადი-

ოტექნიკური კომპლექსის შექმნას დიდი გასაშლელი რეფლექტორის ბაზაზე [4].

ამ მიმართულებით საქართველოს ჯერ კიდევ საბჭოთა პერიოდში ეკავა ლიდერის პოზიცია. მას გააჩნდა უნიკალური სასტენდო კომპლექსი დიდგაბარიტიანი კოსმოსური კონსტრუქციების შექმნისა და ქმნიდა 30 მეტრამდე დიამეტრის გასაშლელ რეფლექტორებს სამხედრო კოსმოსური პროგრამებისთვის, რომელთაც მსოფლიოში ანალოგი დღესაც არ გააჩნია [5].

დამოუკიდებელი საქართველოს პირობებში ჩატარდა ერთობლივი სამუშაოები ახალი დიდი ზომის ტრანსფორმირებადი კოსმოსური რეფლექტორის შესაქმნელად ევროპული მსუბუქი თანამგზავრებისათვის. ბოლო პერიოდამდე კომპანიებთან „აიმლერ-ენზ ეროსპაცე“-თან, „ლენია ეროსპაზიო“-სთან, ასევე მიუნხენის ტექნიკურ უნივერსიტეტთან და ევროპულ კოსმოსურ სააგენტოსთან ერთად შეიქმნა განსხვავებული, დიდი ზომის, ზემსუბუქი გასაშლელი კოსმოსური რეფლექტორები, რომლებზეც გაცემულია პატენტები, მათ შორის ამერიკის შეერთებულ შტატებში [6]; [7]; [8]; [9].

საქართველო გახდა მრავალი კოსმოსური პროგრამის მონაწილე და მათ შორის პირველი ქართული კოსმოსური ობიექტის – 6,42 მეტრი გაბარიტის მქონე გასაშლელი რეფლექტორის, შექმნისა, რომელიც ორბიტაზე გავიდა 1999 წლის 23 ივლისს.

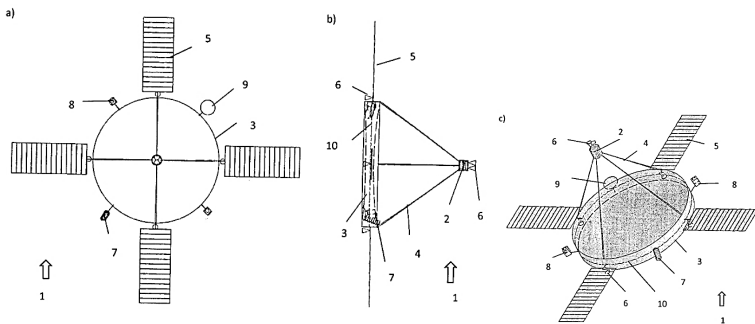
კოსმოსური დიდი ზომის რეფლექტორების შექმნაში საქართველო ოფიციალურად აღიარებულია ერთ-ერთ ლიდერად ევროპული კოსმოსური სააგენტოს მიერ.

აღნიშნული მიღწევები განაპირობებს საქართველოს თანამონაწილეობას კოსმოსური კომპლექსის შექმნაში, რომელიც ქართული მიდგომით დაფუძნებული იქნება მისი აგების განსაკუთრებულ იდეოლოგიაზე და პრინციპებზე [10]; [11].

თანამედროვე ტრადიციის მიხედვით, დიდი ზომის გასაშლელ რეფლექტორიანი კოსმოსური კომპლექსი იგება, ერთი მხრივ, პლატფორმის — კოსმოსური აპარატის და, მეორე მხრივ, გასაშლელი რეფლექტორული ანტენის ერთმანეთთან დაკავშირებით.

ჩვენი იდეოლოგიით და პრინციპებით დამუშავებული პროექტი გულისხმობს კოსმოსური აპარატის აგებას დიდი გასაშლელი რეფლექტორის ბაზაზე და მათ ორგანულ შერწყმას (ფიგ. 6).

დიდი — 30-მეტრიანი დიამეტრის მქონე გასაშლელი რეფლექტორის ბაზაზე აგებული ასეთი კოსმოსური კომპლექსი, ერთის მხრივ, განაპირობებს დედამიწიდან მიმართული უძლიერესი დაკვირვების ინსტრუმენტის არსებობას და, მეორეს მხრივ, კოსმოსური აპარატის შემადგენელი ბლოკების, ნაწილების, ელემენტების, აპარატურის, მზის ბატარეების და, რაც მთავარია, რეაქტიული ძრავების გადანაწილებას ერთიან კომპლექსში ისე, რომ კომპლექსის ძალოვანი ფაქტორებით მისაღწევი ხდება ამ გრანდიოზული ნაგებობის კოსმოსში მართვა და სტაბილიზაცია.

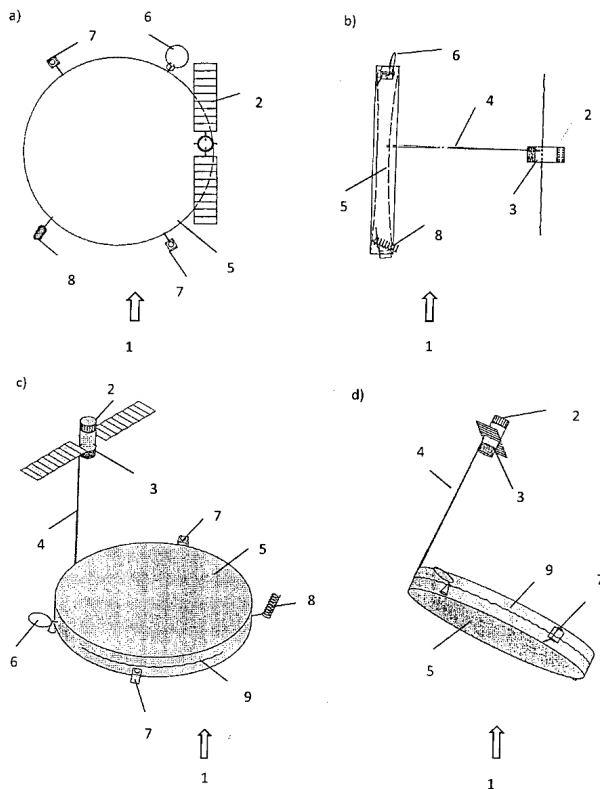

ფიგ. 6 – მრავალფუნქციური, ავტონომიური, საჰაერო-კოსმოსური დაცვის, თანამგზავრული, მაღალენერგეტიკული კომპლექსი, აგებული დიდი გასაშლელი რეფლექტორის ბაზაზე

ა) ზედხედი; ბ) გვერდხედი; ც) ხედი სივრცეში. 1 – ავტონომიური, თანამგზავრული, მაღალენერგეტიკული კომპლექსი; 2 – ფოკალური კონტენინერი დამსხივებით და რადიოტექნიკური აპარატურა; 3 – დიდი გასაშლელი რეფლექტორი; 4 – ტელესკოპური საყრდენები; 5 – მზის ბატარეები; 6 – რეაქტიული ძრავები; 7 – სპირალური ანტენა; 8 – დღისა და ღამის ხედვის ფოტო-ელექტრონული აპარატები; 9 – მცირე ზომის რეფლექტორული ანტენა; 10 – გასაშლელი კაბელები.

თუ აღნიშნული კომპლექსი სრულიად განსხვავდება თავის აგების პრინციპებით არსებული თანამგზავრებისაგან, იმ შემთხვევაში, როცა გასაშლელი რეფლექტორული ანტენის დიამეტრი აღწევს 12-15 მეტრს, მაშინ შეიძლება აი-

გოს კოსმოსური კომპლექსი, რომელიც თავისი არქიტექტურით შედარებით ახლოს არის არსებულ კოსმოსურ კომპლექსთან (ფიგ. 7).

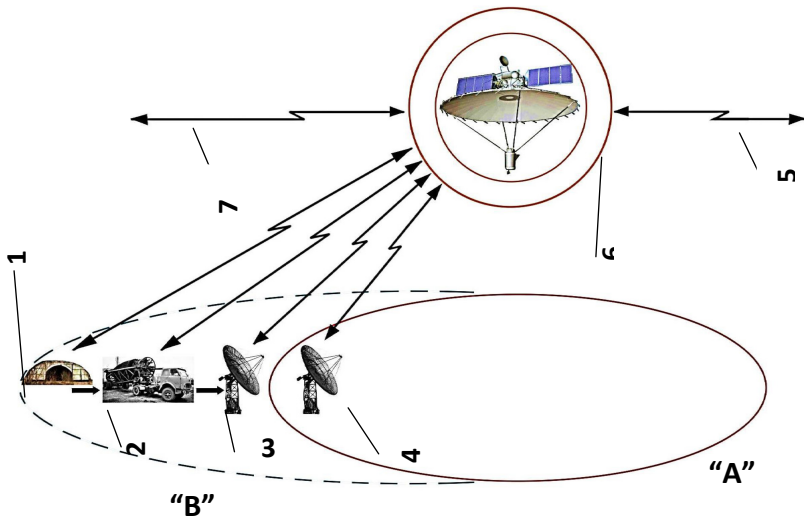

ფიგ. 7 – მრავალფუნქციური, ავტონომიური, საჰაერო-კოსმოსური დაცვის თანამგზავრული კომპლექსი, აგებული დიდი გასაშლელი რეფლექტორის ბაზაზე

ა) ზედხედი; ბ) გვერდხედი; ც) ხედი სივრცეში ზემოდან; დ) ხედი სივრცეში გვერდიდან. 1 – ავტონომიური, მრავალფუნქციური კომპლექსი; 2 – კოსმოსური აპარატი; 3 – ფოკალური კონტენერი დამსხივებლით; 4 – ტელესკოპური საყრდენები; 5 – გასაშლელი რეფლექტორი; 6 – მცირე ზომის რეფლექტორული ანტენა; 7 – დღისა და ღამის ხედვის ფოტო-ელექტრონული აპარატები; 8 – სპირალური ანტენა; 9 – აპარატურისთვის აუცილებელი, გასაშლელი ელექტროკაბელები.

ორივე შემთხვევაში კოსმოსური კომპლექსები, თავისი დაკვირვების ინსტრუმენტების სიმძლავრეებით, იძლევიან საშუალებას დაკმაყოფილდეს ის მოთხოვნები და ფუნქციები, რაც აღნიშნული იდეოლოგიით შექმნილ საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის თანამგზავრს უნდა გააჩნდეს, და რაც ასახულია ფიგ. 5-ზე.

ამასთან, საქართველოს გააჩნია რეალური შესაძლებლობა მიწისზედა რადიოტექნიკური, საინჟინრო კომპლექსის აგებისა, რომელიც შემადგენელი უნდა იყოს საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის სიტემის (ფიგ. 8) [12].

ფიგ. 8 – საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის მიწისზედა კომპლექსის ფუნქციონირების სქემები

„A“ – საიარაღო კონტაქტის არეალი; „B“ – კონტაქტის გარე არეალი;
 1 – სამალავი; 2 – საინჟინრო რადიოტექნიკური სალოკაციო კომპლექსი სატრანსპორტო, დაკეცილ მდგომარეობაში; 3 – რადიოტექნიკური კომპლექსი გაშლილ – საბრძოლო მდგომარეობაში; 4 – მწყობრიდან გამოსული სტაციონარული რადიოტექნიკური კომპლექსი; 5 – გეოსტაციონარულ ორბიტაზე განთავსებული, დიდი რეფლექტორიანი კოსმოსური კომპლექსი; 6 – დედამიწასთან რადიოკავშირი; 7 – სხვა თანამგზავრებთან რადიოკავშირი.

ასეთი მიზნისაა კომპლექსები, რომლებიც საქართველოში იქმნებოდა, უზრუნველყოფს კავშირის უსწრაფეს აღდგენას კოსმოსურ კომპლექსთან, იმ შემთხვევაში, როცა მონინალმდგე შეძლებს დააზიანოს კოსმოსურ კომპლექსთან რადიოკავშირით მართვის მიზნისაა სტაციონარულ ნაგებობებს.

— რა ფინანსური რესურსის მოზიდვაა აუცილებელი ასეთი მაღალტექნოლოგიური ამოცანის გადასაწყვეტად.

მიუხედავად საქართველოს სამეცნიერო და ტექნოლოგიური წარმატებისა კოსმოსური ტექნიკის დარგში – კონკრეტულად, დიდი კოსმოსური გასაშლელი რეფლექტორების შექმნის მხრივ, რაც ოფიციალურად არის აღიარებული, ჩვენი სახელმწიფო და ბიზნესი ჯერჯერობით თავს იკავებს თანხების დაბანდებიდან მაღალ ტექნოლოგიებში [13]; [14].

რომ არ შევხვთ ქართველების დიდი წილით, ჯერ კიდევ დსთ-ს ეგიდით, შექმნილი კოსმოსური კომპლექსის „ზერკალო კ.ს.“-ის პროექტის რეალიზაციის მცდელობას, 2001 წელს ასევე ხელიდან გაუშვით შანსი, ჩვენი ტექნოლოგიების გამოყენებით და საერთაშორისო კორპორაციით, ორბიტაზე გაგვეყვანა მაღალი კლასის, ქართული სატელეკომუნიკაციო თანამგზავრი, რომელიც კოლოსალურ მოგებას მოუტანდა ქვეყანას. ამ პერიოდში არც თურქეთს, არც აზერბაიჯანს და არც ახლო მეზობელ სახელმწიფოებს ჯერ კიდევ არ ჰქონდათ თავისი თანამგზავრი.

არადა საინტერესოა რა ხდება ჩვენს მეზობლად, აზერბაიჯანში, რომელმაც 2008 და 2009 წლებში დაამტკიცა კოსმოსური მრეწველობის შექმნისა და გეოსტაციონარულ ორბიტაზე სატელეკომუნიკაციო თანამგზავრის გაყვანის გეგმა. ფინანსური რესურსების და სახელმწიფო შეკვეთების ხარჯზე 2013 წლის 7 თებერვალს გეოსტაციონარულ ორბიტაზე გავიდა „Azerspace-1“, რომლის ერთ-ერთი მომხმარებლები, ასევე, მრავალი ქართული კომპანიაც გახდა.

კოსმოდრომ კურუდან – საფრანგეთის გვიანა, რაკეტა-მატარებელმა „არიან 5“-მა – ევროპული კოსმოსური სააგენტო, კოსმოსში გაიყვანა ამერიკის შეერთებული შტატების კომპანიის „Orbital Sciences Corporation“-ის მიერ, თანამგზავ-

რული პლატფორმის ბაზა – „STAR-2“-ზე შექმნილი კოსმოსური აპარატი „AzerSat“-ი. ამ სატელეკომუნიკაციო თანამგზავრის ოპერატორია მალაიზიური კომპანია „MEASAT“-ი. საზღვარგარეთული კომპანიების ტექნიკური, ტექნოლოგიური, სამეცნიერო და ორგანიზაციული სრული უზრუნველყოფით, აზერბაიჯანი გახდა კოსმოსური სახელმწიფო და თანამგზავრის 15-წლიანი ფუნქციონირების განმავლობაში იგი მიიღებს დაგეგმილ 600 000 000 აშშ დოლარის მოგებას. ყოველივე ეს აზერბაიჯანს დაუჯდა 202 მილიონი დოლარი. მნიშვნელოვანია ისიც, რომ აზერბაიჯანის კოსმოსური სააგენტო ჯერ მეცნიერებათა აკადემიის, ხოლო ამჟამად თავდაცვის სამინისტროს შემადგენლობაშია.

განსაკუთრებული მიდგომით უნდა შეიქმნას ქართული სატელეკომუნიკაციო თანამგზავრი. იგი, როგორც აღინიშნა, უნდა აიგოს დიდი გასაშლელი კოსმოსური რეფლექტორის ბაზაზე, რაც იქნება დიდი მიღწევა საქართველოს და ევროპული კომპანიებისა, რომლებიც ამზადებენ სატელეკომუნიკაციო თანამგზავრებს. მისი ღირებულება, იმის გამო, რომ მოხდება კომპლექსის აგება ახალი პრინციპით, დიდი და უნიკალური სატელეკომუნიკაციო ინსტრუმენტის — გასაშლელი რეფლექტორის ბაზაზე, იქნება 255-265 მილიონ დოლარამდე. ამასთან მას ექნება გაცილებით მაღალი ხარისხის და ტევადობის ინფორმაციის მიღება-გადაცემის უნარი.

თანამგზავრის შექმნის კვალობაზე საქართველომ უნდა გააგრძელოს მისი შეიარაღებული ძალების აღჭურვა მონინალმდეგის მფრინავი ობიექტების საცეცხლე ზემოქმედების საშუალებებით.

უნდა აღინიშნოს, რომ სთ-ს სისტემების ქსელის შექმნაზე ასევე ფიქრობენ და, ამ მხრივ, პრაქტიკულ ნაბიჯებს დგამენ საქართველოშიც.

როგორც [<http://saidpvo.livejournal.com/543385.html>] ინტერნეტ-საიტზეა გამოქვეყნებული: საფრანგეთის თავდაცვის მინისტრი ჟან-ივ ლე დრიანი დაპირდა საქართველოს დახმარებას სთ-ს მოდერნიზებაში. Georgia Today-ს ცნობით, ლე დრიანმა გამოთქვა სურვილი დაეხმაროს საქართველოს მისი თავდაცვითი სისტემების განვითარებასა და მოდერნიზებაში, საზენიტო-სარაკეტო კომპლექსების ჩათვლით.

ფრანგი ოფიცერი – სთ-ს სპეციალისტი უკვე საქართველოშია პირველი რიგის ღონისძიებების ჩასატარებლად.

2015 წლის ივნის-ივლისში საქართველომ ხელი მოაწერა რიგ კონტრაქტებს ფრანგულ თავდაცვით კომპანიებთან Thales-Raytheon და MBDA France. საქართველომ Thales-Raytheon-სგან შეისყიდა საბრძოლო მართვის პუნქტი, ხოლო MBDA France-სგან – საზენიტო მართვადი რაკეტები. აღნიშნული გარიგება ხორციელდებოდა ფრანგული Societe Generale ბანკის მიერ გაცემული € 82,82 მლნ. ოდენობის საექსპორტო კრედიტის ანგარიშში, რომელიც დაზღვეულია საფრანგეთის ექსპორტ-იმპორტის სადაზღვევო სააგენტოს Coface-ს მიერ. € 77,63 მლნ. ოდენობის საკრედიტო სახსრები მიმართული იქნება სთ-ს საშუალებათა შესძენად:

- € 52,65 მლნ. რლს-ს და საბრძოლო მართვის პუნქტების შესაძენად Thales-Raytheon -სგან;
- € 24,98 მლნ. სთ-ს საბრძოლო საშუალებების შესაძენად MBDA France -სგან;
- € 5,19 მლნ. კრედიტის დანახარჯების კომპენსაცია და Coface-ს ხარჯების ანაზღაურება.

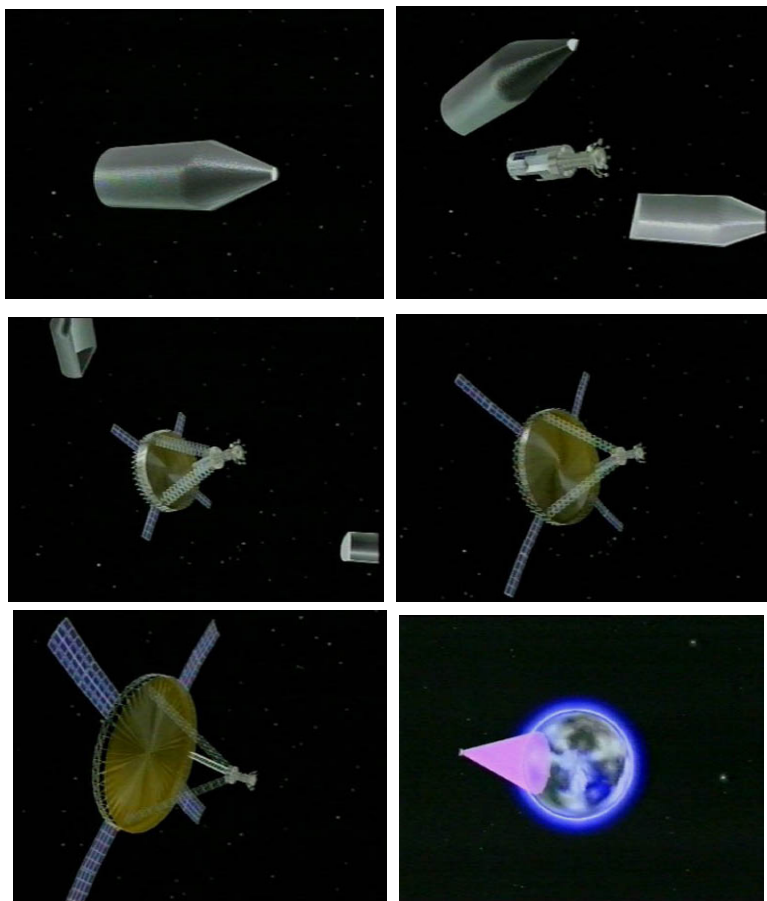
2015 წლის დეკემბერში საქართველოს პარლამენტმა მოახდინა ფრანგული საფინანსო ინსტიტუტებისგან საექსპორტო კრედიტის მოზიდვის გადანყვეტილების რატიფიცირება.

ამდენად, საზენიტო კომპლექსი „Mica-VL“ ხარისხობრივად გაამჯობესებს ქართული საჰაერო თავდაცვის შესაძლებლობებს, რაც სრულ შესაბამისობაშია საქართველოში საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის სისტემის და კონკრეტულად მისი განსაკუთრებული, ავტონომიური, თანამგზავრული, რადიოტექნიკური კოსმოსური კომპლექსის შექმნასთან, რომელიც წარმოადგენს უნიკალურ კოსმოსურ ნაგებობას, რომელსაც ანალოგი არ გააჩნია მსოფლიოში (ფიგ. 9).

ფიგ. 9 – ავტონომიური, თანამგზავრული, რადიოტექნიკური კომპლექსი, აგებული დიდი გასაშლელი კოსმოსური რეფლექტორის ბაზაზე

აღნიშნული კომპლექსის ტექნოლოგიური რეალიზაცია ორბიტაზე წარმოდგენილია ფიგ. 10-ზე.

**ფიგ. 10 – ორბიტაზე ავტონომიური თანამგზავრული
კომპლექსის გაყვანის, გაშლისა
და ფუნქციონირების ეტაპობრივი სქემა**

ავტონომიური რადიოტექნიკური თანამგზავრული კომპლექსის იდეოლოგია, მისი გადანაცვება და კონსტრუქცია განხილული და მოწონებულია NATO-ს კონფერენციებზე [15]; [16]. დიდი ზომის რეფლექტორული ანტენის აგება ავტონომიური თანამგზავრის პრინციპით, რის საშუალებასაც ქართული რეფლექტორი იძლევა NATO-ს სპეციალის-

ტებმა აღიარეს როგორც დიდი ზომის რეფლექტორების ბაზაზე კოსმოსური თანამგზავრის შექმნის სრულიად განსხვავებული მიდგომა.

საქართველომ, ავტონომიური კოსმოსური კომპლექსის შექმნის გარდა, აუცილებლად უნდა იფიქროს, დასვას საკითხი და გადაწყვიტოს, გარკვეული ფორმით, ევროპული კოსმოსური სააგენტოს შემადგენლობაში შესვლის შესახებ. ამის აუცილებლობა, თუნდაც პოსტსაბჭოური სივრცის სხვადასხვა სახელმწიფოების მაგალითებიდან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ დაგვიანებულიც კი არის. მხოლოდ ევროპულ სახელმწიფოებთან მჭიდრო და ფორმალური ურთიერთობით კოსმოსურ დარგში შესაძლებელი იქნება არა მარტო სამეცნიერო, ტექნიკურ და ტექნოლოგიურ სიახლეებზე ნვდომა, არამედ კოსმოსური დარგის ამოქმედება ჩვენი ქვეყნის ეკონომიური და პოლიტიკური გაძლიერებისთვის.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- [1] Фёдоров Алексей Владимирович. Основы устройства ракетно-космических комплексов. Москва. 2012. 245 стр.
- [2] ე. მეძმარიაშვილი. “საქართველოს სამხედრო-საინჟინრო დოქტრინის საფუძვლები”. თბილისი. 2006.
- [3] Галькевич Илья Александрович. Разработка инструментария определения технико-экономических параметров космических телекоммуникационных проектов. Диссертация. Московский Государственный Технический Университет им. Н.Э.Баумана. Москва. 2015.
- [4] Э. Медзмариашвили. Складной каркас зеркала антенны. А.С. СССР № 1072711, 8.10.1983.
- [5] The Technology Which Has No Analog. Transformable Space and Ground-Based Constructions. Special Issue of Magazine. Valemar S&T, Liechtenstein-Germany-Georgia, 1994.
- [6] E. Medzmariashvili. Deployable Antenna Frame. Patent N: US 9660351 B2. May 23, 2017.
- [7] E. Medzmariashvili. Deployable Antenna Frame. Patent N: EP2904662 B1. 14 December, 2016.

- [8] E. Medzmariashvili. Mechanical Support Ring Structure. Patent N: US 9153860 B2. October 6, 2015.
- [9] E. Medzmariashvili. Mechanical Support Ring Structure. Patent N: EP 2825827 A1. January 21, 2015.
- [10] E. Medzmariashvili. Deployable Space Antenna. “E.V.M.”. International Publication Number WO 03/003517 A I. 9.01.2003. International Application Published Under the Patent Cooperation Treaty (P.C.T.).
- [11] ე. მეძმარიაშვილი. გასაშლელი კოსმოსური რეფლექტორი “E&GM-1”. სარეგისტრაციო № 9952/01. 2007.
- [12] E. Medzmariashvili. Greeting and Testing Large Space Structures of High Precision Surface. Space Power, Volume 12, Number 1-2, 1993.
- [13] The Space Report 2013. Space Foundation. Washington, DC, 2013, 28p.
- [14] Satellite Industry Association. State of the Satellite Industry Report. 2014, 33 p.
- [15] NATO – Meeting. Orlando. Florida. USA. 2000.
- [16] “Use of Space Systems in Integrated Military Missions”. Lisbon, 2001. NATO.

Gabriela Belova
Nikolay Marin

***BULGARIA-GEORGIA: THIRTY YEARS OF DIPLOMATIC
RELATIONS AND
CENTURIES-OLD CULTURAL AND HISTORICAL TIES***

Abstract: Caucasus and Balkans are not only geographically located on the both sides of the Black Sea but both regions share dramatic history, similar destiny and a role of a cultural bridge between Europe and Asia. Like the name Balkans, “*Caucasus*” is more of a term than the so-called symbolic geography – i.e. it originates from the mountain of the same name, but is not limited to the idea of precisely defined territories with fixed boundaries, and refers to certain political, cultural and social characteristics of the population inhabiting these lands. Similarly, the terms “*Balkan*” and “*Caucasian*” are perceived in a similar way, which in both cases, regardless of the diverse ethnic composition, linguistic and confessional color, are associated with a distinct, specific identity, based on love for one’s homeland, education and Orthodoxy.

Keywords: *Bulgaria –Georgia diplomatic, cultural and historic relations, Bachkovo Monastery, Russian-Turkish war 1877-78, Alexei Tsereteli.*

აბსტრაქტი. კავკასია და ბალკანეთი არა მხოლოდ გეოგრაფიულად მდებარეობს შავი ზღვის ორივე მხარეს, არამედ ორივე რეგიონს აქვს დრამატული ისტორია, მსგავსი ბედი და კულტურული ხიდის როლი ევროპასა და აზიას შორის. „ბალკანეთი“, „კავკასია“ უფრო ტერმინებია, ვიდრე ეგრეთ წოდებული სიმბოლური გეოგრაფია – ანუ ის სათავეს იღებს ამავე სახელწოდების მთიდან, მაგრამ არ შემოიფარგლება ზუსტად განსაზღვრული ტერიტორიების იდეით ფიქსირებული საზღვრებით. ანალოგიურად, ტერმინები „ბალკანური“ და „კავკასიური“ ერთნაირად აღიქმება, რომლებიც ორივე შემთხვევაში, განურჩევლად მრავალფეროვანი ეთნიკური შემადგენლობისა, ენობრივი და კონფესიური შეფერი-

ლობისა, დაკავშირებულია მკაფიო, სპეციფიკურ იდენტობასთან, რომელიც დაფუძნებულია სამშობლოს სიყვარულზე, განათლება და მართლმადიდებლობაზე.

საკვანძო სიტყვები: ბულგარეთი-საქართველოს დიპლომატიური, კულტურული და ისტორიული ურთიერთობები, ბაჩკოვოს მონასტერი, რუსეთ-თურქეთის ომი 1877-78, ალექსეი ნერეთელი.

Introduction

The South Caucasus is a special place on the political map of the world, which is characterized by the diversity of languages, traditions and cultures. Like the Balkans, which are geographically located on the other side of the Black Sea, different peoples and ethnicities have experienced a dramatic history filled with conflicts, twists and aspirations for survival. Often, both regions, strategically located at the crossroads between Europe and Asia, have been held hostage to the interests and strategies of the Great Powers, and in more recent times, the big geopolitical players. Like the name Balkans, “*Caucasus*” is more of a term than the so-called symbolic geography – i.e. it originates from the mountain of the same name, but is not limited to the idea of precisely defined territories with fixed boundaries, and refers to certain political, cultural and social characteristics of the population inhabiting these lands. Similarly, the terms “*Balkan*” and “*Caucasian*” are perceived in a similar way, which in both cases, regardless of the diverse ethnic composition, linguistic and confessional color, are associated with a distinct, specific identity, based on love for one’s homeland, education and Orthodoxy.

Diplomatic Relations History

In 2022, the thirtieth anniversary of the establishment of official diplomatic relations between the Republic of Bulgaria and the Republic of Georgia¹ was celebrated. The Republic of Bulgaria

¹ Georgia was the second Soviet republic on April 9, 1991, to secede from the Soviet Union.

recognizes the independence of the Republic of Georgia on January 15, 1992. The motives of the Council of Ministers note the following: *“By consistently adhering to its policy of respecting the right of peoples to self-government, Bulgaria recognizes the independence of Georgia”*. On the same date, the Republic of Bulgaria recognized the independence of Azerbaijan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan. At the session of the foreign ministers and representatives of the countries participating in the North Atlantic Cooperation Council, held on June 5, 1992 in Oslo (Norway), a protocol was signed establishing diplomatic relations between Bulgaria and Georgia by the Minister of Foreign Affairs Stoyan Ganev and the Minister of Foreign Affairs of Georgia Alexander Chikwangze. The text of the Protocol is as follows:

“The Government of the Republic of Bulgaria and the Government of the Republic of Georgia, desiring to establish friendly relations and develop equal and advantageous cooperation in accordance with the purposes and principles of the Charter of the United Nations, the Helsinki Final Act, the Paris Charter for a New Europe and the other documents of the Conference on Security and Cooperation in Europe, reaffirming their respect for human rights and freedoms, the principles of humanism and democracy, proceeding from the endeavour to strengthen the political, commercial, economic and cultural relations between the two countries on a new modern basis, have decided to establish diplomatic relations from the date of signature of this Protocol at the level of embassies. In pursuance thereof, the Plenipotentiaries of the Republic of Bulgaria and the Republic of Georgia have signed this Protocol in duplicate, each in the Bulgarian and Georgian languages, both texts being equally authentic. Signed in Oslo on 5 June 1991”.

Meanwhile, in 1995, a friendship and cooperation agreement was signed between the two countries in Sofia, and the exchange of ratification certificates was carried out during the visit of the Minister of Foreign Affairs, Nadezhda Mihaylova, to Tbilisi in the period 7-15 November 1997. Subsequently, during the visit of the President of Georgia Eduard Shevardnadze to Sofia on 14 and 15 December 1997, a declaration on the development and cooperation between Bulgaria and Georgia was signed and a total of 8 bilateral Agreements (railway ferry line Poti -Varna) and consular

convention. On the Bulgarian side, the documents were signed by President Zhelyo Zhelev. The two presidents agreed in the spring of 1998 to open embassies of the Republic of Georgia in Sofia and the Republic of Bulgaria in Tbilisi, as well as consulates in the Black Sea cities of Poti and Burgas.

At the moment, the same situation remains – in the city of Tbilisi operates an embassy of the Republic of Bulgaria. In turn, there is an embassy of the Republic of Georgia in Sofia, and there are also two honorary consulates – in Burgas and Blagoevgrad. It should be borne in mind that since 1964 Blagoevgrad region has been twinned with the Adjara Autonomous Soviet Republic, and Blagoevgrad – with the city of Batumi.

Recent bilateral visits and meetings include:

- 19 June 2017 – meeting of Minister Ekaterina Zaharieva and Minister Mihail Dzhanelidze in Luxembourg (within the framework of the Eastern Partnership Foreign Ministers Meeting);
- 11 – 12 September 2017 – working visit to Bulgaria of the Georgian Minister of European and Euro-Atlantic Integration (Viktor Dolidze);
- 10 – 13 June 2018 – official visit of the President of the National Assembly Tsveta Karayancheva to Georgia;
- Within the framework of the NATO Summit in Brussels (11 – 12 July 2018) meetings were held between President Rumen Radev and the President of Georgia Giorgi Margvelashvili as well as between the Foreign Ministers Ekaterina Zaharieva and David Zalkaliani;
- September 24, 2018 – within the framework of the 73rd session of the UN General Assembly, a bilateral meeting was held between Prime Minister Boyko Borissov and Prime Minister of Georgia Mamuka Bakhtadze¹.

The videoconference between the presidents of the two countries, Rumen Radev and Salome Zurbishvili, held on April 23, 2020, could be noted as a final touch in the bilateral relations. Radev and Zurbishvili believe that in times of crisis it is necessary to find the necessary balance between health and socio-economic measures. The fight against the coronavirus requires joint efforts of the countries

¹ МВНР :: Грузия (mfa.bg)

and solidarity, is the position of the two presidents. Bulgaria's and Georgia's readiness to strengthen the economic exchange after the coronavirus pandemic was discussed by the two Heads of State. They consider it extremely important to continue the work on joint Bulgarian-Georgian projects, as the development of transport and energy corridors in the Black Sea region, it is expected to be of particular importance after the end of the economic stagnation caused by the Covid-19 pandemic.

However, the laconic thirty-year history of the official diplomatic relations between Bulgaria and Georgia can hardly accommodate the centuries-old cultural and historical ties existing between the two peoples. In the subsequent presentation, attention will be paid to some more important points.

Historical and Cultural Ties between Bulgarians and Georgians

a. Bachkovo Monastery

An essential part of the historical and cultural relationship is related to the Bachkovo Monastery, created by the Bakuriani/Bakurianidze brothers, where a miraculous (Georgian) icon of the Virgin Mary was laid. It is no coincidence that today the Bachkovo Monastery is included in the UNESCO World Heritage List. The Bachkovo Monastery played a significant role in the mutual acquaintance between Bulgarians and Georgians and the communication between them precisely through the presence of the first Georgian monks. Anyway, in the 11th-12th centuries, one can definitely talk about the presence of Georgians in the Bulgarian lands, as well as fruitful cultural and ecclesiastical cooperation. It should also be borne in mind that in the Zograf charter of Tsar Ivan Alexander (March 1342) it is mentioned that different peoples, including the "Iverians" (Georgians), took care of the Bulgarian cloister on Mount Athos¹.

During the reign of the Byzantine Emperor Alexios I Komnenos (1081-1118) two Georgian brothers with the surname Bakuriani from the principality of Tao-Klarjeti in South-Western Georgia made a remarkable career. One brother Abbas (Abazius) was a master (commander-in-chief) of one of the Byzantine armies. The other, Grigol (Gregory), had the rank of sebasto and a great domestico of the

¹ Даскалова, А., М. Райкова. Грамоти на българските царе. С., 2005, с. 37. Daskalova, A., M. Raykova. Diplomas of the Bulgarian kings. S., 2005.

West (commander-in-chief of Byzantium troops in Europe). He received as a gift large feudal properties in the Aegean, Macedonia and Plovdiv. In December 1083, Grigol founded the Bachkovo Monastery (in Georgian პეტრიწონის მონასტერი, Petritsonis Monastery), today the Bachkovo Monastery “Assumption”. The original name Petrichionski comes from the Greek version of the Petrich area, where the monastery was built. In the following year the monastery received its statute, which is the first preserved monastery statute in Bulgaria. The statute is written in three languages, Greek, Georgian, and Armenian, and has been preserved in transcripts as its original has been lost¹. From them it becomes clear that the monastery is Georgian and only the scribe could be a Byzantine (Byzantine). This is the explicit will of the founder Grigol Bakuriani: *“I instruct all those living in the monastery and by a very strict order I oblige them never to accept into my monastery a Greek priest or monk ... lest the Greeks as violent, playful, and polytheistic (greedy) people cause any malice or harm to the monastery or put someone by force, who shall hasten to seize the place, or to appropriate the abbot, or in any other objectionable way to seize the monastery”*.² It is obvious that this text cannot please the Patriarch of Constantinople, and therefore the statute was approved by Patriarch Euthymius of Jerusalem. In fact, the monastery retained its Georgian appearance until the 12th century, and according to some historians – until the 14th century. Confirming the above is the fact that in the works of Old Bulgarian literature from the 9th – 14th centuries the Georgians are described as closest in terms of the faith of the Bulgarians. The sympathy of the Bulgarians towards the Georgians contrasts sharply with their negative attitude to Muslims, Catholics and even to Orthodox Byzantines.

Over the years, it has established itself as a significant literary center. A seminary was also established at the monastery, which initially

¹ Типик на Григорий Бакуриани. – Извори за българската история. Т. 14. Typist of Gregory Bakuriani. – Sources of Bulgarian history. Vol. 14. Вж. Също Шанидзе, А. Грузинский монастырь в Болгарии и его типик. Тбилиси, 1971. See also Shanidze, A. Gruzinskii monastery v Bolgarii i ego tipik. Tbilisi, 1971.

² Хайтов, Н. Асеновград в миналото, Наука и изкуство, С., 1965, с.139. Haytov, N. Asenovgrad in the past, Science and Art, Sofia, 1965, p.139.

trained 50 monks, mostly Georgians and Armenians. Many seminaries can be proud of the subjects studied in Bachkovo – religion, mathematics, history and music. Here organized his school the famous Georgian philosopher-Neoplatonist John Petricius (1050-1130), famous for translations and commentaries to the works of Plato, Aristotle, Proclus, etc¹. Subsequently, many Greek and Bulgarian scholars worked in the monastery. For more than three centuries until the fall of Bulgaria under Ottoman rule, the monastery was one of the most significant Eastern Orthodox centers in Europe. The architecture of the monastery combines Byzantine, Georgian, Armenian and Bulgarian traditions. From the original buildings of the monastery to the present day, only the ossuary has survived, in which the images of the founders of the monastery are preserved. These are high-art frescoes from the 12th century, a work of the Georgian master J. Iveropulets. There is also a painted image of the Bulgarian Tsar Ivan Alexander, who probably endowed the monastery with new possessions and privileges, and that is why he was proclaimed as its patron and donor. Tzar's face, painted in the Bakurian tomb, is the only mural image of this Bulgarian ruler². And in planned terms, the ossuary is a foreign type for the Balkan Peninsula, imported from the Caucasus. It is built on two floors, with an ossuary in the lower one and a chapel in the upper one. The fourteen tombs dug into the floor of the bone storage show that the ossuary was built for the needs of the Bakuriani family alone. One of the brothers, Abbas Bakuriani, who was engaged in providing the necessary funds and construction, died before the construction was completed and in pursuance of his will he was buried in the monastery itself. The other – Grigol Bakuriani died in a battle with the Pechenegs near Plovdiv in 1086, but the place of his burial is unknown.

¹ Данков, Е. Средновековната философска школа в Петричкия (Бачковския) манастир. – Философска мисъл, 1984, № 3, 96-105. Dankov, E. The medieval philosophical school in the Petrich (Bachkovo) monastery. – Philosophical Thought, 1984, No 3, 96-105.

² Хайтов, Н. Асеновград в миналото, Наука и изкуство, С., 1965, с.215. Haytov, N. Asenovgrad in the past, Science and Art, Sofia, 1965, p.215.

In the autumn of 1189, the crusaders of Emperor Frederick Barbarossa plundered the surroundings of the Bachkovo Monastery. The treasurer of the troops buried in the land of the village of Gornoslav, Plovdiv region, a large part of the treasury apparently with the hope that in this way he would keep the money. But the treasure was discovered only in 1962. It consists of gold ingots and coins minted during the time of the Byzantine emperors Alexei I Komnenos (1081-1118), John II Komnenos (1118-1143), Manuel I Komnenos (1143-1180) and Andronikos I Komnenos (1182-1185). The Bachkovo Monastery maintained relations with Georgia until the late Middle Ages. From Georgia in 1311 was brought the miraculous icon Holy Virgin Eleusa (Tenderness). On its silver plating is a donation inscription from 1311 by two Georgians, residents of Tao-Klarjeti. It says: *“This holy icon of our most holy queen Mother of God from Petrich is overlaid by the two brothers in the flesh from Tao, sons of Ignatius, the mentor Athanasius and Okropirus for 125 perpers and [let be] placed a candlestick... to [her] . . .”* The inscription further notes as a chronological marker the reign Andronikos [II] and Michael [IX] Palaiologos, ruled between 1234 and 1320, and the Georgian rulers Constantine and Dimitar Bagratidi¹.

There is a legend that after the construction of the main monastery church in 1604, this icon was solemnly placed in it on the second day of the Resurrection of Christ². That is why every year there is a

¹ Опис на гръцките и други чуждоезични ръкописи в Народната библиотека “Кирил и Методий”. Съст. М. Стоянов. С., 1973, с. 188, обр. 24. Вж. също Станимиров, Ст. Чудотворната икона “Св. Богородица Петричка” в Бачковския манастир. С., 1939; Ценева, И. Чудотворните икони на България. С., 2007. Inventory of Greek and other foreign-language manuscripts in the National Library “Cyril and Methodius”. Asst. M. Stoyanov. S., 1973, p. 188, rev. 24. See also Stanimirov, St. The miraculous icon “St. Virgin Mary Petrichka” in the Bachkovo Monastery. S., 1939; Tseneva, I. The Miraculous Icons of Bulgaria. S., 2007.

² Христева М. Бачковският манастир през XVI в. според осмонски описни регистри в: сборник „Храм „Вси светии” Бачковска света обител „Успение Богородично” Петрицион”, изд. Нитон, Пловдив, 2021. ISBN 978-954-347-096-9. С. 13-29. Hristemova M. Bachkovo Monastery in the 16th Century according to Osmonski Inventory Registers in: Collection “All Saints Church” Bachkovo Holy Cloister “Assumption of the Virgin” Petrition”, ed. Niton, Plovdiv, 2021. ISBN 978-954-347-096-9. Pp. 13-29.

procession to the area of Kluvia, in the temple “St. Archangels” a Paschal liturgy is celebrated, and in the holy spring – a blessing of water. It is prepared and distributed sacrifice to all the pilgrims.

Georgians also donated the silver cross on the dome of the monastery’s main temple, which bears an inscription in Georgian: “*Never give up*”. On the northern wall of the narthex of the ossuary is marked an explanatory inscription next to the image of St. Georgi Kashuetski. He disappeared today¹. The fourth Georgian inscription is fragmented and is applied around the image of St. John the Theologian on the north wall in the narthex of the ossuary².

b. Georgian contribution in Russian-Turkish Liberation war 1877-1878

Another important moment in our common historical past is the participation of Georgians in the Russian-Turkish Liberation War of 1877-78. The Tersk Ingushet detachment was sent to Odessa. The second division of Ossetia was part of the Vladikavkaz Cossack Regiment and the 1st Brigade of the Caucasian Cossack Division and participated in battles under the command of Gen. Major M. Skobelev, Gen. Lieutenant Y. Gurko, Major General N. Stoletov and Gen. Lieutenant F. Radetzky. In the battles for the liberation of a number of cities in Northern Bulgaria participated the detachment of General Prince Alexander Imeretinsky. The grateful town of Lovech has placed his monument in a central place in the town and has named one of the main streets after the famous hero.

One of the most emblematic names associated with Georgian participation in the Russian-Turkish War of 1877-78 is that of Prince Alexei Tsereteli. Alexei Tsereteli, son of the tsarist Russian statesman and diplomat, was born in 1848 in the province of Penza. He received primary education in the family, then studied in Lausanne. In 1865 he enrolled in the Law Faculty of Moscow

¹ Ласков, Д. Грузински надпис от Бачковския манастир. – Известия на Археологическото дружество. Т. IV, 1915. Laskov, D. Georgian inscription from the Bachkovo Monastery. – Bulletin of the Archaeological Society. Vol. IV, 1915.

² Бакалова, Е., Р. Сирадзе. Новооткрит старогрузински надпис в Бачковската костница. – Музеи и паметници на културата, 1975, № 3, 7-10. Bakalova, E., R. Siradze. Newly discovered Ancient Georgian inscription in the Bachkovo ossuary. — Museums and cultural monuments, 1975, No 3, 7-10.

University. His student years coincided with a time when tsarist Russia was particularly interested in Slavic issues, especially the situation of the South Slavs, who were still under Ottoman rule.

Prince Tsereteli has defended Bulgaria since 1876, when after the end of the April Uprising he was included in a diplomatic commission investigating Turkish atrocities in the Bulgarian lands. In one of his reports to the Russian ambassador to Constantinople, Count Ignatiev Tsereteli reported: *“Most of the villages have been plundered... Bulgarians everywhere are killed... More attacks are expected. All this is done against the backdrop of general poverty and need”*. Even before the war, Count Ignatiev sent him as consul in Adrianople, and later – in Plovdiv. Prince Tsereteli saved many Bulgarian patriots from the Turkish persecutions, including Raina Kniaginya. When the Russian-Turkish War began in 1877, Tsereteli volunteered as a soldier in one of Skobelev’s dragoon regiments stationed in Romania. Forcing the Danube River for the first time participated in battle. After becoming an orderly of Gen. Gurko, took part in the capture of Tarnovo and the battle at Telish. Since Alexei studied the topography of Bulgaria, his knowledge provided invaluable assistance to the Russian army in capturing Shipka. In front of the ten-thousand detachment of Gurko was the task to break through the Turkish defensive positions and advance in southern Bulgaria. The complexity of the operation was that it was impossible to attack Shipka with a direct blow. At first it was necessary to pass through a hard-to-reach ridge of Stara Planina. The information of Prince Alexei Tsereteli proved useful at this fateful moment. He reported to Gen. Gurko that he heard about the existence of the strategically important Hainkyoy Pass. Neither the Russian nor the Turkish command knew about this pass. Disguised as a peasant, Alexei Tsereteli went on reconnaissance. This complex mission is described in his diary. Alexei gathered the necessary information and after a few days returned to Gurko. On July 2, Gurko directed the squad through the considered impassable Hainkyoy Pass and unexpectedly for the enemy conquered Kazanlak and the village of Shipka. Alexei Tsereteli was also at the head of the army.

After the signing of the armistice, Tsereteli was an associate of the Russian ambassador to Turkey Count Ignatiev and actively participated in the drafting of the San Stefano Peace Treaty. Together

with the American diplomat Eugene Schuyler, he developed a project for an autonomous Bulgaria, presented at the Constantinople Conference, as an Organic Statute of Eastern Rumelia, which gives him fame and trust among the population. It is known that the San Stefano Peace Treaty restored part of the lands in the Adjara region to the territorial integrity of Georgia, to which the prince also made a significant contribution.

After the end of the war he was again in the Ministry of Foreign Affairs, and on August 24, 1878 he was appointed Consul General in the town of Smolyan. Plovdiv – a position he held until 1882. Due to a serious illness, Alexei Tsereteli left the post of Consul General of Russia in Eastern Rumelia and returned to Russia. He spent the last days of his life at his estate in the village of Lapiag, Tambov province, where he died on May 16, 1883, at the age of 35.

It should be borne in mind that in addition to Prince Tsereteli, over 400 Georgian participants in the Russo-Turkish War were awarded Russian military orders and decorations. Among them are I. Amylachvari, D. Chcheidze, Chavchavadze, Natishvili, Panchulidze, Kavtaradze, Tumanishvili, Gurieli, Goguadze, Egadzé, Sherwashidze, Tavartkiladze. It is known that after returning from the war, Georgian participants held annual commemorative meetings for decades.

c. Georgian candidacy for the Bulgarian throne

Last but not least, the case of the Georgian candidacy for the Bulgarian throne after the political crisis in 1886 should be noted. It belongs to Nikolai Davidovich Mingrili, born Nikolai Dadiani (Georgian: ნიკოლოზ დავითის ძე დადიანი), the last ruler of the Georgian principality of Meghrelia. According to the information that has reached us, Nikolai Dadiani was born on January 4, 1847 in Zugdidi. At the age of six, he inherited the historical and ethnic region of Megrelia from his father, Prince David of the Dadiani dynasty (1853). Because of his minority, he ruled with the help of a regency headed by his mother, Catherine Chavchavadze.

During the Crimean War, part of his principality was temporarily occupied by Ottoman troops. After the Turks were expelled with Russian help, he moved to St. Petersburg, where he received the military rank of fliegeľ-adjutant of Tsar Alexander II and was enrolled in the Guard.

In 1857, a peasant uprising broke out in Megrelia used by the Russian authorities, which effectively liquidated independent Georgian power and the principality was legally included in the Russian Empire (1867). Nikolai Dadiani officially renounced his rulers' rights in exchange for 1 million rubles and the princely title of Dadian-Mingrelian). His family kept their extensive landed properties inherited After the death of his mother Catherine in 1882, he was enrolled as an officer in the Guards Cavalry Force (1975). Nicholas Dadiani grew up at the Emperor's court in St. Petersburg and in Paris, where he completed his education.

Like Prince Tsereteli, Nikolay Didiani was a participant in the Russo-Turkish War. He served in the forward detachment commanded by Lieutenant General Joseph Gurko. He participated in the liberation of Tarnovo, the capture of the Shipka Pass in July 1877, in the Battle of Nova Zagora and others. He retired from the Russian army with a promotion to the rank of major general in October 1878.

After the outbreak of the so-called Bulgarian crisis in November 1886, Russian diplomacy launched the candidacy of Nicholas Mingrili as Bulgarian prince in place of the abdicated Alexander Battenberg. However, the proposal was rejected both by the regency of the Principality of Bulgaria and by the Great Powers.

Conclusion

It is evident that of all ages in the development of human society there are now the most favorable conditions for overcoming its confinement. Globalization and regionalization determine the peculiarities of modern life on earth¹. Nowadays, in the conditions of deepening of the integration processes, the role and importance of countries such as Bulgaria and Georgia in the rapprochement of the Balkan and Caucasian peoples, as well as for the development of the Black Sea region, are becoming more and more relevant². It should

¹ Попов, Н. Глобализация и регионализация, УИ „Неофит Рилски“, Благоевград, 2009, с. 5. Popov, N. Globalization and Regionalization, Neofit Rilski University Publishing House, Blagoevgrad, 2009, p. 5.

² Путкарадзе, Т. Грузинската цивилизация и световните глобални процеси, сп. Международна политика, бр.3, 2010, с.7-13. .: Публикации (swu.bg) Putkaradze,

be borne in mind that Bulgarian-Georgian relations date back to ancient times. In Bulgarian and Georgian culture (as well as in any national culture) there are elements of contribution to world civilization or to the culture of neighbors, and this contribution should become known to the mass consciousness, since this is one of the important aspects of the ethno-cultural phenomenon in the Balkans and the Caucasus as regions, that are called to be a bridge between Europe and Asia.

Bibliography:

Бакалова, Е., Р. Сирадзе. Новооткрит старогрузински надпис в Бачковската костница. – Музеи и паметници на културата, 1975, № 3, 7-10. Bakalova, E., R. Siradze. Newly discovered Ancient Georgian inscription in the Bachkovo ossuary. — Museums and cultural monuments, 1975, No 3, 7-10.

Данков, Е. Средновековната философска школа в Петричкия (Бачковския) манастир. – Философска мисъл, 1984, № 3, 96-105. Dankov, E. The medieval philosophical school in the Petrich (Bachkovo) monastery. – Philosophical Thought, 1984, No 3, 96-105.

Даскалова, А., М. Райкова. Грамоти на българските царе. С., 2005. Daskalova, A., M. Raykova. Diplomas of the Bulgarian kings. S., 2005.

Дюлгерова, Н. Границите в Кавказ. Геополитически и международноправен дискурс, С. Парадигма, 2007. Dyulgerova, N. Borders in the Caucasus. Geopolitical and International Legal Discourse, S. Paradigm, 2007.

Ласков, Д. Грузински надпис от Бачковския манастир. – Известия на Археологическото дружество. Т. IV, 1915. Laskov, D. Georgian inscription from the Bachkovo Monastery. – Bulletin of the Archaeological Society. Vol. IV, 1915.

T. Georgian Civilization and World Global Processes, p. International Politics, issue 3, 2010, pp.7-13.

Матеева, М. История на дипломатическите отношения на България, С., 2005, с.172-173. Mateeva, M. History of the Diplomatic Relations of Bulgaria, Sofia, 2005, pp.172-173.

Николов, Г. Сведения о Грузии и грузинах в древнеболгарской литературе View of Bulgarian-Georgian Relations During the Middle Ages | Contemporary Issues of Literary Studies – International Symposium Proceedings (openjournals.ge)

Пискова, М., М.Ангелова (19) (PDF) Побратимените градове: Докосване между култури и/или размяна на делегации: Благоевград – Батуми, 1964-1989 г. (researchgate.net) Piskova, M., M.Angelova (19) (PDF) Twin Cities: Touching Between Cultures and/or Delegations Exchange: Blagoevgrad – Batumi, 1964-1989 (researchgate.net)

Попов, Н. Глобализация и регионализация, УИ „Неофит Рилски”, Благоевград, 2009, с. 5. Popov, N. Globalization and Regionalization, Neofit Rilski University Publishing House, Blagoevgrad, 2009, p. 5.

Путкарадзе, Т. Грузинската цивилизация и световните глобални процеси, сп. Международна политика, бр.3, 2010, с.7-13. .: Публикации (swu.bg) Putkaradze, T. Georgian Civilization and World Global Processes, p. International Politics, issue 3, 2010, pp.7-13.

Спахийски, Ем. Алексей Церетели – забравеният герой от Освобождението – Труд (trud.bg) Spahiyski, Em. Alexei Tsereteli – the forgotten hero of the Liberation – Trud (trud.bg)

Станимиров, Ст. Чудотворната икона “Св. Богородица Петричка” в Бачковския манастир. С., 1939 Stanimirov, St. The miraculous icon “St. Virgin Mary Petrichka” in the Bachkovo Monastery. S., 1939.

Стефанов П. Исторически връзки между Грузинската и българската църква Исторически връзки между Грузинската и Българската църква | Църковна история | Показалец (dveri.bg)
Stefanov P. Historical links between the Georgian and Bulgarian churches Historical links between the Georgian and Bulgarian churches | Church History | Bookmark (dveri.bg)

Тъпкова-Займова, В., А. Милтенова. Историко-апокалиптичната книжнина във Византия и средновековна България. С., 1996.
Tapkova-Zaimova, V., A. Miltenova. Historical-apocalyptic literature in Byzantium and medieval Bulgaria. S., 1996.

Хайтов, Н. Асеновград в миналото, Наука и изкуство, С., 1965.
Haytov, N. Asenovgrad in the past, Science and Art, Sofia, 1965.

Химирски, Кр. Българо–грузински отношения през вековете (expert-bdd.com) Himirsky, Cr. Bulgarian-Georgian relations through the centuries (expert-bdd.com).

Христева М. Бачковският манастир през XVI в. според осмонски описни регистри в: сборник „Храм „Вси светии” Бачковска света обител „Успение Богородично” Петрицион”, изд. Нитон, Пловдив, 2021. ISBN 978-954-347-096-9. С. 13-29.
Hristemova M. Bachkovo Monastery in the 16th Century according to Osmonski Inventory Registers in: Collection “All Saints Church” Bachkovo Holy Cloister “Assumption of the Virgin” Petrition”, ed. Niton, Plovdiv, 2021. ISBN 978-954-347-096-9. Pp. 13-29.

Ценева, И. Чудотворните икони на България. С., 2007. Tseneva, I. The Miraculous Icons of Bulgaria. S., 2007.

Шанидзе, А. Грузинский монастырь в Болгарии и его типик. Тбилиси, 1971. Shanidze, A. Gruzinskii monastery v Bolgarii i ego tipik. Tbilisi, 1971.

ოთარ გოგოლიშვილი
Otar Gogolishvili

გამოჩენილი პიროვნება და
საზოგადო მოღვაწე გრიგოლ გურიელი
Grigol Guriel, a prominent personality and public figure

აბსტრაქტი. გამოჩენილი საზოგადო მოღვაწე გრიგოლ გურიელი 1877–1878, რუსეთ-ოსმალეთის ომის პერიოდში, ეწეოდა ფართო სამხედრო და დიპლომატიურ მოღვაწეობას. 1878 დაინიშნა ბათუმის ოკრუგის უფროსად. ჩაშალა ამ მხარის მოსახლეობის მუჰაჯირად წასვლა, იბრძოდა ქართველი მოხელეების დასაწინაურებლად. საადგილმამულო ურთიერთობის შესასწავლად და გადასაჭრელად შექმნა კომისია, რომელსაც ევალებოდა აგრეთვე ქართული საგვარეულოების, მათი ზნე-ჩვეულებებისა და სხვა ტრადიციების გამოკვლევა. მან ხალხის დიდი სიყვარული დაიმსახურა და ხელისუფლებაც თითქოს დიდად აფასებდა მის ღვაწლს, რადგან დიდი როლი შეასრულა აჭარის, იმერხევისა და შავშეთის მშვიდობიანად შემოერთებაში. ამის მიუხედავად, იგი ბათუმის ადმინისტრაციას ჩამოაშორეს, გენერლის წოდება მიანიჭეს და პენსია დაუნიშნეს. მას აჭარის მოსახლეობის დიდი სიყვარული და პატირვისცემა დაიმსახურა

საკვანძო სიტყვები: საზოგადო მოღვაწე, 1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომი, ბათუმის ოკრუგის უფროსი, მუჰაჯირობის წინააღმდეგი, ადმინისტრაცია

Abstract. Grigol Gurieli, a well-known person in the Georgian history, took a very active part in a Russian-Turkey war of 1877-1878. After the war Grigol Gurieli was appointed as a governor of the District of Batumi. He played a great part in the movement against the deportation of the local Muslim population in Turkey. Grigol Gurieli's activity resulted in the fact that a lot of people were not

deported in Turkey. As a result, the local population expressed a great respect to Grigol Gurieli. When he resided on 13 April, 1880, the local population organized a very warm farewell.

Key word: *Well-known person, Russian-Turkey war of 1877-1878, Governor of the District of Batumi, Movement muhajir, Admistrazion*

გამოჩენილი პიროვნება, საზოგადო მოღვაწე და თავისი ქვეყნის დიდი პატრიოტი გრიგოლ გურიელი დაიბადა 1812 წელს ოზურგეთში, გურიის მთავართა ოჯახში. 1818 წლამდე, ჯერ კიდევ ოსმალთა ბატონობის დროს, ქობულეთის მაზრის კინტრიშის ხეობაში იზრდებოდა ახლო ნათესავ ჯაშის ოჯახში: „აქ იზრდებოდა ეს ძვირფასი კაცი“-წერდა გაზეთი „ივერია“ და ამიტომაც გამოყვა მას ამ მხარის და მისი მოსახლეობის დიდი სიყვარული [გაზეთი „ივერია“, № 16, 1880:1. 1818 წლიდან, რუსეთთან გურიის შეერთების შემდეგ, ჭაბუკი გრიგოლი ოზურგეთში დააბრუნეს, ოჯახში შეისწავლა წერა-კითხვა და რუსეთის არმიის სამსახურში შევიდა. 60-იან წლებში პოლკოვნიკი გრიგოლ გურიელის მილიციის უფროსი, რუსეთ-თურქეთის სასაზღვრო, ე. წ. საკორდონო ჯარების უფროსია. ამ თანამდებობაზე იყო, როდესაც 1874 წელს იგი ზემო აჭარაში თავის ნათესავ და მეგობარ შერიფ ხიმშიაშვილთან სპეციალური დავალებით გაიგზავნა. მის ამალაში სამოქალაქო ფორმით იყო რუსეთის არმიის გენერალური შტაბის პოლკოვნიკი გიორგი ყაზბეგი, რომელსაც გეოგრაფიული და სხვადასხვა სახის სამხედრო მნიშვნელობის სადაზვერვო ცნობები უნდა შეეკრიბა სამხრეთ საქართველოზე.

ცნობილია, რომ მოგზაურობა წარმატებით დამთავრდა 1874 წლის 24 ივლისს. გიორგი ყაზბეგი რუსეთის სამხედრო მინისტრს სწერდა, რომ დავალების წარმატებით შესრულება მან შეძლო პოლკოვნიკ გრიგოლ გურიელისა და ბათუმში მყოფ რუსეთის კონსულის ჯიუდიჩის დახმარებით: „თავადი გრ. გურიელი მეტად ცნობილია გურიის მოსაზღვრე მთელ მხარეში და შეიძლება ითქვას, ამ პოპულარობის შედეგად ყველგან აღტაცებით ხვდებოდნენ. მისმა ნათესაურმა კავშირმა აჭარის, ლივანისა და შავშეთის გავლენიან ბეგებთან,

ისე როგორც ოფიცრის პირადმა, მაღალმა თვისებებმა ჩემთვის ხელმისაწვდომი გახადა ისეთი ცნობები, რომლებსაც მისი დახმარების გარეშე შეუძლებელი იყო ასეთი წარმეტებით შეგვესრულებინა ჩვენზე დაკისრებული მოვალეობა.” [ა. ყაზბეგი, 1997:2

1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის შემდეგ დედასამშობლოსთან აჭარის დაბრუნების საკითხის მნიშვნელობა საყოველთაოდ ცნობილია. თვით ბრძოლებში აქტიური მონაწილეობისა და დამსახურებისათვის გრიგოლ გურიელმა ორი ორდენი დაიმსახურა. ომის შემდეგ სამხრეთ საქართველოს ტერიტორიაზე შეიქმნა ბათუმის ოლქი. იგი იყოფოდა აჭარის, ართვინისა და ბათუმის ოკრუგებად. ბათუმის ოკრუგის უფროსად დაინიშნა პოლკივნიკი გრიგოლ გურიელი, რომელიც მალე გენერალ-მაიორის ჩინში აამაღლეს. იგი ჩვეული პატიოსნებით, გამოცდილებით და მოსახლეობისათვის კეთილი განწყობით შეუდგა საპატიო და პასუხსაგები მოვალეობის შესრულებას, ეს მაშინ, როცა მხარეში მეტად რთული და დაძაბული ვითარება სუფევდა. საბრძოლო ოპერაციებისა და მოუსავლიანობის შედეგად ქვეყანაში იყო შიმშილობა.

ეს ის დროა, როდესაც ასევე მთელი სისრულით მძვინვარებდა მუჰაჯირობა. ბათუმის ოლქიდან მიედინებოდა თურქეთისაკენ მოსახლეობა. გრიგოლ გურიელი წინ აღუდგა ქართველებისათვის ამ დამღუპველ მოქმედებას. მუჰაჯირობის მასშტაბების გაზრდით ერთნაირად იყო დაინტერესებული როგორც რუსეთის, ასევე თურქეთის ხელისუფლება. გრ. გურიელი თავად დადიოდა ბათუმის ოლქის სოფლებში და მოსახლეობას თხოვდა, რომ არ მოესმინათ მატყუარებისათვის და არ მიეტოვებინათ თავიანთი სახლ-კარი. 1879 წლის 18 მარტს იგი სოფელ ფერიაში შეხვდა მოსახლეობას, სადაც მან ხალხს აუხსნა თუ რა საშიშროებასთან იყო დაკავშირებული თავიანთი სამშობლოდან უცხო ქვეყანაში წასვლა. აქვე ის სასტიკად დაუპირისპირდა თურქ ემისარს ვინმე მახმუდ ოღლის, რომელიც ხალხს ეუბნებოდა, რომ „სამოთხეში“ მოხდებოდნენ თუ თურქეთში წავიდოდნენ. გრიგოლ გურიელმა ამ მახმუდ ოღლის მატყუარა და პროვოკატორი უწოდა და ხალხს უთხრა, რომ ყური არ დაეგდო ამ ნაძირალასათვის. ასეთი შეხვედრები და დაპირისპირებები გრი-

გოლს ბევრი ჰქონდა. ამის გამო იგი ხშირად ხდებოდა კრიტიკის ობიექტი თვით რუსეთის ხელისუფლების მხრიდანაც კი. ასე, მაგალითად, 1879 წლის 27 ოქტომბერს მას შეხვდა ბათუმის ოლქის პირველი გენერალ-გუბერნატორი კომაროვი და თხოვა, რომ მას (გრიგოლ გურიელს) მთელი ყურადღება დაეთმო ბათუმის ოკრუგის მონესრიგებისათვის, ომისაგან დაზარალებული მხარის ახლებურად მოწყობისათვის, ხოლო რაც შეეხება მუჰაჯირობას, ეს ადგილობრივი მოსახლეობის სურვილი იყო და ამაში არ შეიძლებოდა მათთვის ხელის შეშლა. გრიგოლ გურიელი არ დაეთანხმა ამ მოსაზრებას და აღნიშნა: „რომ რუსეთის ხელისუფლებამ ხელი კი არ უნდა შეუწყოს, არამედ შეაჩეროს ეს სამინელი მოქმედებაო“. გრიგოლი ხვდებოდა, რომ რუსეთი ყოველმხრივ ხელს უწყობდა მუჰაჯირობის გაზრდას. მისი აზრით ამას რუსეთი იმიტომ აკეთებდა, რომ ადგილობრივი მოსახლეობისაგან დაცლილ ტერიტორიას დაპატრონებოდა და იქ ჩამოესახლებინა რუსეთის შიდა გუბერნიებიდან მოსახლეობა. ამას იგი ხმამაღლა ამბობდა.

მისი დახმარებით ასობით ოჯახი გადაურჩა გადასახლებას. ხშირი იყო შემთხვევა, როდესაც ოსმალეთში წასასვლელად ბათუმში თავმოყრილ რამდენიმე ჯგუფს გურიელმა სათანადო დახმარება აღმოუჩინა, ტრანსპორტით უზრუნველყო და მშობლიურ კერას დაუბრუნა **[საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო ისტორიული არქივი, ფ. 457, აღწ. 1, საქ. 231:3]**.

რუსეთის ხელისუფლებისათვის გრიგოლ გურიელი მიუღებელი პიროვნება იყო, მაგრამ იმდენად დიდი იყო მისი ავტორიტეტი ადგილობრივ მაჰმადიან მოსახლეობაში, რომ შოვინისტები ვერ ბედავდნენ მის წინააღმდეგ აშკარა გალაშქრებას.

მთელი ქართველი ინტელიგენცია დაირაზმა, რათა აჭარის მოსახლეობას დახმარებოდა. განსაკუთრებით დიდი იყო ამ საქმეში გრიგოლ გურიელის როლი. გაზეთ „გოლოსის“ სპეციალური კორესპონდენტის, კაპიტან ა. ფრენკელის გადმოცემით: „ოკრუგის უფროსის საცხოვრებელი სახლი მუდამ სავსე იყო აჭარის სხვადასხვა სოფლებიდან ჩამოსული პირებით. ყოველი მათგანი სათანადო დახმარებას ან რჩევა-დარიგებას ლებულობდა მისგან. ერთი სიტყვით, თა-

ვადი გურიელიდან არავინ გამოვიდოდა მატერიალური ან მორალური დახმარების გარეშე. ხალხი მას შეჰყურებდა როგორც მამას, მისი სჯეროდან და სწამდათ. ამ პოპულარული და ადგილობრივი მაჰმადიანი მოსახლეობისათვის საყვარელი ადამიანის დამსახურება დიდია ხალხისათვის მდგომარეობის შემსუბუქების საქმეში” [A. Френкель, 1885:4].

ამიტომ იყო, რომ გურიელმა მთელი ქართველი ხალხის სიყვარული და პატივისცემა დაიმსახურა. მას დიდად აფასებდა ილია ჭავჭავაძე. იგი მას პატიოსანს და ერის გულშემატკივარს უწოდებდა.

ბათუმის ოკრუგის უფროსად გრიგოლ გურიელი დარჩა 1880 წლის 13 აპრილამდე. მაღლიერმა ხალხმა მას გამოსამშვიდობებელი სადილი გაუმართა. სიტყვებსა და სადღეგრძელოებში მას ქება-დიდებას ასხამდნენ აჭარის მოსახლეობისადმი ესოდენ დიდი ამაგისათვის.

გრიგოლ გურიელის ბათუმიდან წასვლასთან დაკავშირებით გაზეთ „დროების“ კორესპონდენტი კარიჭაშვილი „კრაზანას“ ფსევდონიმით ცნობილი წერდა: „გრიგოლ გურიელი ბევრს შრომობდა ჩვენი მხარის ხალხისათვის და დიდი დანაკლისია მისი აქედან წასვლა. მაგრამ მეტი აღარ მოითხოვება მისგან. დროა, რომ მისი ხანგრძლივი შრომა, ახლა, ამ მოხუცებულობაში დასვენებით დააგვირგვინოს. როდესაც გრიგოლი ბათუმიდან მიდიოდა, თან მისტიროდნენ მაჰმადიანი ქართველები” [გაზეთი „დროება“, №39, 1881.

მხარეზე შეყვარებული გურიელი წამოსვლის შემდეგ უყურადღებოდ არ ტოვებდა მას: „ქართველები არიან, ცოდონი არიან, რომ ასე უპატრონოდ გვყავს მიტოვებული”-წერდა იგი. გურიელი მოითხოვდა, რომ მათთვის გაეხსნათ სკოლები და სწავლა-განათლება შეეტანათ მხარეში.

გრიგოლ გურიელი გარდაიცვალა 1893 წელს ოზურგეთში, მისი ნეშტი წმინდა მარიამის ეკლესიას მიაბარეს.

ზაქარია ჭიჭინაძე აღნიშნავს: „1879 წელს გრიგოლ გურიელმა ერთ დღეს დამშეულთ ათი ათასი მანეთი თავისი ფული დაურიგა და მასთან რამდენი კიდეც სხვა ასეთები უქმნია ამ ძვირფას კაცს, ამას თვლა არა აქვს. დიდი შესანიშნავი კაცი იყო ეს გრიგოლ გურიელი, მეტად თავგამოდებული მოსარჩლე ქართველ მაჰმადიანთა ღარიბ-ღატაკ ხალხისა” [ზ. ჭიჭინაძე, 1911:8.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. გაზეთი „ივერია“, № 16, 1880
2. ყაზბეგი 1997 – ყაზბეგი გიორგი., სამი თვე თურქეთის საქართველოში. ბათუმი
3. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო ისტორიული არქივი, ფ. 457, აღწ. 1, საქ. 231
4. Френкель, 1885 – Френкель Александр., Очерк Батуми и Чурук-су. Батум
5. გაზეთი „დროება“, №39, 1881
6. ჭიჭინაძე 1911 - ჭიჭინაძე ზაქარია., ისტორია ოსმალეთის ყოფილ მუსლიმან ქართველთა საქართველოში, ბათუმი

მუსტაფა იაკუთი (გურამ ხიმშიაშვილი)

ქართული ლიტერატურა და კულტურა თურქულ ენაზე

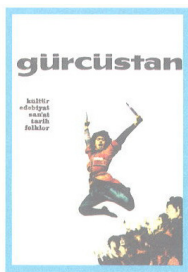
ექიმი მეჰმედ ისმეთზადე არიფი, „ქართული სოფლები“ ნიგნის ავტორი, (შემდგენელი ფაჰრეტტინ ჩილოღლუ-2002) დაახლოებით 140 წლის წინ ეწვია სამსუნის ჩარშამბას რაიონის ქართულ სოფლებს და 1893 წელს ნიგნად გამოსცა თავისი ნაშრომი, რომელშიც მოგვითხრობს ადგილობრივების ცხოვრებასა და ტრადიციებზე. ეს ნიგნი მეტად მნიშვნელოვანი იყო მიგრაციის შემდეგ რეგიონში მცხოვრები ქართველების შესახებ ინფორმაციის მიწოდების თვალსაზრისით. ეს იყო ერთადერთი ნიგნი, რომელიც დაინერა ქართველებზე ოსმალეთის პერიოდში.

ივანე ჯაიანი. ივანე ჯაიანმა, რომელიც 1877 წლის ომის შემდეგ, რუსეთის მიერ დაპყრობილ ჩორუხის ხეობაში მსახურობდა, გაზეთებში „დროება“ და „ივერია“ დაწერა სტატიები, რომელთაგანაც პირველი წერილი 1881 წლით თარიღდება. სტატიები მოგვითხრობს იმდროინდელი ქართველების ცხოვრებასა და მათ სოციალურ მდგომარეობაზე. ყველა ეს სტატია შემდგომ შეაგროვა რამაზ სურმანიძემ და ქართულად გამოსცა სათაურით, „წერილები შავშთიდან“. 2002 წელს კი ფაჰრეტტინ ჩილოღლუმ თარგმნა თურქულ ენაზე. ეს გახლავთ პირველი ნიგნი, რომელიც ასახავს ინფორმაციას მაშინდელ თურქეთში მცხოვრებ ქართველების შესახებ

„ქართველები სტამბოლში“. 1921 წელს ქართულ კათოლიკურ მონასტრის სტამბაში დაიბეჭდა იტალიური წარმოშობის, სტამბოლში დაბადებული ევგენია დალლეგიოს მიერ დაწერილი „სტამბოლელი ქართველები“. მასში მოცემულია ინფორმაცია ჩამოსახლებული კათოლიკე ქართველებისა და ოსმალეთის მუსლიმი ქართველების შესახებ. (ქართველები კონსტანტინოპოლში), (თურქულად თარგმნა ფაჰრეტტინ ჩილოღლუმ 2003 წელს)

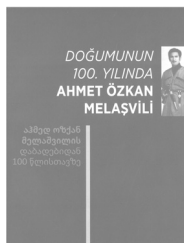
ნიაზ აჰმეტ ბანოღლუ (დ:1913-ბათუმი, ო: 1992 სტამბოლი) არის ისტორიკოსი , რომელმაც პირველმა, თურქულ ენაზე თარგმნა ქართველი მწერლების ალექსანდრე ყაზბეგის რომანი „ელგუჯა“ და ეგნატე ნინოშვილის მოთხრობები და 1936 წელს „ კავკასიის მოთხრობების“სახელით გამოსცა. ასევე ნიაზ აჰმეტ ბანოღლუმ თურქულად თარგმნა გიორგი სააკაძის „სიყვარულის გულისათვის“ რომელიც 1941 წელს გამოიცა.

ახმედ ოზკან მელაშვილი. 1968 წელს, აჰმედ ოზკან მელაშვილმა თურქეთში მცხოვრებ ქართველებისათვის გამოსცა წიგნი „საქართველო“, რომელშიც აღწერს ქართულ კულტურას, ლიტერატურას და ისტორიას. ეს იყო პირველი წიგნი თურქეთში მცხოვრებ ქართველებისათვის, საიდანაც გააცნო მათ საქართველოს შესახებ. მანამდე თურქეთში მცხოვრებ ქართველებისათვის საქართველოს შესახებ არავითარი ინფორმაცია არ არსებობდა. ეს წიგნი თურქეთელი ქართველების „ჩვენებურების“მანათობელი მესიჯი იყო.

AHMET MELAŞVİLİ

ÇEVREBÜİLERİN ÖNCÜSÜ

ჟურნალები

ჟურნალი „ჩვენებური“. 1977 წელს აჰმეტ ოზკან მელაშვილის მიერ გამოიცა ჟურნალი „ჩვენებური“, რომელმაც 1980 წელს მისი გარდაცვალების შემდეგ შეწყვიტა გამოშვება. დიდი ხნის შესვენების შემდეგ 1993 წელს, ბურსაში ჟურნალმა „ ჩვენებური“ ისევ დაიწყო გამოცემა, რედაქტორ ფაჰრეტინ ჩილოღლუს მიერ ერთი წლის მანძილზე. შემდეგ რედაქცია გადმოვიდა სტამბოლში და იქ გაგრძელდა ჟურნალის გამოცემა. 1996 წლამდე რედაქტორი იყო ფარეტტინ ჩილოღ-

ლუ, შემდგომ ოსმან ნური მერჯანი გახდა ამ ჟურნალის მფლობელი და პასუხისმგებელი დირექტორატში და მის ჰარბიეს ოფისში გაგრძელდა გამოცემა იბერია ოზკანსა და მუსტაფა იაკუტსთან ერთად. ამ ჟურნალის გამოცემა, მკითხველთათვის მიწოდება, და ქვეყანაში დარიგრება გაგრძელდა 2006 წლამდე, ბოლო 59-ე გამოცემით. ისინი დიდი ხნის განმავლობაში იმყოფებოდნენ ჟურნალის სარედაქციო კოლეგიაში.

„მამული“. ჟურნალმა "მამული" გამოცემა დაიწყო 1997-1998 წლებში ფაჰრეთინ ჩილოღლუს რედაქტორობით, შენოლ ტაბანის და საბაჰათინ ქესკინის პასუხისმგებელი დირექტორის მფლობელობით, მაგრამ მხოლოდ ხუთი ნომერი გამოვიდა.

„ფიროსმანი“. 2007 წელს რედაქტორ ფაჰრეთინ ჩილოღლუსთან, მფლობელთან, შენოლ ტაბანთან, პასუხისმგებელ დირექტორთან, ერდალ კუჩუქთან და მუსტაფა იაკუტის გენერალურ კოორდინატორთან ერთად დაიწყო თურქულ-ქართული ორენოვანი ჟურნალის "ფიროსმანის" გამოცემა. თუმცა, 2010 წლის მე-11 ნომრით, სამწუხაროდ, დაასრულა სამაჟუნეებლო ცხოვრება.

ჟურნალი „ჩვენი სოფელი“. მისი გამოცემა ინეგოლის სოფელ ჰაირიეში 2022 წელს დაიწყო.

აჰმედ ოზჰან მელაშვილის შესახებ წიგნები, რომლებიც გამოიცა მისი დაბადებიდან 100 წლისთავის აღსანიშნავად – 2022 წლის 3 ივლისი.

1. წიგნი „ერთი ჩვენგანი, ჩვენებური“, დანერილი აჰმედ ოზკანის შესახებ, კევსერ რუჰის, ერკან ეროღლუს, ილკე ოზტურკის მიერ.
2. „სოფლის თავგადასავალი“ მე-2 გამოცემა – პროფ. პოლ მაგნარელას მიერ;
3. „აჰმედ მელაშვილი ჩვენებურების ბელადი“ წიგნის ავტორი გიორგი კალანდია 2022 წელი;
4. „დაბადებიდან 100 წლის თავზე აჰმედ ოზგან მელაშვილი“. ამჟამად მცხოვრებ მისი მეგობრების მიერ გამოიცა თურქული და ქართულ-სპეციალური

ჟურნალი, სადაც მოთხრობილია ა.ო. მელაშვილზე მოგონებები და ფიქრები მის ცხოვრებაზე.

პროფ. პოლ მაგნარელა. ამერიკელი აკადემიკოსი, სოციალური ანთროპოლოგი პროფ. პოლ მაგნარელა ბევრჯერ ეწვია ჰაირიეს, აჰმედ ოზკანის დახმარებით, წიგნის "სოფლის თავგადასავალი – გლეხთა სანარმო" დასაწერად და სხვადასხვა დაკვირვება გააკეთა. მისი ცნობები ქართველებისა და კავკასიის შესახებ შესწავლილია სოფლის ძალადობრივი და სოციალური ორგანიზაცია, ეთნოთერაპია, ეკონომიკა, მატერიალური კულტურა და საზოგადოება, ეთნიკური იდენტობა და ასიმილაცია, გარე მიგრაციის ანალიზი.

მან მოიყვანა თავისი კვლევა ევროპისკენ მიმავალ გლეხებზე, რომლებიც თურქეთში სიმდიდრეზე ოცნებებით ცდუნებდნენ. მიგრაციამდე ამ ადამიანების ტრადიციული ცხოვრების წესის აღწერის შემდეგ, მან შეაფასა მიგრაციის გავლენა მათ ცხოვრებაზე და მათ მიერ დატოვებულ სოფლებზე.

პეტერ გოლდი. 1968 წელს მუსიკათმცოდნე პროფ. პეტერ გოლდი ჩავიდა ჰაირიეში, აჰმედ მელაშვილის დახმარებით. ჩანერა მუსიკალური ნიმუშები, მოგვიანებით გამოუშვა ჩანანერის სახით, სახელწოდებით "ქართული ხალხური მუსიკა თურქეთიდან" (1972). 50 წლის შემდეგ 2018 წელს კვლავ მივიდა ჰაირიეში და გამოსცა სამენოვანი (თურქულ-ინგლისურ-ქართული) წიგნი „ქართული მრავალხმიანობა დასავლეთ თურქეთში-„პიტერ გოლდის კვალდაკვალ“, რომელიც შედგება ძველი და ახალი ჩანანერებისგან.

ჰაირი ჰაირიოღლუ მაღაყმაძე. ჰაირი ჰაირიოღლუ მაღაყმაძე (1936-2003) ქართული ენის წერაკითხვის მცოდნეთაგან ერთ-ერთი პირველი, აჰმედ ო.მელაშვილის ახლო მეგობარი, „ჩვენებური“ ჟურნალის მონაწილეთაგანი, ქართულიდან თურქულ ენაზე თარგმანის ავტორი.

თარგმანები: ზღაპარი : „ზარმაცი კაცი“ -1983, „მზის შვილი“ 1986, ქართული ისტორია: ნიკო ბერძენიშვილის და სიმონ ჯანაშიას დაწერილი „საქართველოს ისტორია დაწყები-

დან მეცხრამეტე საუკუნემდე”. თარგმანი 1997 წელს გამოიცა. „ლაზების ისტორია” -მ.ვანილიში-ალი თანდილავა-1993; „ტრაპზონიდან აფხაზეთამდე აღმოსავლეთ შავიზღვის ხალხის კულტურა და ისტორია”- 1998; „ხიდი” – ალექსანდრე ჩხაიძე-1990.

რეტტინ ჩილოლუ (ფარნა ბექა ჭილაშვილი). ქართველების ისტორია ენიდან რელიგიამდე ლიტერატურიდან ხელოვნებამდე” -1993; თურქებსა და ქართველებს შორის სიტყვა „ჩვენებური” , „ქართველი” და „ქართული” სიტყვებით დამკვიდრდა; საქართველოს ჩრდილო დასავლეთ ნაწილი, 16- ე საუკუნეში ოსმანეთის იმპერიის შემოსვლის შემდგომ, იქაური ქართველების გამუსულმანების პროცესის დრო და შემდგომ ქრისტიან ქართველების კულტურის და ცხოვრების პერიოდი, გარკვეულ ნაწილად შეიცვალა; ოსმანეთის ქართველთა გამაჰმადიანების დროს და მის შემდეგ ისინი გარკვეულწილად განსხვავდებოდნენ ქრისტიანი ქართველებისგან, კულტურული და ცხოვრების წესით; მუსლიმი ქართველების ოსმალეთის საზოგადოებასთან ინტეგრაციის მდგომარეობამ ორივე საზოგადოებაში გააჩინა ცალკე სიტყვითი (ჩვენებური) დასახელების აუცილებლობა; ოსმალეთის საზოგადოებასთან შერწყმის ვითარებამ შესაძლოა ორივე საზოგადოებაში მაჰმადიანი ქართველების ცალკე ფილტრით დასახელების აუცილებლობა წარმოშვა;

ფაჰრეტინ ჩილოლუს გამზადებული წიგნებიდან ზოგიერთები: „ძლიერი მწუხარება”, ლექსები -1998; „ეთნიკური კონფლიქტები” -1998; „მე შორს დამტოვე” ’ -2004; „აპრილის ლექსები” -2004.

თარგმანები. ორიათასწლების შემდგომ ყველაზე მეტი თარგმანი ფაჰრეტინ ჩილოლუს ეკუთვნის. ესენია: ჯინსების თაობა-დათო ტურაშვილი -2012; მზიანი ღამე – ნოდარ დუმბაძე- 2015; გზაზე კაცი მიდიოდა-ოთარ ჭილაძე -2015; მე ის ვარ – ნაირა გელაშვილი -2017; ვანო და ნიკო -ერომ ახვლედიანი-2017; კვაჭი კვაჭანტირაძე -მიხეილ ჯავახიშვილი-2017; ლამბალო და ყაშა -მიხეილ ჯავახიშვილი-2018; მე ბებია ილიკო და ილარიონი -ნოდარ დუმბაძე- 2019; შუშანიკის წამება -

იაკობ ცურტაველი-2019; თეთრი საყელო – მიხეილ ჯავახიშვილი-2020; სამანიშვილის დედინაცვალი – დავით კლდიაშვილი-2020; ანტონიო და დავითი ჯემალ ქარჩხაძე-2020; წიგნიდან გასასვლელი იაკი კაბე -2020.

ჰარუნ ჩიმკე. ბოლო წლებში ქართულიდან თურქულ ენაზე, ყველაზე ბევრ მთარგმნელთა შორის, ერთ-ერთი **ჰარუნ ჩიმკეა**. საქართველოში ქართული ენის პირველი თურქი დოქტორის მოსწავლე. ეს თარგმანებია: „ამბა ბესერიოანი“ – ბესიკ ხარანაული-2015; „ქართველი ხათუნი“ – დატო ტურაშვილი -2015; „ თანამედროვე ქართული მოთხრობები“ (ერთობლივად)-2016; „სამს რომ ოცი აკლია“ – ზვიად კვარაცხელია-2016; „მშვიდობის სახლი“ -ნინო სადღობელასვილი-2016; „ გუშინ“ – შოთა არველაძე-2017; „ქართველოლოგიის შესავალი“ – სუსანა ფეიქრიშვილი-2017; „ცამეტი დღე“ – რეზო თაბუკაშვილი-2017; „მარტოხელების ზამთარი“ – გიორგი სოსიაშვილი-2017; „იავნანამ რა ჰქმნას“ – იაკობ გოგოებაშვილი-2021; „ოსმანეთის და ევროპის მიწაწყალზე ხუთი ქართველი მოგზაური“-2021; „ჩრდილი გზაზე“-აკა მორცილაძე-2021; „გონიერი ციფრები“ -კესანიე გვატიაძე-2021; „ამ რომანში ყველა კვდება“ -ბექა ადამაშვილი-2021; „მშვიდობის ყვავილი“ – მუჰანედ აბაკუში -2021

ერდოან შენოლ – ერეკლე დავითაძე

თარგმანი: „აფხაზეთი ოსმალეთ-რუსეთის ურთიერთობაში“-ზაზა წურწუშია; „ომრი“ -ფრიდონ ჰალვაში-2019; „ქართული ენციკლოპედიური ლექსიკონი“ -2021წ; „მამლუქი“-კონთადე თათარიშვილი-2022წ; ფრიდონ ხალვაშის ავტობიოგრაფია მის ცხოვრებაზე; ის ხსნის საქართველოსა და საქართველოს ერთ-ერთი უძველესი რეგიონის, აჭარის შესახებ საინტერესო და უცნობი პერიოდის კარებს.

1945 წელს, 1991 წლამდე, ცივი ომის დასრულებამდე, ჩვენამდე მოაქვს „რკინის ფარდა“, რომელმაც ევროპა ორ ნაწილად გაყო და ახლა უკვე მივიწყებულია.

მურატ კასაფი: „ოსმალეთის ქართველები“ ეს წიგნი ქართულად ითარგმნა და დაიბეჭდა. 1993 წლის ომის ბათუმის

მიგრანტები ოსმალეთის არქივის ჩანაწერებში-2018 წ; მაჭახელი ოსმალეთის არქივში; „საქართველო და ქართველები“ ოსმალეთის საარქივო რესურსებში-მუმინ ილდიზთაში-რედაქტორი მურატ ქასაპი.

მურატ ქასაპს, რომელიც ოსმალურ თურქულ ენაზე საუბრობს, არქივში ოსმალურ თურქულ ენაზე კვლევის ჩატარებით შეუძლია საქართველოსა და ქართველებთან დაკავშირებული დოკუმენტების მიღწევა. 1877 წელს ოსმანეთის და რუსეთის ომის შემდეგ, იმ ტერიტორიის ხალხის უმრავლესობა რუსეთის ხელმძღვანელობის დროს, იმის ფიქრით რომ რელიგიას და კულტურას ვერ გაართმევდნენ თავს, რომ ისინი ვერ გადარჩებოდნენ და რუსების მხრიდან დევნა და რელიგია შეექმნებოდათ, მიატოვეს მშობლიური კერა საგვარეულო მამული და ემიგრაციაში წავიდნენ.

ჰასან ჩელიკი. ჰასან ჩელიკმა, რომელიც თბილისში სამედიცინოზე სწავლობდა, ცნობილ პოეტსა და მწერალ ტაჰსინ სარაჩთან ერთად, 1987 წელს დაიწყო შოთა რუსთაველის ნაწარმოების ვეფხისტყაოსნის თარგმნა. თუმცა, 1989 წელს ტაჰსინ სარაჩის გარდაცვალების გამო, სამუშაო დაუმთავრებელი დარჩა.

„ქართული პოეზიის ანთოლოგია“-2022წ. ჰასან ჩელიკის ამ ანთოლოგიამ შეავსო მნიშვნელოვანი ხარვეზი თურქულ ქართულ პოეზიასთან დაკავშირებით.

„ნაყოფიერი დედამიწა“ – დათო მაღრაძე-2022 წ; „მოთხრობები“ –უმუტ უზუნ იაშარ (ფატოშ გულსოუთრაკთან ერთად)-1997 წ.; „ცხელი სევდა“ –ლექსები-(ფ.ჩილოღლუსთან ერთად)-1997წ

ემრეფ ილმაზ: „ილიას კვალზე“ –(საკუთარი წიგნი, ორენოვანი).

თარგმანები:„ჯაკომო პონტი“ –დათო მაღრაძე-2012 წ.; „სალვე“ – დათო მაღრაძე-2008 წ.; „უგულო“ – დათო მაღრაძე-2020წ

ვზი ჩელები -ჩერებაძე: „ქართული ხელოვნების მოხაზულობა“; „საქართველოს ისტორიის ხაზები“; „ქართული გრამატიკა და მორფოლოგია“ (სამ მწერალთან ერთად)-2022;

„თურქეთში ქართველოლოგიის სამუშაოები“(ერთი ნაწილი)-2022

რიდვან ატან.

თარგმანები: „ემრულა“ -რამაზ სურმანიძე- 2019; „თურქეთ საქართველოს სამი თვე“ – რუსი გენერალის დღიურები, „გიორგი ყაზბეგი“ -2019; „ნუ გეშინია დედა“ -ნოდარ დუმბაძე (ახლო მომავალში გამოიცემა); „მუსტაფა იაკუტ ხიმშიაშვილი „ რამაზ სურმანიძე“-2019.

1933 წელს დაბადებული ისტორიკოსი, მთარგმნელი, ექიმი, დოქტორი, მწერალი **რამაზ სურმანიძე** 2020 წელს გარდაიცვალა. ფოლკლორის საკითხებში ტბელი აბუსელიძის, ილია ჭავჭავაძის და ზაქარია ჭიჭინაძის შემდეგ პირველ რიგებშია. სამი წიგნი თურქულად ითარგმნა. რამაზ სურმანიძემ წიგნი „ემრულა“ დაწერა მრავალ დოკუმენტებზე შექმნილი ხალხურ გმირის ნამდვილი ცხოვრებიდან.

ჰაჯერ ოზკან ირემაძე: მოგზაურობა საქართველოს ეთნოგრაფიაში“-ოთარ მიმინოშვილი-1999; „ მშვიდობით მთებო კავკასიისა“, ელიზბარ უბილავა-2001; „აჰმედ ოზკან მელაშვილი“ -ჩვენებურების წინამორბედი-2022; „თეთრი ბაირაღები“ – ნოდარ დუმბაძე (ახლო მომავალში გამოიცემა).

ალი ალტუნ ნითელაძე: „მგზავრის წერილები“ – ილია ჭავჭავაძე-1989; „მარადისობის კანონი“ -ნოდარ დუმბაძე -1990; ალი ალტუნმა თბილისის უმაღლეს სასწავლებლის დამთავრების შემდეგ თურქეთში თურქულად თარგმნა „მგზავრის წერილები“. ეს წიგნი ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებიდან ერთადერთი თარგმანია.

შუშანა ფუტყარაძე: „ჩვენებურების ქართული“-1993.

80 წლის იუბილე ბათუმში, ეს არის ბოლო ღონისძიება. მან თურქეთის ქართულ სოფლებში იმოგზაურა, გამოიკვლია ჩვენებურების სალაპარაკო ენა, ტრადიციები, შემორჩენილი ისტორიები, შეკრიბა და გამოსცა წიგნად „ჩვენებურების ქართული“.

პროფ. ნანული კაჭარავა.

თარგმანები: „ჯვარცმული აფხაზეთი“-ლორიკ მარშანია -

2022; „ქართველები და თურქები მაჰმადიანობის მიღებამდე“ – გიული ალასანია-2013; „ჩერქეზეთი“ -ბაჟან ხორავა-2012; შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოს“ აფორიზმები-2017.

მვლ I (მლ Iლი): ქართველი ხალხის ისტორია; სტალინის ნამდვილი ცხოვრება.

პროფ. ფაჰრიეტ ბაირამი (ხელოვნების ისტორიკოსი):

„ართვინის ქართული მონასტრების არქიტექტორი, -2005; ტაო კლარჯეთის ისტორიაზე მუშაობისთვის თბილისის უნივერსიტეტის კულტურის წარმომადგენლობამ ფაჰრი ბაირამის პროფესორის წოდება მიანიჭა. მის მიერ აღმოჩენილ მონასტრის ერთ ერთ ნაწილში აღწერილია მეათე საუკუნის ხელნაწერის მიხედვით ბერის გრიგორ ხანძთელის წარსულის ნაკვალევი.

ნელი აფციაური. „რწყილი და ჭიანჭველა “ ქართული ხალხური ზღაპარი მიუზიკლი -2021.

ილიას უსტუნიერ: კავკასიის ჩრდილოეთის სახე, საქართველოს კულტურა, ტრადიცია, შესაძლებლობა, იდენტობა. -2009; ქართულ ენისა და ლიტერატურის მიხედვით კითხვა -2010.

იალჩინ კარადენიზი. „თავის თავში დაკარგული ადამიანი“ – ერლომ ახვლედიანი

ჰუსეინ უიგუნ. „მუსტაფა იაკუტ“ – გურამ ხიმშიაშვილი . ეს წიგნი თურქულად თარგმნა ჰუსეინ უიგუნმა და ორ ენაზეა გამოცემულია. მთარგმელი: ლია ჩლაიძე

აკაკი წერეთელის „ბაში აჩუკი“ მთარგმნელები: მერი ნიკლაური, ასმათ ჯაფარიძე და გულ მუკერემ ოზტურქი-2014.

„თ შლშ თშ VთXV“ – Iლთშ ჟII -1998. ამ წიგნის შესახებ მოკლედ შინაარსი ლია ჩლაიძის მხრიდან ქართულად ითარგმნა და გაზეთ ლიტერატურულ საქართველოში დაიბეჭდა.

თარგმანები: „ ხიმშიაშვილები კავკასიის ისტორიაში“ – ზაფერ შენოლ ჰამშიოღლუ;

„ჰამშიოღლუების ისტორიაში“ -აჰმეტ აჯარ; „ალი და ნინო“ –ყურბან საიდ-არზუ ნარ ეზგინ-2022; „შ შ“ -ლი XVშI .

წიგნები: ჩუმი ყვირილი”(ქართული მიგრაცია) -ილ-
ჰან აკინ -2014;

თურქილოგმა **ნანა კაჭარავამ** ქართულ ენაზე თარგმნა:
„მდინარე მტკვრის სანაპირო“-თამარა ფულ – 2016;
„მტკვრის სიმღერა“ – ასუმან ტუმერ -2002; „სარფის ირივე
მხრის სიყვარული“ - ბაჰტიარ ტურქერ -2021; „გლასნოსის
შემდგომ საბჭოთა ხელოვნება“- ჰაიატი ასილიაზიჯი -1990;
„ზამთრის ზღაპრები“ – მურად ატაბარუტ-2012; „ვეფხის-
ტყაოსნის რაინდი-შოთა რუსთაველი“, პროფესორი ბილალ
დინდარ და დოცენტი ზეინელ აბიდინ მაკას-1991; „დაუფინ-
ყარი ემიგრანტობა“, – დოქტორი რუმტუ ბოზკურტ-2015;
„კალმის გაბუტვამდე“ - რეჰა მადენ; „მომავალი თავისუფა-
ლია“ – ედუარდ შევარდნაძე; „ქართველი გოგონა სამაგიე-
რო“ - აჰმედ მიტჰატ ეფენდი აბდულაჰ ტატაროგლუ-2010;
„ქართულების ისტორია, ენა, კულტურა და მუსიკა“ - ოზ-
გე,ც, დენიზჯი - 2010; „ქართველები“ - დავით მარშალი ლან-
გი - ინგლისურიდან თარგმნა ნეშენურ დომანიკმა.-1997;
„ართვინის ადგილების სახელები“ - ტანერ ართვინი; „თურ-
ქულ ქართული დიდი ლექსიკონი“ - რედაქტორი ლია ჩლაი-
ძე.; „ქართულ – თურქულ პატარა ლექსიკონი“ - ვ. ჯანგიძე,
ს. ჯიქია1998.

ნოდარ დუმბაძის ნაწარმოებები: „მე ვხედავ მზეს“, გერმა-
ნულად თარგმნა მეჰჯუე კარაორენიმ-1969; „მარადისობის
კანონი“ -ალი ალთუნ -1990; „კუკარაჩა“ – გულიზარ ჭელიძე-
1990; „მზიანი ღამე“ - ფარეტიჩინ ჩილოღლუ-2015; „მე ბებია
ილიკო ილარიონი“ -ფარეტიჩინ ჩილოღლუ 2021; „ნუ გეშინია
დედა“ ახლო მომავალში გამოიცემა; „თეთრი ბაირალები“ -
ახლო მომავალში გამოიცემა.

ქართულად: კევსერ რუჰი - Çorokhi Savet Moğlevda Şeni Grzeli
Tmebi -2016; ეს წიგნი ქართულად ითარგმნა. კევსერ რუჰის
„ფერადი სინემასკოპი.“; „ფერების თამაში“; „კეჰრიბარის
ქალები“ გარდა ამისა მას ბევრი წიგნი აქვს ნათარგმნი. ჯენ-
გიზ აიტმატოღლუს „უდაბოს ზღაპრების ჩრდილში“ კევსერ
რუჰის ბოლო წიგნია .

**პოლიტიკური სიტუაცია ბათუმის ოლქში
დიდი ბრიტანეთის მმართველობის პერიოდში
(1918-1920 წწ.)**

***Political situation in Batumi region during British rule
(1918-1920)***

აბსტრაქტი. პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ, მნიშვნელოვანი გეოპოლიტიკური ცვლილებები განხორციელდა, რაც მნიშვნელოვნად აისახა როგორც საქართველოს, ასევე, ბათუმის ოლქის¹ პოლიტიკურ მდგომარეობაზე. ბათუმის ოლ-

¹ ბათუმის ოლქი (რუს. Батумская область) — ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეული რუსეთის იმპერიაში. ბათუმის ოლქი 1878 წელს ჩამოყალიბდა ყოფილი აჭარის სანჯაყის ტერიტორიაზე, რომელიც ოსმალეთის იმპერიას 1877-1878 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომის შედეგად გამოეყო და რომელიც ბერლინის 1878 წლის ტრაქტატით რუსეთმა შეიერთა. რეგიონის ცენტრი ქალაქი ბათუმი იყო. ბათუმის ოლქი ადმინისტრაციულად დაიყო ბათუმის, ართვინისა და აჭარის ოკრუგებად. ჩრდილოეთით ბათუმის რაიონს ესაზღვრებოდა ქუთაისის გუბერნიის ოზურგეთის რაიონი, აღმოსავლეთით — თბილისის გუბერნიის ახალციხის რაიონი და ყარსის მხარის არდაგანის რაიონი. დასავლეთით და სამხრეთით, ბათუმის მხარის საზღვარი 1878 წლის რუსეთ-თურქეთის საზღვარს ემთხვეოდა. ოლქი სამხედრო და ადმინისტრაციულ საქმეებში კავკასიის არმიის მთავარსარდალს ექვემდებარებოდა. ადგილობრივ მმართველობას სათავეში ბათუმის სამხედრო გუბერნატორი ედგა. 1883-1903 წლებში ბათუმის ოლქი ქუთაისის გუბერნიაში შედიოდა. 1903 წელს გამოეყო ქუთაისის გუბერნიას ცალკე ერთეულად, ოლქის ცენტრად გამოცხადდა ქ. ბათუმი. 1918 წლის მარტიდან, ბრესტ-ლიტოვსკის ზავის მიხედვით, რუსეთის იმპერიამ, ამიერკავკასიის სეიმის თანხმობის გარეშე, ოლქი ოსმალეთს დაუთმო. მიუხედავად ამიერკავკასიის წინააღმდეგობისა, ნოემბრის ჩათვლით ოსმალეთის იმპერიის ჯარს ჰქონდა დაკავებული. 1918 წლის ნოემბრიდან 1920 წლის ივნისამდე, მუდროსის დროებითი ზავის მიხედვით, დიდ ბრიტანეთს ჰქონდა ოკუპირებული. ბათუმის ოლქს მართავდა ბრიტანელების მიერ ჩამოყალიბებული „ბათუმის ოლქის მმართველთა საბჭო“, რომელსაც რუსი ოფიცერი პრილიდინ მასლოვი ედგა სათავეში. ქ. ბათუმი 1920 წლის 7 ივლისს საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას დაუბრუნდა. გენე-

ქი, თავისი სტრატეგიული მდებარეობის გამო, კვლავ საერთაშორისო პოლიტიკის ინტერესის საგანი გახდა. თავის მხრივ, რუსეთში 1917 წლის სახელმწიფო გადატრიალებამ, ამიერკავკასიაში მნიშვნელოვანი ცვლილებები გამოიწვია. ამიერკავკასიის სახელმწიფოებს დამოუკიდებლობის გამოცხადება მძიმე პირობებში მოუხდათ. 1918 წლის მარტში, საბჭოთა რუსეთმა ბრესტ-ლიტოვსკის ზავით ოსმალეთს დაუთმო ბათუმის, არტანისა და ყარსის ოლქები, რომლებსაც იმხანად სომხები და ქართველები აკონტროლებდნენ. 1917-1921 წლებში, ბათუმის ოლქი ერთმანეთის მონაცვლეობით მეფის რუსეთის, ოსმალეთის, ინგლისის, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის და ბოლოს საბჭოთა რუსეთის მმართველობაში იმყოფებოდა. ბათუმის ოლქში პოლიტიკური სიტუაცია იმდენად დაიძაბა, რომ საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობა არაერთხელ დაირღვა, კითხვის ნიშნის ქვეშ დადგა ბათუმის ოლქის და თვით ქალაქ ბათუმის კუთვნილების საკითხი. ნაშრომში ახალი საარქივო მასალების მეცნიერული ანალიზის საფუძველზე, განხილულია ბათუმის ოლქის პოლიტიკური მდგომარეობა დიდი ბრიტანეთის ხელისუფლების პირობებში, შესწავლილია რა გახდა ამიერკავკასიაში, ასევე, ბათუმის ოლქში ინგლისის ხელისუფლების მარცხის მიზეზი. წინამდებარე ნაშრომის მიზანია საარქივო დოკუმენტების, ასევე, სამეცნიერო ლიტერატურის ანალიზის საფუძველზე, ვაჩვენოთ იმ პრეტენზიების უსაფუძვლობა, რომელსაც სხვადასხვა ქვეყნის წარმომადგენლები, ბათუმის ოლქის ხელში ჩასაგდებად, ისტორიული სამშობლოსგან მის ჩამოსაშორებლად, აყენებდნენ.

კვლევის მეთოდოლოგიური საფუძველია ისტორიულ-შედარებითი, სინთეზური მეთოდები, წყაროთა კრიტიკული ანალიზი.

რალ-გუბერნატორად ბენიამინ ჩხიკვიშვილი დაინიშნა. ბათუმის ოლქი 1921 წელს, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საბჭოთა რუსეთის მიერ ოკუპაციის შემდეგ, გაუქმდა. მისი მცირე ნაწილი საქართველოს სსრს შემადგენლობაში დარჩა, ხოლო დიდი ნაწილი თურქეთს (მაშინდელი ოსმალეთი) გადაეცა.

საკვანძო სიტყვები: ბათუმი, დიდი ბრიტანეთი, ნ. ჟორდანიას, ე. გეგეჭკორი, მ. ხოჭოლავა, ი. ოდიშელიძე, მ. აბაშიძე, ლ. ჯორჯი, ო. უორდროპი, ჰ. ლუკი, კ. სტოკსი, ჯ. მილნი, ჯ. კუკ-კოლისი, ფორესტიერ უოკერი, მ. დე რობეკი, პ. მასლოვი.

Abstract. On the basis of new archival documents and press materials, the political situation in the Batumi region during the period of British rule (1918-1919), discussed in this article. After the First World War, important geopolitical changes were implemented, which significantly affected the political situation of both Georgia and Batumi District. Due to its strategic location, Batumi District has again become a subject of international political interest. On the other hand, the 1917 coup d'état in Russia caused significant changes in the South Caucasus. The Transcaucasian states had to declare their independence in difficult conditions. In March 1918, Soviet Russia ceded the regions of Batumi, Ardahan and Kars, which were then controlled by Armenians and Georgians, to the Ottomans under the Treaty of Brest-Litovsk. In 1917-1921, the Batumi region was under the rule of Tsarist Russia, the Ottoman Empire, England, the Democratic Republic of Georgia and, finally, Soviet Russia. The political situation in the Batumi region has become so aggravated that the territorial integrity of Georgia has been repeatedly violated, the question of belonging to the Batumi region and the city of Batumi itself has been called into question. On October 30, 1918, in the port of Mudros on the island of Lemnos, a peace treaty was signed between the Ottoman Empire, which was defeated in the First World War, and the Entente countries, by virtue of which the strategic control of the Transcaucasian countries was transferred to their hands and the countries of the Entente bloc, in particular Great Britain, and Batumi region occupied by the Ottomans.

The article examines what became the reason for the failure of the English government's policy in Transcaucasia, as well as in Batumi District. The groundlessness of the claims that the

representatives of different countries put forward in order to seize Batumi District and remove it from the historical homeland has been shown. The main failure of Great Britain's Caucasian policy is their inconsistent policy. They seemed to be fighting the Bolsheviks with one hand, and on the other hand, in order to restore the Russian Empire, they promoted the power of the generals of tsarist Russia. The White Guards were as unacceptable to the Caucasian people as the Bolsheviks, because both of them posed a great threat to the territorial integrity of the Caucasus.

At the end of August 1919, the British army left Baku, a small part of the British fleet was also withdrawn from the Caspian Sea, and only three battalions remained in Batumi. On May 19, 1920, the British garrison was captured by the Bolshevik troops in Enzel (on the Caspian coast of Persia). Because of this, Lloyd George demanded the withdrawal of British troops from the city of Batumi in early June 1920. The British government sacrificed the Transcaucasian republics to the Bolshevik regime. On April 28, 1920, the Russian Red Army entered Baku, and on November 29-30 attacked the Armenian Democratic Republic and occupied Yerevan on December 2.

In August-September 1919, the evacuation of the British army from a significant part of Georgia was completed, and the British army left the city of Batumi on July 7, 1920. The result of Lloyd George's double policy is that on March 16, 1921, when the government of the Democratic Republic of Georgia was still in Batumi and was preparing for forced emigration, a trade agreement was signed between Great Britain and Soviet Russia, which practically meant the de facto recognition of the Soviet government of Russia.

Key words: Batumi, Great Britain, N. Jordania, E. Gegechkori, M. Khocholava, I. Odishelidze, M. Abashidze, David Lloyd George, Oliver Wardrop, Harry Luke, Claude Bayfield Stokes, George Francis Milne, James Norman Cooke-Collis, Forestier-Walker, John Michael de Robeck, Prilidian Massloff.

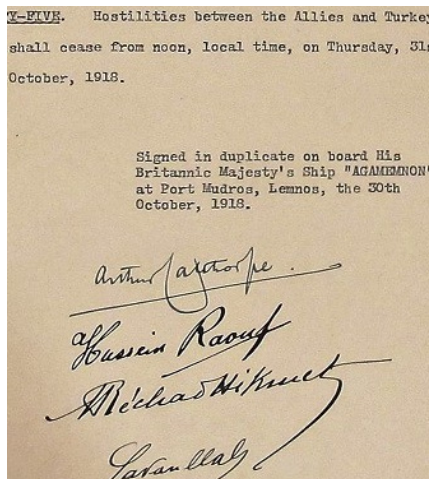
XX საუკუნის დასაწყისში შექმნილ საერთაშორისო პირობებში, ამიერკავკასიაში პოლიტიკური ვითარება მნიშვნელოვნად დაიძაბა. 1918 წლის 3 მარტს, ბრესტ-ლიტოვსკში სეპარატული სამშვიდობო ხელშეკრულება დაიდო, ერთის მხრივ, საბჭოთა რუსეთსა და მეორე მხრივ, გერმანიას, ავსტრია-უნგრეთს, ოსმალეთსა და ბულგარეთს შორის. ზავის პირობების მიხედვით, რუსეთმა ამიერკავკასიის პოლიტიკურ ძალებთან შეუთანხმებლად ბათუმის, ყარსისა და არდაჰანის ოლქები ოსმალეთს მიაკუთვნა. ამიერკავკასიაში ამ პერიოდისთვის მოქმედი ხელისუფლების ორგანოები – სეიმი და კომისარიატი, მართალია, ზავის პირობებს არ ცნობდნენ, თუმცა ოსმალეთის ხელისუფლებამ ამიერკავკასიისაგან ბრესტ-ლიტოვსკის ზავის პირობების შესრულება და ზავის პირობებით მისთვის მიკუთვნებული ტერიტორიების დაცლა მოითხოვა. 1918 წლის 26 მაისს, საქართველომ სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა აღადგინა. იმ დროს, ბათუმის ოლქი საქართველოს შემადგენლობაში არ იყო. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა მძიმე გამოწვევების წინაშე აღმოჩნდა. ქვეყნის საგარეო პოლიტიკის წინაშე მთელი სიმწვავით იდგა, როგორც საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენის, ასევე, ქვეყნის საერთაშორისო აღიარების საკითხი.

პირველი მსოფლიო ომის პერიოდში, დიპლომატიური გარიგებების პროცესში მნიშვნელოვანი იყო „აღმოსავლეთის საკითხი“¹, რომელიც ოსმალეთის იმპერიის აზიური ტერიტორიების დანაწილებას ითვალისწინებდა. 1915 წლის 23

¹ „აღმოსავლეთის საკითხი“ დიპლომატიასა და საისტორიო ლიტერატურაში მიღებული პირობითი სახელწოდებაა, რომლითაც აღინიშნება XVIII საუკუნის დასასრულისა და XX საუკუნის დასაწყისში ოსმალთა იმპერიის დაშლასთან დაკავშირებული საერთაშორისო წინააღმდეგობები და გულისხმობს ევროპულ სახელმწიფოებს შორის ქიშპს, რომელიც წარმართა დასუსტებულ ოსმალეთის იმპერიაზე ზეგავლენის მოსაპოვებლად, მისი ცალკეული მიწების ხელში ჩასაგდებად, ასევე, ევროპული სახელმწიფოების ომებს ოსმალეთთან.

ნოემბერს ლონდონში, საფრანგეთის საელჩოს შენობაში, ოსმალეთის განაწილების საკითხზე მოლაპარაკებებს ინგლისელი დიპლომატი ლორდი მარკ საიქსი და ბეირუთში საფრანგეთის გენერალური კონსული ფრანსუა ჟორჟ-პიკო აწარმოებდნენ, რომელთაც თავიანთი მთავრობების რწმუნება ჰქონდათ. მათ 1916 წლის დასაწყისისათვის, მოამზადეს საიდუმლო შეთანხმება ოსმალეთის იმპერიის არაბული სამფლობლოების გაყოფის თაობაზე. აღნიშნულ გარიგებას გაეცნო და შესწორების შემდეგ შეუერთდა რუსეთის იმპერიის მთავრობაც. მოგვიანებით ხელშეკრულებას, რუსეთის იმდროინდელი საგარეო საქმეთა მინისტრის გვარის დამატებით, „საიქს-პიკო-საზანოვის შეთანხმება“ უწოდეს (**Раздел Азиатской Турции, 1924:152**). 1916 წლის 16 მაისს, დიდ ბრიტანეთსა და საფრანგეთს შორის საიდუმლო შეთანხმება დაიდო, რომლის მიხედვითაც აღნიშნულმა ქვეყნებმა პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ, ახლო აღმოსავლეთში გავლენის სფეროები გაინაწილეს.

1918 წლის 30 ოქტომბერს, კუნძულ ლემნოსის პორტ მუდროსში, პირველ მსოფლიო ომში დამარცხებულ ოსმალეთის იმპერიასა და ანტანტის ქვეყნებს შორის სამშვიდობო ხელშეკრულება გაფორმდა, რომლის ძალითაც ამიერკავკასიის ქვეყნების სტრატეგიული კონტროლი ანტანტის ბლოკის ქვეყნების, კონკრეტულად კი დიდი ბრიტანეთის ხელში გადავიდა, ოსმალეთის მიერ ოკუპირებული ბათუმის ოლქიც მათ ხელში აღმოჩნდა. მოკავშირეთა სახელით მუდროსის ზავის ხელმომწერები იყვნენ: ვიცე-ადმირალი არტურ კალთროპი (Arthur Calthorpe), ხმელთაშუა ზღვის ბრიტანული სექტორის მთავარსარდალი, ოსმალეთის მთავრობის სახელით კი ჰუსეინ რაუფი (Hussein Raouf), ოსმალეთის საზღვაო ძალების მინისტრი, რეშატ ჰიკმეტი (Reşat Hikmet Bey), ოსმალეთის საგარეო საქმეთა მდივნის მოადგილე და ვიცე-პოლკოვნიკი საადულაჰი (Saadullah Güney) (**Дипломатический словарь, 1986:26**).

ფოტო 2. მუდროსის ზავის ხელმოწერები: მოკავშირეთა სახელით — ვიცე-ადმირალი არტურ კალთროპი (Arthur Calthorpe), ხმელთაშუა ზღვის ბრიტანული სექტორის მთავარსარდალი, ოსმალეთის მთავრობის სახელით — ჰუსეინ რაუფი (Hussein Raouf), ოსმალეთის საზღვაო ძალების მინისტრი, რეშატ ჰიკმეტი (Reşat Hikmet Bey), ოსმალეთის საგარეო საქმეთა მდივნის მოადგილე და ვიცე-პოლკოვნიკი საადულაჰი (Saadullah Güney).

შეცვლილ პოლიტიკურ რეალობაში, ცნობილი ქართველი დიპლომატის ზ. ავალიშვილის განმარტებით, საქართველოს სუვერენობასთან დაკავშირებული ყველა საკითხი, მართალია იმდროისთვის პარიზის სამშვიდობო კონფერენციაზე წყდებოდა, თუმცა საქართველოსთვის საფრანგეთისკენ მიმავალი გზა ლონდონზე გადიოდა (**ავალიშვილი, 1990:186**).

მუდროსის დროებითი ზავი, ფაქტობრივად 1917 წლის 23 დეკემბერს დიდ ბრიტანეთსა და საფრანგეთს შორის გაფორმებულ, დიპლომატიურ დოკუმენტებში დასმული საკითხების გაგრძელებას წარმოადგენდა. მუდროსის დაზავების მე-11 მუხლის მიხედვით, ოსმალეთის ჯარმა ამიერკავკასიის ნაწილის ევაკუირების თაობაზე განკარგულება მიიღო, დარჩენილი ჯარი გამოყვანილი იქნებოდა მას შემდეგ, თუ ამას მოკავშირეები მოითხოვდნენ ადგილზე მდგომარე-

ობის შესწავლის შემდეგ. მე-14 მუხლის თანახმად, მოკავშირეთა ოფიცრები ინიშნებოდნენ, რათა ყველა რკინიგზის მეთვალყურეობა უნდა გაენიათ, ამიერკავკასიის გზების იმ ნაწილის ჩათვლით, რომელიც იმჟამად ოსმალეთის კონტროლს ექვემდებარებოდა და მომავალში მოკავშირეთა ხელისუფლებას გადაეცემოდა. აღნიშნული გადანყვეტილებიდან გამომდინარე, მოკავშირე სახელმწიფოთა ჯარს ბათუმის ოლქის დაკავების უფლება მიენიჭა. ოსმალეთი თანხმობას აცხადებდა მოკავშირეებს ბაქოს ოკუპაცია მოეხდინათ. ამიერკავკასიაში ბრიტანეთის სამხედრო მისიამ მუშაობა ძალზედ რთულ პოლიტიკურ ვითარებაში დაიწყო. ამ პერიოდში, მეფის რუსეთის თეთრგვარდიელმა გენერლებმა ჩრდილოეთ კავკასია ბოლშევიკებისგან გაასუფთავეს, თუმცა აზერბაიჯანთან, საქართველოსა და კავკასიის სხვადასხვა ეროვნებასთან დაპირისპირებაში აღმოჩნდნენ. ამიერკავკასიის სახელმწიფოთა მთავრობები ღიად მტრულად იყვნენ განწყობილნი მეფის რუსეთის გენერლების მიმართ. ისინი მათ თავიანთი ქვეყნების დამოუკიდებლობისთვის ბოლშევიკებზე უფრო დიდ საფრთხეს მიიჩნევდნენ (Kopisto, 2011:48-49).

გერმანიისაგან განსხვავებით დიდმა ბრიტანეთის ხელისუფლებამ მთლიანი ბათუმის ოლქის ოკუპაცია მოახდინა. ფაქტობრივად, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლების იურისდიქცია, ბათუმის ოლქზე აღარ ვრცელდებოდა. ინგლის-საფრანგეთსა და ოსმალეთს შორის დადებული წინასწარი ზავით დიდი ბრიტანეთის ჯარს ბათუმის ოლქის დროებითი ოკუპაციის უფლება მიეცა (**გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, №87, 1918:3**). ინგლისის ჯარმა, რომელიც სალონიკის არმიას გამოეყო, გენერალ ფორესტიე-უოკერის მეთაურობით, 1918 წლის დეკემბერში ქალაქი ბათუმი დაიკავა. (**საქ. პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, საარქივო ფონდი 4, დოკუმენტი 5 (14)**).

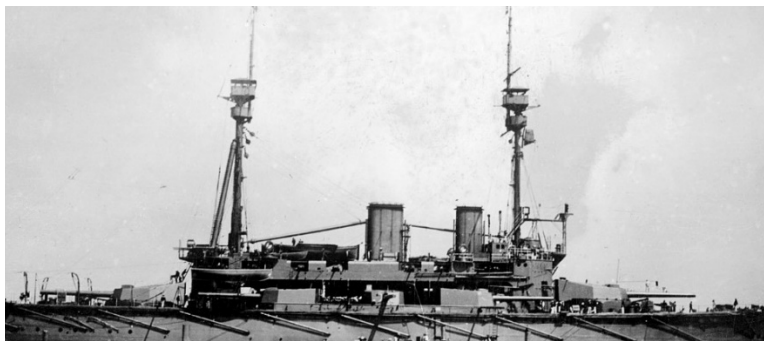
აღნიშნულ ფაქტთან დაკავშირებით ბრიტანეთის არმიის მეთაური ფორესტიე უოკერი წერს: „ჩემი მეთაურობით ბრიტანულმა ჯარმა დაიკავა ბათუმი, რათა აღასრულოს ზავი ოსმალეთთან და ქვეყანაში წესრიგის დაცვა უზრუნველ-

ყოს. ბრიტანეთის მთავრობა არ აპირებს ქვეყნის სამუდამო ოკუპაციას. სანამ თქვენ არ ხართ მტრულად განწყობილი ჩვენს მიმართ და თავს შეიკავებთ ამ პროკლამაციის საფუძველზე ჩამოყალიბებული ქმედებებისგან, თქვენი ცხოვრება და თავისუფლება ბრიტანეთის ჯარების მიერ შეზღუდული არ იქნება და რამდენადაც საომარი მდგომარეობა საშუალებას მოგვცემს, თქვენი ქონება არ დაზარალდება, მაგრამ მე იძულებული ვიქნები სანიმუშო სასჯელი გამოვიყენო ყველა იმ პირის მიმართ, ვინც ვალდებულებებს არ შეასრულებს“ **(საქ. პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, საარქივო ფონდი 4, დოკუმენტი 880 (9))**. ინგლისის საოკუპაციო ჯარი უმეტესწილად ინდოელი მეომრებისგან შედგებოდა (ბარამიძე ი., დიასამიძე ხ., 2018:71). როცა ბათუმის ოლქში ინგლისელები ტყეებს ჩეხდნენ და უცხოეთში გაჰქონდათ, ამით უკმაყოფილო ადგილობრივ მოსახლეობას რამოდენიმე ინდუსი ჯარისკაცი მოუკლავს (გაზეთი „კლდე“ №14, თბილისი, 1920:2).

1919 წლის იანვარში ბრიტანეთის ჯარის მეთაური ჯორჯ ფრენსის მილნი¹, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის მეთაურს ნოე ჟორდანიას შეხვდა და დიდი ბრიტანეთის ხელისუფლების გეგმა გააცნო: „ჩვენ მოვედით აქ, როგორც დიდი და თქვენი მეგობრული ძალის წარ-

¹ ჯორჯ ფრენსის მილნი (George Francis Milne (1866–1948), ფელდმარშალი, დიდი ბრიტანეთის არმიის უფროსი ოფიცერი. 1918 წლის სექტემბერში მილნი გახდა პასუხისმგებელი შავი ზღვის ირგვლივ არსებული ვრცელი ტერიტორიის სამხედრო ადმინისტრირებაზე. მცირე ბრიტანულმა ძალებმა ორჯერ დაიკავეს ბაქო კასპიის ზღვაზე, ხოლო მთელმა ბრიტანულმა დივიზიამ დაიკავა ბათუმი შავ ზღვაზე და აკონტროლებდა გერმანელებისა და თურქების უკანდახევას. ბრიტანეთის (მათ შორის ინდოეთის და ზოგიერთი არაბულის) ჯარები იმყოფებოდნენ სპარსეთში (ნაწილობრივ აბანის ნავთობის საბადოების დასაცავად) და უფრო დიდი ბრიტანული ძალები, ასევე, განლაგებული იყო მესოპოტამიასა და სირიაში. 1919 წლის აგვისტოს ბოლოს ბრიტანელები ბაქოდან გავიდნენ (ბრიტანული საზღვაო ძალების მცირე რაოდენობაც გაიყვანეს კასპიის ზღვიდან), ბათუმში მხოლოდ 3 ბატალიონი დარჩა. დიდი ბრიტანეთის ჯარმა ბათუმი 1920 წლის ივლისში დატოვა.

მომადგენელი. გენერალ უოკერს, ჩვენს სრულუფლებიან წარმომადგენელს, ბოძებული აქვს სრული ავტორიტეტი ყველა თავის გამოსვლაში. იმედია, რომ გაგაცნოთ ყველა ის დებულება, რომლებიც საფუძვლად დაედება ჩვენს აქ ყოფნას. ჩვენ თქვენთან საერთო მტერი გვყავს. ესენია გერმანელები და ბოლშევიკები. ორივე ეს ძალა ეწინააღმდეგება კანონიერებას და წესრიგს. ვიმეორებ, ჩვენ მოვედით აქ, როგორც მეომრები. სხვა მოტივები ჩვენ არ გვაქვს. ვაცხადებ, რომ ყოველმხრივ დაგეხმარებით, თქვენ კი თქვენის მხრივ, უნდა გააკეთოთ ყველაფერი, რისი ძალაც კი შეგწევთ. დროებითი ზავის თანახმად, გერმანელები უნდა წავიდნენ კავკასიიდან და რაც მალე წავლენ, მით უფრო ჩქარა საბოლოოდ განმტკიცდება სიმშათიები ინგლისისა საქართველოსადმი. ერთხელ კიდევ მოგესალმებით თქვენ, როგორც საქართველოს რესპუბლიკის თავმჯდომარეს მოკავშირეთა სახელით“ (გაზეთი „სალი კლდე“, №14, 1919:2).

ფოტო 1. ინგლისის საბრძოლო გემი აგამემნონი (Agamemnon), რომელიც საბერძნეთის მიერ კონტროლირებად კუნძულ ლემნოსში იყო მიმაგრებული ჩრდილოეთ ეგეოსში, სადაც 1918 წლის 30 ოქტომბერს დაიდო სამშვიდობო ხელშეკრულება ოსმალეთის იმპერიასა და ანტანტის ქვეყნებს შორის.

1919 წლის იანვრიდან, ბათუმის ბრიტანულმა ადმინისტრაციამ ბათუმის მმართველთა საბჭოს თავმჯდომარედ

ეროვნებით რუსი პრილიდიან მასლოვი¹ დანიშნა (მასლოვი, 2018:4). ბათუმის ოლქის ადმინისტრაციულ მმართველობასთან დაკავშირებით, ინგლისელი გენერალი წერს: „ქალაქისა და ბათუმის ოლქის მმართველობისა და ადმინისტრაციის უზრუნველსაყოფად, მე ჩამოვყალიბე თვითმმართველობის საბჭო, რომელიც მუშაობს სამხედრო გუბერნატორის ხელმძღვანელობით და რომელიც დაკომპლექტდა ქვემოთხსენებული წარმომადგენლებისგან: რუსები: პ. მასლოვი (P. Massloff), ს. ანისიმოვი (S. Anissimoff); ქართველები: ზ. ხითაროვ-ბესტავაშვილი (Z.Khitaroff-Bectavachvili), ბ. მგალობლიშვილი (B. Mgaloblichvili); ბერძენი: პ. სიმეონიდი (P. Simeonidi); მუსულმანი: ომერ ალა მეჰმედ ალა ზადე (Omer Aga Memed Aga Zade; ებრაელი: ჯ. ჰენდლერი (J. Hendler); პოლონელი: კ. კორიბუ დაშკევიჩი (K. Koribouth Dachkevich); სომეხი: ი. პილოიანი (I. Piloyan). მე დაენიშნე პრილიდიან მასლოვი ადმინისტრაციის საბჭოს თავმჯდომარედ“. ბრძანებას ხელს აწერს ქ. ბათუმში ბრიტანეთის ჯარებს მეთაური გენერალ-მაიორი ფორესტიე უოკერი² (საქართველოს პარლამენტის ეროვნ-

¹ პრილიდიან ნიკოლოზის ძე მასლოვი (1879-1923) — რუსი იურისტი და პოლიტიკური მოღვაწე, კონსტიტუციურ-დემოკრატიული პარტიის („კადეტები“) ლიდერი ბათუმის ოლქში. პირველი მსოფლიო ომის დასაწყისში მსახურობდა არმიის მომარაგების საერობო-საქალაქო კომიტეტში, რედაქტორობდა „კადეტების“ რუსულენოვან გაზეთს „იუჟნი კრაი“ («Южный край», რომელიც 1918 წლის აპრილამდე გამოდიოდა. რუსეთის რევოლუციის პერიოდში, 1918 წლის თებერვლიდან აქტიურად მონაწილეობდა ბათუმის რუსული ეროვნული საბჭოს მუშაობაში, აპრილში აირჩიეს საბჭოს თავმჯდომარედ. ბათუმში მიმდინარე პოლიტიკურ ბრძოლებში გამოდიოდა დენიკინის მოკავშირედ, ეწინააღმდეგებოდა ბათუმის ოლქის საქართველოსთან შეერთებას. 1919 წლის იანვრიდან 1919 წლის აპრილამდე ბრიტანეთის საოკუპაციო რეჟიმის მიერ შექმნილი ბათუმის ოლქის მმართველობის საბჭოს თავმჯდომარე იყო. შემდგომში პოლიტიკურ ცხოვრებაში აქტიურად აღარ მონაწილეობდა. მუშაობდა ლონდონური კომპანია Norton & Gregory-ის წარმომადგენლად. 1920 წლის ნოემბერში ემიგრაციაში წავიდა კონსტანტინოპოლში. დაწერილი აქვს მოგონებები ბათუმის 1917-1920 წლების მოვლენების შესახებ.

² სერ ჯორჯ ტაუნშენდი ფორესტიე-უოკერი (Sir George Townshend Forestier-Walker 1866 – 1939), დიდი ბრიტანეთის სამხედრო პირი, გენერალ-

ნული ბიბლიოთეკა, აკაკი რამიშვილის არქივი, ფონდი 4, დოკუმენტი №880 (9).

ბრიტანელი ჯარისკაცების შემოსვლა ბათუმში და ინგლისელი მეზღვაური. ფოტო ნიგინიდან „ბათომი“. შოთა გუჯაბიძის ფოტოკოლექცია.

თავის მხრივ, პ. მასლოვის დანიშვნას ადასტურებს ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორი კუკ-კოლისიცი¹. დიდი ბრიტანეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროში დაცულ 1919 წლის 8 მარტით დათარიღებულ დოკუმენტში ვკითხულობთ: „ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორმა მისცა ბ-ნ პრილიდიან ნიკოლოზის ძე მასლოვს მტკიცებულებად, რომ იგი არის ბათუმის ოლქის ადმინისტრაციული საბჭოს თავმჯდომარე და აქვს ბათუმის ოლქის სამოქალაქო გუბერნატორის ყველა უფლება. ამიტომ სამხედრო გუბერნატორი უბრძანებს ბათუმისა და მისი პროვინციის სამთავრობო უწყებების ყველა თანამდებობის პირს, უდავოდ დაემორჩილონ

მაიორი. პირველი მსოფლიო ომის დროს ბრიტანეთის არმიის უფროსი ოფიცერი იყო. 1916 წლის დეკემბერში მეთაური 27-ე დივიზიის გახდა, რომელიც ბრიტანეთის სალონიკის არმიის შემადგენლობაში, ხოლო მუდროსის ზავის შემდეგ, თბილისში, (საქართველო) მსახურობდა. 1920 წელს პენსიაზე გავიდა, ხოლო 1931 წელს სამეფო არტილერიის პოლკოვნიკი გახდა. გარდაიცვალა 72 წლის ასაკში, 1939 წლის 23 იანვარს.

¹ სერ (უილიამ) ჯეიმს ნორმან კუკ-კოლისი (Sir (William) James Norman Cooke-Collis 1876-1941) დიდი ბრიტანეთის სამხედრო პირი. პირველ მსოფლიო ომის შემდეგ დაინიშნა ამიერკავკასიის სამხედრო გუბერნატორად, რომლის ოფისიც ბათუმში იყო. პენსიაზე გავიდა 1938 წელს. გარდაიცვალა 64 წლის ასაკში, 1941 წლის 14 აპრილს.

ადმინისტრაციული საბჭოს თავმჯდომარის ყველა ბრძანებას. ბრიტანეთის სამხედრო ხელისუფლებამ, ისევე როგორც ყველა საზოგადოებრივმა ორგანიზაციამ, ბატონ მასლოვს მმართველი ორგანოს ხელმძღვანელის პოსტზე მოვალეობების შესრულებისას სრული მხარდაჭერა უნდა გამოუცხადოს. ნებისმიერი გაუგებრობის შემთხვევაში, ბრიტანეთის ხელისუფლებას შეუძლია მიმართოს სამხედრო გუბერნატორს. დოკუმენტი დამონმებულია ხელმოწერით და ბეჭდით. ხელს აწერს დიდი ბრიტანეთის სამხედრო გუბერნატორი კუკ-კოლისი (W. Cook-Collis) (**საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, აკაკი რამიშვილის არქივი, ფონდი 4, დოკუმენტი №880 (9).**

ინგლისის ჯარის შემოსვლასთან დაკავშირებით, პ. მასლოვი თავის მოგონებებში წერს: „30 დეკემბერს ბათუმის პორტში შემოვიდა ოთხი, რუხი ფოლადის გიგანტი ტრანსპორტი, რომლებიდანაც გადმოვიდა 15 ათასამდე სამხედრო პირი (გამორჩეულად თეთრები) უკვე ხსენებული გენერლის ფორესტიე-უოკერის მეთაურობით“ (**მასლოვი, 2018:211**). 1918 წლის 27 იანვარს, ფორესტიე უოკერი პ. მასლოვს შეხვდა და მას დიდი ბრიტანეთის ხელისუფლების გეგმა გააცნო: „ჩვენი საერთო მიზანი არის ბოლშევიზმის ჩამოგდება და რუსეთში ნორმალური ხელისუფლების და ცხოვრების აღდგენა. იმის გამო, რომ მოხალისეთა არმია ჯერ კიდევ შედარებით სუსტია, ჩვენ მოვახდენთ ამიერკავკასიის ოკუპაციას, რათა უზრუნველვყოთ ნესრიგი და მხარე რუსეთისთვის შევინარჩუნოთ. კერძოდ, მე გადავწყვიტე ბათუმში არსებითად აღვადგინო რუსული ხელისუფლება და უპირატესი გავლენა მივანიჭო რუსულ ელემენტს, მაგრამ თქვენ დარწმუნებული ხართ იმაში, რომ ფორმით სუფთა რუსული ხელისუფლება ისარგებლებს სათანადო ავტორიტეტით? არ იქნება მოწყვეტილი თავისი ეროვნული შემადგენლობით ესოდენ ჭრელი მოსახლეობის უმრავლესობისგან?... ჩვენ აქ ყველა მივესალმეთ გენერალ დენიკინს, რომელსაც ყველანაირად ვუჭერთ მხარს და რომლის საბოლოო წარმატების გვჯერა“ (**მასლოვი, 2018:214**).

1919 წლის 26 იანვარს ამიერკავკასიის რუსთა ეროვნული საბჭოს თავმჯდომარე ფ. ლებედევი, საბჭოს რამოდენიმე წევრთან ერთად, დიდი ბრიტანეთის წარმომადგენელს – ჯ. ფორესტიე-უოკერს შეხვდა. ინგლისელმა გენერალმა მათ განუცხადა, რომ ინგლისის ხელისუფლებას ამიერკავკასიის საქმეებში ცვლილებების შეტანის არავითარი განზრახვა არ ჰქონდა (გაზეთი „სალი კლდე“, №17, 28 იანვარი, თბილისი, 1919:2).

ბრიტანელების მმართველობის პერიოდში, ბათუმში გაჩნდა შრომის და სავალუტო ბირჟები, სადაც დომინანტი ბრიტანული გირვანქა სტერლინგი იყო, გამოუშვეს ბრიტანული მარკები. ბათუმის პორტში ევროპული საქონლით დატვირთული გემები შემოდის, თუმცა ბათუმის ოლქის მოსახლეობის ეკონომიკური მდგომარეობა მძიმე იყო. 1919 წლის 6 თებერვალს, ამიერკავკასიის შესახებ დიდი ბრიტანეთის მთავრობისადმი გაგზავნილ საიდუმლო მოხსენებაში ჯ. მილნი წერს: „ოლქი და ქალაქი ბათუმი ბრიტანეთის სამხედრო გუბერნატორის ადმინისტრაციული საბჭოს მიერ იმართება, რომელიც სამოქალაქო ადმინისტრაციას სამხედრო გუბერნატორის ბრძანებით ახორციელებს. საბჭოს თავმჯდომარეობს რუსი და მას წარმოადგენს ორი რუსი, ორი ქართველი, ერთი მუსლიმი, ერთი სომეხი, ერთი ბერძენი, ერთი პოლონელი და ებრაელი. ეს საბჭო შეიძლება ჩაითვალოს საკმარისად წარმომადგენლობითად ქალაქისთვის, რომელიც კოსმოპოლიტურია, თუმცა მას არ შეიძლება ეწოდოს იმ პროვინციის წარმომადგენელი, რომლის მცხოვრებთა უმეტესობა მაჰმადიანი ქართველები არიან, ანუ ქართველი სისხლით გამაჰმადიანებული ხალხი გასული საუკუნის თურქული მმართველობის დროს და კიდევ უფრო ადრე. ეს ქართველები მტრულად არიან განწყობილნი თვით ქართველების მიმართ...პროვინციის მოსახლეობა შედგება რუსებისგან, ქართველებისგან, მაჰმადიანი ქართველებისგან, სომხებისგან, აჭარელებისგან, ბერძნებისგან, სპარსელებისგან, ქურთებისგან, თათრებისგან და პოლონელებისგან. თავდაპირველად, საბჭო უკიდურესად არაპოპულარული იყო იმის

გამო, რომ ადამიანები, რომლებიც გახდნენ ნევრები ნამდვილად არ იყვნენ გავლენის ან ცოდნის გარეშე, მაგრამ დიდი თავდაჯერებულობით, საქმიანი შესაძლებლობებით და სავსე ფანტასტიკური წინადადებებით არ გამოირჩეოდნენ. მთავრობა ახლა საკმაოდ კარგად მიიღეს, ალბათ იმ მოტივით, რომ თვითმმართველობის ნებისმიერი ფორმა სასურველია ოსმალეთის მმართველობაზე. მას შემდეგ, რაც თურქულმა გვარდიამ საქართველოს საზღვარი დატოვა, ქალაქ ბათუმში ძალადობრივი ქართული პროპაგანდა ძალიან გააქტიურდა, ამ პროპაგანდას უდაოდ ახორციელებს საქართველოს ხელისუფლება, რომელიც პროვინციის ხელში ჩაგდებას ცდილობს, ასევე, მიისწრაფვის დაიბრუნოს პროვინცია და რომელიც გააფრთხილეს, რომ თუ ის ამ ქმედებას არ შეწყვეტს, საზღვარი, ალბათ, საშვის გარეშე ყველასთვის დაკეტილი იქნება. უეჭველია, პროვინციაშიც ქართველი პროპაგანდისტები არიან დასაქმებულნი, სადაც დიდი მტრობაა რუსებსა და აჭარლებს შორის ქართველების წინააღმდეგ. როცა გასულ აპრილში თურქებმა ქართველებს ბათუმი წაართვეს, მათ პროვინციის მკვიდრი 2000 აჭარელი დაეხმარა. თურქების მიერ ბათუმის ოკუპაციის დროს, ქართველებისთვის ბათუმის ოლქის საზღვარი ჩაკეტილი იყო. პროვინციაში ახლა შემოსული ქართველების სიმრავლის გამო და იმ წვრილმანი სიძნელების გამო, რაც ქართველებს ყოველთვის აქვთ ბათუმელ ჩინოვნიკებთან ურთიერთობაში, უთანხმოება ყოველდღიურად იზრდება. ქართველი ტელეგრაფისტები ბათუმში მომუშავე რუსი ოპერატორებისთვის პასუხის გაცემაზე უარს ამბობენ; საქართველოში ჩამოყვანილი რუსულ-აზიური ბანკი უკან ველარ დაბრუნდება, ბათუმის ჩინოვნიკებს, რომლებიც ახლა საქართველოში არიან, დაბრუნების უფლება არ აქვთ; საქართველოსა და ბათუმს შორის თავისუფალი სარკინიგზო კომუნიკაციის გზაზე ყველა შესაძლო სირთულე ჩნდება. რაც შეეხება ბოლო პუნქტს, ბათუმის პროვინციაში რკინიგზის მცირე მონაკვეთი ბრიტანეთის კონტროლის ქვეშ უნდა ამუშავდეს, რადგან ქართველი ჩინოვნიკების შემოსვლა პრობლემებს შექმნის. ოლქში არსე-

ბული არეულობის გათვალისწინებით, უმთავრესად იმის გამო, რომ მოსახლეობა დაყოფილია უამრავ სექტად და ყველა სრულიად შეიარაღებულია, რომელთაგან თითოეული ქმნის საკუთარ საბჭოს, პროვინციის სხვადასხვა ადგილას, საჭიროდ იქნა მიჩნეული რკინიგზის და სამხედრო პუნქტების დაცვა. ამ დროისთვის ამ მოვალეობას 2 ბატალიონი ასრულებს. მას შემდეგ, რაც თურქული ჯარებს მთლიანად გაიყვანენ, იმედი გვაქვს, რომ ეს რაოდენობა შეიძლება შემცირდეს“ **(საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, აკაკი რამიშვილის არქივი, ფონდი 4, დოკუმენტი №54 (9)).**

პ. მასლოვი, ასევე, კუკ კოლის შესვდა, რომელსაც მოიხსენიებს, როგორც ორმოციოდე წლის ლოყებლადღაჟა ირლანდიელს **(მასლოვი, 2018:216)**. თავის მხრივ, კუკ-კოლისმაც დაუდასტურა, რომ ბათუმში სუფთა რუსული მმართველობა იქნებოდა. თავად პ. მასლოვი ბათუმს რუსულ ქალაქად და რუსეთის იმპერიის განაპირა მხარედ მიიჩნევდა. ბათუმში არსებულ სიტუაციასთან დაკავშირებით იგი წერს: „ბათუმი ინგლისელთა მოსვლის და ევროპასთან ურთიერთობის დაწყებით, ბუნებრივია, კვლავ გახდა სატრანზიტო პორტი ამიერკავკასიისთვის, ჩვენ ყველანაირად ვუწყობდით ხელს ამ ტვირთბრუნვას, მაგრამ მოგვიწია ზომების მიღება ბათუმიდან უმთავრესად სასუსართო პროდუქტების გატანის წინააღმდეგ, თუ ეს სურსათი არ ხვდებოდა ბათუმში მხოლოდ ტრანზიტით. სხვა შემთხვევაში ჩვენ, ჩვენი ტვირთბრუნვით (ნავთობპროდუქტებზე) ნახევრად მშვიერი საქართველოს გამოკვება მოგვიხდებოდა....“ **(მასლოვი, 2018:224-225).**

რუსული ეროვნული საბჭო პ. მასლოვის მეთაურობით, დენიკინის ინტერესების გულმხურვალე დამცველი იყო, მაშინ როდესაც მეფის რუსეთის გენერლები ახლადფეხადგმული ქართული სახელმწიფოს ტერიტორიული მთლიანობის წინააღმდეგ უსამართლო ომს აწარმოებდნენ. ერთ-ერთი მთავარი კოზირი „რუსეთის საკითხის“ გადაჭრის საქმეში დენიკინის მოხალისეთა არმია იყო, რომელთაც დიდი ბრი-

ტანეთის ხელისუფლება ყველანაირად ეხმარებოდა (ცუხიშვილი, 1995:52).

ინგლისის ხელისუფლებამ ბათუმის ოლქის მმართველობა მთლიანად რუსულ ეროვნულ საბჭოს მიანდო. არტანუჯის, ართვინის, ქედის, ქობულეთის და სხვა რაიონებში რუსი ჩინოვნიკები ჩავიდნენ. რუსული საქალაქო მმართველობის ჩამოყალიბების გამო, ბათუმის ქართულმა ეროვნულმა საბჭომ პროტესტი განაცხადა. ბათუმის ოლქის – ქობულეთის, გონიოს, ქვემო აჭარის, ზემო აჭარის, ართვინის, არტანუჯის, და შავშეთ-იმერხევის უბნებში კომისრებად რუსების დანიშვნის შესახებ გავრცელებულმა ხმებმა ქართველ მუსლიმებში დიდი მწუხარება გამოიწვია. ადგილობრივმა მოსახლეობამ ინგლისელ გენერალ გუბერნატორს განცხადებით მიმართა. ქობულეთის მცხოვრებთა მიმართვაში ნათქვამი იყო: „ჩვენ კინტრიშის ნაწილის მცხოვრებლებმა გავიგეთ, რომ თქვენ მიერ დანიშნულ საბჭოს გადაწყვიტა ჩვენში გამოგზავნოს ადმინისტრატორად რუსის მოხელეები ფონდერ გრემენი და ორი მისი თანაშემწე. რადგან ჩვენ საერთო ყრილობაზე უკვე ავირჩიეთ ჩვენი საქმეების მოსაწყობად ადგილობრივი მცხოვრები მცოდნე ჩვენი ხალხის და ცხოვრების, რადგან ჩვენ იმედი გვაქვს სრული მშვიდობიანობა და წესიერება დავიცვათ ჩვენი ძალღონით და რადგან შეიძლება თქვენი საბჭოს მიერ არჩეულ პირის გაგზავნას მოჰყვეს მეტად მძიმე და სამწუხარო შედეგი, ამიტომ უმორჩილესად გთხოვთ უყურადღებოდ არ დაგვტოვოთ და აგვაცდინოთ მოსალოდნელ განსაცდელს... ჩვენ, სამაჰმადიანო საქართველოს სხვადასხვა კუთხის წარმომადგენლებმა, შეკრებილებმა ქალაქ ბათუმში 3 იანვარს დავადგინეთ. გულითად სალამს მივუძღვნით დიდებულ ბრიტანიის წარმომადგენელთ ჩვენ სამშობლოში შემოსულთ. ჩვენ იმედი გვაქვს, რომ თავისუფლების და სამართლიანობის მუდმივი დარაჯი კულტუროსან ინგლისელთა მთავრობის წარმომადგენელნი არ შელახავს ჩვენ უცილობელ ბუნებრივ უფლებას და ჩვენ შინაგან საქმეების გამგებლობაში უცხო ხალხის ბატონობას თავზე არ მოგვახვევს, ამიტომაც ჩვენ განცვიფრებული დავრჩით, როცა გავიგეთ, რომ ადგილობრივი საქმის

გამგებლობა ჩაბარდა ისეთ საბჭოს, სადაც არის მხოლოდ ერთი მაჰმადიანი ქართველი. ისიც კაცი სრულიად უმეტარი და ხალხისგან ყოველივე პატივისცემას და ნდობას მოკლებული კრების მიერ არჩეული დეპუტატები და ამავე დროს ამ საბჭოს ხელმძღვანელობა არის რუსის ხელში, რომელიც ჩვენი ხალხისთვის სრულიად უცხოა. ამასთანავე, ჩვენ გვესმის, რომ განზრახულია ბევრ ადგილას მოხელეებათ მოწვეულ იქნან ძველი ცხოვრების დროს ჩვენი მტანჯველნი. ღრმად დარწმუნებული, რომ უმაღლეს ბრიტანეთის მთავრობის წარმომადგენელთ სრულიად აზრად არ აქვთ შეგვაფინროვონ და მონობის უღელში გაგვაბან, კრება ერთმად ადგენს მიმართოს ხსენებული მთავრობის წარმომადგენელს, რათა აღდგენილ იქმნას სამაჰმადიანო საქართველოს მცხოვრებთა კანონიერი უფლებანი და საბჭო შედგენილ იქმნეს ადგილობრივ მუსულმან ქართველთა უმრავლესობისგან. ასეთი საშუალება უზრუნველჰყოფს სრულ მშვიდობიან ცხოვრებას ჩვენში“ (გაზეთი „საქართველო“, №244, 1919:3).

ადგილობრივი მოსახლეობის უკმაყოფილების გამო, 1919 წლის 15 აპრილს კუკ-კოლისმა პ. მასლოვის „რუსული ნაციონალური საბჭო დაითხოვა“. 1919 წლის 10 ოქტომბერს ბრიტანეთის შავი ზღვის ძალების მთავარსარდალმა გენერალმა მილნმა სპეციალური ბრძანება გამოსცა, რომლის მიხედვით, ინგლისის სარდლობამ ახალი ადმინისტრაცია შემოიღო. სამხედრო ძალების დასახმარებლად, ადგილობრივ მცხოვრებთაგან ჟანდარმერია დაარსდა, ოლქში სამსახურისთვის, ასევე, საქალაქო პოლიცია შეიქმნა, მანამდე ბათუმში ინგლისის ჯარების საფარველს ქვეშ ძველებურად თარეშობდა მეფის რუსეთის დროინდელი პოლიცია და ბიუროკრატია. მილნის ბრძანებით, მუდმივი სამხედრო სასამართლო დაარსდა, რომლის სხდომები ბათუმში, საჭიროების შემთხვევაში, ბათუმის ოლქშიც გაიმართებოდა. სამხედრო გუბერნატორს ევალებოდა გადასახების აკრეფა. ვინც ინგლისის საოკუპაციო ხელისუფლებას არ დაემორჩილებოდა მკაცრად ისჯებოდა (გაზეთი „ერთობა“, №240, 1919:3).

თავდაპირველად ბრიტანული პოლიტიკის ძირითადი მიზანი რუსეთის დასუსტება და ამით ორ იმპერიას შორის

ძველი მეტოქეობის ხელახალი გაჩენის თავიდან აცილება იყო (Richard H. Ullman, 1961:202). ბათუმის ოლქში ერთმანეთს დაეჯახა დიდი ბრიტანეთის, საფრანგეთის, იტალიის, აშშ-ის ინტერესები, ამას ემატებოდა ზღვაზე გასასვლელის მოპოვების მიზნით, თვით სამხრეთ კავკასიის რეგიონის ქვეყნების მისწრაფება ოლქის ხელში ჩასაგდებად. თავის მხრივ, საფრანგეთის ხელისუფლება უკმაყოფილო იყო ამიერკავკასიაში შექმნილი მდგომარეობით, სადაც მათი მოკავშირე ინგლისელები თავს სრულ ბატონ-პატრონად თვლიდნენ. 1919 წლის 4 მარტს, ბათუმში სამხედრო გემით ჩავიდა ამიერკავკასიაში საფრანგეთის უმაღლესი კომისარი დამიენ დე მარტელი¹. იგი ბათუმში მყოფ სხვადასხვა ქვეყნის კონსულებს შეხვდა, თუმცა მათ შორის ქართველი კონსული არ იყო. ბათუმში დიდი ბრიტანეთის მმართველობის არსებობა ბათუმის ოლქში მიღვანე ქართველ პოლიტიკოსებს უხერხულ მდგომარეობას უქმნიდა. ისინი საკუთარ ქვეყანაში ჩამოსულ სტუმარს, უცხო ქვეყნის წარმომადგენლის სტატუსით ხვდებოდნენ. 1919 წლის 26 მარტს, დე მარტელი ბათუმში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგანგებო წარმომადგენელს მუხრან ხოჭოლავას² შეხვდა. აუდიენციას ესწრებოდნენ გენერალი ოდიშელიძე³ და სამუსულმანო საქარ-

¹ გრაფი დამიენ დე მარტელი (Count Damien de Martel, 1878 – 1940) ფრანგი პოლიტიკოსი და დიპლომატი, 1920 წლის დასაწყისში სამხრეთ კავკასიაში, ხოლო 1920 წლის ბოლოს კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის უმაღლესი კომისარი იყო.

² მუხრან (იონა) ხოჭოლავა (1881-1922) – ქართველი პოლიტიკოსი, საქართველოს რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრების წევრი. 1920 წელს ბათუმში დიდი ბრიტანეთის საოკუპაციო ძალების სარდლობასთან საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის დიპლომატიური წარმომადგენლი იყო.

³ ილია ოდიშელიძე (1865 -1925) – ქართველი გენერალი, რუსეთ-იაპონიის ომისა და პირველი მსოფლიო ომის მონაწილე, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ჯარების მთავარსარდალი. ოდიშელიძე იყო პარიზის სამშვიდობო კონფერენციაზე გაგზავნილი საქართველოს დელეგაციის სამხედრო ექსპერტი, სადაც მან 1919 წლის 1 მაისს ივანე ჯავახიშვილთან ერთად წარადგინა დოკუმენტი, რომელშიც ისტორიული, ეთნოგრაფიული

თველოს მეჯლისის წარმომადგენელი ჯემალ ქიქავა. მ. ხოჭოლავამ საფრანგეთის წარმომადგენელს განუმარტა ბათუმში არსებული პოლიტიკური სიტუაცია, რომელიც საკუთარ დედა სამშობლოს ხელოვნურად მოწყვეტილი იყო. იქვე დასძინა, რომ ეს მდგომარეობა გასაკვირი არ უნდა ყოფილიყო საფრანგეთის შვილისთვის, რომლის სხეულს ელზას-ლორენი ათეული წლების მანძილზე იყო მოწყვეტილი. მ. ხოჭოლავამ იქვე დასძინა „...მაგრამ თუ თქვენთვის ელზას-ლორენი იყო მხოლოდ ერთი ყვავილი მთელ ყვავილთა თაიგულში, ჩვენთვის ბათუმი და მისი ოლქი ისეთი ყვავილია, ურომლისოდაც დაილუპება არა მხოლოდ სიმშვენიერე საქართველოსი, არამედ სახელმწიფოებრივი არსებობა... ამჟამად კი დადგა მომენტი, როცა თანაგრძნობა პასიური სიმპათიის ფარგლებიდან უნდა გავიდეს აქტივებში და ჩვენ გამოვთქვამთ ჩვენს ღრმა რწმენას, რომ საფრანგეთი, რომელიც ყოველთვის აძლევდა კაცობრიობას ინიციატივის მაგალითს, ამ საკითხშიც პირველი აღიმალღებს ხმას დასაკმაყოფილებლად ჩვენი სამართლიანი მოთხოვნილებებისთვის, ჩვენი ქვეყნის სასიცოცხლო ინტერესებისთვის“ (გაზეთი „კლდე“, №14, 1920:1).

დე მარტელმა საქართველოს მთავრობის წარმომადგენლებს განუმარტა, რომ ბათუმის საკითხის საბოლოოდ გადაჭრა რთული იყო, რადგან აქ ერთმანეთს მრავალი სახელმწიფოს ინტერესი ეჯახებოდა. მოსალოდნელი გაუგებრობის თავიდან ასაცილებლად ანტანტის უმაღლესმა საბჭომ გადაწყვიტა ბათუმის და მის ირგვლივ მდებარე მცირე ზონის დროებითი ნეიტრალიზება მოეხდინა, საბოლოოდ კი საკითხი მოგვიანებით გადაწყდებოდა, თუმცა დე მარტელი იმედოვნებდა, რომ მომავალში საქართველოს სუვერენული ხელისუფლება ბათუმის ოლქის მთელს ტერიტორიაზე გავრცელდებოდა. მან, ასევე, აღნიშნა, რომ საქართველოს საკითხს დიდი სიმპათიით ეპყრობიან პარიზის სამშვიდობო

და სამხედრო-სტრატეგიული არგუმენტების გათვალისწინებით დადგენილი იყო საქართველოს ისტორიული საზღვრები.

კონფერენციაზე, სადაც აქტიურად მუშაობდნენ ნ. ჩხეიძე და ი. წერეთელი, რომელთაც პარიზში დიდ პატივს სცემდნენ. მ. ხოჭოლოვამ უპასუხა, რომ საქართველოს ხელისუფლება ყოველთვის ცდილობდა საერთო საკითხები მეზობლებთან შეთანხმებით გადაეჭრათ, ეკონომიკური ინტერესები საქართველოს მხრიდან ყოველთვის დაცული იქნებოდა, თუმცა ბათუმის ოლქში საქართველოს სუვერენული უფლებები უნდა დამკვიდრებულიყო. თავის მხრივ, გენერალმა ოდიშელიძემ, რომელიც იმდროისთვის ბათუმიდან კონსტანტინოპოლის გავლით პარიზის სამშვიდობო კონფერენციაზე მიემგზავრებოდა, აღნიშნა: „...მე დიპლომატის ენით ვერ ვლაპარაკობ; ამიტომ პირდაპირ და გადაჭრით შემიძლია განვაცხადო: ის, რაც ათასწლობით ეკუთვნოდა საქართველოს, უნდა დაუბრუნდეს მას! საჭიროა მხოლოდ ბათუმის ოლქში ცოტა მანძილზე გამგზავრება, რომ თქვენ ყოველ ნაბიჯზე შეხვდეთ ძეგლებს, რომლებიც აშკარად და მჭერმეტყველურად ღალადებენ იმის შესახებ, რომ აქ იყო საქართველოს აკვანი, რომ აქედან ეპკურება საქართველოს სასიცოცხლო ძალები, რომ აქ ავითარებდა ის თავის ნაციონალურ კულტურას“ (გაზეთი „კლდე“, №14, 1920:1).

თავის მხრივ, მეჯლისის წარმომადგენელმა ჯემალ ქიქავამ ფრანგ დიპლომატს განუცხადა: „...ეს მხარე (ბათუმის ოლქი – ლ. ს.) მიუხედავად მრავალი საუკუნეების განმავლობაში შვეიცაროვებისა, ყოველთვის იცავდა ნაციონალურ იდეას. ჩვენ, ქართველი მუსლიმანები, ვამაყობთ იმით, რომ ჩვენი დედა სამშობლო საქართველო პირველად ეზიარა კულტურას აი ამ მისი ნაწილის მეოხებით. აქაა აკვანი საქართველოს კულტურისა, აქ აჟღერდა უკვდავი ჩანგი რუსთაველისა. ჩვენ ან სულ ვერ ვიარსებებთ, ან ვიარსებებთ მხოლოდ საქართველოსთან ერთად, მასთან განუყოფლად“ (გაზეთი „კლდე“, №14, 1920:1).

1920 წლის 13 აპრილს საფრანგეთის მთავრობისადმი გაგზავნილ საიდუმლო ანგარიშში, დე მარტელი აღნიშნავს, რომ ბათუმში ინგლისელები ერთადერთი მეპატრონეები არიან, ისინი მოკავშირე სახელმწიფოთა ინტერესების საწინა-

ნააღმდეგოდ მუშაობენ, რათა მხოლოდ საკუთარი გეგმები განახორციელონ (Afanasyan, 1981:101).

ბათუმის ოლქში საფოსტო სამსახურის დარღვევით გამოწვეული უკმაყოფილების გამო, საქართველოს საფოსტო სამსახურის მთავარმა დირექტორმა ოფიციალური განმარტება გააკეთა, რომ მას არა აქვს უფლებამოსილება ბათუმის რეგიონზე, რომელსაც ბრიტანეთის ხელისუფლება განაგებს. თავის მხრივ, საქართველოს ფოსტა-ტელეგრაფის უფროსმა, ბათუმის რეგიონში საფოსტო განყოფილების უკეთ ორგანიზებისთვის, ბრიტანულ მხარეს პრობლემის გადასაჭრელად ერთობლივი მუშაობა შესთავაზა, თუმცა საკითხი ვერ გადაწყდა. შესაბამისად, ფოსტა-ტელეგრაფის ხელმძღვანელობამ დაუმსახურებელი საყვედური მიიღო. საფოსტო გზავნილების მართვა სპეციალური ვაგონის მეშვეობით ხორციელდებოდა, რომელიც სამტრედიდან ბათუმის სამსახურს უერთდებოდა და შეუფერხებლად მუშაობდა. ფოსტის უფროსის განმარტებით, „თფილისში პირადი წერილები უპრობლემოდ ვრცელდებოდა და არ ექვემდებარება ცენზურას, თუმცა მან არ იცის როგორ მუშაობს ფოსტა ბათუმში და არც ის, თუ რატომ იკარგება იქ წერილები, თუ მართლა ასეა“ („*La République Géorgienne*“ №48, 1920:5).

თავის მხრივ, ქართული ოპოზიციური პარტიის წარმომადგენლები, უკმაყოფილებას გამოთქვამდნენ სოციალისტური მთავრობის უნიათობის გამო. ეროვნულ-დემოკრატი რევოლუციონერები ინგლისთან მიმართებაში აკრიტიკებს რადიკალური რესპუბლიკის მთავრობის პოლიტიკას წერს: „...საქართველოს ბედი, მისი გაერთიანების იდეა, მისი ტერიტორია ეწირება, ამრიგად, სოციალისტურ ექსპერიმენტებს, რომელთაც ჯერ დანგრევის მეტი არა მოუტანიათ რა. ბ-ნ გეგეჭკორს და ს. მდივანს ბათუმის დაკარგვამაც წარბი არ შეარხევინა, სომხურმა ომმაც ჭკუა ვერ ასწავლა და მათი ლოცვა-კურთხევით ევროპის სოციალისტურ კონფერენციებზედ ჩვენი დელეგატები უთმობენ (?) სომხებს ბორჩალოს ნაწილებს; ყველა ამ მოღალატეობისათვის არამც თუ ერი პასუხს არა სთხოვს, უფრო და უფრო მაღალ საფეხურებზედ

აწყავთ და ლაზისტანისა და ოლთისისათვის დასთმობენ ს. დემოკრატები ბოლშევიკურ „კანონმდებლობას“ (?) არა, პასუხი მზადაა: „პროლეტარიატისთვის სამშობლო იქაა, საცა კუჭს გაიძღვებს“-ო და სხვისაგან ნადავლით, ანუ აღნიშნულ კანონმდებლობაზედ უკეთ როგორ შეიძლება კაცმა კუჭი გაიძღოს. ასე ჰყიდიან სამშობლოს კუჭის მოტრფიალენი“ (გაზეთი „საქართველო“, №244, 1919:2).

ბათუმის ოლქში დენიკინელთა ხელშეწყობით, თურქულ ენაზე გამოდიოდა გაზეთი „სედაი მილეთი“ (ხალხის ხმა), რომელიც აგიტაციას ოსმალეთის სასარგებლოდ ეწეოდა და ბათუმის ოლქის ოსმალეთისთვის გადაცემას მოითხოვდა (ზოსიძე ნ., კუკულაძე გ., 2016:143). 1919 წლის 25 სექტემბერს ბათუმის ოლქის მუსლიმთა პარტიის წარმომადგენლები კუკ-კოლისს შეხვდნენ და დიდი ბრიტანეთის ხელისუფლებისგან ბათუმის ოლქის ოსმალეთისთვის გადაცემა მოითხოვეს. კუკ-კოლისი გაცემის უარი დაარწმუნა, რადგან მუსლიმი ქართველები მემედ აბაშიძის მეთაურობით, ბათუმის ოლქის დედასამშობლოსთვის დაბრუნებას კატეგორიულად მოითხოვდნენ, ამიტომ მათ აღუთქვა, რომ ოლქში არსებული მდგომარეობას გულდასმით შეისწავლიდა (გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, №223, 1919:3).

თავის მხრივ, ბათუმის ოლქში არსებულ პოლიტიკურ სიტუაციასთან დაკავშირებით, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ ოფიციალური განცხადება გაავრცელა: „გარეშე ძალების გამო, ბათუმის რეგიონი, ბათუმის ორგანული ნაწილი, დედა საქართველოს გამოეყო. საქართველოს ხელისუფლება დარწმუნებულია, რომ ეს უსამართლობა მოიხსნება და ბათუმი და მისი რეგიონი, რომელიც ისტორიული, ეთნოგრაფიული და ეკონომიკური თვალსაზრისით საქართველოს განუყოფელი და ორგანული ნაწილია, მას დაუბრუნდება, როგორც ავტონომიური ნაწილი. სანამ, როგორც თავად ბათუმის რეგიონის, ისე მთელი რესპუბლიკის მოსახლეობის ურყევი ნება არ განხორციელდება, საქართველოს მტრული ძალები, რომლებიც არსებული გაურკვეველი სიტუაციით სარგებლობენ, ბათუმში მუშაობას

აგრძელებენ. ისინი რეგიონის მოსახლეობაში სხვადასხვა ქორებს ავრცელებენ, აგრძელებენ საქართველოს წინააღმდეგ აგიტაციას და პანიკას ჰქმნიან. ხელისუფლებამ მიიღო სანდო ინფორმაცია, რომ როგორც ბათუმის რეგიონის საზღვარზე, ისე მის ფარგლებში იკრიბებიან შეიარაღებული ბანდები და ცალკეული პირები. ისინი აიძულებენ მოსახლეობას საქართველოს წინააღმდეგ წასვლას. საქართველოს მთავრობა კატეგორიულად აცხადებს, რომ ის შევა ბათუმის რაიონში ყოველგვარი მტრული განზრახვების გარეშე, ხალხის მტკიცე ნებით, სიმშვიდისა და წესრიგის დამყარების მიზნით. იგი თანაბარი სამართლიანობითა და ზრუნვით დაიცავს ნებისმიერი ეროვნებისა თუ რელიგიისა მშვიდობიან მოსახლეობას. საქართველოს მთავრობა მიიღებს ყველა ზომას იმისთვის, რომ რეგიონში ცხოვრება მოწესრიგდეს მისი თავისუფალი, კულტურული და ეკონომიკური კეთილდღეობის გარანტიით. საქართველოს მთავრობა მოუწოდებს ქ. ბათუმის და ბათუმის ოლქის მშვიდობიან მოსახლეობას, არ აჰყვნენ ანარქიისა და არეულობის მქადაგებლებს, რათა თავი დააღწიონ შეიარაღებულ ბანდებს“ (The Georgian Mail, №31, wednesday, 1920:3).

1919 წლის მაისში, ინგლისის საგარეო საქმეთა მინისტრმა ლორდ კურზონმა, ამიერკავკასიაში ბრიტანეთის წარმომადგენლად ოლივერ უორდროპი დანიშნა. ამით ინგლისის ხელისუფლება ინგლისის საოკუპაციო რეჟიმის შეღავათი ავტორიტეტის აღდგენას შეეცადა (სარალიძე, 2013:158). 1919 წლის 8 ოქტომბერს, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგარეო საქმეთა მინისტრმა ე. გეგეჭკორმა ამიერკავკასიაში ბრიტანეთის უმაღლეს კომისარს ოლივერ უორდროპს ოფიციალური ნოტა გაუგზავნა, სადაც აღნიშნული იყო, რომ ბათუმის ოლქი მოხალისეთა ჯარის აგენტების მოქმედების ფართო ასპარეზად იყო ქცეული (გეგეჭკორი, 1919:2).

1919 წლის 28 ივნისს ვერსალის ზავის 116-ე მუხლის ძალით ბრესტ-ლიტოვსკის ხელშეკრულება საბოლოოდ გაუქმდა. მუხ. მე-116 მუხლის მიხედვით, გერმანიის ხელისუფლე-

ბა ალიარებს და იღებს ვალდებულებას, პატივი სცეს, ყველა იმ ტერიტორიის დამოუკიდებლობას, რომელიც 1914 წლის 1 აგვისტომდე რუსეთის ყოფილი იმპერიის შემადგენლობაში იყო.

ბათუმის ოლქში არსებულ მდგომარეობასთან დაკავშირებით, პრესაში ხშირად იბეჭდებოდა საქართველოს მთავრობის სანინააღმდეგო სტატიები. კორესპონდენტმა ლევან მელიქოვმა, ინგლისურენოვანი გაზეთის – „The Morning post“-ის ფურცლებზე 1920 წლის 11 მარტს, დაბეჭდილი წერილი გააკრიტიკა, რომელიც საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრის ე. გეგეჭკორის ინგლისის ხელისუფლებისადმი წაყენებული პრეტენზიების არასწორ ინტერპრეტაციას შეეხებოდა. კორესპონდენტის თქმით, „ქართული პოლიტიკის კრიტიკა ადგილზე უფრო მეტია, ვიდრე პარიზში, მხოლოდ იმის თქმა შეიძლება, რომ მიუხედავად იმისა, ბათუმი ჯერ კიდევ არ არის შემოერთებული საქართველოსთან, ბათუმის ოლქის მუსულმანმა მოსახლეობამ საქართველოსთან შეერთების სურვილი არა ერთხელ ერთხმად გამოთქვა. იგივე აზრზეა მუსულმანთა ეროვნული საბჭოც. ამას მოწმობს ის ფაქტიც, რომ მიმდინარე წლის 2 მარტის არჩევნებზე ბათუმში, კენჭისყრისას ქალაქის რუსი მოსახლეობის ნაწილმაც კი ხმა ქართველ კანდიდატებს მისცა. ამ უკანასკნელმა ხმების 60 პროცენტი მიიღო, დანარჩენი ორმოცი პროცენტი კი სხვა პარტიებმა – რუსებმა, ბერძნებმა, სომხებმა, პოლონელმა, თურქმა და ებრაელმა გაინაწილეს. ვვარაუდობ, რომ ეს არის მტკიცებულება, რომელსაც კომენტარს არ სჭირდება. დასასრულს, მსურს გამოვთქვა იმედი, რომ „დილის ფოსტის“ „სპეციალური“ კორესპონდენტი იყო მხოლოდ შემთხვევითი ადამიანი, რომელმაც ბოროტად გამოიყენა ინტერვიუერის თავაზიანობა მრავალი ფაქტის არასწორად წარმოჩენის მიზნით“ (The Georgian Mail, №33, 1920:2).

ინგლისის ხელისუფლების პოლიტიკა ბოლშევიკების მიმართ ლოიალური გახდა. დიდი ბრიტანეთის პრემიერ მინისტრი ლოიდ ჯორჯი ასე ასაბუთებდა ბოლშევიკური რუსეთის მიმართ დიდი ბრიტანეთის საგარეო პოლიტიკური

კურსის შეცვლის აუცილებლობას: „ჩვენ არ შეგვიძლია უსასრულოდ გავაგრძელოთ ასე ძვირადღირებული ჩარევა რუსეთის სამოქალაქო ომში. რუსეთში საბოლოო გამარჯვების მოპოვება შეუძლებელია. მართალია, გამარჯვებები იქ მიიღწევა ადვილად, მაგრამ იქ შეიძლება ჩაიძირო გამარჯვებებში“ (ცუხიშვილი, 1995:61). აღნიშნული პოლიტიკის გამო, მას აკრიტიკებდნენ, როგორც ქვეყნის შიგნით, ასევე, ქვეყნის გარეთ და მცირე ერების სამართლიანი სასიცოცხლო ინტერესების დაცვისკენ მოუწოდებდნენ.

1920 წლის თებერვალი-მარტში, ლონდონის კონფერენციაზე მიღებულმა გადაწყვეტილებამ ბათუმში პორტოფრანკოს დაწესების შესახებ საქართველოს მოქალაქეების პროტესტი გამოიწვია. 1920 წლის გაზაფხულზე ანტანტის სახელმწიფოთა დამოკიდებულება საქართველოს მიმართ თვისობრივად შეიცვალა (**სიორიძე, 2011:102**). შექმნილი პოლიტიკური ვითარების გამო, რუსეთში ბოლშევიკების, ხოლო ოსმალეთში მუსტაფა ქემალ ფაშას წარმატებები, ასევე, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ჯარის მიერ ბრიტანელების მიერ კონტროლირებადი ტერიტორიების (ართვინი, არტანუჯი, ხულო) დაკავება, ანტანტის პოლიტიკის გამო, საქართველოში დაწყებული საპროტესტო მოძრაობა, ბათუმში ჩატარებულ არჩევნებში ქართული ძალების გამარჯვება, ამ და სხვა ფაქტორების გათვალისწინებით, საბოლოოდ, ლონდონის კონფერენციის მონაწილეებმა ბათუმის ოლქიდან ანტანტის საოკუპაციო ჯარების გაყვანის გადაწყვეტილება მიიღეს.

ლონდონსა და სან-რემოში ამიერკავკასიის რესპუბლიკების ბლოკის შექმნის მცდელობის ჩაშლის, აზერბაიჯანის გასაბჭოების და 1920 წლის 7 მაისის საქართველო-რუსეთის ხელშეკრულების დადების შემდეგ, ბათუმში მოკავშირეთა სამხედრო ნაწილის ყოფნამ აზრი დაკარგა (**სარალიძე, 2015:158**).

1920 წლის 24 აპრილს, სან-რემოდან, დიდი ბრიტანეთის საგარეო საქმეთა მინისტრმა ლორდ კურზონმა შეტყობინება გაუგზავნა ფლოტის ადმირალს, ჯონ მაიკლ დე რო-

ბეკს ბათუმიდან დიდი ბრიტანეთის ჯარის გაყვანასთან დაკავშირებით.

PUBLIC RECORD OFFICE		Reference —	COPYRIGHT PHOTOGRAPH—NOT TO BE REPRODUCED PHOTOGRAPHICALLY WITHOUT PERMISSION OF THE PUBLIC RECORD OFFICE, LONDON
1 2 3 4 5 6		F.O. 371/4135	
1920		EASTERN.	38 E 3726 1920
Caucasus			
Registry Number } E3726/1/58 TELEGRAM FROM Lord Curzon (San Remo) No. 28 Dated April 24.1920. Received April 24.1920. Eastern: Caucasus.		Military Situation at Batoum. Repeats telegram sent to Admiral de Robeck asking for his views on situation and his advice as to necessary action. Admiral de Robeck is authorised to concert with General Mitine for withdrawal of British troops if he considers they are in imminent danger. French have agreed to send a battalion from Thrace, but are suspending orders for its despatch pending Admiral de Robeck's reply. Italians are also prepared to send a battalion. (Repeated to Batoum and Tiflis).	
Last Paper.		Batoum file (Minutes.) I sent in an advance copy	

ფოტო 4. დიდი ბრიტანეთის საგარეო საქმეთა მინისტრის ლორდ კურზონის შეტყობინება ფლოტის ადმირალ ჯონ მაიკლ დე რობეკს ბათუმიდან დიდი ბრიტანეთის ჯარის გაყვანასთან დაკავშირებით (სან რემო, 24 აპრილი, 1920).

მას უფლება ჰქონდა გენერალ მილნთან შეთანხმებით, ბათუმის ოლქიდან ბრიტანული ჯარების გაყვანის თაობაზე, მოლაპარაკება ეწარმოებინა. გენერალი მილნი ითვალისწინებდა რა ოლქში არსებულ არეულობას, რაც უმთავრესად გამოწვეული იყო იმის გამო, რომ „მოსახლეობა დაყოფილია უამრავ სექტად და ყველა სრულიად შეიარაღებულია, რომელთაგან თითოეული ქმნის საკუთარ საბჭოს, პროვინციის სხვადასხვა ადგილას, საჭიროდ იქნა მიჩნეული რკინიგზის და სამხედრო პუნქტების დაცვა. ამ დროისთვის ამ მოვალეობას 2 ბატალიონი ასრულებს“ (პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, **ფონდი 4, დოკუმენტი №513 (5) (9)**). გენერალი მილნი დაინტერესდა, თუ ვისთვის უნდა გადაეცათ ბათუმის ოლქი, რადგან უკვე ცხადი იყო, რომ იტალიის ხელისუფლებას კავკასიაში კონტროლის აღებაზე, განზრახვა არ ჰქონდათ. თავის მხრივ, მან წამოაყენა წინადადება, რათა ოლქში ბრიტანელი გუბერნატორის ზედამხედველობით მცირე ეს-

კორტი დარჩენილიყო. იტალიის პრემიერ მინისტრმა ფრანჩესკო სავერიან ნიტიმ, რომელიც „რუსული პოლიტიკის“ მხარდამჭერი იყო, საქართველოში იტალიის საექსპედიციო კორპუსის დისლოკაციის პროექტზე უარი განაცხადა (ჯოჯუა, 2002:29-20).

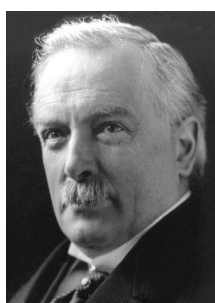
1919 წლის აგვისტოს ბოლოს ბრიტანეთის ჯარმა ბაქო დატოვა, ასევე, ბრიტანეთის საზღვაო ძალების მცირე რაოდენობა კასპიის ზღვიდან გაიყვანეს, ბათუმში მხოლოდ სამი ბატალიონი დარჩა. 1920 წლის 19 მაისს, ენზელში (სპარსეთის კასპიის სანაპიროზე) ბოლშევიკურმა ძალებმა ბრიტანული გარნიზონი დაატყვევეს. ამის გამო, ლოიდ ჯორჯმა, 1920 წლის ივნისის დასაწყისში ბრიტანეთის ჯარის გაყვანა ქალაქ ბათუმიდანაც მოითხოვა. ინგლისის ხელისუფლებამ ამიერკავკასიის რესპუბლიკები ბოლშევიკური რეჟიმისთვის განირა. 1920 წლის 28 აპრილს რუსეთის წითელი არმია ბაქოში შევიდა, ხოლო 29-30 ნოემბერს სომხეთის დემოკრატიულ რესპუბლიკას თავს დაესხა და 2 დეკემბერს ერევანი დაიკავა.

ჯონ მაიკლ დე რობეკი
ჯორჯი

ოლოვერ უორდროპი

დევიდ ლოიდ

ბათუმის ოლქში შექმნილი რთული პოლიტიკური სიტუაცია, ნორმალური ეკონომიკური ცხოვრების რიტმს მნიშვნელოვნად არღვევდა, რამაც ოლქში მძიმე კრიზისი გამოიწვია, ამას ემატებოდა ქალაქ ბათუმში შექმნილი სიძვირე, მოსახლეობის გაღატაკება, სასურსათო კრიზისი. თვით

დიდ ბრიტანეთში ეკონომიკური კრიზისი იყო, ომით დაღლილი ჯარის შენახვა, საოკუპაციო ხარჯები ინგლისის ეკონომიკას მძიმედ დააწვა. 1919 წლის აგვისტო-სექტემბერში, საქართველოს მნიშვნელოვანი ნაწილიდან ბრიტანეთის ჯარის ევაკუაცია დასრულდა, ხოლო ქალაქ ბათუმში ინგლისის ჯარმა 1920 წლის 7 ივლისს დატოვა. ბათუმის ოლქი მის კანონიერ მესპატრონეს დედა საქართველოს დაუბრუნდა. 1920 წლის ივლისში, ბათუმის ოლქის საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შემადგენლობაში დაბრუნებას მთელი ბათუმის ოლქის მოსახლეობა დიდი სიახარულით შეხვდა. ქართულ ჯარს სიხარულით ეგებებოდა მოსახლეობა და ყვავილების თაიგულებს ესროდა. ბარცხანასთან ჯარს შეხვდა „სამუსულმანო საქართველოს განმანთავისუფლებელი კომიტეტის“ დელეგაცია და მთელი მოსახლეობის სახელით მიულოცა მათ ეს დიდმნიშვნელოვანი გამარჯვება. დელეგაციის სახელით ჯარს მიესალმნენ მემედ აბაშიძე, ჯემალ ქიქავა, მუჰამედ წულუკიძე და სხვები (გოგოლიშვილი, 2022:158).

ინგლისის ჯარის ევაკუაციის დროს, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლება მწვავე სასაზღვრო პრობლემის წინაშე დადგა. მიუხედავად სადემარკაციო ხაზისა, რომელიც დენიკინელებსა და ამიერკავკასიის რესპუბლიკებს შორის, ბრიტანეთის მთავრობამ დააწესა, საქართველოს და მეფის რუსეთის მოხალისეთა არმიის ურთიერთობა კვლავ დაძაბული რჩებოდა. ამიერკავკასიაში დიდი ბრიტანეთის პოლიტიკური მარცხი, უმთავრესად არათანმიმდევრული პოლიტიკით იყო განპირობებული. თავიდან ისინი ბოლშევიკების წინააღმდეგ იბრძოდნენ, მოგვიანებით კი პოლიტიკა შეცვალეს. 1919 წლის 16 აპრილს, დიდი ბრიტანეთის პარლამენტის თემთა პალატაში გამოსვლისას ლოიდ ჯორჯმა განაცხადა: „...ინგლისი არ უნა ჩაერიოს სხვა ქვეყნის საქმეებში, თვით რუსი ხალხის საქმეა გადაწყვიტოს რუსეთი ბოლშევიკური იქნება თუ მენშევიკური... თუ ბოლშევიზმი ისეთი საშინელებაა, როგორც მას ხატავენ, მაშინ ის უფრო მალე მოისპობა შიგნიდან, ვიდრე გარედან, მისი დამარცხება უფრო ადვილია გამოკვების გზით, ვიდრე იარა-

ლის ძალით ბრძოლის საშუალებით“ (Газ. Борьба, №192, 1919:2).

1921 წლის 16 მარტს, იმ დროს როცა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა ჯერ კიდევ ბათუმში იმყოფებოდა და იძულებით ემიგრაციაში წასასვლელად ემზადებოდა, დიდ ბრიტანეთსა და საბჭოთა რუსეთს შორის სავაჭრო ხელშეკრულებას მოაწერეს ხელი, რაც ფაქტობრივად საბჭოთა ხელისუფლების დე ფაქტო აღიარებას ნიშნავდა.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები

1. **ავალიშვილი ზურაბ.** საქართველოს დამოუკიდებლობა 1918-1921 წლების საერთაშორისო პოლიტიკაში, თბილისი, 1990.
2. ამონარიდები გენერალ მილნის მოხსენებიდან 1919 წლის 6 თებერვალს, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, აკაკი რამიშვილის არქივი, ფონდი 4, დოკუმენტი №54 (9).
3. **ბარამიძე ირაკლი,** დიასამიძე ხათუნა. ბრიტანული საოკუპაციო ჯარის შემადგენლობა ბათუმში (1918-1920), კრებულში: ბათუმი – წარსული და თანამედროვეობა (საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები), ტომი IX, გვ. 71-75, ბათუმი, 2018.
4. გაზეთი „ერთობა“, №240, 22 ოქტომბერი, თბილისი, 1919.
5. გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, №223, 4 ოქტომბერი, თბილისი, 1919.
6. **გოგოლიშვილი ოთარ.** ბათუმის ოლქი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შეადგენლობაში, გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ელექტრონული სამეცნიერო ჟურნალი „ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია“, გვ. 155-170, თბილისი, VII, 2022.
7. **ვვგენი** გეგეჭკორის ნოტა ოლივერ უორდროპს, გაზეთი „ერთობა“, №230, 10 ოქტომბერი, თბილისი, 1919.

8. **ზოსიძე ნუგზარ, კუკულაძე გუგული.** „სედაი მილეთელთა“ ბათუმის ოლქში საქმიანობის ზოგიერთი უცნობი დეტალი, კრებულში: „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 1(18), გამომცემლობა უნივერსალი, თბილისი, 2016.
9. **მასლოვი პრილიდიან.** ბათუმი 1917-1920 წლებში, მოგონებები, მომზადდა ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მიერ დაფინანსებული სამეცნიერო საგრანტო პროექტის ფარგლებში, პროექტის ხელმძღვანელი: ნუგზარ ზოსიძე, რედაქტორი ირაკლი ბარამიძე, რუსულიდან თარგმნეს რევაზ დიასამუძემ და ირაკლი ბარამიძემ, გამომცემლობა ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბათუმი, 2018.
10. **ინგლისის გენერალი ნ. ჟორდანიასთან,** გაზეთი „სალი კლდე“, №14, 24 იანვარი, თბილისი, 1919.
11. **პასუხი ინგლისს,** გაზეთი „საქართველო“, №244, 9 ნოემბერი, თბილისი, 1919.
12. **რუსთა საბჭოს წარმომადგენელი ფორესტიე უოკერთან,** გაზეთი „სალი კლდე“, №17, 28 იანვარი, თბილისი, 1919.
13. **სარალიძე ლელა.** ბათუმი ინგლისის ოკუპაციის პერიოდში (1918-1920 წწ.), კრებულში: ბათუმი წარსული და თანამედროვეობა, გვ. 156-161, გამომცემლობა შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბათუმი, III, 2013.
14. **სარალიძე ლელა.** ინგლისის ჯარის მიერ ბათუმის დატოვების ისტორიიდან (1920 წ.), კრებულში: ბათუმი წარსული და თანამედროვეობა, გვ. 152-162, გამომცემლობა შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბათუმი, VI, 2015.
15. **საქართველო და მომავალი,** გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, №87, 9 ნოემბერი, თბილისი, 1918.
16. **სამაჰმადიანო საქართველო და ინგლისი,** გაზეთი „საქართველო“, №244, 9 ნოემბერი, თბილისი, 1919.
17. **სიორიძე მალხაზ.** სან-რემოს საზავო კონფერენცია ბათუმის შესახებ (1920 წ. აპრილი), ჟურნალში: „არხეონი“,

- I, აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის საქვეუწყებო დანესებულება – საარქივო სამმართველო, გამომცემლობა „უნივერსალი“, გვ. 97-102, თბილისი, 2011.
18. საფრანგეთის კომისარი დე მარტელი ბათუმში, გაზეთი „კლდე“ (საქართველოს ნაციონალური პარტია), №14, 4 აპრილი, თბილისი, 1920.
 19. უკანასკნელი ამბები, გაზეთი „კლდე“ (საქართველოს ნაციონალური პარტია), №14, 4 აპრილი, თბილისი, 1920.
 20. **ცუხიშვილი რამაზ**. ინგლის-საქართველოს ურთიერთობა 1918-1921წწ., გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბილისი, 1995.
 21. **ჯოჯუა დაზმირ**. ფრანჩესკო ნიტის „რუსული პოლიტიკა“ და საქართველო (1919 წ. ივნისი-1920 წ. ივნისი), გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2001.
 22. Afanasyan Serge, L'Arménie, l'Azerbaïdjan et la Géorgie de l'indépendance à l'instauration du Pouvoir Soviétique 1917-1923, édition l'Armattan, Paris, 1981.
 23. Batoum, Georgian official communiqué, The Georgian Mail, 31, wednesday, 3 March, Tiflis, 1920.
 24. Communication postale Tiflis-Batoum, გაზეთი „La République Géorgienne“ №48, 27 Juin, Tiflis, 1920.
 25. **foreign Office**, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, აკაკი რამიშვილის არქივი, საარქივო ფონდი 4, დოკუმენტი 5 (14).
 26. Forester Walker, Extract from address to the inhabitants of the town and province of Batoum, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, აკაკი რამიშვილის არქივი, ფონდი 4, დოკუმენტი №880 (9).
 27. Kopisto, Lauri. The British Intervention in South Russia 1918-1920; Academic Dissertation, Helsinki, 2011, <https://core.ac.uk/download/pdf/14920703.pdf>.
 28. Melikov Levan, The Morning post and Georgia, (March 11 th, 1920), Reply to A Special Correspondent, The Georgian Mail, 33, Wednesday, 17 March, p. 2, Tiflis, 1920.
 29. Military Governor of Batoum Province, March 8th 1919, Batoum, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლი-

ოთეკა, აკაკი რამიშვილის არქივი, ფონდი 4, დოკუმენტი №880 (9).

30. Military Situation at Batoum, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, აკაკი რამიშვილის არქივი, ფონდი 4, დოკუმენტი №513 (5) (9).
31. Richard H. Ullman, Anglo-Soviet relations, 1917-1921, Vol. 3, Publisher: Princeton University Press, 1961.
32. Газ. Борьба, №192, 1919:2.
33. Дипломатический словарь в 3 томах. Том II, изд. Наука, Москва, 1986.
34. История дипломатии, Т. III, стр. 26, 1965.
35. Раздел Азиатской Турции: по секретным документам б. Министерства иностранных дел, (Европейские державы и Турция во время Мировой войны), под ред. Е. А. Адамова., Литиздат НКВД, стр. 152, Москва, 1924.

თინათინ ჯაბადარი
Tinatin Jabadari

**ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი
საზოგადოებისა და ზაქარია ჭიჭინაძის როლი სამ-
ხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის
ეროვნული იდენტობის აღქმაში**

*A society spreading literacy among Georgians and Zakaria
Chichinadze's role in the perception on national identity of
population of South-Western Georgia*

აბსტრაქტი: რუსეთ – თურქეთის 1877-1878 წლების ომის შედეგად საქართველოს დაკარგული მიწები შემოუერთდა, კერძოდ, ისტორიული სამხრეთ – დასავლეთ საქართველოს ტერიტორია. პოლიტიკური გაერთიანების შემდეგ შემოერთებული ტერიტორიის მოსახლეობა ორი იმპერიული სახელმწიფოს შუაში, მათი გავლენის ქვეშ მოექცა.

აჭარის შემოერთებას სიხარულთან ერთად სევდაც თან ახლდა. საუკუნეთა განმავლობაში ოსმალთა ბატონობის შედეგად ეს მხარე ძალზე შეცვლილი იყო. ოსმალთა ბატონობამ, მათ მიერ ისლამის გავრცელებამ, სრულიად გააუცხოვა მოსახლეობა, დაავიწყა ქართული ენა, დაავიწყდა ქართველობა და ერთგვარი სიძულვილიც გაუჩინა ქრისტიანი ქართველების მიმართ. ამ გაურკვევლობის აღმოსაფხვრელად, აღნიშნულ ტერიტორიების მოსახლეობის სულიერი შემობრუნებისათვის, მათთვის ეროვნული იდენტობის ჩამოყალიბების დიდი ტვირთი თავის თავზე აიღო ახლად ჩამოყალიბებულმა "ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ". ამ დიდ საშვილიშვილო საქმეს, მაჰმადიანი მოსახლეობის სულიერ შემობრუნებას ყოველთვის გვერდით ედგა ქ.შ.წ.კ.გ.საზოგადოების წევრი, დიდი პატრიოტი ზაქარია ჭიჭინაძე.

საკვანძო სიტყვები: ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება, ილია ჭავჭავაძე, ზაქარია

ჭიჭინაძე, მაჰმადიანი ქართველები, ეროვნული იდენტობა, განათლება.

Abstract. The 70 s of the 19 th century were an important period in the history of Georgians, as a result of the Russian-Turkish war of 1877-1878, the lost lands of Georgia were joined, in particular, the territory of historical South-Western Georgia. After the political unification, the population of the united territory in the middle of the two imperial states came under their influence. In order to eliminate this uncertainty, for the smooth turnaround of the population of the mentioned territories, for the formation of a national identity for them, a general movement was started in Georgia, which was mainly based on the newly formed (1879) "Society for Spreading Literacy among Georgians", which took upon itself this heavy and rather time-consuming burden. .

The first stage of rapprochement with Muslim Georgians was getting Georgian education for the population. The first step in this regard started in 1880 with the opening of a Georgian school in Batumi. In addition to receiving regular education, the school had a greater workload, the rapprochement of Georgian Christians and Georgian Muslims, including the preparation of the silent confrontation between them, growing into love and mutual respect, and teaching the culture of living together.

The great patriot Zakaria Chichinadze, a member of the K.S.K.G. The new generation of the Ajara population, interested in the past, asked for help: "Help us, take care of us and let us know something"...These words became the main reason for getting closer to Georgian Muslims. In the early 90s, in order to get closer to Georgian Muslims and to find a common language with them, he visited hundreds of villages of Zemo and Kvemo Adjara, Kobuleti, Artaan, Shavsheti, Machakheli, Artvini. Chichinadze lived with them for months. He created a previously unwritten history of this region, published dozens of books about their existence – life, their religion change, their culture. In these years, he was able to make a census of the population of Georgian villages.

This year, in the month of December, the 170 th anniversary of the birth of Zakaria Chichinadze is completed. The theme, which is

based on documents found in the National Archives of Georgia and the National Archives Library, is dedicated to his memory.

In uniting Christian and Muslim Georgians, in overcoming the alienation caused by the religious division in our time and instilling this great love and respect among Georgians, the writing-reading society and one of its honorable members, a Georgian who is extremely in love with his homeland, Zakaria Chichinadze, undoubtedly made a great contribution.

keywords: *Literacy spreading society among Georgians, Ilia Chavchavadze, Zakaria Chichinadze, Muslim Georgians, national identity, education.*

XIX საუკუნის 70-იანი წლები მნიშვნელოვანი პერიოდი იყო ქართველთა ისტორიაში. რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომის დამთავრების შემდეგ, საქართველოს დაკარგული მიწები შემოუერთდა, კერძოდ, ისტორიული სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტერიტორია. პოლიტიკური გაერთიანების შედეგად შემოერთებული ტერიტორიის მოსახლეობა ორი იმპერიული სახელმწიფოს გავლენის ქვეშ მოექცა. ერთის მხრივ იყო რუსეთის იმპერიის დაქვემდებარებაში მყოფი საქართველო და მეორეს მხრივ მათი უმრავლესობის შეგნებაში სამშობლოდ აღქმული ოსმალეთი, რომელსაც მათთვის ეროვნება და რელიგიური რწმენა შეეცვალა. თურქეთის ბატონობის პერიოდში ქართველი ერის და ენის სიძულვილმა, შემოერთებული ტერიტორიებიდან, მათი უმრავლესობა ისევ უკან დააბრუნა. ამ მდგომარეობამ ნათელი გახადა, რომ ოსმალეთის საქართველოდან სამუსლიმანო საქართველოზე გადასვლა, მხოლოდ სახელის ტრანსფორმაცია არ იყო, ეს იყო ქართული საზოგადოებაში აჭარის ახლებურად განსაზღვრის გამოხატულება, აჭარის ახალი ისტორიის დასაწყისი. ქრისტიანი ქართველებისათვის მაჰმადიან ქართველებთან ურთიერთობა, მათ ეთნიკურ კულტურულ განვითარებაზე ზრუნვა, ძალიან რთული და ფაქიზი თემაა.

მათი ეთნიკური იდენტობის შენარჩუნებას საძირკველი XIX საუკუნის ბოლოს ჩაეყარა და დღემდე გრძელდება.

აჭარის შემოერთებას ილია ჭავჭავაძე გამოეხმაურა გაზეთ "ივერიაში" გამოქვეყნებული წერილით "ოსმალის საქართველო" და ამით დასაბამი დაუდო იდენტობის ახალი ფორმას, ქართველის ეროვნულობა, მისს არჩევანსა და ეთნიკურობას უნდა განესაზღვრა და არა რელიგიას: *"...სარწმუნოების სხვადასხვაობა ჩვენ არ გვაშინებს, ქართველმა, თავისი სარწმუნოებისთვის ჯვარცმულმა, იცის პატივი სხვის სარწმუნოებისაც. ამიტომ ისტორიაში არ არის მაგალითი, რომ ქართველს სურვებიყოს ოდესმე სხვის სარწმუნოების დაჩაგვრა და დევნა....არ გვაშინებს მეთქი ჩვენ ის გარემოება, რომ ჩვენ ძმებს ოსმალის საქართველოში მცხოვრებთა, დღეს მაჰმადიანის სარწმონოება უჭირავთ, ოღონდ მოვიდეს კვლავ ის ბედნიერი დღე, რომ ჩვენ ერთმანეთს კიდევ შევუერთდეთ, ერთმანეთი ვიძმოთ, ქართველი ჩვენდა სასიქადულოდ, კვლავ დაუმტკიცებს ქვეყანასა, რომ იგი არ ერჩის ადამიანის სინდისს და დიდი ხნის განმორებულს ძმას ძმურადვე შეითვისებს, თვის პატიოსანს და ღმობიერს გულზედ ძმას ძმურადვე მიიყრდენს თვალში სიხარულის ცრემლმორეული ქართველი...."* ("ივერია", 1877, N 9 ფ. 9).

შემოერთებულ ტერიტორიების მოსახლეობის სულიერი შემობრუნებისათვის, მათში არსებული გაურკვევლობის აღმოსაფხვრელად, მათი ეროვნული იდენტობის ჩამოყალიბებისთვის, მოძმეთა დასახმარებლად ილია ჭავჭავაძემ მოუწოდა ქართველ ერს, გაურკვევლობაში მყოფი მათი ძმებისთვის ხელი გაეწოდებინათ და მნიშვნელოვანი დახმარება აღმოეჩინათ. მთელს საქართველოში მათი დახმარებისთვის საყოვეთაო მოძრაობა უნდა დაწყებულიყო.

იმ წლებში ახლად ჩამოყალიბებულმა (1879 წელი) "ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ" თავის თავზე აიღო ეს მძიმე და საკმაოდ შრომატევადი ტვირთი. მაჰმადიან ქართველებთან დაახლოვების პირველი ეტაპი მოსახლეობისთვის ქართული განათლების მიღება იყო. ჯერ კიდევ 1879 წლის აპრილში, ქ.შ.ნ.კ.გ.საზოგა-

დოების დაარსებამდე ილია ჭავჭავაძე, წერდა:*ეხლა უნდა გაუმართოთ ხელი ამ ახლად დაბადებულს საზოგადოებას და ეალად დავსდოთ, რომ აჭარასა და ქობულეთში რაც შეიძლება მომენტებული შკოლები გაიმართოს. ეს შკოლები სხვა ყოველს საშუალებაზედ მეტად სულით და გულით შემოგვიერთებენ აჭარასა და ქობულეთის ერს და ისევ-ისე ძმურს სიყვარულს ჩამოაგდებენ ჩვენში, როგორც უნინ, იმათ ოსმალოს ჩავარდნის დრომდე ყოფილა"* (გ. ნიორაძე, 1953).

ამ მხრივ პირველი ნაბიჯი 1880 წელს ბათუმში ქართული სკოლის გახსნით დაიწყო. ბათუმის სკოლას ჩვეულებრივი განათლების მიღების გარდა, უფრო დიდი დატვირთვა ჰქონდა: ქართველი ქრისტიანებისა და ქართველი მაჰმადიანების დაახლოვება, მათ შორის არსებული ჩუმი დაპირისპირების, სიყვარულისა და ურთიერთ პატივისცემაში გადაზრდის მომზადება, ერთად ცხოვრების კულტურის სწავლება.

არსებული დაპირისპირებების ფონზე სკოლის შენარჩუნება რამდენჯერმე კითხვის ნიშნის ქვეშ დადგა, როგორც ხალხში ისე ქ.შ.წ.კ.გ საზოგადოებაშიც განწყობა არა ერთგვაროვანი იყო, რადგან საზოგადოების შემოსავლის დიდი ნაწილი ხმარდებოდა ბათუმის სკოლას. საზოგადოების წევრთა ნაწილი ეჭვის თვალთ უყურებდა ბათუმში სკოლის მუშაობას, მათ წარმატებას და პირდაპირ გამოთქვამდა თავის უარყოფით დამოკიდებულებას. სკოლის მუშაობის ერთი წლის თავზე მოწინააღმდეგენი აღნიშნავდნენ, რომ მათ ვერც დედა ენა შეინავლეს და ვერც მათი დაახლოვება მოხდა ქრისტიან ქართველებთანო. ცნობილი პუბლიცისტი და იურისტი დავით აბდუშელიშვილი აღნიშნავდა, რომ თუ, საქართველოს განაპირა რეგიონში უნდა აშენებულიყო სკოლა, რატომ აირჩიეს მაინც და მაინც ბათუმი, სადაც სკოლის მოსაწყობად დიდი თანხა იხარჯება, სადაც ლაზები ცხოვრობენ და არ აირჩიეს სვანეთი. რა თქმა უნდა ამ მოსაზრებას გაცილებით მეტი მომხრე ჰყავდა დაპირისპირებული, ივანე მაჩაბელი ბათუმში სკოლის გახსნას სრულიად ეთანხმებოდა: *"...სკოლის გახსნას ბათუმში ძალიან კარგი შედეგი ჰქონდა.*

იქაური ქართველი მაჰმადიანები, რომელნიც ეჭვის თვალით უყურებდნენ ჩვენს დაწყობილობას, დღეს დიდის ხალისით აძლევენ ყმანვილებს ჩვენს სკოლაში....1500 მანეთი წლიური ხარჯი სრულებით არ უნდა გვებევრებოდეს."... (სცსა, ფ. 481, ა.1, ს.1, ფ. 148). ნიკო ცხვედაძე ყოველთვის თანაუგრძნობდა ბათუმის სკოლას, მის დიდ მნიშვნელობაზე განსაკუთრებული აზრი ჰქონდა: "ბათუმი ის არის იქ დასავლეთ საქართველოში, რაც აქ აღმოსავლეთ საქართველოში ტფილისია, ბათუმი მთავარი ძარღვია იმ მხარეში, სავაჭრო პუნქტები რაიცა ყველა მაზრიდან იყრის თავსა, მე ვადასტურებ, რომ იქ სკოლას მომავალი მოელის.... იქ წმინდა ქართველებიც ბევრია და მათთვის არის საჭირო სკოლა

(ფ. 481, ა51, ს.1 1.ფ.78). ილია ჭავჭავაძე დასაწყისიდანვე მხარს უჭერდა სკოლის არსებობას და მოწინააღმდეგეთ პასუხობდა..."იქნება დღემდე სიმპატია ვერ მიიზიდა გამაჰმადიანებული ქართველებისა ჩვენმა სკოლამ, მაგრამ დღეს თუ არა ხვალე მოიპოვებს იგი მათს თანაგრძნობას. ორი წელიწადი ცოტა დროა ამგვარს საქმეში, მით უფრო რომ იქაური ხალხი ყოველს ეჭვის თვალით უყურებს, მეტადრე ჩვენს სკოლას: ან სარწმუნოებას, ან სჯულს ხომ არ ემუქრებიან ამ სკოლისას. დრო გაივლის და ყოველი ეჭვი გაიფანტება ამ სკოლის შესახებ, ამათს გარდა თვით სკოლაც, ეგეც რომ არ იყვეს სარგებლობას უტანს იქაურს ქართველებს, მოვაჭრეებს, მოხელებს, მაგ. მეგრელებს, გურულებს" (ფ.481, ა.1, ს.1, ფ. 77,78).

ბათუმის სკოლის პირველი მასწავლებელი ალექსანდრე ნანეიშვილი, რომელსაც ყველაზე რთულ დროს მოუწია სკოლაში მუშაობა და რომლის მხრებზეც გადაირა პირველი სასწავლო წლის ტვირთმა, ესმოდა რომ მაჰმადიანი ქართველების ცხოვრებასა და შეხედულებებზე დიდი გავლენა მოეხდინა იმ გარემოს, სადაც საუკუნეების განმავლობაში ცხოვრობდნენ. მან რეალურად შეაფასა ბათუმის სკოლის ირგვლივ არსებული იმჟამინდელი მდგომარეობა...."ვიკითხავთ რამდენად ესმით ბათუმის მხარის ადგილობრივ საზოგადოებას სწავლა განათლების საქმე და მოსალოდნელი

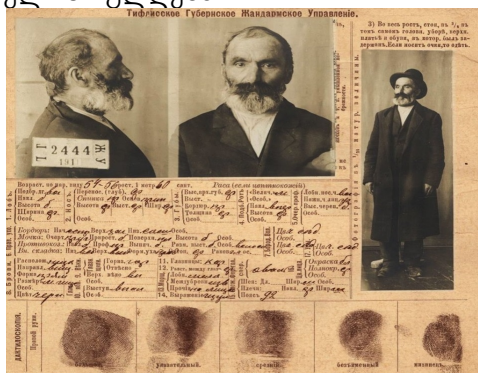
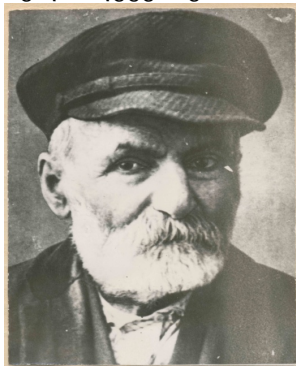
იყო თუ არა თანაგრძნობა შკოლისადმი... პასუხი ასეთია, ბათუმის საზოგადოებას არც ესმით შკოლის საქმე და არც შეეძლო თანაგრძნო. ოსმალთს საქართველოში, არც ერთი სასწავლებელი არ არსებობდა გარდა ერთი მედრესისა, თუ რა იყო ეს მედრესი ადვილად გასაგებია,....ის გარეგანი თანაგრძნობა ნაყოფი იყო ზრდილობისა....ოსმალთს დესპოტურ და უთავბოლო მმართველობას ხალხის ბუნება და ხასიათი გამოუცვლია, ეს ხალხი ყოველივე სხვის მოქმედებას ეჭვით უყურებს, ხალხს ძალით შეუცვალეს სარწმუნოება, დაავინწყეს ეროვნება და საქართველოს საუკეთესო ნაწილი ერთიანად გაანადგურეს და ჩააგდეს უმეცრებასა და სიღატაკეში, რასაკვირველია, ამ ხალხს რომელიც ასე სასტიკად დაუსჯია ისტორიას, გაუუცხოვდა ზნეობა, ხასიათი, რომლის შეცვლა მოითხოვს ბევრ დროს და შრომას არა ერთი პირისა, არამედ რამდენიმესი" (ფ. 481, ა.1, ს. 33, ფ. 45).

ბათუმის ქართული სკოლა და აჭარის განათლებაზე ზრუნვის პირველი ათწლეული წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებისთვის ერთ-ერთი ცხელი წერტილი იყო, არა მხოლოდ ბათუმისთვის, არამედ მთელს საქართველოთვის. ქართულ პრესაში ხშირად ქვეყნდებოდა სტატიები, უფრო მეტად შელამაზებული, რადგან ადგილზე გაცილებით რთული მდგომარეობა იყო. ქართულ განათლებას და საქართველოს სიყვარულს ეწინააღმდეგებოდნენ არა მხოლოდ ბეგები და ალები, არამედ ცარიზმის რუსეთიც, რომელიც ვერ ეგუებოდა ბათუმში ქართული სკოლის არსებობას, ქართული ენის სწავლებას. 1881 წლის (N 224) სკოლის მუშაობის შესახებ გაზეთ "დროებაში" გამოქვეყნებულ სტატიას პასუხად ა. ნანეიშვილმა დაუპირისპირდა პასუხით, სადაც სრულად აღწერა ის რთული მდგომარეობა, რაც ახლად დაარსებული სასწავლებლის ირგვლივ არსებობდა: "1881 წლის N 224 ნომერ გაზეთ "დროებაში" დაიბეჭდა სტატია ბათუმის სკოლაზე, მაგრამ იქ ზოგიერთი ფაქტი არ არის სწორი, კერძოდ სტატიაში ავტორი წერს, რომ ბათუმში ქართული სკოლის გახსნას თანაგრძნობით შეხვდნენ ბეგები, ალები, და თვით ადგილობრივი ადმინისტრაცია, მაგრამ სინამდვილეში ასე

არ არის: „როდესაც მე პირველად ჩამოვედი ბათუმში გავიცანი თითქმის ყველა წარჩინებული ბეგები და ალები; მე მინდოდა შემეტყო თუ რამდენად თანაუგრძნობდნენ იგინი შკოლის საქმეს, ვისაც მათგანს ჩამოვუგდებდი საუბარს შკოლის შესახებ, ყველანი მოხარულნი იყვნენ და მადლობას გვწერავდნენ შკოლის გახსნისათვის, მხოლოდ ერთმა ბეგმა (ხასან ბეგ ბეჟან ოღლიმ) მითხრა, რომ რასაც ჭკუა და გული გრძნობს, ენა ვერ იტყვის, საქმეს ნელა შეჰყევით, თორემ ჩვენს ხალხში ვერა გარიგდება რაო. ჩვენ არეულ დარეულნი ვართ, რა ვიცით ვინ დავრჩებით და ვინ წავალთ. ეს მითხრა ხასან ბეგმა. სხვა ბეგების თანაგრძნობის შემდეგ, ამისთანა აზრი წარმოთქვას ზოგ ქართველთაგანმაც, რომელთაც კარგად გაუცვნიათ ადგილობრივი გარემოებანი. მაგრამ ამათ საუბარს მე ყურადღება არ მივაქციე, რადგან ხალხის უმეტესობა გვიცხადებდა თანაგრძნობას.....თუ რამდენად თანაგვიგრძნობდა ბათუმის მაშინდელი ადმინისტრაციის წარმომადგენელი გუბერნატორი კომაროვი, ეს ვფიქრობ კარგად მოეხსენება “ნერა კითხვის საზოგადოების” მმართველობას, რადგან მე ამ გარემოებაზე ვაუწყე გამგეობას წერილით. როდესაც მე პირველად გამოვეცხადე კომაროვს, მან შემდეგ მოკლე საუბრისა, მითხრა, რომ თუ დასაწყისთან რუსულს ენას არ ასწავლით შეგირდებსო, მე თქვენს შკოლას დაუყოვნებლად დავკეტავო, თქვენ რუსული ენის უსწავლელობით ბავშვებს დაღუპავთ“. შემდეგ მას წინააღმდეგობა არა, მაგრამ არც თანაგრძნობა არ გამოუხატია, მის მიერ შეპირებული მიწა შკოლისთვის დღესაც არ გადასცემია საზოგადოებას.“ (ფ. 481, ა.1, ს. 33, ფ. 44).

ამ პრობლემების გადაჭრას რამდენიმე ათეული წელი დასჭირდა. ქართველთა შორის წერა – კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება იმ ხანებში ერთადერთი კავშირი იყო ქართველი მოწინავე საზოგადოებისა, რომელიც "მრთელს საქართველოში და მრთელს ქართველებში, რომლის წევრნი და დამფუძნებელნი განურჩევლად ზრუნავენ, როგორც ქართველ უკეთილშობილეს სისხლის მქონე თავადისშვილებისთვის, ისე საბრალო გლეხებისთვისაც" (ფ. 481, ა1, საქ. N135, ფ. 9).

როგორც აღვნიშნე ნ.კ.გ. საზოგადოება წლების განმავლობაში ცდილობდა შემოერთებულ ტერიტორიებზე თბილი, მშვიდობიანი, ერთმანეთის პატივისცემით გაჯერებული ურთიერთობის, აჭარელი ქართველების გათვითცნობიერებისათვის და ყველა ქართველისათვის სასურველი ურთიერთობის დამყარებას. საზოგადოების წევრები, ქართული ინტელიგენციის წარმომადგენლები მათი დიდი გულშემატკივარები იყვნენ და თბილისიდან ბათუმში ხშირად ჩადიოდნენ ილია ჭავჭავაძე, იაკობ გოგებაშვილი, ნიკო ცხვედაძე, ივანე მაჩაბელი და სხვები. განსაკუთრებული ყურადღება უნდა შევაჩერო ამ დიდი საქმის წარამატებით დაინტერესებულ და უანგარო ადამიანზე, ცნობილ მწიგნობარსა და საზოგადო მოღვაწეზე ზაქარია ჭიჭინაძეზე, რომლის დაბადებიდან ნელს, დეკემბერში 170 წელი სრულდება.

თბილისის გუბერნიის ჟანდარმერიის სამმართველოს ფონდში
ზაქარია ჭიჭინაძის მონაცემები

სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობასთან დამოკიდებულებაში ზაქარია ჭიჭინაძე ილია ჭავჭავაძის ერთ-ერთ პირველი თანამოაზრე და მისი საქმის მიმდევარი იყო. მისი დიდი ღვაწლის პირველი შეფასებელი გაზეთი "ივერია" იყო: "ბატონი ზ. ჭიჭინაძე მოგზაურობს მარტო, ერთ ხელში ჯოხი უჭირავს და ილღიაში ქართული წიგნები, ანბანი, დედაენა, ლოცვები...არ ერიდება არავითარ დაბრკოლებას, ვით სახელოვანი პეტრე უდაბნოელი; საცა კი მივა, ყველგან ხალხს ესაუბრება, უკითხავს წიგნებს, ასწავლის ანაბანას, ასაჩუქ-

რებს ყრმათა წიგნაკებით.....ხალხი ღმობიერებაში მოდის ამ სურათით და აქეთ-იქით ეპატიჟება, ჩვენც გაგვაბედნიერე, გვანახე და წიგნი გვასწალო.." (ივერია", 1895, N 161).

ამ მხარეში პირველი მოგზაურობის დროს ჭიჭინაძე დარწმუნდა, რომ იქაურობა გაჩანაგებული და კულტურულად ჩამორჩენილი იყო, ამიტომ მათთან მუშაობა დაწყებითი განათლებით უნდა დაეწყო. 80-იანი წლებიდან მრავალი წლის განმავლობაში დროის უმეტეს ნაწილს მათთან ატარებდა. თავისი ნაბეჭდი, მცირე ზომის ქართული წიგნებით მოიარა აჭარის სოფლები. მათში მცირე განათლების შეტანის პარალელურად, სწავლობდა მათ ყოფა-ცხოვრებას, კულტურას და ისტორიას, ეცნობოდა მათ ფოლკლორს, აგროვებდა ხალხში შემორჩენილ საინტერესო ცნობებს, რადგან პრობლემების გადანყვეტა მათი ისტორიის შესწავლის გარეშე შეუძლებელი იყო. 1891-1893 წლებში, მნიგნობარმა პირველ რიგში მაჰმადიან ქართველთა ოსმალეთში გადასახლების შესახებ შეკრიბა ინფორმაცია, ადგილობრივი მოსახლეობის იმ ნაწილისაგან, რომელთაც ჯერ კიდევ მეხსიერებაში ჰქონდათ შემორჩენილი მნიშვნელოვანი ცნობები: *"ეს ცნობები მე შევკრიბე 1891-1893 წლებს, როცა იქ მრავლად ცხოვრობდნენ ისეთი პირნი, რომელთაც გადასახლების შესახებ ყოველივე კარგად ახსოვთ"*. **(ზ. ჭიჭინაძე, 1912, გ.128)**. მან ფეხით შემოიარა ქობულეთის, ზემო და ქვემო აჭარის სოფლები და აქ მოძიებული მასალის საფუძველზე, შეადგინა ინფორმაცია აჭარიდან გადასახლებული მოსახლეობის რაოდენობის შესახებ. 1893, 1894 წლებში ასევე ფეხით შემოიარა ჭოროხის, მურღულის, ლივანის და მაჭახელის ხეობები. მოძიებული მასალა შეაჯერა დედე ალა ნიჟარაძის მიერ 1890 წელს და ბათუმის მუფთის, ჰასან ეფენდი გვერდაძისაგან მიწოდებულ ინფორმაციებთან და ამის საფუძველზე შეძლო დაედგინა სამხრეთ დასავლეთ საქართველოდან გადასახლებული მოსახლეობის რაოდენობა, მის მიერ მოძიებული ინფორმაცია მეტად მნიშვნელოვანი იყო, რადგან ამ მხარეში არც ოსმალეთის მთავრობას და არც მეფის რუსეთს აღწერა არ ჩაეტარებინათ. წიგნში მოცემულია ინფორმაცია სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ყველა მხრი-

დან გასახლებული მოსახლეობის შესახებ: ბათუმიდან გადასახლდა – 5 ათასი სული, ქობულეთ – ჩაქვიდან 10-12 ათასი სული, ზემო აჭარიდან – 8 ათასი სული, ქვემო აჭარიდან 10 – ათასი სული, იმერხევიდან – 5 ათასი სული, შავშეთიდან 10 ათასი სული, მაჭახელიდან – 30 ათასი სული, მურღულიდან – 8 ათასი სული, იმერხევიდან – 5 ათასი სული, შავშეთიდან 10 – ათასი სული, ჩხალთიდან – 5 ათასი სული, არტაანიდან – 25 – ათასი სული, ართვინიდან 4 – ათასი სული, ოლთისიდან – 25 ათასი სული, ფოცხოვიდან – 10 ათასი სული, ჩრიდილიდან (ჩილდირიდან) 5 – ათასი სული". თუმცა ზ. ჭიჭინაძე აღნიშნავდა, რომ მუჰაჯირობაში წასული ადამიანების რაოდენობაზე ზუსტი ინფორმაციის დადგენა შეუძლებელი იყო, რადგან ეს ხალხში შემორჩენილი ზეპირი მონაცემები იყო (ზ. ჭიჭინაძე, 1912, ფ. 42).

გაზეთი "ივერია" პერიოდულად აქვეყნებდა ჭიჭინაძის მოგზაურობის მასალას, მოგზაურობის მცირე ისტორიას, ამით მთელი საქართველო ეცნობოდა ახლად შემოერთებული, გამუსლიმანებული ქართველების ყოფა – ცხოვრებას, მათ წეს ჩვეულებებს, განათლების, გამაჰმადიანების და ახალ ტრადიციებზე გადმოსვლის ფაქტებს. მისი ნაშრომების პრესაში გამოქვეყნების მიზანი იყო მნიშვნელოვანი თანაგრძნობა გამოეწვია ქართულ საზოგადოებაში და მათში სულიერი და მატერიალური დახმარების სურვილი გაეღვიძებინა. სტატიებში გადმოცემულია ამ მოგზაურობების მიზანი, დანიშნულება, მისი დიდი გულისტკივილი გამაჰმადიანებული სოფლების მოსახლეობის მიმართ. ზ. ჭიჭინაძე ყოველი მოგზაურობის შემდეგ მცირე ზომის მოხსენებას აკეთებდა წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოების მიმართ. ციტატად მომყავს 1892 წლის 25 მაისის ქობულეთსა და კინტრიშის მხარეში მოგზაურობის შესახებ მოხსენების ვრცელი ნაწილი, სადაც კარგად ჩანს მისი დამოკიდებულება და მიდგომა გამაჰმადიანებულ ქართველებთან, მისი მუშაობის განსაკუთრებული სტილი:

**ზაქარია ჭიჭინაძე ქართველთა შორის წერა – კითხვის
გამავრცელებელი საზოგადოების წევრებთან**

"შარშან მე წავედი ქუბულეთში, აქედამ ვიმგზავრე კინტრიშის მხარის სოფლებში, სადაც ქართველი მაჰმადიანები ცხოვრობენ. მე თან წავიღე 2500 მეტი წიგნი, 2000 მათებური ლექსები და დანარჩენი სხვა წიგნები. ქოზულეთიდან ამ წიგნების დარიგება დავიწყე, ამ საქმეს ქართველმა მოღლებმა ეჭვის თვალით შეხედეს, ამიტომ მე მათ უახლოვდები ყველა სოფელში,

ძმურს საუბარს ვმართავდი, თავმდავლათ. ვისწავლე მათებური ლოცვებიც... თვით მეც დავდიოდი მეჩეთებში და მათებურად ვლოცულობდი. ამ საქციელმა მე დიდი ნდობა გამიკეთა მათ წინაშე. იგინი პატივს მცემდნენ მე როგორც თათრებთან ახლოს მდგომს თავისუფლად მესაუბრებოდნენ ყოველ თავიანთ საქმეებზე, აქა იქ მეჩეთებში თავისუფლად მაძლევდნენ შესვლის ნებას. ყველა ამეებით ვისარგებლე მე და ქართული წიგნების დარიგება და კითხვა თავისუფლად დავიწყე. პარასკევ დღეს მივდიოდი დიდ სოფლებში, დილის ლოცვას ერთ სოფელში ვესწრებოდი, შუადღეს მეორეში, სალამოს ლოცვებზე მესამეში. ლოცვიდან გამოსვლის

შემდეგ მეჩეთის გალავანში ხაიმს ლექსების კითხვას ეუმართავდი და თან წიგნებს ვარიგებდი....მე ვისაც კი ვაძლევდი წიგნებს მაშინათვე ანბანსაც ვაკითხებდი. რამდენიმე ალაგას საქმე ისე წამივიდა რომ მარჯვენაც და მარცხენაც

მეხვეწებოდნენ და თან ანბანის წაკითხვას....ძრიელ კი ვილ-
ლებოდი. რამდენი წვალეა თრევა და შიში გავიარე, ამას არ
ავნერ. ჩემი საქმეები ნახა განსვენებულმა მ. გურიელმა¹ და
აღტაცებული იყო იმისგან, რომ პატარა მაჰმადიანებს ხელ-
ში ქართული წიგნები ეკავათ. დახმარებაც აღმითქვა, მაგრამ
სიკვდილმა უსწრო და კეთილი საქმე ჩაიშალა.

ქართველ მაჰმადიანთა სოფლებში თითქმის ყოველ ჯა-
მეს გვერდით 1 ცალი მედრესე აქვსთ, სკოლაში ორი ტახტი
ძევს, ზედ სხედან ქართველ მაჰმადიანთა პატარა ბავშვები,
თათრულს ანბანს სწავლობენ. მაგრამ ვაი მათ სწავლას,
სკოლიდამ გამოსვლის შემდეგ ამათ სიტყვა ასოც არ იცი-
ან...საცა კი მივედი, რაც კი ამ მოწაფეებს ქართული წიგნები
წაუკითხე, ამისაგან ივინი სუ აღტაცებაში მოვიდნენ და გა-
დირივდნენ, აღარ იცოდნენ რა ექმნათ, სულ ხელსა და პირში
მვარდებოდნენ და მთხოვდნენ, როგორც ლექსების წაკით-
ხვას, ასევე ქართული ანბანის შესწავლას. ბევრს სოფელში
ბევრს პატარა მოწაფეს დავანწყებინე ანბანის კითხვა და მათ
რამდენიმე წაკითხვის შემდეგ ქართული ასოები ისე დაის-
წავლეს, რომ "ქალვაჟიანის" კითხვაც

დაიწყეს.....როცა მე ქობულეთში დავბრუნდი 7,8 ვერ-
სის შიშორიდან პატარა ბავშვები მომდევდნენ და წიგნების
და ანბანის წაკითხვას მსთხოვდნენ. ეს ნახა ქობულეთში
ბატ. ექ. თაყაიშვილმაც. წელსაც შარშანდელის იმედით სავ-
სემ, მე განვაგრძე წიგნების დაბეჭვდა და მეორედ გამეზავ-
რება" (ფ. 481, ა.1, ს.318, ფ. 13).

ზ.ჭიჭინაძე უანგაროდ ემსახურებოდა ამ დიდ საქმეს.
საკუთარი დანაზოგით მოგროვილი თანხით ბეჭდავდა მცირე
ზომის წიგნებს თანდართული ანბანითა და ისეთი ფორ-
მით, რომელებიც ადვილად გავრცელდებოდა მაჰმადიან
ქართველებში. ეს წიგნები იყო: 1. არსენას ლექსი – 2400
წიგნი; 2. ალექსიანი – 2000 წიგნი; 3. ლოცვები – 2000 წიგნი;
4. თამარ მეფე – 24000 წიგნი 5. დავით აღმაშენებელი – 2400
წიგნი; 6. ქალ – ვაჟიანი – 2000 წიგნი; 7. მაჰმადას ცხოვრება
– 2400 წიგნი; (ფ.481, ა.1, ს. 318, ფ. 13).

პირველი ორი მოგზაურობის შემდეგ ნათელი გახდა, რომ მათთან ასეთ ურთიერთობით სასურველ შედეგს ნელა-ნელა აღწევდა, მაგრამ ასეულობით სოფელში მარტო სიარულით ძნელი იყო, თუნდაც მხოლოდ ანბანის შესწავლა. 1892 წელს ზაქარია ჭიჭინაძემ თხოვნით მიმართა წერა – კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას, რომ ამ კეთილშობილური საქმისათვის მისთვის დაეხმარებინათ ორი ენერგიული ახალგაზრდა, რომლებიც მასთან ერთად გაემგზავრებოდნენ შემოერთებული კინტრიშისა და ქობულეთის სოფლებში... "ორჯერ ქართველ მაჰმადიანებში წასვლამ და რამდენიმე ათასი წვრილი ქართული წიგნების წაღებამ და დარიგებამ საკმარისი ნაყოფი მოიტანა. ეს ყველასთვის ცხადად იქმნა, რადგანაც ამის შესახებ თვითო მათგანივე იწერებთან და აქ და ზოგი ერთ ცნობებს გვატყობინებენ.....დღეს იქ ყველა ითხოვს ჩვენს დახმარებას.....იხვეწებიან გვიშველეთ, გვიპატრონეთ, გაგვაგებინეთ რამე...თორემ ჩვენ ახალი ხალხი ვართ და არაფერი ვიცითო" (ფ.481, ა.1, ს. 279, ფ.11).

ათი წლის განმავლობაში კეთილი მისიით მოგზაურობდა შემოერთებულ ტერიტორიებზე, ზოგჯერ მიუვალ სოფლებშიც. 1894 წელს მის ერთ-ერთ მოხსენებაში ვკითხულობთ: "სამი წლის განმავლობაში მე დავიარე ქობულეთის სოფლები, აჭარის ლივანის, მაჭახელის და ზეგანის. ამ ადგილებში 350 მეტი სოფელი აღმოჩნდა, ყველგან ქართულს ენაზედ ლაპარაკობენ ქართველი მაჰმადიანები. მათი საჭირო სასარგებლო ენა ქართული ენა არის. სიმღერა ტირილი, თამაში და სხვანი სულ ქართულია. წელს მე მივდივარ შავშეთსა და იმერხევში. ეს ადგილები ქართველებისთვის უცნობი ადგილებია, ჩვენ არ ვიცით, თუ დღეს იქ ქართული ენის საქმე რა მდგომარეობაშია და არც ის ვიცით, თუ ამ ადგილებში რამდენი სოფელი ძევს, და სად როგორ სცხოვრობენ ქართველი მაჰმადიანები და ან იქ რა ადგილებია, რა შენობები და რა ძველი ისტორიული ძეგლ-ნაშთები. ჩვენდა სამწუხაროდ არამც თუ მარტოთ შავშეთია, ჩვენთვის უცნო-

ბი, არამედ ოსმალეთის ყოფილ საქართველოს უმეტეს ადგილებიც არ ვიცით" **(481, ა.1, ს. 398, ფ. 55).**¹

ზ. ჭიჭინაძეს კეთილად განწყობილი მაჰმადიანურ სოფლებში ბევრი მონინალმდეგეც ჰყავდა, იყვნენ ისეთი ადამიანები, რომლებიც ქართველ მაჰმადიანებს ქრისტიანი ქართველების წინააღმდეგ აქეზებდნენ, ან უარეს შემთხვევაში ოსმალეთში გადასახლებას ურჩევდნენ. მის ერთ-ერთნიგნში "ქართველ მაჰმადიანთა გადასახლება ოსმალეთში (მუჰაჯირთა ემიგრაცია)", წერდა: "გადმოსახლებულ ქართველ მაჰმადიანთა შორის, დღესაც არიან თითო ოროლა ისეთის ბოროტი პირები, რომელნიც თავიანთ გესლიანი ენით ქართველ მაჰმადიანებს ოსმალეთში გადასახლებას ურჩევენ, მით აბრეყებენ კიდეც მრავალთ, თავიანთ მამა – პაპეულ მიწას – მამულს აცილებენ და მით ჰლუპავენ სამუდამოთ, საყოველთაოდ. ასეთის საქმეებით ცხადათ მტკიცდება, ის რომ დღევანდელი ქართველთა მაჰმადიანთა უმეტესი ნაწილი ღრმა საღათას ფანატიკურის ძილით არის დაძინებული და ამ ძილს მათი მტრები უფრო ავრცელებენ, თავიანთ საძაგელს რჩევას სარწმუნოებისთვის" **(ზ. ჭიჭინაძე, 1912)**. ასეთი მიდგომა ზოგიერთ სოფელში მათთვის სასურველ შედეგს ვერ იღებდა. ამიტომ 1896 წლიდან 1905 წლამდე, ათი წლის განმავლობაში ჭიჭინაძემ შეწყვიტა აჭარაში მოგზაურობა:, „ქართველ მაჰმადიანთა შესახებ გულდანყვეტილი ვიყავით, მათში განათლების და ფანატიკოსობიდან განთავსებისას ვერაფერს ვხედავდით; ბევრი მგ ზავრობის და წერის შემდეგ, ხსენებულს კუთხეში მგ ზავრობას 1896 წლიდან თავი დავანებეთ, მიზეზი თავის დანებების გახლდათ, რომ ჩვენს რამდენიც უნდა სიკეთე გვეთქვა, იგინი მაინც ყველაფერზედ უარს ამბობდნენ; ჩვენი არაფერი სწამდათ, ჩვენი საუბარი უმნიშვნელოდ მიაჩნდათ, არ სწამდათ ეროვნება, შემცნებით თავისი ენა, მწიგნობრობა და სწავლის მი-

¹ მამია გურიელი – ქართველი პოეტი. არის ასზე მეტი ლექსის, ერთი პოემისა და რამდენიმე თარგმანის ავტორი. მისი ყველაზე ცნობილი ლექსია „ადამიანი“. გარდაიცვალა 1891 წლის 25 ივლისს. დაკრძალულია ქუთაისში, არქიელის მთაზე, წმინდა გიორგის ტაძრის ეზოში.

ლება. ყველაფერს ამღვრეულს თვალით უმზერენ, ყველა-
ფერს უარსჰყოფენ, არც ენა, არც სწავლა და არც სამშობლო
ქვეყანა. ჩვენ თათრები ვართ, ჩვენი ენა, წიგნი, ისტორია
სამშობლო თათრისა არის, ყველაფერი თათრულია და ჩვენც
თათრები ვართ. ეს იყო მათი პასუხი და ასეც ოცნებობდნენ,
ამან გული გაგვიტეხა, მიტომ გამოვეთხოვეთ მოგ ზაურობას
და მათთან საუბარს." (ფ.481, ა.1, ს.1004, ფ. 42).

ამ მოგზაურობებმა შედეგი გამოიღო, მოიპოვა
უმდიდრესი მასალა, რომელიც წლების განმავლობაში ჯერ
გაზეთ "ივერიაში" იბეჭდებოდა, ხოლო შემდეგ წიგნებად გა-
მოიცა. ეს არის სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორი-
ის, ეთნოგრაფიის, განათლების, მოსახლეობის გამაჰმადია-
ნების, ოსმალთა ბატონობის და მის წინააღმდეგ აჯანყებე-
ბის შესახებ ფასდაუდებელი ინფორმაცია. ეს იყო ისტორიე-
ბი, რომელიც აცნობდა როგორც ადგილობრივ მოსახლეო-
ბას, ისე მთელს საქართველოს მათ მძიმე ყოფას. მისი ერთ-
ერთი წერილი "ოსმალეთის ყოფილი საქართველო" ინფორ-
მაციას იძლევა იმ დროისთვის მომზადებულ ყველა წიგნზე.
1892 წლისთვის უკვე დაბეჭდილი იყო 1. "სამცხე – საათაბა-
გოს გათათრება" და 2. "აჭარის, ლივანის, მაჭახელის, შავშე-
თის და ქობულეთის გათათრებ", 28 წიგნი კი გამზადებული
იყო დასაბეჭდად:

1. ისტორია ოსმალთა საქართველოსი;
2. ახმედ ფაშა ხიმშიაშვილი და მისგან სამცხის ავტონომიის
თხოვნა 1827 წ.;
3. ქართველ მაჰმადიანთა გვარის ფაშები 1639-1879;
4. ალი ფაშა თავდგირიძე და მისი გვარის ლალატი საქართვე-
ლოს წინაშე;
5. ქართველ მაჰმადიანთა თანამედროვე პირნი და ქართვე-
ლობის პატივისმცემელნი;
6. სასულიერო წოდება და ქართველ მაჰმადიანთა 1640-1905
წლამდის;
7. მედრესე და მექთეები, ანუ ქართველ მაჰმადიანთა თათ-
რული სკოლები 1670-წ;

8. გურჯისტანის ქალი და მრავალცოლიანობა ქართველ მაჰმადიანებში.
9. რა ენით უნდა განათლდნენ ქართველ მაჰმადიანთ შვილები;
10. თამარ დედოფალი და მასზედ დარჩენილი ძველი ამბები და ლეგენდები;
11. ერუშეთის (არტაანი, არდაგანი) გათათრება და ქართული ენის დაკარგვა;
12. ლაზისტანი და ჭანეთი, აღწერა ხალხის გათათრების და ლაზური ენის;
13. შავშეთი და იმერხევი და ქართული ენის ვითარება;
14. ცრუმორწმუნოება ქართველ მაჰმადიანთა და მათი ცხოვრების იარები;
15. კინტრიშის ხეობა და ბათუმის დაარსების ისტორია;
16. მურღულის ხეობა, იქაური მადნეულობა და ქართველი მაჰმადიანები;
17. ზეგანი და ქართველ მაჰმადიანთა სოფლების და ხალხის აღწერა;
18. აჭარა აღწერა სოფლების, ხალხის და ძველი გვარების, ბეგების და სხვანი.
19. მუჰაჯირი. ანუ გადასახლებულნი ოსმალეთში. სად რა ადგილებში ცხოვრობენ;
20. მაჭახელი. სოფლები, ხალხი და ძველად მაჭახლური იარაღის კეთება;
21. ლივანა, ანუ ლივანის ხევი. ესე იგი მთელი ჭოროხის ხეობა;
22. საფარ ფაშა ჯაყელი, როგორც პირველი გათათრებული და გამთათრებელი მათი;
23. ფუხარა, ანუ ხელმოკლენი და შეუძლონი ქართველ მაჰმადიანებში;
24. ხელოსნობა, ვაჭრობა და სხვადასხვა საქარხნო და სავაჭრო საქმეები მათში;
25. გემების, ნაგების და ხომალდების კეთება ლივანსა და ლაზისტანში;

26. დღეინდელი რიცხვი ქართველ მაჰმადიანების და მათში ქართული ენა;
27. სახალხო ლექსები, ანდაზები, შაირები და სიმღერები;
28. ძველებური ამბები, ლეგენდები, და გადმოცემანი მათ წინაპართ შესახებ; (ფ. 481, ა.1, ს.1004, 42).

მისმა ათწლიანმა დაულალავმა მუშაობამ სასიკეთო შედეგი გამოიღო, 1905 წელს ჩასულს სულ სხვა სურათი დახვდა: "1905 წ. ზაფხულს, განგებ წავედი აჭარაში, ამ წასვლას თავისი მიზეზი ჰქონდა. ჩემდა მოულოდნელად სურათი შეცვლილი დამხვდა, ცხოვრებას თურმე დიდად უმოქმედია მათზედ. ივინი მცირედ ფანატიკობიდან გამოსულან, თვალი გაუხელიათ, ქართული წიგნების კითხვა დაუწყიათ. წიგნებთ შორის მათში გავრცელებულა თვით ახალ დროის წიგნებიც ასეთი წიგნები გავრცელებულია უფრო ისეთ პირობებში, რომელთაც ოდესმე ბათუმის რომელიმე ქარხანაში უმუშავნიათ.....ყველა ამ საქმეთა მიხვედრის და აღორძინების დასაწყისის მიზეზი გახლავან ბათუმში მცხოვრებ ახალ საქმის მოღვაწე ქართლთ მამულის შვილები, რომელთაც ბათუმის მუშებს დიდი სამსახური გაუწიეს, მათში ბევრი რამ განავრცეს და თვალი აუხილეს"....(ფ.481,ა.1, ს.1004, ფ.42).

1908 წელს ესტუმრა ლაზეთს. იქაური მოსახლეობის ისტორიასა და ეთნოგრაფიაზე მის რამდენიმე წიგნშია მოთხრობილი, იმდროინდელ პრესაში არაერთხელ დაბეჭდილა სტატიები ლაზეთის მოსახლეობის გამაჰმადიანებასა და მათ ყოფაზე. მაგრამ ახლა ნ.კ.გ. საზოგადოებისადმი წარდგენილ მის ერთ-ერთ მოხსენებას შევეხები, რომელიც 1908 წლით არის დათარიღებული. მოხსენებაში ზოგადად არის აღწერილი იმდროინდელი ლაზეთის მდგომარეობა. ლაზ მოსახლეობისგან მიღებული ინფორმაციით, ოსმალეთის მთავრობას სასულიერო პირების დახმარებით 1855 წლიდან ლაზური ენის აეკრძალათ, ისე რომ ქალები სახლშიც აღარ ლაპარაკობდნენ ლაზურად. ყველგან ოსმალური ენა ისმოდა. მისთვის აქვე გახდა ცნობილი, რომ "რუსეთის ლაზისტანის" საზღვარზე მომუშავე ილია გვრამაძის მეუღლეს ალექსანდრა გვრამაძეს პატარა სკოლა ჰქონდა გახსნილი და 12 წლის განმავლობაში

ლაზურს ასწავლიდა. "ამ სათნო, პატარა ადამიანმა ბევრ ლაზს შეაწავლა ქართული. მისგან ბევს შეუწავლია ქართული, არა მხოლოდ "რუსეთის ლაზისტანში" არამედ "ოსმალის ლაზისტანშიც." ზაქარია ჭიჭინაძე ქ.შ.ნ.კ.გ. საზოგადოებას ალექსანდრა გვარამაძისათვის სთხოვდა დამხმარე პირისა და წიგნების გაგზავნას. ამავე მოხსენებაში ჭიჭინაძე ითხოვდა ოსმალის ლაზისტანში ვინმე ენერგიულ, ამ საქმეზე შეყვარებულ ახალგაზრდის გაგზავნას, რომელიც ადგილზე შეაგროვებდა ფოლკლორის და მათი ყოფა ცხოვრების ამსახველ საინტერესო მასალას, დაეხმარებოდა მათ ქართული და ლაზური ენების შესწავლა – აღდგენაში: "ასეთი პირის გაგზავნით დიდ საქმეს გავაკეთებთ, პირველი: ლაზთა შორის გავრცელებული ქართული წერა – კითხვა, მეორე შეიკრიბება აურაცხელი ძველებური ამბები, ლეგენდები, ზღაპრები და სხვა გადმოცემები" (ფ. 481, ან.1, ს.1004, ფ. 40).

დაუსრულებლად შეიძლება ზაქარია ჭიჭინაძის მუშაობაზე, მის ღვაწლზე ლაპარაკი, მაგრამ ისევ მივუბრუნდები მის ჩანაწერებს: "მადლობა ღმერთს, რომ ამას მოვესწარი, გულ დაწყვიტილთ მოგვეცა იმედი ჩვენის მოძმეთა დიდი ხნის დაძინების შემდეგ განღვიძებისა. ეხლა ჩვენს ზნეობრივს ვალს შეადგენს, რომ ვისარგებლოდ ქართველ მაჰმადიანთ თუნდ მცირე ნაწილის თვალთ გახილებით და რაც შეიძლება დროით მივანოდოთ ისეთი წიგნები, რაც კი მათ კარგად გააცნობს, როგორც ჩვენ წინაპართ ვითარებას და ცხოვრებას, ისე იმასაც თუ მათს მამა-პაპებს რა წვალებით და ტანჯვით მიუღიათ ისლამი, რა ბრძოლით და სისხლის ცრემლის ღვრით დაუთმიათ თავიანთი სამშობლო ისლამთათვის, თავიანთი ვინაობა, ენა მწიგნობრობა და მის ნაცვლად როგორ შეუყვარებიან და შეუთვისებიან თავის მოსისხარ მტერთ ენა, მწიგნობრობა და ზნეხასიათები. ვიტყვით იმასაც, რომ ეს წიგნები ქართველ მაჰმადიანთ მოზარდ თაობას მარტივად შეუწყობს ხელს. ეს წიგნები მათში უადვილესად გაარკვევს გზას, მერე სამშობლო ვინაობის ცნობებით აღსილნი პოლიტიკურსა და ეკონომიურს ასპარეზზედ ადვილად გამოვლენ" (ფ.481, ა.1, ს.1004, ფ.42).

ზაქარია ჭიჭინაძის მოღვაწეობა, მისს მიერ გაკეთებული დიდი საშვილიშვილო საქმე ბევრმა შეაფასა, მაგრამ ამ შემთხვევაში მე გამოვიყენებ ეთერ ბერიძის შეფასებას: *ზ. ჭიჭინაძეს, სამშობლოსა და მშობლიურ ხალხზე უსაღვროდ შეყვარებულ კაცს, განსაკუთრებული ამაგი მიუძღვის აჭარისა და ტაო-კლარჯეთის მოსახლეობის დედა – საქართველოს მოსახლეობასთან დაახლოვებისა და ურთიერთობის აღდგენის რთული პროცესების დაძლევაში... ზაქარია ჭიჭინაძემ, ორივე მხარის გულში ჩაიხედა და კალმით, სიტყვით და საქმით ხელი შეუწყო, რომ ერთისხალხორც მოსახლეობას შორის ჰაერი გამთბარიყო და გამსუბუქებულიყო (ე.ბერიძე, 2013, 6).*

დიახ ასეა, ქრისტიანი და მაჰმადიანი ქართველების გაერთიანებაში, თავის დროზე ჩვენში რელიგიური დაყოფით გამოწვეული გაუცხოვების დაძლევაში და ამ დიდი სიყვარულისა და პატივისცემის დანერგვაში, უდავოდ დიდი წვლილი შეიტანეს ქართველთა შორის წერა – კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ და მისმა ერთ-ერთმა საპატიო წევრმა, სამშობლოზე უზომოდ შეყვარებულმა ქართველმა, ზაქარია ჭიჭინაძემ.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. სცსა, საისტორიო ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფ. 481, ა.1, ს. NN 2, 33, 135, 279, 318, 328, 398, 1004, 1875;
 2. გაზეთი "ივერია", 1877წ., N 9; 1895წ., N 161;
 3. ზ. ჭიჭინაძე, "ქართველ მაჰმადიანთა დიდი გადასახლება ოსმალეთში, მუჰაჯირი – ემიგრაცია", 1912, ტფილისი;
 4. ე. ბერიძე, ნიგალი, თბილისი, 2009;
 5. გ. ნიორაძე, სახალხო განათლების ქართველი მოღვაწეები და სახალხო მასწავლებლები, კრებული, თბილისი, 1953.
- თემამი გამოყენებულია კინო ფოტო-ფონო ცენტრალურ არქივსა და თბილისის გუბერნიის ჟანდარმერიის სამმართველოს ფონდში დაცული ფოტო მასალა.

ჯემალ კარალიძე
Jemal Karalidze
მალხაზ ჩოხარაძე
Malkhaz Chokharadze

აფხაზთა პირველი დასახლებები აჭარაში
The first Abkhazian settlements in Ajara

აბსტრაქტი. კავკასია თავისი განსაკუთრებული გეო-პოლიტიკური მდებარეობის გამო ოდითგან იყო მსოფლიოში გავლენისათვის მეზრდოლ ძლიერ სახელმწიფოთა სამიზნე. XVI საუკუნიდან კავკასიაში გავლენის მოსაპოვებლად აქტიური პოლიტიკის გატარებას იწყებს რუსეთი. მისი მეტოქეობა კავკასიის მანამდელ ჰეგემონებთან – ოსმალეთთან და ირანთან გადამწყვეტ ფაზაში შევიდა XVIII საუკუნეში. რუსეთმა ისარგებლა XVIII-XIX საუკუნეების მიჯნაზე შექმნილი ხელსაყრელი საერთაშორისო ვითარებით, კავკასიელი ხალხების მდგომარეობით და რეგიონში გადამწყვეტ უპირატესობას მიაღწია.

XIX საუკუნის დასაწყისში ამიერკავკასიაში რუსეთის შემოღწევის შემდეგ დღის წესრიგში აქტიურად დადგა აფხაზეთის სამთავროს საკითხი. რუსეთისა და ოსმალეთის მძაფრმა დაპირისპირებამ განსაზღვრა XIX საუკუნის პირველ ნახევარში აფხაზეთის სამთავროს ბედიც. 1864 წლის 12 ივლისს აფხაზეთის სამთავრო გააუქმეს, ხოლო მისი უკანასკნელი მთავარი მიხეილ შარვაშიძე რუსეთში გადაასახლეს. მალე ცხადი გახდა რუსეთის მიზანი – აფხაზეთის, როგორც შავიზღვისპირეთის მეტად მნიშვნელოვანი და სტრატეგიული ნაწილის, იმპერიის ინტერესებისამებრ მოწყობა, რასაც 1867 წელს აფხაზთა იძულებითი მასობრივი მუჰაჯირობა მოჰყვა.

აფხაზეთიდან იძულებით მუჰაჯირად წამოსულთა მნიშვნელოვანი ნაწილი აჭარაში დამკვიდრდა. აჭარაში აფხაზთა გადმოსახლება სხვადასხვა მიზეზით მუჰაჯირობამდე გაცილებით ადრე, XVIII საუკუნის მიწურულიდან დაწყებული. თუმცა, დღეს აჭარაში დამკვიდრებულ აფხაზთა ძირი-

თადი ნაწილის წინაპრები სწორედ XIX საუკუნის 60-70 – წლებში გადმოსახლებულან. არაერთი გვარი მთლიანად აყრილა და წამოსულა აფხაზეთიდან. ზოგი ამ გვარის წარმომადგენელი დღეს აფხაზეთში აღარ ცხოვრობს. ამას ადასტურებენ აჭარაში მცხოვრები კუდებების, ატრუშების, ხოხბების შთამომავლები.

აფხაზთა აბსოლუტური უმრავლესობა ბათუმსა და მის შემოგარენში (დღევანდელი ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტი): ბარცხანა, „გოროდოკი“, ანგისა, მინდა, ადლია, ფერია, სალიბაური, სამება, კახაბერი, ჭარნალი.. დამკვიდრებულან. ადგილობრივმა მოსახლეობამ თბილად მიიღო გადმოსახლებულები. თითქმის საუკუნე ნახევარია აჭარაში ერთად ცხოვრობენ ქართველები და აფხაზები და დღემდე არ ყოფილა ეთნიკურ ნიადაგზე დაპირისპირების ფაქტიც კი.

საკვანძო სიტყვები: *აფხაზეთი, აჭარა, აფხაზები რუსეთი, ოსმალეთი, კავკასია*

Abstract. Due to its special geopolitical location, the Caucasus has always been a prominent target of powerful states fighting for influence in the world. From the 16th century, Russia began to pursue an active policy to gain influence in the Caucasus. Its rivalry with the previous hegemony of the Caucasus – Ottoman and Iran entered a decisive phase in the 18th century. Russia took advantage of the favorable international situation created at the turn of the 18th-19th centuries, the state and mood of the Caucasian peoples, and achieved a decisive advantage in the region.

At the beginning of the 19th century, after the penetration of Russia into Transcaucasia, the issue of the Principality of Abkhazia was actively on the agenda. In the first half of the 19th century, the intense conflict between Russia and the Ottoman Empire determined the fate of the principality of Abkhazia. On July 12, 1864, the principality of Abkhazia was abolished, and its last head, Mikheil Sharvashidze, was exiled to Russia. Russia's goal soon became clear – to arrange Abkhazia, as a very important and

strategic part of the Black Sea coast, according to the interests of the empire, which was followed by the forced mass emigration of Abkhazians in 1867.

A significant part of the forced emigrants from Abkhazia settled in Adjara. Migration of Abkhazians to Adjara for various reasons started long before the emigration, from the end of the 18th century. However, the ancestors of the main part of the Abkhazians who settled in Adjara today immigrated in the 60-70s of the 19th century. Several families were completely abandoned and left Abkhazia. Some representatives of this family no longer live in Abkhazia. This is confirmed by the descendants of Kudbes, Atrushbes, and Khokhbes living in Adjara.

The absolute majority of Abkhazians settled in Batumi and its surroundings (present-day Khelvachauri municipality): Bartskhana, "Gorodok", Angisa, Minda, Adlia, Feria, Salibauri, Sameba, Kakhaberi, Charnali... The local population warmly welcomed the emigrants. Georgians and Abkhazians have been living together in Adjara for almost a century and a half, and until now there has not even been a fact of confrontation on ethnic grounds.

Key words: *Abkhazia, Ajara, Abkhazians, Russia, Ottoman Empire, Caucasus*

კავკასია, როგორც ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი გეოსტრატეგიული რეგიონი, უძველესი დროიდან იყო მსოფლიოში გაბატონების მოსურნე ახლო თუ შორეული ძლიერი სახელმწიფოების პირველხარისხოვანი სამიზნე.

XVIII საუკუნიდან კავკასიაში გაბატონებისათვის ბრძოლაში ირანსა და ოსმალეთთან ერთად აქტიურ ბრძოლას იწყებს გაძლიერებული რუსეთის სახელმწიფო. XVIII საუკუნის მანძილზე რუსეთმა მნიშვნელოვან წარმატებებს მიაღწია . „ამ პერიოდში რუსეთის იმპერია გახდა უდიდესი ევრაზიული სახელმწიფო , ძლიერი არმიითა და ფლოტით“ (Россия и Восток 2002:336) . რუსეთის პოზიციების განმტკიცება შავი და კასპიის ზღვების აუზში აუცილებლად მოითხოვდა საქართველოსთან ურთიერთობის განმტკიცება-გაღ-

რმავეებს. „რადგან საქართველო ამოდენა რეგიონში ერთადერთ ქრისტიანულ ქვეყანად რჩებოდა, რომელსაც სახელმწიფოებრიობა ჯერ კიდევ შენარჩუნებული ჰქონდა და, შესაბამისად, პოლიტიკურ დასაყრდენად გამოდგებოდა. საქართველოს რუსეთისათვის სტრატეგიული პლაცდარმის ფუნქცია უნდა შეესრულებინა წინა აზიაში პოლიტიკურ-ეკონომიკური გაბატონების დასახული ამოცანის განხორციელების პროცესში. სხვა რეალური მოკავშირე, რეალური დასაყრდენი მას ამ რეგიონში არ გააჩნდა.“ (სამსონაძე 1988:26-27).

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ რუსეთი ძლიერდებოდა მაშინ, როცა მისი ძირითადი მეტოქეები კავკასიაში – ირანი და ოსმალეთი -სუსტდებოდნენ. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო რუსეთის ძირითადი მეტოქის, ოსმალეთის დასუსტება.

რუსეთის წარმატებები კავკასიაში ფაქტიურად ევროპის სახელმწიფოების პასიურობის შედეგიც იყო. „დასავლეთის სახელმწიფოები XVIII საუკუნის 80-იან წლებშიც სათანადოდ ვერ აფასებდნენ რუსეთის აღმოსავლური პოლიტიკის მოსალოდნელ შედეგებს. ამაზე მეტყველებს რუსეთის მიერ ყირიმის უმტკივნეულოდ მიერთება და გეორგიევსკის ტრაქტატის დადება“ (ჩხეიძე 2002 :223).

ამით რამდენიმე საუკუნოვანი დაპირისპირება კავკასიაში XIX საუკუნის დამდეგს რუსეთის გამარჯვებით დასრულდა. სამწუხაროდ, კავკასიის პოლიტიკური ერთეულები უფრო დიდი პოლიტიკის ობიექტები აღმოჩნდნენ, ვიდრე სუბიექტები (Дегоев 2001 : 50). ოსმალეთისა და ირანის მცდელობა გამოესწორებინათ მდგომარეობა, უშედეგო აღმოჩნდა. 1804-1813, 1826-1828 წლების რუსეთ-ირანისა და 1806-1812, 1828-1829 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომების შედეგად რუსეთმა არათუ შეინარჩუნა, არამედ კიდევ უფრო გააფართოვა და განიმტკიცა პოზიციები კავკასიაში. იგი ენერგიულად შეუდგა სრული ბატონობის დამყარებას, რაშიც მოხერხებულად იყენებდა ადგილობრივ პოლიტიკურ ერთეულთა შორის დაპირისპირებას.

XIX დასაწყისში რუსეთის პოზიციების გაძლიერებამ კავკასიაში აფხაზეთის მთავარს საგარეო ორიენტაციის შეცვლისაკენ უბიძგა. ქელემ ბეგ შარვაშიძე ხვდებოდა, რომ ადრე თუ გვიან აფხაზეთის ჯერიც დადგებოდა (ქორთუა 1964 : 109) . დაასწრო რა მოვლენებს, 1806 წ. მაისში მან რუსეთის ხელისუფლებას მფარველობაში მიღების თხოვნით მიმართა. იმავე დროს აფხაზეთის მთავარი დაუახლოვდა სამეგრელოს სამთავროს.

1806 წ. ივნისში ქელემ-ბეგმა რუსეთის მფარველობაში შესვლის საკითხის განსახილველად ლიხნში სახალხო ყრილობა მოიწვია. ყრილობამ რუსეთზე ორიენტაციის საკითხში მთავარს მხარი დაუჭირა. 1806 წ. დეკემბერში სულთანმა სელიმ III რუსეთს ომი გამოუცხადა, რამაც აფხაზეთში ვითარება დაძაბა. მთავრის ხელისუფლებისათვის ბრძოლა დაიწყო ქელემ-ბეგის ვაჟმა ასლან-ბეგმა, რომელმაც 1808 წელს მამა მოკლა. პროცესებში რუსეთი ჩაერია და 1810 წელს ალექსანდრე I საფარ-ბეგ (გიორგი) შარვაშიძე დაამტკიცა აფხაზეთის მთავრად მემკვიდრეობის უფლებით, რუსეთის იმპერიის მმართველობის ქვეშ (Дзидзария 1988:48-49) .

რუსეთის დესანტმა 1810 წლის 10 ივლისს დაამარცხა სოხუმში განლაგებული ოსმალური გარნიზონი და ქალაქს დაეუფლა. ოქტომბერში გიორგი შარვაშიძეს საზეიმოდ გადაეცა სამთავრო ნიშნები, მან დაიფიცა რუსეთის ერთგულებაზე, რითაც გაფორმდა აფხაზეთის სამთავროს რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში შესვლა (აფხაზეთის ასსრ ისტორიის ნარკვევები 1960:140 ; დუმბაძე 1957: 215-223) .

ოსმალეთი დაჟინებით ცდილობდა აფხაზეთის დაბრუნებას, რაც კიდევ უფრო ამწვავებდა ისედაც რთულ ვითარებას. 1821 წ. მთავარი გიორგი შარვაშიძე გარდაიცვალა. რუსეთის მხარდაჭერით მთავრის ტახტი გიორგის არასრულწლოვანმა ვაჟმა დიმიტრიმ დაიკავა (1821-1822 წწ.), მაგრამ მცირე ხნით, იგი ბიძის, ასლან-ბეგის დავალებით მოწამლეს. რუსეთის აქტიური მხარდაჭერით მთავარი გახდა გარდაცვლილი დიმიტრის ძმა მიხეილ შარვაშიძე(1823-1864 წწ.). მას ბედმა აფხაზეთის უკანასკნელი მთავრობა არგუნა.

ყირიმის ომის პერიოდში აფხაზეთის მთავარმა მიხეილ შარვაშიძემ რუსეთს დიდი სამსახური გაუწია, რისთვისაც იმპერატორმა იგი თეთრი არწივის ორდენით დააჯილდოვა. ამის მიუხედავად, 1856 წელს კავკასიის მეფისნაცვალმა ნ. მურავიოვმა ყირიმის ომის დროს თითქოს მიხეილ შარვაშიძის ღალატის გამო აფხაზეთის სამთავროს გაუქმების საკითხზე შუამდგომლობა აღძრა, მაგრამ იმპერატორმა ეს შუამდგომლობა არ მიიღო. რადგან ომი ჩრდილოეთ კავკასიაში გრძელდებოდა, ამიტომ ცარიზმს მიხეილ შარვაშიძე ჯერ კიდევ სჭირდებოდა. თუმცა ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიის დაპყრობის შემდეგ ვითარება შეიცვალა, რამაც განსაზღვრა აფხაზეთის სამთავროს მომავალი. რუსეთის გეგმა, შავი ზღვის აფხაზეთის სანაპიროზე კაზაკების დასახლებას ითვალისწინებდა. მისი განხორციელება მთავრის ხელისუფლებისა და მინისტრთა მრავალმა წევრმა მოსახლეობის პირობებში შეუძლებელი იქნებოდა (Дзидзария 1982:250-252) ამიტომ ალექსანდრე II მიიღო აფხაზეთის მთავრის განთავისუფლებისა და აფხაზეთში რუსული მმართველობის შემოღების გადაწყვეტილება (სცსსა, ფ. 416, ა. 3, ს. 177, ფურც. 48) . თუ რა მიზანი ჰქონდა ცარიზმს აფხაზეთში ცხადყოფს ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორის დ. სვიატოპოლსკ-მირსკის კავკასიის არმიის მთავარი შტაბის უფროსის კარცოვისადმი 1864 წ. გაგზავნილი წერილი: „თუ აფხაზების ნაწილი სამთავროს გაუქმების შემდეგ თურქეთში გადასახლებას მოისურვებს, ჩვენ ამას ხელი არ უნდა შევეშალოთ“ (ჯანაშია 1988:7). რუსეთის პოლიტიკა აფხაზეთში (მისი სრული კოლონიზაცია – ჯ.კ. მ.ჩ.) არც შემდეგ შეცვლილა. სოხუმის ოკრუგის უფროსი 1900 წელს ქუთაისის გუბერნატორს მიმართავდა: „რუსეთის კოლონიზაციას მხარეში (აფხაზეთში – ჯ.კ., მ. ჩ.) პოლიტიკური თვალსაზრისით აქვს დიდი სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობა. მით უფრო, რომ აფხაზები, როგორც ოკრუგის ძირითადი მოსახლეობა, დღემდე რჩება უკიდურესად დაბალკულტურულ ეროვნებად განვითარების დონით, მერყევია რელიგიური რწმენით, არაერთხელ გამოავლინა თავისი პოლიტიკური არაკეთილსაიმედობა... ეს მოითხოვს გან-

საკუთრებულ ყურადღებას, საუკეთესო საშუალებად უნდა ვცნოთ მხარის კოლონიზაცია რუსი მოსახლეობით“ (ქცა, ფ. 186, ა. 1, ს. 69, ფურც. 11-12) .

1864 წ. 12 ივლისს აფხაზეთის სამთავრო გააუქმეს, ხოლო მთავარი მიხეილ შარვაშიძე, ვორონეჟში გადაასახლეს. იგი 1866 წ. გარდაიცვალა, ანდერძისამებრ აფხაზეთში ჩამოასვენეს და მოქვის ტაძარში დაკრძალეს (ხორავა 2011:280-284) .

აფხაზეთის სამთავროს გაუქმების შემდეგ შემოღებული მმართველობის სფეროში რუსეთის მოხელეთა მხრიდან ადგილობრივთა თავისებურებისა და ინტერესების გაუთვალისწინებლობამ აფხაზთა დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია. აჯანყება 1866 წ. 26 ივლისს სოფ. ლიხნში დაიწყო. ხელისუფლებამ სასწრაფო ღონისძიებები მიიღო აჯანყების ჩასახშობად. აჯანყების ჩახშობის შემდეგ გაჩნდა აფხაზთა თურქეთში გადასახლების დასაბუთებაც. ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორი მიუთითებდა: „არსებობს მხოლოდ ერთი რადიკალური საშუალება სოხუმის განყოფილების მხრიდან ყოველგვარი სამიშროების აღმოსაფხვრელად. ესაა აფხაზეთის მოსახლეობის თურქეთში გასახლება“ (სცსსა, ფ. 545, ა. 1, ს. 91, ფურც. 23).

რუსეთისა და ოსმალეთის თანამშრომლობა აფხაზებისა და სხვა კავკასიელი ხალხების მუჰაჯირობის საქმეში შემთხვევითი არ ყოფილა. თუ რუსეთი აბორიგენი მოსახლეობის გასახლებით კოლონიზაციის საქმეს „ანესრიგებდა“, თურქეთს სურდა მთიელები დაებინავებინა დაუსახლებელ და ნაკლებად დასახლებულ ადგილებში, აგრეთვე რუსეთის საზღვრისპირა რაიონებში. რომელთაც სულთანი გამოიყენებდა როგორც იმპერიაში მიმდინარე ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის ჩასახშობად, ისე რუსეთის წინააღმდეგ მოსალოდნელ ომში (აჩუგბა, 1988:15).

აფხაზთა გადასახლების პირველი ტალღა განხორციელდა 1867 წელს. მთავრობამ „გეგმა“ ბოლომდე ვერ შეასრულა – დაგეგმილი 4500 ოჯახის ნაცვლად ოსმალეთში გადასახლდა 3358 ოჯახი, 19.342 სული (სცსსა, ფ. 545, ა. 1, ს. 91, ფურც. 205-250; ხორავა 2011:73). სამწუხაროდ, აფხაზთა გა-

დასახლების პროცესი ამით არ დასრულებულა. რუსეთს სურდა ახლად შეერთებული მხარე ეკონომიკური და დემოგრაფიული თვალსაზრისითაც აეთვისებინა, რათა იგი იმპერიის ორგანულ და განუყოფელ ნაწილად გადაექცია. რისთვისაც აუცილებელი იყო ფართომასშტაბიანი კოლონიზაცია, სწორედ ეს იყო კავკასიის არაერთი ერის, მათ შორის აფხაზთა მშობლიური ადგილებიდან აყრისა და ოსმალეთში გადასახლების – მუჰაჯირობის ძირითადი მიზეზი.

მშობლიური მიწიდან განდევნილი აფხაზები ძირითადად სახლდებოდნენ ოსმალეთის იმპერიის საზღვრებში, მათ შორის ამჟამინდელი სირიის, იორდანის, თურქეთის, ეგვიპტის და სხვა ტერიტორიებზე. მუჰაჯირთა გარკვეული ნაწილი სხვადასხვა მიზეზის გამო დამკვიდრდა აჭარაში. აფხაზთა პირველი დასახლებები აქ გაჩნდა ჯერ კიდევ XIX საუკუნის პირველ ნახევარში (ჭიჭინაძე 1912:169).

მკვლევართა აზრით, აფხაზთა პირველი დასახლებები აჭარაში XIX ს. პირველ ნახევარში დაწყებული (ზ. ჭიჭინაძე, თ. აჩუგბა...), ჩვენ მიერ შეკრებილი საველე მასალებით აშკარა ხდება, რომ აფხაზები აჭარაში უფრო ადრეც ყოფილან დასახლებული (მაგ., ცნობილი ბათუმელი ექიმის, თენგიზ შერვაშიძის მონათხრობით, შერვაშიძეები აჭარაში XVIII საუკუნის 80-იანი წლებიდან დამკვიდრებულან. მაგრამ აშკარაა, რომ აჭარაში მცხოვრები აფხაზების ძირითადი ნაწილი ე.წ. დიდი მუჰაჯირობის დროს – XIX საუკუნის 60-70-იან წლებში გადმოსახლებულა. ამას ადასტურებს ჩვენ მიერ შეკრებილი საველე მასალებიც).

აჭარაში აფხაზთა პირველი დიდი ჯგუფი გამოჩნდა 1867 წელს, მას შემდეგ, რაც რუსეთის ხელისუფლებამ ჩაახშო 1866 წლის აჯანყება და მოსთხოვა აფხაზეთის მოსახლეობას თურქეთში გადასახლება. მაშინ აჭარა ჯერ კიდევ შედიოდა ოსმალეთის შემადგენლობაში. აფხაზების ნაწილი დასახლდა რეგიონში, რომელიც კლიმატურ-გეოგრაფიულად ძალიან ჰგავს აფხაზეთს. მათ არჩევანს, ალბათ, ისიც განაპირობებდა, რომ აფხაზები ქართველ ხალხს მოძმე ერად აღიქვამდნენ და მანამდეც ჰქონდათ მათთან თანაცხოვრე-

ბის გამოცდილება (გვანცელაძე, ტაბიძე, გითოლენდია, ჭაავა 2011:61).

მეორე უფრო დიდი ჯგუფი აფხაზებისა აჭარაში დასახლდა 1878-1880 წლებში, როცა ახალი დამთავრებული იყო რუსეთ-ოსმალეთის 1877-1878 წლების ომი. ამ ომში აფხაზთა ნაწილმა თურქებს დაუჭირა მხარი, რაც საბაბად გამოიყენა რუსეთმა.

აფხაზები აჭარაში თავიდანვე ქობულეთ-სარგის ზღვისპირა ზოლში სახლდებოდნენ, მაგრამ მას შემდეგ, რაც 1878 წელს აჭარა რუსეთის ხელთ აღმოჩნდა, მათი ნაწილი აფხაზეთში დაბრუნდა, ნაწილი კი თურქეთის სიღრმეში გადავიდა საკუთარი ნებით, ან იძულებით განიდევენა რუსეთის ხელისუფლების მიერ. აფხაზთა ჯგუფები დარჩა ბათუმის სხვადასხვა უბანში (ბარცხანაში, „გარადოკში“, „პივზავოდის“ უბანში) და ბათუმის ახლომახლო მდებარე ქართულ სოფლებში: ფერიაში, ურეხში, მნათობში, სალიბაურში, ქვედა სამეხაში, ანგისაში, მინდაში, ადლიაში, კახაბერში, ჭარნალში... აქ დასახლებულ აფხაზებს დროდადრო ემატებოდნენ თურქეთის სიღრმიდან წამოსული სამშობლოში დაბრუნების მოსურნე აფხაზებიც.

ასე შეიქმნა პირველი აფხაზური დასახლებები აჭარაში: ნურიის უბანში, ანგისაზე, სოუქსუზე, სალიბაურში, ჩელტაში, ადლიაში, გონიოში, ჭარნალში, მახინჯაურში და ა.შ. ინგლისის კონსულის, ჯიფორდ პალგრევის ცნობით, 1877-1878 წწ. რუსეთ-ოსმალეთის ომის წინ აჭარაში დაახლოებით 10000 აფხაზი და ჩერქეზი ცხოვრობდა. მიგრაციული პროცესები გრძელდებოდა და შესაბამისად სტატისტიკაც იცვლებოდა, მაგრამ აფხაზთა ძირითადი დასახლების ადგილი ბათუმი და მისი შემოგარენი იყო, ფაქტობრივად, ასე რჩება დღემდე.

2002 წლის აღწერის მონაცემებით, აჭარაში ცხოვრობდა 1558 აფხაზი, მათგან 800 – ბათუმში, 645 – ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტში.

გადმოსახლებული აფხაზები ძალიან კარგად მიიღო ადგილობრივმა მოსახლეობამ. თითქმის 1,5 საუკუნის მან-

ძილზე ბათუმში არ ყოფილა აფხაზთა და ქართველთა შორის რაიმე არსებითი ინციდენტიც კი (აფხაზები აჭარაში 2018:27).

აფხაზები აქტიურად მონაწილეობდნენ და ამჟამადაც მონაწილეობენ ჩვენი რეგიონის პოლიტიკური, ეკონომიკური თუ კულტურული ცხოვრების სხვადასხვა სფეროში .

აფხაზურ საგვარეულოთა ცნობილი წარმომადგენლები რომლებმაც მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს ჩვენი რეგიონის და არა მარტო მის განვითარებაში, არიან: ხაშიმ სმირბა, შერიფ აბდიბა, მემედ ბედი, ხალილ ფშანავა, ალი ჩამბა, ფერიდე აცამბა, ანზორ კუდბა, ნუნუ ჩაუშბა და ა.შ.

გადმოსახლების დროისა და სადაურობის მიხედვით, აჭარაში მცხოვრები აფხაზები რამდენიმე ჯგუფად შეიძლება დაიყოს:

ა) რომელთაც ზუსტად არ იციან, როდის და საიდან გადმოსახლდნენ;

ბ) რომლებიც XVIII ს. ბოლოსა და XIX ს. I ნახევარში გადმოსახლდნენ – ამ შემთხვევაში გადმოსახლების მიზეზი პირადულ-ყოფითი ხასიათის იყო – მაგ. კონფლიქტი მეზობელთან (მკვლელობა, მაგ. ფერიელი ჩამბების შემთხვევაში), ან ქალის მოტაცება (მაგ. ჭარნალელი აკვაზების შემთხვევა);

გ) ვინც მუჰაჯირობის დროს XIX ს. 60-70 წლებში გადმოსახლდა აჭარაში (ასე მიიჩნევენ აჭარაში მცხოვრები აფხაზების ძირითადი ნაწილი);

დ) ვინც იცის გადმოსახლების კონკრეტული წელი, ადგილი, თუ უშუალოდ ვინ გადმოსახლდა და ა.შ. (მაგ., ანზორ კუდბას შემთხვევაში – 1864 წ. სოჭის მხარის კუდებსტადან რუსეთის წინააღმდეგობის გამო წამოვიდა სამი ძმა, მათგან ორი დამკვიდრდა აჭარაში, ფერიაში, ხოლო მესამე ძმა ქერიმი თურქეთში წასულა; ზაურ ასაძბას შემთხვევაში- 1896 წ. აჭარაში გადმოსახლებულა ალი საძბა, ბზიფის ხეობიდან...), ჯამბულ კაშინბას შემთხვევაში აფხაზეთიდან დიდი მუჰაჯირობის დროს ოთხი ძმა, რომელთაგან ერთი XIX ს. 70-იან წლებში გადმოსახლდა აჭარაში, დასახლდა სოფ. ადლიაში.

აჭარაში დამკვიდრებული აფხაზების მდგომარეობა არ იყო მშვიდი – 1877-1878 წწ. რუსეთ-ოსმალეთის ომის დროს არაერთ მათგანს მეორედ მოუხდა მუჰაჯირად წასვლა. ქალაქის განაშენიანების საბაბით, ხელისუფლება მოითხოვდა მათგან შეეცვალათ საცხოვრებელი ადგილი – სხვაგან გადასახლებულიყვნენ.

აფხაზებს ოდითგანვე ჰქონდათ კეთილმეზობლური დამოკიდებულება ადგილობრივ მოსახლეობასთან, რაც მჭიდრო მოყვრულ ურთიერთობებში გადადიოდა. მაგ. ჭარნალში მცხოვრებ აკვაზებს 20-მდე ქართულ გვართან ჰქონია მოყვრობა: კვირიტიძე, გოგიტიძე, ბექთაშვილი, რიჟვაძე, კაკაბაძე, ფევაძე, კახიძე, აფაქიძე, დუმბაძე, სურმანიძე, ლომაძე, მალაყმაძე, სირაბიძე, ხაჯიშვილი, ვარშანიძე, ჩერქეზიშვილი, ხალვაში, გორგილაძე (აფხაზები აჭარაში 2018:29)

სამშობლო ქვეყნიდან დევნილ აფხაზთა ერთი ნაწილი აჭარის ტერიტორიაზე გადმოსახლდა. შესწავლილი მასალების მიხედვით, მათი საგრძნობლად დიდი ჯგუფების დასახლება აჭარის ზღვისპირეთში XIX ს. 60-იან წლების დასაწყისიდან მიმდინარეობდა. გაზ. „დროების“ 1882 წლის იანვრის ნომერში გამოქვეყნებული აფხაზი მუჰაჯირების განცხადების მიხედვით, რომელიც ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორის მისამართით იყო დაწერილი, ირკვევა, რომ აფხაზების ერთი ჯგუფი ბათუმში 20 წლის წინათ, ე. ი. 1862 წლისათვის დასახლებულა. ამავე, 1862 წელს აფხაზების აჭარაში დასახლებაზე მიუთითებს გაზ. „ჩერნომორსკი ვესტნიკში“ 1900 წლის 12 იანვარს დაბეჭდილი წერილიც. პრესის მასალებს ადასტურებს საარქივო მონაცემებიც, რომელიც მიუთითებს, რომ აფხაზთა გარკვეული ჯგუფი 60-იანი წლების დასაწყისში დასახლებულა ბათუმში, ე. წ. „ნურიე გელის“ უბანში. ბათუმში მცხოვრები ერთ-ერთი მუჰაჯირი აფხაზი ხუსეინ ხასანის ძე გაბლია სტამბოლში რუსეთის გენერალურ კონსულს აცნობებდა, რომ იგი წარმოშობით სოხუმელია, სოფელ კელასურიდან, რომელიც თავის თანამოძმეთა სამი ათას ოჯახთან ერთად 15 წლის წინათ ჩამოსახ-

ლდა ბათუმში (სცსსა, ფ.545,ა.1, ს.2073, ფურც. 56). წერილი დაწერილია 1879 წელს. ჩანს, რომ აფხაზების საკმაოდ დიდი ჯგუფის ჩამოსახლება აჭარაში 1864 წელს მომხდარა. ამ მხრივ საინტერესოა ცნობილი მწერლის, გ. წერეთლის ცნობა, რომელიც გაზ. „გოლოსში“ დაიბეჭდა 1878 წლის 14 მაისს. წერილის ავტორს ქობულეთში დაუქირავებია იალქნიანი ნავი, რომლის მენიჩბეები აფხაზი ჭაბუკები ყოფილან, მათ მწერლისათვის უცნობებიათ, რომ ისინი, სხვა მუჰაჯირებთან ერთად, სოხუმიდან ბათუმში გადმოუსახლებიათ. ამ ცნობითაც ირკვევა, რომ აფხაზთა გარკვეული ჯგუფი იმავე 1864 წელს დასახლებულა აჭარაში.

მოპოვებული დოკუმენტები თუ საველე-ეთნოგრაფიული მასალები ცხადყოფს, რომ აჭარაში არა მარტო უშუალოდ აფხაზეთიდან გადმოსახლების შემდეგ მკვიდრდებოდნენ საცხოვრებლად, არამედ ოსმალეთში გადასახლების შემდეგაც ბრუნდებოდნენ აჭარაში იმ იმედით, რომ აქედან ისევ მშობლიურ მიწა-წყალს დაუბრუნდებოდნენ. მაგრამ ჯერ ოსმალეთის, შემდეგ კი რუსეთის ხელისუფლება არ აძლევდა მათ სამშობლოში დაბრუნების ნებას, რის შემდეგაც მათი ნაწილი აჭარაში რჩებოდა საცხოვრებლად, ნაწილი კი უკან ოსმალეთში ბრუნდებოდა. მაგალითად, ჯერ კიდევ 1865 წლის 17 მაისს ტრაპიზონში რუსეთის გენერალური კონსული ა. მოშნინი იტყობინებოდა, რომ არტაანში გადასახლებული ჩერქეზები ბრუნდებიან ბათუმში და იმუქრებიან, რომ მოაწყობენ აჯანყებას, თუ ოსმალეთის ხელისუფალნი არ მიუჩენენ მათ დასასახლებლად უკეთეს ადგილს, ზოგიერთი მათგანი გაემართა მდ. ჩურუქ-სუსაკენ (მდ. ჩოლოქი), იმ განზრახვით, რო გაარღვევდნენ ოსმალეთ-რუსეთის სახელმწიფო საზღვარს წმ. ნიკოლოზის ფორტთან და გადავიდოდნენ რუსეთის სამფლობელოში. დოკუმენტში აღნიშნულია, რომ ამ ფაქტით შეწუხებული რუსეთის კონსული თხოვდა ოსმალეთის ადგილობრივ ხელისუფალთ, არ დაეშვათ ჩერქეზების მიახლოება რუსეთის საზღვართან. მუჰაჯირთა განზრახვის ჩასაშლელად გამოყვანილ იქნა რეგულარული ჯარის ნაწილები (Дзидзария 1982:237).

აფხაზ ემიგრანტთა თურქეთიდან სამშობლოში დაბრუნების ამსახველი მასალები ხშირად იბეჭდებოდა XIX ს. 70-80-იანი წლების ქართულ პრესაში.

საარქივო მასალები და პრესის მონაცემები ცხადყოფენ იმ ტრაგიკულ მოვლენებს, რაც თან ახლდა აფხაზ მუჰაჯირთა სამშობლოში დაბრუნების მცდელობას. მოსახლეობა ბრუნდებოდა როგორც გემებით, ისე ფეხით. ორივე შემთხვევაში, ისინი ბათუმზე გავლით მოდიოდნენ, მაგრამ ბათუმის ხელისუფალთ ზემოდან მიღებული ჰქონდათ მითითება – არ დაეშვათ აფხაზების დაბრუნება სამშობლოში (Френкель 1879:81).

თურქეთიდან ბათუმში ჩამოსულ აფხაზებით დატვირთულ გემებს რუსეთის მთავრობა უკან აბრუნებდა, თურქეთის ხელისუფლება მათ ხელმეორედ აღარ ღებულობდა და ზარბაზნის სროლით ზღვაში ერეკებოდა. „აფხაზებს, – წერდა გაზეთი „დროება“, – ბურთივით ისვრიან ჩვენი პორტიდან ოსმალის პორტამდის, საიდანაც იმათ თოფის სროლით აბრუნებენ უკან და არიან ეს სანყლები გაჩერებული ორ მიწას შუა იმედმოღებულნი და სასონარკვეთილნი“. თოფის სროლითვე ეგებებოდა რუსეთის ხელისუფლება იმ მუჰაჯირებს, რომლებიც დიდი სიძნელეების გადალახვის შემდეგ აფხაზეთის ნაპირებს აღწევდნენ. გაზ. „დროება“, რომელიც აქტიურად ეხმაურებოდა აფხაზების მუჰაჯირობასთან დაკავშირებულ ყველა ფაქტს, იუწყებოდა: „სოხუმის სამხედრო რაზმის უფროსი პოლკოვნიკი არაკინი, როგორც რამდენჯერმე იყო გაზეთებში გამოცხადებული, თოფითა და ზარბაზნით ხვდებოდა ყველა აფხაზებსა და ჩერქეზებს, რომელნიც კი იმის მაზრაში შავი ზღვის ნაპირზე ფეხის გადმოდგმას ბედავდა“ („დროება“ N223:1880).

XX საუკუნეში, პირველი მსოფლიო ომის დროს ბათუმის ოლქში შექმნილმა რთულმა სამხედრო-პოლიტიკურმა ვითარებამ აიძულა აჭარაში მცხოვრებ აფხაზთა გარკვეული ნაწილი კვლავ მიეტოვებინა აქაურობა. ზოგი მათგანი აფხაზეთში გადასახლდა, ზოგიც თურქეთში. 1918 წლიდან მათი ნაწილი აჭარაში დაბრუნდა და დღემდე მათი შთამომავლებიც აქ ცხოვრობენ.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა

1. **სცსსა, ფ. 416, ს.177** – საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 416, საქმე 177.
2. **სცსსა, ფ. 545, ს. 91** – საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 545, საქმე 91 .
3. **სცსსა, ფ. 545, ს. 314** – საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 545, საქმე 314 .
4. **სცსსა, ფ. 545, ს. 2073** – საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 545, საქმე 2073
5. **ქცა, ფ. 186, ს. 38** – ქუთაისის ცენტრალური არქივი, ფონდი 186, საქმე 38.
6. **აჩუგბა, 1988:** – აჩუგბა თ. , აფხაზთა დასახლება აჭარაში, ბათუმი.
7. **აფხაზები აჭარაში 2018:** აფხაზები აჭარაში წარსული და თანამედროვეობა, ბათუმი
8. **გვანცელაძე, ტაბიძე, გითოლენდია, ჩაავა, 2011 :** – გვანცელაძე, ტაბიძე, გითოლენდია, ჩაავა, აჭარაში მცხოვრები აფხაზების იდენტობის მთავარი ასპექტები (რუსულ ენაზე) თბილისი
9. **დუმბაძე, 1957 :** დუმბაძე მ., დასავლეთ საქართველო მე-19 საუკუნის პირველ ნახევარში, თბილისი
10. **დროება N223, 1880:** – „დროება“, თბილისი
11. **სამსონაძე , 1988:** – სამსონაძე მ., საქართველოს გაერთიანების პრობლემა და საგარეო ორიენტაცია XVIII საუკუნეში, თბილისი
12. **ჩხეიძე, 2002:** – ჩხეიძე ა., საქართველოს რუსეთის, საფრანგეთისა და ინგლისის აღმოსავლურ პოლიტიკაში მე-18 საუკუნის დასასრულს, ქართული დიპლომატია, 9, თბილისი
13. **ჯანაშია, 1988 :** – ჯანაშია ს. , გიორგი შარვაშიძე, შრომები, VI, თბილისი.
14. **ჭიჭინაძე, 1912 :** – ჭიჭინაძე ზ., ქართველ მაჰმადიანთა დიდი გადასახლება ოსმალეთში., თბილისი

15. **Дегоев ,2001 :-** Дегоев В., Большая игра на Кавказе(история и современность) , Москва
16. **Дзидзария, 1988:** – Дзидзария Г. , присоединение Абхазии к России , Сухуми.
17. **Дзидзария , 1982:** – Дзидзария Г. , мохаджирство и проблемы истории Абхазии XIX столетия , Сухуми.
18. **Россия и Восток , 2002:-** Россия и Восток, СПб
19. **Френкель 1879:** – Очерки Чурук-су и Батума, Тифлис

ციური ქათამაძე
Tsiuri Katamadze

იერუსალიმში ქართველთა უფლებების დაცვის ისტორიიდან (ოსმალური დოკუმენტური წყაროების მიხედვით)

From the history of protecting the rights of Georgians in Jerusalem
(according to Ottoman documentary sources)

აბსტრაქტი: საუკუნეების განმავლობაში „წმინდა ქალაქ“ იერუსალიმსა და მის შემოგარენში არსებული ქართული ეკლესია-მონასტრები ქართული კულტურის განვითარების მძლავრ კერებსა და საერთაშორისო ასპარეზზე საქართველოს დესპანებს წარმოადგენდნენ. იერუსალიმის ქართულ სამონასტრო თემს ჰქონდა აღმავლობის თუ დაქვეითების პერიოდები, რომელსაც საქართველოსა და პალესტინაში განვითარებული იდეოლოგიური და პოლიტიკურ-ეკონომიკური პროცესები განსაზღვრავდა. ნაშრომის მიზანია, სამეცნიერო მიმოქცევაში უკანასკნელ პერიოდში შემოსული ოსმალური დოკუმენტური წყაროების ანალიზის საფუძველზე იერუსალიმში ქართველთა უფლებების დაცვის ისტორია ახალი მასალებით გაამდიდროს.

საკვანძო სიტყვები: იერუსალიმის ქართული სამონასტრო თემი, ჯვრის მონასტერი, ოსმალური წყაროები, საეკლესიო ყმა-მამული, აღდგომის ტაძარი, იერუსალიმის ბერძნული საპატრიარქო.

Abstract: For centuries, the Georgian churches and monasteries in the "Holy City" of Jerusalem and its surroundings were the powerful hubs of the development of Georgian culture and ambassadors of Georgia on the international arena. The Georgian monastic community of Jerusalem had periods of growth and decline, which were determined by the ideological and political-economic processes developed in Georgia and Palestine. The aim of the paper is to enrich

the history of the protection of Georgian rights in Jerusalem with new materials based on the analysis of Ottoman documentary sources that came into scientific circulation in the last period.

Key words: Georgian monastic community of Jerusalem, Monastery of the Cross, Ottoman springs, church manor, Church of the Resurrection, Greek Patriarchate of Jerusalem.

ქართული სულიერი კულტურის, ლიტერატურულ-მნიგნობრული საქმიანობის განვითარების, საქართველოს პოლიტიკური პრესტიჟის წარმოჩენის ეროვნულ საქმეში განსაკუთრებულია იერუსალიმსა და მის ირგვლივ არსებული ქართული ეკლესია-მონასტრებში დავანებული ბერ-მონაზვნების მოღვაწეობის სიღრმისეულად შესწავლა, ახალი მასალებით გამდიდრება. მით უფრო აღსანიშნავია, რომ სამშობლოსგან შორს, უცხო, მეტწილად არაბელსაყრელ გარემოში ქართველებს უწევდათ საკუთარი უფლებების დაცვა და საქმიანობის გაგრძელება. საუკუნეების განმავლობაში იერუსალიმის ქართულ სამონასტრო თემს ჰქონდა აღმავლობის თუ დაქვეითების პერიოდები, რომელსაც საქართველოსა და პალესტინაში განვითარებული იდეოლოგიური და პოლიტიკურ-ეკონომიკური პროცესები განსაზღვრავდა.

„წმინდა მიწაზე“ ქართველთა მოღვაწეობის შესწავლას ქართულ ისტორიოგრაფიაში ხანგრძლივი ისტორია და მდიდარი ტრადიციები გააჩნია. უკანასკნელ ათწლეულებში არაერთი მნიშვნელოვანი კვლევა განხორციელდა, მრავალფეროვანი მასალა გამოვლინდა, გაანალიზდა; დაინერა მონოგრაფიები, რომლებიც მკაფიოდ წარმოაჩენენ ქართველების როლსა და ადგილს, მოღვაწეობის მნიშვნელობას, მათი უფლებების დაცვისათვის ბრძოლის ისტორიას იერუსალიმსა და „წმინდა მიწაზე“. . სამეცნიერო მიმოქცევაში ფართოდ შემოდის თურქეთის რესპუბლიკის სიძველეთსაცავებში განთავსებული ოსმალური წყაროებიც (თურქეთის არქივებში დაცული დოკუმენტები საქართველოს შესახებ (რეზიუმირებული კატალოგი), ტ. I, ნ. 1, თბ., 2022), რომელთა გათვალისწინება არა მარტო საქართველოს ისტორიის სხვადასხვა სა-

კითხის გასააზრებლადაა მნიშვნელოვანი, არამედ მათში დაცული ცნობები გარკვეულწილად ამდიდრებს ჩვენს ცოდნას იერუსალიმის ქართული სამონასტრო თემის ადგილისა და მნიშვნელობის შესახებ „წმინდა ქალაქში“; ნათლად ასახავს ურთიერთობებს ოსმალეთის იმპერიის უმაღლეს მოხელეებთან, სხვა კონფესიების წარმომადგენლებთან, საკუთარი ეკლესია-მონასტრების და საერთო ქრისტიანული სინმინდეების შენარჩუნების მეტად აქტუალურ და რთულ საქმეში.

ოსმალთა მიერ 1517 წელს პალესტინა-იერუსალიმის დაპყრობამ უაღრესად გაართულა სხვადასხვა მიმდინარეობის ქრისტიანთა და , მათ შორის, ქართველთა მდგომარეობა. 1517 წ. 18 მარტს სელიმ I-ის (1515-1520) ბრძანებით ქრისტიანული სალოცავები, მათ შორის, ცალკეული ქართული ეკლესია-მონასტრები იერუსალიმის მელქიტ პატრიარქს დაუქვემდებარეს. ის და მისი მიმდევრები გაათავისუფლეს საბაჟო და ყველა იძულებითი გადასახადებისაგან (ჯაფარიძე, 2018:161), ხოლო მოგვიანებით იგივე დაადასტურა სულეიმან I-მა (1520-1566) . ოსმალთა გაბატონებამ ვერ გაანელა იერუსალიმში სხვადასხვა მიმდინარეობის ქრისტიანული თემების დაპირისპირება უმთავრესი ქრისტიანული სალოცავებისა და ზოგჯერ დაცარიელებული თუ ვალებში ჩაძირული ცალკეული ეკლესია-მონასტრების, მათ შორის, ქართულის, მისათვისებლად. ამის ნათელი მაგალითია ფრანცისკელთა (ფრანცისკანელთა) ორდენის მიერ ქართველთა კუთვნილი სვეტის (დაირ ალ-ამუდის) იგივე წმ. იოანე ღვთისმეტყველის მონასტრისათვის წარმოებული ბრძოლა (აბულაძე, 1986:125,132-136), რომელიც ჯერ 1561 წ. საბოლოოდ კი 1658 წ. იერუსალიმის შარიათის სასამართლოს გადაწყვეტილებით სვეტი (ლათინების მიერ san salvator-ად წოდებული) მართალია აღიარებულ იქნა ქართველთა საკუთრებად , მაგრამ 200 წლიანი იჯარით ფრანცისკელებს გადაეცათ (ჯაფარიძე, 2018:171-176). გასაგები მიზეზების გამო, ქართულმა სამონასტრო თემმა მისი დაბრუნება ვერ შეძლო. ანალოგიური დაპირისპირების მაგალითები მრავლადაა სხვა სალოცავების მიმართაც იმავე ფრანცისკელებთან, სომხებთან თუ

ბერძნებთანაც (უფრო ვრცლად ამ საკითხებზე ქვემოთ ვისაუბრებთ-ც.ქ.).

XVI ს.-ში იერუსალიმსა და პალესტინაში განვითარებული პროცესების პარალელურად მძიმე მდგომარეობაა საქართველოშიც. ქვეყანა დაშლილია სამეფო-სამთავროებად და ირან-ოსმალეთის საომარი დაპირისპირების ასპარეზადაა ქცეული. შესაბამისად, შემცირდა იერუსალიმში ქართველ მომლოცველთა რიცხვი, იკლო შეწირულობებმა, დაინგრა და დაცარიელდა ქართული ეკლესია-მონასტრები. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ მძიმე მდგომარეობის მიუხედავად, საქართველოში ყოველთვის კარგად ესმოდათ იერუსალიმის ქართული სავანეების მნიშვნელობა და ცდილობდნენ მათ შენარჩუნებას. ამაზე მიუთითებს იმ პერიოდის შემწირველთა აღაპები, სიგელ-გუჯრები, ხელნაწერთა ანდერძ-მინაწერები (მეტრეველი, 1962). მაგრამ ეს საკმარისი არ აღმოჩნდა. ნორმალური ფუნქციონირებისათვის იერუსალიმის ქართულ სამონასტრო თემს ესაჭიროებოდა მეტი მატერიალური რესურსი, რეგულარული შემოსავლის მისაღებად XVI ს. მეორე და, განსაკუთრებით, XVII ს. პირველ ნახევარში საერო და სასულიერო პირების ძალისხმევით საქართველოში ყალიბდება იერუსალიმის ქართული ეკლესია-მონასტრების და უმთავრესი ქრისტიანული სალოცავების კუთვნილი უძრავი ქონება- ყმა-მამული, მეტოქი ეკლესიები, „საჯვარისმამო საქონებელი“ (ხუციშვილი, 2007:13-83;123-141; ქათამაძე, 2013:65-114;134-188), რომელმაც თავისი მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა იერუსალიმის ქართული საგანძურის მეტნაკლებად ხანგრძლივი დროით შენარჩუნებაში. ასევე უნდა აღინიშნოს იერუსალიმის მართლმადიდებლური საპატრიარქოს დაინტერესებაც. საპატრიარქოში XVI ს. მეორე ნახევრიდან ძლიერდება ბერძნული ელემენტი. ბერძნებმა კარგად უწყოდნენ, რომ იერუსალიმში დავალიანებული ქართული მონასტრების ხელში ჩასაგდებად ერთმანეთს უპირისპირდებიან ლათინები, სომხები და სხვები (ჟანენი, 1992:10-13), ამიტომ ბერძენმა პატრიარქებმა და მათმა რწმუნებულებმა ფართოდ გაშალეს საქმიანობა საქართველოში ყმა-მამულის მოსაპოვებლად იმ „კეთილშობილური“

საბაბით, რომ „...იმ მძიმე წლებში (იგულისხმება მამლუქთა ბატონობის ეპოქა-ც.ქ.) იერუსალიმში მცხოვრებმა იბერიელებმა დიდი დახმარება გაუწიეს ბერძნულ მართლმადიდებლურ საპატრიარქოს, რომელთანაც ისინი თანამშრომლობდნენ“ (ცაფერისი, 1993:102-105), ახლა კი ბერძნების ჯერია. ამ დაინტერესებამ XVII ს.-ში განაპირობა იერუსალიმის ბერძნული საპატრიარქოს სამი უმაღლესი იერარქის ვიზიტი საქართველოში, რადგან მათთვის სულ ერთი არ იყო „ვინ დაიკავებდა ქართველთა ადგილს იერუსალიმში“ (მამისთვალიშვილი, 1998:162-163; 2001:334-335; 2019:180-181; 228-236; ქათამაძე, 2013:124-133).

XVII ს. პირველ ნახევარში იერუსალიმის ქართული სამონასტრო თემის მდგომარეობა შედარებით გაუმჯობესდა, რაც განპირობებული იყო საქართველოში უძრავი ქონების გაჩენასთან, ქართველი მომლოცველების და, შესაბამისად, შეწირულობების ზრდასა და მეტნაკლებად სტაბილური შემოსავლების მიღებასთან (ხუციშვილი, 2007; ქათამაძე, 2013), საერთოდ, XVII ს. 40-50-იან წლებში „საქართველოების“ ინტენსიურმა ძალისხმევამ ქართველთა რიცხვი მოამრავლა „წმინდა ქალაქში“ და უცხოელებმაც კიდევ ერთხელ დაინახეს, რომ „წმინდა ადგილისადმი პატივისცემის ნიშნად ბევრი (ქართველი) ცხოვრობს იერუსალიმში და ყოველწლიურად თურქეთის სამეფოს გავლით, უამრავი მოდიან საპილიგრიმოდ ჯვრებითა და დროშებით, ვერც ერთი თურქი ვერ ბედავს აწყენინოს მათ, ანდა მოთხოვოს ბაჟი“ (ფერაძე, 1995:77). თუმცა ეს არ გამორიცხავდა იერუსალიმში ოსმალთა ბატონობის შედეგად შექმნილი ვითარების გავლენას ქართველი ბერ-მონაზვნების საქმიანობაზე. თანაც პილიგრიმოზა პერიოდული და სეზონური იყო, შესაბამისად, ქართველი ბერ-მონაზვნების რიცხვი მაინც მცირე რჩებოდა (ჯაფარიძე, 2018:125). იერუსალიმის ქართული კოლონიის, სამონასტრო თემის საქმიანობის დროებითი გამოცოცხლება და აღმავლობა დაკავშირებულია ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილის (ირბახის) საქმიანობასთან იერუსალიმში. 1643-1649 წლებში ის ჯვრის მონასტრის წინამძღვარი „ჯვარის მამა“ იყო და მნიშვნელოვანი ნაბიჯები გადადგა ქართული სამო-

ნასტრო კრებულის გასაძლიერებლად: თავისი და ლევან II (1611-1657) დადიანის სახსრებით ნაწილობრივ აღადგინა და მოახატვინა ჯვრის მონასტერი, დაიწყო დაფანტული და დაზიანებული ქართული ხელნაწერების „ტყვეობიდან“ დახსნა, ახლად „შემკობა“ და განახლება (Цагарели, 1888:70-79; მეტრეველი, 1962:38-40, 62-64). აღსანიშნავია, რომ ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი საქართველოში ყოფნის დროსაც აქტიურად იყო ჩართული იერუსალიმის ქართული ეკლესია-მონასტრების ფინანსური უზრუნველყოფის საქმეში (მარდენი, 1975:199; ქათამაძე, 2013:109).

ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილის მოღვაწეობამ მხოლოდ დროებით შეაჩერა ქართული სამონასტრო თემის დაქვეითების პროცესი. იერუსალიმის ქართული ეკლესია-მონასტრების ვალები იზრდება, ოსმალთა მოხელეების მადაც მატულობს, ბევრი ეკლესია დაცარიელებული ან დანგრეულია, ზოგან სხვები ჩასახლდნენ, შეწირულობები ნაკლებად ან სულ ვერ აღწევს იერუსალიმში. ამასთანავე სულთან იბრაჰიმ I-ის (1640-1648) ბრძანებით შეჩერდა ჯვრის მონასტრის განახლება, ვიდრე ქართველები დაგვიანებულ ვალებს არ გადაიხდიდნენ (ყანენი, 1992:19), ხოლო 1651 წ. ოსმალეთის ხელისუფლებამ გადაწყვიტა ჯვრის მონასტრის მეჩეთად გადაკეთება, მაგრამ მაშინ ეს საქმე ვერ განხორციელდა, რადგან საქართველოდან მოვიდა 120000 პიასტრი (გროში) (Цагарели, 1888:99), თუმცა ეს განზრახვა მოგვიანებით ნაწილობრივ მაინც აღსრულებულა და XVII ს. 80-იან წლებში აქ მაჰმადიანური სამლოცველო მოქმედებს (თურქეთის არქივებში დაცული დოკუმენტები საქართველოს შესახებ..., 2022:193).

XVII ს. შუა წლებიდან იერუსალიმის ქართული სამონასტრო თემი, დროებითი აღმავლობის მიუხედავად, კვლავ მძიმე პირობებში აღმოჩნდა. ასეთ ვითარებაში აქტიურად ამოქმედდა იერუსალიმის ბერძნული საპატრიარქო, რომელიც საკუთარი იდეოლოგიური, ეკონომიკური და პოლიტიკური ინტერესებიდან გამომდინარე აქტიურად თანამშრომლობს ქართველ მეფე-მთავრებთან და სასულიერო პირებ-

თან, როგორც „საიერუსალიმო თეთრის“ უკლებლივ ამოსა-
 ლებად, ისე მაჰმადიანურ-კათოლიკური საფრთხის შესაკა-
 ვებლად და, რაც მთავარია, იერუსალიმის ბერძნული საპატ-
 რიარქოსათვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო, რომ
 იერუსალიმის დაცარიელებულ- დავალინებული ქართული
 მონასტრები ლათინების, სომხების და სხვების ხელში არ
 გადასულიყო (ქათამაძე, 2013:124-127). XVII ს. განმავლობა-
 ში საქართველოში ჩამოსულ იერუსალიმის სამ უმაღლეს იე-
 რარქთაგან ყველაზე უფრო ენერგიულმა და მიზანსწრა-
 ფულმა დოსითეოს II -მ (1669-1707) შეძლო და ვალების გამო
 გაქირავებული თუ დაგირავებული იერუსალიმის ქართული
 მონასტრები ისევ ქართველთა ხელით და ფულით გამოისყი-
 და (მამისტვალიშვილი, 1998:162-163). ის პირადად ჩაუდგა
 სათავეში ამ საქმეს და 1681 წ.. საქართველოში ჩამოვიდა,
 დაუკავშირდა ქართლის სამეფოს უმაღლეს საერო და სასუ-
 ლიერო პირებს. იმავე წელს თბილისში მოწვეულმა კრებამ,
 რომელსაც გიორგი XI, ნიკოლოზ კათალიკოსი და სხვები ეს-
 წრებოდნენ, გადანიჭა საჭირო თანხების შეგროვება (ქსძ,
 1970:592). დოსითეოს II შემდეგ უკვე თავის მიმონერაში
 ადასტურებდა, რომ მან ქართველთაგან მიიღო სრული თან-
 ხა (ტივაძე, 1971:248-255), და ვალი 94 ათასი პიასტრი სრუ-
 ლად გადაიხადა. 1685 წ. კი „ყველა ტვირთისაგან თავისუფა-
 ლი ქართული მონასტრები იერუსალიმის ბერძნულ საპატ-
 რიარქოს გადაეცა“ (ცაფერისი, 1993:96-101). თუმცა დოსი-
 თეოს II (1669-1707) ვახტანგ VI-ს (1703-1724) აცნობებდა,
 რომ იერუსალიმის ქართული მონასტრების „ნამდვილი და
 სრული ბატონ-პატრონები ..(არიან) ქრისტესმოყვარული
 ივერიელები...ხოლო როცა...იბერიიდან მოვა ილუმენი მან
 ძველებურად ჩაიბაროს ყველა მონასტერი...“(მამისტვალიშ-
 ვილი, 2001:334; 2019:180-181, 228-237). აღსანიშნავია, რომ დო-
 სითეოს II იგულისხმება ყველა იმ ოსმალური დოკუმენტის
 „ბერძენ პატრიარქში“, რომლებზეც ქვემოთ ვისაუბრებთ .
 მიუხედავად იმისა, რომ იერუსალიმის ბერძნული საპატრი-
 არქო თვითონვე აღიარებდა ქართველთა იური

დიულ უფლებებს იერუსალიმის ქართულ ეკლესია-მონასტრებზე, ისარგებლეს შექმნილი ვითარებით და დაიწყეს ყოველივე ქართული კვალის მოშლა, ისედაც შემცირებული ბერ-მონაზვნები დაფანტეს სხვა ეკლესიებში, აიკრძალა ქართულ ენაზე ღვთისმსახურება...ამან კი XVIII-XIX საუკუნეების განმავლობაში ქართული ელემენტი ორიოდ გამო-ნაკლისის გარდა სრულიად გააქრო იერუსალიმში (Цагарელი.,1888:70,101; ჟანენი., 1992:19-21).

იერუსალიმის ქართული სამონასტრო თემის ამ პერიოდის ისტორიის სრულყოფილად შესაფასებლად და გასააზრებლად უაღრესად მნიშვნელოვანია ოსმალური დოკუმენტური წყაროების გათვალისწინება (თურქეთის არქივებში დაცული დოკუმენტები საქართველოს შესახებ..., 2022:185,186,193,215,221). დოკუმენტები დაცულია სტამბოლის ოსმალური არქივის ბაბი ასაფის (დიდვეზირის სასახლე, „მაღალი კარი“) ფონდში. აღსანიშნავია, რომ ეს დოკუმენტები იერუსალიმის უმაღლესი მოხელეებისადმი გაცემული წარმოადგენს პასუხს დაწერილ საჩივრებზე, რომლებიც შეტანილი იყო ბერძენი და ქართველი სასულიერო პირების მიერ სახელმწიფო საბჭოში, რომელსაც ოსმალეთის იმპერიის დიდი ვეზირი ხელმძღვანელობდა. იმდენად, რამდენადაც იერუსალიმსა და მის შემოგარენში არსებული ეკლესია-მონასტრები დანგრეული ან დაზიანებული იყო, ხოლო ისლამური სამართლის მიხედვით მათი მხოლოდ აღდგენა შეიძლებოდა და არავითარ შემთხვევაში ახლის აშენება ან ცვლილებების შეტანა. ამისათვის საჭირო იყო ოსმალეთის უმაღლესი ხელისუფლების ნებართვა, აღდგენის პროცესს ესწრებოდა მუსლიმი ხუროთმოძღვარი, რომ რაიმე ცვლილება არ ყოფილიყო შეტანილი (ჯაფარიძე.,2018:126). ამ ვითარების გათვალისწინებით 1694 წლის 14 თებერვალს, წმინდა იერუსალიმის მმართველსა და ყადის ებრძანათ, რომ „მათ არ უნდა გაუწიონ წინააღმდეგობა ბერძენი (მართლმადიდებელი) პატრიარქისა, ბერძენი და ქართველი სასულიერო პირების მოთხოვნას იერუსალიმში, ბეთლემის მაცხოვრის შობისა და აღდგომის ტაძრების შეკეთების შესახებ“ (თურქეთის არქივებში..., 2022:185), ხოლო იმავე წლის 10 აპრილის ბრძანება

შეეხება „ბერძენი და ქართველი სასულიერო პირების საჩივრებს იერუსალიმსა და მის შემოგარენში არსებული ეკლესია-მონასტრების შეკეთების სხვადასხვა მიზეზებით ხელისშეშლასთან დაკავშირებით (თურქეთის არქივებში..., 2022:185). ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა, რომ ბერძნებთან ერთად ქართველები ყოველთვის გამოდიან უპირველესი ქრისტიანული სალოცავების დასაცავად, რომელთა ნაწილს, სხვათაშორის, საუკუნეების განმავლობაში ქართველებიც ფლობდნენ (მეტრეველი.,1962; ჯაფარიძე.,2018; ქართული ქრისტიანული თემი წმინდა მიწაზე., 2022) და ამასთანავე, დაზიანებულ მონასტრებში იგულისხმებოდა ქართული სავანეებიც, რომლებიც, იურიდიულად მაინც, ჯერ კიდევ ქართველთა საკუთრებაა. 1685 წლის 6 ოქტომბრის ერთ ოსმალურ დოკუმენტში ჩამოთვლილია ის ქართული ეკლესია- მონასტრები, რომლებიც უსახსრობის გამო დანგრევის პირას იყო მისული (ჯაფარიძე.,2018:127-128; ქართული ქრისტიანული თემი წმინდა მიწაზე.,2022). კერძოდ: წმ. ჯვრის მონასტერი, წმ. ნიკოლოზის, წმ. თევდორეს, წმ. ბასილის, წმ. გიორგის და დერთუფას მონასტრები. ჯვრის მონასტერში შექმნილი მდგომარეობა კარგად ჩანს 1696 წ. 3 აპრილს გაცემულ ბრძანებაში, რომლითაც იერუსალიმის ყადს უნდა აღეკვეთა მისი მოხელეების ძალმომრეობა, რადგან „დეირი მუსალლის? (დაირ ალ მუსალლაბა- ჯვრის მონასტრის არაბული სახელწოდება) მონასტერში ქართველ და ბერძენ სასულიერო პირებს უკრძალავდნენ ნირვას, სთხოვდნენ ფულს იმ მიზეზით, რომ ამ მონასტერში არის მუსლიმური სამლოცველო და მინარეთი. გიბრძანებთ აღიკვეთოს მათი ეს მოთხოვნა და არ ჩაერიონ მონასტრის საქმიანობაში“ (თურქეთის არქივებში..., 2022:193). ამ ცნობიდან ისიც ირკვევა, რომ თუ XVII ს. 50-იან წლებში ქართველებმა შეძლეს თავიდან აეცილებინათ ჯვრის მონასტრის მეჩეთად გადაკეთება, დროა განმავლობაში ჯვარში მაინც ამოქმედებულა მუსლიმური სამლოცველო; ასევე მოხელეებისა და მაჰმადიანური მოსახლეობის მხრიდან სასულიერო პირთა შევიწროება, ფულის მოთხოვნა და ა.შ. საკმაოდ ხშირია. რის გამოც ქართველებიც და ბერძნებიც იძულებული

არიან კვლავ იმპერიის უმაღლეს ხელისუფალს მიმართონ. ამ საჩივრების პასუხად გამოცემულ ბრძანებებში საყურადღებო ვითარება იკვეთება. ასე, მაგ., 1691 წ. 30 იანვრის ბრძანებით იერუსალიმის მმართველსა და ყადის უნდა უზრუნველყოთ იერუსალიმის გადაყენებული მმართველის ვინმე სალიჰ-ფაშას მიერ უკანონოდ აკრეფილი გადასახადების დაბრუნება, რადგან „იერუსალიმის ბერძენი (მართლმადიდებელი) პატრიარქი, ბერძენი და ქართველი სასულიერო პირები და ხარაჯას გადამხდელი ქრისტიანები, სულთან სელიმის (მიერ) იერუსალიმის დაპყრობის შემდეგ გათავისუფლებული იყვნენ გადასახადებისაგან“ (თურქეთის არქივებში..., 2022:186). თუმცა ერთი წლის შემდეგაც საკითხი მოუგვარებელია და განმეორებით 1692 წ.10 იანვარს გამოიცა ბრძანება ვითარების გამოსასწორებლად. სულთან სელიმ I-ის მიერ 1517 წ. 18 მარტის ბრძანებით ზოგიერთი გადასახადისაგან ქრისტიანთა გათავისუფლების შესახებ უკვე აღინიშნა, მაგრამ იერუსალიმში სხვადასხვა ქრისტიანულ თემს, მათ შორის, ქართველებსაც დაკისრებული ჰქონდათ გადასახადები, ასევე გარკვეული ვალდებულებებიც მაჰმადიანური მოსახლეობის მიმართ, ოსმალთა მოხელეებისათვის მისართმევი ძღვენი და სხვა, რაც ისედაც მძიმე მდგომარეობას კიდევ უფრო ართულებდა (ჯაფარიძე, 2018:132-138). ყოველ შემთხვევაში აღნიშნული ძალმომრეობა წლების განმავლობაში გრძელდებოდა და 1703 წელსაც კი იერუსალიმის ყადს უბრძანებენ, რომ იმავე „სალიჰ-ფაშას პერიოდიდან მოყოლებული უსამართლოდ სთხოვდნენ ზედმეტ გადასახადებს ქრისტიანებს და ქართველი და ბერძენი სასულიერო პირების საჩივრების საფუძველზე მიღებული უნდა ყოფილიყო შესაბამისი ზომები (თურქეთის არქივებში..., 2022:215).

ოსმალური დოკუმენტური წყაროები საინტერესო ცნობებს გვაწვდის იერუსალიმში სხვადასხვა მიმართულების ქრისტიანული თემების დაპირისპირების შესახებ. ფრანცისკელებთან სვეტიც (ამუდის) წმ. იოანე ღვთისმეტყველის მონასტრის გარშემო არსებული კონფლიქტის შესახებ უკვე აღინიშნა, მონასტერი საბოლოოდ ფრანცისკელი ბერების ხელში აღმოჩნდა (ჯაფარიძე, 2018: 172-178). ასევე

საუკუნეების განმავლობაში გრძელდებოდა დაპირისპირება გოლგოთას გამო. ცნობილია, რომ ქართველები ხანგრძლივი დროის განმავლობაში ფლობდნენ წმინდა ადგილებს და უპირატესობითაც სარგებლობდნენ სხვა ქრისტიანულ თემებს შორის. მამლუქთა ეპოქაში დაპირისპირება ქართველებსა და ფრანცისკელებს შორის 1491 წ. გადაწყდა, როცა ქართველებს გოლგოთას ჩრდილოეთი, ხოლო ფრანცისკელებს -სამხრეთი ნაწილი ერგოთ. თუმცა 1493 წ. დავა განახლდა და რაკი ქართველებმა საბუთები ვერ წარმოადგინეს, გოლგოთას ჩრდილოეთიც დაკარგეს. სამლოცველოს დაბრუნება ბენა ჩოლოყაშვილის სახელთანაა დაკავშირებული. 1513 წ. შარიათის სასამართლოს გადაწყვეტილებით დაპირისპირება კომპრომისით დამთავრდა. ოსმალთა ეპოქაში კონფლიქტი მოჰყვა ჩრდილოეთ და სამხრეთ ნაწილებს შორის გამყოფი თალის კუთვნილების საკითხს. 1541 წ. შარიათის სასამართლოს დადგენილებით დავა ქართველთა სასარგებლოდ გადაწყდა. თუმცა მომდევნო საუკუნეში 1646 წ. შემდეგ „წმინდა მიწაზე“ არსებული ვითარების გამო გოლგოთაზე ქართველები აღარ იხსენიებიან (ჯაფარიძე, 2018:171-172; ქართული ქრისტიანული თემი წმინდა მიწაზე, 2022: 89-96).

ოსმალური დოკუმენტური წყაროები საინტერესო მასალებს შეიცავს სომხებთან, კოპტებთან, ასირიელებთან დაპირისპირების შესახებ. 1697 წ. 13 დეკემბერს გამოცემული ორი ბრძანება იერუსალიმის ყადსა და პასუხისმგებელ პირებს ავალებს მოგვარდეს უთანხმოება ქართველების, ასირიელების, ჰიჯაზის (ჰაბეშის) და კოპტების მფლობელობაში არსებულ ეკლესიებზე, მონასტრებსა და საეკლესიო მიწებზე სომხებისა და სხვების ჩარევა (თურქეთის არქივები..., 2022:193). როგორც ჩანს სხვადასხვა ქრისტიანული თემის დაპირისპირება საკმაოდ ხშირი იყო და სულთნის ხელისუფლება ცდილობდა მის მოგვარებას. ყოველ შემთხვევაში 1698 წ. 12 მარტს სასულიერო პირებისა და მრევლის საჩივრის საფუძველზე იერუსალიმის მოლას უნდა მოეგვარებინა მაცხოვრის აღდგომის მონასტერში ღვთის მსახურების გამო ქართველებს, სომხებსა და ასირიელებს შორის წარმოქმნი-

ლი უთანხმოება (თურქეთის არქივებში..., 2022:193). საბოლოოდ ეს უთანხმოება და აღდგომის ტაძარში ღვთისმსახურებაში უპირატესობა ბერძნულმა საპატრიარქომ მოიპოვა, რასაც ადასტურებს 1719 წ. 12 დეკემბრის ბრძანება იერუსალიმის სანჯაყის მმართველსა და იერუსალიმის ყადისადმი (თურქეთის არქივებში..., 2022:229). ამ დროს იერუსალიმის ბერძნული საპატრიარქოს ტახტზე უკვე დოსითეოს II-ის მემკვიდრე და დისწული ქრისანთოსი ზის. სწორედ დოსითეოს II (1669-1707) იგულისხმება ოსმალური დოკუმენტური წყაროების „ბერძენ პატრიარქში“, რომელმაც საპატრიარქო ტახტიც კი სტამბოლში გადაიტანა, რომ თავისი მიზნების განსახორციელებლად იმპერიის დედაქალაქში ყოფილიყო. რაც შეეხება ოსმალურ დოკუმენტურ წყაროებში ასახულ უთანხმოებას ქართველებსა და სომხებს შორის წმინდა ადგილებში უპირატესობის მოსაპოვებლად, ალბათ, ყველაზე თვალსაჩინო მაგალითია წმინდა იაკობის მონასტრის გარშემო არსებული დაპირისპირება. ამ საკითხმა ისტორიოგრაფიაში აზრთა სხვადასხვაობა გამოიწვია, მით უფრო, რომ იერუსალიმში ამ სახელის მატარებელი ხუთი ეკლესია თუ მონასტერი არსებობდა. ქართული თემის საკუთრებაში სიონის მთაზე არსებული წმ. იაკობის (ზებედეს ძის) სახელობის ტაძარი ჯერ კიდევ XI ს.-დან იხსენიება. თუმცა საუკუნეთა განმავლობაში ის ხელიდან ხელში გადადიოდა. ოსმალთა ბატონობის ხანაშიც ცნობილი იყო ტაძრის ქართველებისადმი კუთვნილება, მის დაკავებას ბერძნებიც ცდილობდნენ, მაგრამ იერუსალიმში შექმნილი ვითარებით და ქართული თემის დასუსტებით ისარგებლეს სომხებმა და შეძლეს წმ იაკობის (ზებედეს ძის) ეკლესიის შენარჩუნება და ამჟამად იქ იერუსალიმის სომხური საპატრიარქოს რეზიდენციაა განთავსებული (ვრცლად: ჯაფარიძე., 2018:143-147).

ამრიგად, ოსმალური დოკუმენტური წყაროების ანალიზის საფუძველზე კარგად ჩანს, რომ მიუხედავად საქართველოსა და იერუსალიმში შექმნილი რთული ვითარებისა ქართველი საერო და სასულიერო პირები აქტიურად არიან ჩართული იერუსალიმის უმთავრესი ქრისტიანული სინდინდების თუ ჯერ კიდევ ქართველთა საკუთრებაში (იურიდიუ-

ლად მაინც) არსებული ეკლესია-მონასტრების დაცვის საქმეში, რადგან საქართველოში მშვენივრად ესმოდათ ამ სავანეების კულტურული და სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობა; ქართველები მიზნის მისაღწევად ბერძნებთან ერთად მიმართავდნენ ოსმალეთის იმპერიის უმაღლეს ხელისუფლებას, თუმცა არსებულ არახელსაყრელ ვითარებაში იერუსალიმის ქართული საგანძურის შენარჩუნება ვერ მოხერხდა. ოსმალური დოკუმენტური წყაროების შემდგომი შესწავლა და სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოტანა „წმინდა მიწაზე“ ქართველთა მოღვაწეობის ისტორიას ახალი ფურცლებით კიდევ უფრო გაამდიდრებს .

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

აბულაძე ც., სულეიმან კანუნის ჰუკუმები იერუსალიმის ერთი ქართული მონასტრის ფრანცისკანელთათვის გადაცემის თაობაზე, „მაცნე“ (ისტორიის სერია), 2, თბ., 1986;

თურქეთის არქივებში დაცული დოკუმენტები საქართველოს შესახებ (რეზიუმირებული კატალოგი), დოკუმენტები მოიძიეს, დაამუშავეს და ქართული რეზიუმეები დაურთეს მ. მახარაძემ, ზ. შაშიკაძემ, ა. კაშიამ, ტ. I, წ. 1, თბ., 2022;

მამისთვალისფერი ელ., საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, ტ. III, თბ., 2019;

მამისთვალისფერი ელ., საქართველო და ბიბლიური სამყარო, თბ., 1998;

მამისთვალისფერი ელ., ქართლის სამეფოსა და იერუსალიმის საპატრიარქოს ისტორიიდან (მე-17 ს. მე-2 ნახევარი), ქართული დიპლომატია, წელიწდეული, VIII, თბ., 2001;

მეტრეველი ელ., მასალები იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიისათვის, თბ., 1962;

ჟანენი რ., ქართველები იერუსალიმში, ჟურნალი „რელიგია“, № 10, თბ., 1992;

ტივაძე თ., იერუსალიმის პატრიარქის დოსითეოსის წერილი საქართველოს შესახებ, „ქართული წყაროთმცოდნეობა“, III, თბ., 1971;

ფერაძე გ., უცხოელ პილიგრიმთა ცნობები პალესტინის ქართველი ბერებისა და ქართული მონასტრების შესახებ, ქართული ეკლესიის ისტორია, ტ.IV, გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი წერილი და შენიშვნები დაურთო გ. ჯაფარიძემ, თბ.,1995;

ქათამაძე ც., სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ურთიერთობა იერუსალიმის ქართულ კოლონიასთან (XVI-XVIII სს.), თბ.,2013;

ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, ტექსტი გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ი. დოლიძემ, თბ.,1970;

ქართული ქრისტიანული თემი წმინდა მინაზე, შეადგინეს გ.გაგოშიძემ, ნ. კვირიკაშვილმა, თ. ცერაძემ, ლ. ხოფერიამ, მ.ჯანჯალიამ, თბ.,2022;

შარდენი ჟ.,, მოგზაურობა სპარსეთსა აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში, თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო მ.მაგლობლიშვილმა, თბ.,1975;

Цагарели А., Памятники грузинской старины в Святой Земле и на Синае, ППС, т. IV, вып. I, СПб.,1888;

ცაფერისი ვ., იერუსალიმის წმინდა ჯვრის მონასტერი, ჟურნალი „რელიგია“, №6-7, თბ.,1993;

ხუციშვილი ნ., იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის მინათმფლობელობა საქართველოში, თბ., 2007;

ჯაფარიძე გ., ქართული სავანეები და სამონასტრო თემი წმინდა მინაზე XI-XVIII საუკუნეებში (არაბული ნარატიული და დოკუმენტური წყაროების მიხედვით), თბ.,2018.

ლევან ჯიქია
Levan Jikia

აკადემიკოს ივანე ჯავახიშვილის
გამოუქვეყნებელი ნაშრომი „აჭარისტანი“
*Academician Ivane Javakhishvili's
unpublished work „Ajaristani“*

აბსტრაქტი. აკადემიკოსმა ივანე ჯავახიშვილმა ნაშრომზე „აჭარისტანი“ მუშაობა 1933 წლის 20 აპრილამდე დაასრულა. ნაშრომზე მუშაობისას მან გამოიყენა ბერი ეგნატაშვილისა და ვახუშტი ბატონიშვილის ნაშრომების გარდა თავისი ექვსი ნაშრომი, რომელთაგან ნაწილი გამოქვეყნებული, ნაწილი კი გამოუქვეყნებელი იყო. ავტორი მიმოიხილავს ქართულ და ბერძნულ წყაროებს, სადაც ტერმინი „აჭარა“ ფიგურირებს და ცდილობს ქართული და ბერძნული წყაროების ანალიზის შედეგად აღადგინოს აჭარის პოლიტიკური ცხოვრება X საუკუნიდან 1878 წლამდე, ანუ აჭარის რუსეთის იმპერიასთან შეერთებამდე.

Abstract. Academician Ivane Javakhishvili completed his work on the work "Ajaristan" before April 20, 1933. In addition to the works of Beri Egnatashvili and Vakhushti Batonishvili, he used six of his works, some of which were published and some were unpublished. The author reviews Georgian and Greek sources where the term "Ajara" figures and tries to restore the political life of Ajara from the X century to 1878, i.e. before the joining of Ajara with the Russian Empire, as a result of the analysis of Georgian and Greek sources.

საქართველოს ეროვნული არქივის საისტორიო ცენტრალური არქივის სიმონ ჯანაშიას ფონდში¹ ინახება აკადემიკოს ივანე ჯავახიშვილის (1876-1940) გამოუქვეყნებელი ნაშრომი „აჭარისტანი“, რომელიც მოიცავს მანქანაზე ნაბეჭდ პატარა ფორმატის (19,5X13,5 სმ.) 25 გვერდს. ნაშრომის უკიდურეს ზედა მხარეს მეორე გვერდიდან ბოლო გვერ-

¹ ფონდი 2119, ანაწერი 1, საქმე 568.

დის ჩათვლით ფრჩხილებში მოცემულია ნაშრომის სათაური „აჭარისტანი“.

აკადემიკოს ივანე ჯავახიშვილის ნაშრომის „აჭარისტანის“ დედანი, ხელნაწერის სახით, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მუზეუმში ინახება.¹ ხელნაწერი ძნელად იკითხება, ფურცლები კი გაცურეცილია. ხელნაწერში, მანქანაზე ნაბეჭდი ვერსიისგან განსხვავებით, გვერდებზე დასათაურება არ გვხვდება.

ივანე ჯავახიშვილი ნაშრომში ტერმინ „აჭარისტანს“ მხოლოდ ერთხელ იყენებს (სწორედ ამ ტერმინით იწყება თხრობა). ყველა სხვა შემთხვევაში ტერმინი „აჭარა“ არის გამოყენებული. ჩვენთვის უცნობია, ნაშრომის სათაური, „აჭარისტანი“ თავად ავტორს ეკუთვნის თუ ტექსტის რედაქტორს/რედაქტორებს.²

ნაშრომს (აქ და ქვემოთ ნაშრომის ბეჭდურ ვერსიას განვიხილავთ) პირველ გვერდზე ზედა მარცხენა კუთხეში აქვს ლურჯი ფერის კალმით მინაწერი: „შედარებულია ქ. ლომთათიძე“. აღნიშნული მინაწერი გვაფიქრებინებს, რომ აკადემიკოს ივანე ჯავახიშვილის ნაშრომი გრამატიკულად ენათმეცნიერმა ქეთევან ლომთათიძემ გაასწორა, რადგან ნაშრომში მართლაც გვხვდება ცალკეული გრამატიკული ჩასწორებები ლურჯი და წითელი ფერის კალმებით. პირველ გვერდზე გვხვდება ჩასწორებები ლურჯი და წითელი ფერის კალმით, ხოლო დანარჩენ გვერდებზე მხოლოდ წითელი ფერის კალმით.

ამასთან, როგორც აღვნიშნეთ, ნაშრომის პირველ გვერდზე სიტყვა „აჭარისტანი“ გადახაზულია და ზედ ლურჯი ფერის კალმით აწერია „აჭარა“. აღნიშნული ჩასწორება ქ. ლომთათიძეს არ ეკუთვნის, რადგან მის კალიგრაფიას არ ემთხვევა. ლოგიკურად გაგვიჩნდა მოსაზრება, ეს სიტყვა ნაშრომში სიმონ ჯანაშიას ჩასწორებული ხომ არ იყო? ჩვენ შევადარეთ ეს კალიგრაფია სიმონ ჯანაშიას ხელნაწერებში ასოთა მოხაზულობას, რომლის შემდეგაც შეგვიძლია დავას-

¹ ეროვნული არქივი გამოსაცემად ამზადებს ივანე ჯავახიშვილის ნაშრომს „აჭარისტანი“.

² მიუხედავად ამისა, ჩვენ ვეყრდნობით ივანე ჯავახიშვილის ნაშრომის ბეჭდურ ვერსიაში მოცემულ დასათაურებას.

კვნათ, რომ ეს ჩასწორება ნამდვილად სიმონ ჯანაშიას ეკუთვნის.

ამდენად, შეგვიძლია დანამდვილებით ვთქვათ, რომ აკადემიკოს ივანე ჯავახიშვილის ნაშრომს „აჭარისტანი“ რედაქტირება გაუკეთეს ენათმეცნიერმა ქეთევან ლომთათიძემ და ისტორიკოსმა სიმონ ჯანაშიამ.

საინტერესოა, როდის დაასრულა აკადემიკოსმა ივანე ჯავახიშვილმა ნაშრომზე მუშაობა? მართალია, ნაშრომს თარიღი არ უზის, მაგრამ ნაშრომის ბოლო გვერდის უკანა მხარეს შტამპზე არის ჩანანერი, რომლითაც დასტურდება, რომ ნაშრომი 1933 წლის 20 აპრილს ჩაიბარა ვინმე თ. ანდლულაძემ. აქედან გამომდინარე, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ივანე ჯავახიშვილმა ნაშრომზე მუშაობა 1933 წლის 20 აპრილამდე დაასრულა.

საინტერესოა ასევე ის, რომ ივანე ჯავახიშვილი ნაშრომის ბოლოს უთითებს გამოყენებულ ლიტერატურას, რომელთაგან ექვსი ნაშრომი თავად მას ეკუთვნის: „ქართველი ერის ისტორიის შესავალი“; „ქართველი ერის ისტორია, წიგნი I“; „ქართველი ერის ისტორია, წიგნი II“; „ქართველი ერის ისტორია, წიგნი III“; „ქართველი ერის ისტორია, წიგნი IV“; „საქართველოს ეკონომიკური ისტორია“ (ავტორი ასე იყენებს ბერი ეგნატაშვილისა და ვახუშტი ბატონიშვილის ნაშრომებს);

საქართველოს პარლამენტის ილია ჭავჭავაძის სახელობის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში დაცულია ივანე ჯავახიშვილის ნაშრომი „ქართველი ერის ისტორიის შესავალი“, რომელიც ორი ნაწილისგან შედგება: „ქართველი ერის ისტორიის შესავალი. ნ. 1., საქართველოს, კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიულ-ეთნოლოგიური პრობლემები“, რომელიც 1950 წელს გამოიცა და „ქართველი ერის ისტორიის შესავალი. ნ. 2., ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა“, რომელიც 1937 წელს არის გამოქვეყნებული.

ამდენად, ივანე ჯავახიშვილის სიცოცხლეში გამოიცა „ქართველი ერის ისტორიის შესავლის“ მხოლოდ მეორე ნაწილი, თუმცა ამ ნაშრომში აჭარაზე საუბარი არ არის. ეს გარემოება გვაფიქრებინებს, რომ ივანე ჯავახიშვილი იმონებს „ქართველი ერის ისტორიის შესავლის“ გამოუქვეყნე-

ბელ ვერსიას (როგორც ვხედავთ, „ქართველი ერის ისტორიის მესაველს“ ის ნაწილებად არ ჰყოფს).

„ქართველი ერის ისტორიის“ წიგნი 1, 1908 წელს გამოიცა, წიგნი 2 – 1914 წელს, წიგნი 4 კი – 1924 წელს. რაც შეეხება „ქართველი ერის ისტორიის“ მესამე წიგნს, ის მეცნიერმა გარდაცვალებამდე ცოტა ხნით ადრე გამოსაცემად ჩააბარა და 1941 წელს საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობამ გამოაქვეყნა (ამ დროს მეცნიერი გარდაცვლილი იყო).¹

ანუ, ივანე ჯავახიშვილის სიცოცხლეში „ქართველი ერის ისტორიის“ მესამე წიგნი არ გამოქვეყნებულა. შესაბამისად, მეცნიერი ნაშრომში „აჭარისტანი“, როგორც ჩანს, „ქართველი ერის ისტორიის“ მესამე წიგნის გამოუქვეყნებელ ვერსიას უთითებს.

რაც შეეხება ივანე ჯავახიშვილის ნაშრომს „საქართველოს ეკონომიკური ისტორია“, ის 1912 წელს გამოქვეყნდა.

ამდენად, აკადემიკოს ივანე ჯავახიშვილის მიერ ნაშრომში „აჭარისტანი“ მითითებული მისივე ნაშრომების გამოცემის წლების ანალიზი არ ეწინააღმდეგება იმ თვალსაზრისს, რომ მეცნიერმა ნაშრომ „აჭარისტანზე“ მუშაობა ნამდვილად 1933 წლის 20 აპრილამდე დაასრულა.

1933 წელს ენათმეცნიერი ქეთევან ლომთათიძე 22 წლის იყო, ამიტომ, ნაკლებად სავარაუდოა, ამ დროს მისთვის ისეთი საპატიო მისია დაეკისრებინათ, როგორიც აკადემიკოს ივანე ჯავახიშვილის ნაშრომის გრამატიკულად გასწორება იყო. აქედან გამომდინარე, მიგვაჩნია, რომ ქ. ლომთათიძემ ივანე ჯავახიშვილის ნაშრომი გრამატიკულად მოგვიანებით გაასწორა და სავარაუდოდ გამოსაცემად მოამზადა, თუმცა, ჩვენთვის უცნობი მიზეზის გამო, ნაშრომი არ გამოქვეყნებულა.

აკადემიკოსი ივანე ჯავახიშვილი თავის ნაშრომებში არაერთხელ შეეხო აჭარის თემას („ქართველი ერის ისტორია“; „საქართველოს საზღვრები ისტორიულად და თანამედროვე თვალსაზრისით“; „საქართველოს ეკონომიკური ისტორია“; „ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წიგნი მესამე, XIII-XIV სს., თბილისი, 1941.

და ახლა (ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა)“; „მასალები საქართველოს მატერიალური კულტურის ისტორიისათვის“; „მასალები საქართველოს შინამრეწველობისა და ხელოსნობის ისტორიისათვის, ივ. ჯავახიშვილის საერთო რედაქციით, ტ. I“; „ქართული მუსიკის ძირითადი საკითხები“ და სხვა). მიუხედავად ამისა, დღემდე არ გამოქვეყნებულა ივანე ჯავახიშვილის ნაშრომი, რომელიც მხოლოდ აჭარაზე იქნებოდა კონცენტრირებული. ამ გარემოების გათვალისწინებით, აღნიშნული ნაშრომი განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს.

ივანე ჯავახიშვილის ნაშრომთან მიმართებაში ლოგიკურად ჩნდება გარკვეული კითხვები:

1. რატომ არ გამოაქვეყნა მეცნიერმა ეს ნაშრომი?
2. რატომ ამთავრებს ის თხრობას 1878 წლით, ანუ აჭარის რუსეთთან შეერთებით?
3. ვინ გადასცა ეს ნაშრომი გასასწორებლად ქ. ლომთათიძეს და როდის?
4. როგორ აღმოჩნდა ეს ნაშრომი აკადემიკოს სიმონ ჯანაშიას პირად არქივში?

ამ კითხვებზე ცალსახა პასუხი, სამწუხაროდ, არ გვაქვს, შეიძლება მსჯელობა მხოლოდ ვარაუდის დონეზე.

ნაშრომში აკადემიკოსი ივანე ჯავახიშვილი თხრობას იწყებს ქართულ და ბერძნულ წყაროებში ტერმინ „აჭარის“ გამოყენების საკითხით. ტერმინი აჭარა პირველად იხსენიება სტეფანე მტბევარის მიერ დაწერილ ნაშრომში „ნამებაი წმიდისა მონამისა გობრონისი“, რომელიც 914-918 წლებით თარიღდება. რაც შეეხება ბერძნულ წყაროებს, X საუკუნის მოღვაწის კონსტანტინე პორფიროგენეტის ნაშრომში აჭარის წყალია ნახსენები. მიუხედავად ამისა, ივანე ჯავახიშვილს მიაჩნია, რომ ტერმინი აჭარა მეთავე საუკუნეზე გაცილებით ადრე არის დამკვიდრებული.

XI-XII საუკუნეების ქართულ საისტორიო თხზულებებში ტერმინი აჭარა არა ერთგან გვხვდება, თუმცა მხოლოდ გაკვრით.

ივანე ჯავახიშვილი ახასიათებს აჭარის ბუნებრივ-გეოგრაფიულ გარემოს და საუბრობს აჭარაში განვითარებული სოფლის მეურნეობის შესახებ. ავტორი საგანგებოდ უსვამს

ხაზს აჭარის ეკონომიკურ და სამხედრო მნიშვნელობას საქართველოსთვის.

როგორც ავტორი აცხადებს, წყაროებისა და ცნობების სიმცირის გამო აჭარის პოლიტიკური ისტორიის აღდგენა რთულია. ივანე ჯავახიშვილის აზრით აჭარა კოლხეთის სამეფოს ეკუთვნოდა, ხოლო მისი დაშლის შემდეგ კი – ლაზიკის სამეფოს.

VI ს-ში „დიდი ომიანობის“ დროს, როგორც ჩანს, აჭარა ლაზიკის სამეფოს ფარგლებში არ იყო მოქცეული.

იოანე საბანისძის ნაშრომიდან ირკვევა, რომ VIII ს-ში აჭარა აფხაზეთად სახელდებული დასავლეთ საქართველოს მომცველი სამეფოს ნაწილი იყო. მაგრამ უკვე IX ს-ის დამდეგიდან მდგომარეობა შეიცვალა და კლარჯეთი და შავშეთი ბიზანტიის კეისრის მფარველობის ქვეშ მყოფი ტაო-კლარჯეთის სამფლობელოდ იქცა (მთლიანად თუ არა, აჭარის წყლამდე მაინც).

XV ს-ში, როგორც ჩანს, შავშეთი, კლარჯეთი და ჭანეთის ერთი ნაწილი მესხეთის მთავრების სამფლობელოს წარმოადგენდა.

1460 წ. განსაცდელში ჩავარდნილი ყვარყვარე ათაბაგი იძულებული გახდა, მესხეთის ურჩ ერისთავთა წინააღმდეგ ბრძოლაში დახმარებისათვის, აჭარა და სხვა თემები ჭანეთამდე კახაბერ გურიელისათვის დაეთმო. იერუსალიმელ-ანტიოქელი პატრიარქის მიხეილის მიერ შედგენილ სასჯულო მცნებით ირკვევა, რომ აჭარა აფხაზეთის კათალიკოზს ექვემდებარებოდა. ადმინისტრაციულად აჭარას გურიის ერისთავები განაგებდნენ.

XVI ს-ში ოსმალებთან დაზავების შემდეგ, მზეჭაბუკ ათაბაგი გურიელის სამთავროს თავს დაესხა და მას აჭარა და ჭანეთი წაართვა.

1535 წელს მურჯახეთის ბრძოლაში იმერეთის მეფე ბაგრატმა ყვარყვარე ათაბაგი დაატყვევა და აჭარა გურიელს დაუბრუნა.

მოგვიანებით აჭარა და ჭანეთი ოსმალებმა დაიპყრეს. ხონთქარმა აჭარა ადმინისტრაციულად ახალციხის ფაშას დაუქვემდებარა და აჭარის ბეგი მის ხელქვეითად აქცია. მესხეთსა და აჭარაში ქრისტიანობასა და ქართულ ეროვნულ სახეს საშუალო შეძლების გლეხები იცავდნენ, თუმცა მოგვი-

ანებით მაჰმადიანობამ გლეხთა შორისაც მოიკიდა ფეხი. მაჰმადიანობის გავრცელებას იმ გარემოებამ შეუწყო ხელი, რომ გამაჰმადიანებისთანავე გლეხის სოციალური და ეკონომიური მდგომარეობა საგრძნობლად უმჯობესდებოდა. თუ გამაჰმადიანებამდე ისინი ყმები იყვნენ, სჯულის შეცვლის შემდეგ, მათი მებატონეები და მოხელეები „ხარკთაგან კიდე ვერარას ავნებდენ გლეხთა“. ოსმალთა ხანგრძლივი ბატონობის შედეგად ბათომი (ბათუმი) ფაქტიურად დაბად დაიქცა. 1878 წელს, როდესაც რუსეთ-ოსმალეთის ზავის შედეგად ბათუმის ოლქი რუსეთის ჯარმა დაიკავა, მისი მოსახლეობა 3000 არ აღემატებოდა.

ამდენად, შეგვიძლია დასკვნის სახით ვთქვათ, რომ აკადემიკოსმა ივანე ჯავახიშვილმა ნაშრომზე „აჭარისტანი“ მუშაობა 1933 წლის 20 აპრილამდე დაასრულა. ნაშრომზე მუშაობისას მან გამოიყენა ბერი ეგნატაშვილისა და ვახუშტი ბატონიშვილის ნაშრომების გარდა თავისი ექვსი ნაშრომი, რომელთაგან ნაწილი გამოქვეყნებული, ნაწილი კი გამოუქვეყნებელი იყო. ავტორი მიმოიხილავს ქართულ და ბერძნულ წყაროებს, სადაც ტერმინი „აჭარა“ ფიგურირებს და ცდილობს ქართული და ბერძნული წყაროების ანალიზის შედეგად აღადგინოს აჭარის პოლიტიკური ცხოვრება X საუკუნიდან 1878 წლამდე, ანუ აჭარის რუსეთის იმპერიასთან შეერთებამდე.

მარიამ მარჯანიშვილი
Mariam Marjanishvili

„თეთრი გიორგის“ ლიდერის პოლიტიკური კრედო

The political credo of the leader of "White Giorgi"

Abstract. Youth is characterized by dreams and, therefore, it maintains faith in justice even in the most difficult situations. From an early age, Leo Kereselidze was well aware of the essence of the political life of an ideological political figure or a man fighting for an ideal: persecution, imprisonment, exile... But, as all this resistance was aimed at one goal, it gave Leo Kereselidze, the fighter for the independence of his homeland, a sense of joy and pride.

“I started my political activity in 1900 when I was just 16. The same year, I founded ‘The Georgian independence circle’ in Tbilisi, whose members were many young people, including V. Kartvelishvili, N. Maghalashvili, G. Kereselidze, Sh. Amirejibi and others. Our publication was a newspaper *Young Georgia*.

In 1904, I went to Geneva, where I attended an Engineering College. After finishing it, I intended to continue my studies in a European military Academy. I thoroughly studied the theory of military science”.

Being young, passionate, full of idealism, love for his homeland and belief in its liberation, Leo Kereselidze "was born to fight, and the fight would be the content of his whole life", wrote Mikhako Tsereteli. Turning out to be in emigration, Leo Kereselidze, together with Georgian national-political and scientific-cultural forces, started relentless struggle for Georgia's independence and freedom.

At the beginning of the XX century, when the Socialist-Federalists got actively involved in the ongoing political battles in Georgia, Leo Kereselidze performed the most difficult tasks, whether it was the importation of ships loaded with weapons into Georgia at the beginning of the 1905 revolution, or looting of the Dusheti treasury in May 1906 by order of the committee.

Due to the expropriation of the Dusheti treasury, the Geneva court acquitted him and his accomplices under international law. Soon, Leo Kereselidze graduated from the Law Faculty of Geneva University. He was well aware of the great power and importance of knowledge in the welfare of the homeland. Here, he defended his dissertation and was appointed a private associate professor at the Faculty of Law.

In 1911, under the chairmanship of Petre Surguladze, the "Committee of the Georgian Separatists' Party Abroad" was established in Geneva. The party had links with the underground "Separatists' League" in Georgia.

The "Committee of the Georgian Separatists' Party Abroad" was a large organisation, whose chair was Petre Surguladze, the secretary was Giorgi Kereselidze and the members were Leo Kereselidze, Nestor Maghalashvili and many others.

At their initiative, the magazine *Free Georgia* was founded in Germany. It was sent to Georgia illegally. "This group and its body prepared a 'Georgian opinion' to understand the future of the great cause and to act in the great war."

At the beginning of the 1914 war, Georgian separatists changed tactics and established a new, Georgian Independence Committee, instead of the old one. In the World War, Georgia's Independent Committee sided with Germany and the Ottoman Empire in order to overthrow the Russian colonial regime in Georgia and declare Georgia's independence. At the initiative of Leo Kereselidze, a Georgian legion was formed on the Ottoman territory, which would fight only on the Georgian border or on the territory of Georgia, and nowhere else.

The *Georgian Newspaper*, founded by the committee in Germany, aimed to work in captive camps to rid the Georgian nation of Russian space. The newspaper regularly published Leo Kereselidze's political, scientific, artistic and historical works and publications.

It is noteworthy that in 1918, Leo Kereselidze published a 45-page book "Fantasies Orientales" in French in Geneva. It contained several fantasies, and his Georgian translations – "Queen Tamar and her poet Shota Rustaveli" and "Lake Bazaleti" were published for the first time in the "*Georgian newspaper*" (N25, 1. IV. 1917). A

politician, colonel, creative figure Leo Kereselidze, with his talent, ability and knowledge, "did a lot" at the age of 33 – to make his pre-determined goal, which was called freedom and independence of the homeland, a bit more real.

Key words: *L. Kereselidze, "White Giorgi", "Georgian newspaper", "Bazleti Tba", Geneva.*

ახალგაზრდობას ოცნება ახასიათებს და ამიტომაც ცხოვრებაში მიყენებულ ტანჯვა-მწუხარების მიუხედავად, ყველაზე რთულ სიტუაციაშიც კი მაინც ინარჩუნებენ სამართლიანობის რწმენას. ვინაიდან, ეს ტკივილი იძლევა, სწორედ, ძირითად ცოდნას იმის შესახებაც, თუ როგორი იქნება საბოლოოდ მისი ხვედრი.

ცნობილ პოლიტიკურ, სამხედრო და შემოქმედებით მოღვაწეს ლეო კერესელიძეს, ამიტომაც ჰქონდა ყმანვილკაცობიდანვე გათავისებული იდეალისათვის მებრძოლი ადამიანის პოლიტიკური ცხოვრების არსი: დევნილობა, ციხე, გადასახლება, გაძევება, ოჯახისა და თავისი სოციალური წრის დაშორება, არალეგალური ცხოვრება, შეუსაბამო მძიმე სოციალური მდგომარეობა, თავისიანებისა და სამშობლოს ნატვრა, შეზღუდული თავისუფლება...

ეს საფრთხეები სიხარულისა და სიამაყის შეგრძნებასაც აძლევდა სამშობლოს დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლ ლეო კერესელიძეს, რადგან იგი მასში, ერთი შეხედვით, სხვათათვის, თითქოსდა უშედეგოდ დაკარგულ ცხოვრებას კი არა, მამულიშვილის მოღვაწეობის ნამდვილ ღირსებას ხედავდა: „პოლიტიკური მოღვაწეობა დავიწყე 1900 წლიდან, როდესაც ჯერ 16 წლისა ვიყავი. ამ წელს დავაარსე თბილისში „საქართველოს დამოუკიდებლობის წრე“, რომელშიც შედიოდა ახალგაზრდობა. მათ შორის: ვ. ქართველიშვილი, ნ. მაღალაშვილი, გ. კერესელიძე, შ. ამირეჯიბი და სხვები. ჩვენი ორგანო იყო ჟელვატინზე დაბეჭდილი გაზეთი „ახალგაზრდა საქართველო“.

1904 წელს ნავედი ჟენევაში და შევედი საინჟინრო სასწავლებელში. აზრათ მქონდა ამ სასწავლებლის გათავების

შემდეგ შევსულიყავი ევროპის რომელიმე სამხედრო სასწავლებელში. ამ დროიდანვე გულმოდგინეთ ვსწავლობდი სამხედრო მეცნიერებას თეორიულად“ (**მამულია (2007) „თანამემამულე“, N3 (24), გვ.14**).

ბუნებრივია, სამხედრო ხელოვნებითა და გენერლობაზე ოცნებობა თითქმის ყველა ყმაწვილის ბავშვური გატაცებაა. ლეო კერესელიძესთან ამ ოცნებას რეალური მოტივი ედო საფუძვლად, რადგან სახელი ლეო მისთვის ერთა თავისუფლებისათვის მებრძოლი გმირის ლეონ გამბეტას პატივსაცემად დაურქმევიათ ნათლიებს ანტონ ფურცელაძესა და შერვაშიძის ასულს, რომელიც შემდეგ ყიფიანის მეუღლე გახდა.

„ლეო პატრიოტიზმით განთქმული დედ-მამის შვილი იყო და აგრეთვე ნათლული არამარტო მირქმნით, არამედ სულიერადაც, დიდი ქართველი პატრიოტის ანტონ ფურცელაძისა და ამ სულიერ ატმოსფეროში აღზრდილს, მაშინვე ეტყობოდა, რომ იგი ბრძოლისათვის იყო დაბადებული და ბრძოლა იქნებოდა შინაარსი მთელი მისი ცხოვრებისა.

... ლეო პირველად 1904 წელს გავიცანი ჟენევაში. ახალგაზრდა, იდეალიზმით აღსავსე, სამშობლოს სიყვარულით აღტკინებული და მისი განთავისუფლების რწმენით, იგი იმედის აღმძვრელი იყო ყოველი ეროვნულად განწყობილი ქართველისათვის, – რომ საქართველოს კარგი ახალი თაობა, მებრძოლი ახალი თაობა ჰყავდა“, – წერდა მიხაკო წერეთელი (**შარაძე, 2001, გვ. 383-384**).

პირადად კი, – თავისი ავტობიოგრაფიის თავფურცელს ლეო კერესელიძე ასე იწყებდა: „1905 წელს დავიწყე თანამშრომლობა სოციალისტ-ფედერალისტებთან...”

„საქართველოში მოქმედ სოციალისტურ პარტიებს შორის, სოციალისტ-ფედერალისტური სარევოლუციო პარტია თავის დროს, ერთ-ერთ გავლენიან და ძლიერ პარტიად ითვლებოდა. პარტიის მიზანი იყო ეროვნულისა და სოციალისტური იდეების შერწყმა, სამოქმედო პროგრამა კი – საქართველოს ეროვნულ – ტერიტორიული ავტონომიური სახელ-

მნიფოს შექმნა და დემოკრატიულ რუსეთის ფედერაციაში შესვლა.

პარტიის ისტორიას 1901 წლიდან ჩაეყარა საფუძველი. მაშინ, როცა არჩილ ჯორჯაძე და გიორგი ლასხიშვილი სათავეში ჩაუდგნენ გაზეთ „ცნობის ფურცელს“.

გაზეთს 1896-1900 წლებში რედაქტორობდნენ ვალერიან გუნია და ალექსანდრე ჭყონია, ხოლო 1901 წლიდან – ალექსანდრე ჯაბადარი.

მის გარშემო შემოკრებილი იყო ახალგაზრდების ჯგუფი: ვ. ლორთქიფანიძე, შ. ბილანიშვილი, გ. დეკანოზიშვილი, ა. დეკანოზიშვილი, კ. აბაშიძე, გრ. რცხილაძე, სამს. ფირცხალავა და სხვანი.

მათ მალე მიემატნენ გ. ზდანევიჩი – მაიაშვილი, ი. ფანცხავა, ფ. გოგიჩაიშვილი, ი. ბარათაშვილი, ვ. მუსხელიშვილი, თ. სახოკია, იას. ბაქრაძე, ი. ალლაძე და სხვები, უმთავრესად, „ივერიიდან“ გამოყოფილი რადიკალური ფრთა, აგრეთვე, შიო ჩიტაძე, ხოლო მოგვიანებით ამ პარტიის წევრები გახდნენ დავით კლდიაშვილი, შალვა ნუცუბიძე, ალექსანდრე ნერეთელი, შალვა მესხიშვილი, ვასილ ნერეთელი, სვიმონ მდივანი, მიხეილ ყაუხჩიშვილი, აკაკი პაპავა, ვახტანგ კოტეტიშვილი.

სოციალისტ-ფედერალისტები რომ სამოქმედო ასპარეზზე გამოვიდნენ, მაშინ საქართველოში ძირითადად ორი მიმდინარეობა ებრძოდა ერთმანეთს: ძველი თაობა (ილია ჭავჭავაძე და მისი მიმდევრები) – ეროვნული იდეის მატარებელი და ახალი – მესამე დასელები (ნოე ჟორდანიას და მისი მიმდევრები) – მარქსიზმის იდეოლოგიის მატარებლები“ **(შარაძე, 2001, გვ.16-20).**

ამ ორი მიმართულების იდეოლოგიისაგან განსხვავებით სრულიად ახალი მიმდინარეობის მატარებელი იყო სოციალისტ-ფედერალისტური პარტია, რომელიც პირველს ეროვნული იდეალით უახლოვდებოდა, ხოლო მეორეს კი – სოციალური მისწრაფებით.

თავდაპირველად, ფედერალისტთა პოლიტიკური პარტიის კონსოლიდაცია, 1901 წელს, თავდაზნაურთა მიერ სა-

ქართველოს რუსეთთან შეერთების 100 წლისთავის იუბილის აღნიშვნამ დააჩქარა, რომელიც მკაცრად იქნა გაკრიტიკებული როგორც სოციალისტ-ფედერალისტების, ასევე სოციალ-დემოკრატების მიერაც.

სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტია მტკიცედ იდგა ეროვნულ-ტერიტორიული ავტონომიის მოთხოვნის ნიადაგზე, რადგანაც „ერი არ არსებობს ტერიტორიის გარეშე, ხოლო ტერიტორია ერის გარეშე“. პარტიის შექმნასთან ერთად, ბუნებრივია, დადგა მისი არალეგალური ორგანოს გამოცემის საკითხიც, რადგან იმ დროს „ცნობის ფურცელში“, რომელიც მხოლოდ ლიტერატურული და საზოგადოებრივი მიმართულების მატარებელი ორგანო იყო, მის ფურცლებზე მძიმე პოლიტიკური პირობების გამო დიდ საფრთხეს წარმოადგენდა ეროვნული პროგრამისა და პრობლემებზე ლაპარაკიც კი.

გამოსავლად, პარტიამ, თავისუფალი ორგანოს შექმნის ადგილად, მიზანშეწონილად, მისი მხოლოდ საზღვარგარეთ დაარსება მიიჩნია. კომიტეტის გადანაცვეტილებით, საფრანგეთში მიაღწინეს არჩილ ჯორჯაძე, როგორც თეორეტიკოსი და ორგანოს იდეური მხარის ხელმძღვანელი, ხოლო გიორგი დეკანოზიშვილი კი, როგორც ენერგიული ორგანიზატორი და დახელოვნებული პრაქტიკული მოღვაწე. მათ თან ახლდათ ასევე ასოთამწყობი მიხეილ კიკნაძე.

ამ ჯგუფმა, სულ მალე, პარიზში 1903 წლის პირველ მაისს უკვე გამოსცა გაზეთ „საქართველოს“ პირველი ნომერი, რომელიც უცხოეთში პირველი არალეგალური ორგანო იყო. თუ არ ჩავთვლით პირველ ქართულ არალეგალურ სოციალისტური მიმართულების ყოველდღიურ ჰექტოგრაფიულ გაზეთ „დროშას“, რომლის სულ 10 ნომერი 1873 წლის პირველი აპრილიდან ათ აპრილამდე გამოდიოდა. მისი თანამშრომლები იყვნენ: ნიკო ნიკოლაძე, დავით მიქელაძე (მეველე) და პავლე იზმაილოვი.

გაზეთ „საქართველოს“ პარალელურად გამოდიოდა მისი ფრანგული დამატება -ორეული „la Georgie“, რომელმაც გაიტანა და დასვა ევროპაში ქართველი ხალხის ეროვნული

თავისუფლების საკითხი. ხოლო ფრანგული დამატება „la Georgie“ ქართული პრობლემის პოპულარიზაციასთან ერთად ეწეოდა ევროპის დემოკრატიული საზოგადოების ყურადღების მიპყრობის ფართო პროპაგანდას. მასში „საქართველოდან“ გადმობეჭდილ და ქართულიდან თარგმნილ მასალებთან ერთად ქვეყნდებოდა ფრანგი და სხვა დასავლეთ ევროპელი პოლიტიკური მოღვაწეების წერილები და გამოხმაურებანი.

„საქართველოს“ ფრანგული დამატება-ორეულის „la Georgie“-ს რედაქტორი იყო ქალბატონი რენო.

გაზეთი „საქართველო“ ორ კვირაში ერთხელ იბეჭდებოდა და თითოეული ნომრის ტირაჟი – 600 ეგზემპლარი გახლდათ. იგი საქართველოში არაღებულად ვრცელდებოდა. „საქართველო“ და მისი ფრანგული დამატება-ორეული „la Georgie“ საქართველოდან შე მოწირული თანხებით ფინანსდებოდა და ამიტომაც ყველგან უფასოდ ვრცელდებოდა. ასევე პარტიის ძირითადი ბირთვის შენახვაც პარიზში დიდ თანხასთან იყო დაკავშირებული.

საქართველოში „ცნობის ფურცელმა“, ხოლო უცხოეთში „საქართველომ“ იდეურად შეამზადა ფედერალისტთა პარტია იმისათვის, რათა 1904 წლის აპრილში ჟენევაში გამართულ კონფერენციაზე იგი ოფიციალურად ჩამოყალიბებულიყო და გაფორმებულიყო სოციალისტ-ფედერალისტურ პარტიად.

გაზეთმა „საქართველომ“ უცხოეთში 1905 წლის 15 მაისამდე იარსება. პარიზში „საქართველოს“ დახურვის შემდეგ გაძლიერდა სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიული პრესა საქართველოშიც, განსაკუთრებით ქუთაისში, სადაც დავით მესხის რედაქტორობით გამოდიოდა გაზეთები: „კოლხიდა“, „იმერეთი“, „მეგობარი“ და სხვ.

XX საუკუნის დასაწყისში სოციალისტ-ფედერალისტები აქტიურად ჩაებნენ საქართველოში მიმდინარე დიდ პოლიტიკურ ბატალიებში.

სწორედ, საქართველოში მიმდინარე რევოლუციური პროცესების გამო შეწყვიტეს პარიზში სოციალისტ-ფედერა-

ლისტებმა თავიანთი გაზეთის „საქართველოს გამოცემა“, ვინაიდან პარტიის თვალსაჩინო მოღვაწენი დაბრუნდნენ თბილისში და აქტიურად ჩაებნენ რევოლუციურ საქმიანობაში. მათ მიაჩნდათ, რომ თვითმპყრობელური რეჟიმის დამხობისათვის ბრძოლაში ყველა საზოგადოებრივი კლასი და ფენა უნდა გაერთიანებულიყო. და, არ უნდა მინიჭებოდა ჰეგემონია მხოლოდ პროლეტარიატს.

„ლეო კერესელიძე დაუკავშირდა 1904 წელშივე მაშინ პარიზში მოქმედ ქართველ მებრძოლ ნაციონალისტთა ჯგუფს, რომლის მეთაურიც იყო გიორგი დეკანოზიშვილი. როდესაც 1905 წელს რევოლუციის დასაწყისში გიორგი დეკანოზიშვილმა საქართველოს ნაპირებს იარაღით დატვირთული გემები მიაყენა, ლეო იყო ამ გემზედ სხვა ახალგაზრდა ქართველებთან ერთად და მათი ხელმძღვანელობით და ენერგიით ერთი ნაწილი მაინც ამ იარაღისა შემოვიდა საქართველოში“ (**შარაძე, 2001, გვ. 383-384**).

ამასვე აღნიშნავდა თავის ბიოგრაფიაში ლეო კერესელიძეც: „... ვთანამშრომლობდი ჯერ პირადად გ. დეკანოზიშვილთან პარიზში, რომელიც ძალიან მენდობოდა და იარაღის გატანის საქმეში შესამჩნევი როლი მაკისრა. ამსტერდამში მე დავეუდე იარაღი გემს, მე შევადგინე მეზღვაურთა დასი და სტამბოლში იარაღის გაშვების საქმე ოსმალეთის მთავრობასთან მე მოვახერხე“ (**მამულია (2007) „თანამემამულე“, N3 (24), გვ.14**).

ამ პერიოდის პოლიტიკურ მოვლენათა განვითარება ცხადყოფდა, რომ რუსეთი სახალხო რევოლუციის ზღურბლთან იდგა და ამიტომაც ვითარება რუსეთ-იაპონიის ომმა კიდევ უფრო გაამწვავა. 1904 წლის იანვარში დაწყებულმა ომმა სააშკარაო გახადა რუსეთის სამხედრო მოუმზადებლობა, რომლის შეიარაღებული ძალები მძიმე მარცხს განიცდიდნენ. ეს წარუმატებლობა საზოგადოების აღშფოთებას იწვევდა და დემოკრატიულ ძალებს ცარიზმის წინააღმდეგ კიდევ უფრო ამხედრებდა.

ზემოთ აღნიშნულ მოვლენებზე თავის მემუარებში გიორგი კერესელიძე შემდეგს მიუთითებდა: „1904-1905 წლების რუსეთ-იაპონიის ომის დროს, იაპონური სარდლობა, რუ-

სეთის იმპერიის დასუსტების მიზნით, ფინანსურ დახმარებას უწევდა საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლ ქართველ პატრიოტებს. სწორედ, ტოკიოს მატერიალური დახმარებით იქნდნენ სოციალისტ-ფედერალისტები დასავლეთ ევროპაში იარაღს, რომლის საქართველოში გადმოგზავნისათვის მიიღო აქტიური მონაწილეობა ლეო კერესელიძემ“ **(მამულია (2007) „თანამემამულე“, N3 (24), გვ.14).**

იგივე ფაქტზე მოგვითხრობს 1914 წლის 29 აგვისტოთი დათარიღებულ შეტყობინებაში ჟენევის გენერალური კონსული გაისლერიც: „ხსენებულმა ქართველმა (იგულისხმება ლეო კერესელიძე) დღეს განაცხადა, რომ დაახლოებით ოცი ქართული წარმოშობის თურქი ოფიცერი და მოხელე მის პარტიას მიეკუთვნებიან და თურქული ხელისუფლების მოქრთამვის პირობებში იარაღის გადმოტვირთვა ადვილი იქნება რიზეში, ტრაპიზონთან ახლოს. იმ შემთხვევაშიც კი, თუ თურქეთი არ დაუჭერს მხარს აჯანყების მოძრაობას, რიზედან იარაღი საქართველოში გაიგზავნება. ის თავად, ან უკვე გარდაცვლილ დეკანოზთან (იგულისხმება გიორგი დეკანოზიშვილი), პარიზში გამომავალი ქართული გაზეთის რედაქტორთან ერთად, მოლაპარაკებებს აწარმოებდა იაპონიის წარმომადგენელთან, რომლისგანაც მათ მიიღეს 6 მილიონი ფრანკი საქართველოში 1905 წლის აჯანყების მხარდასაჭერად. მაშინ იარაღი ამსტერდამიდან გაგზავნილ იქნა ფოთში, შავ ზღვაზე“ **(მამულია და ასტამაძე, 2019, გვ.73).**

ამ დროს მთელ საქართველოში უკვე მძვინვარებდა აგრალური მოძრაობა. 1905 წლის დამდეგიდანვე გლეხობამ მასობრივად უარი თქვა მემამულეთა ვალდებულებებსა და ცარიზმის მორჩილებაზე. შეიარაღებული გლეხები სოფლებიდან ერეკებოდნენ მამასახლისებს და აწყობდნენ სახალხო მმართველობას. გლეხთა აგრალური მოძრაობის აქტივობამ განსაკუთრებით მწვავე ხასიათი გურიაში მიიღო, სადაც ადგილობრივი მმართველობა ძირითადად ხალხის ხელში გადავიდა. რევოლუციურად განწყობილი გლეხობა ქმნიდა თავის კომიტეტებს, რომელსაც ანდობდა ყველა საკითხის გადწყვეტას.

ცნობილია, ბახველ გლეხების მოთხოვნები, რომელიც ისტორიაში „ბახვის მანიფესტის“ სახელწოდებით შევიდა: „ჩვენ ვერ მოვათავებთ ჩვენი საშინელი მდგომარეობის აღწერას, ვის შეუძლია ჩვენ საჭიროებათა დაკმაყოფილება? ვინ გაიგონებს ჩვენ ხმას?“...

გურიის სოფლის გლეხები მოითხოვდნენ სახაზინო, საუფლისწულო და სამონასტრო მიწების კონფისკაციას და ხალხის განკარგულებაში გადაცემას, მემამულეთაგან სანადელო მიწის გადაცემას საკუთრებაში, წოდებრივ პრივილეგიათა გაუქმებას, არაპირდაპირი გადასახადების მოსპობას, სიტყვის, კრების, კავშირების და გაფიცვების თავისუფლებას...

1905 წლის თებერვალ-მარტიდან გლეხთა რევოლუციურ მოძრაობაში მასობრივად ჩაებნენ თბილისის, გორის, დუშეთის, თელავის, სიღნაღის მაზრები. მათი საერთო მოთხოვნა იყო „ჩამონაჭრების“ დაბრუნება, საძოვრებითა და ტყეებით თავისუფალი სარგებლობა, წოდებრივი უთანასწორობის გაუქმება, ქართული სკოლების გახსნა და სხვ.

საქართველოში დაწყებულ გლეხთა აგრარულ მოძრაობას მალე ზედ დაერთო რუსეთში მიმდინარე პროცესები, რომელსაც ბიძგი მისცა 1905 წლის 9 იანვარს პეტერბურგში პუტინოვის ქარხნის გაფიცულ მუშებთან ერთად მღვდელ გაპონის ინიციატივით მოწყობილმა მშვიდობიანმა დემონსტრაციამ. იგი ცარიზმის ჟანდარმერიამ თავისი ვანდალური ქმედებით ჩააქრო. ზამთრის სასახლესთან ხატებითა და მეფის სურათებით მისულ 150 ათას მუშას მთავრობის ჯარებმა ჯერ გზა გადაუღობეს, შემდეგ კი სროლა აუტეხეს, სადაც ათასზე მეტი მოჰკლეს, ხუთი ათასამდე დაჭრეს. ეს დღე რუსეთის ისტორიაში „სისხლიანი კვირის“ სახელწოდებით შევიდა.

უიარაღო მუშათა წინააღმდეგ მიმართულმა აქტმა პოლიტიკური გაფიცვებითა და მანიფესტაციებით არა მარტო რუსეთი მოიცვა, არამედ მთელი ამიერკავკასიაც, რაც თავისთავად გახდა სახალხო რევოლუციის დაწყების მოტივი.

რევოლუციური აქტივობით განსაკუთრებით გამოირჩეოდა ბალტიისპირეთი და საქართველო, სადაც რევოლუციური მოძრაობა ეროვნული ნიშან-თვისებით ხასიათდებოდა. გაფიცვები და დემონსტრაციები ეწყობოდა თბილისში, ბათუმში, ქუთაისში, სოხუმში და სამაზრო ქალაქებში. მუშებთან და გლეხებთან ერთად რევოლუციურ მოძრაობაში ჩაება ინტელიგენცია. სისტემატური ხასიათი მიეცა მოსწავლეთა გამოსვლებს.

შავრაზმელებმა გოლოვინის პროსპექტზე მოაწყო მანიფესტაცია, რომლებიც ვაჟთა პირველი გიმნაზიის ახლოს დაერივნენ მშვიდობიან მოსახლეობას, შეიჭრნენ გიმნაზიის შენობაში, მოჰკლეს რამდენიმე მოწაფე და გიმნაზიის პედაგოგი შიო ჩიტაძე.

1905-1907 წლების რევოლუციის წინააღმდეგ მიმართულმა ხოცვა-ჟლეტამ აღაშფოთა ქართული საზოგადოებრიობა.

იმ დროისათვის, საქართველოში მიმდინარე რევოლუციურ პროცესებში აქტიურად მონაწილეობდნენ სოციალ-დემოკრატიული და სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიები. განსაკუთრებით ფედერალისტთა პარტიას ქალაქისა და სოფლის ინტელიგენციაში თანამგრძნობთა ფართო წრე ჰყავდა. რევოლუციური სულისკვეთების გაღვივებაში ასევე დიდ როლს ასრულებდა ქართული თეატრი, ქართველი მხატვრები, მუსიკოსები, სასულიერო პირთა დაბალი ფენის წარმომადგენლები.

რევოლუციურმა პროცესებმა, აშკარად ცხადყო, ნაროდნიკული რევოლუციური მოძრაობის – „ნიჰილიზმის“ უპერსპექტივობა და „სეპარატიზმის“ – იმპერიის განაპირა კოლონიური ქვეყნების ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის პერსპექტივები, რომელიც წითელ ხაზად გასდევდა სოციალისტ-ფედერალისტთა მოძრაობას.

სწორედ, 1905-1907 წლების რევოლუციურ პროცესებისას მოხდა საქართველოში არალეგალურად იარაღის შემოტანა სოციალისტ-ფედერალისტების მიერ, რათა იგი რევოლუციური რაზმებისათვის დაერიგებინათ: „ჰოლანდიაში ია-

რალით დატვირთეს ხომალდი „სირიუსი“ და საქართველოში გამოგზავნეს. სამშობლოში არაღეგალურად გამოემგზავრა თ. სახოკია, რომელსაც დავალებული ჰქონდა ეხელმძღვანელა შავი ზღვის სანაპიროებზე ამ იარაღის გადმოტვირთვა-განაწილებისათვის, ხომალდმა მშვიდობით მოაღწია. იარაღის გადმოტვირთვაც ოსტატურად მიმდინარეობდა. სოციალ-დემოკრატიულმა პარტიამ მოინდომა იარაღის დასაკუთრება. ცნობა პოლიცია-ჟანდარმერიის ყურამდეც მივიდა, რის გამოც გადმოტვირთული იარაღის ნაწილი ხელში ჩაუვარდა მთავრობას“ (**„საქართველოს ისტორია 1783-1990“ გვ.153-154**).

იმთავითვე, აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ ქართველ დემოკრატიულ ინტელიგენციის რევოლუციური თაობა აღზრდილი იყო დიდ 60-იანელთა ტრადიციებზე, რომელთათვისაც ცარისტული რეჟიმის დამხობა და კოლონიური ჩაგვრისაგან საქართველოს გათავისუფლება გახდათ უმთავრესი იდეალი.

აქედან გამომდინარე, ნიშანდობლივია ერთი ამონარიდი ლეო კერესელიძის ბიოგრაფიიდან: „1905-1906 წლებში ვილებდი მონაწილეობას რევოლუციაში, საქართველოში ვიყავი ფედერალისტების მებრძოლი კომიტეტის წევრად და ფედერალისტების მებრძოლი რაზმი მე შევადგინე. 1906 წლის მაისში ამ კომიტეტის ბრძანებით დავეცი დუშეთის ხაზინას, საიდანაც 315. 000 მანეთი გამოვიტანე, რომლის ნაწილი მოიპარა ს. გედევანიშვილმა (25 000 მ) და 75. 000 მანეთი მოიპარა ა. ჯაბადარმა. დანარჩენი ფედერალისტებმა პარტიულ საქმეზე დახარჯეს“ (**მამულია (2007), „თანამემამულე“, N3 (24), გვ.14**).

დუშეთის ხაზინის ექსპროპრიაციამ ბევრი მითქმამოთქმა გამოიწვია. მის შესახებ ამ პარტიის ერთ-ერთი ლიდერი მიხაკო წერეთელი აცხადებდა: „1905 წელს ლეო თბილისში ვნახე იარაღით ხელში მებრძოლი არა მარტო მოქალაქის თავისუფლებისა, არამედ სამშობლოს თავისუფლების მოპოვებისათვის. იგი დაკავშირებული იყო მაშინდელ მებრძოლ ნაციონალისტთა, ფედერალისტთა პარტიასათან და

მათი დავალებით ბევრ ბრძოლაში ჰქონდა მიღებული მონაწილეობა, ხოლო როდესაც ერთი ძლიერი ძნელად გასაბედავი რევოლუციური საქმე ვერავინ ვერ გაბედა, ან გაბედა და ვერ აღასრულა, ბოლოს ლეომ აიღო და საზღაპრო გმირობით შეასრულა იგი. ეს იყო ცნობილი დუშეთის საქმე, მაგრამ ბოროტ ადამიანთა ენამ მას საზიზღარი ცილი დასწამა, თითქოს იგი ამ საქმითგან წმიდად არ გამოსულიყოს. ხოლო ვაცხადებ აქ საჯაროდ, ვითარცა თანადამხდური მონამე იმ საქმისა, რომ ლეო კერესელიძეს მაშინ, გარდა გმირობისა, არ ჩაუდენია რამ. რასაც მას წამებდნენ, იგი სხვებმა ჩაიდინეს, ხოლო ლეო დევნილი რუსის მთავრობისაგან და ცილწამებული მათ მიერ, ვისი მოვალეობაც მისი დაცვა იყო, იძულებული გახდა საქართველო დაეტოვებინა. იგი კვლავ ჟენევაში დაესახლა, სადაც მას შეუერთდნენ მალე ძმა გიორგი და მისი ნათესავი ნესტორ მაღალაშვილი“ **(შარაძე, 2001, გვ. 383-384).**

დუშეთის ხსენებული ოპერაციის მონაწილეებმა 1906 წლის აპრილის თვეში საქართველო დატოვეს და თავი შვეიცარიას შეაფარეს, რადგან საფრანგეთი რუსეთის მოკავშირედ ითვლებოდა და ამიტომაც შეიძლება მათ გადაცემაზე უარი არ ეთქვათ.

ჟენევაში დამკვიდრებულთ, მართლაც, ერთ დღეს პოლიცია ესტუმრათ და სამთავენი დააკავეს. ჟენევის სასამართლო პროცესზე დუშეთის საქმე საერთაშორისო სამართლის კანონის პოზიციიდან შეაფასა „საერთაშორისო უფლების უდავო ავტორიტეტმა ბელგიელმა პროფესორმა ნისმა: საქართველოს დაპყრობა რუსეთის მიერ სრულიად უკანონოა, რადგან ტრაქტატები ცალმხვრივ და ძალმომრეობით იყვნენ დარღვეულნი რუსეთის მიერ. ამდენად ლეო კერესელიძისა და მის თანამონაწილეთა ქმედება მხოლოდ და მხოლოდ პატრიოტული აქტია და სხვა არაფერი“-ო.

ამ პროცესმა დიდი გამოხმაურება ჰპოვა დასავლეთის პრესაში, ევროპასა თუ ამერიკაში. ეხებოდნენ საქართველოს ისტორიას, მის უფლებებს, რუსეთის მიერ „ტრაქტატების“ ვერაგულ დარღვევას და სხვა. „ყველა სცნობდა საქართვე-

ლოს უფლებას, რომ იარაღით და ყველა სხვა საშუალებებით ებრძოლოს რუსეთს დამოუკიდებლობის აღსადგენად.

უცხოეთში საქართველოს საკითხს ამ მოვლენამ ცოტად თუ ბევრად ნიადაგი განუწმინდა. იმ დროს, დასავლეთის ქვეყნებში, საქართველოს არსებობაც კი დავიწყებული იყო. ჩვენმა პროცესმა პრესა აამეტყველა. საგანგებო დაწესებულება გვიგზავნიდა ჟურნალ-გაზეთებიდან ამოჭრილ იმ წერილებს, რომელნიც საქართველოს ან ჩვენ გვეხებოდნენ“ **(მამულია (2013) „ქართული ემიგრაცია“, N1, გვ.148-149).**

ამ ფაქტიდან გამომდინარე, არის რალაც საერთო და თანამდევი პერიპეტიები საფრანგეთის პოლიტიკურ და სახელმწიფო მოღვაწის, ბურჟუაზიულ რესპუბლიკელთა მემარცხენე ფრთის ერთ-ერთი ლიდერის ლეონ გამბეტასა და მის ქართველ სეხნიას ლეო კერესელიძეს შორის. თუ ლეონ გამბეტამ სახელი გაითქვა ლ. დელეკლუიზის პროცესზე, მეორე იმპერიის წინააღმდეგ მამხილებელი სიტყვით გამოსვლისას, ასევე ჟენევის სასამართლო პროცესზე მთელ ევროპასა და ამერიკას მოედო პატრიოტული აქტის ჩადენისათვის ლეო კერესელიძის სახელი.

საქართველოს ფედერალისტთა პარტიასა და საერთოდ, ლეო კერესელიძის სამშობლოს თვისუფლებისადმი თავშენიწვას, იანუსივით ორი სახე ჰქონდა: ერთი ილიმებოდა, მეორე კი ტიროდა. ერთსა და იმავე დროს ერთი ცრემლების სამყაროსკენ იხედებოდა, მეორე კი სიხარულის სამფლობელოსაკენაც. ასე რომ, თემიდას სასწორს პინა ლეო კერესელიძის გმირობისაკენ, რომ არ გადაეხარა, ეს მთის არწივივით თავისუფლებისათვის გაჩენილი ჯერ კიდევ ისევ მართვე, ვინ იცის ფრთებს სამუდამოდ სად შეიმსხვრევდა.

მძიმე ემიგრანტულ პირობების მიუხედავად ლეო კერესელიძემ მაინც შეძლო და ჟენევის უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტზე ჩააბარა. მას კარგად ესმოდა ცოდნის დიდი როლი და დანიშნულება სამშობლოს წინსვლის საქმეში.

„1906 წლის გაზაფხულზე უკვე ემიგრანტის სახით დავსახლდი ჟენევაში. 1907 წელს შევედი იურიდიულ ფაკულტეტზე, რომელიც 1910 წელს დავამთავრე და მაშინვე გადავედი პოლიტიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტზე და ისიც

1912 წელს გავათავე. 1913 წელს დავინიშნე ჟენევის იურიდიულ ფაკულტეტის პრივატ-დოცენტათ. დავწერე შემდეგი თხზულებანი: 1. Manuel du droit civil Suisse; 2. La Georgie et la domination Russe; 3. Fantaisies Orientales; 4. L'instruction et l'organisation de l'Armee; 5. თემა პოლიტიკური ფაკულტეტისათვის: Conquete de la Georgie par la Russie; 6. ოთხი მოხსენება სამხედრო საკითხებზე, რომელიც წარვუდგინე შვეიცარიის სამხედრო შტაბს; 7. ვთანამშრომლობდი ოთხ შვეიცარიულ გაზეთში.

ჩემი სამხედრო მოხსენებები უმეტესად შეეხებოდნენ ჩემს მიერ შექმნილ თეორიას: "Instruction individuelle de L'Armee" და „La Nation armee“, რომელიც ეხლა საფრანგეთის სამხედრო რეორგანიზაციისას გამართლდა და რომელიც მე 12 წლის წინათ ვინინასწარმეტყველე. (ჩემი თხზულების შესახებ იხ. La revue militaire Suisse).

სამხედრო მეცნიერებას განუწყვეტლივ ვსწავლობდი თეორიულად და პრაქტიკულად. 5 ზაფხულის განმავლობაში ვესწრებოდი შვეიცარიის სამხედრო კურსებს, როგორც თავისუფალი მსმენელი. გარდა მაგისა დავესწარი 4 დიდ მანოვრს“ **(მამულია (2007) „თანამემამულე“, N3 (24), გვ.16).**

1913 წელს ქუთაისში გამომავალი გაზეთი „იმერეთი“ თავის ფურცლებზე იტყობინებოდა: „ჟენევის საუნივერსიტეტო საბჭოს, ჟენევის უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის საზოგადოებრივი უფლების კათედრაზე პრივატ-დოცენტათ ქართველი ლეო კერესელიძე დაუნიშნავთ. ეს პირველი მაგალითია ჟენევის უნივერსიტეტში, რომ კავკასიის მკვიდრი პრივატ-დოცენტათ ინიშნება“ **(„იმერეთი“ N106, 1913, გვ.2).**

ასე რომ, პიროვნებაზე უნდა ვიმსჯელოთ მისი ინდივიდუალური დამსახურების მიხედვით და არა ამა თუ იმ პარტიისადმი მისი სიმპათიებით. ამდენ ხიფათში გაბმული ლეო კერესელიძე თავის ხვედრს, დიდი ენერგიითა და მტკიცე ნებისყოფით, ვაჟკაცურად იტანდა. მან არ იცოდა სულიერი ნაბორძიკება და სასოწარკვეთილება. გაჭირვება ზრდიდა და ასალკლდევებდა მას.

ერთი სიტყვით, იგი არც ერთ მომენტში სულიერ ნონასწორობას არ კარგავდა. ლეო კერესელიძე იყო დასრულებული ტიპი მებრძოლისა, რომელიც მუდამ შემართული გახლდათ და ყოველ მომენტს საქართველოს საკეთილდღეოდ იყენებდა.

ამის მაგალითია დუშეთის საქმის გამო განხორციელებული სასამართლო პროცესი, რომელმაც ქართველი ხალხისადმი ევროპელთა თანაგრძნობა გამოიწვია. თან გააცოცხლა იმედი, რომ თვითეულ ერს, რაც გინდ პატარა იყოს ეს ერი, – სიცოცხლის და თავისუფალი განვითარების უფლება აქვს.

იმ დროს ჟენევაში მრავალრიცხოვანი ქართველობა მარტო ემიგრანტებით როდი შემოიფარგლებოდა. აქ იყვნენ თავისუფლად ჩასული სტუდენტები და არა სტუდენტებიც. „ჟენევის ქართველობა, პოლიტიკურად ორ ბანაკად ვიყოფოდი: სოციალ-დემოკრატები და ნაციონალისტები. პირველნი შედგებოდნენ „მენშევიკებისაგან“ და ბოლშევიკებისაგან“. მენშევიკები – წინააღმდეგ მისი სახელწოდებისა, – უმრავლესობას წარმოადგენდნენ, ბოლშევიკები კი – უმცირესობას.

ორივე ჯგუფს სოციალისტებისას ჰქონდათ თითოს თავისი დარაზმულობა, პარტიული დისციპლინა. ჩვენ, – „ნაციონალისტებს“ არც ერთი გაგვაჩნდა და არც მეორე. ჩვენს შორის იყვნენ მონარქისტები, სოციალისტ-ფედერალისტები, დემოკრატ-რესპუბლიკელები, ანარქისტები და სხვანი. გვაერთიანებდა ერთი საერთო იდეალი-მიზანი: საქართველოს სრული დამოუკიდებლობა“ **(მამულია (2013) „ქართული ემიგრაცია“, N1, გვ.148-149).**

უცხოეთში ქართველი ემიგრანტები, ყოველთვის აღნიშნავდნენ ტრადიციულ საერო თუ სასულიერო დღესასწაულებს, რომლის ძალისხმევით ევროპელები ფართოდ ეცნობოდნენ ქართულ ეთნოსსა და მის ადამ-წესებს. ამასთან ერთად ქართველები ასევე მონაწილეობდნენ იმ ქვეყნის დღესასწაულებშიც, სადაც ისინი ცხოვრობდნენ. ასეთი იყო ჟენევაში „კალვინის ხსოვნის“ დღე: „1909 წელს, ჟენევის უნი-

ვერსიტეტი დაარსების 350 წლისთავს დღესასწაულობდა. დიდი მზადება იყო. ქართველ სტუდენტთა კორპორაცია „ივერიის“ თავმჯდომარემ ლეო კერესელიძემ დღესასწაულის მომწყობ საგანგებო კომისიას შემდეგი გეგმა წარუდგინა: ქართველები ეროვნულ ტანისამოსში გამოწყობილნი და ეროვნული დროშით მივიღებთ მონაწილეობასო. ყველას მოენონა. ჩემი ნახატებით შევაკერვინეთ ქულაჯები. ერთი გურული ტანისამოსი ლეო კერესელიძესათვის. ქ. ბერნიდან ჩამოგვიყვანეს კავალერიის ცხენები. შევაკერვინეთ და მოვაქარგვინეთ ქართული დროშა: ორ-ფეროვანი-შვინდისფერი და შავი ოქრომკერდის არშით და ფოჩებით. დღესასწაული ერთ კვირაზე მეტი გრძელდებოდა. დღესასწაული კორტეჟით გაიხსნა...

მთელი კაცობრიობის უნივერსიტეტებმა, სამეცნიერო დაწესებულებებმა, კალვინისტთა მრევლების წარმომადგენლებმა, და რასაკვირველია, ჟურნალისტებმა, ფოტოგრაფებმა მოიყარეს თავი. კორტეჟის სათავეში ჩვენ, ქართველები ვიყავით, და რექტორს მხოლოდ ჩვენ ვაძლევდით სალამს ჩვენი დროშის ოდნავ დახრით. სადაც გავივლიდით – ხალხი აღფრთოვანებული ტაშისცემით გვხვდებოდა. და ათასგვარ ენაზე გაისმოდა: „გაუმარჯოს ქართველებს, საქართველოს!“ მხოლოდ ერთი ჯგუფიდან გაისმა: „ნაში კაზაკი!“. ნესტორ მაღალაშვილმა ერთი კარგად მოქნეული მათრახი გადაჰკრა და მისძახა: „ვოტ ვაში კაზაკი!“. შემდეგ, სადაც კი გამოვჩნდებოდით, კონცერტი იქნებოდა, ბანკეტი, ბალი თუ კონფერენცია, იგივე ტაში და „გაუმარჯოს საქართველოს!“, – ისმოდა. პრესა ალაპარაკდა, სინემა ამუშავდა. მრავალთა შეგნებაში საქართველოს სახელმა ფეხი მოიკიდა. ნაწილობრივ ამითაც აიხსნება, რომ ჟენევაში ჩვენს მიერ მოწყობილ წარმოდგენებს, ცოცხალ სურათებს, ცეკვებს, დიდძალი საზოგადოება ესწრებოდა ხოლმე“ **(მამულია (2013) „ქართული ემიგრაცია“, N1, გვ.150).**

ბუნებრივია, პრესა და მსგავსი ღონისძიებები დიდ როლს თამაშობდნენ საზოგადოებრივი აზრის შესაქმნელად, ზნეობრივი თანაგრძობისა თუ დახმარების მხრივაც.

დიდ მოთმინებაზე დამყარებულმა ქართველთა ასწლიანმა მონობამ და სიცოცხლისათვის შეურაცხყოფელმა მძიმე მდგომარეობამ, ერს ერთი რამ შეაგნებინა, რომ თავისუფლება ხელგაუწმრევლად არავის ენიჭება. სწორედ, ევროპაში ქართველ ახალგაზრდა პოლიტიკოსთა მისწრაფება იყო მოემზადებიათ ნიადაგი ქართული თავისუფალი პოლიტიკური აზრისა და თავისუფალი პოლიტიკური მოქმედებისათვის.

ამ დროისათვის, საქართველოს განმათავისუფლებელი ბრძოლის ისტორიაში, საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის მოღვაწეობა მნიშვნელოვანი მოვლენას წარმოადგენდა.

1909-1910 წლებში შექმნილი საქართველოს დამოუკიდებლობის ჯგუფის წევრები იყვნენ: იაკობ გოგებაშვილი, ფილიპე გოგიჩაიშვილი, სვიმონ ყიფიანი, ალექსანდრე ყიფშიძე, მიხეილ წერეთელი, გიორგი გვაზავა, ვალერიან გუნია, ნიკო ლორთქიფანიძე და სხვ. მისი თავმჯდომარე პეტრე სურგულაძე გახლდათ. „მათი ორგანო იყო „ერი“, რომელიც ცენზურისაგან დევნის გამო სხვა და სხვა სახელით გამოდიოდა და გაბედულად მოითხოვდა საქართველოს სუვერენობის აღდგენას. 1910 წელს ქართველი ნაციონალისტები დიდ დევნას განიცდიდნენ“ (სალია (1962) „ბედი ქართლისა“ N34-30, გვ.16).

აქვე, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ 1905-1907 წლების რევოლუციამ და მისმა დამარცხებამ საქართველოშიც ცარისტული რეჟიმის წლები დაამკვიდრა.

ქართველ რევოლუციონერთა დიდი ნაწილი დააპატიმრეს, ზოგი კავკასიიდან გადაასახლეს, ხოლო ერთი ნაწილი კი იმპერიის ხელისუფლების წინააღმდეგ ბრძოლის გასაგრძელებლად უცხოეთში გადაიხვეწა.

„1910 წლის აპრილში კავკასიის დამცავი განყოფილების მიერ განხორციელებული ოპერაციის შედეგად, სოციალისტ-ფედერალისტთა თბილისის და ქუთაისის ორგანიზაციების ლიდერთა უდიდესი ნაწილი დააპატიმრეს. შვიდთვიანი სასამართლო პროცესის შემდეგ, 15 კაცს კავკასიის მხარიდან 5 წლით გადასახლება მიესაჯა, რაც საქართველოს

ეროვნულ-გამანათავისუფლებელი მოძრაობის საბოლოო განადგურებას ისახავდა მიზნად“ **(მამულია და ასტამაძე, 2019, გვ.56).**

სოციალ-დემოკრატებს ერი ადამიანთა კულტურულ ერთობად, ხოლო ეროვნული საკითხის გადაწყვეტის მთავარ ფორმად კი კულტურულ-ნაციონალური ავტონომია მიაჩნდათ. ამ პერიოდისათვის, მათ საპირისპიროდ, საქართველოში ქართველ მოღვაწეთა ცალკე ჯგუფი შეიქმნა, რომლებიც ეროვნული საკითხის დაყენების ილია ჭავჭავაძისეულ ტრადიციებს აგრძელებდნენ.

ჯგუფის აქტიური მოღვაწენი იყვნენ ძმები ვ. და მ. წერეთლები, გ. გვაზავა, პ. სურგულაძე, მიხ. მაჩაბელი, რ. გაბაშვილი, ს.პ. კედია, ძმები ლ. და გ. კერესელიძეები და სხვები.

ეს მოღვაწენი, ქართველ საზოგადოებრიობას სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტის აღდგენის ბრძოლისათვის მოუწოდებდნენ. მათ თეორიულ წერილებში დასაბუთებული იყო დამოუკიდებლობის კანონიერი უფლება, მისი სიკეთე ხალხის ეკონომიკური და სულიერი ცხოვრების აღორძინებისათვის. დამღუპველად იყო მიჩნეული სოციალურად განსხვავებული საზოგადოებრივი ფენების ურთიერთ დაპირისპირება და შინა ომი. 1913-14 წლებში ხსენებული ჯგუფი საზოგადოებრივ ასპარეზზე თავის ეროვნულ-პატრიოტული სულისკვეთებით გამოირჩეოდნენ.

აქვე, უნდა ითქვას ისიც, რომ სოციალ-ფედერალისტთა პარტიის წიაღში ქართველი ინტელიგენციის ახალი თაობის ფრთა შეიქმნა, რომლებიც XX საუკუნის პირველი ათწლეულის მიწურულსა და მეორე ათწლეულის დამდეგს გამოვიდნენ საზოგადოებრივ ასპარეზზე. დაბალი ფენებიდან გამოსული ეს ახალი ინტელიგენცია ცდილობდა აღედგინათ და აეღორძინებინათ ეროვნულ-გამანათავისუფლებელი მოძრაობის ილიასეული იდეალები.

მათი ორგანო გახლდათ ჟურნალები „კლდე“, „ერი“ და „საქართველო“. შემდეგ, ამ ჯგუფმა, საზღვარგარეთაც სა-

კუთარი ჟურნალ-გაზეთებიც გაიჩინა. ჟენევაში, ლონდონში, ბერლინსა და კონსტანტინეპოლში.

მსოფლიო ომის დაწყებამ, რომელშიც ერთბაშად 33 ქვეყანა გახლდა ჩაბმული, ერთმანეთთან დაპირისპირებულ დაჯგუფებებად ჩამოყალიბდა. ერთის მხრივ: გერმანია, ავსტრია, უნგრეთი, თურქეთი და ბულგარეთი; მეორე მხარეს აღმოჩნდნენ ინგლისი, საფრანგეთი, რუსეთი, ამერიკის შეერთებული შტატები და სხვ. ეროვნულ პოზიციაზე მდგომმა ქართველობამ ომის დაწყებისთანავე ზრუნვა საქართველოს სუვერენიტეტის აღდგენისათვის დაიწყო. გარეშე ძალთა მოსამხრობად მათ ორიენტაცია გერმანიასა და თურქეთზე შეაჩერეს.

სწორედ, ამ პერიოდში, დაიბეჭდა კონსტანტინეპოლში პეტრე სურგულაძის წიგნები საქართველოს სუვერენიტეტზე, სადაც მოცემული იყო საქართველოს საერთაშორისო უფლებრივი და ეკონომიკური დამოუკიდებლობა.

ცნობილია, რომ 1910 წლის აპრილში, როცა ცარისტული ჟანდარმერიის მიერ განხორციელდა საქართველოში სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის ლიკვიდაცია, ამ დროს პარტიის ცენტრალური ფედერალური კომიტეტის მდივანი პეტრე სურგულაძეც დააპატიმრეს. მას ხუთი წლით კავკასიის მხარიდან გადასახლება მიესაჯა. იმავე წლის ოქტომბერში, იგი სოციალისტ-ფედერალისტთა მემარჯვენე ახალგაზრდული ფრთის წარმომადგენელთა მიერ იატაკქვეშა „საქართველოს სეპარატისტთა ლიგის“ შექმნაში მონაწილეობდა. 1910 წლის დეკემბერში მან თურქეთში გადასვლა შეძლო, საიდანაც ევროპაში წავიდა“ **(მამულია და ასტამაძე, 2019, გვ.689-690).**

1911 წელს, ჟენევაში, სურგულაძის თავმჯდომარეობით დაარსდა „ქართველ სეპარატისტთა პარტიის უცხოეთში მოქმედი კომიტეტი“ **(მამულია და ასტამაძე, 2019, გვ. 56).**

უცხოეთში მოქმედ კომიტეტს, ბუნებრივია, კავშირი ჰქონდა დამყარებული საქართველოს იატაკქვეშა არსებულ „სეპარატისტთა ლიგასთან“.

ჟენევის „ქართველ სეპარატისტთა პარტიის უცხოეთში მოქმედი კომიტეტი“ დიდი წრე იყო. „ყველა „ნაციონალისტებმა“ თავი აქ მოვიყარეთ. ავირჩიეთ ხელმძღვანელი ორგანო შემდეგ პირთაგან: თავმჯდომარე – პეტრე სურგულაძე, მდივანი – გიორგი კერესელიძე, წევრები: ლეო კერესელიძე, ნესტორ მაღალაშვილი და სამი სხვ.

საჭირო იყო ბეჭდვითი ორგანოს დაარსება. ამისათვის სახსარი არ მოგვეპოვებოდა, – ყველა დიდი გაჭირვებით ვცხოვრობდით. მივმართეთ ერთ კარგ შეძლებულ ქართველს თხოვნით ხუთასი ფრანკი ესესხებინა. ცივი უარი მივიღეთ. პეტრემ გული არ გაიტეხა. თქვა: ლოზანაში ცხოვრობს ერთი ხნიერი პოლონელი მანდილოსანი ტბორჟევსკა, საქართველო უყვარს, მას მივწერ საჭირო თანხა გვასესხოსო. (ერთი ბაასიის დროს, რეზო გაბაშვილმა მომაგონა, რომ ეს მანდილოსანი და მისი მეუღლე იყვნენ „ივან და მარია“ მთარგმნელი ქართული ლექსებისა). მისწერა პეტრემ და რამდენიმე დღის შემდეგ მიიღო მისი ლოცვა-კურთხევა და ხუთასი ფრანკი არა სესხად, არამედ შემოწირულობად. თბილისში შევუკვეთეთ სტამბის ქართული ასოები, საჭირო ასაწყობი მასალით. მოკლე ხანში მივიღეთ. ბინად ერთი სამალაზიო დარბაზი ვიქირავეთ, სადაც ასაწყობი მასალა მოვათავსეთ და ბიბლიოთეკა დავაარსეთ. შევუდექით ჩვენი ჟურნალის „თავისუფალი საქართველოს“ გამოცემას (**მამულია (2013) „ქართული ემიგრაცია“, N1, გვ.151-152**).

ჟურნალი „თავისუფალი საქართველო“ პაპიროსის ქალაქებზე იბეჭდებოდა და მისი ფორმატი წერილის ქალაქს არ აღემატებოდა, ამიტომ მისი კონვერტში ჩადება და საქართველოში ფოსტით გამოგზავნა მოსახერხებელი იყო. ახალგაზრდა სეპარატისტებს უცხოეთსა და საქართველოში უამრავი მომხრე ჰყავდა, რომლის ინტელექტუალურ ძალებს კარგად ესმოდათ ქართველი ხალხის გულისთქმა.

სამწუხაროდ, აქვე არსებობდა ის რუსოფილი ქართველები, რომელთაც ერის ბედი არ ანაღვლებდათ. ამიტომ ჟურნალს ისინი სააშკარაოზე გამოჰყავდა: „ქართველ ერს დღეს რომ გადაგვარებული ხალხი ყავს, ალბად შედარებით

იმდენი არც ერთს ერში არ მოიპოვება. ქართველ ერს აუტანელ პოლიტიკურ პირობების წყალობით ტერიტორიას ართმევენ, მას ერეკებიან ათასი წლობით დასახლებულ მინაწყლიდან.

არამც თუ ანმყოში სჩაგრავენ, მომავლის იმედის მოსპობასაც კი ცდილობენ. და თუ თქვენ ხმა აიმაღლეთ, თუ მოინდომეთ ხელი გაანძრიოთ თავდასაცველად, რუსის იმპერიალისტურ სოციალ-დემოკრატიის ფარაჯაში გახვეული „ქართველი“ მყისვე შემოგძახებს: ჩუმად იყავით, სული არ დაბეროთ, ხელი არ გაანძრიოთ, ეს ბუნებრივი მოვლენაა, ერთი ერი მეორეს ერეკება, ერთი ერი მეორეს ადგილს იჭერს.

... ქართველი ერი ღრმად იგნებს თავის სამწუხარო მდგომარეობას, იცის ბევრი მსხვერპლი დასჭირდება თავისი ვინაობის დასაცველად, მაგრამ უკან არ დაიხევს და თავის ეკლიან გზას გმირულად გაივლის თავისუფლებისა და კეთილდღეობისაკენ (**„თავისუფალი საქართველო“ N4, 1914, გვ.1).**

ყოველივე ეს „სეპარატისტებს“ აძლევდა ურყევ რწმენას, რომ ქართველი ერი, თავის გულის სიღრმეში მათთან იყო და დაინახავდა თუ არა განთავისუფლებისათვის ბრძოლას მტერს ძველებურად შეუტევდა. სწორედ, ამ რწმენით და მთელი ენერგიით, თავიანთი ნიჭითა და გრძნობებით შეუდგნენ კომიტეტის წევრები ეროვნული მოვალეობის შესრულებას. და როგორც მიხაკო წერეთელი აღნიშნავდა: „ამ ჯგუფმა და მისმა ორგანომ მოამზადეს „ქართული აზრი“ მომავალ დიდ საქმეთა გასაგებად და დიდ ომში სამოქმედოდ“ (**შარაძე, 2001, გვ. 65).**

ჟენევაში ლეო კერესელიძეს ყველა იცნობდა, როგორც წარმატებულ მეცნიერსა და მკვლევარს. მისი „სამოქალაქო უფლებების თეორიის დაბეჭდვის“ შემდეგ ჟენევის უნივერსიტეტის პროფესორმა პ. მორიომ შესთავაზა ამ კუთხით ლექციების კურსის წაკითხვა ბრაზილიის Santo Paolo-ს უნივერსიტეტში. ამასთან განძრახული იყო მისი უნივერსიტეტ-

ში სამოქალაქო სამართლის კათედრის პროფესორად დანიშვნაც.

ამ პერიოდში ლეო კერესელიძე უკვე ჩართული იყო ახალ და დიდ პოლიტიკურ ბატალიებში. სამეცნიერო მოღვაწეობასთან ერთად იგი ქართულ საქმესთან ყოველთვის მთელი არსებით იდგა. მას არასოდეს უღალატია იმ მიზნისათვის: – „რუსი საქართველოდან რომ უნდა წავიდეს“. 1912 წელს პეტრე სურგულაძის ხელმძღვანელობით, როცა ჟენევაში „ქართველ სეპარატისტთა წრე“ დაარსდა ლეო კერესელიძე მაშინვე გაერთიანდა ამ პოლიტიკურ მოძრაობაში მის ძმასთან გიორგი კერესელიძესა და დეიდაშვილთან ნესტორ მაღალაშვილთან ერთად. სეპარატისტთა წრეში შედიოდნენ ვ. ციციქიშვილი, გ. იშხნელი და სხვანი.

1914 წლის ომის გამო ქართველ სეპარატისტებმა ტაქტიკა შეიცვალეს და ძველი კომიტეტი დაშალეს. მის ადგილზე კი ახალი – „საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი“ დაარსეს. შეიცვალა კომიტეტის შემადგენლობაც. თავმჯდომარედ კვლავ პეტრე სურგულაძე დარჩა, ხოლო წევრებად კი ლეო კერესელიძე, მიხეილ წერეთელი, ნესტორ მაღალაშვილი და გიორგი კერესელიძე გახდნენ, რომელთაც მალე გიორგი მაჩაბელი შეუერთდა.

პირველ მსოფლიო ომში გერმანიის იმპერიალისტური ძალების ნაქეზებით თურქეთი ოქტომბერის თვიდან ჩაება. პანთურქისტული წრეების ომში წარმატებას უნდა მოჰყოლოდა ოტომანთა დიდი იმპერიის აღდგენა. მასში ამიერკავკასიის, ყირიმის, კავკასიელთა მთიელი ტომების, პოვოლოჟიეს, თვით შუა აზიის გაერთიანებით.

მსოფლიო ომში „საქართველოს დამოუკიდებელმა კომიტეტმა“ გერმანიისა და თურქეთის მხარე დაიჭირა, რადგან მათზე დაყრდნობით საქართველოში რუსეთის კოლონიური რეჟიმი დაემხოთ და საქართველოს დამოუკიდებლობა გამოეცხადებია.

ზემოთ აღნიშნულ მოვლენებზე თავის მემუარებში გიორგი კერესელიძე წერდა: „ომის დაწყების პირველივე დღეს დავინწყეთ მოლაპარაკება გერმანიის წარმომადგენელთან. შევიმუშავეთ ჩვენი მოთხოვნილებანი. მოლაპარაკების წარ-

მოება დავავალეთ ჩემს ძმას, – ლეო კერესელიძეს. მრჩევლებად გვყავდნენ ჟენევის ადვოკატები ადრიენ ლაშენალი, შვეიცარიის კონფედერაციის ყოფილი თავმჯდომარე და მისი თანამშრომელი ცეზარ ჰიუდრი. ეს ის ადვოკატები იყვნენ, ვინც ჩვენ დაგვიცვეს 1906-1907 წელს სასამართლო პროცესზე. ამიტომ ქართულ საკითხს კარგად იცნობდნენ.

სულ მოკლე ხანში შევთანხმდით და ხელშეკრულება დავდეთ, რომლითაც გერმანია წინასწარ ცნობდა საქართველოს სუვერენულ უფლებებს მთელ მის იმ ტერიტორიაზედ, რომელიც რუსეთის მიერ იყო დაპყრობილი.

გერმანია ასევე აღგვითქვამდა დიპლომატიურ და მატერიალურ დახმარებას ჩვენი სახელმწიფოს აღსადგენად. მისი სუვერენობისა და საზღვრების დასაცავად. ეს პუნქტი საქართველოს ტერიტორიის მთლიანობას უზრუნველყოფდა მაშინდელი ოსმალეთის შესაძლებელი ანექსისტური განზრახვებიდანაც.

შემდეგში თუ ომის მსვლელობა მოითხოვდა გერმანიის ჯარის გაგზავნას საქართველოში, ეს ჯარი შევიდოდა როგორც მოკავშირე მეგობარი. ჩვენს კომიტეტს ეძლეოდა სრული თავისუფლება მოქმედებისა გერმანიის ტერიტორიაზედ თავისი ეროვნული საქმეების საწარმოებლად: პროპაგანდა, პრესა, ტყვეების მოვლა და სხვა.

ესეთივე ხელშეკრულება დავდეთ, გერმანიის დახმარებით, ავსტრო-უნგრეთთან“ **(მამულია (2013) „ქართული ემიგრაცია“, N1, გვ.155).**

ახალი კომიტეტის ხელშეკრულება მარტო ორ იმპერიასთან ურთიერთობით როდი შემოიფარგლებოდა. პოლიტიკისა და დიპლომატიასთან ერთად კომიტეტის მიზანი იყო სამხედრო ასპარეზზე მოქმედება და ამიტომ მათ გეგმაში შედიოდა ოსმალეთის ტერიტორიაზე ქართული ლეგიონის, ქართული სამხედრო ფორმით, ქართული დროშით და ქართული შემადგენლობით ჩამოყალიბება. ოსმალეთის ტერიტორიაზე შექმნილი ლეგიონი მხოლოდ საქართველოს საზღვართან ან საქართველოს ტერიტორიაზე იბრძოლებდა და სხვაგან არსად.

ქართული კომიტეტისათვის ყველაზე ღირებული იყო გერმანიის დაპირება, რომ იგი საქართველოს დამოუკიდებლობასა და მის ტერიტორიულ მთლიანობას დაიცავდა. კომიტეტი ასევე მოითხოვდა ოსმალეთის წერილობით გარანტიასაც, რათა საქართველო რუსეთის ნაწილად არ მიეჩნიათ და იგი აქედანვე მეგობარ ერად ეცნოთ. ამის თაობაზე კომიტეტის დავალებით ლეო კერესელიძე სტამბოლში გაემურა. რამოდენიმე დღის შემდეგ შეტყობინება გამოგზავნა: „ვაჟი დაიბადა“, რაც იმის ნიშანი იყო, რომ ოსმალეთის მთავრობამ მომავალ ხელშეკრულების ფუძედ ქართული მხარის მოთხოვნილება მიიღო.

კომიტეტი გეგმის მიხედვით შეუდგა მუშაობას და უპირველესად, ოსმალეთში ქართული ლეგიონის დაარსება დაიწყო. ლეგიონის სამოქმედო ადგილად ჭანეთი (ლაზისტანი), სახელდობრ ვინე აირჩიეს, რომელიც ომის გამოცხადების დროს უახლოესი ადგილი იყო ფრონტიდან. ლეო კერესელიძემ ქართული ლეგიონი მაჰმადიან კავკასიელებით დააკომპლექტა: პირველი რაზმი 70 კაცისაგან შედგებოდა. ამ საქმეზე ლეოსთან ერთად მუშაობდა გერმანელი ოფიცერი კიშკე, ხოლო პოლიტიკურ ატაშეთ კი ბატონი მოზელი.

ჯერ კიდევ, ომიც არ იყო გამოცხადებული რუსეთსა და ოსმალეთს შორის, რომ ეს ახლად დაარსებული პატარა ქართული ლეგიონი თურქებმა აითვალისწინეს.

მიზეზი მალე დადგინდა: თურქებს თავისი განსაკუთრებული მიზნები ჰქონდათ. გამარჯვების შემთხვევაში მათ სამუსლიმანო საქართველოს შეერთება სურდათ და ამიტომაც ქართული სამხედრო ძალის შექმნის წინააღმდეგნი აღმოჩნდნენ. მალე, გამოცხადდა რუსეთსა და ოსმალეთს შორის ომი და ქართულ მოხალისეთა რაზმი თურქეთის ჯარის ნაწილებთან ერთად რუსეთის ტერიტორიაზე შეიჭრა.

დაიჭირა უმეტესი ნაწილი აჭარის და თან წამოიყვანა ტყვედ ართვინის ოლქის უფროსი და ასზე მეტი ყაზახი, რომელმაც კიდევ უფრო გააღრმავა ქართულ კომიტეტსა და ოსმალეთის მხედრობას შორის დაძაბულობა.

ამას ნათელყოფს, 1914 წლის 3 სექტემბრით დათარიღებული, გერმანიის საგანგებო და სრულუფლებიანი ელჩის

ვანგენ ჰაიმის კონსტანტინეპოლში გაგზავნილი ტელეგრამა: „ორმა ქართველმა კათოლიკე სასულიერო პირმა მიმართა ავსტრია-უნგრეთის და აქაურ საელჩოს, რათა ხაზი გაესვათ ქართველთა მზაობისთვის მოაწყონ შეიარაღებული აჯანყება რუსეთის წინააღმდეგ. ამავე დროს, მათ განაცხადეს, რომ ქართველები არასდროს შევლენ თურქეთის ბატონობის ქვეშ და აქედან გამომდინარე, მხოლოდ საკუთარი მომავალი ავტონომიისთვის იბრძოლებენ. ისინი გვთხოვენ, რათა გერმანიამ და ავსტრია-უნგრეთმა მათ ამის გარანტიები მისცენ **(მამულია და ასტამაძე, 2019, გვ.74).**

ქართული კომიტეტის მუშაობასთან დაკავშირებით საინტერესო ფაქტები მოჰყავს თავის ავტობიოგრაფიაში ლეო კერესელიძესაც: „1914 წელს აგვისტოს „სეპარატისტთა კომიტეტმა“ დამავალა ნასვლა სტამბოლში და იქ ხელშეკრულების დადება ოსმალეთის მთავრობასთან. დაუყოვნებლივ გავემგზავრე ოსმალეთში, სადაც ოსმალეთის მთავრობას და გერმანიის საელჩოს დავუდე ხელშეკრულება. ოსმალეთ-რუსეთის ომის დაწყებიდან დავინიშნე კაპიტნის ხარისხით 400 მოხალისე ლაზის და ერთ ასეულ ოსმალს რეგულარულ ჯარის უფროსად. ომის გამოცხადების დღესვე შევუტიე საქართველოს საზღვრებს და ათი დღის განმავლობაში დავიჭირე მურღული, ბორჩხა და მარადიდი, ვიდრე აჭარის წყლამდინ. ამის გამო წარდგენილ ვიყავ ოსმალს ნახევარმთვარის ორდენზე და გერმანულ რკინის ჯვარზე. ამ ბრძოლებში წამოვიყვანე 600 რუსი ტყვეთ, 8 ზარბაზანი, 14 ტყვიამფრქვეველი, 400 ცხენი და სხვა ბევრი დავლა“ **(მამულია (2007) „თანამემამულე“ N3 (24), გვ.16).**

გამოცდილი პოლიტიკოსი, საომარ ბრძოლებში განრთვნილი სამხედრო პირი, სამართალმცოდნე ლეო კერესელიძე, ბუნებრივია, ფრთხილობდა და კიდევ ერთხელ დამატებით გარანტიებს მოითხოვდა გერმანიის ელჩის ვანგენ ჰაიმისა და ოსმალეთის მთავრობისაგან: „კერელე (იგულისხმება ლეო კერესელიძე) ჩამოვიდა და თავისი გეგმები გადამიშალა. მან ასევე დააყენა პირობა, რომ საქართველოს მომავალი დამოუკიდებლობა გარანტირებული იყოს. ჩვენი

მხრიდან, მე მას ეს დავუდასტურე. თალაათ ბეი (იგულისხმება თალაათ ფაშა მეჰმედი) არ არის ამ მოთხოვნის წინააღმდეგი. კელერე, რომელიც საზღვარზე მიემგზავრება, ფიქრობს, რომ როგორც კი ზემოხსენებული პრინციპული საკითხი გადაწყვეტილი იქნება, მოითხოვოს შეძლებისდაგვარად დიდი რაოდენობის თანამედროვე მოდელის იარაღის დაუყოვნებლივ გამოგზავნა“ **(მამულია და ასტამაძე, 2019, გვ.75).**

ამ მხრივ, ასევე საინტერესოა, ერთი ამონარიდი ლეო კერესელიძის ბიოგრაფიიდანაც: „1915 წელს შესდგა „ქართული ლეგიონი“, როგორც რეგულარული ჯარი, რომლის სარდლათ დავინიშნე მე მაიორის ხარისხით. თუ რა ღირსებისა იყო ჩვენი მოქმედება როგორც ლეგიონის გამწვრთნელის, აგრევე ბრძოლის ველზე ტაქტიკური უნარის; – ამაზე ცნობები შეიძლება ეკითხოს ავნი ფაშა ლორთქიფანიძეს, რომელიც იყო ჩემი პირდაპირი უფროსი“ **(მამულია (2007), „თანამემამულე“, N3 (24), გვ.14).**

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ცხადია, საქართველოს კომიტეტს კარგად ესმოდა თავისი პასუხისმგებლობა ერის, ქვეყნისა და ისტორიის წინაშე. ამიტომ მათ საჭიროდ ჩათვალეს გაეცნოთ ქართველი ერისათვის მათ მიერ დადებულ ხელშეკრულებათა ტექსტები, მიზნები, ნამოქმედარი და მომავალი საქმიანობის გეგმები. ამ მიზნით კომიტეტმა გიორგი მაჩაბელი საქართველოში მიავლინა, რათა თანამებრძოლებისათვის კაიზერულ გერმანიის საელჩოსთან დადებული ყველა ხელშეკრულების დეტალები შეესწავლათ: „ხელისმომწერი, გერმანიის ელჩი კონსტანტინოპოლში, ამით უცხადებს ლეო კერესელიძეს, „ქართული სეპარატისტული პარტიის“ წარმომადგენელს, რომ გერმანიის მთავრობა, იმ შემთხვევაში თუკი ნამდვილი ომის დასასრულს საშუალება ექნება საკუთარი ნება უკარნახოს მეომარ მხარეებს, ვალდებულებას იღებს თავისი შესაძლებლობის ფარგლებში მხარი დაუჭიროს ქართველი ხალხის სურვილს, როგორც ის სიტყვიერად იქნა წარმოდგენილი ბატონ კერესელიძის მიერ და ეხება შემდეგ პუნქტებს:

1. საქართველო შეადგენს დამოუკიდებელ სახელმწიფოს, რომელზეც არც რუსეთმა და არც თურქეთმა არ უნდა განახორციელონ რაიმე სახის სუვერენული უფლებები.
2. საქართველოს ტერიტორია მოიცავს კავკასიის ქვეყნებს, რომლებიც მათი ისტორიით და ფაქტობრივი მდგომარეობით, სადღეისოდ უნდა ჩაითვალოს ქართულ ტერიტორიად, ანუ აფხაზეთი, რომელიც იწყება პუნქტიდან შავი ზღვის სანაპიროზე, განლაგებული დაახლოებით 60 კილომეტრით ნოვოროსიისკის სამხრეთით; სამეგრელო, სამურზაყანო, სვანეთი მთელი თავისი მოცულობით, რაჭა, ლეჩხუმი, ქუთაისის და ტფილისის გუბერნიები, ქართლი და კახეთი დაღესტნის საზღვრამდე, ზაქათალა;

ამ ტერიტორიის ფარგლები აღმოსავლეთით და სამხრეთით განისაზღვრება ხაზის მიერ, რომელიც მოდის ზაქათალიდან, ეხება გოგჩის ტბას (ქალაქი ელიზავეტპოლი ამ ხაზის გარეთ რჩება) და სრულდება შავი ზღვის სანაპიროზე, თანამედროვე თურქეთის საზღვარზე. ბათუმის პორტი, ისევე როგორც აჭარა, უნდა შეადგენდნენ საქართველოს ნაწილს. აგრეთვე შეთანხმებულია, რომ ქართველ მუსულმანთა მიერ დასახლებული რეგიონები ასევე შევლენ ახალი სახელმწიფოს ფარგლებში (**მამულია და ასტამაძე, 2019, გვ.77**).

საქართველოში გიორგი მაჩაბელი შეხვდა ყველა პარტიების ხელმძღვანელებს, გავლენიან პირებს, გაზეთის რედაქტორებს, რომლებთანაც გააცნო კომიტეტის მიერ გერმანიასა და ოსმალეთს შორის დადებულ ხელშეკრულებათა ტექსტები.

მაშინ, ნოე ჟორდანიამ თურმე გიორგი მაჩაბელს განუცხადა: „დაბრუნდით გერმანიაში, თქვენმა კომიტეტმა იქ იმოქმედოს იმ ხაზით და პროგრამით, რომელიც თქვენ გაქვთ;

ჩვენ კი აქ ვიმუშავებთ, ვნახოთ რა იქნება“-ო“ (შარაძე, 2001, გვ. 72).

საქართველოდან ნაციონალ-დემოკრატიების თანადგომამ და თანაპარტიულობამ კომიტეტი მეტი პასუხისმგებლობის წინაშე დააყენა. ბერლინში კომიტეტის მუშაობა ორ საქმეზე მიმდინარეობდა: ქართველ ტყვეთა გამოყოფა რუსის ტყვეთა ლაგერებიდან და მათზე ზრუნვა, მეორე – პროპაგანდა გერმანულ საზოგადოებაში და ქართული საკითხის გატანა გერმანიის გარდა, ყველგან სადაც კი ამის შესაძლებლობა იქნებოდა ბროშურებისა და გაზეთის მეშვეობით.

მიხაკო წერეთელს მინდობილი ჰქონდა პროპაგანდის საქმე, ხოლო გიორგი კერესელიძეს ტყვეთათვის განკუთვნილი „ქართული გაზეთის“ რედაქტორობა. გიორგი მაჩაბელი კვლავ კომიტეტის საგარეო საქმეთა ხელმძღვანელად რჩებოდა. ლეო კერესელიძე, ნესტორ მაღალაშვილი და პეტრე სურგულაძე ოსმალეთში მოღვაწეობდნენ.

1915 წლის ბოლოს გერმანიის თანადგომით ქართულმა კომიტეტმა ყოველკვირეული „ქართული გაზეთი“ დაარსა, რომლის მიზანი იყო ტყვეთა ბანაკებში მუშაობა, ქართველი ტყვე ჯარისკაცების გამოყოფა და მათი მდგომარეობის გაუმჯობესება, გერმანელთა მიმართ სიყვარულის გაღვივება და ფართო პროპაგანდა ქართველი ერის რუსეთის სივრციდან გამოყოფის შესახებ.

„ქართული გაზეთი“ ცენზურის გარეშე გამოდიოდა და ტყვეთა ბანაკებში თავისუფლად ვრცელდებოდა. აქვე, უნდა ითქვას ისიც, რომ ევროპაში უწინაც გამოდიოდნენ ქართული გაზეთები: „საქართველო“ – პარიზში და „თავისუფალი საქართველო“ – ჟენევაში. მაგრამ ამ ორივე გაზეთს მკითხველები ჰყავდნენ მხოლოდ საქართველოში. ევროპაში კი მათი მკითხველები ათეულებით ითვლებოდნენ.

მათგან განსხვავებით „ქართული გაზეთი“ იყო ის პირველი ქართული გაზეთი ევროპაში, რომელსაც ევროპაშივე ჰყავდა ათასობით მკითხველი, რადგან მასში მასალები გერმანულ, ფრანგულ, ინგლისურ და ესპანურ ენებზე იბეჭდე-

ბოდა. იგი საქართველოში ჟენევის გავლით ან ნყალქევმა ნა-
ვების მეშვეობით ვრცელდებოდა.

გაზეთი აწოდებდა საინტერესო ცნობებს მკითხველებს
ჩვენი ეროვნული ცხოვრებიდან.

ყურადღებას იქცევს ქართული გაზეთის რედაქციის
ორი წლის მანძილზე განეული მუშაობის ანგარიში, რომლის
ავტორი ლეო კერესელიძე გახლდათ: „უკვე ორი წელი შეუს-
რულდა ჩვენს გაზეთს. ამ ორი წლის განმავლობაში ბევრი და
დიდ- მნიშვნელოვანი ცვლილებები მოხდა. „ქართული გაზე-
თი“ უწევდა ანგარიშს ამ ცვლილებებს და შეუძლიან დაუტ-
რაბახებლად სთქვას, რომ უმეტესი და უთვალსაჩინესი
ცვლილებანი მან იზინასწარმეტყველა. ძნელ პირობებში მო-
უხდა ქვეყნად გამოსვლა „ქართულ გაზეთს“. ძნელი იყო გა-
საკაფი გზა, ეკლით სავსე“ (**„ქართული გაზეთი“ 1918**).

„დღიდან დაბადებისა „ქართული გაზეთის“ ერთადერ-
თი მიზანი იყო გაერთიანება ქართველი ერისა საერთო მშო-
ბელ ქვეყნის საკეთილდღეოდ. არც ერთ პარტიას არ ემსახუ-
რებოდა იგი, არც ერთ პარტიას არ ემტერებოდა. იგი პატივს
სცემდა ყოველ ნამდვილ ქართულ პარტიას, თუ კი საქარ-
თველოს დამოუკიდებელ არსებობას უარს არ ყოფდა“ (**შა-
რადე 200, გვ.124**).

„ქართულ გაზეთს“ სხვადასხვა რუბრიკები ჰქონდა.
განსაკუთრებულად საყურადღებოა ლეო კერესელიძის
(ფსევდონიმით „კ ...“) სტატია „ქართველების ეროვნული მო-
ვალეობა“: „ისტორია მარტო იმას კი არ გვასწავლის, თუ რა
იყო წარსულში, არამედ იმასაც, თუ წარსულის მიხედვით
რას უნდა მოველოდეთ მომავალში. რა იყო მიზეზი, რომ ერ-
თმა მუჟა ქართველმა ხალხმა ორი ათასი წლის გაჭირვებასა
და მტერთაგან მუსვრას გაუძლო და თავისი ეროვნება
დღემდის მოიტანა? ერთი უმთავრესის მიზეზი, სხვა ბევრ
მიზეზთა შორის, აგვიხსნის ამ საკვირველებას. ამის მიზეზი
არის ის ძალა, რომელსაც სახელად ეწოდება ეროვნული სუ-
ლი. ამ სულის კონკრეტული გამომხატველობა არის ენა,
ზნე-ჩვეულება, განსაკუთრებული წესი აზროვნებისა, ლიტე-

რატურა, ხელოვნება და დასასრულ ტიპიც, რომელიც სამართლიანად კაცობრიობას მიაჩნია იდეალად...

ქართველი ერის სულიერი ძალა უკვდავი შეიქმნა და მით დაცულ იქნა საქართველოშიც. ცხადია, ეს ძალა დიდი განძია და დაუფასებელი ჩვენი ერისათვის, მისი დაცვა ჩვენი მოვალეობაა...!“**(შარაძე, 2001, გვ.153).**

გაზეთის ფურცლებზე პროპაგანდისტული და ისტორიულ-პოლიტიკური ხასიათის მასალების გარდა, ლიტერატურულ-პუბლიცისტური თუ კრიტიკულ-ესეისტური წერილებიც იბეჭდებოდა.

ცნობილია, რომ თავისი მსოფლმხედველობითა და სოციალური შეხედულებით ლეო კერესელიძე დიდი კლასიკოსების ილიასა და აკაკის მიმდევარი გახლდა. ლეო კერესელიძისათვის ეს მოაზროვნეები ცარიელი ავტორიტეტები არ იყვნენ. ამა თუ იმ აზრის დასასაბუთებლად იგი თვით იკლევდა ფაქტებს, როდესაც უკვე შემუშავებული აზრისათვის განზოგადოებული სახის მიცემა სურდა. ამას მის მიერ პროზად დაწერილი ფანტაზია „თამარ მეფე და მისი მგოსანი რუსთაველი“ და ქართულ ლეგენდაზე დაფუძნებული „ბაზალეთის ტბა“ წარმოადგენდა. ორივე ნაწარმოების გაზეთში დაბეჭდვის მიზანი კი გახლდათ, ტყვედ ჩავარდნილ ქართველთა პატრიოტული სულისკვეთების ამაღლება და ქვეყნად ბევრ კანონთა შორის არსებული კანონის თავისუფლებისა და სიყვარულის დაფუძნება.

ავტორი თამარ მეფის ხატების წარმოჩენით, ორივე ნაწარმოების მაგალითზე მხედველობიდან არ უშვებს ისტორიულად შექმნილ კონკრეტულ ვითარებას და ამ ნიადაგზე ცდილობს ლიტერატურული ფაქტების ახსნას.

ლეო კერესელიძემ თავის ფანტაზიაში „თამარ მეფე და მისი მგოსანი რუსთაველი“ აჟღერებული აქვს მგოსნისა და მეფე ქალის დიდი სიყვარული. მართალია, ისინი დიდი ხანია, რაც მიწას მიეზარნენ, მაგრამ მათი უმწიკლო გრძნობა დღემდე ცოცხალია, ვინაიდან ორთავეს მხოლოდ ერთადერთი სულიერების წყარო აერთიანებდათ, – ეს იყო ერის სიყვარული: „ჩვენი სიყვარული იცოცხლებს უკუნითი უკუნისამ-

დე, იგი არ მოკვდება, რადგან ერი ჩვენი შეგვიყვარებს ჩვენ და სიყვარული მისი საუკუნოდ შეგვაერთებს ჩვენ... მაშინ სიკვდილისაც ნუ გვეშინიან, იგი ვეღარ შესძლებს ჩვენს განშორებას!... რუსთაველო, აი, ჩვენი კავშირის უმაღლესი შემერთებელი ძალა“ (შარაძე, 2001, გვ. 157).

ლეო კერესელიძეს 1918 წელს ჟენევაში გამოცა 45 გვერდიანი წიგნაკი „Fantasies Orientales“, რომელიც რამდენიმე ფანტაზიას შეიცავს. პირველი გახლდათ – „თამარ მეფე და მისი მგოსანი შოთა რუსთაველი,“ რომელიც ავტორს თავდაპირველად ფრანგულ ენაზე დაუწერია და მისივე ქართულად თარგმანი პირველად „ქართულ გაზეთში“ (N25, 1. IV. 1917) დაბეჭდა.

ეს უკვდავი თემა ლეო კერესელიძეზე ადრე აახმიანა პოეტმა და მთარგმნელმა ელისაბედ ორბელიანმა.

ემიგრანტი ელისაბედ ორბელიანი ქართულ მწერლობაში „საზანდარის“ ფსევდონიმით იყო ცნობილი. იგი მხოლოდ ფრანგულ ენაზე წერდა. მისი ლექსი „თამარ მეფე და მისი მგოსანი“ ავტორის თხოვნით 1910 წელს პოეტმა იოსებ გრიშაშვილმა ფრანგულიდან თარგმნა:

„მარმარილოს სასახლეში
თამარ მეფე ბრწყინავს ნაზად
გაზაფხულის ტკბილი ეშხი
ბაღს ედება ფიანდაზად.
იადონი ვარდზე მღერის,
სიო ფოთლებს აშრიანებს
მოძახილი მშვენიერი
ახალისებს მთებს და ქალებს.
და მგზნებარე ახალგაზრდა
ზის თავისთვის გულჩაფლული,
წველ სევდას და ობოლ განცდას
შეუპყრია მისი სული.
ეუფლება შთაგონება, სწავას ცეცხლი და
წმინდა გრძნობა იმედი და დამონება
იმ ერთს ეხლა მიეძღვნება.
იმ ერთს, ვისი თვალთა სხივი
საიდუმლო ჭაბუკს უმზერს,

ვინც ოცნებობს ღვთაებრივად
მარადიულ სიყვარულზე“ (გრიშაშვილი, 1962, გვ.488).

პოეტი ქალი, რადგან ლეო კერესელიძის თანამედროვე იყო. ბუნებრივია, ავტორის შემოქმედებას იგი უეჭველად იცნობდა.

ზემოთ აღნიშნულ პატარა წიგნაკში ასევე შეტანილია ლეო კერესელიძის ქართული ლეგენდა – „ბაზალეთის ტბა“. ესეც ავტორს ფრანგულად დაუნერია და იგი მის ძმისშვილებს „მათე-ლულუს“ უთარგმნიათ.

„ბაზალეთის ტბა“ -ც „ქართული გაზეთის“ N5/45-ში (29.1.1918) გამოქვეყნდა.

ქართველი ერის მისტიური და საიდუმლო სივრცე „ბაზალეთის ტბა“, არა ერთ შემოქმედის არეალში მომხდარა. მათ შორის ცნობილია, 1883 წელს დაბეჭდილი ილიას უკანასკნელი ლექსი „ბაზალეთის ტბა“, სადაც სამშობლოს ბედ-ილბალით გულმოკლული პოეტი დამღერის ტბაში ჩასვენებულ აკვანს და მასში მწოლარე ყმას, რომელიც თამარ მეფეს ჩაუდგამს.

„ბაზალეთისა ტბის ძირას
ოქროს აკვანი არისო,
და მის გარშემო, წყლის ქვეშე,
უცხო წალკოტი ჰყვავისო“.

ბუნებრივია, ყველა შემოქმედი „ბაზალეთის ტბაზე“ შექმნილ თქმულებას თავისი ინტერპრეტაციით გამოხატავს, მაგრამ ყოველ ტექსტს ერთდაიგივე იდეურ-მხატვრული ფუნქცია აქვს. რომ მოვა დრო: „საქართველოს შავს ცაზე ცეცხლად აინთენ მთების წვეტნი. საშინელმა ქარიშხალმა დაჰბერა მის ველსა და მიაღწია მის ქალაქებს.

ეს არის ის კეთილშობილი მრისხანება საქართველოსი, რომელიც ამსხვრევს სულ შემხუთავ ჯაჭვებს. მისი ფრთა ხან მოედება მინდვრად, ააღელვებს, ხან დაეტაკება ბუმბერაზ მთათა სიმაგრეს.

და აგერ მან ამოაშრო ცრემლნი საუკუნეთა განმავლობაში ბაზალეთის ტბად დაგუბებულნი. ტბისა სიღრმიდან გა-

მოჩნდა რაინდი დიდი თამარის. მისი იარაღის ბრწყინვა და ხმა მისი ბუკისა მოუწოდებს საქართველოს გამარჯვებისკენ. იგი რაინდი, მძლავრი და ამაყი, არის წარსულის თავისუფალი სული. იგი აკლდა ანმყოს. დასრულდნენ დრონი ტანჯვისა“ (**შარაძე, 2001, გვ. 160**).

ლეო კერესელიძე ამ ლეგენდის მიხედვით თავის ნაწარმოებს „ბაზალეთის ტბას“ ოპტიმიზმით, რწმენითა და იმედით ასრულებს.

აშკარაა, „ბაზალეთის ტბის“ შესახებ დაწერილ ნაწარმოების ერთადერთი საფუძველი მხოლოდ სამშობლოს სიყვარლია. აქ წარსულ მოვლენათა განხილვისას ავტორი ისტორიულ, ე.ი. ნამდვილ მეცნიერულ თვალსაზრისზე დგას. ამით ლეო კერესელიძეს სურდა დაემტკიცებია, რომ სამშობლოს სიყვარულმა შეიძლება ლეგენდაში ადვილად გვიბიძგოს სინამდვილის დამახინჯებისაკენ, მაგრამ მკვლევარისა თუ ხელოვანის ამოცანა ისაა, რომ იგი მხოლოდ და მხოლოდ სიმართლეს მისდევდეს.

ასე რომ, ორივე შემოქმედის მიერ „ბაზალეთის ტბის“ ლეგენდის საფუძველზე დაწერილ ნაწარმოებებში ერთი და იგივე იდეა და აზრია გამოხატული, რომელსაც ტანჯული ერი დიდი იმედით შეჰყურებდა.

„ქართული გაზეთის“ ფურცლებზე დაბეჭდილი ნაწარმოებები: „თამარ მეფე და მისი მგოსანი რუსთაველი“ და „ბაზალეთის ტბა“, ბუნებრივია, ყველა დროსა და ეპოქაში აღაფრთოვანებდა ქართველ ერს და მათ შორის მსოფლიო ომის დროს ტყვედ ჩავარდნილ ქართველებს.

აქვე, ისიც უნდა ითქვას, რომ ხსენებული მხატვრული ნაწარმოებების გარდა, „ქართულ გაზეთში“ (1918 წლის 23 ივლისს N14/45) დაიბეჭდა ნაწყვეტი ლეო კერესელიძის ფრანგულ ენაზე დაწერილი წიგნიდან „საქართველო და რუსეთის ბატონობა“, რომელიც მათე ლულუს ქართულად უთარგმნია.

„ქართულ გაზეთში“ მრავლად ვხვდებით ლეო კერესელიძის სხვა ისტორიულ ნარკვევებსა თუ პუბლიკაციებს: „წმინდა ნინო“ (N7/47), „საქართველოს კათალიკოსი კირიონ

მეორე“ (N8/48), „საქართველო დამოუკიდებელი სახელმწიფო“ (N3/ 1.V. 1916), „ქართველების ეროვნული მოვალეობა“ (N6, 15.VI. 1916), „თამარობა ჩვენში“ (N7, 30.VI. 1916) და სხვ.

გამოქვეყნებული ნარკვევები იმის ნათელი მაგალითია, თუ რამდენად ღრმა და ჭეშმარიტია ლეო კერესელიძის მსჯელობა-შეფასება. სადაც ავტორი თითქმის არასოდეს არ ტოვებს ისტორიზმის პოზიციას და ამ პრინციპით აშუქებს საქართველოს წარსულის ფაქტებსა და მოვლენებს.

ამდენად, ლეო კერესელიძე სახელმწიფოს არსებობას ფილოსოფიური, ისტორიული და იურიდიული მეთოდებით განსაზღვრავს და იმ დასკვნამდე მიდის, რომ ყოველ ერს რაც არ უნდა რიცხოვნობრივად მცირე იყოს აქვს თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის უფლება.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. გაზ. „იმერეთი“ (1913), N106, 21 ივლისი, ქუთაისი.
2. გრიშაშვილი, ი. (1962), ტ. II, თბილისი.
3. მამულია, გ. ასტამაძე, გ. (2019), „საქართველოს განთავისუფლების კომიტეტი 1914-1918 დოკუმენტები და მასალები, თბილისი.
4. მამულია, გ. (2013), ჟურ. „ქართული ემიგრაცია“, N1 „გიორგი კერესელიძე“, თბილისი.
5. მამულია, გ. (2007) ჟურ. „თანამემამულე“, N3 (24) ივნისი-ივლისი, „გენერალი ლეო კერესელიძე, თბილისი.
6. ჟურ. „თავისუფალი საქართველო“ (1914), N4, აპრილი, შენევა.
7. სალია, კ. (1962), ჟურ „ბედი ქართლისა“ N34-30, „საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი პირველი მსოფლიო ომის დროს“, პარიზი.
8. „საქართველოს ისტორია 1783-1990“. თბილისი.
9. „ქართული გაზეთი“ 1918, 12 მაისი N10/50.
10. შარაძე, გ. (2001), „ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორია“ ტ.I, თბილისი.

ია ლადუა
ნანი კიკნაძე
Ia Ghadua
Nani Kiknadze

**ფაქტები აჭარის სამშობლოში
დაბრუნების ისტორიიდან
(ლიტერატურის მუზეუმში დაცული
რამდენიმე ხელნაწერის მიხედვით)**
*Facts from the history of Ajara's return to its homeland
(according to several manuscripts preserved
in the Museum of Literature)*

აბსტრაქტი: გიორგი ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმში, ხელნაწერთა ფონდში, ზაქარია ჭიჭინაძის არქივში დაცულია ხელნაწერი, რომელიც წარმოადგენს ჟურნალ „ცისკრის“ რედაქტორის, ივანე კერესელიძის, მოგზაურობას ზემო აჭარაში, კერძოდ, სხალთაში და სტუმრობას შერიფ-ბეგ ხიმშიაშვილთან. ხელნაწერი შეიცავს უაღრესად საინტერესო დეტალებს, თუმცა იგი მნიშვნელოვანია იმიტაც, რომ ივანე კერესელიძის მოგზაურობა არ არის გამოქვეყნებული და ჩვენი ვარაუდით, ის ზაქარია ჭიჭინაძემ ჩაინერა ივანე კერესელიძისგან, მასზე წიგნის გამოსაცემად.

გარდა ამ ხელნაწერისა, საინტერესოა ზაქარია ჭიჭინაძის პირადი მიმოწერა, რომელთაგან გამოვარჩევთ რამდენიმე მათგანს – აბდულ ეფენდი მიქელაძისა და ხაფიზ ეფენდი სომანიძის წერილებს, რომლებიც, ასევე გამოუქვეყნებელია.

ლიტერატურის მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში საკმაოდ ბევრი საინტერესო და საყურადღებო მასალებია დაცული, მოხსენებისტვის ჩვენ მხოლოდ რამდენიმე მათგანი შევარჩიეთ, რომლებიც უცნობია ფართო საზოგადოებისთვის და რომლებიც წარმოაჩენს 60-80-იანი წლებში აჭარაში მიმდინარე მოვლენებსა და მის ურთიერთობას ქართულ საზოგადოებასთან შემოერთების შემდეგ.

საკვანძო სიტყვები: ლიტერატურის მუზეუმი, ზაქარია ჭიჭინაძე, ივანე კერესელიძე, მიხეილ მეფისაშვილი (მეფისოვი), შერიფ-ბეგ ხიმშიაშვილი, აბდულ ეფენდი მიქელაძე, ზემო აჯარა, სამუსლიმანო საქართველო, მაჰმადიანი ქართველები.

Abstract. In the State Museum of Georgian Literature named after Giorgi Leonidze, in the manuscript fund, in the archive of Zakaria Chichinadze, there is a manuscript that represents the journey of Ivane Kereselidze, the editor of "Ciskri" magazine, to Zemo Ajara, namely to Skhalta, and his visit to Sheriff-beg Khimshiashvili. The manuscript contains extremely interesting details, although it is also important in that Ivane Kereselidze's journey has not been published, and we assume that Zakaria Chichinadze wrote it down from Ivane Kereselidze to publish a book about it. Apart from this manuscript, Zakaria Chichinadze's personal correspondence is interesting, from which we will select a few of them – the letters of Abdul Efendi Mikeladze and Khafiz Efendi Somanidze, which are also unpublished.

There are quite a lot of interesting and noteworthy materials preserved in the manuscript fund of the Museum of Literature, for the report we have selected only a few of them, which are unknown to the general public and which present the events taking place in Ajara in the 60s-80s and its relationship after joining the Georgian society.

Keywords: *Museum of Literature, Zakaria Chichinadze, Ivane Kereselidze, Mikheil Mefisashvili (Mefisov), Sherif-Beg Khimshiashvili, Abdul Effendi Mikeladze, Zemo Ajara, Muslim Georgia, Muslim Georgians.*

შესავალი: გიორგი ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმში (ხელნაწერთა ფონდში) ზაქარია ჭიჭინაძის არქივში დაცულია ხელნაწერი¹, ავტოგრაფული ნუსხა, რომელსაც არა აქვს მითითებული თა-

¹ სსლმ 4843-ბ

რილი. ხელნაწერი შესრულებულია 5 ყვითელ ქაღალდზე (46X10სმ.), ყავისფერი მელნით. 5r-ზე ახლავს ავტორის ინიციალები ზ.ჭ. ჩასწორებულია იისფერი მელნით. ძირითად სათაურია ნასწორები. სათაური პირვანდელი ვარიანტი გახლავთ: ჟურნალ „ცისკრის“ რედაქტორის ივანე კერესელიძის ყოფნა აჭარაში. შემდეგ იისფერი მელნით წაუშლია „ყოფნა აჭარაში“ და მიუწერია: მგზავრობა ქვედა აჭარაში. ამის შემდეგ ყავისფერი მელნით გადაუშლია სიტყვა „ქვედა“ და ზემოთ მიუწერია: ზედა. შედეგად, ჩანაწერის სათაურმა საბოლოოდ ასეთი სახე მიიღო: „ჟურნალ ცისკრის რედაქტორის ივანე კერესელიძის მგზავრობა ზედა აჭარაში“.

როგორც თავადვე აღნიშნავს, ეს არის ივანე კერესელიძის მონათხრობი, რომელიც ჩაუწერია ზაქარია ჭიჭინაძეს, დასაწყისში თხრობისას ზმნას ურთავს კიდევ მესამე პირის ნაწილაც, ო-ს.

ძირითადი ნაწილი: ჩანაწერი იწყება იმით, თუ როგორ განიცდიან ქართველი მწერლები და საზოგადო მოღვაწენი ქართველ მაჰმადიანთა მდომარეობას აჭარაში: „ჟურნალ „ცისკრის“ თანამშრომლებს ალექსანდრე ორბელიანს, მის თანამედროვე ქართველ ძველ მწერლებს: ლავრენტი არდაზიანს, გრიგოლ რჩეულოვს და სხვებსაც „ცისკრის“ თანამშრომლებს, 1860 წლიდან, ოსმალეთის საქართველოს შესახებ ქართული გული ეთანაღრებოდათ და სტკიოდათ. ყველა ესენი ქართველ მაჰმადიანთა გადაგვარებისაგან დალონებული და დადარდიანებულნი იყვნენ“; „...ძლივს როგორც იქნა. მხოლოდ აჭარლებმა შეინარჩუნეს ქართული ენა და დღეს ოსმალეთის მთავრობის მახვილით აქაც ისპობა ქართული ენაო. ამის შეტყობა თურმე ყველა ქართველს სურდა, მაგრამ საიდან ვინ რას გაიგებდაო, როცა ოსმალეთის მთავრობა ჩვენ, ქართველს კაცს იქ არავის აძლევდა შესვლის უფლებასაო“.

ივანე კერესელიძეს მოუხერხებია „რუსის შტაბის უფროსისაგან“ აჭარაში წასვლისა და მგზავრობის ნებართვის აღება. ნებართვა კი ჰქონდა, მაგრამ „ახლა საქმე ის იყო, თუ მე იქ რა საგნით და საქმით უნდა წავსულიყავი. ამაზედ და-

ფიქრებული ვიყავით და დაღონებულები, ამ, დროს, თფილისში ჩამოვიდა ახალციხელი ქართველი კათოლიკე მიხეილ მეფისოვი“. ალექსანდრე ორბელიანის ხარჯით მეფისოვი რედაქციაში სადილად მოიწვიეს. „მეფისოვს კითხვები მივეცით და დარიგება ვსთხოვეთ, რომ ესწავლებინა ჩვენთვის ის ოსტატობა, თუ ჩვენ როგორ შევსულიყავით აჭარაში, რომ ჩვენთვის ოსმალს მთავრობას დაბრკოლება არ აღმოეჩინათ, სადმე მგზავრი არ მოვეკალით“.

ივანე კერესელიძე ამ სადილობის დროს თარსა და ჭიანურზე უკრავდა თურმე, რაც ძალიან მოეწონა მეფისოვს და გეგმაც გაიჩარხა. „მიხეილ მეფისაშვილმა გვითხრა შემდეგი დარიგება: თქვენ ოსმალს მთავრობის არაფერი შიში არ გექნებათ, არც მათი ნება რთვა გინდათ და არც სხვა არასფერი, თუ ვისმეს გაგზავნით ისეთ კაცს, რომელსაც ამ თარი-სა და ჭიანურის დაკვრა ეცოდინებათ. იქ ამის მეტი სხვა არასფერი იქნება მისთვის საჭირო. მან მხოლოდ ეს საკრავები წაიღოს და ვითომ ამის დამკვრელი არის და ამის დაკვრით შევიდეს მათში, ეს საკრავები მათ ისე მოეწონებათ, რომ დაბრკოლების გარდა დახმარებასაც მისცემენ, ვისაც გაგზავნით იქ. მე კიდეც იმას წერილს გავატან ჩემს მეგობარს აჭარის ბეგს შერიფ ბეგ ხიმშიაშვილთან და ისიც დაეხმარება მას, რაც საჭირო იქნება მისთვის“.

მიხეილ მეფისოვის ამ სიტყვებით შეგულიანებული ალექსანდრე ორბელიანი მიუბრუნდა ივანე კერესელიძეს და მას დააკისრა მოგზაურობა აჭარაში: „ივანე ივანიჩ, აბა შენზე უკეთეს ვილას ვნახავთ, შენ თარის დაკვრაც კარგათ იცი და ჭიანურისაც“.

რადგან ოსმალეთის მთავრობისთვის საჩვენებელი მოგზაურობის „საგანი“ გამოიძებნა, ივანე კერესელიძემ გზის სწავლებისთვის უკვე თამამად მიმართა მიხ. სეფიაშვილს. მანაც დაარიგა, რომ ახალციხიდან გადასულიყო აჭარაში და გზად მისთვის გაეწყო. დააკვალინებდა კიდეც და წერილსაც გაატანდა შერიფ-ბეგთან.

მართლაც, 1865 წლის ზაფხულში ივანე კერესელიძე ჯერ ახალციხეში ჩადის, მიხეილ მეფისაშვილთან. ის დაპირე-

ბისამებრ ახვედრებს წერილს შერიფ-ბეგთან და მიჰყვება სოფელ ვალემდე, „სადაც მაშინ იყო რუსეთისა და ოსმალეთის საზღვრები“.

ივანე კერესელიძეს თან მხოლოდ ერთი კაცი ახლდა, რომელსაც მისი ბარგი მიჰქონდა, თავად კი თარისა და ჭიანურის დაკვრით მიუყვებოდა აჭარის გზას. სოფლელები აღტაცებით ხვდებოდნენ მის დაკვრას. ზოგ ხილი მოჰქონდა, ზოგს ცივი წყალი, ზოგი რუსულსა და ოსმალურ ფულსაც მაძლევდნენო. ასე მივიდა სოფელ სხალთაში. როდესაც სოფლის ცენტრში დაუკრა, სოფლელები აღტაცებული უსმენდნენ და უთხრეს, ჩვენს ბეგთანაც მიდი სახლში, მასაც ესიამოვნება მოსმენაო. მეც სწორედ ეს მინდოდაო, – ამბობს ივანე კერესელიძე.

საოცრად ემოციურია ჩანანერის ის მონაკვეთი, რომელშიც ივანე კერესელიძე აღწერს შერიფ-ბეგის რეაქციას მასთან შეხვედრისა და განსაკუთრებით მეფისაშვილის წერილის მიღებისას: „შევედით სახლის ეზოში, მე ჯერეთ ჭიანური მოვმართე და მერე თარი. ბეგი მალე გამოვიდა სახლიდან ბალკონზედ, ყურება დამიწყო, მერე დამიყვია ასე: -სადაური ხარ ძმაო ან რა ენის კაცი ხარ. მე მივუგე პასუხად ასე: -ბეგო, მე გახლავართ ქართველი, თფილისიდან. ბეგს ჩემი ცნობა დიდათ გაუხარდა და მაშინათვე დამიყვია: -აქ ამობძანდით და აქ ჩემის სახლის ბალკონზედ დაუკარით.

მეც მაშინათვე აველ იქ. მოვმართე თარი და იქ დაუკარი. ამ დროს მომართვეს ყავა, ამ დროს თარის დაკვრა გავათავე, ყავის შემდეგ სადილიც მომართვეს. მერე ბეგმა ვინაობა მკითხა და თფილისის ამბები.: მეც უამბე. ამ დროს ეზოდამ სოფლელები სულ წავიდნენ, მეც ჯიბიდან ამოვლე ქართულად დანერილი წერილი და გადავეცი ბეგს. მან მითხრა ეს წერილი ვინ გამოგატანა. მე მივუგე მიხეილ მეფისოვმა. ბეგს დიდათ გაუხარდა, წერილს აკოცა, გახსნა მალე და წაკითხა, საქმე სცნო და მეც ამხედ დამხედა, დამათვალიერა. ამის შემდეგ პატივისცემით დამიწყო მასპინძლობა“.

სამი დღე დარჩა ივანე კერესელიძე შერიფ-ბეგთან. შემდეგ კი ბეგმა უკან დაბრუნება ურჩია. ივანეც დასთანხმდა, რადგანაც, როგორც თვითონ ამბობს, მისი გეგმა და ამ მოგზაურობის მიზანი უკვე შესრულებული ჰქონდა: „მე დავალე-ბული მქონდა, რომ აჭარის გზები უნდა დამეთვალიერებინა შერიფ ბეგის სახლამდის. ეს მეც დავათვალიერე და ავწუსე ყველაფერი“.

ჩანანერის სრულდება შერიფ-ბეგ ხიმშიაშვილის სიტყვებით, რომელიც მან ივანე კერესელიძეს უთხრა გამოთხოვებისას. ჩვენ ძალიან ბევრი რამ ვიცით შერიფ-ბეგის შესახებ, მაგრამ, ვფიქრობთ, ეს პატარა ჩანანერი კიდევ ერთ შტრიხს შემატებს სამშობლოს მოყვარული მოღვაწის სახელს, ამიტომაც გთავაზობთ ამ მონაკვეთს სრულად: „ნასვლის დროს შერიფ ბეგმა მიაშო, რომ აჭარაში ქართული ენა არსად არის მოსპობილიო. ეს ენა ამას შემდეგ აჭარაში არც მოისპობაო, რაღაც მოისპო, ის მოხდა სიშორისაგანაო. ყარსი, არტაანი და ის ადგილები, სადაც ქართველ მაჰმადიანებმა ქართული ენა დაკარგეს, იგინი შორი ქვეყნებია და აჭარა კი საქრისტიანო საქართველოს ახლოს არის და იმედია ამიტომ აქ არაფერი არ დაიკარგება რაო.

და თუ ღმერთმა გვალირსა საქრისტიანო საქართველოსთან შეერთება, მაშინ ეს ენა იქაც კი აღორძინდება ისე-ვაო. ღმერთმა ქნას, რომ ჩვენი შეერთება დროით მოხდეს, მეც მეღირსოს ჩემის მამა პაპის სელიმ და ახმედ ფაშების ნატვრის შესრულება და თქვენში გადმოსვლა. ჩემს ნატვრას მხოლოდ ეს ნატვრალა შეადგენს“.

ხელნაწერი შესრულებულია მხოლოდ ერთ გვერდზე, თუმცა, 2v-ზე ზაქარია ჭიჭინაძეს დაუწყია კიდევ ერთი მოგზაურობის აღწერა, მაგრამ მხოლოდ ერთი აბზაცია დაწერილი. ეს გახლავთ „ისტორიკოსი დიმიტრი ბაქრაძე აჭარაში“. აღნიშნავს მხოლოდ, რომ პეტროგრადის სამეცნიერო აკადემიის დანიშნულებით დიმიტრი ბაქრაძე უნდა გამგზავრებულიყო აჭარაში. თავდაპირველად ის ცხოვრობდა ბათუმში, მაგრამ სტამბულში არ გაუშვეს.

ზაქარია ჭიჭინაძის ეს ხელნაწერი, ივანე კერესელიძის მოგზაურობის აღწერითა და დიმიტრი ბაქრაძის მოგზაურობის მინაწერით, გვაფიქრებინებს, რომ ის არის ერთგვარი სამუშაო მასალა წიგნებისთვის. მოგეხსენებათ, ზაქარია ჭიჭინაძეს გამოცემული აქვს თავისი თანამედროვე საზოგადო მოღვაწეების, მეცნიერებისა თუ მწერლების ბიოგრაფიები სერიით: სამშობლო ქვეყნის მოღვაწეები. ამ სერიით 1891 წელს გამოსცა „დიმიტრი ბაქრაძე“, ხოლო 1902 წელს – „ივ. ივ. კერესელიძე“. თუმცა, არცერთ მათგანში არ გვხვდება დაწვრილებით ამ მოგზაურობების შესახებ.

ჩვენ მოვიძიეთ, იყო თუ არა გამოცემული ივანე კერესელიძის მოგზაურობა, თუმცა, ერთადერთ მცირე ინფორმაციას ისევ ზაქარია ჭიჭინაძის წიგნში ვაწყდებით: „მან [ივ. კერესელიძემ] გრიგოლ ორბელიანის მეოხებით მოახერხა და იგი რუსის მთავრობისგან აჭარაში, ხიმშიაშვილებთან იქნა გაგზავნილი... ივ. კერესელიძე იყო ზედა აჭარაში, სხალტას, ნახა ხიმშიაშვილები, ისაუბრა მათთან და მერე ტფილისში დაბრუნდა სხვა-და-სხვა ცნობებით. მთავრობას საიმედო ცნობები მოუტანა. აჭარაში იგი თარისა და ჭიანურის დაკვრის საშუალებით შევიდა, მის ოსტატობით შედგა იქ ფეხი, რადგანაც მან ძრიელ კარგათ იცოდა თარისა და ჭიანურის დაკვრა. თარი მას ბატონიშვილ თეკლესაგან ჰქონდა ნაჩუქებული“ (ჭიჭინაძე 1902: გვ. 36).

როგორც ვხედავთ, ეს არის მცირე და მშრალი ინფორმაცია, რომელიც წიგნში სხვა კონტექსტის ნაწილითაა წარმოდგენილი, კერძოდ, ამ მოგზაურობაში მთავრობისგან მიღებული თანხის უკმარისობასა და მატერიალური მდგომარეობის წარმოსაჩენად მოიყვანა ავტორმა. წიგნში ავტორი არაფერს ამბობს ამ მოგზაურობის ემოციური დეტალების შესახებ, რომლითაც სავსეა მისი ჩანაწერი.

ზაქარია ჭიჭინაძე ივანე კერესელიძეს არ ახსენებს არც ჟურნალ „თეატრი და ცხოვრების“ 1915 წლის 26-ე ნომერში (28 ივნისი), რომელიც მთლიანად ეძღვნება აჭარის ამბებს. ამ ნომრის მე-14-16 გვერდებზე დაბეჭდილია ზაქარია ჭიჭინაძის წერილი „ვინ სწერა ქართველ მაჰმადიანთა შესახებ?“,

რომელშიც არა მხოლოდ ჩამოთვლის მათ, არამედ მცირე ტექსტსაც ურთავს, კონკრეტულად რა გააკეთეს და დაწერეს მათ აჭარისთვის. ჩამოთვლილი ჰყავს პლატონ იოსელიანი, დიმიტრი ბაქრაძე, გიორგი ყაზბეგი, ნიკო ნიკოლაძე, პეტრე უმიკაშვილი, სერგეი მესხი, ილია, აკაკი, გიორგი წერეთელი, ვალერიან გუნია, თედო სახოკია, ივანე გვარამაძე, იაკობ გოგებაშვილი, ნიკო მარი, ალექსანდრე ყიფშიძე, ილია ფერაძე, სამსონ ფირცხალავა, გულო ალა კაიკაციშვილი, აბდულ ეფენდი მიქელაძე, მემედ და ჰაიდარ აბაშიძეები, ედუარდ ლიოზენი. აქ ჩამოთვლილ პიროვნებებში ჩვენ ვხედავთ ისეთებს, რომლებსაც არ უმოგზაურიან აჭარაში, მაგრამ წერდნენ მასზე. მაგალითად, ილია, აკაკი, იაკობ გოგებაშვილი, გიორგი წერეთელი. ზ. ჭიჭინაძემ სათაურშივე მიგვანიშნა, რომ თავის სტატიაში ის ადამიანები წარმოაჩინა, რომლებმაც ქართველ მაჰმადიანთა, სამუსლიმანო საქართველოს შესახებ დაწერეს. რადგან აქაც არ ასახელებს ივანე კერესელიძეს, ვფიქრობთ, რომ ივანე კერესელიძის მოგზაურობა არ გამოქვეყნებულა, თუ არ ჩავთვლით ზემოაღნიშნულ ინფორმაციას ზაქარია ჭიჭინაძის წიგნში და ამდენად, ჩვენი ხელნაწერი უაღრესად მნიშვნელოვანი წყაროა.

„თეატრი და ცხოვრების“ ამავე ნომერში გვხვდება ილია ფერაძის წერილი: „შერიფ-ბეგი ხიმშიაშვილი“ (დაბეჭდილია ფსევდონიმით: ი. ფ-რაძე). შერიფ ბეგის აღწერისთვის ავტორი იმონმებს „დროების“ რედაქტორს, სერგეი მესხს, რომელმაც შერიფ-ბეგი აღწერა 1878 წლის შეხვედრის დროს. არც ამ წერილშია ნახსენები ივანე კერესელიძე.

აქვე აღვნიშნავთ, რომ ილია ფერაძესაც და ზაქარია ჭიჭინაძესაც ზემოაღნიშნულ სტატიებში მოხსენიებული ჰყავთ აბდულ ეფენდი მიქელაძე. ილია ფერაძე იმონმებს მონაკვეთს გაზეთ „თანამედროვე აზრში“ „აჭარელი მიქელაძის“ სტატიიდან: „ჭირმა დაგვარწმუნა აჭარლები, რომ ჩვენ ქრისტიან ძმებს უზომოდ ვყვარებივართ...“ ზაქარია კი მასზე აღწერს, როგორც ქართული წერა-კითხვის კარგ მცოდნეს, საქართვე-

ლოს გულშემატკივარს, რომელიც ეხმარებოდა აჭარაში ქართული წიგნების გავრცელებაში.

ლიტერატურის მუზეუმში დაცულია აბდულ ეფენდი მიქელაძის ორი წერილი ზაქარია ჭიჭინაძისადმი.¹ სამწუხაროდ, წერილები დაუთარილებელია, თუმცა ორივე წერილში ჩანს ის დიდი სიყვარული, რომელიც აბდულ ეფენდის აკავშირებს არა მხოლოდ ზაქარია ჭიჭინაძესთან, არამედ იმდროინდელ ქართულ საზოგადოებასთან. განსაკუთრებული სიყვარულით მოიკითხავს პეტრე უმიკაშვილსა და ილია ჭავჭავაძეს.

უაღესად საინტერესოა აბდულ ეფენდის ის წერილი, რომელშიც აჭარის დეპუტაციის შესახებ სწერს ზაქარიას: „ჩვენი აჭარის დეპუტატები, რომლებიც ამას წინად იყვნენ ლესნიჩის თაობაზედ, დარწმუნებულნი თქვენს გულკეთილობაზედ და იმაზედაც, რა გულით და სულით მოწადინებული ბრძანებულხართ, როგორც თქვენ აგრეთვე თავადი ილია ჭავჭავაძე, და სხვა ქართველი ქრისტიანებული რომ მათი ე.ი. ჩვენი ყველა ქართველი, მახმადიანების თხოვნის და შესრულებაზედ. ეს დეპუტატები თუმცაღა გვიან კია, მაგრამ ეხლა სრულიათ აფასებენ თქვენს ღვაწლს ჩვენს ქვეყანაშიდ რომლებსაც თანაუგრძნობს მთელი ჩვენი აჭარა და ნატრულობენ თქვენს ნახვას – აჭარაშიდ ეს ამბავი დიდათ სასიამოვნოა ჩემთვის. რადგანაც სხვებმაც კი მიხვდენ რომ თქვენ ჩვენთვის ყოველთვის კარგს სცდილობთ. ის ოსმან ჩაუშიც რომელსაც თქვენ ლესნიჩი ეგონეთ და მაჭახელშიდ არ გიშვებდა, დღეს აღტაცებაში მოდის თქვენის ხსენებაზედ. რომელისთვისაც ფასუდებელი პატივი გიცემიათ ნაცვლათ იმისა, რომ მის ქვეყანაშიდ ფეხს არ გადგმევინებდათ – გემგზავრათ, მაგრამ როგორც თქვენ მოგეხსენებათ ჩვენი კაცი ჯერ ჯერობით ტყის კაცია და მიეტოვება დამნაშავეობა“.

ზაქარია ჭიჭინაზის არქივში გვხვდება, ასევე, ხაფიზ ეფენდი სომანიძის წერილი ზაქარიასადმი², რომელშიც იმავე

¹ სსლმ 5067-ბ, სსლმ 5069-ბ

² სსლმ 5068-ბ

სიყვარულსა და პატივისცემას ვხედავთ საქართველოსა და იმდროინდელი მოღვაწეებისადმი, როგორც აბდულ ეფენდი მიქელაძის წერილებში. აქაც განსაკუთრებულ სიყვარულს და ამავდროულად იმედს ვხედავთ ილია ჭავჭავაძისადმი.

მართალია, პირადი მიმონერა სუბიექტურია, მაგრამ უდავოა ისიც, რომ სწორედ ისინია ყველაზე საიმედო წყარო, რადგანაც პირად წერილში ავტორი არის გულწრფელი და შეუღამაზებლად წარმოაჩენს თავის დამოკიდებულებასა თუ მოსაზრებას. ამიტომაც ჩავთვალეთ მიზანშეწონილად მათი გამოქვეყნება.

კიდევ ერთი ხელნაწერი, რომელმაც ჩვენი ყურადღება მიიპყრო, გახლავთ ბათუმის მაზრის მაჰმადიან ქართველ თავადაზნაურთა წერილი გაზეთ „დროების“ რედაქტორს. წერილი არის 4-გვერდიანი და შესრულებულია ყავისფერი მელნით.

წერილის დასაწყისში ისინი გამოთქვამენ თავიანთ პატივისცემას დიმიტრი ყიფიანისადმი, მისი ქუთაისის გუბერნიის თავადაზნაურთა წინამძღოლად არჩევის გამო. ამის შემდეგ კი ითხოვენ, რომ ისინიც მიაკუთვნონ ქუთაისის გუბერნიას: „ჩვენ, გამაჰმადიანებული ქართველნი კეთილ შობილნი ბათუმის მაზრისა, ვმადლობთ უზენაეს განგებას, რომელმაც ორასი წლის შემდეგ ისევ შეგვყარა საქართველოს სახელოვან კეთილშობილებთან, ჩვენს ღვიძლს ძმებთან. გულწრფელად ვაღვიარებთ, რომ გულით, სულით, მთლად ჩვენი არსებით ეკუთვნით აღნიშნულს წოდებას ჭირშიც, ლხინშიც, ავშიც და კარგშიც. ამ ზნეობრივს კავშირთა საჭიროა ფორმალურ-ოფიციალური კავშირიც, რომელიც შემდეგში მდგომარეობს: რათა ჩვენც მიწერილნი ვიყვნეთ ქუთაისის გუბერნიის თავადაზნაურობასთან...“

წერილს განსაკუთრებულ ღირებულებას ანიჭებს ბოლოს დართული 19 ხელმოწერა ქართულსა და ოსმალურ ენებზე.

ხელმოწერამდე მითითებულია წერილის შედგენის ადგილი და რიცხვი: *ქ. ბათუმი, ივნისის 8-ს*. სამწუხაროდ, არ არის მითითებული წელი, თუმცა, თუ გავითვალისწინებთ, რომ დიმიტრი ყიფინი ქუთაისის გუბერნიის თავადაზნაურ-

თა წინამძღოლი იყო 1885-86 წლებში, ხოლო გაზეთი „დროება“ დაიხურა 1885 წლის სექტემბერში, ადვილი მისახვედრია, რომ წერილი დაწერილია 1885 წლის ივნისში.

წერილი კიდევ ერთი ფაქტითაა საყურადღებო – ხელნაწერი ნასწორებია ყავისფერი მელნით. წერილის დასაწყისის: „მონყალეო ხელმწიფევ, ბატონო რედაქტორო“ – თავზე ყავისფერი მელნით, განსხვავებული კალიგრაფიითაა მიწერილი: წერილი რედაქტორთან. იმავე კალიგრაფიითა და იმავე მელნით გვხვდება მინაწერი პირველი გვერდის მარცხენა ზედა კუთხეში: მოწინავე წერილის შემდეგ. ჩასწორებები გვხვდება ტექსტშიც, რამდენიმე ადგილას (გადახაზული, სიტყვები გადაწერილი). გადასწორებულია თარიღიც – ივნისი გადასწორებულია ივლისად. თუ გავითვალისწინებთ, რომ 1885 წელს „დროების“ რედაქტორი იყო ივანე მაჩაბელი, სავარაუდოდ, ეს მინაწერები და ჩასწორებებიც მას ეკუთვნის.

დასკვნა: ლიტერატურის მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში საკმაოდ ბევრი საინტერესო და საყურადღებო მასალეებია დაცული, რომლებიც ნათელს ჰფენს და სისრულით წარმოაჩენს XIX საუკუნის საქართველოს ლიტერატურულ, კულტურულ, პოლიტიკურსა თუ სოციალურ გარემოს. მოხსენებისტვის ჩვენ მხოლოდ რამდენიმე მათგანი შევარჩიეთ, რომლებიც წარმოაჩენს 60-80-იანი წლებში აჭარაში მიმდინარე მოვლენებს, აჭარის სამშობლოში დაბრუნების ფაქტებსა და მის ურთიერთობას ქართულ საზოგადოებასთან შემოერთების შემდეგ. ამავდროულად ეს არის გამოუქვეყნებელი, უცნობი მასალა და ამიტომაც მიგვაჩნია ღირებულ წყაროდ.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. სსლმ 4843-ბ – ზაქარია ჭიჭინაძე, ჟურნალ „ცისკრის“ რედაქტორის ივანე კერესელიძის მგზავრობა ზედა აჭარაში (*ხელნაწერი*)
2. სსლმ 5067-ბ – აბდულ ეფენდი მიქელაძის წერილი ზაქარია ჭიჭინაძეს (*ხელნაწერი*)

3. სსლმ 5068-ხ – ხაფიზ ეფენდი სომანიძის წერილი ზაქარია ჭიჭინაძეს *(ხელნაწერი)*
4. სსლმ 5069-ხ – აბდულ ეფენდი მიქელაძის წერილი ზაქარია ჭიჭინაძეს *(ხელნაწერი)*
5. სსლმ 14096-ხ – ბათუმის მაზრის მაჰმადიან ქართველ თავად-აზნაურთა წერილი გაზეთ „დროების“ რედაქციას *(ხელნაწერი)*
6. ჭიჭინაძე ზაქარია, დიმიტრი ბაქრაძე, თფილისი, 1891 წ.
7. ჭიჭინაძე ზაქარია, ივ. ივ. კერესელიძე, ტფილისი, 1902 წ.
8. ჟურნალი „თეატრი და ცხოვრება“, №26, 1915 წ.

გიორგი ბაცिकाძე
George Batsikadze

**ბრძოლა ქართული ენის წინააღმდეგ და 1977-1978 წწ.
საკონსტიტუციო ცვლილებები**
*The struggle against the Georgian language and 1977-1978.
Constitutional amendments*

აბსტრაქტი. სამეცნიერო სტატია ეხება 1970-იან წლებში საბჭოთა სისტემის მხრიდან ქართული ენის წინააღმდეგ მიმართულ კონკრეტულ ღონისძიებებს. იგი ყურადღებას ამახვილებს სახელმწიფოებრივ დონეზე გადადგმული ანტი-ეროვნული ნაბიჯების არსზე, მიზანსა და მიმდინარეობაზე.

სტატია მიზნად ისახავს წარმოაჩინოს 1976 წელს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტსა და 1977 წელს საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის კონსტიტუციის პროექტში ქართული ენის დისკრიმინაციის კონკრეტული მაგალითები, განიხილოს მათი წარმომავლობა და დანიშნულება საბჭოთა მმართველობის ქართულ ენასთან მიმართებით არსებული კურსის კონტექსტში.

საკვანძო სიტყვები: *კონსტიტუცია, დემონსტრაცია, შევარდნაძე, ქართული ენა, უნივერსიტეტი*

Abstract. The scientific article refers to specific measures directed against the Georgian language by the Soviet system in the 1970s. It focuses on the essence, purpose and course of anti-national steps taken at the state level.

The article aims to present specific examples of discrimination of the Georgian language in the 1976 Tbilisi State University and 1977 draft constitution of the Georgian Soviet Socialist Republic, to discuss their origin and purpose in the context of the current course of Soviet rule in relation to the Georgian language.

Key words: *constitution, demonstration, Shevardnadze, Georgian language, university*

რამდენადაც ერი შორდება ეროვნულ იდენტობას, იმდენად იმატებს მისი მართვის და გარდაქმნის შესაძლებლობა. შესაბამისად, ნებისმიერი დამპყრობელი თვითმყოფადობის დარღვევაშიც ეძებს ხელჩასაჭიდს.

არც საბჭოთა სისტემა ყოფილა გამონაკლისი, თავისი ნომენკლატურით. ყველასთვის ცხადია, რომ საბჭოთა კავშირის ფორმალურ სამოკავშირეო სახელმწიფოს რეალური მდგომარეობა რუსეთის მიერ 14 ქვეყნის დაპყრობით შემდგარი იმპერია იყო. რუსული ენა, მიუხედავად ყველა ენის თანაბრობის ნომინალური პრინციპისა, ერთმნიშვნელოვნად პრივილეგირებული იყო და გრძელდებოდა აქტიური მუშაობა თანდათან ყველა დონის დაწესებულებიდან სხვა ენების გამოსაძევებლად და რუსულის დასანერგად. ამის ერთ-ერთი გამოვლინება ენის წინააღმდეგ ბრძოლა იყო. მათ შორის აღსანიშნავია 1970-იანი წლების რამდენიმე მოვლენა.

უნივერსიტეტის მოვლენები. 1976 წელს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, მისი რექტორის ორგანიზებით, როგორც ჩანს, ცენტრალური ხელისუფლებისგან მიღებული ინსტრუქციებით, დაიწყო მცდელობა სასწავლო პროცესში რუსული ენის დანერგვისთვის. ამ მოტივით რექტორმა დავით ჩხიკვიშვილმა სათითაოდ დაიბარა სხვადასხვა ფაკულტეტის დეკანი და აუწყა მათ ზოგიერთი საგნის ლექციების რუსულად წაკითხვის აუცილებლობის შესახებ, რუსული ენის უკეთ შესასწავლად. ზოგიერთმა ეს წინადადება მიიღო, თუმცა აღმოჩნდნენ ისეთებიც, რომლებიც ამ უსაფუძვლო მოთხოვნას დაუპირისპირდნენ და უარი განაცხადეს რექტორის ამ დავალებაზე. ასეთები იყვნენ: ფილოლოგიის ფაკულტეტის დეკანი – ოთარ ბაქანიძე, იურიდიული ფაკულტეტის დეკანი – ლეკვეიშვილი, რომელმაც დაასაბუთა, რომ ეროვნულ უნივერსიტეტში რუსულ ენაზე ლექციების წაკითხვა მიუღებელი და დაუშვებელი იყო. მტკიცე უარი განაცხადეს მათემატიკის ფაკულტეტის დეკანმა – ლევან ჟიჟიაშვილმა, პოლიტეკონომიკის კათედრის გამგე ვასილ ჩანტლაძემ, ბიოლოგიის ფაკულტეტის დეკანმა – ბორის ლომსაძემ. ზოგიერთი ლექტორი, რომელიც ამ დავალებას დათანხმდა, პრო-

ტესტს წააწყდა სტუდენტების მხრიდან. აღმოსავლური ენების ფაკულტეტზე დოცენტ ტიკაძის მიერ რუსულად წაკითხული ლექციის შემდეგ, მეორე დღეს, სტუდენტები აღარ მივიდნენ ლექციაზე. რა დაინახა ჩხიკვიშვილმა ამ ინსტრუქციის უნივერსიტეტში გატარების შეუძლებლობა, დაიბარა პროფესორ-მასწავლებლები და ამ საკითხის ცენტრალურ კომიტეტში გარკვევა შესთავაზა. როგორც ჩანს, ჩხიკვიშვილმა მიღებული დავალების ვერ შესრულების შემდეგ ეს საქმე ინსტრუქციის გამცემს მიაწოდო და პრობლემაც იქეთ გადაამისამართა. თუმცა, ცენტრალურმა კომიტეტმა განცვიფრებულმა განუცხადა პროფესორებს, რომ ამგვარი დავალება მათ არ გაუციათ და მათ ნებაყოფლობით შეეძლოთ წაეკითხათ ლექციები. საფიქრებელია, ცენტრალურმა კომიტეტმა რექტორ ჩხიკვიშვილის გამოყენებით შეაფასა მსგავს საკითხთან მიმართებაში არსებული ნიადაგი.

მიუხედავად გარკვეული უკან დახევისა, მსგავსი ნაბიჯები მაინც გადაიდგა. ყველა უმაღლესმა სასწავლო დაწესებულებამ საქართველოში, რომელსაც ჰქონდა ხარისხის მინიჭების უფლება, მიიღო 1975 წლის 29 დეკემბრის სსრკ-ს მინისტრთა საბჭოს დადგენილება, რომლის მიხედვითაც აიკრძალა ხარისხის მოსაპოვებლად დისერტაციების შედგენა მშობლიურ ენაზე და ის აუცილებლად შედგენილი უნდა ყოფილიყო რუსულ ენაზე. აგრეთვე, ახალი განკარგულებით ნებისმიერი საგნის სახელმძღვანელო რუსულ ენაზე უნდა შემდგარიყო და ჩაენაცვლებინა სხვა ენებზე არსებული ლიტერატურა (**საარქივო მოამბე, N13: 62-65**).

საკონსტიტუციო ცვლილებები. 1977 წელს შეიცვალა საბჭოთა კავშირის კონსტიტუცია, შემდეგ დაიწყო საკავშირო რესპუბლიკების კონსტიტუციის ცვლილებაც. საქართველოს სსრ უმაღლესმა საბჭომ მიიღო დადგენილება საქართველოს სსრ კონსტიტუციის პროექტის საბოლოო ტექსტის მოსამზადებელი სარედაქციო კომისიის შექმნის შესახებ. სარედაქციო კომისიის თავმჯდომარედ დასახელდა კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველი მდივანი ედუარდ შევარდნაძე (**ს.უ.ი.ც.ა., ფ. 1165, აღწ. 8, საქმე 2408, გვ. 1-2**).

საქართველოს სსრ ახალი კონსტიტუციის პროექტმა

დიდი მღელვარება გამოიწვია საზოგადოებაში. საქმე ეხებოდა ახალი კონსტიტუციის პროექტის 75-ე მუხლს, რომელშიც, განსხვავებით წინა კონსტიტუციისგან, ქართულ ენას არ ქონდა სახელმწიფო ენის სტატუსი.

1978 წლის 31 მარტს საბჭოთა პრესაში გამოვეყნა ახალი კონსტიტუციის პროექტის 75-ე მუხლი ენის შესახებ: „საქართველოს სს რესპუბლიკა უზრუნველყოფს ქართული ენის ხმარებას სახელმწიფო და საზოგადოებრივ ორგანოებში, კულტურულ და სხვა დაწესებულებებში და ახორციელებს სახელმწიფო ზრუნვას მისი ყოველმხრივი განვითარებისათვის. საქართველოს სსრ რესპუბლიკის ყველა ამ ორგანოსა და დაწესებულებაში, თანასწორუფლებიანობის საფუძველზე, უზრუნველყოფილია თავისუფალი ხმარება რუსული, აგრეთვე სხვა ენებისა, რომლებითაც მოსახლეობა სარგებლობს. რაიმე პრივილეგიები ან შეზღუდვები ამა თუ იმ ენის ხმარებაში არ დაიშვება“ **(კომუნისტი, N70 (17114), 1978: 2) .**

ედუარდ შევარდნაძე ახალ პროექტთან დაკავშირებით თავის მოხსენებაში სვამდა რიტორიკულ შეკითხვას, თუ რა პირობები არსებობდა იმის დასამტკიცებლად, რომ საქართველოს მოსახლეობა განსაკუთრებულ ატმოსფეროში ცხოვრობდა? იგი ხაზს უსვამდა, რომ არცერთ სსრ-ს არ გააჩნდა მუხლი სახელმწიფო ენის შესახებ. საქართველოს შემთხვევაში ასეთი მუხლი მოქმედებდა 1922 წლიდან, ახალ კონსტიტუციაში კი იგი აღარ იარსებებდა. ამავდროულად იგი დასძენდა, რომ ახალი ფორმულირება ენის თაობაზე უდიდესი მონაპოვარი იყო კონსტიტუციის დემოკრატიული ხასიათის მხრივ **(ს.უ.ი.ც.ა., ფ. 1165, ა. 8, ს. 2408, გვ. 54-61).**

ერთი შეხედვით მეტნაკლებად სამართლიანად შეიძლება ჩანდეს მრავალეროვან ქვეყანაში ენის საკითხის მსგავსი ფორმულირება, ახალი რედაქციის ეს შემოთავაზება ცალსახად ურთიერთგამომრიცხავი რომ არ იყოს. ასეთ საკითხში აბსოლუტური დემოკრატიის მიღწევა პრაქტიკულად შეუძლებელიცაა, თუ დავსვამთ კითხვას – აქვს თუ არა ეთნიკურ უმცირესობას გამოიყენოს მშობლიური ენა შეუზღუდავად ყველა მიმართულებით? პასუხი ცალსახად იქნება – დიახ, ამავდროულად – აქვს თუ არა იგივე უფლება ქვეყნის ეთნი-

კური უმრავლესობის წარმომადგენელს, რომელიც ცხოვრობს ძირითადად ეთნიკური უმცირესობით დასახლებულ რეგიონში? პასუხი აქაც იგივეა – დიახ. სწორედ ამიტომ გაჩნდა საზოგადოებაში ცნება „სახელმწიფო ენა“, რომელიც გამოხატავს სახელმწიფოს უმრავლესობის ენობრივ კუთვნილებას, დემოკრატიული პრინციპით კი ამ ტიპის სახელმწიფოებში მას ემატება დამატებითი განსაზღვრება კომპაქტურად დასახლებული ეთნიკური უმცირესობებისთვის კონკრეტულ რეგიონში, მათი ენის სხვადასხვა მიმართულებით შეუზღუდავი გამოყენების უფლებით სახელმწიფო ენასთან ერთად. ეს არის ერთ სახელმწიფოში მაცხოვრებელი ეთნიკური უმრავლესობის და უმცირესობების ენის საკითხის შედარებით სამართლიანი ფორმულირების პრინციპი. კონსტიტუციის ახალი პროექტის 75-ე მუხლი კი, რომელიც დაუშვებლად აცხადებდა პრივილეგიებს ან შეზღუდვებს რომელიმე ენის ხმარებაში, ფაქტობრივად, სრული ნონსენსი იყო, მისი პრაქტიკული განუხორციელებლობის სიცხადე ნათელს ხდიდა ამ პრინციპების დაკანონების შედეგს, რაც მდგომარეობდა მრავალეროვან ქვეყანაში ისედაც გაბატონებული რუსულის ინსტიტუციურად დამკვიდრებას.

გარდა ამისა, ახალი მუხლი დეკლარირებდა სახელმწიფოს მიერ ქართულ ენის განვითარებისთვის ყოველმხრივ ზრუნვას, მაშინ როდესაც მანამდე არსებული სახელმწიფო ენის სტატუსი უქმდებოდა და იკრძალებოდა რაიმე პრივილეგიების დაშვება რომელიმე ენის ხმარებაში. მაშინ რაღა იგულისხმებოდა ზრუნვაში?!

ეს უბრალო სიტყვების თამაში იყო, რაც ირიბად შევარდნაძემაც თქვა თავის მოხსენებაში ახალ პროექტზე, რომ თავდაპირველად მუხლი არასრულყოფილი იყო, შემდეგ კი გამდიდრდა უმნიშვნელოვანესი დებულებებით ენის განვითარებაზე ზრუნვის დაკანონების შესახებ და ზოგიერთი სხვა დეტალით, რითაც მიიღეს ყველაზე ოპტიმალური ვარიანტი (**ს.უ.ი.ც.ა., ფ. 1165, ა. 8, ს. 2408, გვ. 54**).

1978 წლის 14 აპრილს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტთან თავი მოიყარა ათასობით სტუდენტმა, პროფესორ-მასწავლებლებმა, მოსწავლეებმა და ა.შ. მასობრივი დე-

მონსტრაცია უნივერსიტეტიდან მთავრობის სასახლისკენ დაიძრა, საპროტესტო აქციას თანდათან უერთდებოდნენ მოქალაქეები და მოითხოვდნენ ქართული ენის სახელმწიფოებრივი სტატუსის აღდგენას (**ჭუმბურიძე, 2016: 393**).

1978 წლის 15 აპრილს ამერიკულმა გაზეთმა New York Times-მა გამოაქვეყნა სტატია თბილისში მიმდინარე დემონსტრაციების შესახებ. სტატიაში აღნიშნული იყო, რომ დიდი და ხანგრძლივი ისტორიის მქონე საქართველოში, რომელიც მე-19 საუკუნიდან მოექცა რუსეთის მმართველობის ქვეშ და ოკუპირებულ იქნა ბოლშევიკების მიერ, 3.5 მილიონიან მოსახლეობაში, 3.1 მილიონი ქართველიდან მხოლოდ 13000 ასახელებდა რუსულ ენას პირველ ენად. ქართულის სახელმწიფო ენის სტატუსის გაუქმების მცდელობამ კი მასობრივი დემონსტრაცია განაპირობა თბილისში (**New York Times, Soviet Georgians Take to Streets To Save Their State Language, April 15 1978: 3**). 14 აპრილის თბილისის დემონსტრაციები არ გაშუქებულია საბჭოთა პრესაში. საბჭოთა საქართველოს პრესაში დაიბეჭდა შევარდნაძის მოხსენების ტექსტი, სადაც ის ამბობდა, რომ კონსტიტუციის პროექტის განხილვის საყოველთაო პროცესი ამაღელვებელ დემონსტრაციად გადაიქცა, რომელმაც ცხადყო მოქალაქეთა მაღალი პოლიტიკური აქტივობა (**ს.უ.ი.ც.ა., ფ. 1165, ა. 8, ს. 2408, გვ. 43**).

პროტესტმა შედეგი გამოიღო. საბჭოთა ხელისუფლება დათმობაზე წავიდა. ახალ კონსტიტუციაში ეს მუხლი შემდეგნაირად დამტკიცდა: საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის სახელმწიფო ენა არის ქართული ენა. საქართველოს სს რესპუბლიკა ახორციელებს სახელმწიფო ზრუნვას ქართული ენის ყოველმხრივი განვითარებისათვის და უზრუნველყოფს მის ხმარებას სახელმწიფო და საზოგადოებრივ ორგანოებში, კულტურის, განათლების და სხვა დაწესებულებებში. საქართველოს სსრ რესპუბლიკის ამ ორგანოებსა და დაწესებულებებში უზრუნველყოფილია თავისუფალი ხმარება რუსული და სხვა ენებისა, რომლებითაც მოსახლეობა სარგებლობს. რაიმე პრივილეგია ან შეზღუდვა ამა თუ იმ ენის ხმარებაში არ დაიშვება (**კომუნისტი, N90 (17134), 1978, გვ. 3**).

საქართველოში არათუ არ იყო საკმარისი საფუძვლები ამგვარი ანტიეროვნული ცვლილებებისთვის, არამედ პირიქით, არსებობდა ეროვნული ინტერესების მატარებელი ახალგაზრდა საზოგადოება, რომლის ეროვნულ აზროვნებას ერთმნიშვნელოვნად აძლიერებდა საბჭოთა ხელისუფლების მხრიდან გადადგმული ნაჩქარევი და შეუსაბამო ნაბიჯები.

დღესდღეობით ბევრი ბუნდოვანი დეტალი არსებობს ამ თემის გარკვეულ ასპექტებთან დაკავშირებით. საბჭოთა სისტემის მიერ ყველა სფეროში და სხვადასხვა მეთოდით წარმოებული აქტიური იდეოლოგიური მუშაობის და ზოგადი შიდა პოლიტიკური ნიაღვრების ფონზე, ერთი შეხედვით, ეჭვს აღარ იწვევს ის, რომ ამ კონსტიტუციური ცვლილების ინიციატორი ცენტრალური ხელისუფლება იყო, რომლებმაც ედუარდ შევარდნაძე შემსრულებლად გამოიყენეს, ისევე როგორც რექტორი ჩხიკვიშვილი უნივერსიტეტში. თუმცა, არსებობს რამდენიმე საეჭვო და ურთიერთგამომრიცხავი გარემოება. 1937 წლის საქართველოს სსრ კონსტიტუცია (XIII თავის 156-ე მუხლი) და მასში წარმოდგენილი სახელმწიფო ენის საკითხი, ფაქტია, ზუსტად იგივე ფორმულირებითაა წარმოდგენილი ეს საკითხი აზერბაიჯანის იმავე წლის კონსტიტუციაში და ესეც ფაქტია, 1978 წელს საბოლოოდ მიღებულ ახალ კონსტიტუციებშიც, ორივე რესპუბლიკის შემთხვევაში, ერთი და იმავე ფორმითაა დამტკიცებული ენის საკითხი და მინიჭებული აქვს სახელმწიფო ენის სტატუსი ქართულს და აზერბაიჯანულს, შესაბამისად. ქართველებს რომ სახელმწიფო ენის სტატუსის შენარჩუნებისთვის მასობრივი საპროტესტო დემონსტრაცია დასჭირდათ ესეც ფაქტია, მაგრამ მსგავსი არაფერი მომხდარა აზერბაიჯანში. ამ მოცემულობიდან გამომდინარე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ აზერბაიჯანში სახელმწიფო ენის სტატუსის გაუქმების ინიციატივა საერთოდ არ გაჩენილა და 1937 წლის კონსტიტუციის მუხლს ენის შესახებ, 1978 წელს ცვლილებები არ შეხებია, ან საზოგადოების პროტესტამდე შეძლო საბჭოთა აზერბაიჯანის ხელმძღვანელობამ მოსკოვიდან მიღებული დავალების მცდარობაში და შეუსაბამობაში ცენტრალური ხელმძღვანელობის დარწმუნება ისე, რომ ამ გეგმას საზოგადოების ყურამდე არ მიუღწე-

ვია. ეს უკანასკნელი ნაკლებად სარწმუნოა კომუნისტების უმკაცრესი საკადრო პოლიტიკის ფონზე, რაც პრაქტიკულად გამორიცხავდა მათი მხრიდან რაიმე სახის წინააღმდეგობას, მითუმეტეს ეროვნული დატვირთვის მქონე თემებზე. ისიც ნაკლებად სარწმუნოა, რომ ორივე რესპუბლიკის ეს საკითხი თბილისის დემონსტრაციებმა მოაგვარა. თუ ეს ყველაფერი ასეა, მაშინ საქართველოს შემთხვევაში ამ ცვლილების ინიციატორი ედუარდ შევარდნაძე იყო, რომელიც იკავებდა საქართველოს სსრ ცენტრალური კომიტეტის პირველი მდივნის თანამდებობას და თავმჯდომარეობდა კონსტიტუციის პროექტის სარედაქციო კომისიას. ამ ვერსიას აქვს არსებობის უფლება იმდენად, რამდენადაც ავანტიურებით და ჩახლართული ინტრიგებით კარგად ცნობილ პოლიტიკურ ფიგურას, როგორიც შევარდნაძე იყო, სავსებით რეალურია რომ მოსკოვის გულის მოსაგებად ჩაეფიქრებინა მსგავსი ნაბიჯები საბჭოთა კავშირისა და მათი იდეოლოგიისადმი ერთგულების საჩვენებლად, რაც მას კარიერულ სარგებელს მოუტანდა. ამ გეგმის ჩაშლის და მოსახლეობის პროტესტის შემთხვევაში, ისე როგორც მოხდა, ისევ შევარდნაძემ ითავა შუამავალი რგოლის შემსრულებელი როლი და წარმოსდგა, როგორც მოსახლეობის ინტერესების წარმომადგენელი და დამცველი სსრკ-ს ცენტრალური ხელისუფლების წინაშე. ამაზე მიუთითებდა თვითონვე, 20 წლის შემდეგ, ინტერვიუში ენის დღესთან დაკავშირებით, რომელშიც 1978 წლის დემონსტრაციებზე აღნიშნავდა: "... მე რომ წამეკითხა ის ტექსტი, რომელიც მომზადდა და დამტკიცდა აქაც და მოსკოვშიც, რომლის მიხედვითაც ქართულ ენას სახელმწიფო ენის სტატუსი არ უნარჩუნდებოდა, თბილისის სისხლისღვრას ვერ გადაურჩებოდა. ამიტომაც მადლობელი ვარ იმ ძალის, რომელმაც შთამაგონა და მათქმევინა, რომ ვითათბირეთ (თუმცა არავისთან გვითათბირია) და გადავწყვიტეთ, რომ ქართული ენა ინარჩუნებს სახელმწიფო ენის სტატუსს (**საქართველოს რესპუბლიკა, N89 (2789), 1998: 2).**

დასკვნა. 1970-იანი წლების ეს კონკრეტული გამოვლინებები იმ ანტიეროვნული ბრძოლის ნაწილია, რომელიც ათ-

ნლეულების განმავლობაში წარმოებდა შიდა და გარე ძალების ძალისხმევით, მათ შორის ქართული ენის, როგორც ეროვნული იდენტობის და კულტურის ერთ-ერთი ქვაკუთხედის წინააღმდეგ.

ნებისმიერ უმაღლეს და განსაკუთრებით ისეთ საგანმანათლებლო დაწესებულებაში, როგორიც თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტია, მისი სიმბოლური და პრაქტიკული დატვირთვით საქართველოს საზოგადოებისთვის, ქართული ენის შეზღუდვა დიდი დარტყმა იქნებოდა ეროვნული თვითმყოფადობის კუთხით. საკონსტიტუციო ცვლილებების განხილული პროექტი კი ნებისმიერ სახელმწიფო ინსტიტუციურ დონეზე შეუქმნიდა საფრთხეს ქართულ ენას.

თუმცა, საბჭოთა სისტემას, მიუხედავად იმ უდიდესი წნეხისა, რაც არსებობდა სოციალური, საზოგადოებრივ-პოლიტიკური, კულტურული მიმართულებით და მისი გავლენის შედეგები დღესაც საგრძნობია, არ აღმოაჩნდა ანტიეროვნული ვექტორის უმაღლესი მიზნების სრულყოფის რესურსი, სასარგებლო შეცდომებისა და საზოგადოების ფხიზელი სეგმენტის წყალობით. რაც ყველაზე მთავარია, 1978 წლის აპრილის მოვლენებმა წარმოაჩინა საქართველოს საზოგადოების მზაობა, დაეცვა მისი ეროვნული ინტერესები.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფონდი 1165, აღწერა 8, საქმე 2408
2. გაზეთი კომუნისტი, N70 (17114), 1978
3. გაზეთი კომუნისტი, N90 (17134), 1978
4. გაზეთი საქართველოს რესპუბლიკა, N89 (2789), 1998
5. ჭუმბურიძე დოდო, კიკნაძე ვაჟა, ქოქრაშვილი ხათუნა, სარალიძე ლელა, საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა XVIII-XXI საუკუნეებში (სამეცნიერო ლიტერატურის და დოკუმენტების მიხედვით), წიგნი II, „მერიდიანი, თბილისი, 2016
6. New York Times, 15.03.1978
<https://www.nytimes.com/sitemap/1978/03/15/>

რუსუდან კობრავა
Rusudan Kobrava

ნიკოლოზ ნიკოლოზის ძე გომანი
(1865-1936)

Nikoloz Goman
(1865-1936)

აბსტრაქტი. ნიკოლოზ გომანი იყო სამუზეუმო საქმის ორგანიზატორი და სულისჩამდგმელი ბათუმში. ქალაქის თვითმმართველობის გადაწყვეტილებით, 1908 წლის 19 მარტს პუშკინის სახელობის საქალაქო სასწავლებელთან გაიხსნა მუზეუმი, რომლის ბაზაზეც შეიქმნა დღევანდელი ხარიტონ ახვლედიანის სახელობის მუზეუმი. მუზეუმის გამგედ 1 ოქტომბერს დაინიშნა ნიკოლოზ გომანი.

ნაშრომის მიზანს წარმოადგენს საზოგადოებას გააცნოს დღემდე უცნობი ინფორმაცია მუზეუმის დამაარსებლის ნიკოლოზ გომანის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ, წარმოაჩინოს მისი ღვაწლი და დამსახურება ბათუმის სამუზეუმო ცხოვრებაში.

საკვანძო სიტყვები: **საბავშვო მუზეუმი, კოლექცია, მუღლაჟები, ბიუსტი, ჩანახატი, ტიტესტერი.**

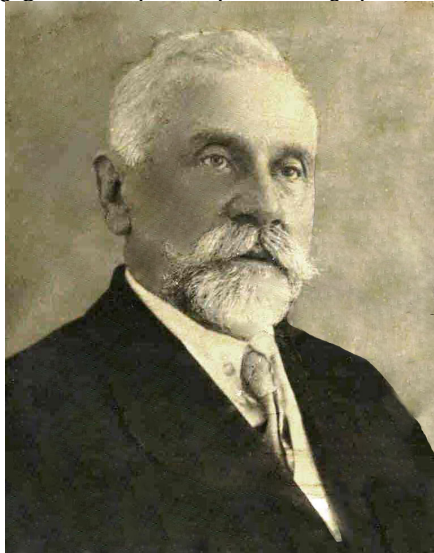
Abstract. Nikoloz Goman was the organizer and inspirer of museum work in Batumi. By the decision of the city self-government, on March 19, 1908, a museum was opened near the city school named after Pushkin, on the basis of which the present museum named after Khariton Akhvlediani was created. Nikoloz Goman was appointed to the board of the museum on October 1.

The aim of the work is to introduce the public to the hitherto unknown information about the life and work of the founder of the museum Nikoloz Goman, to present his achievements and merits in the museum life of Batumi.

Key words: **children's museum, collection, models, bust, sketch, teatester.**

ნიკოლოზ გომანი იყო სამუზეუმო საქმის სულისჩამდგმელი და ორგანიზატორი ბათუმში. მან თავის საყვარელ საქმეში ბევრი ძალა და ენერგია ჩადო. დააარსა საბავშვო მუზეუმი, რომლის ბაზაზე შეიქმნა დღევანდელი ხარიტონ ახვლედიანის სახელობის მუზეუმი.

ცნობები ნიკოლოზ გომანის შესახებ მწირია. ნიკოლოზ ნიკოლოზის ძე გომანი დაიბადა 1865 წელს თბილისში.

მისი მამა ნიკოლოზ გომანი იყო ჩერნიგოვის ოლქის არქიმანდრიტი, ინფანტერიის გენერალი. იგი XIX საუკუნის 50-იან წლებში ჩამოვიდა უკრაინიდან საქართველოში. მუშაობდა მცხეთის რაიონის სოფელ წინამძღვრიანთკარში. აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდა წინამძღვრიანთკარის სასოფლო-სამეურნეო სასწავლებლის დაარსების საქმეში. ის დაქორწინდა ადგილობრივი თავადის ასულ კნეინა ქეთევან წინამძღვრიშვილზე. ნიკოლოზ გომანსა და ქეთევან წინამძღვრიშვილს ჰყავდათ 7 შვილი.

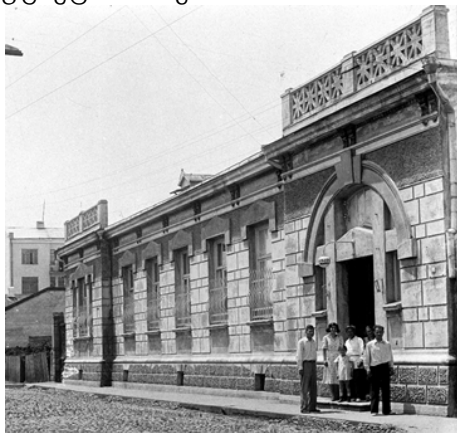
ნიკოლოზი (მუზეუმის დამაარსებელი) იყო გომანების მრავალშვილიან ოჯახში ყველაზე უმცროსი. უმაღლესი განათლება მიიღო სანკტ-პეტერბურგში. 1885 წელს სწავლა

დაინყო სანკტ-პეტერბურგის საიმპერატორო უნივერსიტეტში. ლექციებს უკითხავდა სახელგანთქმული რუსი ქიმიკოსი, პერიოდულობის სისტემის შემქმნელი, პროფესორი დიმიტრი ივანეს ძე მენდელეევი. უნივერსიტეტი დაამთავრა 1890 წელს და მიიღო ბიოქიმიკოსის დიპლომი. სწავლის დამთავრების შემდეგ ნიკოლოზ გომანის ოჯახი საცხოვრებლად გადმოვიდა ბათუმში. 1906 წელს მან მუშაობა დაიწყო პუშკინის სახელობის საქალაქო სასწავლებელში შრომის მასწავლებლად (Ватуми: история в лицах XX век. Ватуми 2017:45)

იმ პერიოდში ქალაქის ყველა სასწავლებელთან არსებობდა საბავშვო მუზეუმი. ბათუმის იმდროინდელ საზოგადოების მოწინავე წარმომადგენლებს: გიორგი ჟურულს, დავით კლდიაშვილს, გრიგოლ ვოლსკის, ივანე ანდრონიკაშვილს, ივანე მესხს, გრიგოლ ელიაშას, პროგრესულ მასწავლებლებს – ნიკოლოზ გომანს, ნიკო ჯაყელს, ივანე ლლონტს, ლაზარიდის, მიხეილ შარაშიძესა და სხვებს გამოუთქვამთ სურვილი მათი გაერთიანებისა და საქალაქო მუზეუმის შექმნის შესახებ. ყველაზე მეტად ამ საქმეში აქტიურობდა ნიკოლოზ გომანი. საზოგადოების თხოვნით, ბათუმის პუშკინის სახელობის სასწავლებელთან საბავშვო მუზეუმის დაარსების თაობაზე ქალაქის გამგეობასთან მოლაპარაკებებს აწარმოებდნენ საქალაქო სასწავლებლის ინსპექტორი ივანე კირპიჩი, პედაგოგები ივანე ლლონტი და ლაზარიდი. 1908 წელს 19 მარტს ბათუმის თვითმმართველობის გადაწყვეტილებით, პუშკინის სახელობის საქალაქო სასწავლებელთან გაიხსნა მუზეუმი, რომელსაც საბავშვო-სასწავლო მუზეუმის სახელი ეწოდა. მუზეუმი მდებარეობდა ვოზნესენსკისა და ოლღას ქუჩების კუთხეში (ამჟამად პეტრე მელიქიშვილისა და ვახტანგ გორგასალის ქუჩების კუთხე). მუზეუმის გამგედ 1908 წლის 1 ოქტომბრიდან დაინიშნა ნიკოლოზ ნიკოლოზის ძე გომანი (ახვლედიანი, 1957:7).

1910 წლის 9 მაისიდან მუზეუმი გაფართოების გამო გადაიტანეს საქალაქო საბჭოს შენობის პირველ სართულზე და ერთი ოთახი დაუთმეს. 1912 წლის 15 ოქტომბერს ქალაქის საბჭოს გადაწყვეტილებით მან მიიღო საქალაქო მუზეუმის სტატუსი და დაუმატეს კიდევ ერთი ოთახი. 1916 წელს მუზე-

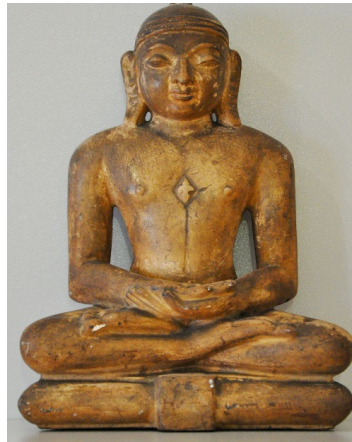
უმის განკარგულებაში უკვე 6 ოთახი იყო. 1924 წლამდე მუზეუმი შერეული ტიპისა იყო, 1925 წლიდან გადააკეთეს აჭარის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმად და გადაიტანეს **ალექსანდრე ნეველის სახელობის სამხედრო ტაძარში**, სადაც სინესტის გამო ბევრი ექსპონატი გაფუჭდა. 1930 წლის 25 იანვრიდან მუზეუმმა თავისი საქმიანობა გააგრძელა ხაზინის შენობაში, რომელიც ადრე ვაჭარ მდლიანცის საცხოვრებელ სახლს წარმოადგენდა (გურიის შესახვევი N4, ამჟამად ხარიტონ ახვლედიანის ქუჩა). მუზეუმი ახლაც ამ შენობაში განაგრძობს ფუნქციონირებას.

მუზეუმის დამაარსებელი, პედაგოგი ნიკოლოზ გომანი სპეციალობით ბიოქიმიკოსი იყო. მუზეუმის პირველი ექსპონატებიც ბუნებისმცოდნეობითი ხასიათის ყოფილა. მუზეუმის ფონდში არსებულ ექსპონატთა ქრონოლოგიის შემოწმებით ჩანს, რომ პირველ ექსპონატებს შორისაა მინერალები, გეოლოგიური ქანები, ზოოლოგიური ექსპონატები: სხვადასხვა სახის ექსპონატები ფორმალინში და სხვა. ეს ნივთები ძირითადად იყო ნაჩუქარი. ნიკოლოზმა თვითონაც ისწავლა ექსპონატების დასპირტვა. ნიკოლოზ გომანი დაინტერესებული იყო აჭარის ისტორიით. მოგზაურობდა აჭარის სოფლებში. სწავლობდა აქაური მოსახლეობის ადათ-წესებს, აგროვებდა ადგილობრივი ყოფის ამსახველ საგნებს, მინერალებისა და ფლორის ნიმუშებს, იღებდა ფოტოებს. თავის

შვილთან – ნიკოლოზთან ერთად ხშირად დადიოდა სანადიროდ. ისინი ერთად აკეთებდნენ შესანიშნავ ფიტულებსა და კომპოზიციებს და მოჰქონდათ მუზეუმში. ნიკოლოზის ძალისხმევით მუზეუმს შეემატა ეთნოგრაფიული, გეოლოგიური კოლექციები, უნიკალური ფოტოები. მზარდი კოლექციები მოითხოვდა დამატებით სივრცეს.

ნიკოლოზ გომანი ცდილობდა სხვადასხვა გზით შეეცხო მუზეუმი ახალი ნივთებით. მისი მონდომებით მუზეუმს საჩუქრად გადმოეცა აღმოსავლური და ეგვიპტური ნივთების მუღიაჟები.

მუღიაჟები დამზადებულია სანკტ-პეტერბურგის სამუღიაჟო სახელოსნოში. წარმოადგენს იმ ექსპონატების ასლებს, რომლებიც აღმოჩენილია ეგვიპტეში, ინდოეთში, ჩინეთში და დაცულია მსოფლიოს სხვადასხვა მუზეუმებში. ასლები ჩამოტანილია 1907-1916 წლებში და გამოფენილი იყო გომონის მიერ დაარსებულ სასკოლო მუზეუმში.

1924 წელს მუზეუმში გერმანიიდან შემოვიდა 200-მდე მინერალი მათიევიჩის კოლექციიდან. 1924 წელს მუზეუმმა შეისყიდა პროფესორ ფედოროვიჩის მხატვრული ტილოები. იმავე წელს შემოვიდა მუზეუმში ადგილობრივ და სხვა მხატვართა ნამუშევრები. მათ შორის ნეფედოვ-ერზიას ნამუშევრები – შოთა რუსთაველის, ილია ჭავჭავაძის, ვლადიმერ ლე-

ნინის, კარლ მარქსის, ფილიპე მახარაძის მარმარილოს ბიუსტები. მისივე შოთა რუსთაველის კაკლისგან დამზადებული ბიუსტი და სხვა (გაზეთი „აჭარა,” 2010: N 52:7).

ნიკოლოზ გომანის შესახებ აქამდე უცნობ და განსხვავებულ ინფორმაციას შეიცავს პროფესორ ო. გოგოლიშვილის გამოკვლევა, რომელშიც ვკითხულობთ: „გომან ნიკოლოზ ნიკოლოზის ძე. ბათუმის ექვსკლასიანი საქალაქო დაწყებითი სკოლის მასწავლებელი, შეთავსებული აქვს მუზეუმის ხელმძღვანელის თანამდებობა ამავე სასწავლებელში ხელსაქმეებთან დაკავშირებით, 46 წლის, მართლმადიდებელი, მიიღო საოჯახო განათლება, ხელსაქმე ისწავლა ოდესაში და მოსკოვში, 1895 წელს მოეწყო ბათუმის ექვსკლასიან საქალაქო სასწავლებელში ხელსაქმის მასწავლებლად, 1906 წელს მოეწყო ბათუმის საქალაქო დაწყებით სასწავლებელში, 1909 წელს კავკასიის სასწავლო ოლქის სამზრუნველოს ბრძანებით დაინიშნა ხელმძღვანელად ბათუმის ექვსკლასიან სასწავლებელთან არსებულ მუზეუმსა და სახელოსნოში, რომელიც ამ მუზეუმთან არსებობდა, დაოჯახებულია სევერინა კონსტანტინეს ასულ მერჟოვსკიზე („მუზეუმის მაცნე“, 2018: 10).

საზოგადოებისათვის უცნობია ინფორმაცია ნიკოლოზ გომანის მშობლების, ოჯახის სხვა წევრების, მათი საქმიანობის, იმდროინდელ ბათუმის ინტელიგენციასთან გომანების ურთიერთობის შესახებ. ამ მხრივ საინტერესოა ნიკოლოზ გომანის შვილთაშვილის ირა გომანის (1946-2016 წწ.) ინფორმაცია, რომელიც მომითხრო და ჩანაწერის სახით გადმომცა მასთან ვიზიტის დროს 2010 წლის 18-25 იანვარს. ირა გომანი პროფესიით იყო ინგლისური ენის სპეციალისტი. წლების განმავლობაში მუშაობდა საქართველოს საზღვაო სანაოსნოსნოში. როგორც ამ ინფორმაციიდან ჩანს, ირა გომანმა განსაკუთრებით კარგად შემოინახა თავისი წინაპრის ხსოვნა.

ირა გომანის ინფორმაციით, გვარი გომანი არის გერმანული წარმოშობის. გომანები ცხოვრობდნენ უკრაინაში. შემდეგ დამკვიდრდნენ საქართველოში. გომანების ოჯახი გამოირჩეოდა განათლებით. როგორც ოჯახის სხვა წევრები, ნიკოლოზიც იყო ძალიან ჭკვიანი, ერუდირებული ინტელიგენტი. შესანიშნავად იცოდა ბიოლოგია. საზღვარგარეთიდან იწერდა ბიოლოგიურ წიგნებს და ამ წიგნებზე სისტემატურად მუშაობდა. ჰქონდა უნიკალური წიგნები და ალბომები ფრინველების, მცენარეების, ცხოველების, პეპლების, თევზების შესახებ. კარგად ეხერხებოდა ხელსაქმე. ამზადებდა სხვადასხვა ნივთებს. ერკვეოდა მედიცინაში. ახლობლებსა და მეზობლებს უწევდა სამედიცინო დახმარებას. ნიკოლოზი ასევე კარგად ხატავდა. შესრულებული აქვს სხვადასხვა მცენარეებისა და ცხოველების ჩანახატები, იუმორისტული შარჟები.

ნიკოლოზს ჰყავდა ორი ძმა და ოთხი და. უფროსი ძმა – ალექსანდრე იყო თეთრგვარდიელი, ცარიზმის არმიის ოფიცერი. ცხოვრობდა პეტერბურგში. დაამთავრა პეტერბურგის პაჟთა კორპუსი. დაიღუპა პირველ მსოფლიო ომში 1914 წელს. მისი ცოლი და ქალიშვილი 1937 წლის რეპრესიებს ემსხვერპლნენ. მეორე ძმა გიორგიც სამხედრო მოსამსახურე იყო – წმინდა გიორგის ორდენის კავალერი. I მსოფლიო ომში დაკარგა ფეხი და თავის დასთან სონია გომანთან ცხოვრობდა წყალტუბოში.

ნიკოლოზის და ქსენია ცხოვრობდა ჩაქვში. მისი მე-
 ულლე იყო ფრანგი დიდებული, მებაღე-დეკორატორი მორის
 დ'ალფონსი. მორის დ'ალფონსი შავი ზღვის სანაპიროზე
 XIX საუკუნის 70-იან წლებში ჩამოვიდა. შეიძინა მიწის ნაკვე-
 თი ჩაქვში. მან გადაწყვიტა კავკასიის შავიზღვისპირეთში მე-
 ორე რივიერა შეექმნა. ამ მიზნით საფრანგეთიდან და სხვა
 ქვეყნებიდან მარადმწვანე მცენარეთა თესლები ჩამოიტანა.
 დ'ალფონსმა პირველმა მოახდინა მცენარეთა ინტროდუქ-
 ცია. მის სახელს უკავშირდება ბათუმის ზღვისპირა პარკის
 განაშენიანება. ზღვისპირა პარკისა და ბოტანიკური ბაღის
 გაშენებასა და დაგეგმარებაში შეტანილი უდიდესი წვლილის
 აღსანიშნავად ის „ბათუმის სანაპიროს კეთილ გენიად“ მო-
 ნათლეს. (ნიკოლოზ გომანს გაკეთებული აქვს მორის დ'ალ-
 ფონსის იუმორისტული შარჟი.). (სურ. 6)

ქსენიასა და მორის დ'ალფონსს ჰყავდათ ერთი ვაჟი
 ვლადიმერი, რომელიც მუშაობდა რკინიგზაში. მათი ქალიშ-
 ვილი ქსენია, პროფესიით მუსიკოსი თბილისში მოღვაწეობ-
 და.

როგორც ირა გომანი წერს, ქსენია გომანის მონვევით ჩამოვიდა ბათუმში ანდრია კრასნოვი, რუსი ბოტანიკოსი და გეოგრაფი, ხარკოვის უნივერსიტეტის პროფესორი, რომელიც პირველად ბათუმის მხარეს 1893 წელს გაეცნო. მან მიზნად დაისახა გადაექცია ეს მხარე სასარგებლო სუბტროპიკულ კულტურათა გავრცელების მეორე სამშობლოდ. ანდრია კრასნოვი შემდეგ გახდა ბათუმის ბოტანიკური ბაღის დირექტორი. ქსენია გომანს უკავშირდება სერგეი გინკულის ბათუმში ჩამოსვლაც. სერგეი გინკულმა ბოტანიკურ ბაღში შექმნა იაპონური განყოფილება. იყო ბოტანიკური ბაღის ინტროდუქციის (მცენარეთა შემოტანის) განყოფილების უფროსი 1934 -1943 წლებში. სერგეი გრიგოლის ძე გინკულიც ბოტანიკურ ბაღშია დაკრძალული.

ნიკოლოზის მეორე და ნინა გომანი ცხოვრობდა ბათუმში. დაქორწინებული იყო გერმანელ ბლუზზე, პროფესიით ტიტესტერზე (ჩაის დეგუსტატორი), რომელიც ჩაის კულტურის განვითარების საკითხთან დაკავშირებით ჩამოვიდა ბათუმში XIX საუკუნის 80-იან წლებში. ისინი შემდეგ ოჯახთან ერთად საცხოვრებლად გადავიდნენ მოსკოვში. ნინა გომანისა და ბლუზეს ორი ვაჟი – ნიკოლოზი და ალექსანდრე პროფესიით იყვნენ ინჟინრები. ისინი 1937 წლის რეპრესიების დროს დახვრიტეს. ქალიშვილი ქეთევანი კი გარდაიცვალა 1942 წელს.

ნიკოლოზის მესამე და სონია გათხოვილი იყო წყალტუბოში ვინმე ივანოვზე, მეოთხე და ქრისტიანე კი ოჯახთან ერთად ცხოვრობდა ბათუმში.

რაც შეეხება ნიკოლოზ გომანის პირად ცხოვრებას, ის ორჯერ იყო დაქორწინებული. ნიკოლოზი პირველ ქორწინებაში იმყოფებოდა პოლონელ ქალთან. მასთან შეეძინათ ქალიშვილი ვალია. მეორე ცოლი იყო გენერალ სტროევის ქალიშვილი – ელენე სტროევა, რომელიც ბათუმში ქალთა გიმნაზიის დირექტორად მუშაობდა.

ნიკოლოზსა და ელენეს ჰყავდათ ორი შვილი: ვაჟი ნიკოლოზი და ქალიშვილი ქეთევანი. ნიკოლოზ გომანის ვაჟი ნიკოლოზი (1890-1962 წ.წ.) მუშაობდა ჩაქვის ბამბუკის ქარ-

ხანაში და მამასთან ერთად მუზეუმშიც. იყო კარგი მონადირე. ამზადებდა ფიტულებს. დაქორწინებული იყო მარია პეხარზე, ეროვნებით ჩეხზე, რომლის მამა მოწვეული იყო საქართველოში სამეფო სამხედრო ორკესტრის შესაქმნელად. ნიკოლოზსა და მარიას ჰყავდათ ორი ვაჟი: ნიკოლოზი (1920-1925 წ.წ.) და იგორი (1917-1999 წ.წ.). იგორი პროფესიით იყო ინჟინერი (იგორ გომანის ქალიშვილია ირა გომანი, რომელმაც მომანოდა ეს ინფორმაცია). მარიას და იულია პეხარი იყო სერგეი გინკულის მეუღლე. ძმა გუსტავ პეხარი, პროფესიით მუსიკოსი, სამი წელი ცხოვრობდა ბათუმში და მოღვაწეობდა მუსიკალურ ტექნიკუმში.

ნიკოლოზის ქალიშვილი ქეთევანი (1916-1991 წწ.) ცხოვრობდა თბილისში. მისი ქმარი არტურ პოლოსოვი იყო კინოსტუდია „ქართული ფილმის“ კინოოპერატორი-დოკუმენტალისტი. ჰყავდათ ორი შვილი: ვალერი, პროფესიით ფიზიკოსი, ცხოვრობს თბილისში და იგორი, ცხოვრობდა აშშ-ში (გარდაიცვალა 1991 წელს).

გომანების გვარში იყო ასეთი ტრადიცია: მათ შთამომავლებში დაბადებულ ყველა ბიჭს სახელად არქმევდნენ ნიკოლოზს, ხოლო ყველა გოგოს ქეთევანს.

მუზეუმის დირექტორსა და უაღრესად განათლებულ ადამიანს ნიკოლოზ გომანს ახლო ურთიერთობა ჰქონდა იმ პერიოდის ბათუმის ინტელიგენციის წარმომადგენლებთან, რომლებიც ხშირად იკრიბებოდნენ მის ოჯახში. თვითონაც ხშირად სტუმრობდა მათ. ნიკოლოზი მეგობრობდა ბათუმის კომენდანტთან, პოლკოვნიკ ალექსანდრე გოგნიევთან. გოგნიევი საბჭოთა რეპრესიების მსხვერპლი გახდა. მისი ვაჟი ალექსანდრე ნიკოლოზის ოჯახში იზრდებოდა. დაიღუპა მეორე მსოფლიო ომში.

ნიკოლოზს ახლო ურთიერთობა ჰქონდა ნავთობის მაგნატთან და ფილანტროპთან ალექსანდრე მანთაშევთან, რომელიც იყო მისი ქალიშვილის ქეთევანის ნათლია. ალექსანდრე მანთაშევმა დააფუძნა ნავთობმომპოვებელი და სავაჭრო საზოგადოება „ა.ი. მანთაშევი და კომპანია“. კომპანია

ენოდა ნავთობპროდუქტებით ვაჭრობას ძირითადად თურქეთთან და აზიაში.

ნიკოლოზის მრავალრიცხოვან მეგობართა შორის იყო ჩინელი ჩაის სპეციალისტი ლაო ჯონ ჯაო, რომელიც კომერსანტ კონსტანტინე პოპოვის მოწვევით 1893 წელს ჩამოვიდა აჭარაში 13 ჩინელ სპეციალისტთან ერთად. ლაო ჯონ ჯაოს დიდი წვლილი მიუძღვის აჭარაში ჩაის მეურნეობის განვითარების საქმეში. მას პირადად მუზეუმის დირექტორისთვის მოჰქონდა ბევრი საჩუქარი – ძვირფასი ნივთები, ჩაის სერვიზები, რომლებიც როგორც წესი, ბინას იღებდნენ მის საყვარელ მუზეუმში (Ватуми:история в лицах XX век.2017:15).

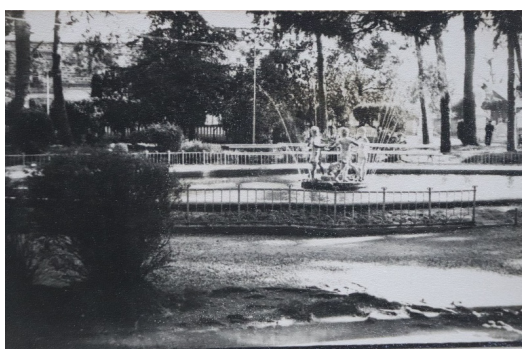
სიცოცხლის ბოლო წლებში ნიკოლოზი მუზეუმის შენობაში ცხოვრობდა. ნიკოლოზ გომანი გარდაიცვალა ბათუმში 1936 წლის 1 ოქტომბერს ბრმანანღავის ოპერაციის დროს. დასაფლავებულია ფერიის სასაფლაოზე (გომანი ი, 2010:25.01)

ხარიტონ ახვლედიანის სახელობის მუზეუმში ინახება ნიკოლოზ გომანის ხელით დამზადებული საფანქრე ჩინური მინიატურებით, აბრეშუმის მარაო მოხატული პეპლებითა და ანგელოზებით, ღია ბარათები გომანის ჩანახატებით, მის მიერ შეგროვებული ღია ბარათების კოლექცია:

ეს ნივთები მუზეუმს საჩუქრად ირა გომანმა გადმოსცა. მუზეუმში ასევე დაცულია ნიკოლოზ გომანის მიერ გადაღებული ფოტოები.

ასეთი იყო ნიკოლოზ გომანის ცხოვრება და შემორჩენილი ის მწირი ინფორმაცია, რომელიც წარმოაჩენს მის ღვაწლს ბათუმის სამუზეუმო ცხოვრებაში.

ამრიგად, ნიკოლოზ გომანმა თავისი ცხოვრებითა და საქმიანობით მნიშვნელოვანი ადგილი დაიმკვიდრა ბათუმის ისტორიაში. მან ქალაქში საფუძველი ჩაუყარა სამუზეუმო საქმიანობას. 28 წელი ხელმძღვანელობდა მის მიერ დაარსებულ მუზეუმს. გაამდიდრა იგი მნიშვნელოვანი გეოლოგიური, ეთნოგრაფიული კოლექციებით, უნიკალური ფოტოებით. ნიკოლოზ გომანის მიერ შექმნილი მუზეუმიდან იწყებს თავის ისტორიას დღევანდელი ხარიტონ ახვლედიანის სახელობის მუზეუმი, რომელიც ერთ-ერთი უძველესი სამეცნიერო, კვლევითი და კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებაა აჭარაში.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ახვლედიანი ხ., აჭარის სახელმწიფო მუზეუმი. გზამკვლევი. ბათ. 1959
2. Ватуми: история в лицах XX век. Ват. 2017
3. გაზეთი „აჭარა“, 2010 წლის N 52
4. გომანი ი., მონათხრობი. ჩაწერილია 2010 წლის 25 იანვარს
5. „მუზეუმი მაცნე“ N 10. ხარიტონ ახვლედიანის სახელობის მუზეუმი. ბათ. 2018

მუჰაჯირთა შთამომავლების ზეპირი ისტორიები
Oral Histories of the Descendants of the Muhajirs

აბსტრაქტი. ნაშრომში განხილულია 1877-1878 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომის შემდეგ ქართველთა გადასახლება თურქეთის შავიზღვისპირა რეგიონში, კერძოდ კი ამასიის პროვინციაში, გადმოცემულია ამასიის ქართულ სოფლებში მცხოვრებ მუჰაჯირთა შთამომავლების ზეპირი ისტორიები, ზოგიერთი სოფლის დაარსების, გვარების, წარმომავლობის და გადასახლებასთან დაკავშირებული გადმოცემები.

საკვანძო სიტყვები: *მუჰაჯირი, ამასია, შავიზღვისპირეთი, თურქეთი, საქართველო, მაჭახელი.*

Abstract. The paper discusses the emigration of Georgians to the Black Sea region of Turkey after the Russo-Ottoman war of 1877-1878, specifically in the province of Amasya, oral histories of the descendants of the emigrants living in the Georgian villages of Amasya, the founding of some villages, their surnames, origin and emigration are presented.

Key words: *Muhajir, Amasya, Black Sea coast, Turkey, Georgia, Machakheli.*

„მუჰაჯირობა“ XIX ს-ის მეორე ნახევრის საქართველოს ისტორიის ერთ-ერთი ყველაზე ტრაგიკული მოვლენაა. 1877-1878 წწ. რუსეთ-ოსმალეთის ომი და ომის შემდგომი მოვლენები კარგად არის შესწავლილი ქართულ ისტორიოგრაფიაში. მუჰაჯირობის ისტორია ხშირად გამხდარა ქართველი მკვლევრების ინტერესის საგანი. დამუშავებული და შეჯერებულია მაშინდელი პერიოდისთვის თითქმის ყველა ხელმისაწვდომი საარქივო დოკუმენტი თუ გამოკვლევა რუსულ და ქართულ ენებზე.

XX ს-ის 90-იანი წლებიდან, თურქეთსა და საქართველოს შორის ურთიერთობის ახალი ეტაპის დაწყების შემდეგ, შესაძლებელი გახდა ქართველ მეცნიერებს არაერთ, დღემდე უცნობ და საინტერესო საკითხზე ეწარმოებინათ კვლევა-ძიება, მაშინ, როდესაც, არც თუ ისე დიდი ხნის წინ, იმავე თურქეთშიც, ეთნიკური ერთეულების საკითხების ობიექტური განხილვა შეუძლებელი იყო. მათ შორისაა მუჰაჯირობის საკითხიც. ქართველ მუჰაჯირთა შთამომავლების დასახლებები გვხვდება ანატოლიის ორ რეგიონში-შავი და მარმარილოს ზღვისპირეთში. შავიზღვისპირეთში დაახლოებით 280 ქართული სოფელია, მათ შორის უმრავლესობა მხოლოდ ქართველებითაა დასახლებული. არის შერეული სოფლებიც.

აღსანიშნავია, რომ მუჰაჯირობა და მასთან დაკავშირებული ინფორმაცია თაობიდან თაობამდე იმლება ადამიანთა მეხსიერებიდან და გადადის კულტურულ მეხსიერებაში. კერძოდ, თაობა, რომელსაც ჯერ კიდევ ახსოვს წინაპრების გადმოცემები მუჰაჯირობის შესახებ ძალიან შემცირდა და ამ ცოდნის მოპოვება დროთა განმავლობაში უკვე შეუძლებელი იქნება. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ბუნებრივია, რომ აუცილებელია ჯერ კიდევ გადარჩენილის აღწერა და შენახვა.

ჩვენ შევეცდებით წარმოვაჩინოთ თურქეთის შავი ზღვის რეგიონის ამასიის პროვინციაში მცხოვრები მუჰაჯირთა შთამომავლების ზეპირი ისტორიები, მეხსიერების ცალკეული საკითხები, რომლებიც ძირითადად ჩვენს მიერ საველე მუშაობის დროს მოპოვებულ მასალებს ეყრდნობა.

ამასიაში სულ 11 სოფელია, სადაც მაჭახლიდან და ზემო აჭარიდან გადასახლებულ მუჰაჯირთა შთამომავლები ცხოვრობენ (**ჩოხარაძე, 2016:267**). ისინი ძირითადად აჭარისწყლის და მაჭახლის ხეობებიდან გადასახლებულ მუჰაჯირთა შთამომავლები არიან. მათი ფუძე სოფლებია, ერთის მხრივ ბზუბზუ, ბელლეთი, ბოძავრი, ლურტა, რიყეთი, დანისპარაული, დიოკნისი, ტაბახმელა; მეორე მხრივ – ეფრატი, ზედვაკე, ჩიქუნეთი, ჩხუტუნეთი, ცხემლარა (**ჩოხარაძე, 2016: 293**). ქართული მოსახლეობის უფროსი თაობა დღემდე საუბრობს წინაპართა ენაზე. ამასიის სოფლებში ძირითადად

მაჭახლელები ცხოვრობენ, თუმცა არის აჭარული დასახლებებიც.

ამასიის პროვინციის (ილის) თავმოკას ილჩეში მდებარეობს მაჭახლელთა სოფელი **თათლიფინარი** – ადგილობრივთა გადმოცემით სოფელს ადრე დარმადერესი ერქვა. აქ 70-80 კომლი ქართველ მუჰაჯირთა შთამომავალი ცხოვრობს. ადგილობრივ მცხოვრებლები ასახელებენ თავიანთი წინაპრების სოფლებს: „ზედვაკე, ეფრატი, ჩხუტუნეთი, ჩიქუნეთი, ცხემლანა“ და მეორე მხრივ, ბზუბზუ, ბელლეთი, ბოძავრი, ღურტა, რიყეთი, დანისპარაული, დიოკნისი, ტაბახმელა (**ჩოხარაძე, 2016: 293**). ცხოვრობენ: ქავთარაძე, ქობულაძე, მუთიოღლები (მუთიძე), ომბაშოლი, ვაცაძე, გუნდარიძე (კოსიოლი), მოლოღლები, ებიოღლები, შევქეთოღლები, ფეიზოღლები, ბეშიროღლები, მურადოღლები, ფეიზოღლები, ჩელებიოღლები (**ფუტკარაძე, საველე...2016:4**). სოფელში შემონახულია ტოპონიმები: თაფლიკლდე, წყლის ყანა, ქინძის ყანა (ბევრი ქინძი მოდის) ავჯიოღლების ყანა. 70 წლის ონათი ილმაზის თქმით: „1877-78 წლების ომის შემდეგ ლოცვა არ იგვიკრძალონო აქ წამოსულან, ბათუმიდან, მაჭახლიდან მოსულან. ბევრი წამოსულან და აქ გაფენილან, ბაბაი ფუხარა ყოფილა, გურჯიჯა ლაპარიკი არ გუუგდიან, სოფელში ყველაზე მეტი ფეიზოღლები მოსულან, მემრე მურადოღლები“ (**ფუტკარაძე, საველე...2016:5**). სოფელში უფროსი ასაკის თაობას ახსოვს ქართული.

ილიფინარი (ძვ. ჩერმუქი) – **მაჭახლელთა** სოფელია, 15-20 კომლი ცხოვრობს. მუსტაფა ჩეთინის (65 წლის) გადმოცემით: „ბათუმიდან მაჭახლიდან მოსულან ჩვენი დიდვანები ახლებმა გურჯულაი არ იციან, მეც რომ მოვკდები, თლათ დეიკარქვის გურჯულაი“ (**ფუტკარაძე, საველე...2016**).

იუვა – მაჭახლელთა სოფელია. 10-15 კომლი ქართველთა შთამომავალი ცხოვრობს. ოსმან ეინმაიას (68 წლის) გადმოცემით სოფელ იუვაში „1877-78 წლების ომის შემდეგ ზედა მაჭახლის სოფელ ეფრატიდან დედეს ბაბაი თოფალაჰმედი მოსულა. პირველად სოფ. დარმადერეში დასახლებულა, შემ-

დეგ მისი ერთი შვილი აქ (სოფ. იუვაში) გადმოსახლებულა და გაუშენებია სოფელი. იქავრობას გავსო და აქ იმითვინ დამჯდარან“. ადგილობრივები ასახელებენ გვარებს: ქეში-შოღლი (ძველი ზალიმოღლები), სელიმოღლები, ლონგი-როღლები (**ფუტკარაძე, საველე..2016:8**). შემონახულია ტოპონიმები ვაშლივაკე, გაღმასერი, ჯამიკარი....

ბელდალი -აჭარელთა და მაჭახლელთა სოფელია. დაახ.90-100 ოჯახი. ასახელებენ წინაპართა სოფლებს: ცხემლანა, ჩხუტუნეთი, ზედვაკე და აჭარულ სოფლებს ღურტა და ბელლეთი. სულთან შაჰინის (61 წლის) გადმოცემით: „პირველად 5 კომლი გურჯი მოსულა სოფელ ცხემლანიდან. აქავრობა ტყე ყოფილა ბათუმ მუსლიმანობა უნევიან და აქ გამოქცევლან, ეს ადგილი მოწონებიან და დასახლებულან. მტრობა მომხდარა. ერმენებს (სომხებს) სოფლის დანვა უნდოდათ, მაგრამ გურჯებს გუუგდიან ერმენები. ცხოვრობენ: **ბაირახტაროღლები, ფაშალოღლები, ყარამანები, უსტაბექიროღლები, შიმბაირახტაროღლები, ნაზიმოღლები, ხოჯიოღლები, ჭირიანები, ნადიროღლები**. მათ შორის ყველაზე მეტი უსტაბექიროღლია. სოფელში უფროსი ასაკის თაობა თითქმის ყველა ქართულად ლაპარაკობს. შემონახული აქვთ ტოპონიმები: ვაკიები, ზემო ყანები, ნისქვილის კარი, გაღმა ჭალა. ბელდალში შედის შემდეგი მაჰალე: 1) გაღმასირა, 2) ჯამიკარი, წიაპა მეჰელე, ყარანა მეჰელე, ყარაფუნყარის მეჰელე.

ჩათალჩამი-მაჭახლელთა სოფელია, 60 წლის აიშე უსტუნის (სადიყოლლი) გადმოცემით: „ბათუმიდან, მაჭახლიდან მოსულან“ სოფელში 15 კომლი და ოთხი გვარი ცხოვრობს: რეშიდოღლები, სადიყოლლები, კოტოხოღლები, სულიოღლები.

თენექე (ძველი ალთინლი – თაშოვას ილჩე) – ქედის რაიონის სოფელ ბზუბზუდან გადასახლებული მუჰაჯირთა შთამომავლების 28 კომლი ცხოვრობს. ნურდან თურანის (ხოჯიოღლი – 79 წლის) გადმოცემით ადგილობრივთა გვარებია: **მემიშოღლები, მუსოღლები, ხოჯიოღლები (იაჰიოღლები), ქოსიოღლები**.

აქიაზი-აჭარელთა, ხულოელთა სოფელია. ასახელებენ ფუძე სოფლებს: ბელლეთი, ტაბახმელა, ბოძავრი, პაქსაძეები. სოფელში 50-60 კომლი ცხოვრობს. გულსუნ ავჯის (80 წლის) გადმოცემით: „სოფელში დღეს მხოლოდ გურჯები ცხოვრობენ, პირველი მოსულებიც გურჯები არიან. 4 ძმა წამოსულა, ხულოდან 2 აქ აქიაზიში დასახლებულა, ორიც სხვაგან წასულა.“ სოფლის მკვიდრ გულსუნ ავჯის შენახული აქვს თავისი წინაპრების ნაქონი ყველა ნივთი-ვარია, სკივრი, აკვანი, რძის საწური, ლამბა, საცერი და მისი დიდი ბებიის პერანგი რომელიც თან წაუღია გადასახლების დროს, სოფლის ცენტრში დგას დიდი მუხის ხე, რომელიც გადმოცემით მათ წინაპრებს საქართველოდან ჩაუტანიათ და გაუხარებიათ. ადგილობრივთა გვარებია: **ხმალაძე**- ბელლეთიდან; **კახაძე** -ბელლეთი და ტაბახმელა, **შავაძე** – ბოძავრი, **შანთაძე** (ავჯიოღლები) (**ფუტკარაძე ნ, საველე...2016:13**)

ჩივი და **თერზიქოი** – ამ სოფლებში მცხოვრები ადგილობრივ მოსახლეობას არ ახსოვს თავის წინაპართა სოფელი და გვარები. სოფ. **ქაფლიჯაში** ტაბახმელადან მოსულთა შთამომავლები ცხოვრობენ. **ჩივიქოი** – ტაბახმელადან, ღორჯომიდან მოსულთა შთამომავლებით არის დასახლებული. გვარებია: ხოჯიენთები, ქელეშოღლები, პინოღლები, ღორჯუმელოღლები.

ზოღალიჩუქური (თაშოვას ილჩე) – მაჭახლელების სოფელია, 10 კომლია დარჩენილი. ესენია: ცვათიოღლები, ფასულოღლები, იბრაიმოღლები, მოლაჰასანოღლები. სოფლის მცხოვრები 71 წლის ხასან თანრივერდი (ცვათოღლი) გვიყვება: „ომი ქნिला, დიდვანები რომ წამოსულან ქვეით მინდორში დამჯდარან, იქ ტყე ყოფილა, კოლო ბუზიც ბევრი ყოფილა, აქ ამ ადგილას ამოსულან, წყალი ნახეს, პური დათესეს, გუუხარდენ, ყავარ თლიდენ სახლებ აკეთებდნენ. ადრე აქ 60 სახლი იყო, ახლა 9-10 დარჩა, ახალებმა ქართული არ იციან, გედვირეცხა გურჯული“ (**ფუტკარაძე ნ., საველე...2016:15**)

ქილიჩარსლანი – ძველი გურჯიაღილი. ქართულის მცოდნე არავინ აღარაა სოფელში. გვარებია: **ბასილოღლე**-

ბი, შირინოლეები, შალოლეები. ჩათმა – მაჭახლელთა სოფელია – ქართული არ იციან.

მუჰაჯირთა შთამომავლების მიერ გადმოცემული ისტორიები კიდევ ერთხელ ადასტურებს იმ ფაქტს, რომ მუჰაჯირებმა რთული პერიოდი გამოიარეს. მიდიოდნენ უმძიმეს პირობებში – გემებით, ურმებით, თან მიჰქონდათ მხოლოდ აუცილებელი რამ, რაც შეეძლოთ ეზიდათ. მათი მთავარი იმედი იყო ერთმანეთის თანადგომა და ტრადიციული გამოცდილება ყოფასა და მეურნეობაში (**შოშიტაშვილი, 2015:24**). ჩანს დიდი გაჭირვებით მიაღწიეს გადასახლებულებმა „აღქმულ მიწაზე“, ნაწილმა ვერც მიაღწია, გზაში დაიღუპა. ახალმოსულები პირველად დაბლობში დასახლეს, სადაც ციება და კოლო-ბუზი ბატონობდა, ვერ გაძლეს მუჰაჯირებმა ზღვისპირეთში, ახალი მიწების ძიება დაიწყეს. ადგილმონაცვლეობა ეკონომიკური და ტრადიციული ფაქტორითაც იყო განპირობებული. მოახალშენები ახალ სამშობლოში ეძებდნენ ისტორიული სამშობლოს მსგავს მიწებს, სადაც შეეძლოთ მოეწყოთ მათთვის ტრადიციული მეურნეობა. მუჰაჯირები სამშობლოს მსგავსს ადგილებს არჩევდნენ სახლდებოდნენ და აშენებდნენ სოფლებს. მუჰაჯირები ცდილობდნენ ახალ სამშობლოში მშობლიური კუთხე მოეწყოთ: ახალ სოფლებს და სოფლის ადგილებს ქართული სახელები დაარქვეს. მუჰაჯირები ახალ სამშობლოში დასახლდნენ ხეობებისა და სოფლების მიხედვით. ასე შეიქმნა ოსმალეთის პროვინციებში ქობულეთელთა (ჩურუქსუელთა), აჭარელთა (აჭარისწყლის ხეობა), ბათუმელთა, შავშთა (და მაჭახელთა), კლარჯთა (იშვიათად შერეულიც) სოფლები (**ფაღავა, 2016:481**). უნდა აღვნიშნოთ, რომ ასიმილაციის პროცესმა მუჰაჯირთა შთამომავლების მეხსიერებიდან ბოლომდე მაინც ვერ ამოშალა მათი ეროვნული იდენტობა და უმეტეს მათგანს კვლავაც ახსოვთ, რომ მათი წინაპრები ქართველები, „გურჯები“ იყვნენ.

მიუხედავად ყველაფრისა, თურქეთში დაჩქარებული ტემპით მიმდინარეობს ასიმილაციის პროცესი და თანდათანობით იკარგება სხვადასხვა ეთნო-კულტურული ფასეულობანი. ამიტომ, მაქსიმალურად უნდა გამოვიყენოთ სა-

ქართველო-თურქეთს შორის დღეს არსებული კეთილმეზობლური ურთიერთობა მუჰაჯირთა შთამომავლების თანამედროვე ყოფითი კულტურის შესწავლის მიზნით. მუჰაჯირთა შთამომავლებს შორის, დღეისათვის ჯერ კიდევ არის მცირე თაობა, რომელსაც „ახსოვს“ ბებია-ბაბუების მოგონებები მუჰაჯირობის შესახებ, მაგრამ მათი რიცხვის შემცირებასთან ერთად ამ ცოდნის მოპოვებაც დროთა განმავლობაში შეუძლებელი იქნება.

ზეპირი ისტორიების კვლევა კვლავაც უნდა გაგრძელდეს. რესპოდენტებისაგან ჩანერილი ინფორმაციები შეიძლება შეიცავდეს უზუსტობებს, რადგან ძალიან ხშირია შემთხვევები, როცა მუჰაჯირთა შთამომავლებს აღარ ახსოვთ თავიანთი ძველი გვარი, ანდა სოფელი, საიდანაც გადასახლდა მათი წინაპარი და ასახელებენ რომ ზოგადად ბათუმიდან, აჭარიდან მოსულან, მაგრამ ასეთი გადმოცემები ფაქტებზე დაფუძნებულ ისტორიასთან მჭიდრო კავშირშია და ჯერ კიდევ ხალხის მეხსიერებაშია დალექილი

გამოყენებული ლიტერატურა:

ფალავა მ., მუჰაჯირთა შთამომავლებთან, ბათუმი, 2016

ფუტკარაძე ნ., საველე ექსპედიციის რვეული (ამასიის პროვინცია 2016 წელი 17-20 აგვისტო).

ფუტკარაძე ნ., დისერტაცია „ქართველი მუჰაჯირები თურქეთის შავიზღვისპირეთში (ეთნომენტალური მარკერები და პოლიტიკურ-კულტურული მეხსიერების საკითხები, ბათუმი 2017.

შოშიტაშვილი ნ., მოგზაური ეთნოლოგიის ჩანაწერები, ჟურნალი „ისტორიანი“, №3/51.

ჩოხარაძე მ., კლარჯ მუჰაჯირთა სოფლები შავიზღვის რეგიონში, კლარჯეთი 2016, ბათუმი.

ჩოხარაძე მ., მასალები ქართველ მუჰაჯირთა შთამომავლების დასახლებებისათვის თურქეთის შავიზღვისპირეთში, კრ: სამხრეთ-დასავლეთი საქართველო (ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია) საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები VI, 2016, თბილისი.

მარინა ჯინჭარაძე
Marina Djincharadze

**რენესანსული ეპოქის ჰუმანისტური მსოფლმხედველობა
და მისი როლი ახალი ესთეტიკური იდეალის
ჩამოყალიბების საქმეში**

***A new ideal of a person in painting and its connection with
humanism world view of Renaissance period***

Abstract. The essay talks about humanism world view of Renaissance period and the huge role it played in formation of a new aesthetic ideal. This process is explained through the examples of the works of the artists from the XV century.

ყოველი ეპოქა, რომელშიც თავისი დროის სულიერი კულტურაა ხორცშესხმული, ხელოვნების გარკვეულ ესთეტიკურ იდეალს ეფუძნება. ლიტერატურულ თუ გამომსახველობით ფორმაში ჩამოყალიბებული ეს იდეალი შესაბამისი ეპოქის ადამიანს ასახავს მისი მსოფლმხედველობისთვის დამახასიათებელი ყველა თავისებურებითა და სულიერი ღირებულებით. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია რენესანსის ეპოქა, რომელიც ერთ-ერთი უნიკალური, ღირშესანიშნავი პერიოდია კაცობრიობის ისტორიაში. ეს არის ახალი საერო ხასიათის ხელოვნებისა და მხატვრულ-გამომსახველობითი ენის ჩამოყალიბების ეპოქა, რომელიც იქმნებოდა შუა საუკუნეების მხატვრულ კულტურასთან ბრძოლაში. ჩნდება ღრმა ინტერესი რეალური სამყაროსადმი, ცოცხალი, ხორციელი ადამიანისადმი. იწყება ბრძოლა პიროვნების თავისუფლებისათვის. ჰარმონიულად განვითარებული, ჰეროიზებული ადამიანი ეპოქის იდეალი ხდება. იწყება სრულიად ახალი ეტაპი პიროვნების ფერწერული იდეალის ჩამოყალიბებაში, რომელსაც საფუძვლად ჰუმანისტური მსოფლმხედველობა ედო.

როგორც ცნობილია, ჰუმანიზმმა უდიდესი როლი შეასრულა რენესანსის ეპოქის მსოფლმხედველობისა და ახალი ესთეტიკური იდეალის ჩამოყალიბების საქმეში. XVს-ში ჰუ-

მანიზმი იძენს ფართო კულტურული მოძრაობის ხასიათს. მისი პოლიტიკური და ეთიკურ-ესთეტიკური იდეალები ღრმად იჭრებიან იტალიის ნაციონალურ კულტურაში. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, რენესანსული ჰუმანისტური ეთიკის მთავარი პრინციპი იყო მოძღვრება ადამიანის მაღალი დანიშნულების შესახებ. ამის თანახმად “ადამიანი, რომელიც დაჯილდოებულია გონებითა და უკვდავი სულით, რომელიც ფლობს განუსაზღვრულ შემოქმედებით ძალას, თავად ბუნების მიერ იყო დაყენებული მსოფლმხედველობის ცენტრში” (Грашенков В., 1975:133)

პეტრარკადან დაწყებული, მსჯელობა ადამიანის ღირსების შესახებ, საყვარელი საგანი ხდება ჰუმანისტებისათვის. ამ თემას სპეციალური ტრაქტატი მიუძღვნა მანეტიმ. აღსანიშნავია აგრეთვე, პიკო დელა მირანდოლას თხზულება “ადამიანის ღირსების შესახებ“, მაგრამ ყველაზე დიდი მნიშვნელობა ახალი ჰუმანისტური ესთეტიკის ჩამოყალიბებაში ჰქონდა ალბერტის თხზულებებს, რომელმაც ანტიკური ლიტერატურული ტრადიციები ორგანულად დაუკავშირა რენესანსული ხელოვნების მოთხოვნებს. გამოჩენილ ჰუმანისტებს შორის უნდა გამოვყოთ ფრანჩესკო პეტრარკა, ჯოვანი ბოკაჩო, ლეონარდო და ვინჩი, მიშელ მონტენი, ფრანსუა რაბლე, უილიამ შექსპირი, ერაზმ როტერდამელი და სხვები. ისინი თვლიდნენ, რომ ადამიანში მთავარია არა მისი წარმოშობა ან სოციალური მდგომარეობა, არამედ პიროვნული თვისებები – ჭკუა, შემოქმედებითი ენერგია, საკუთარი ღირსების გრძნობა, ნებისყოფა, განათლება. იდეალურ ადამიანად აღიარებული იყო ძლიერი, ნიჭიერი, ყოველმხრივ განათლებული პიროვნება, საკუთარი თავისა და თავისი ბედის შემოქმედი ადამიანი. მათი აზრით, „ადამიანური ცნობიერების შესაძლებლობები განუსაზღვრელია, რომ „იდეალური ადამიანი“ ეს არის „უნივერსალური ადამიანი“, ადამიანი-შემოქმედი, ენციკლოპედისტი“ (კულტუროლოგია, 2009:174)

აღორძინების ეპოქაში ცხოვრებისადმი ჰუმანისტური მიდგომის უმნიშვნელოვანესი ნიშანი ხდება ინდივიდუალიზმი. ინდივიდუალიზმის გაგება XV ს-ის ხელოვნებაში მჭიდ-

როდ იყო დაკავშირებული ჰუმანისტური ეთიკის ნორმებთან. ჰუმანიზმის ეთიკურმა იდეებმა უდიდესი გავლენა მოახდინეს ფლორენციელი ოსტატების შემოქმედებაზე. ჰუმანისტების მრავალფეროვანი მოღვაწეობიდან უნდა გამოიყოს ორი პრობლემა. პირველი პრობლემა ეს არის პიროვნების ახალი იდეალი, რომელიც წარმოიშვება ჰუმანისტური მსოფლმხედველობიდან, ხოლო მეორე პრობლემაა, ჰუმანიზმის კავშირი აღორძინების ხელოვნებასთან, მის თეორიასთან და პრაქტიკასთან.

პიროვნების ახალი ჰუმანისტურ იდეალსა და აღორძინების ხელოვნებას შორის კავშირის დადგენას მივყავართ ამ პრობლემის სოციოლოგიურ ასპექტთან. XV საუკუნეში ჰუმანიზმი თავის სხვადასხვა მიმართულებაში გამოდიოდა, როგორც ეპოქის სულიერი ცხოვრების მნიშვნელოვანი ფაქტორი, რომელიც აერთიანებდა ორ პრინციპულად სხვადასხვა წოდებრივ იდეალს – ბიურგერულს და ფეოდალურს. სასახლის კარზე ის წარმოადგენდა მმართველის განდიდების საშუალებას. ქალაქის კომუნის სამოქალაქო ცხოვრებაში კი პირიქით ხდება. ფლორენციელები მტრულად იყვნენ განწყობილი ყოველივე იმისადმი, რომ რომელიმე მოქალაქე გამოეყოთ საერთო რიგებიდან. ამიტომ პიროვნების ახალი ფერწერული სახე დაიშვებოდა ან როგორც იდეალიზებული გამოსახვა ქალაქის „უდიდესი ადამიანის“, უმეტეს შემთხვევაში – უკვე გარდაცვლილისა, ან როგორც დამატება რელიგიური და საერო კომპოზიციისა. ამ მხრივ აღსანიშნავია მაზაჩოს მიერ შესრულებული ფრესკული პანო „სამება“, ფლორენციის სანტა მარია ნოველას ეკლესიიდან. „სამების“ კომპოზიცია წარმოადგენს ღრმა კასეტირებული თალით გადახურულ ნიშას, რომლის ცენტრშიც გამოსახულია ჯვარცმული ქრისტესა და მამალმერთის ფიგურები. ამ ფიგურების ორივე მხარეს ნიშის სიღრმეში გამოსახულია მარიამისა და იოანეს ფიგურები, ხოლო ნიშის წინ, მის ორივე მხარეს, პილასტრების ფონზე გამოსახულია მუხლმოდრეკილი დონატორების ლენცისა და მისი მეუღლის პროფილური გამოსახულებები. ფრესკის ქვედა ნაწილში, სარკოფაგაზე, კომპოზიციის პორიზონტალურად გამოსახულია ადამის ჩონჩხი.

დონატორების ფიგურები „სამების“ კომპოზიციის შემადგენელი, ორგანული ნაწილია, რაც განპირობებულია საერთო კომპოზიციური გადაწყვეტით. დონატორებს, ქრისტესა და წმინდანებთან შედარებით, სახის უფრო დამახასიათებელი ნაკვთები აქვთ და მათთან შედარებით იმყოფებიან უფრო კონკრეტულ სივრცეში. ლენცისა და მისი მეუღლის ფერწერული სახის მეშვეობით მაზაჩო ქმნის რეალური ადამიანის განზოგადებულ სახეს.

საინტერესოდ აღწერს ამ ფრესკულ პანოს ერნსტ გომბრიხი თავის „ხელოვნების ამბავში“ და აღნიშნავს, რომ „შეგიძლია წარმოვიდგინოთ, როგორ გაოცდნენ ფლორენციელები ამ მოხატულობას ფარდა რომ ახადეს. ისინი იმედგაცრუებული დარჩებოდნენ. სინაზისა და მოხდენილობის ნაცვლად მათ მასიური, მძიმე ფიგურები იხილეს, ნატიფი დეტალების მაგივრად კი – შიშველი აკლდამა მასში ჩონჩხითურთ. შეიძლება მაზაჩოს ხელოვნება თვალისთვის მათთვის ჩვეულ მხატვრობაზე ნაკლებად საამო იყო, მაგრამ ამავედროულად, იგი გაცილებით გულწრფელი და ამაღელვებელიც იყო“ (გომბრიხი ე., 2012:229)

მაზაჩოს შემოქმედება, რომელიც ადრეული აღორძინების ხელოვნების ისტორიის ტრიუმფალურ ეპოქას მიეკუთვნება, თავისი მნიშვნელობით, უდიდესია სახვითი ხელოვნების განვითარებისთვის. მაზაჩომ პირველმა გადანაწილა აღორძინების მხატვრობის ერთ-ერთი ძირითადი პრობლემა – ხაზობრივი პერსპექტივის, სამგანზომილებიანი სივრცის და ადამიანის ანატომიური აგების საკითხი. მიზაჩოს გავლენას ამ ეპოქის თითქმის ყველა მხატვარი განიცდიდა – პაულო უჩელო, დომენიკო ვენეციანო, ანდრეა დელ კასტანიო და სხვები.

საერო სანაწილების გაძლიერებასთან ერთად იქმნება ისტორიული გმირების, პრივილეგიებული კლასის წარმომადგენლებისა და უბრალო ადამიანების ფერწერული გამოსახულებები. როგორც ცნობილია, ფლორენციული სკოლის წარმომადგენლების მთავარ ამოცანას წარმოადგენდა ადამიანის მოცულობითი ფიგურების სრულყოფილი გადმოცემა

სამგაზომილებიან სივრცეში, სადაც დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა ფერწერის გამომსახველობით მხარეს.

XV ს-ის მხატვრულ-გამომსახველობითი ენის თავისებურება წარმოიჩენილია მხატვრულ მონუმენტალისტების შემოქმედებით. კერძოდ, სანტა მარია დელ ფიორეს ეკლესიაში უჩელოს მიერ შესრულებულ ფრესკაზე გამოსახულია ინგლისელი კონდოტიერის ჯონ ხოკვუდის ცხენიანი ქანდაკება, სადაც უჩელომ ფერწერის საშუალებით შეძლო შეექმნა სკულპტურული გამოსახულების ილუზია. ანტონიო პოლაიოლოს მიერ 1450-1460-იან წლებში შესრულებულია უცნობი ქალის პორტრეტი, ანდრეა დელ კასტანიოს ფრესკული დეკორაციები შესრულებულია პანდოლფინის ვილისთვის. აღსანაშნავია ანტონიო პიზანელის „ჯინევრა დესტეს პორტრეტი“, სადაც სურათის ნათელი, ცოცხალი კოლორიტი სულიერ სიღრმეს მოკლებულ ფერწერულ სახეს გარკვეულ სილამაზესა და პოეტურობას ანიჭებს. ასევე უნდა დავასახელოთ დომენიკო ვენეციანო, რომლის ფერწერაში გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება კოლორიტს და სინათლის პრობლემას. ფერწერული სახეთა შორის განსაკუთრებით აღსანიშნავია პიერო დელლა ფრანჩესკას წყვილი პორტრეტი ჰერცოგ ფედერიგო და მონტეფელტროს და მისი მეუღლის ბატისტა სფორცასი. ეს ფერწერული გამოსახულებები თითქმის გვერდითი ნაწილებია ტრიპტიქისა, რომლიდანაც ამოვარდნილია ცენტრალური, ყველაზე მთავარი ნაწილი. არაერთხელ მიაქცეის ყურადღება იმას, რომ პეიზაჟი ორივე პორტრეტზე წარმოადგენს ერთიანი პანორამის ნაწილს. როგორც თვლიან, ამით მხატვარმა ხაზი გაუსვა მათ სიუჟეტურ კავშირს. ამასთან ერთად, როგორც ვ. ლაზარევი აღნიშნავს „სწორედ პეიზაჟური ფონის ეს ერთიანობა ქმნის სივრცითი პაუზის არსებობის აუცილებლობას პორტრეტულ კომპოზიციებს შორის. ინტერვალს, რომელშიც რეალურად თუ არა, პოტენციურად მაინც უნდა არსებობდეს ნაგულისხმევი ნაწილი საერთო კომპოზიციისა, წინააღმდეგ შემთხვევაში ორივე პროფილური გამოსახულება, მოთავსებული ერთმანეთის გვერდზე, მაყურებლის აღქმით ეჯახება ერთმანეთს (Лазарев В., 1966:79)

პიროვნების ფერწერული სახე სრულიად ახლებურად წარმოადგინა ანტონელა და მესინამ. „მამაკაცის პორტრეტში“ გამოსახულ ფიგურის სახეში მხატვარი შუქ-ჩრდილის მკვეთრი მოდელირებით ქმნის ფერწერული სახის პლასტიკურ მოცულობას. მიუხედავად იმისა, რომ ანტონელა და მესინას ფერთა გამა არ გამოირჩევა სიმდიდრით, სურათის კომპოზიციურ გადაწყვეტაში მას მნიშვნელოვანი როლი ენიჭება. ქუდის ხასხასა წითელი ფერი კონტრასტს ქმნის შავ ფონთან და კიდევ უფრო ამახვილებს ყურადღებას სახეზე, რომელსაც ენიჭება ძირითადი როლი ფერწერული სახის ხასიათის განხსნაში.

დასკვნის სახით კი შეიძლება აღვნიშნოთ, რომ რენესანსული ეპოქის წამყვანმა ოსტატებმა საფუძველი ჩაუყარეს თავისი ეპოქისა და ქვეყნის ტიპიური წარმომადგენლის ინდივიდუალური ესთეტიკური სახის გამოკვეთას, რომელიც გაუღენთილია ჰუმანიზმით და გამოირჩევა გამომსახველობითი ენის თავისებურებებით.

ნაილე მიქელაძე
Naile Mikeladze

ისტორიული რეალიები
ასლან მიქელაძის პირადი არქივიდან
Historical facts from the personal
archive of Aslan Mikeladze

აბსტრაქტი: აჭარა უძველესი დროიდან დღემდე საქართველოს განუყოფელი ნაწილი იყო. მისი წარსული ორგანულად ერწყმოდა ზოგადქართულ ისტორიას. თუმცა აჭარის ისტორიაში გვექონდა ავადსახსენებელი საუკუნეები, როცა ეს მხარე ოსმალეთის იმპერიაში შედიოდა.

წყაროთა ცნობით, აჭარა მრავალი წელი ცდილობდა ოსმალთა ბატონობისაგან გათავისუფლებულიყო, მაგრამ ამოდ. ურიცხვ მტერთა ბრძოლებში დაუძლურებულ ქართველ ხალხს ძალა არ შესწევდა ჩაგრული აჭარა გამოეხსნა. საქართველოს მოსახლეობის ბრძოლა თურქთა წინააღმდეგ უშედეგოდ მთავრდებოდა. მე-19 საუკუნეში საომარ ასპარეზზე გამოჩნდა რუსეთი, რომლის შემწეობითაც აჭარა 1877-78 წლებში დედასაქართველოს დაუბრუნდა, მაგრამ აჭარა 1914-1918 წლებში ოკუპირებული იქნა ჯერ თურქების მიერ, შემდეგ კი ინგლისელების. 1921 წლის 18 მარტს ქალაქ ბათუმში წითელი დროშა აფრიალდა, რაც ცხადყოფდა, რომ აჭარა საქართველოს შემადგენლობაში შედიოდა...

საკონფერენციო თემა ეხება ისტორიულ ამბებს, რომელიც საარქივო მასალაშია დაცული. კერძოდ თუ როგორ შეხვდნენ ზემო აჭარაში ამ ისტორიულ ფაქტს და რა წინააღობები ჰქონდა საბჭოთა ხელისუფლების წარმომადგენლებს ამ რეგიონში (ნაშრომს თან ერთვის საოჯახო არქივში დაცული დაბეჭდილი მასალა, რომელიც ჩაბარდება აჭარის არქივის ფონდთა საცავს).

საკვანძო სიტყვები: საარქივო მასალა, ზემო აჭარა, ასლან მიქელაძის ბიოგრაფია, ისტორია.

Abstract: Since ancient times, Ajara has been an integral part of Georgia, and its past has been organically combined with the general history of Georgia. However, in the history of Ajara, we have had horrifying centuries when this area was part of the Ottoman Empire.

Based on the sources, Ajara tried to free itself from Ottoman domination for many years, but without any success. The Georgian people, weakened by the battles with countless enemies, would not have the strength to free the oppressed Ajara. The struggle of the population of Georgia against the Ottoman Empire was not productive. In the 19th century, Russia appeared on the war arena, and with their intervention, Ajara was returned to Georgia in 1877–78, but Ajara was occupied first by the Ottomans and then by the British in 1914–1918. On March 18, 1921, a red flag was raised in the city of Batumi, which made it clear that Ajara was already part of Georgia.

The issue refers to historical stories preserved in archival material. In particular, how they encountered this historical fact in Upper Ajara and what obstacles did the representatives of the Soviet regime face in this region (material preserved in Aslan Mikeladze's family archive is attached to the paper, which will be handed over to the Ajara Archives fund).

Key words: *archival material, Upper Ajara, biography of Aslan Mikeladze, history.*

აჭარა, ოდითგანვე წარმოადგენდა სამხრეთ-დასავლეთი საქართველოს სტრატეგიულ მხარეს. რასაც არაერთი ისტორიული ფაქტი მოწმობს. კერძოდ, ანდრია პირველნოდებულის მოგზაურობა დიდაჭარაში (მოსახლეობის გაქრისტიანება, პირველი ტაძრის მშენებლობა). მეთორმეტე საუკუნის ერისთავთ ერისმთავრების ღვანლი თამარ მეფის მეფობისას, ხიხანთა საერისთავოს როლი ქართულ პოლიტიკასა თუ რელიგიაში და სხვა მრავალი ფაქტი ადასტურებს თუ როდენ დაწინაურებულ რეგიონს წარმოადგენდა აჭარა ზოგადქართულ სივრცეში.

აჭარის როლი რომ დიდი იყო საქართველოს აღორძინებაში, ამას არაერთი ისტორიული ფაქტი მოწმობს. თუმცა აჭარის ისტორიაში ავბედითი დღეები დაიწყო მაშინ, როცა თურქეთის მაშინდელმა ხელისუფლებამ (ოსმალეთის იმპერიამ) 1453 წელს საბოლოოდ აიღო კოსტანტინეპოლი. რვა წლის მერე საქართველოსკენ გამოილაშქრა, მაგრამ ამაოდ. რამდენიმე შეტევის შემდეგ ტრაპიზონი, მეთხუთმეტე საუკუნის ბოლოს კი აფსარუსის (გონიოს) ციხე აიღო. 1504 წელს კლარჯეთიდან დიდი ჯარი შემოიყვანა, მოსახლეობის წინააღმდეგობის მიუხედავად, მათ შეძლეს ნაწილი სოფლებისა დაეკავებინათ. დაუნდობელი იყო მათი პოლიტიკა. განსაკუთრებით რელიგიას ებრძოდნენ. „მარადიდში შეუთავაზებიათ, ვისაც ქრისტიანობის შენარჩუნება სურდათ ადიდებული ჭოროხი უნდა გადაეცურათ, თუ არა და ამოუხოცავდნენ ოჯახებს. სოფელ მარადიდში 50 კომლიდან ხუთი კომლი გადარჩენილა. მსგავს წინააღმდეგობას უწევდნენ მაჰმადიანობის გავრცელებას აჭარის ყველა სოფელში. მაგრამ საბოლოოდ მოსახლეობა, განცდიდა რა მორალურ, ეკონომიურ და ფიზიკურ ზემოქმედებას, იძულებული შეიქმნა მიეღო მუსლიმანური სარწმუნოება (მეგრელიძე, 1956 :11).

აჭარაში ერთობ რთული ეკონომიური მდგომარეობა შექმნილა, აქაური მოსახლეობა იძულებული გამხდარა გადასულიყო მაჰმადის რჯულზე. მას მტერმა სხვა გზა არ დაუტოვა. „აჭარის ლივის ვრცელი და მოკლე დავთრები“ წიგნში წერია თუ ოსმალს ბატონობის დროს, როგორი მძიმე გადასახადები ჰქონდა აჭარის მოსახლეობას, მაგ: „აჭარის მოსახლეობაზე უშურის სახით განერილი იყო გადასახადები ხორბალზე, ქერზე, ფეტვზე, ჭვავზე, ყურძნის წვენზე (შირე), ხილზე, ბოსტანზე...იმდენად, რამდენადაც უშურის გადასახადი აგრარული მეურნეობის ყველა დარგს მოიცავდა („აჭარის ლივის ვრცელი და მოკლე დავთრები, 2011:47). აქედან გამომდინრე, მათი ცხოვრება ერთობ ძნელი ყოფილა. ამას ემატებოდა ისიც, რომ ოსმალები განსაკუთრებული სისასტიკით ქრისტიან მოსახლეობას ექცეოდა. იძულებულს ხდიდა ისლამი მიეღოთ. ამავე ენიგნში ვკითხულობთ: „ოსმალუ-

რი საგადასახადო სისტემის ერთ-ერთი დამახასიათებელი თვისება იყო ის, რომ ქრისტიანი გაცილობით მეტი რაოდენობის გადასახადს იხდიდა, ვიდრე მუსლიმანი(იგივე გვ. 50) და ბოლოს გაღატაკებული მოსახლეობა იძულებული გახდა ისლამი ელიარებინა. რაც შეეხება „აჭარის ლივის ვრცელი დავეთარი“ მასში სათითაოდაა წარმოდგენილი გადასახადის ოდენობა და მათი სოფლები. აღნიშნული სოფლის, სოფელ ნიგაზეულის გადასახადი კი იმ დროისათვის 7000 შეადგენდა(იგივე გვ.52).

ამას მოწმობს სხვა ისტორიული ფაქტებიც, რომელიც წარმოგვჩვენებს შამშე მეგრელიძის წიგნში „აჭარის განთავისუფლება თურქთა ბატონობისაგან“. კერძოდ, „მე-19 საუკუნის ფეოდალურმა თურქეთმა გააძლიერა თავისი ძალაუფლება აჭარაში. ადგილობრივ ბეგებს ჩამოართვეს ის ნომინალური უფლებები რაც მათ წინათ გააჩნდათ, გაადიდეს გადასახადები, განსაკუთრებით ომის წინა პერიოდში. 1876 წელს გადასახადები ერთი-ორად გაზარდეს წინა წლებთან შედარებით. გადასახადების ამკრეფნი ძალით ართმევდნენ ხალხს პირუტყვს, პროდუქტს, აჩანაგებდნენ ბალებს და სხვა. თურქთა მოხელეების თვითნებობას საზღვარი აღარ ჰქონდა (მეგრელიძე, 1956 :12). აჭარაში მომრავლად ნაეკლესიარი, ნასოფლარი, გაპარტახებული ადგილები და ტოპონიმები, რომლებიც აქაურთა გაუსაძლისს ხვედრზე საუბროდა.

„თურქებმა მიუხედავად იმისა, რომ შეძლეს მახმადიანური სარწმუნოების გავრცელება აჭარაში, აქ ხალხის გათურქების მიზანს მაინც ვერ მიაღწიეს: მათ ვერ მოახერხეს ადგილობრივი მოსახლეობის გადაგვარება. თურქების ბატონობის მთელი ხანა აჭარაში ხასიათდებოდა ადგილობრივი მოსახლეობის აჯანყებებით. ეს აჯანყებანი მიმართული იყო ეროვნულ-კოლონიარული ჩაგვრის წინააღმდეგ. 1680,1731,1781,1815,1830,1845,1852,1875 წლები ცნობილია როგორც მნიშვნელოვანი აჯანყების წესი აჭარაში, ამ აჯანყებას ხელმძღვანელობდნენ თვით აჭარლები, ადგილობრივი გამოჩენილი პირები, ქართველი ხალხის ისეთი თავდადებული შვილები, როგორიც იყვნენ: სელიმ ხიმშიაშვილი, სუ-

ლეიმან ნიბაძე, ახმედ კიკნაძე, ილია მელაძე და მრავალი სხვა. ყველა ამ აჯანყების ჩახრშობას თან სდევდა თურქ ასიმილაციონათა სასტიკი რეპრესიები“ (მეგრელიძე, 1956 :11).

თურქები ყველა ღონეს მიმართავდნენ, თუმცა ამაოდ „აჯანყებულთა დასჯის მიზნით აჭარიდან გაასახლეს, როგორც ცალკეული ოჯახები, ისე მთელი სოფლებიც, სიკვდილით სჯიდნენ ასობითა და ათასობით ქართველ პატრიოტებს, მცხოვრებთა დიდი ნაწილი გასახლებული იქნა: ჩაქვიდან, ბათუმიდან დ.ა.შ. (იქვე, 11).

დაუძლურებულ მოსახლეობას აიძულებდნენ მათ წესჩვეულებებზე გადასულიყვნენ, თუმცა ნაწილი მაინც ახერხებდა ახლომდებარე სოფლის მოსახლეობასთან ურთიერთობას და რიგ ტრადიციებს ინარჩუნებდა. „სოციალურ ეკონომიურად დაჩაგრული აჭარის მოსახლეობა წინააღმდეგობას უწევდა თურქ ასიმილაციონებს, აჭარლები ხსნას საქართველოსაგან მოელოდენ. სწორედაც ამაზედ წერდნენ გაზეთ „ივერიაში“ „ქობულეთსა და გურიას ერთმანეთში დიდი მიმოსვლა აქვსო, საზღვრის ახლომდებარე სოფლები ქორწილს და ქელესს ისე არ გადახდიან რომ ერთმანეთ არ მოიწვიონ. ერთი სიტყვით, ჭირსა და ლხინში ერთობა აქვთ (გაზეთი „ივერია“, 1877 წელი, 14 ივლისი).

ჩვენდა საუბედუროდ, თურქოფილებს ხელს უწყობდნენ ადგილობრივი ფაშები. ამასთან დაკავშირებით, გაზეთ „დროებაში“ წერდნენ: „ნური ბეგმა გიორგი გურიელს აცნობა და დახმარება სთხოვა ქობულეთლების დასახსნელად. გაგზავნილმა ჯარებმა გზა მოუჭრა თურქ ჯარისკაცებს და მოსახლეობა დააბრუნა. თურქებმა უკან დახვევისას ვერ მოასწრეს გასასახლებელი ხალხის ციხისძირიდან გაყვანა, და როდესაც რუსეთის ჯარმა მოუსწრო, მათ დაინახეს, რომ ბავშვები ტიროდნენ, ქალები კიოდნენ, მათ უკითხავათ ჯარისკაცები ბარგს ყრიდნენ გემებში, შემდეგ თვით ხალხი შერეკეს და ბათუმისაკენ წაიყვანესო (გაზეთი „დროება“, 1878 წელი, ნომერი 90). ყველასათვის ცნობილია, ავასახსენებელი მუჰაჯირობა, რის შედეგადაც უამრავი ქართველი მომორდა მშობლიურ კერას და უცხო მიწაზე გადავიდა საც-

ხოვრებლად. ნაწილი გზაში დაიღუპა, ნაწილი უკან დაბრუნდა, თუმცა ბევრს ამის საშუალებაც აღარ ჰქონდა და იძულებულნი გახდნენ იქ დარჩენილიყვნენ.

ზაქარია ჭიჭინაძის წიგნში ვკითხულობთ: „თურქეთში აჭარელი მოსახლეობის გასახლებას უდიდესი გულისტკივილით შეხვდნენ ყოველი კუთხის ქართველები. ქობულეთში სპეციალურად ჩავიდა გ. გურიელი. მან ინახულა ალი თავდგირიძე და თხოვა მას: „შენ თუ არ იშლი წასვლას, ნადი, ამ ხალხს კი დაანებე თავი. რა გინდა, რას ემართებო, კაცო, შენ რა მოგემატება ამათი აქედან აყრიო. ნუ აქეზებ მათ გასახლებლად (ჭიჭინაძე, 1911: 25) მაგრამ სამშობლოს მოღალატე თურქოფილებს ვერ აალებინეს ხელი თავიანთ ძრახვებზე. შედეგი კი სავალალო აღმოჩნდა დაგვრჩა ორად გაყოფილი სოფლები, მოსახლეობა, ოჯახები, ქართული დანაწევრებული სული. ისტორიულად, აჭარა „სამხედრო პოლიგონს წარმოადგენდა“, ყველაზე მეტად ვინც დაზარალდა, სწორედ აჭარელი მოსახლეობა იყო.

ისტორიულად, გვაქვს განსხვავებული წყაროები, რომლებიც მთლიანობაში გვაჩვენებს თუ რაოდენ ცუდ მდგომარეობაში იმყოფებოდა აჭარის რეგიონი, როგორ იბრძოდნენ მის დასამორჩილებლად. განსაკუთრებით რთულ პირობებში მიმდინარეობდა აჭარაში საბჭოთა ხელისუფლების გამარჯვება. პირველი მსოფლიო ომის დროს 1914-1918 წლებში აჭარა საბრძოლო მოქმედების ასპარეზი გახდა და ოკუპირებულ იქნა თურქების მიერ. შემდეგ კი ინგლისელების მიერ. ინგლისელებმა მაშინ სცადეს ბათუმის საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ გამოყენება, მაგრამ სახალხო-განმათავისუფლებელ მოძრაობასთან დაკავშირებით კოლონიურ ქვეყნებში და წითელი არმიის გამარჯვების შედეგად სამოქალაქო ომის ფრონტებზე, ინგლისელები იძლებულნი იყვნენ დაეტოვებინათ ბათუმი, მთლიანად აჭარა და იგი ქართველი მენშევიკებისათვის გადაეცათ(მეგრელიძე, 1956 :99).

ზემო აჭარაში სრული ანარქია სუფევდა, მთის მოსახლეობა არ ეგუებოდა მმართველის პოლიტიკას, ხშირი იყო გამოსვლებიც. ასლან მიქელაძის პირად არქივში ვკითხუ-

ლობთ: „1917 წელში გლეხთა აჯანყებაში მონაწილეობისათვის აჭარის გუბერნატორმა ხიჭაურში სახრჩობელაზე ჩამოახრჩო სოფ. ჩანჩხალის მცხოვრები შახვედ დიასამიძე – (აბდიოლლი) და სერდალ დარჩიძე (ქოჩოლლი) (მიქელაძე, 1977:2).

ამ ყველფერს ზედ დაერთო საქართველოში არსებული პოლიტიკა, საბჭოთა ხელისუფლების შემოსვლა საქართველოში და სხვა. „1921 წლის მარტში საქართველოს საბჭოთა ოკუპაცია დასრულდა აჭარის ოკუპაციით. 18 მარტს ბათუმი წითელმა არმიამ დაიკავა და აჭარაში საბჭოთა ხელისუფლება გამოცხადდა. მანამდე საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ჯარებმა ბათუმისათვის ბრძოლაში დაამარცხეს თურქეთის ჯარი და ბათუმი და აჭარა საქართველოს შემადგენლობაში დატოვეს. 1921 წლის 16 მარტის მოსკოვის ხელშეკრულებით დადგინდა თურქეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთი საზღვარი. ყოფილი ბათუმის ოლქი საბჭოთა რუსეთმა და თურქეთმა გაიყვეს. აჭარა საქართველოს შემადგენლობაში დარჩა. ყარსის ხელშეკრულება საქართველოს სსრ-ს ავალდებულებდა აჭარისთვის ავტონომიის სტატუსი მიენიჭებინა. მაისში ჩატარდა აჭარის მეჯლისის არჩევნები. 16 ივლისს შეიქმნა აჭარის ასსრ. ხელისუფლება ცდილობდა მეჯლისის გაუქმებას. ამან გამოიწვია სექტემბერში შეიარაღებული ანტისაბჭოთა გამოსვლა. იმავე წლის ნოემბერში მეჯლისი დაშლილად გამოცხადდა <https://ka.wikipedia.org/wiki>

ჩვენდა საუბედუროდ, მტრები მერეც იბრძოდნენ აჭარის ხელში ჩასაგდებად, კერძოდ, „თურქეთის ემიგრანტები ჩვენს ქვეყანაში გზავნიდნენ ყოველგვარი რჯულის ჯაშუშებს. ანტიბროვოკაციის გასავრცელებლად და შავზნელ საქმეების გასაკეთებლად. მოსახლეობაში ჯერ კიდევ დარჩენილი კულაკების ანტისაბჭოთა ელემენტების ნაძირალები ზურგს უმაგრებდნენ თურქეთის შემოგზავნილ აგენტებს საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ. საკოლმეურნეო წყობილების ჩასახშობად. 1934 წელში ხულოს რაიონის ღორჯუმის აგარაში, კულაკაგენტებმა ვერაგულად მოკლეს კომუნისტი კოლმეურნეობის თავმჯდომარე ამხ. ახმედ შავაძე და

დანვეს ამავე კოლმეურნეობის პირუტყვის ფერმა. სოფელ ნენიაში მოკლეს კომკავშირის კომიტეტის მდივანი სტახანოველი, იგივე საბჭოს წევრი ახმედ მემედისძე ქამადაძე. მისი მკვლელობით სამუდამოდ დაიკეტა მისი ოჯახი“ (მიქელაძე, 1977:3). მრავალი მსგავსი უბედურება დატრიალებულა აჭარაში, თუმცა ჩვენამდე არაა მოღწეული.

ეს ხელნაწერი, წლებია ინახება იოსებ მიქელაძის, მამაჩემის ოჯახში. ამის დამწერი თავად მომსწრე და თვითმხილველია ამ უბედურებებისა, რაც ქვემოთ მოცემულ დოკუმენტში წერია. ასლან მიქელაძე წლების განმავლობაში მუშაობდა საპასუხისმგებლო სამუშაოებზე. აქ წარმოდგენილი მასალების დანერა, სწორედაც იმ ფაქტებმა აიძულა, რისი თვითმხილველიც თავად გახლდათ. წერილის ბოლოს წერს: „ინტერეს მოკლებული არ იქნება, რომ მკითხველს გავაცნო ჩემი ავტობიოგრაფია.

მე ასლან იუსუფის ძე მიქელაძე დავიბადე 1908 წელში, სოფელ ნენიაში ღარიბი გლეხის ოჯახში. 10 წლის ასაკის დავიწყე შრომითი საქმიანობა დაწყებითი განათლება მივიღე სოფელ ნენიაში. 1925 წელში შევედი კომკავშირის რიგებში. 1927-29 წლებში ვსწავლობდი აჭარის საბჭოთა პარტიულ სკოლაში. 1929-33 წლებში ვსწავლობდი საქართველოს ცენტრალურ პარტიულ სკოლაში. 1933-34 წლებში ვმუშაობდი აჭარის კომკავშირის საოლქო კომიტეტის აგიტაცია-პროპაგანდის განყოფილების გამგის მოადგილედ. 1934-35 წლებში ხულოს რაიპროფსაბჭოს თავმჯდომარეთ. 1935-28 წლებში ჯერ შუბნის სასოფლო საბჭოს, შემდეგ სხალთის სასოფლო საბჭოს აღმასკომის თავმჯდომარედ. 1938-41 წელს ხულოს რაისაბჭოს აღმასკომის საერთო განყოფილების გამგედ. 1941-46 წლებში სხალთის სას. კოოპერატივის გამგეობის თავმჯდომარედ. 1947-48 წლებში სოფელ ნენიის კოლმეურნეობის თავმჯდომარედ. 1949-55 წლებში ჯერ ხულოს რაიონის სოფლის მეურნეობის განყოფილებაში საკოლმეურნეო ტყეების უფროსად, შემდეგ ამავე თანამდებობაზე გადამიყვანეს შუახევის რაიონის სოფლის მეურნეობს განყოფილებაში.

1955-1961 წელი შუახევის რაისაბჭოს აღმასკომის საგეგმო კომისიის თავმჯდომარედ. 1962-წლიდან პენსიაში (მოხუცი) პარტიის წევრი 1956 წლიდან.

სწორი– ა. მიქელაძე – ხელმოწერილია
18/3–1977 წ.

დაბოლოს, ჩვენი ქვეყნის ისტორია ერთობ მნიშვნელოვანი და ყურადსაღებია. ალბათ, ინტერესმოკლებული არ უნდა იყოს ჩვენი თაობისათვის მსგავსი ისტორიები, რომლებიც ჩვენდა საუბედუროდ, ჩვენს ისტორიულ წარსულს წარმოადგენს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. **აჭარის ლივის ვრცელი და მოკლე დავთრები**, ოსმალური ტექსტი, თარგმანი, გამოკვლევა, კომენტარები და ფოტოასლები გამოსაცემად მოამზადეს: ზაზა შაშიკაძემ და მირიან მახარაძემ, გამ. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბ., 2011.
2. **გაზეთი „დროება“, 1878 წელი, ნომერი 90.**
3. **გაზეთი „ივერია“, 1877 წელი, 14 ივლისი.**
4. **მეგრელიძე, 1956:** მეგრელიძე შამშუ, „აჭარის განთავისუფლება თურქთა ბატობობისაგან“, სახელმწიფო გამომცემლობა, ბათუმი.,
5. **მიქელაძე, 1977:** მიქელაძე ასლან, „ინტერეს მოკლებული არ იქნება აჭარის ახალ თაობამ, იცოდეს აჭარის ისტორიიდან ზოგიერთი ეპიზოდები“, შუახევის რაიონი, სოფელი წენია.
6. <https://ka.wikipedia.org/wiki>

დ ა ნ ა რ თ ი

ინტერესმოკლებული არ იქნება აჭარის ახალ თაობამ, იცოდეს აჭარის ისტორიიდან ზოგიერთი ეპიზოდები

ჯერ კიდევ გასულ საუკუნის შუა ხანებში რუსეთი ერთ-ერთი ჩამორჩენილი ქვეყანა იყო ევროპაში. აქ გვიან დაიწყო კაპიტალიზმის განვითარება, მაშინ რუსეთში არსებობდა ბატონყმური წეს-წყობილება, რომლის დროსაც გლეხის გაყიდვა, როგორც პირუტყვი, როგორც ნივთი.

1861 წელს ბატონყმობის გაუქმების შემდეგ სწრაფი ტემპით დაიწყო რუსეთში კაპიტალიზმის განვითარება, რამაც ძირეული ცვლილებანი შეიტანა მოსახლეობის კლასობრივ შემადგენლობაში.

მწარე იყო გლეხის ხვედრი. წარმოუდგენლად მძიმე პირობებში ცხოვრობდნენ მუშები და გლეხები. მეფის რუსეთი ხალხთა საპყრობილე იყო. ბევრ ხალხს ეკრძალებოდა დედანაზე ლაპარაკი, გაზეთების, წიგნების გამოცემა.

აჭარაში მემამულეები, ბეგები, კულაკური ელემენტები და მეფის მოხელეები უზომოდ ავიწროვებდნენ გლეხობას. აჭარელ გლეხს არ ჰქონდა უფლება ბეგის გარეშე თავისი გოგო შვილი გათხოვებისა. თუ ბეგი მივიდოდა გლეხთან შუამავლობით უცნობ გლეხის შვილზე გოგოს მითხოვებისათვის, გოგოს მშობლებს აღარ ჰქონდათ უფლება სხვაგან გათხოვებისა. ზოგჯერ ურჩებოდა გოგო გაუთხოვარი. თუ ბეგის გარეშე გათხოვდებოდა, გოგო ორივე მშობლებს სპობდნენ ფიზიკურად. იყო ასეთიც ვინც მეტ ფულს მიცემდა ბეგს, ის ითხოვდა გლეხის გოგოს.

რუსეთი ცარიზმის ბარბაროსულმა პოლიტიკამ გლეხობის უზომოდ ჩაგვრა გლეხობის ფართო მასები დააყენა რევოლუციური აღმავლობის გზაზე.

1917 წელში გლეხთა აჯანყებაში მონაწილეობისათვის აჭარის გუბერნატორმა ხიჭაურში სახრჩობელაზე ჩამოახრჩო სოფ. ჩანჩხალოს მცხოვრები შახვედ დიასამიძე – (აბდიოლლი) და სერდალ დარჩიძე (ქოჩოლლი).

მეფის მოხელეები ავრცელებდნენ ანტიპროვოკაციულ აგიტაციას იმის შესახებ, რომ ბოლშევიკები აოხრებენ აჭა-

რასო. შეშინებული გლეხობა ტოვებდნენ სახლ-კარს და დასამალად გარბოდნენ ტყეში. იყო ასეთი ცოცხალი ფაქტები: სოფ. ჩანჩხალო, ნიგზეულისა და ნენიის მოსახლეობამ დატია სახლ-კარი და ხიზნად თავშესაფრად გავიდნენ ტყეში, ნენიის თავში, სახელდობრ, ნაკანაფევეში.

სოფ. ნიგაზეული მცხოვრები ყოფილი მასწავლებელი ამჟამად პენსიონერი მუხამედ მეხდიალისძე კეკელიძე შეხიზვნის დროს დაიბადა სოფელ ნენიის ზემოდ ნაკანაფევეში, მისი მამა მეხდიალი კეკელიძე ცოლ-შვილით თავშესაფრავად იმალებოდა. ამ დროს ასევე სოფ. ჩანჩხალოს მოსახლეობაც იმალებოდ მახლობლად ტყეში.

სოფ. ნენიის მოსახლეობამ მოძრავი ქონება დამალეს სანთელი კლდის ძირში. დაანგრიეს ნენიის ხიდი, ვითომც ვერ გამოვიდოდნენ მდინარეში და გადარჩებოდნენ დალუპვისაგან.

დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვებისა და პროლეტარიატის დიქტატურის დამყარების შედეგად რევოლუციური შეგნება შეიტანა აჭარის მშრომელთა ხალხშიც.

1921 წელს 18 მარტს აჭარაში გაიმარჯვა საბჭოთა ხელისუფლებამ. განდევნილი იყვნენ ბეგები და ალები, დაიწყო ახალი სოციალისტური მშენებლობის პერიოდი.

მძიმე ინდუსტრიალიზაციის განვითარებასთან ერთად დიდი აღმავლობით ვითარდებოდა აჭარის სოფლის მეურნეობა, მტკიცდებოდა საკოლმეურნეო წყობილება. სოფლად კულაკური ელემენტები ყოველნაირად ცდილობდნენ ჩაეშალათ საკოლმეურნეო წყობილება.

თურქეთის ემიგრანტები ჩვენს ქვეყანაში გზავნიდნენ ყოველგვარი რჯულის ჯაშუშებს. ანტიპროვოკაციის გასაფრცელებლად და შავზნელ საქმეების გასაკეთებლად. მოსახლეობაში ჯერ კიდევ დარჩენილი კულაკების ანტისაბჭოთა ელემენტების ნაძირალები ზურგს უმაგრებდნენ თურქეთის შემოგზავნილ აგენტებს საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ. საკოლმეურნეო წყობილების ჩასახშობად. 1934 წელში ხულოს რაიონის ღორჯუმის აგარაში, კულაკაგენტებმა ვერაგულად მოკლეს კომუნისტი კოლმეურნეობის თავმჯდო-

მარე ამხ. ახმედ შავაძე და დაწვეს ამავე კოლმეურნეობის პირუტყვის ფერმა. სოფელ ნენიაში მოკლეს კომკავშირის კომიტეტის მდივანი სტახანოველი, იგივე საბჭოს წევრი ახმედ მემედისძე ქამადაძე. მისი მკვლელობით სამუდამოდ დაიკეტა მისი ოჯახი.

ამავე სოფლის მცხ. ეუბ სულეიმანისძე ქამადაძეს თავისი რძლის აჭარის ქალთა ყრილობაზე დელეგატად გაგზავნისათვის კულაკურმა ელემენტებმა დაუწვეს საცხოვრებელი სახლი.

1929 წელს ზემო აჭარაში, ხულოს რაიონში, ადგილი ჰქონდა ანტისაბჭოთა ელემენტების ავანტიურ გამოსვლებს.

საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ ქალთა ჩადრის ახდის წინააღმდეგ გამოსვლას მეთაურობდა პირვანდელი თურქეთის აგენტი ალისულთან ბოლქვაძე. ბუნდოჩიკებმა ღორჯომში მოკლეს ღორჯომის ს-საბჭოს აღმასკომის თავმჯდომარე კომუნისტი ირემაძე და კომკავშირელი მილიციის მუშაკი, ბერიძე. ბუნდოჩიკები სწავდნენ სკოლებში სახელმძღვანელოებს, ამტვრევდნენ პარტებს, სწავდნენ ლოზუნგებს, აპატიმრებდნენ ჩამოსულ მასწავლებლებს, კრძალავდნენ ქართული ენის სწავლებას, გზას აძლევდნენ ხოჯებს არაბულ სწავლებაზე.

ბუნდოჩიკებმა დემურალ „ძამაიმაძემ“ და რესულ სურმანიძემ ყინჩაურის საბჭოში დააპატიმრეს სხალთის სასოფლო საბჭოს აღმასკომის თავმჯდომარე დურსუნ ხაშიმისძე მიქელაძე და კომუნისტები: ეუბ შაქირისძე მიქელაძე და ისაკ ინუსისძე ბერიძე, დაამწყვრიეს სოფ. ყინჩაურის წაბლანის მცხოვრებ მოქ. ისამალი შაინიძის (ყარაგოზოლის) სასტუმრო ოთახში, რომლებსაც უპირებდნენ დახვრეტას, ხოლო პატიმრებმა გაიქცნენ ფანჯრიდან, რომლებიც ამჟამად გარდაცვლილნი არიან.

გამოსვლებში მონაწილეობა არ მიუღია მხოლოდ სოფელ ნენიის მოსახლეობას. ბუნდოჩიკების წინააღმდეგ ბრძოლაში დაირაზმა სოფელ ნენიის კომკავშირის ორგანიზაცია, შეიქმნა მებრძოლთა ჯგუფები და დაიგზავნა სოფლის დასაცავად. 4 ადგილიდან ჩაიკეტა სოფელი. რითაც დაცული იქნა მთლიანად სოფლებში ბუნდოჩიკების შემოსვლი-

საგან. კომკავშირის ინიციატივას მხარი დაუჭირა მშრომელ მოსახლეობამ.

კომკავშირელთა შორის აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდნენ:

1. სანდრო ხაშიმისძე მიქელაძე,
2. ხულუს ზექერიასძე მიქელაძე,
3. გულა იუსუფისძე მიქელაძე,
4. ასლან იუსუფისძე მიქელაძე
5. ხულუს ეუბისძე ქამადაძე
6. ხუსეინ ეუბისძე ქამადაძე
7. ხუსეინ ისმაილისძე მიქელაძე და ასლან მემედისძე

მიქელაძე ამჟამად პენსიონერი და სხვები.

ბუნდოჩიკების ბატონობამ რაიონში გასტანა 25 დღეს. შემდეგ დაიწყო ჩვენი წითელი არმიის ნაწილების მიერ ბუნდოჩიკების განმედა.

სოფელ ნენიაში, როგორც საიმედო დასაყრდენი შეიქმნა არმიის ცენტრალური შტაბი. რომელსაც მეთაურობდ სურგულაძე. ჩვენმა არმიამ მთლიანად განმედა რაონის სოფლები ბუნდოჩიკებისგან.

ჩემი შუბნის სს. საბჭოში აღმასკომის თავმჯდომარედ მუშაობის დროს 1935-1936 წლებში ადგილ ჰქონდა ასეთ ფაქტებს:

კულაკური ელემენტები და მათი ნაძირლების მიერ სოფელ დარჩიძეებს სკოლაში, სადაც გამგე მასწავლებლად მუშაობდა მამია ოსიძე. სკოლის კარზე გააკრეს ანტიპროვოკაციული განცხადება (მომყავს განცხადების შინაარსი):

„ხალხნო სამ დღეში თურქეთიდან მოდის ჯარი. კომუნისტებს და კომკავშირელებს მოჭრიან თავებს და დაასობენ ჯამიკარ, დაიშლება ქართული სკოლა და სწავლა იქნება თათრულად. იცოდეთ კარგად – ამას სწერს მთავრობის მტერი კაცი“.

ეს განცხადება სკოლის გამგესთან ერთად ჩამოხსნილი იქნა და ჩაბარდა კვესავრის ზასტავის უფროს ამხ. ალექსანდრე მსხილაძეს.

ამავე წლებში ანტისაბჭოთა ელემენტებმა ნაძირალე-ბის მიერ ჩირუხის მთაზე ვერაგულად მოკლეს სოფელ შუბ-ნის მცხოვრები კოლმეურნეობის თავმჯდომარე, კომუნის-ტი, სულეიმან ბერიძე. აგრეთვე დაწვეს პირუტყვის მთის ფერმები. ასეთი საბოტაჟის ადგილი ჰქონდა ხიხაძირისა და წყლისაყრის/საბჭოს კოლმეურნეობებში.

18/III-77-წ.

ა. მიქელაძე.

ინტერესმოკლებული არ იქნება, რომ მკითხველს გა-ვაცნო ჩემი ავტობიოგრაფია.

მე ასლან იუსუფის ძე მიქელაძე დავიბადე 1908 წელში, სოფელ ნენიაში ღარიბი გლეხის ოჯახში. 10 წლის ასაკის და-ვინყე შრომითი საქმიანობა დაწყებითი განათლება მივიღე სოფელ ნენიაში. 1925 წელში შევედი კომკავშირის რიგეში. 1927-29 წლებში ვსწავლობდი აჭარის საბჭოთა პარტიულ სკოლაში. 1929-33 წლებში ვსწავლობდი საქართველოს ცენ-ტრალურ პარტიულ სკოლაში. 1933-34 წლებში ვმუშაობდი აჭარის კომკავშირის საოლქო კომიტეტის აგიტაცია-პროპა-განდის განყოფილების გამგის მოადგილედ. 1934-35 წლებში ხულოს რაიპროფსაბჭოს თავმჯდომარეთ. 1935-28 წლებში ჯერ შუბნის სასოფლო საბჭოს, შემდეგ სხალთის სასოფლო საბჭოს აღმასკომის თავმჯდომარედ. 1938-41 წელს ხულოს რაისაბჭოს აღმასკომის საერთო განყოფილების გამგედ. 1941-46 წლებში სხალთის სას. კოოპერატივის გამგეობის თავმჯდომარედ. 1947-48 წლებში სოფელ ნენიის კოლმეურ-ნეობის თავმჯდომარედ. 1949-55 წლებში ჯერ ხულოს რაიო-ნის სოფლის მეურნეობის განყოფილებაში საკოლმეურნეო ტყეების უფროსად, შემდეგ ამავე თანამდებობაზე გადამიყ-ვანეს შუახევის რაიონის სოფლის მეურნეობს განყოფილე-ბაში.

1955-1961 წელი შუახევის რაისაბჭოს აღმასკომის სა-გეგმო კომისიის თავმჯდომარეთ. 1962-წლიდან პენსიაში (მო-ხუცი) პარტიის წევრი 1956 წლიდან.

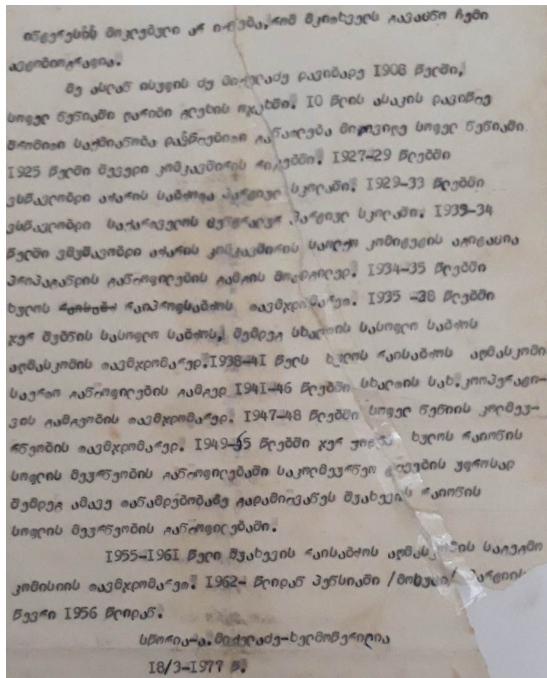
18/3-1977 б.

18/3-1977 5.

20. 2013-2014-2015-2016-2017-2018-2019-2020-2021-2022-2023-2024-2025-2026-2027-2028-2029-2030-2031-2032-2033-2034-2035-2036-2037-2038-2039-2040-2041-2042-2043-2044-2045-2046-2047-2048-2049-2050-2051-2052-2053-2054-2055-2056-2057-2058-2059-2060-2061-2062-2063-2064-2065-2066-2067-2068-2069-2070-2071-2072-2073-2074-2075-2076-2077-2078-2079-2080-2081-2082-2083-2084-2085-2086-2087-2088-2089-2090-2091-2092-2093-2094-2095-2096-2097-2098-2099-2100-2101-2102-2103-2104-2105-2106-2107-2108-2109-2110-2111-2112-2113-2114-2115-2116-2117-2118-2119-2120-2121-2122-2123-2124-2125-2126-2127-2128-2129-2130-2131-2132-2133-2134-2135-2136-2137-2138-2139-2140-2141-2142-2143-2144-2145-2146-2147-2148-2149-2150-2151-2152-2153-2154-2155-2156-2157-2158-2159-2160-2161-2162-2163-2164-2165-2166-2167-2168-2169-2170-2171-2172-2173-2174-2175-2176-2177-2178-2179-2180-2181-2182-2183-2184-2185-2186-2187-2188-2189-2190-2191-2192-2193-2194-2195-2196-2197-2198-2199-2200-2201-2202-2203-2204-2205-2206-2207-2208-2209-2210-2211-2212-2213-2214-2215-2216-2217-2218-2219-2220-2221-2222-2223-2224-2225-2226-2227-2228-2229-2230-2231-2232-2233-2234-2235-2236-2237-2238-2239-2240-2241-2242-2243-2244-2245-2246-2247-2248-2249-2250-2251-2252-2253-2254-2255-2256-2257-2258-2259-2260-2261-2262-2263-2264-2265-2266-2267-2268-2269-2270-2271-2272-2273-2274-2275-2276-2277-2278-2279-2280-2281-2282-2283-2284-2285-2286-2287-2288-2289-2290-2291-2292-2293-2294-2295-2296-2297-2298-2299-2300-2301-2302-2303-2304-2305-2306-2307-2308-2309-2310-2311-2312-2313-2314-2315-2316-2317-2318-2319-2320-2321-2322-2323-2324-2325-2326-2327-2328-2329-2330-2331-2332-2333-2334-2335-2336-2337-2338-2339-2340-2341-2342-2343-2344-2345-2346-2347-2348-2349-2350-2351-2352-2353-2354-2355-2356-2357-2358-2359-2360-2361-2362-2363-2364-2365-2366-2367-2368-2369-2370-2371-2372-2373-2374-2375-2376-2377-2378-2379-2380-2381-2382-2383-2384-2385-2386-2387-2388-2389-2390-2391-2392-2393-2394-2395-2396-2397-2398-2399-2400-2401-2402-2403-2404-2405-2406-2407-2408-2409-2410-2411-2412-2413-2414-2415-2416-2417-2418-2419-2420-2421-2422-2423-2424-2425-2426-2427-2428-2429-2430-2431-2432-2433-2434-2435-2436-2437-2438-2439-2440-2441-2442-2443-2444-2445-2446-2447-2448-2449-2450-2451-2452-2453-2454-2455-2456-2457-2458-2459-2460-2461-2462-2463-2464-2465-2466-2467-2468-2469-2470-2471-2472-2473-2474-2475-2476-2477-2478-2479-2480-2481-2482-2483-2484-2485-2486-2487-2488-2489-2490-2491-2492-2493-2494-2495-2496-2497-2498-2499-2500-2501-2502-2503-2504-2505-2506-2507-2508-2509-2510-2511-2512-2513-2514-2515-2516-2517-2518-2519-2520-2521-2522-2523-2524-2525-2526-2527-2528-2529-2530-2531-2532-2533-2534-2535-2536-2537-2538-2539-2540-2541-2542-2543-2544-2545-2546-2547-2548-2549-2550-2551-2552-2553-2554-2555-2556-2557-2558-2559-2560-2561-2562-2563-2564-2565-2566-2567-2568-2569-2570-2571-2572-2573-2574-2575-2576-2577-2578-2579-2580-2581-2582-2583-2584-2585-2586-2587-2588-2589-2590-2591-2592-2593-2594-2595-2596-2597-2598-2599-2600-2601-2602-2603-2604-2605-2606-2607-2608-2609-2610-2611-2612-2613-2614-2615-2616-2617-2618-2619-2620-2621-2622-2623-2624-2625-2626-2627-2628-2629-2630-2631-2632-2633-2634-2635-2636-2637-2638-2639-2640-2641-2642-2643-2644-2645-2646-2647-2648-2649-2650-2651-2652-2653-2654-2655-2656-2657-2658-2659-2660-2661-2662-2663-2664-2665-2666-2667-2668-2669-2670-2671-2672-2673-2674-2675-2676-2677-2678-2679-2680-2681-2682-2683-2684-2685-2686-2687-2688-2689-2690-2691-2692-2693-2694-2695-2696-2697-2698-2699-2700-2701-2702-2703-2704-2705-2706-2707-2708-2709-2710-2711-2712-2713-2714-2715-2716-2717-2718-2719-2720-2721-2722-2723-2724-2725-2726-2727-2728-2729-2730-2731-2732-2733-2734-2735-2736-2737-2738-2739-2740-2741-2742-2743-2744-2745-2746-2747-2748-2749-2750-2751-2752-2753-2754-2755-2756-2757-2758-2759-2760-2761-2762-2763-2764-2765-2766-2767-2768-2769-2770-2771-2772-2773-2774-2775-2776-2777-2778-2779-2780-2781-2782-2783-2784-2785-2786-2787-2788-2789-2790-2791-2792-2793-2794-2795-2796-2797-2798-2799-2800-2801-2802-2803-2804-2805-2806-2807-2808-2809-2810-2811-2812-2813-2814-2815-2816-2817-2818-2819-2820-2821-2822-2823-2824-2825-2826-2827-2828-2829-2830-

၂၀၀၆ ခုနှစ်ကတည်းက အသက် ၁၀-၁၅ နှစ်အတွင်း

3. 0 0 1 3 7 0 0 3

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. გომბრიხი, 2012. გომბრიხი ე., „ხელოვნების ამბავი,, თბილისი;
2. კუტლუროლოგია, 2009. კუტლუროლოგია, თბილისი;
3. Гращенко, 1975. Гращенко В., Гуманизм и портретное искусство раннего итальянского Возрождения. Москва
4. Виппер, 1976. Виппер Б. «Искусство Ренессанса». Москва;
5. Лазарев, 1966. Лазарев В., “Рьеро делла Франческа”, Москва.

ემზარ კახიძე
Emzar Kakhidze
თამარ შალიკაძე
Tamar Shalikadze

ახალი აღმოჩენები ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტში (სო-
ფელი ზანაქიძეები, სატეხია)
New discoveries in Khelvachauri municipality
(Zanakidzebi village, Satekhia)

Abstract. Archaeological evidence found at the seaside part of Ajara provides important information on the relationships between Georgian and Classical worlds. From this point of view, since 1995 until today, the archaeological expedition studying the fort of Gonio-Apsarus has been carrying out fruitful work. In order to study acculturative processes, the archaeological works will start in 2009 in the surroundings of this fort.

After studying the Kapandibi and Makho cemeteries, Batumi Archaeological Museum team with the consultations of Amiran Kakhidze started to investigate the place, which is located at site of Satekhia, village of Zanakidzeebi in 2022.

The burial goods appeared in the head area, in the N corner of the grave. These are: a local clay jug, nearby, approx. 40 cm. a second, relatively small, also local jug was observed. Among them are glass and amber beads. A damaged bronze coin and iron oval-shaped ring, was cleaned here too. There are also fragments of an unknown bronze object.

According to preliminary investigations, these items belong to the late Classical – early Hellenistic period, which further increases our interest to site, since it is possible to observe a single tradition of offering the dead, which combines the two great periods of Antiquity, Hellenistic and Roman.

Key words: *Khelvachauri, Satekhia, Samarovan, new discoveries.*

საქართველოს ზღვისპირეთის ანტიკურ სამყაროსთან პოლიტიკური, სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობებისა თუ ადგილობრივი მოსახლეობის სამეურნეო საქმიანობის, ყოფისა და კულტურის შესწავლის თვალსაზრისით მნიშვნელოვანი ინფორმაციის მომცემია გონიო-აფსაროსის არქეოლოგიური გათხრების შედეგად გამოვლენილი სამაროვნები, შენობა-ნაგებობები და იქ მოპოვებული არქეოლოგიური მასალა. ამ თვალსაზრისით დღემდე ნაყოფიერ საველე სამუშაოებს აწარმოებს გონიო-აფსაროსის არქეოლოგიური ექსპედიცია (იხ. ლორთქიფანიძე, მიქელაძე, ხახუტაიშვილი, 1980: 8-10; კახიძე, მამულაძე, 2004: 4-107; 2016: 56-70; Mamuladze, Kakhidze, Khalvashi, 2001: 35-46; Kakhidze, 2008: 303-332; Karasiewicz-Szczypiorski, Kakhidze, 2015: 179-98).

სწორედ ამ უმნიშვნელოვანესი გვიანანტიკური ძეგლის შემოგარენთა შესწავლის მიზნით ბოლო ცამეტი წლის განმავლობაში ჩატარდა არქეოლოგიური სამუშაოები ხელვაჩაურის მნიციპალიტეტში.

2009 წ-დან ჩვენი ყურადღება მიიქცია მდ. ჭოროხის მარჯვენა სანაპიროზე, კერძოდ სოფ. კაპანდიბში შემთხვევით აღმოჩენილმა ორმოსამარხებმა. სამარხეული ინვენტარიდან აღსანიშნავია თიხის ქოთნები, დოქები, კოჭობები, ჯამები, ვერცხლის სამაჯური, ბეჭედი, მძივები, მონეტა და ა.შ. ორივე სამარხი ახ.წ. II-III სს დათარიღებული (მამულაძე, ებრალიძე, თურმანიძე, 2010: 55-67).¹ ამავე პერიოდით თარიღდება აქვე აღმოჩენილი ოქროსა და ვერცხლის ნივთებისაგან შედგენილი განძიც (კახიძე, შალიკაძე, ფარტენაძე, 2015: 53-62, კატ. 69-83).²

აღსანიშნავია, რომ ამავე სოფელში ბათუმის არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ მიაკვლია კარიერს. ამირან კახიძის დაკვირვებით აქ ჩამოთლილი კვადრები რომაელებს აფსაროსის ციხის მშენებლობისას უნდა გამოეყენებინათ. გამო-

¹ გამოფენილია ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმის ოქროს საგანძურის ოთახში.

² ეს ნივთები ასევე ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმის ოქროს საგანძურის ოთახშია გამოფენილი.

რიცხული არაა კარიერები სხვა ადგილებშიც ყოფილიყო, მაგალითად, ჭოროხის მარჯვენა სანაპიროზე მდებარე სიმონეთსა და ჭარნალის მურვანეთში. საქართველო-პოლონეთის გონიო-აფსაროსის ერთობლივი ექსპედიციის თანახელმძღვანელის რადოსლავ კარასიევიჩ-შჩიპიორსკის დაკვირვებით მსგავსი კარიერი გონიოს მიდამოებშიაცაა. ეს ორი ჰიპოთეზა ურთიერთსანინაალმდეგოდ არ გვეჩვენება. შესაძლებელია, რომაელებმა გონიოში კარიერის მიგნებამდე სწორედ კაპანდიბიდან და ზემოთ ჩამოთვლილი სხვა პუნქტებიდან გადმოზიდეს სამშენებლო კვადრების ნაწილი, სავარაუდოდ, მდ. ჭოროხის გამოყენებით.

2010-2012 წლებში ჭოროხის მარცხენა სანაპიროზე, სოფელ მახოში, გონიო-აფსაროსთან ახლოს გამოვლინდა ა.წ. III ს-ით დათარიღებული 10 სამარხი მრავალფეროვანი საიმპერატორული ინვენტარით (კახიძე, შალიკაძე, 2015:104-115).¹

აღსანიშნავია, რომ 1964 წ ამავე სოფელში ჩაის პლანტაციებისათვის მიწის დამუშავების დროს შემთხვევით აღმოჩნდა ადგილობრივად დამზადებული ახ.წ. I-II სს ოქროს ნივთები (იხ. ლორთქიფანიძე, მიქელაძე, ხახუტაიშვილი, 1980: 10, ტაბ. 53-54; კახიძე, შალიკაძე, 2015:104, ტაბ. 12; კახიძე, შალიკაძე, ფარტენაძე, 2015: 90-93, კატ. 115-118).²

მდინარე ჭოროხის ამ სანაპიროს სხვა მონაპოვრებიდან აღსანიშნავია ადრიანეს (ახ.წ. 117-138 წწ.) სახელით მოჭრილი ვერცხლის მონეტა სოფელ მახვილაურიდან, რომელიც განსვენებულმა ნუმიზმატმა ირაკლი იაშვილმა შეისწავლა (იხ. ინაიშვილი, 2007: 341).

კიდევ ერთი შემთხვევითი აღმოჩენა მომდინარეობს იქვე მდებარე სოფ. ზანაქიძეებიდან. მიკროუბან გორგოშაძეების გორაზე 1998 წ³საცალფეხო გზის გაფართოებისას

¹ გამოფენილია გონიო-აფსაროსის არქეოლოგიურ-არქიტექტურული კომპლექსის მუზეუმის საექსპოზიციო დარბაზში.

² გამოფენილია სსიპ აჭარის მუზეუმის ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმის ოქროს საგანძურის ოთახში.

³ ხალხური გადმოცემით ამ ადგილს კიბელები სირთსაც უწოდებენ. აღმოსავლეთიდან ესაზღვრება სატეხია, სადაც რამდენიმე არქეოლოგიური

გამოჩნდა შემდეგი ნივთები: ოქროს დიადემა, ადგილობრივი თიხის ქოთანი, იმპორტული კანთაროსისებრი ფიალა და მინისაგან დამზადებული სანელსაცხებლე ჭურჭელი, ორი ცალი მინისებური პასტის მძივი (კახიძე, მამულაძე, ფარტენაძე, 1999). ოქროს დიადემა დამზადებულია თხელი ფირფიტებისაგან. მასზე გადმოცემულია სამყაროს სამი დიდი განზომილების – ცის, დედამიწისა და ქვესკნელის სიმბოლური გამოსახულებანი (იხ. კახიძე, შალიკაძე, ფარტენაძე, 2015: 94, კატ. 119). გამჭვირვალე ცისფერი მინისაგან დამზადებული სანელსაცხებლე თითქმის მთლიანადაა დაცული; თარიღდება ახ.წ. I-II სს; დამზადებულია აღმოსავლეთი ხმელთაშუაზღვისპირეთის სანარმოო ცენტრში (შალიკაძე, 2004: 52-54; კახიძე, შალიკაძე, 2009: 68, სურ. 13).

ჩვენი ყურადღება მიიქცია გასული საუკუნის 80-იან წლებში მომხდარმა შემთხვევითმა აღმოჩენამაც, რომელიც ასევე ზანაქიძეებში, ზემოთ ხსენებულ მიკროუბან სატეხიაში მოხდა. ზეზურ ცეცხლადის საკარმიდამო ნაკვეთში რომაული ეპოქის დარღვეული სამარხი რამდენიმე ნივთით, ხოლო ილო ქალბადაძის საკარმიდამო ნაკვეთში მარნის კონტურები დადასტურდა. სავარაუდოდ, სწორედ სამარხეული ინვენტარიდანაა დევიდ ბრაუნდთან ნახსენები მონოგრამიანი ამეთვისტოს და კრევეტისგამოსახულებიანი სარდიონის ბეჭდი, რომლებიც ახ.წ. I ს ბოლოთი თარიღდება (ბრაუნდი, 2014: 267).

2021 წ გადამწყვეტთ გვენახა ადგილი, რომელიც მდებარეობს ზურაბ ცეცხლადის საკარმიდამო ნაკვეთში. ადგილი მთლიანად დაფარულია მოზრდილი ხეებითა და ბუჩქნა-

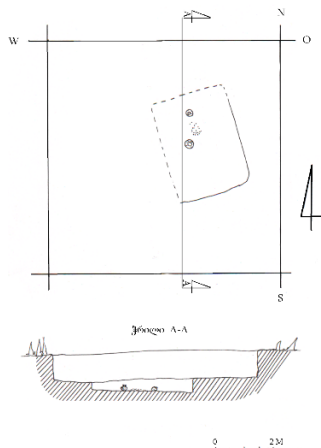
აღმოჩენა განხორციელდა, რაზეც ცოტა ქვემოთ ვისაუბრებთ. დასავლეთითაა მახვილაური, განვითარებული ნეოლითური, გვიანბრინჯაო-ადრერკინისა და ანტიკური ხანის დასახლება, რომელიც მდ. ჭოროხის შესართავის მარცხენა სანაპიროს ძირითადი ცენტრია. ჩრდილოეთითაა ახალშენი და ხეყრუს უმოკლესი გადასასვლელებით ერგე-ჯოჭოსკენ. სამხრეთით მდებარეობს კახაბრის ველი. უზუცესების გადმოცემით, მდ. ჭოროხი აქაურ გორაკ-ბორცვოვან ზოლს საკმაოდ ახლოს ჩამოუდრიოდა.

რით (სურ. 1). მცირემასშტაბიანი საველე სამუშაოები დავინ-
ყეთ 2022 წლის შემოდგომაზე.¹

თავდაპირველად შესასა-
ნავლი ტერიტორია გათავისუფ-
ლდა ბუჩქნარისა და ეკალ-ბარ-
დისაგან. ამის შემდეგ აიგეგმა NO
და SW სექტორების 4 კვადრატი
(ზომები: 2X2 სმ.). მცენარეული
საფარის შემდეგ მოიხსნა დაახ-
ლოებით 30 სმ-ის სისქის მოშავო

ქვიშნარი ფენა – ჰუმუსი, რომელსაც მოსდევს მკვერივი მო-
ნითალო გრუნტი. მალე, NO სექტორის 1-ელ კვადრატში,
რომელიც ნაწილობრივ გადადიოდა NW სექტორის 1 კვად-
რატში, გამოჩნდა ოთხკუთხა შემოწერილობის სამარხის
კონტურები. იგი დამხრობილია ჩრდილო-დასავლეთით, ზო-
მები: 1.75X1.30 სმ (სურ. 2-3).

ინვენტარი გამოჩნდა თავის არეში, სამარხის ჩრდილო-
ეთ კუთხეში, ესენია: ადგილობრივი თიხის დოქი, იქვე ახ-

¹ არქეოლოგიურ გათხრებში მონაწილეობდნენ ბამ-ის თანამშრომელი
იზოლდა დუმბაძე, ფერარას უნივერსიტეტის (იტალია) პროფესორი ლი-
ვიო ძერბინი, ხოლო ამირან კახიძე და კლაუდო დებიაზი ფასდაუდებელ
კონსულტაციებს გვანცდიდნენ.

ლოს, დაახლ. 40 სმ. მოშორებით დაფიქსირდა მეორე, შედარებით პატარა ზომის ასევე ადგილობრივი დოქი.¹ მათ შორის კი მინისა და ქარვის მძივები.² აქვე გაიწმინდა დაზიანებული ბრინჯაოს მონეტა და რკინის ოვალურფარაკიანი ბეჭედი. არის ბრინჯაოს გაურკვეველი ნივთის ნატეხებიც.³

საპრეპარაციო სამუშაოების შემდეგ, მოხდა სამარხის ჩახატვა და ფოტოფიქსაცია. სამუშაოები გაგრძელდა სამხრეთის მიმართულებით, მე-2 კვადრატშიც, აქ სამარხი აღარ დაფიქსირებულა.

წინასწარეული გამოკვლევებით ეს ნივთები გვიანკლასიკური ან ადრეელინისტური ხანისაა, რაც კიდევ უფრო ამძაფრებს ჩვენს ინტერესს აღნიშნული სამაროვნისადმი, ვინაიდან გამორიცხული არაა დაფიქსირდეს მიცვალებულთა მიბარების ერთიანი ტრადიცია, რომელიც ანტიკური ხანის მნიშვნელოვან მონაკვეთებს აერთიანებს.

¹ მოხერხდა მათი ნაწილობრივი აღდგენა. ორივე მათგანი ყავისფერკეცია-ნი, დამსკადარ-დამზრალია. აქვთ სხვადასხვა მინარევები. პირველი ჭურჭელი, რომელიც უკეთაა შენახული, სადაა, მომალე პირით, რომელიც გარეთკენაა გაფართოებული, მხრებისკენ ოდნავ გაშლილი ყელით. ტანი მომრგვალებულია, ძირი ბრტყელი. ოვალურგანივკვეთიანი ყურის ერთი ბოლო ყელზეა მიძერწილი.

² ეს ნახევრადძვირფასი ქვა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ ფიჭვნარში ძვ.წ. V ს-დან ჩნდება როგორც ბერძნულ (იხ. თურმანიძე, 2005: 45-46, სურ. 1-4, ტაბ. I/1; კახიძე, ვიკერსი, 2014: 96, სურ. 36/2,8-9, 57/1), ისე კოლხურ (თურმანიძე, 2017: 25, ტაბ. I/1-3, II/4) სამაროვნებზე. თანადროული მასალა ვანშიც გვხვდება (გიგოლაშვილი, 1983: 98, 108, კატ. 450). ადრერკინის თუ ადრეანტიკური ხანით, ძირითადად, ძვ.წ. VII-VI სს დათარიღებული მასალა ნანახია ნიგეზიანში (Микеладзе, Барамидзе, 1977: 36), მუხურჩაში (Гогодзе, Панцхава, Дариспанашвили, 1977: 67-71, ტაბ. X/7-13), მერხეულში (ბარამიძე, 1977: 73-74), წითელ შუქურაზე (Трапш, 1969: 75), სიონსა (მენაბდე, კილურაძე, 1981: 98, სურ. 41/9) და ბრილში (იხ. თურმანიძე, 2017: 25). ელინისტურ ხანაში მათი რაოდენობა მკვეთრად იკლებს. ჯერჯერობით გვაქვს ვანში აღმოჩენილი ქარვის სამკაულის 8 ცალი ჩასართავი (კაჭარავა, მუჯანაძე, 1986: 31).

³ საჭიროა ამ ნივთების სათანადო ლაბორატორიული კვლევა, რათა უფრო კონკრეტული ინფორმაცია გვქონდეს მათ შესახებ.

გამოყენებული ლიტერატურა

- ბარამიძე მ. 1977: მერხეულის სამაროვანი, თბილისი.
- ბრაუნდი დ. 2014: საქართველო ანტიკურ ხანაში, ბათუმი.
- გიგოლაშვილი ე. 1983: მძივსამკაული, ვანი, 7, თბილისი: 96-112.
- ინაიშვილი ნ. 2007: აჭარა ახ.წ. I-IV საუკუნეებში: სამეურნეო ყოფა და საგარეო კავშირები, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები (აჭარა), ტ. I, ბათუმი: 340-346.
- თურმანიძე მ. 2005: მძივსამკაული ფიჭვნარის ძვ.წ. V საუკუნის ბერძნული ნეკროპოლიდან, ბამ-ის შრომები, III: 45-50.
- თურმანიძე მ. 2017: ქარვის მძივ-საკიდები სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ანტიკური ხანის სამარხებიდან, ბამ-ის შრომები, VII: 23-32.
- კაჭარავა დ., მუჯანაძე ზ. 1986: ნაქალაქარის ზედა ტერასაზე 1980 წელს ჩატარებული არქეოლოგიური მუშაობის ანგარიში, ვანი, 8, თბილისი: 9-33
- კახიძე ა., ვიკერსი მ. 2014: კოლხები და ბერძნები აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში, საქართველო-ბრიტანეთის ფიჭვნარის არქეოლოგიური ექსპედიციების მუშაობის შედეგები (2003-2007 წწ), ბათუმი/ოქსფორდი.
- კახიძე ა., მამულაძე შ., 2004: სამხრეთ კარიბჭისა და აბანო-თუბნის ტერიტორიაზე 1995-1999 წლებში წარმოებული კვლევა-ძიების უმთავრესი შედეგები, გონიო-აფსაროსი, IV, ბათუმი: 4-107.
- კახიძე ა., მამულაძე შ. 2016: აჭარის არქეოლოგიური ძეგლები, თბილისი.
- კახიძე ა., მამულაძე შ., ფარტენაძე მ. , 1999: ახალი არქეოლოგიური მონაპოვრები სოფელ ზანაქიძეებიდან, გაზეთი „კახაბერი“, № 11.
- კახიძე, შალიკაძე, 2009: მინის ნაწარმი სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირეთიდან, ბათუმი/ოქსფორდი.

- კახიძე ა., შალიკაძე თ. 2015: ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის სოფ. მახოს 2013 წლის არქეოლოგიური გათხრების ანგარიში, აჭარა: წარსული და თანამედროვეობა, 2: 104-131.
- კახიძე ა., შალიკაძე თ., ფარტენაძე თ. 2015: ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმის საგანძური (კატალოგი), ბათუმი.
- ლორთქიფანიძე ოთ., მიქელაძე თ., ხახუტაიშვილი დ., 1980: გონიოს განძი, თბილისი.
- მენაბდე მ., კილურაძე თ. 1981: სიონის არქეოლოგიური ძეგლები, თბილისი.
- შალიკაძე თ. 2004: გვიანანტიკური და ადრეშუასაუკუნეების მინის ნაწარმი სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს შავი ზღვისპირეთიდან, ბათუმი.
- Гогодзе Е.М., Панцхава Л.Н., Дариспанашвили М.В. 1977: Работы Носири-Мухурчской экспедиции, сб. V, Тбилиси: 70-71.
- Микеладзе Т.К., Барамидзе М.В. 1977: Колхский могильник VII-VI вв до н.э. в с. Нигвзиани, КСИА, Тбилиси: 33-39.
- Трапш М.М. 1969: Древний Сухуми, т. II, Тбилиси.
- Kakhidze E. 2008: Apsaros: A Roman fort in southwestern Georgia, Meetings of Cultures in the Black Sea Region: Between Conflict and Coexistence, Aarhus: 303-332.
- Karasiewicz-Szczypiorski, R., Kakhidze, E. 2015: Gonio (Apsarus) in Adjara – Excavations of Roman fort. First Polish-Georgian archaeological mission, Pro Georgia: Journal of Kartvelological Studies, 25: 179-198.
- Mamuladze S., Ebralidze T., Turmanidze M. 2010: Graves dated back to Roman Age along lower stream of river of Chorokhi (Kapandibi), Caucasus Journal of Social Sciences, 3/1: 56-68.
- Mamuladze S., Kakhidze E., Khalvashi M. 2001: Die Römer in Südwestgeorgien, Georgica 24: 35-46.

გურამ ჩხატარაშვილი
Guram Chkhatarashvili
ვალერი მანკო
Valery Manko
რეზო ტაკიძე
Rezo Takidze

*ქვის ინვენტარის ტექნოლოგიური და ტიპოლოგიური
ანალიზი ქობულეთის კულტურის ძეგლებიდან*

*Technological and typological analysis of stone industry
from Kobuleti culture sites*

Abstract. South-western Georgia (Ajara) is rich in archeological sites of different epochs. One of the prominent sites among them is the Early Holocene period sites. These are: Khutsubani, Kvirike, Kobuleti, Jikhanjuri, Sakhalvasho, Makhvilauri etc. In our opinions, Kobuleti, Khutsubani and Kvirike are sites which had unit stone industry, stone work technology and the typology of tools. That is why, we call them Kobuleti culture.

The first archeological investigations of Kobuleti culture sites is connected with famous archaeologists Nino Berdzenishvili and Lamara Nebieridze in 1961-1963 in Kobuleti and Khutsubani. Later, their in-depth research was successfully continued by archaeologist Sergo Gogitidze, who studied the Kobuleti 1973-1986. In addition, intelligence work continued in Khutsubani and Kvirike. 2010 archaeologist, dr. Tengiz Meshveliani visited the Kobuleti, where he made small-scale excavations.

We had an opportunity to resume the archaeological fieldwork (head of excavations Guram Chkhatarashvili) at the Kobuleti site in 2019-2022. The excavations were carried out in the central part of the hill, where we confirmed the following stratigraphic picture:

Layer I – humus – 0.2 m.

Layer II – brown 0.45 m, containing three deposits:

1. Blackish-brownish – 0.10 m.
2. Brown – 0.15 m.
3. Light brownish with small pebbles 0.20 m.

Layer III – yellow (sterile) – from 0.65 m. cultural layer was attested in the brownish layer, where we identified 3 deposits. It is clear that despite different colors, all three deposits belonged to the same period, namely to the Early Holocene period. In addition, during excavations we discovered 40 pits of various functions, in which we found numerous flint and obsidian artifacts. Bone and wood materials were not found because the soil is moist at the Kobuleti site.

Geographically, the sites is situated on the Colchis Plain, which occupies a part of the coastal territory. Currently, the Colchis Plain belongs to the subtropical climate zone. The palynological analysis enabled us to reconstruct with relative accuracy the paleoclimatic environment of the Early Holocene. The climatic conditions were warm. Attention should be paid to the discovery of the flax fibers, which provide the oldest evidence at Ajara stone age sites for the use of flax fibers for making cloth.

The technique of removing blanks is focused on obtaining blades and microblades by manually pressing from conic and pencil-like cores. There are only 225 specimens of cores in the finds. As for the tools, their number is 2,857 units. The largest group of them are the burins, most of which are made on blade. The collection has a small number of combined tools. The number of scrapers is three times less than burins. They were made on flakes. Among the tools there are also chisels. The next group in the tools are retouched blades and microblades. There are more than 100 units of microblades with abrupt retouch which were used to insert the arrowhead. Similar artifacts are known from other sites of the Early Holocene period: Kvachara, Mirnoe, Abuzova Balka etc.

The question of the origin of the Kobuleti industry cannot be solved as it is based only on the local materials. At the end of the Pleistocene, there was simply no single industry on the territory of South Caucasus that could have had a connection with the Kobuleti culture complex. When we compare the M'lefaat industry with the Kobuleti complex, we must refer to the materials of the earliest M'lefaatien sites. This is because the appearance of the Kobuleti industry was not accompanied by starting cattle breeding and agriculture. Meanwhile, traces of cattle breeding in the M'lefaat complexes can be traced back to the 9th millennium BC. Therefore,

only migrants during the very beginning of the Holocene could have brought the traditions of a hunting society. Because of this, it is essential for us to compare the materials of Kobuleti with the complexes of M'lefaat, Karim Shahir and the lower layers of Chaga Sefid. We can see a developed pressure technique in the materials of these sites. Based on the use of conical and bullet-shaped cores, we observe a combination of types of truncated blades and bladelets with abrupt-retouched edges. Other types of tools (burins, scrapers, notch tools) are also common within the Kobuleti industry. It is worth noting that the burins with bilateral forms are similar in both cultures. In addition, the Early M'lefaatian sites are undoubtedly older than Kobuleti, since almost all of the listed sites are dated as the Final Pleistocene. At the moment, we have only one absolute date for Kobuleti (8670 ± 100 BP). Thus, the industry of Kobuleti and the early M'lefaat have many similarities, so we can presume there was a migration of some of the M'lefaatian population to the territory of the South Caucasus. This migration was the first step in the spread of the pressing flaking techniques in South Caucasus and the South of Eastern Europe (Crimea, the Steppe zone of Ukraine and Moldova), where the Kukrek Culture with the same characteristics of the conical cores and tools developed from the first half of the Preboreal.

Key words: *Ajara, Georgia, Stone Age, Archaeological Museum*

შესავალი. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო (აჭარა) მდიდარია სხვადასხვა ეპოქის არქეოლოგიური ძეგლებით. მათ შორის ერთ-ერთი გამორჩეული ადგილი უკავია ადრე პოლოცენის ხანით (ძვ.წ. X-VII ათასწლეული) დათარიღებული ღია ტიპის ნამოსახლარებს. ესენია: ხუცუბანი, კვირიკე, სოფ. ქობულეთი, ჯიხანჯური, მახვილაური (**ბერძენიშვილი, ნებიერიძე, 1964; გოგიტიძე, 1977; 2008**) და სხვ. ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმის ქვის ხანის ფონდებში აქტიურად მიმდინარეობს არტეფაქტთა ელექტრონული პასპორტიზაციის პროცესი. ამასთან ერთად, უკანასკნელ პერიოდში ქობულეთის მუნიციპალიტეტის მერიის დაფინანსებით და

ა(ა)იპ ქობულეთის მუზეუმის თანადგომით მეტად საინტერესო არქეოლოგიური კვლევა-ძიება მიმდინარეობს კინტრის ხეობის პრეისტორიული ხანის ძეგლებზე. ამან საშუალება მოგვცა ხელახლა გვემოუშავა სოფ. ქობულეთის, ხუცუბნის და კვირიკეს მრავალრიცხოვან კოლექციაზე. გაჩნდა მოსაზრება ქვის ინდუსტრიის წარმომავლობის საკითხთან დაკავშირებით, რაზეც ვრცლად ქვემოთ გვექნება საუბარი.

აჭარის ქვის ხანის არქეოლოგიის განვითარების ისტორიაში უდიდესი წვლილი მიუძღვის მკვლევარ-არქეოლოგს სერგო გოგიტიძეს, რომელმაც არაერთი სამეცნიერო პუბლიკაცია მიუძღვნა აჭარის ქვის ხანის ნამოსახლარების შესწავლის საქმეს (**გოგიტიძე, 1977; 2008**). ბ-ონ სერგოს სახელს უკავშირდება აჭარის ქვის ხანის არქეოლოგიური ძეგლების 2 ქრონოლოგიურ ჯგუფში გაერთიანება: უკერამიკო (ხუცუბანი, კვირიკე, სოფ. ქობულეთი, ჯიხანჯური, სახალვაშო) და კერამიკის ნეოლითის ხანის ძეგლები (მახვილაური). აღსანიშნავია, რომ ბ-ნმა სერგომ პირველმა გაითვალისწინა რა სოფ. ქობულეთის, ხუცუბნის, კვირიკეს, ჯიხანჯურის და ჩოლოქის ნამოსახლარების ერთმანეთთან მსგავსება და მართებულად უწოდებდა მათ „ქობულეთ-ხუცუბნის“ ტიპის ძეგლებს (**გოგიტიძე, 1977: 90-99**). ჩვენ ნაწილობრივ ვეთანხმებით ავტორს, რადგან მიგვაჩნია, რომ ზემოთჩამოთვლილ ძეგლთაგან ჯერჯერობით მხოლოდ სოფ. ქობულეთს, ხუცუბანს და კვირიკეს ქვის ინდუსტრია, ქვის დამუშავების ტექნოლოგია და იარაღთა ტიპოლოგია ერთმანეთის იდენტურია, რაც საფუძველს გვაძლევს მოვიაზროთ ისინი „ქობულეთის კულტურა“-ში¹.

არქეოლოგიური კვლევა-ძიების ისტორია. ქობულეთის კულტურის ძეგლების პირველი არქეოლოგიური კვლევა-ძიება დაკავშირებულია ცნობილ არქეოლოგებთან ნინო ბერძენიშვილთან და ლამარა ნებიერიძესთან, რომლებთან 1961 წ. დაზვერვითი სამუშაოები აწარმოეს ხუცუბანსა

¹ სახელწოდების დამკვიდრება დაკავშირებულია სოფ. ქობულეთის ნამოსახლართან, რომელიც წარმოადგენს ამ კულტურაში შემავალ ყველაზე დიდი კომპლექსის მქონე ძეგლს.

და სოფ. ქობულეთში. შემდგომში მათი სიღრმისეული კვლევა წარმატებით განაგრძო არქეოლოგმა სერგო გოგიტიძემ, რომელმაც 1973-1986 წწ. არაერთი საველე სეზონი ჩაატარა სოფ. ქობულეთში (**გოგიტიძე, 2008**). ამასთან ერთად, დაზვერვითი სამუშაოები გაგრძელდა სოფ. ქობულეთის მიდამოებში: ხუცუბანსა და კვირიკეში. მოპოვებულია დიდძალი არქეოლოგიური მასალა, რომელიც 31 ათასს აჭარბებს (ცხრილი 1). 2010 წ. საქართველოს ეროვნული მუზეუმის არქეოლოგმა, დოქტ. თენგიზ მეშველიანმა სოფ. ქობულეთში მცირე მასშტაბის დაზვერვითი სამუშაოები ჩაატარა (**მეშველიანი, 2013**).

2019-2022 წ. გაგრძელდა საველე არქეოლოგიური სამუშაოები სოფ. ქობულეთში. გათხრითი სამუშაოები წარმოებდა ბორცვის ცენტრალურ ნაწილში, სერგო გოგიტიძის მიერ შესწავლილი თხრილის ჩრდილოეთ მხარეს. სულ გაითხარა დაახლ. 100 მ² მიწა. უძრავი კულტურული ფენის ძიების მიზნით გაივლო რამდენიმე სადაზვერვო თხრილი. ფიქსირდება შემდეგი სტრატეგრაფიული სურათი:

I – ფენა – ჰუმუსი – 0-0,2 მ.;

II – ფენა – ყავისფერი – 0,45 მ. სიმძლავრის, შეიცავს სამ თხელ შრეს;

1. შრე მოშავო მოყავისფრო – 0,10 მ. სისქის;

2. შრე ყავისფერი – 0,15 მ. სისქის;

3. შრე ღია მოყავისფრო, წვრილი კენჭების ჩანართით 0,20 მ. სისქის.

III – ფენა – 0,65 მ-დან ყვითელი თიხნარი, სტერილურია.

კულტურული ფენა დაფიქსირდა ყავისფერ ფენაში, რომელშიც გამოიყო სამი შრე. უნდა აღინიშნოს, რომ სხვადასხვა შეფერილობის მიუხედავად სამივე შრე როგორც ტიპოლოგიურად, ისე სტრუქტურულად მიეკუთვნება ერთ პერიოდს – ადრე ჰოლოცენს (მეზოლითი/ეპიპალეოლითი). ამასთან ერთად, გათხრების შედეგად გამოვლინდა სხვადასხვა დანიშნულების 40-მდე ორმო, რომელშიც დიდი რაოდენობით კაჟის და ობსიდიანის არტეფაქტები იყო.

არქეოლოგიური სამუშაოების შედეგად სულ აღმოჩნდა 4500 ერთ. მასალა (ცხრილი 1), მათგან 480 იარაღია. ძირითად ნედლეულად როგორც მოსალოდნელი იყო გამოიყენებოდა კაჟი და ობსიდიანი.

გეოგრაფიული მდებარეობა. ქობულეთის კულტურის ძეგლები მდებარეობს დასავლეთ საქართველოში, კურორტ ქობულეთიდან 10-15 კმ-ის მანძილზე მდ. კინტრიშის ხეობაში არსებულ ამავე დასახელების სოფლებში. ტერიტორიულად ძეგლები მოქცეულია კოლხეთის დაბლობში, რომელიც შავ ზღვას აღმოსავლეთით ესაზღვრება და თითქმის მთლიანად მოიცავს დასავლეთ საქართველოს. გეოგრაფიულად აღნიშნულ ზონაში გავრცელებულია სუბტროპიკული კლიმატი, სადაც წარმოდგენილია ამ კლიმატისთვის დამახასიათებელი მცენარეების სახეობები. ამას მოწმობს 2019-2021 წ. სოფ. ქობულეთში ჩატარებული პალინოლოგიური კვლევებიც. კერძოდ, ადრეჰოლოცენის ხანით (ძვ.წ. VIII ათასწლეული) დათარიღებული კულტურული ფენებიდან აღებულია სინჯებმა ხე-მცენარეების ჯგუფში აჩვენა მტვრიანას მარცვლების 8 ტაქსონი. თითქმის ყველა მათგანი თბილ კლიმატსა და ტენიან ნიადაგში ხარობს. ესენია: რცხილა (*Corpinus betulus*), ცაცხვი (*Tilia*), ნეკერჩხალი (*Acer*), კაკალი (*Juglans regia*), თხილი (*Corylus*), ძელქვა (*Zelkova*) (**Chkhatarashvili et. al., 2020: 224**) და სხვ. რაც შეეხება ამ უკანასკნელს, იგი წარმოადგენს მესამეულ რელიქტს, რომელიც დღესაც კი ხარობს საქართველოში (ალაზნის ხეობა, კოლხეთის სანაპირო) თბილ ადგილებსა და დაბალ სიმაღლეზე (**Kvavadze, Conor, 2005**). მოცემულ ინფორმაციაზე დაყრდნობით შეგვიძლია ვიფიქროთ, რომ ასეთივე კლიმატი უნდა ყოფილიყო ქობულეთის კულტურის სხვა ძეგლებშიც.

ქვის ინდუსტრია. ქვის ინვენტარის ტექნოლოგიური ანალიზიდან ჩანს, რომ ქობულეთის კულტურის ძეგლებში გავრცელებული იყო ქვის დამუშავების ხელის წნევეთი ტექნიკა, რომელიც გულისხმობდა კონუსისებრი და ფანქრისებ-

რი ნუკლეუსებიდან ხელის წნევის გამოყენებით ლამელები-სა და მიკროლამელების მიღებას. კოლექციაში ნუკლეუსების საერთო რაოდენობა 225 ერთეულს აღემატება. ამას გარდა, ინვენტარში წარმოდგენილია ნუკლეუსის მრგვალი ფირფიტები, რომელიც როგორც წესი, გამოიყენებოდა ნუკლეუსის სამუშაო მოედნის გასასწორებლად. წარმოების ნაშთებში დიდი ადგილი უჭირავს (8 962 ერთ.) ლამელებსა და მიკროლამელებს (სიგანე 1,2 სმ-მდე), რაც ლამელარული ტექნიკის განვითარების მაღალ დონეზე მიუთითებს. ანატკეცების და ქერცლისებრი ანატკეცებიც საკმაო რაოდენობითაა წარმოდგენილი.

რაც შეეხება იარაღებს მათი რაოდენობა 2 857 ერთეულია. მათგან ყველაზე დიდ ჯგუფს შეადგენენ საჭრისები, რომელთა უმრავლესობა დამზადებულია ლამელებზე. გამოირჩევა გვერდულა, კუთხის და ორმაგი საჭრისები. კოლექციაში ცოტაა კომბინირებული იარაღების რაოდენობა. საფხეკების რაოდენობა საჭრისებთან შედარებით სამჯერ ნაკლებია. ძირითადად დამზადებულია ანატკეცებზე. უმეტესობა ბოლოკიდურა საფხეკებია. იარაღებს შორის გვხვდება ანატკეცზე დამზადებული სატეხებიც.

იარაღთა კატეგორიაში შემდეგ ჯგუფს ქმნიან რეტუშირებული ლამელები და მიკროლამელები. ბევრია გვერდამოღარული ლამელების რაოდენობაც. ამავე ჯგუფში შეიძლება გაერთიანდეს გვერდრეტუშირებული ანატკეცები, რომლებიც, სავარაუდოდ, საფხეკების მოვალეობას ასრულებდნენ.

მონაპოვრებში 100-მდე ერთეულს აღემატება ნადირობასთან დაკავშირებული გვერდებდაბლაგვებული და ტრონკირებული მიკროლამელები, რომლებიც გამოიყენებოდა ისრისპირის ჩასართებად. მსგავსი არტეფაქტები ცნობილია ადრეჰოლოცენის ხანის სხვა ძეგლებიდან: ქვაჭარა (**Бадер, Тсеретели 1989**), მირნოე, აბუზოვა ბალკა (**Сапожников, Сапожникова 2011**) და სხვ.

ქვის ინვენტარის ტექნო-ტიპოლოგიური ანალიზის მიხედვით შეიძლება დავასკვნათ, რომ ქობულეთის კულტურის ძეგლები წარმოადგენდნენ მონადირეთა სეზონურ ბანაკს,

სადაც დროებით ცხოვრობდნენ პირველყოფილი ადამიანები. ჩვენ აზრს ამყარებს სოფ. ქობულეთის ქვის ინვენტარზე ჩატარებული ტრასოლოგიური ანალიზის შედეგებიც (**Эсакия и др., 2020**). კვლევის მიხედვით გაირკვა, რომ იარაღთა უმეტესობას არ გააჩნდა ხანგრძლივი გამოყენების კვალი. იარაღებში ძირითადად წარმოდგენილი იყო დანები, სახოკები, საფხეკები და სხვ. მცირე რაოდენობით გვხვდება კომბინირებული იარაღებიც. რაც შეეხება პირველყოფილი ადამიანის ძირითად საქმიანობას. ძირითადად დომინირებდა ნანადირევი ხორცის დამუშავება. მნიშვნელოვანი ჯგუფით იყო წარმოდგენილი ძვლის/ხის და ტყავის დამუშავებისთვის საჭირო იარაღებიც (**Эсакия и др., 2020: 71-76**).

ქვის ინდუსტრიის წარმომავლობის საკითხისათვის. ქობულეთის ინდუსტრიის წარმომავლობის საკითხის შესახებ ბ-ონ სერგო გოგიტიძესთან კონკრეტულად არაფერია თქმული. მისი აზრით, აჭარის ტერიტორიაზე არსებული გვიანმეზოლითურ-ადრენეოლითური პერიოდის ძეგლები უნდა წარმოადგენდნენ გვიანპალეოლითში ჩასახული კულტურის გაგრძელებას. ჩვენ შევეცდებით უახლესი კვლევებისა და პუბლიკაციების გამოყენებით პასუხი გავცეთ ამ საკითხს (**Manko, 2013; Manko, Chkhatarashvili, 2020; Chkhatarashvili, Manko, 2020**). ჩვენი აზრით, აღნიშნულ საკითხზე პასუხის გაცემა მხოლოდ საქართველოს ტერიტორიაზე დაფიქსირებული ძეგლების მიხედვით შეუძლებელია, რადგან პლეისტოცენ-ჰოლოცენის ზღვარზე, ამიერკავკასიაში უბრალოდ არ არსებობდა ინდუსტრია, რომელიც შეიძლება როგორმე დავუკავშიროთ ქობულეთის კულტურის ძეგლებს.

ერთადერთი ინდუსტრია, სადაც ვხვდებით გვერდდაბლაგვებულ ლამელებსა და მიკროლამელებს არის ეპიგრავეტი (ფინალური ზედა პალეოლითი). თუმცა, დღემდე არ მოგვეპოვება მტკიცებულება იმის შესახებ, რომ ეპიგრავეტმა ამიერკავკასიაში იარსება ჰოლოცენის დაწყებამდე. ყველაზე ახალგაზრდა თარიღს ამასთან დაკავშირებით ვხვდებით ძუძუნას მღვიმის B ფენაში (ცხრილი 2, 4-6) (**Bar-Yosef, et. al., 2011**). ქრონოლოგიურად ძუძუნას ეპიგრავეტსა და

ქობულეთის ინდუსტრიას შორის დაახლ. 3 000 წლიანი ჰიატუსია, რაც ჩვენ გვაფიქრებინებს, რომ შეუძლებელი იყო ამდენ ხანს გაეძლო ამ ინდუსტრიას. მეორეც, კავკასიის გვიანპლეისტოცენური ხანის არც ერთ ძეგლზე არ ჩანს ხელის წნევითი ტექნიკის გამოყენება. ეს განსაკუთრებით ითქმის ჩრდ. კავკასიაში მდებარე კასოუსკაიას მღვიმის მიხედვით, რომელსაც გააჩნია ყველაზე ახალგაზრდა თარიღი (ცხრილი 2, 1-3). მესამეც, ქობულეთში ქვის ინდუსტრიას ჩვენ ვხედავთ უკვე სავსებით ჩამოყალიბებული სახით, რაც მანამდე არ შეინიშნება კავკასიის სხვა ძეგლებზე. აღნიშნული გარემოება საფუძველს გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ ქობულეთის ინდუსტრია საქართველოს ტერიტორიაზე ჩნდება დიდი მიგრაციის შედეგად¹. მიგრაციის საწყის პუნქტად ჩვენ განვიხილავთ თანამედროვე ირანისა და ერაყის ტერიტორიაზე მდებარე არქეოლოგიურ ძეგლებს, სადაც ადრეჰოლოცენის პერიოდში წარმოიშვა და განვითარდა მღე'ფაატური ინდუსტრია. ასეთ ძეგლებს მიეკუთვნება: მღეფაატი (**Dittermore, 1984**), კარიმ შაჰირი (**Howe, 1984**) და ჩაგა სეფიდი (**Hole, 1977**). ჩვენთვის საინტერესოა განსაკუთრებით მღე'ფაატური ინდუსტრიის ადრეული ეტაპის ძეგლები, რომლებიც ჯერ კიდევ მონადირე-შემგროვებლობის ბაზაზე იმყოფებიან. მესაქონლეობისა და მიწათმოქმედების ფორმები მათში ჩნდება დაახლ. IX ათასწლეულში (**Zeder, 2008**). ამასთან ერთად, ზემოთხსენებულ არქეოლოგიურ ძეგლებში ჩვენ ვხვდებით განვითარებულ ხელის წნევით ტექნიკას, რომელიც გულისხმობდა კონუსური და ფანქრისებრი ნუკლეუსებიდან ლამელებსა და მიკროლამელების მიღებას. ამავე ძეგლებში გვხვდება ტრონკირებული მიკროლამელები და გვერდდაბლაგვებული ლამელები/მიკროლამელები. მსგავსება შეიმჩნევა იარაღთა სხვა ტიპებშიც (საფხეკები, საჭრისები, გვერდამოღარული ლამელები, სატეხები და სხვ.) (**Chkhatarashvili, Manko, 2020: 33**). დასასრულს, ჩვენს მოსაზრებას ამყარებს ასევე მღე'ფაატური კულტურის ადრე-

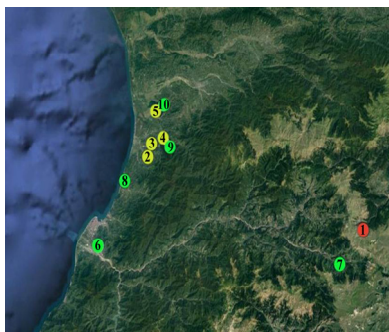
¹ ამასთან დაკავშირებით ვრცლად იხილეთ: Manko, 2013; Manko, Chkhatarashvili, 2020; Chkhatarashvili, Manko, 2020.

ული ძეგლების აბსოლუტური თარიღების სერია, რომლებიც გვიანპლესტოცენური (ცხრილი 2, 7-13) ხანისაა, მაშინ როდესაც სოფ. ქობულეთის თარიღი მიეკუთვნება ადრეპოლოცენს (ცხრილი 2, 14).

დასკვნა. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე პრეისტორიული ხანის ერთ-ერთ გამორჩეულ ძეგლებს წარმოადგენენ ქობულეთის კულტურის ძეგლები, რომელთა შესწავლა უკანასკნელ პერიოდებში ინტერდისციპლინური მეთოდების გამოყენებით დაიწყო. მიღებულმა შედეგებმა სამეცნიერო საზოგადოებას ძალიან საინტერესო ინფორმაცია მისცა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე ადრეპოლოცენის ხანაში მცხოვრები პირველყოფილი ადამიანის ცხოვრების შესახებ. ეს განსაკუთრებით ითქმის ქვის ინდუსტრიის, მეურნეობის, პალეოგარემოს, უძველესი კონტაქტების და სხვ. შესახებ. ამასთან ერთად, ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმის ფონდში თავმოყრილია დიდძალი არქეოლოგიური მასალა, რომელთა ტექნო-ტიპოლოგიურმა ანალიზმა საინტერესო დასკვნების საშუალება მოგვცა. კერძოდ, ქობულეთის კულტურის ძეგლებისთვის დამახასიათებელია ერთნაირი ქვის ინდუსტრია, ქვის დამუშავების ტექნოლოგია და იარაღთა ტიპოლოგია, რომელთა წარმომავლობაც დაკავშირებულია ახლო და შუა აღმოსავლეთში (თანამედროვე ირან-ერაყის ტერიტორია) მდებარე ე.წ. მლე'ფაატურ კულტურასთან. ამ უკანასკნელისთვის დამახასიათებელია ხელისნევეთი ტექნიკის არსებობა, იარაღთა სიაში გვერდდაბლაგვებული და ტრონკირებული ლამელების და მიკროლამელების არსებობა.

ჩვენი აზრით, ქობულეთის კულტურა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე ერთ-ერთი ადრეული კულტურაა, რომელიც პირდაპირაა დაკავშირებული მლე'ფაატური კულტურის მიგრანტებთან. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ სამომავლოდ განხორციელებული ფართომასშტაბიანი საველე კვლევა-ძიებებისა და მუზეუმის ფონდებში არსებული კოლექციების კამერალური სამუშაოების შედეგად გაიზრდება ქობულეთის კულტურის არეალი და კიდევ უფრო და-

ზუსტდება „მლეფაატელი მიგრანტების“ გავლენის საკითხები.

დამოწმებული ლიტერატურა:

1. ბერძენიშვილი ნ., ნეპიერიძე ლ. 1964. ქვის ხანის ნამოსახლარები კინტრიშის ხეობაში, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები, I, თბილისი, 7-16
2. გოგიტიძე ს. 1978. სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ნეოლითური კულტურა, თბილისი.
3. გოგიტიძე ს. 2008. კინტრიშის ხეობის ქვის ხანის არქეოლოგიური ძეგლები (ქობულეთის ადრენეოლითური ნამოსახლარი), ბათუმი.

4. **მეშველიანი თ. 2011.** დასავლეთ საქართველოს ნეოლითის წარმოშობის საკითხისათვის, საქართველოს ეროვნული მუზეუმის მოამბე, II (47-В), თბილისი, 6-19
5. **Бадер Н.О., Церетели Л.Д., 1989.** Мезолит Кавказа, *Мезолит СССР*, Москва, Издательство “Наука”, 93-105
6. **ГОЛОВАНОВА Л.В., ДОРНИЧЕВ В.Б. 2012.** ИМЕРЕТИНСКАЯ КУЛЬТУРА В ВЕРХНЕМ ПАЛЕОЛИТЕ КАВКАЗА: ПРОШЛОЕ И НАСТОЯЩЕЕ, ПЕРВОБЫТНЫЕ ДРЕВНОСТИ ЕВРАЗИИ, К 60-летию Алексея Николаевича Сорокина, 59-102
7. **Манко В., 2015.** Похождения кукрецкой культуры, Наукови студии, вип. 8.
8. **Манько В. О., Чхатарашвили Г. Л. 2020.** Західна Грузія як транзитна територія на шляху міграцій протонеолітичного населення у Східну Європу, *АРХЕОЛОГІЯ І ДАВНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ*, Випуск 4 (37), 329-339
9. **Сапожников И.В., Сапожникова Г.В., 2011.** Каменный век, Северо-Западного Причерноморья, *Stratum plus*, No 1, Санкт-Петербург, Кишинев, Одесса, Бухарест.
10. **Эсакия К., Чхатарашвили Г., Кахидзе А. 2020.** Комплексный анализ каменного инвентаря раннеголоценовой стоянки Кобулет, *Tyragetia*, vol. XIV, nr. 1, Кешенев
11. **Bar-Yosef O. Belfer-Cohen A. Mesheviliani T. Jakeli N. Bar-Oz G. Boaretto E. Goldberg P. Kvavadze E. and Matskevich Z. 2011.** Dzudzuana: an Upper Palaeolithic cave site in the Caucasus foothills (Georgia). *Antiquity* 85, 331-349
12. **Braidwood, L.S., Braidwood, R.J., Howe, B., Reed, Ch.A., Watson, P.J. 1983.** Prehistoric Archeology along the Zagros Flanks, The University of Chicago Oriental Institute Publications 105, Chicago
13. **Bronk-Ramsey C. 2009.** Bayesian analysis of radiocarbon dates. *Radiocarbon* 51(1), 337-360.
14. **Chkhatarashvili G., Manko V., Kakhidze A., Esakiya K., Chichinadze M., Kulkova M., Streltsov M. 2020.** The South-East Black Sea coast in the Early Holocene period (according

- to interdisciplinary archaeological investigations at the Kobuleti site), *Sprawozdania Archeologiczne*, 72/2, 213-230
15. **Dittermore M. 1983.** The Soundings at M'lefaat. In L. S. Braidwood, R. J. Braidwood, B. Howe, C. A. Reed and P. J. Watson (eds), *Prehistoric archaeology along the Zagros flanks* (= *Oriental Institute Publication* 105). Chicago: Oriental Institute of the University of Chicago, 671-692.
 16. **Hole F. 1977.** *Studies in the archeological history of the Deh Luran plain. The Excavation of Chagha Sefid* (= *Memories of the Museum of Anthropology. University of Michigan* 9). Ann Arbor: Museum of Anthropology, University of Michigan.
 17. **Hole, F. 1987.** Chronologies in the Iranian Neolithic, In: Aurenche et al. (eds.), *Chronologies in the Near East: relative chronologies and absolute chronology 16.000-4.000 B.P. : C.N.R.S. International symposium, Lyon (France) 24-28 November 1986*, BAR International Series 379, Oxford, 353 – 379
 18. **Howe B. 1983.** Karim Shahr. In L. S. Braidwood, R. J. Braidwood, B. Howe, C. A. Reed and P. J. Watson (eds), *Prehistoric Archaeology along The Zagros Flanks* (= *Oriental Institute Publication* 105). Chicago: Oriental Institute of the University of Chicago, 23-154.
 19. **Kozłowski, S.K. 1994.** Radiocarbon Dates from Aceramic Iraq, *Radiocarbon* 36, 255 – 264
 20. **Kvavadze E. V. and Connor S. E. 2005.** *Zelkova carpiniifolia* (Pallas) K. Koch in Holocene sediments of Georgia – an indicator of climatic optima. *Review of Palaeobotany and Palynology*, 133, 69-89.
 21. **Reimer P., Bard E., Bayliss A., Beck J. W., Blackwell P. G., Ramsey C. B., Buck Caitlin E., Cheng Hai, Edwards R. L., Friedrich M., Grootes P. M., Guilderson T. P., Hafflidason H., Hajdas I., Hatté C., Heaton T. J., Hoffmann D. L., Hogg A. G., Hughen K. A., Kaiser K. F., Kromer B., Manning S. W., Niu M., Reimer R. W., Richards D. A., Scott M. E., Southon J. R., Staff R. A., Turney C. S. and Plicht J. 2013.** IntCal13 and Marine13 Radiocarbon Age Calibration Curves, 0-50,000 Years cal BP. *Radiocarbon* 55, 1869-1887.

22. **Zeder M. A. 2008.** Animal domestication in the Zagros: an update and directions for future research. In E. Vila, L. Gourichon, A. M. Choyke, and H. Buitenhuis (eds.), *Archaeozoology of the Near East VIII: proceedings of the 8th International Symposium on the Archaeozoology of Southwestern Asia and Adjacent Areas*. Maison de l'Orient et de la Méditerranée. Lyon: 243–278

ცხრილი 1. ქობულეთის კულტურის ძეგლთა არტეფაქტთა სტატისტიკური და ტიპოლოგიური მონაცემები

ტიპი	ქობულეთი	ხუცუბანი	კვირიკე
კაჭარი	22		
ნუკლეუსი	208	11	6
ანამტვრევი	5 923	167	44
ანატკეცი	11 388	263	120
ლამელა/მიკრო-ლამელა	8537	341	84
იარაღები:			
საჭრისი	1 471	89	13
საფხეკი	399	64	6
გვერამოლარუ-	138		3

ლი ლამელა			
რეტუშირებული ლამელა	365	3	15
გვერდდაბლაგ-ვებული და ტრონკირებული მიკროლამელა	63	4	2
სახვრეტი	70	5	1
ხოწისებრი ია-რალი	25		
დაკბილული ია-რალი	40	1	
შურდულის ქვა	67		
სხვა		3	10

ცხრილი 2. ტექსტში მოხსენიებულ ძეგლთა აბსოლუტური თარიღები¹

	ძეგლი	ლაბორატ. ინდექსი	Dates C ¹⁴ BP	Dates cal. BC (68.2 %)	Dates cal. BC (95.4%)	ლიტერატურა
1	კასოუ-კაია	Spb-129	14050 ± 100	15310-14956	15480-14765	Golovanova, Doronichev, 2012

¹ შედეგები გადაანგარიშდა კალენდარულ წლებად, Intcal13 მრუდის მიხედვით (Reimer et al. 2013) და Oxcal 4.2 პროგრამული უზრუნველყოფით (Bronk Ramsey, 2009).

2	კასოქ- კაია	Spb-128	11000 ± 150	11051- 10795	11199- 10728	Golovanova, Doronichev, 2012
3	კასოქ- კაია	Spb-130	10550 ±130	10737- 10432	10766- 10130	Golovanova, Doronichev, 2012
4	ძუძუა- ნა, B ფენა	RTT-3278	13860 ± 90	15011- 14675	15143- 14495	Bar-Yosef et al., 2011
5	ძუძუა- ნა, B ფენა	RTT-3821	13250 ± 70	14096- 13861	14213- 13756	Bar-Yosef et al., 2011
6	ძუძუა- ნა, B ფენა	RTT-3282	11500 ± 75	11476- 11331	11528- 11226	Bar-Yosef et al., 2011
7	ჯარმო	W-657	11240 ± 200	11341- 10935	11499- 10782	Braidwood et al. (eds.). 1983
8	ჯარმო	W-655	11200 ± 300	11354- 10811	11763- 10630	Braidwood et al. (eds.). 1983
9	მლეფა- ატი	Gd-6150	10890 ± 140	10993- 10744	11117- 10639	Kozłowski 1994
10	მლეფა- ატი	Gd-4465	10850 ± 200	11045- 10656	11225- 10428	Kozłowski 1994
11	მლეფა- ატი	Gd-6149	10290 ± 180	10469- 9805	10643-9442	Kozłowski 1994
12	ჩაგა სე- ფიდი	UCLA-310	11270 ± 90	11275- 11111	11371- 10996	Hole 1987
13	განი დერე	GAK-807	10400 ± 150	10582- 10101	10733-9806	Hole 1987
14	ქობუ- ლეთი	Spb-3084	8670± 100	7831-7584	7995-7534	Chkhatarashvili , Manko, 2020

სურათების აღწერილობა:

სურ. 1 – (ფოტოს ავტ. გ. ჩხატარაშვილი) ქვის ხანის ძეგლები აჭარის ტერიტორიაზე. 1 – ბეშუმის (ბულულას სერი); 2 – კვირიკე; 3 – ხუცუბანი; 4 – სოფ. ქობულეთი; 5 – ჯიხანჯური; 6 – მახვილაური; 7 – ხიხადირი; 8 – ჩაქვის ჩაისუბანი; 9 – კოხი; 10 – ჩოლოქი

სურ. 2 – (გოგიტიძე, 2008: 114) კაჟის და ობსიდიანის იარაღები ქობულეთის კულტურის ძეგლებში

I – სოფ. ქობულეთი: 1-2 ნუკლეუსი; 3 – ფირფიტა; 4-5 საჭრისი; 6-7 საფხეკი; 8-9 გვერდრეტუშირებული და გვერდამოღარული ლამელა; 10-13 ტრონკირებული მიკროლამელა

II – ხუცუბანი: 1-2 ნუკლეუსი; 3-4 საჭრისი; 5-6 საფხეკი; 7-10 გვერდრეტუშირებული და გვერდამოღარული ლამელა

III – კვირიკე: 1-2 ნუკლეუსი; 3-4, 8 საჭრისი; 5, 9-10 საფხეკი; 6-7, 11-15 გვერდრეტუშირებული და გვერდამოღარული ლამელა

სურ. 3 – (ფოტოს ავტ. გ. ჩხატარაშვილი) ხელის წნევეთი ტექნიკის და გვერდაბლაგვეებული მიკროლამელების გავრცელების რუკა. 1 – ალი კოში; 2 – ჩაგა სეფიდი; 3 – განი დერე; 4 – კარიმ შაჰირი; 5 – ჯარმო; 6 – მლეფაატი; 7 – ბავრა, ბავრა I, ბავრა II, ბავრა-აბლარი; 8 – ქობულეთის კულტურის ძეგლები; 9 – ანასეული I; 10 – დარკვეთის ეხი; 11 – სოსრუკო

სურ. 4 – (Dittermore, 1983) მლეფაატური კულტურის ძეგლებისთვის (მლეფაატი, კარიმ შაჰირი) დამახასიათებელი ქვის ინდუსტრია. 1-4 ნუკლეუსი; 5 – საფხეკი; 6-8 საჭრისი; 9-11 ტრონკირებული ლამელა; 12-14, 15 რეტუშირებული ლამელა/მიკროლამელა; 16-24 გვერდდაბლაგვეებული მიკროლამელა

ბეშუმის „ნაქალაქარი“ (ინტერდისციპლინური კვლევა)
The beshumi settlement-sites

Abstract. The settlement-sites is located in the coniferous forest north-east of Resort Beshumi (Khulo municipality). This area is referred to as a city-site by the local residents. The complex of the city-site is represented on four high hills arranged in a straight line and separated from each other by 100-150 meters. The complexes are linked with each other by a common road made over stone mound. The diameter of the layout of stone constructions of one of the hills is 50 m, while the height of the hill amounts to 5 m. The stone buildings are distributed around these hills so that the back wall of each room is fitted in the bedrock. The front wall normally has windows and doors. The rooms are mainly square or rectangular. The excavations conducted in 2018-2019 revealed rich and diverse artifacts. They are dated to the 11th -13th centuries AD.

Key words: *Ajara, Beshumi, archeology, archaeobotany, palynology.*

აბსტრაქტი. ბეშუმი მდებარეობს გოდერძის უღელტეხილიდან 7 კმ. მოშორებით მდ. ფოცხოვის მარცხენა შენაკად, ღელე ბეშუმის სათავეებთან. აქ ზღვის დონიდან 1850-1900 მეტრ სიმაღლეზე წინვოვან ტყეებში, განლაგებულია ძველი ნამოსახლარები: „ნაქალაქარი“, ვაშლობი, ლეკნარი, ყვერული, პანტნარი, ლოდიძირი და სხვ. მათგან ყველაზე უკეთ „ნაქალაქარისა“ და „ყვერულის“ ნამოსახლარებია შემონახული. საკუთრივ „ნაქალაქარი“ მდებარეობს კურორტ ბეშუმიდან 2-3 კილომეტრის დაშორებით ჩრდილო-აღმოსავლეთით წინვოვანი ტყის მასივში. ამ ტერიტორიას ადგილობრივი მოსახლეობა „მეზელულების“ სახელითაც მოიხსენიებს რადგანაც მათი ცნობით ძველად აქ სასაფლაოები ყოფილა განთავსებული. „ნაქალაქარმა“, ისევე, როგორც სხვა ნამო-

სახლარებმა მეცნიერთა ყურადღება XX ს-ის II ნახევრიდან მიიქცია, მაგრამ პირველი გეგმაზომიერი არქეოლოგიური სამუშაოები 2018-2019 წლებში განხორციელდა. არქეოლოგიური გათხრების პარალელურად ასევე პირველად მოხერხდა ძეგლის არქეობოტანიკური და პალინოლოგიური კვლევა, რომელიც მნიშვნელოვანი და საინტერესო ინფორმაციის მომცემი აღმოჩნდა. ძეგლის ტერიტორიაზე წარმოებული ინტერდისციპლინური კვლევებით (არქეოლოგიური, არქეობოტანიკური, პალინოლოგიური) ირკვევა, რომ აქ დასახლება აქტიურად ფუნქციონირებდა განვითარებულ შუასაუკუნეებში (XI-XIII სს) და აქტიურ როლს ასრულებდა რეგიონის ცხოვრებაში. „ნაქალაქარი“ წარმოადგენდა მუდმივ საცხოვრებელ ადგილს, ხოლო მოსახლეობა აქტიურად მისდევდა მიწათმოქმედებასა და მესაქონლეობას.

საკვანძო სიტყვები: აჭარა, ბეშუმის, არქეოლოგია, არქეობოტანიკა, პალინოლოგია.

შესავალი ბეშუმის მდებარეობს გოდერძის უღელტეხილიდან 7 კმ. მოშორებით მდ. ფოცხოვის მარცხენა შენაკად, ლელე ბეშუმის სათავეებთან. აქ ზღვის დონიდან 1850-1900 მეტრ სიმაღლეზე წინვოვან ტყეებში, განლაგებულია ძველი ნამოსახლარები, რომლებმაც მეცნიერთა ყურადღება XX ს-ის II ნახევრიდან მიიქცია [ვრცლ.იხ. მგელაძე...,2019: 178-235]. ეს ნამოსახლარები მდინარისპირა ბორცვებზეა განლაგებული და სხვადასხვა ფორმისა და ზომის შენობათა კომპლექსს წარმოადგენს. ისინი ერთმანეთისაგან სხვადასხვა მანძილზე (1,5 კმ-დან 5 კმ-მდე) დაცილებულ დასახლებათა ჯგუფს ქმნიან (ბეშუმის „ნაქალაქარი“, ვაშლობის, ლეკნარის, ყვერულის, პანტნარის, ლოდიდირის და სხვ.). მათგან ყველაზე უკეთ „ნაქალაქარისა“ და „ყვერულის“ კომპლექსებია დაცული [ვრცლ. იხ. ინაიშვილი, 1974: 154-170; კახიძე, მამულაძე, 2016: 81; მგელაძე, ნარიმანაშვილი, 2002: 170; მგელაძე...,2019 ბ: 178-235].

„ნაქალაქარი“ კურორტ ბეშუმიდან ჩრდილო-აღმოსავლეთით 2-3 კმ-ის დაცილებით მიმდებარე წინვოვანი ტყის მასივშია განლაგებული. ამ ადგილს მოსახლეობა „მეზოლულებს“ უწოდებს. იგი წარმოადგენს საკმაოდ დიდ ნამოსახლარს, რომელსაც სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ კვეთს ქვით მოგებული, კარგად მოწყობილი საურმე გზა. „ნაქალაქარის“ ტერიტორიას მდ. ბეშუმის შენაკადი ღელე – გაფენილი წყალი ჩამოუდის. კომპლექსი ერთ სწორ ხაზზე განლაგებულ ოთხ შემადგენელ გორაკად არის წარმოდგენილი. ისინი დაცილებულნი არიან 100-150 მ-ით და ერთმანეთთან აკავშირებს ერთი საერთო ქვაყრილიანი გზა. ნაქალაქარის ცენტრს ერთი მოზრდილი მოედანი წარმოადგენს, თუმცა არსებობს სხვა გორათა მოედნებიც, რომლებიც, „საუბნო“ ხასიათს ატარებდნენ. სწორედ მათ გარშემოა გამართული საცხოვრებელი კომპლექსები. ნამოსახლარების მკვიდრნი ნახევრადმინურ ბანიან და ერდო-გვირგვინით მომთავრებულ სახლებში ცხოვრობდა. სამოსახლოდ ბორცვის არჩევა მოსახლეობას საშუალებას აძლევდა, ფერდობების ვერტიკალურად ჩაჭრით ნახევრადმინურები მოეწყოთ, ხოლო შუაზე მოქცეული ბორცვის თხემი საერთო მოედნისთვის მოესწორებინათ [ვრცლ.იხ.მგელაძე, ნარიმანაშვილი, 2002: 170; მგელაძე..., 2019 ა: 317-321; მგელაძე..., 2019 ბ: 236-237].

ძირითადი ტექსტი. „ნაქალაქარის“ არქეოლოგიური შესწავლა პირველად 2018-2019 წლებში განხორციელდა და საინტერესო შედეგების მომტანი აღმოჩნდა. ძირითადი სამუშაოები მე-2 და მე-3 ბორცვებზე განხორციელდა. არქეოლოგიური სამუშაოების პარალელურად მიმდინარეობდა ძეგლის არქეობოტანიკური და პალინოლოგიური კვლევაც (2018 წელს არქეოლოგიური გათხრები განხორციელდა, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შიდა საგრანტო პროექტის „გოდერძის უღელტეხილის ისტორია და ეთნოარქეოლოგია ფარგლებში (პროექტის ხელმძღვანელი ნუგზარ მგელაძე, ექსპედიციის ხელმძღვანელი კახაბერ ქამადაძე), ხოლო 2019 წელს აჭარის კულტურული

მემკვიდრეობის დაცვის სააგენტოს დაფინანსებით (ექსპედიციის ხელმძღვანელი (გოდრძი ნარიმანიშვილი).

განსაკუთრებით საინტერესო აღმოჩნდა მეორე ბორცვი. აქ გაითხარა მცირე ზომის სენაკი (N 1) და სამეურნეო სათავსის ერთი მონაკვეთი. ორივე სათავსი დიდი კომპლექსის შემადგენელი ნაწილებია. საკუთრივ კომპლექსი ბორცვის სამხრეთ-დასავლეთ სექტორში მდებარეობს და ექვსი დიდი და მცირე სათავსოებისაგან შედგება. იგი მთლიანად მიწურია. გათხრილი N 1 სენაკი ყველაზე მცირე ზომისაა. იგი გამართული იყო კომპლექსის სიღრმეში და ბოლო სათავსს წარმოადგენდა. N 1 სენაკი მიწისქვეშა ნაგებობაა და ნაგებია სხვადასხვა ზომის ნახევრად დამუშავებული დიდი ზომის ქვებით. ნყობა მშრალია. მისი სიმაღლე 2,70 სმ-ია. სენაკის კედლების ქვედა რიგი დიდი ქვებითაა ნაგები, ქვების ზომები ჭერისკენ თანდათან მცირდება. კედლების ქვედა რიგის ქვები კლდოვან დედაქანზეა განწყობილი, ყოველი ზედა რიგი შიდა სივრცისაკენაა ოდნავ შეწეული. ისე, რომ სენაკის სიგანე სახურავთან უფრო ვიწროა, ვიდრე იატაკთან. სენაკის იატაკი თიხატკეპნილია. შესასვლელი სამხრეთის მხრიდან ჰქონია. სენაკის ჩრდილოეთ კუთხეში გამართული ყოფილა კერა (ტაბ.I/1-2). იგი დაძვრნილი იყო იატაკზე. სენაკის შესასვლელთან აღმოჩნდა თონეც, რომელიც კერის მსგავსად გაკეთებულია უხეშად დამუშავებული კენჭნარევი თიხისაგან და ოვალური ფორმისაა (ტაბ.II/1-2). თონის წინ აღმოსავლეთ კედელთან დაფიქსირდა ვერტიკალური სვეტი, რომელიც მაგიდის ფუნქციას ასრულებდა [მგელაძე, 2019ა: 317-321; მგელაძე..., 2019 ბ: 238-242]. მსგავსი თონეები ფართოდაა გავრცელებული განვითარებული შუასაუკუნეების საქართველოში, ისინი ცნობილია: რუსთავიდან, თბილისიდან, დმანისიდან, ჯავახეთის ახალქალაქიდან, უფლისციხიდან, კვეთერის ციხიდან, ჭერემიდან, ქუთაისიდან, ჭვანის ციხიდან და არაერთი სხვა ძეგლიდან. მრავლადაა აღმოჩენილი სომხეთისა და აზერბაიჯანის შუა საუკუნეების ძეგლებზეც [ვრცლ. იხ. მგელაძე..., 2019 ბ: 243-244. ლიტ-რა აქვე].

არანაკლებ საინტერესო აღმოჩნდა მესამე ბორცვის ნა-
მოსახლარი. მისი ერთ-ერთი შენობა მართკუთხა გეგმისაა.
შესასვლელი მოზრდილი ბრტყელი ქვებისაგანაა შედგენი-
ლი. შიდა სივრცეში დაფიქსირდა მართკუთხა ფორმის ორ-
თოსტატი. მსგავსი ქვები დაფიქსირებულია სხვა ნამოსახ-
ლარებზეც. ასეთი ქვები სავარაუდოდ სარკმელის როლს ას-
რულებდა. ისინი მშენებლობის დროს სათანადო სიმაღლეზე
კედელში ისმებოდა. ზემოდან კი გამწვდომი ქვის თალი ედ-
გმებოდა. კედლის წყობაში ამგვარად იქმნებოდა სარკმელი-
სათვის განკუთვნილი ცარიელი სივრცე. მისი გარეთა ნაწი-
ლი უფრო ფართე უნდა ყოფილიყო, რითაც ინტერიერში მე-
ტი სინათლე მიიღებოდა [მგელაძე, ნარიმანაშვილი, 2002:
170; მგელაძე..., 2019 ა: 317-321; მგელაძე..., 2019 ბ: 236-250].
იმავე ნამოსახლარის მეორე შენობა უფრო პატარა ზომისაა
და მრგვალი გეგმის. სხვა ნაგებობების მსგავსად ისიც ნა-
ხევრადმიწურია. 2018 წელს საკონტროლო საცდელი თხრი-
ლი გაივლო მესამე ბორცვის ერთ-ერთი ნაგებობის შიდასივ-
რცეშიც. იგი მდებარეობს მეორე ბორცვის ჩრდილო-აღმო-
სავლეთით. შენობა მართკუთხა გეგმისაა და საკმაოდ მოზ-
რდილია. მის ჩრდილო-აღმოსავლეთ კუთხეში დაფიქსირდა
მეორე ბორცვზე აღმოჩენილი კერის მსგავსი ნაშთები [მგე-
ლაძე..., 2019 ა: 317-321; მგელაძე..., 2019 ბ: 236-250].

არქეოლოგიური მასალები. ნაქალაქარის ტერიტორია-
ზე არქეოლოგიური გათხრებისას მოპოვებული მასალების
აბსოლუტურ უმრავლესობას სამზარეულო კერამიკა წარმო-
ადგენს (ტაბ.III). კერძოდ, ესენია: კეცები, ქოთნები, ქვაბ-
ქოთნები, ბადიები, ჯამები, დოქები და აშ. მცირე რაოდენო-
ბით აღმოჩნდა სამეურნეო (დერგები, სადღვებლები) და სამ-
შენებლო კერამიკა (კრამიტი). კეცები მრავალრიცხოვანია.
ფორმებით ისინი ერთმანეთისაგან თითქმის არ განსხვავდე-
ბა. ხასიათდებიან მომრგვალებული ბაკოთი სქელი და
ბრტყელი უქუსლო ძირით. უმრავლესობა სადაა მცირე ნაწი-
ლი – ორნამენტირებული. კეცები დიდი რაოდენობითაა გა-
მოვლენილი აღმოსავლეთ საქართველოს განვითარებული
შუა საუკუნების ძეგლებზე: თბილისში, დმანისში, ჯავახე-

თის ახალქალაქში, ფშავის არაგვის ხეობაში, ერწო-თიანეთში, უჯარმაში, კვეტერაში, თელავში, და სხვა. კეცები კარგადაა ცნობილი აჭარისწყლის ხეობის განითარებული შუასაუკუნეების არქეოლოგიური ძეგლებიდანაც [ვრცლ.იხ. მგელაძე...,2019 ბ: 235-250, ლიტ-რა აქვე]. ქოთნები საშუალო ზომისაა. უმრავლესობა ყავისფერკეციანებია. წარმოდგენილია პირ-ყელის, ყურის და ძირის ნატეხების სახით. ნატეხების სახითაა შემორჩენილი ქვაბქოთნებიც. უმრავლესობა ცეცხლისაგან გაშავებულია. ქოთნების მსგავსად ხასიათდებიან გადაშლილი პირით, მომრგვალებული მუცელით და ბრტყელი ძირით. სამზარეულო კერამიკასთან მჭიდროდაა დაკავშირებული ხუფებიც. საკმაო რაოდენობითაა წარმოდგენილი ჯამებიც. აქვთ ყავისფერი ან ჩალისფერი კეცი, გადაშლილი ან პირმოყრილი პირი, ნახევარსფეროსებრი კალთა, დაბალი ქუსლი და ბრტყელი ძირი. სამზარეულო კერამიკის ჯგუფს ქმნიან ბადიებიც. ახასიათებთ გამობერილი მუცელი, გადაშლილი პირი, მომრგვალებული ბაკო, ნიბოიანი გვერდი. ამ ფორმის ჭურჭელი ჩვენში საკმაოდ ადრე ჩნდება და განვითარებული შუასაუკუნეების ჩათვლით ფართოდაა გავრცელებული მთელს ამიერკავკასიაში [ვრცლ. იხ.მგელაძე...,2019: 245-250, ლიტ-რა აქვე]. სხვა სახის არქეოლოგიური არტეფაქტებიდან აღსანიშნავია: სამარილეები, დოქები, სასმისები, სადღვებელები, დერგები, მოჭიქული ჯამები და აშ. აღმოჩენილ არქეოლოგიურ მასალას მოეპოვება დიდძალი პარალელი როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოს განვითარებული შუასაუკუნეების ძეგლებზე და კარგად თარიღდებიან XI-XIII სს-ით [ვრცლ. იხ. მგელაძე...,2019ბ : 245-250, ლიტ-რა აქვე].

არქეოლოგიური გათხრების პარალელურად „ნაქალაქარის“ ტერიტორიიდან არქეობოტანიკური და პალინოლოგიური კვლევებისათვის აღებული იქნა სინჯებიც. *(სინჯები აიღო არქეოლოგებმა გ. ნარიმანიშვილმა და ნ. შანშაშვილმა)*

არქეობოტანიკური კვლევა. არქეობოტანიკური კვლევის ობიექტს ძირითადად მცენარეთა განამარხებული ნაყოფები და თესლები წარმოადგენდა *(კვლევა განახორციელა*

საქართველოს ეროვნული მუზეუმის მეცნიერ-თანამშრომელმა ნ. რუსიშვილმა). კვლევის შედეგად იდენტიფიცირებულ იქნა კულტურული სარეველა და ველური მცენარეები. კულტურული მცენარეებიდან აღსანიშნავია: რბილი ხორბალი (*Triticum aestivum*), კილიანმარცვლიანი ქერი (*Hordeum vulgare*), ფეტვი (*Panicum miliaceum*), ოსპი (*Lens culinaris*) და ბარდა (*Pisum sativum*). ველური მცენარეებიდან კი: ნაცარქათამა, ხვართქლა, სარეველა ჭვავი, ფხუნა და სხვ. არქეობოტანიკურმა კვლევამ დადასტურა, რომ ნამოსახლარზე განვითარებული იყო მინათმოქმედება, ითესებოდა რბილი ხორბალი და ქერი. ქერი და ხორბალი ნიმუშებში ერთად იყო დაფიქსირებული და ვერტიკალური ზონალობის გათვალისწინებით, ადგილი ჰქონია შერეულ თესვას. პარკოსანი მცენარეებიდან ნამოსახლარის ბინადარები ოსპსა და ბარდას მოიხმარდნენ. მინათმოქმედებას ადასტურებს, ასევე სარეველა ჭვავის და სარეველა მცენარეთა ფართო ასორტიმენტის გამოვლენა.

პალინოლოგიური კვლევა. პალინოლოგიური კვლევისათვის სინჯები აღებულ იქნა № 1 სენაკში აღმოჩენილი თონის მიმდებარე ტერიტორიიდან (*კვლევა განახორციელა საქართველოს ეროვნული მუზეუმის მეცნიერ-თანამშრომელმა ე. ყვავაძემ*). პალინოლოგიური მასალა საკმაოდ მდიდარი აღმოჩნდა და განისაზღვრა 30-მდე უმაღლესი მცენარის მტვერი და სპორები. მრავლადაა დაფიქსირდა არაპალინოლოგიური ხასიათის ნამარხებიც. პალინოლოგიურმა მონაცემებმა დაადასტურა, რომ ახ.წ. XI-XIII საუკუნეებში ადამიანი აქ საკმაოდ დიდი პერიოდის მანძილზე ცხოვრობდა. ამაზე მეტყველებს სპექტრში არსებული ისეთი სარეველე მცენარეთა მტვერი როგორებიცაა მრავალძარღვა, ავშანი, ვარდკაჭაჭა, ფარსმანდუკი, ასტრა და ბაია. ანთროპოგენური ფაქტორის, ანუ ადამიანის არსებობის და მისი მოღვაწეობის კარგი ინდიკატორია პალინოლოგიურ სპექტრში ნაპოვნი ხორბლისა და სხვა სათესი მარცვლოვნების მტვერი და ხორბლის ნათესების სარეველა მცენარეთა მტვრის მარცვლები. ამ შემთხვევაში ხორბლის ყანებში ისეთი სარეველა იზრდე-

ბოდა, როგორცაა მათიტელა, ნარი, ნაცარქათამა და ნარშავი. შენობის იატაკზე აღმოჩნდა სელისა და ბამბის ქსოვილის ბოჭკოს არც თუ ისე მცირე რაოდენობა. ესეც იმისი არგუმენტია, რომ ადამიანი აქ ხანგრძლივად ცხოვრობდა. მესაქონლეობის განვითარებაზე მეტყველებს სპექტრში იმ სოკოს სპორების აღმოჩენა, რომლებიც მცოხნელთა და ჩლიქოსნების ნაკელზე იზრდება. კერძოდ: ესენია სოკო სორდარია, პოდოსპორა, ცერკოპჰორა და ჰაეტომიუმი. არაპალინოლოგიური ხასიათის ნაშთებს შორის უხვადა იყო კულტურული ხორბლეულის ჯიშების ფიტოლიტები და მათი სახამებელი. ხორბლის სახამებლის დიდი რაოდენობა კი ფქვილისა და მისგან დამზებულ პროდუქტის არსებობაზე მეტყველებს.

დასკვნა. ბეშუმის „ნაქალაქარის“ ტერიტორიაზე ნარმოებულმა ინტერდისციპლინურმა კვლევამ დაადგინა, რომ აქ დასახლება აქტიურად ფუნქციონირებდა განვითარებული შუასაუკუნეების პერიოდში (XI-XIII სს) და აქტიურ როლს ასრულებდა რეგიონის ცხოვრებაში. სწორედ „ნაქალაქარის“ ტერიტორიაზე გაივლიდა ერთ-ერთი მთავარი სატრანზიტო-საქარავნო გზა რომელითაც აჭარისწყლის ხეობის გავლით შავიზღვისპირეთის მოსახლეობას მტკვრის ხეობისა და აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობასთან აკავშირებდა.

ლიტერატურა:

1. **ინაიშვილი, 1974:** – ინაიშვილი ა., სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს არქეოლოგიური ექსპედიციის 1972 წ მუშაობის შედეგები// *სდს IV*, თბილისი
2. **კახიძე, მამულაძე, 2016:** – კახიძე ა, მამულაძე შ., ანარის არქეოლოგიური ძეგლები, თბილისი
3. **მინდორაშვილი, 2010:** – მინდორაშვილი დ., კვეტერის ციხის არქეოლოგიური მასალა. თბილისი
4. **მგელაძე, ნარიმანაშვილი, 2002:** – მგელაძე ნ, ნარიმანაშვილი გ., გოდერძის უღელტეხილის ნამოსახლარები// *ჯავახეთი I*, ახალციხე

5. **მგელაძე...,2019ა:** – მგელაძე ნ, ნარიმანაშვილი გ, შანშაშვილი ნ, ქამადაძე კ, ტუნაძე თ., ხულოს მუნიციპალიტეტის არსიანის ქედზე, ბეშუმის ნამოსახლარების ტერიტორიაზე 2018 წელს ჩატარებული არქეოლოგიური სამუშაოების მოკლე ანგარიში// *2018 წელს ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრების მოკლე ანგარიშების კრებული*, თბილისი
6. **მგელაძე...,2019 ბ:** – მგელაძე ნ, ნარიმანიშვილი გ, ხალვაში მ, ტუნაძე თ, შანშასვილი ნ, ქამადაძე კ, ოქროპირიძე ს., გოდერძის უღელტეხილის ისტორია და ეთნოარქეოლოგია, ბათუმი

I

1

2

II

1

2

III

1

2

3

4

5

7

8

მერაბ მეგრელიშვილი
Merab Megrelishvili

გზები და ხიდები აჭარაში
(XIX საუკუნე)
Roads and bridges of Adjara in 1920s
(XIX century)

აბსტრაქტი: 1828 წლის 17 სექტემბერს ა.გრიბოედოვმა და დიმიტრი ზავილეისკიმ დასახეს სავაჭრო კომპანიების შექმნის და ბათუმამდე მოხერხებული კომერციული გზის გაყვანის გეგმა. ევროპულ ქვეყნებს, რუსეთს თუ თურქეთს ბათუმი სამხედრო სტრატეგიული თვალსაზრისით აინტერესებდა, რომელზეც გადიოდა ამიერკავკასიის უმნიშვნელოვანესი გზები, კერძოდ: ბათუმი-ახალციხე, ბათუმი-ყარსი-ერევანი, ბათუმი-ართვინი-არტაანი, ბათუმი-თბილისი. ბათუმის მეშვეობით რუსეთი უზრუნველყოფდა სამხრეთ-დასავლეთი საზღვრების უშიშროებას, ხოლო კოდორის გზით ამყარებდა გავლენას აფხაზეთზე და კონტროლს შავ ზღვაზე.

XIX-XX საუკუნეებში აჭარაში არსებული გზები მოუნესრიგებელი იყო. ძირითადი ყურადღება ექცეოდა სამხედრო გზას, კერძოდ ბათუმი-ახალციხის, არდაგანი-ყარსის და გურიასთან დამაკავშირებელ ბათუმი-ქობულეთის გზას. შერიფ ხიმშიაშვილის მმართველობის პერიოდში მოწესრიგდა ზემო აჭარასთან დამაკავშირებელი გზები. ნიკო მარი თურქეთის ლაზეთში მოგზაურობს მარადიდი-ჭოროხის სანაოსნო გზით. XIX საუკუნეში დაიწყო, მაგრამ ვერ განხორციელდა აჭარის ყარსთან დამაკავშირებელი რკინიგზის მშენებლობა.

გეოსტრატეგიული მდებარეობიდან გამომდინარე რუსული მმართველობის პერიოდში აჭარაში გზების მოწესრიგებას დიდი ყურადღება დაეთმო. XIX საუკუნიდან აჭარაში მოქმედებს გზათა მშენებლობის სამმართველო სამხედრო-სტრატეგიული მიზნებიდან გამომდინარე განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო საზღვრისპირა გზების მოწესრიგებას.

საკვანძო სიტყვები: გზები, ხიდები, სამხედრო-სტრატეგიული, შრომითი ბეგარა.

Abstract: On September 17, 1828, A. Griboyedov and Dimitri Zavileisky outlined a plan to create trade companies and build a convenient commercial road to Batumi. European countries, Russia and Turkey were interested in Batumi from a military strategic point of view, on which the most important Transcaucasian roads passed, namely: Batumi-Akhalsikhe, Batumi-Kars-Yerevan, Batumi-Artvin-Artan, Batumi-Tbilisi. Through Batumi, Russia ensured the security of the southwestern borders, and through Kodori Gorge it established influence over Abkhazia and control over the Black Sea.

Until the 19th-20th centuries, the roads in Adjara were unorganized. The main attention was paid to the military road, namely Batumi-Akhalsikhe, Ardagani-Kars and Batumi-Kobuleti road connecting with Guria. During the rule of Sherip Khimshiashvili, the roads connecting with Upper Adjara were improved. This is the period when Niko Mari is traveling to Turkey's Lazeti via Maradidi-Chorokhi shipping route. In the 19th century, the construction of the railway connecting Adjara with Kars began.

The geostrategic location is located according to the fact that during the period of Russian rule, Adjara attention was paid to the arrangement of road construction division in Adjara from the 19th century.

Keywords: *roads, bridges, military-strategic, labor tax*

1890 წლის 28 მაისის ბათუმის სათათბიროს სხდომაზე განიხილეს ბათუმის გზების საკითხი. ქალაქის მასშტაბით დასახლებულ ადგილად ჩათვალეს აზიზიეს მოედნის და ბერძნული მართმადიდებლური ეკლესიის მიმდებარე ტერიტორია. განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო ქალაქის პორტთან მისასვლელ გზებს, კერძოდ მონესრიგდა და ქალაქის გეგმას დაექვემდებარა შემდეგი ქუჩები: სანაპიროს, მიხაილოვის, სავაჭრო, ქუთაისის, ერისთავის, დონდუკოვ-კორსაკოვის, კათოლიკური, ბერძნული, ლორის მედიქოვის, სვიატოპოლსკ მირსკის, სმეკალოვის და მარინის პროსპექტი [ასს. ფ. ი-7, ა6. 1, ს. 102 ფურც. 9]

1890 წლის 19 თებერვლის გადაწყვეტილებით მოქალაქეებს ფიოდოროვს, დავიდოვს, კლიმოვსკის უფლება მისცეს დილიჟანსის საშუალებით ორმხრივი გზით კავშირი დაემყარებინათ მდინარე ჭოროხთან და ხოლოდნაია სლობოდასთან. ასევე მათ ბათუმში დაეთმოთ დილიჟანსის გასაჩერებელი ადგილი [ასს. ფ. ი-7, ან. 1, ს. 91 ფურც. 10]

1895 წლის 11 სექტემბერს, ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორის წინადადების საფუძველზე გადაწყდა ბარცხანის ბათუმთან შემოერთების საკითხი და დადგინდა შემდეგი საზღვრები: მდინარე ბარცხანა, შავი ზღვის სანაპირო, მდინარე სკურკუბიეს და მიხაილოვის ციხესიმაგრის გამყოფი ხაზი. დადგენილმა საზღვრებმა შეცვალა ქალაქის გეგმა. სათათბიროს ზოგიერთი წევრი ბარცხანის ბათუმთან შემოერთების წინააღმდეგ გამოვიდა. სათათბიროს წევრმა მჭედლოვმა (იგივე მჭედლიშვილი) მოითხოვა საკითხის გადაწყვეტა წმინდა კომერციული თვალსაზრისით, რადგან ბარცხანაში იყო მუხაჯირების მიერ მიტოვებული მიწები და იგი უნდა გადასცემოდა ქალაქს. ქალაქის სათათბირომ ეს წინადადება ჩათვალა მიზანშეუწონელად. ამავე სხდომაზე გამოიყო ფულადი სახსრები პორტთან დამაკავშირებელი გზების გასაყვანად [ასს. ფ. ი-7, ან. 1, ს. 230 ფურც. 1]

1896 წლის 24 ივნისს სათათბიროს სხდომაზე ლუკა ასათიანმა წარმოადგინა კერძო პირების განცხადება ბათუმში საცხენო-სარკინიგზო გზის მოწყობის შესახებ [ასს. ფ. ი-7, ან. 1, ს. 249 ფურც. 22]

1896 წლის 10 ივნისს სათათბიროს სხდომაზე გადაწყდა პორტთან დამაკავშირებელი გზების, კერძოდ პეტერბურგის ქუჩის ნაწილის და ვოზნესენსკის ქუჩიდან მდინარე ანგისამდე მიმავალი გზის მოწესრიგების საკითხი [ასს. ფ. ი-7, ან. 1, ს. 248 ფურც. 13]

1897 წლის 20 იანვრის სათათბიროს სხდომაზე ლ.ლ. მჭედლოვმა (მჭედლიშვილი) უკმაყოფილება გამოთქვა ქალაქის გეგმის არ ქონის, გზაჯვარედინზე და ზღვის სანაპიროზე უმსგავსო საცხოვრებლების მშენებლობის გამო. მჭედლიშვილმა მოითხოვა ქალაქის გეგმის სასწრაფოდ დამტკიცება [ასს. ფ. ი-7, ან. 1, ს. 263 ფურც. 9]

1897 წლის 8 ნოემბერს, ქალაქის სათათბირომ დაადგინა ბათუმის საზღვრები ნავთობის ქუჩის, არტილერიის გზატკეცილის და ეგ. შახნაზაროვის უბანს შორის [ასს. ფ. ი-7, ან. 1, ს. 280 ფურც. 1]

მანთაშევის ქარხნის გზის უზრუნველყოფის მიზნით, ბიზნესმენის სანდო პირმა დ.ქ. ხარაზოვმა ქალაქის სათათბიროს მოსთხოვა თბილისის ქუჩის და სასაფლაოს გზის გასწვრივ რკინიგზის ხაზის გაყვანა [ასს. ფ. ი-7, ან. 1, ს. 76 ფურც. 12]

1888 წლის 8 ივლისს ამიერკავკასიის რკინიგზის სამმართველოს კომისიის დასკვნის საფუძველზე პეტერბურგის და შვედლენის ქუჩების გასწვრივ გამოიყო 4000 კვ. საჟენი მიწა. აჭარაში პირველი რკინიგზის ხაზის გასყვანად ხუსეინ ბეჟანიძემ სახელმწიფოს გადასცა თავისი კუთვნილი მიწა. ამავე პერიოდში გადაწყდა სოფელ აგარაში გზის გაყვანა და სოფელ ზვარესა და ვაიოს დამაკავშირებელი ხიდის მშენებლობა. ამიერკავკასიის რკინიგზის მშენებლობისთვის ქვის მასალა გაჰქონდათ ციხისძირის ქვის სამტეხლოდან. 1890 წლის 30 სექტემბერს კავკასიის ოლქის გზათა სამმართველომ ბათუმის პორტის ინჟინერ ზუბოვს თხოვნით მიმართა ციხისძირის გზის მშენებლობისთვის სამტეხლო კარიერიდან ქვის გამოგზავნა [ასს. ფ. ი-16, ან. 1, ს. 16 ფურც. 24]

1894 წლიდან რუსები ექსპლოატაციას უწევდნენ ციხისძირის მწვერვალზე მოწყობილ ქვის სამტეხლოებს, თუმცა მოსახლეობას არწმუნებდნენ, რომ არ შეეხებოდნენ და არ დააზარალებდნენ ციხისძირის მწვერვალს. ქვის სამუშაოებს აწარმოებდა გენერალ ადიუტანტი შერემეტიევი. ციხისძირის გზა ქვის სამტეხლოებიდან მიემართებოდა სანაპირო ზოლის გასწვრივ და არ ეხებოდა მწვანე საფარის მქონე ნიადაგს. გზების მშენებლობას ხელმძღვანელობდა ინჟინერი ბუნგე [ასს. ფ. ი-1, ან. 1, ს. 16 ფურც. 74]

ბათუმის სანაპირო ზოლი გადიოდა ქალაქის შუქურას და ზღვისპირა პარკის დასაწყისს შორის არსებულ სარელსო გზაზე. ზღვის სანაპიროდან გახქონდათ ხრეში და ქალაქს ყოველ კუბ ხრეშსა და სილაში უხდიდნენ 20 კაპიკს [ასს. ფ. ი-16, ან. 1, ს. 15 ფურც. 89]

1891 წლის 11 მაისს ბურუნ-თაბიეს დამბის მშენებლობისთვის მოინვიეს ინჟინერი ბუნგე. ზღვის შტორმის დროს იტბორებოდა რკინიგზა და მის შესაჩერებლად აღმართეს ქვის კედელი [ასს. ფ. ი-1, ან. 1, ს. 15 ფურც. 11]

ქალაქის სათათბირომ ქუჩების მოწესრიგებისთვის გამოყო მიწა და თანხა, კერძოდ 1903 წელს კომაროვის, პეტერბურგის და არდაგანის ქუჩებისთვის 824 კვ. საჟენი მიწა – 2892 მანეთი, 1904 წელი ვოზნესენსკის, პეტერბურგის ქუჩები და მარინის პროსპექტი 1816 კვ. საჟენი მიწა – 192 მანეთი და 40 კაპიკი. 1903 წელი, ქარხნის ქუჩა- ბაქოს და რკინიგზის გადასასვლელს შორის 732 კვ. საჟენი მიწა, 988 მანეთი და 20 კაპ. 1903 წელს მიხეილის ქუჩა-მარინის პროსპექტსა და პეტერბურგის ქუჩებს შორის – 965 კვ. საჟ. მიწა, დასახარჯი 1302 მანეთი. 1903 წელი, ლორის მელიქოვის ქუჩის გადამკვეთი ფანტანის შესახვევი, პეტერბურგის ქუჩასა და მარინის პროსპექტს შორის 66,45 კვ. საჟ. მიწა. არტილერიის გზატკეცილიდან მანთაშევის ქარხანასთან 404, 68 კვ. საჟენი მიწა, დასახარჯი 461, მან. 82 კაპ [ასს. ფ. ი-16, ან. 1, ს. 60 ფურც. 31]

ქალაქ ბათუმის გეგმაში გზები აღნიშნული იყო ერთი ფერის საღებავით, ხოლო გადამკვეთი გზები სხვა ფერით. ასევე ქალაქის გეგმაში მოცემული იყო ქუჩების სიგრძე და სიგანე, ქუჩის მთლიანი მოცულობა, ქუჩებთან მისასვლელი გზები და ა.შ. [ასს. ფ. ი-16, ან. 1, ს. 60 ფურც. 53]

კავკასიის კალენდარში მოცემულია ბათუმთან დამაკავშირებელი გზების მარშრუტები, კერძოდ ბათუმი-ბორჩხა-არტანუჯი, არდაგანი-აჭარისწყალი, ბორჩხა-ახალციხე – ბათუმი- სოფელი ბენარა, ზარზმა, გოდერძი, დანისპარაული-ხულა, დონდოლი-ჭვანა, ქედა, მახუნცეთი, აჭარისწყალი-ბათუმი. [„კავკასიის კალენდარი“ გვ. 77 (რუსულ ენაზე) თბ. 1887 წელი, რედაქტორი ე. კონდრატენკო]

1917 წლის იანვრის სათათბიროს სხდომაზე განიხილეს ტრაბზონის რკინიგზის მშენებლობის საკითხი. სამხედრო გზა მიემართებოდა ართვინის გზატკეცილიდან პეტროგრადის, ვოზნესენსკის, მარინის, თბილისის, კათოლიკური,

თათრის და ზღვის სანაპიროს ქუჩების მიმართულებით. გზის მშენებლობას ხელმძღვანელობდა ინჟინერი ლაზარევი. სამხედრო გზა უნდა ყოფილიყო ელექტროფიცირებული [ასს. ფ. ი-7, ან. 1, ს. 651 ფურც. 11]

1916 წლის 16 ნოემბერს ბათუმის სათათბირომ განიხილა ბათუმი-ყარსის მშენებლობის პროექტი. ეს გზა გადიოდა სასარგებლო წიაღისეულის და ბუნებით მდიდარ ტყის რეგიონში, მას დიდი სატრანზიტო მნიშვნელობა ჰქონდა, რადგან ეს იყო ბათუმი-თავრიზის დამაკავშირებელი უმოკლესი გზა, რომლითაც საიმპორტო და საექსპორტო საქონელი ამიერკავკასიის სამხრეთ დასავლეთი ნაწილიდან გადიოდა ჩრდილოეთ ირანში. ასევე ამ გზას უდიდესი სამხედრო სტრატეგიული და ეკონომიკური მნიშვნელობა ჰქონდა სამთამადნო წარმოების განვითარებისთვის. ამ საქმეს თბილისში კურიერებას უწევდა სამხედრო ინჟინერი დიმიტრი სვისშჩევსკი და პეტერბურგში ბათუმის სამხედრო-სამრეწველო კომიტეტის წევრი ი.გ. ვოლფენზონი [ასს. ფ. ი-7, ან. 1, ს. 651 ფურც. 4]

ზემოთ აღნიშნული გზები რუსეთსა და თურქეთს შორის არსებული დაპირისპირების გამო არ იქნა გაყვანილი. 1888 წლის 21 მაისს ბათუმის სათათბიროს სხდომამ განიხილა ბარცხანის ხიდიდან ბოინამდე და სანაგვემდე გზის მშენებლობის საკითხი [ასს. ფ. ი-7, ან. 1, ს. 50 ფურც. 2]

ამავე დროს ქალაქის სათათბირომ მიიღო დადგენილება გზების სახანძრო უსაფრთხოების უზრუნველყოფის მიზნით. ქალაქში არსებული საგზაო მშენებლობასთან დაკავშირებული საკითხები იბეჭდებოდა ადგილობრივ გაზეთში „ბათუმის ფურცელი“ („ბატუმსკი ლისტოკ“), ხოლო მისი აფიშირება წარმოებდა ქალაქის უბნებში განლაგებულ დაფებზე. 1889 წლის 7 აგვისტოს ქალაქის სათათბირომ მიიღო დადგენილება რიხნერის, ტაიროვის და ნეიმანის უბანზე რკინიგზის გაყვანის შესახებ. სათათბირომ დააჯილდოვა მოქალაქეები ოვანეს და ამბარცუმ ასლანიანოვები, რომლებმაც ბერძნის ქუჩის გაფართოების მიზნით დათმეს საკუთარი სახლი. ნიშანდობლივია, რომ იმ ძველ დროში მოქალაქეები ქუჩების გაფართოების მიზნით საკუთარ სახლებს თმობდნენ, დღეს კი ქალაქის ქუჩები სახლებად და გარაჟე-

ბად არის გადაქცეული. ზემოთ აღნიშნულმა მოქალაქეებმა საკუთარი ხარჯებით წარადგინეს რკინიგზის გაყვანის პროექტი, რომელიც მიემართებოდა მათი ქარხნებისა და აგარაკებისკენ. დერვიშის ქუჩაზე მოენყო გადასასვლელი რკინიგზა.

1889 წლის 23 ოქტომბერს ქალაქის სათათბირომ განიხილა თბილისის და არდაგანის ქუჩებს შორის სამხრეთი გზის გახსნის საკითხი. სამხრეთის გზის გეგმა მოიცავდა ტერიტორიას რკინიგზის მთავარი ხაზიდან არდაგანის ქუჩის გადაკვეთამდე **[ასს. ფ. ი-7, ან. 1, ს. 68 ფურც. 13]**

1889 11 დეკემბრის სათათბიროს სხდომაზე რუსეთის სადაზღვეო საზოგადოებამ მოითხოვა ბურუნ-ბაშის სანყობების გასწვრივ მეორე სარელსო გზის გაყვანა. სადაზღვეო საზოგადოების აგენტმა გ.ვ. კოჩეტკოვმა წარადგინა გასაყვანი რკინიგზის პროექტი 48 საჟ. მიწის მანძილზე. ეს გზა არ ავიწროებდა ბურუნ-თაბესთან მისასვლელ გზას. მეორე გზა გადადიოდა მთავარი გზიდან აღმოსავლეთით, რომელიც არენდირებული ჰქონდა ბურგარდს. რიხნერისა და შიბაევის გზის შესახვევი უკავშირდებოდა ზღვასთან არსებულ საცურაო აუზს **[ასს. ფ. ი-7, ან. 1, ს. 15 ფურც. 15]**

1890 წლის 23 აპრილს, ქალაქის სათათბიროს სხდომაზე გადანყდა ბათუმში რკინიგზის სადგურის მშენებლობა 4000 კვ. საჟ. მოცულობით, რომელიც უნდა განთავსებულიყო პეტერბურგის ქუჩაზე, სოფელ ჭაობთან ახლოს, შეპელევის ქუჩის გასწვრივ. მიწის და მშენებლობის ხარჯის დასაფარავად ქალაქს საჩუქრად გადაეცა 6000 მანეთი **[ასს. ფ. ი-7, ან. 1, ს. 97, ფურც. 9]**

1888 წლის 23 ნოემბერს ქალაქის სათათბიროს სხდომაზე გადანყდა სასაფლაოდან რკინიგზის მიმდებარე ტერიტორიამდე (700 კვ.საჟ.მიწა) ქალაქსა და ალექსეევის არხს შორის გზის რეკონსტრუქციის საკითხი. ამ გზაზე განლაგებული იყო ბევრი ქარხანა და სასაფლაოს გზის გავლაც შეუძლებელი იყო **[ასს. ფ. ი-7, ან. 1, ს. 13 ფურც. 7]**

1888 23 დეკემბერს რკინიგზა გაიყვანეს გოლდიუსკის უბნამდე **[ასს. ფ. ი-7, ან. 1, ს. 20, ფურც. 3]** 1889 წლის 4

მარტს სათათბირომ განიხილა ბათუმში მინის საკუთრების საკითხი. რუსეთის ხელისუფლება გადაწყვეტილებებს ღებულობდა საკუთარი ინტერესებიდან გამომდინარე და ძირითადად ეყრდნობოდა რუსულ კანონებს. რუსეთის ხელისუფლებას ეშინოდა იმის, რომ ქალაქის მიწები არ გადასულიყო უცხოელების ხელში **[ასს. ფ. ი-7, ან. 1, ს. 36 ფურც. 7]**

ქალაქში დიდი ყურადღება ექცეოდა სარელსო გზის გაყვანას. ქალაქის შიდა გზები ბათუმის პორტს სარელზო გზით უკავშირდებოდა. 1889 წლის 20 ნოემბერს დაამტკიცეს სარელსო გზა, რომელიც გადიოდა ამიერკავკასიის რკინიგზის მთავარი ხაზიდან, მოქალაქე იოსელიანის სახლის და ზღვისპირა პარკის მიმართულებით, ასევე ზღვისპირა პარკის მხრიდან ბურუნ-თაბიეს კონცხის გასწვრივ, სადაც დამბას აშენებდნენ მოქალაქე ანისიმოვს დაევალა აღნიშნული სარელსო გზის მშენებლობის საფასურის გადახდა **[ასს. ფ. ი-7, ან. 1, ს. 71 ფურც. 1]**

ქალაქის სათათბიროს ქალაგარეთ მგზავრობისთვის დაწესებული ჰქონდა შემდეგი ფასები: კაპანდიდამდე 2 მან., უკუმიმართულებით 3 მან., აჭარისწყლის გზაზე 3,50კაპ., უკუმიმართულებით 5 მან., ახალშენის გზაზე 1.50, უკუმიმართულებით 2 მან. მოუწესრიგებელ გზებზე ფასებს არ აწესებდნენ **[ასს. ფ. ი-7, ან. 1, ს. 71 ფურც. 19]**

1889 წლის 23 ოქტომბერს ბათუმში გაიხსნა ახალი სამხრეთის ქუჩა. ქუჩების მშენებლობასთან დაკავშირებით ცხადდებოდა ტენდერი. წარმოებდა ყოველი ქუჩის პროექტირება, მასზე არსებული არხებით და ხიდებით. აჭარის მოსახლეობა ინტერესით და ხალისით ხვდებოდა ყოველი ქუჩის გახსნას და უსასყიდლოდ უთმობდნენ საკუთარ მიწას. რუსები განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდნენ იმ ქუჩების მოწესრიგებას, რომელზეც საჯარისო ნაწილების გადაადგილება ხდებოდა.

1902 წლის 27 მაისს აჭარის გზათა სამინისტროს ინიციატივით საზღვაო და კომაროვის ქუჩების გზაჯვარედინზე მოეწყო გადასასვლელი პეტერბურგის ქუჩაზე. მაგრამ საკითხზე მსჯელობის შემდეგ მიიღეს გადაწყვეტილება, რომ

აღნიშნული გადასასვლელი გადაკვეთდა 2 სასადგურო გზას, რომელზეც მუდმივად წარმოებდა სამგზავრო მატარებლების ვაგონების მანევრები, რის გამოც აღნიშნული რკინიგზის გადასაკვეთი გზა გამოიწვევდა უსაფრთხოების დარღვევას, ასევე საფრთხე შეექმნებოდა საცხენო ტრანსპორტს და ფეხით მოსიარულეებს. საზღვაო ქუჩაზე მოძრაობა წარმოებდა რკინიგზის სადგურის შემოვლითი გზით. გადასასვლელი გზის 2 საჟენით გაფართოება ხელს შეუწყობდა აღნიშნული პრობლემების გადაწყვეტას. ამავდროს ბათუმში მზადდებოდა რკინიგზის რეკონსტრუქციის პროექტი. **[ასს. ფ. ი-7, ან. 1, ს. 388 ფურც. 5]**

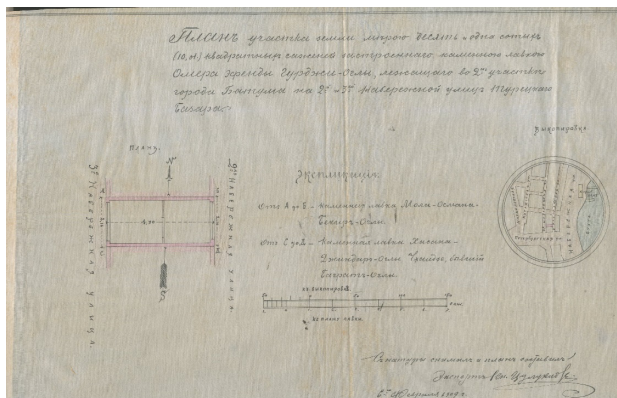
აჭარაში დიდი ყურადღება ექცეოდა ხიდების მშენებლობას. 1888 წლის პირველ ნოემბერს ააგეს კარცოვის არხზე ხის ხიდი. ბათუმი-სოფელი ჭაობის არხებზე მოწყობილი ხიდები მთავარ გზასთან აერთებდა ზღვის სანაპირო ქუჩებს, რომელიც მიემართებოდა სასაფლაოზე და ნავთობის ქარხანასთან **[ასს. ფ. ი-7, ან. 1, ს. 7 ფურც. 2]**

1888 წლის 10 დეკემბერს მოეწყო კარცოვის არხსა და ბურგარდტის ქარხანას შორის დამაკავშირებელი ხიდის რეკონსტრუქცია. **[ასს. ფ. ი-7, ან. 1, ს. 17 ფურც. 7]**

1888 წლის 28 ნოემბერს გადაწყდა სანაპიროზე, კარცოვის არხთან დამაკავშირებელი ბეტონის ხიდის კეთილმოწყობა. ბეტონის ხიდი ააგეს პორტლანდის ცემენტით და ტელისკოვის კირით **[ასს. ფ. ი-7, ან. 1, ს. 14 ფურც. 6]**

შეიძლება დავასკვნათ, რომ როგორც რუსეთის ხელისუფლება აცხადებდა, ბათუმი თუ ვითარდებოდა, მხოლოდ ნავთობის ექსპორტის ძალით და თუ ისინი ამას შეწყვეტდნენ, მაშინ დიდ მოგებასაც ვერ მიიღებდნენ, და ბათუმი დაუბრუნდებოდა თურქეთის სოფლის პირვანდელ მდგომარეობას.

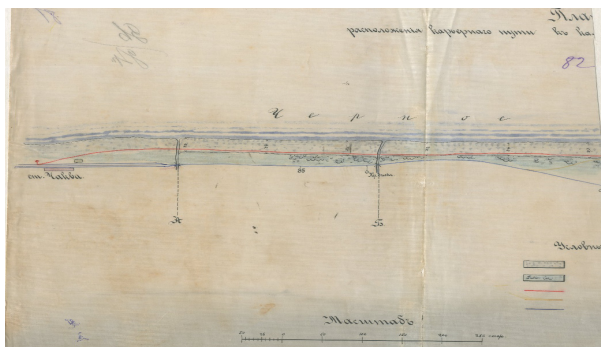
დანართის სახით წარმოგიდგენთ საარქივო-დოკუმენტურ მასალას, რომელიც ნათლად წარმოაჩენს მე-19 საუკუნის აჭარაში წარმოებულ გზათა მშენებლობის საქმეს.

ბათუმის გეგმა [ასს. ფ. ი-19, ან. 1, ს. 1058 ფურც. 24]

კინტრიშის რკინის ხიდი. მსგავსი ხიდის ნაშთები დღემდე შემორჩენილია მარადიდი-კირნათის გადასასვლელ გზაზე და მდინარე მაჭახელაზე [ასს. ფ. ი-22, ან. 1, ს. 29 ფურც. 55]

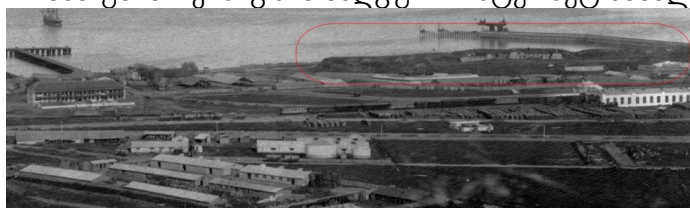
ჩაქვის გზის გეგმა [ასს. ფ. ი-16, ან. 1, ს. 16, ფურც. 82]

ბათუმის გზები. ინტერნეტ მასალა

ბათუმის რკინიგზის სადგური. ინტერნეტ მასალა

ბათუმი-ბარცხანის გაერთიანებული გზა. ინტერნეტ მასალა

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა

ასს. ფ. ი-7, ან. 1, ს. 102 -აჭარის საარქივო სამმართველო, ფონდი ი-7 ანანური 1, საქმე N102

ასს. ფ. ი-7, ან. 1, ს. 91 -აჭარის საარქივო სამმართველო, ფონდი ი-7 ანანური 1, საქმე N91

ასს. ფ. ი-7, ან. 1, ს. 230 -აჭარის საარქივო სამმართველო, ფონდი ი-7 ანანური 1, საქმე N230

ასს. ფ. ი-7, ან. 1, ს. 249 -აჭარის საარქივო სამმართველო, ფონდი ი-7 ანანური 1, საქმე N249

ასს. ფ. ი-7, ან. 1, ს. 248 -აჭარის საარქივო სამმართველო, ფონდი ი-7 ანანური 1, საქმე N248

ასს. ფ. ი-7, ან. 1, ს. 17 -აჭარის საარქივო სამმართველო,
ფონდი ი-7 ანაწერი 1, საქმე N17

ასს. ფ. ი-7, ან. 1, ს. 14 -აჭარის საარქივო სამმართველო, ფონდი ი-7 ანაწერი 1, საქმე N14

ასს. ფ. რ-2, ან. 1, ს. 193-აჭარის საარქივო სამმართველო, ფონდი რ-2 ანაწერი 1, საქმე N193

ასს. ფ. ი-7, ან. 1, ს. 632 -აჭარის საარქივო სამმართველო, ფონდი ი-7 ანაწერი 1, საქმე N632

ასს. ფ. ი-7, ან. 1, ს. 327 -აჭარის საარქივო სამმართველო, ფონდი ი-7 ანაწერი 1, საქმე N327

ასს. ფ. ი-19, ან. 1, ს. 1058 -აჭარის საარქივო სამმართველო, ფონდი ი-19 ანაწერი 1, საქმე N1058

ასს. ფ. ი-22, ან. 1, ს. 29 -აჭარის საარქივო სამმართველო, ფონდი ი-22 ანაწერი 1, საქმე N29

„კავასიის კალენდარი“ 1887 : რედაქტორი ე. კონდრა-ტენკო გვ. 77 (რუსულ ენაზე) თბ. 1887 წელი
სამხრეთ დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები 2008 : – აჭარა ტ. III ბათუმი 2008 წ.

დიმიტრი ბაქრაძე 1987 :- არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში (ატლასითურთ) ბათუმი 1987 წ.

თედო სახოკია 1950 : -მოგზაურობანი გურია, აჭარა, სამუ-ზაყანო, აფხაზეთი თბილის 1950

ნიკო მარი 2015 : მოგზაურობიდან თურქეთის ლაზეთში რუსულიდან თარგმანი მერაბ მეგრელიშვილი ბათუმი 2015

ტარიელ ფუტყარაძე 2020: „მარეთის ხეობის (ზემო აჭარა) ისტორიული გზებისა და ტოპონიმიისათვის, თედო სახოკიას კვალდაკვალ“, ქუთაისის საჯარო ბიბლიოთეკის წელიწდეუ-ლი XII ქუთაისი 2020

ბიჭიკო დიასამიძე 2013 : – „ბათუმი-ყარსის გზის შენეზლო-ბის შესახებ“ (XIX საუკუნის 60-70 -იანი წლები) ბათუმი წარ-სული და თანამედროვეობა ტ. IV ბათუმი 2013 წ.

როინ მალაყმაძე 2020: – „მარადიდის თემის ისტორიიდან“, ქუ-თაისის საჯარო ბიბლიოთეკის წელიწდეული XII ქუთაისი 2020

გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“ 1921 : – კ. ჰანის მოხსენება სავაჭრო მიმოსვლის გზები ძველად საქართვე-ლოში, 1921 წლის 21 იანვარი N 22

თინა იველაშვილი
Tina Ivelashvili

**ქართული ოჯახური ტრადიციები,
როგორც ეროვნული ღირებულება**
*Georgian family traditions as an
eternal national value*

აბსტრაქტი. ოჯახს როგორც სოციალურ ინსტიტუტს, ტრადიციულ ქვეყნებში მაღალი კულტურული ღირებულება გააჩნია. იგი როგორც სოციალური ინსტიტუტი, სახელმწიფოს მიკრომოდელია. საქართველოსათვის ისტორიულად ოჯახის დახურულობა, ერთიანობა, შინაგანი სიმტკიცე ეთნოსის გადარჩენის უმნიშვნელოვანესი პირობა არის.

ქართული ოჯახის მთელი რიგი დადებითი ტრადიციები და წეს-ჩვეულებები, რომლებიც დღემდე შემორჩა, ეროვნული სახის მახასიათებელი მარადიული ღირებულებებია, რომელთაც გარკვეული სოციალური და შემეცნებითი დატვირთვა გააჩნია. ისინი, როგორც ღირებულება, გვჭირდება და მათი შენარჩუნება აუცილებელია, რადგან მათში ერის სულიერი სახე, შინაგანი კულტურის და სულიერი მგომარეობის გამოსახატულება ჩანს. ტრადიცია შეიძლება მოძველდეს და თანამედროვეობას ფეხი ვეღარ აუწყოს. მაგრამ მისი ერთი ხელის მოსმით სრულიად უარყოფა არ შეიძლება. თუ მასში რაიმე ღირებულება, ის უნდა გამოვყოთ, დავხვეწოთ და შევინარჩუნოთ.

მართალია დრონი იცვლებიან და ჩვენც ვიცვლებით, მაგრამ ახალი ღირებულებების შეთვისებისას ჩვენი ტრადიციული და ზნეობრივი ფასეულობები არ უნდა დავკარგოთ.

საკვანძო სიტყვები: *საქართველო, ოჯახი, ტრადიციები, სოციალური ინსტიტუტი*

Abstract. Family, as social institution everywhere especially in traditional countries is characterized with cultural value. The special geopolitical location of Georgia imposes very responsible function to Georgian women during the centuries family as a social institution has a high cultural value in traditional

countries. As a social institution, it is a micro-model of the state. Historically for Georgia, the closeness, unity, inner strength of the family is the most important condition for the survival of the ethnic group. A number of positive traditions and customs of the Georgian family, which have survived to this day, are characteristic of the national character, eternal values, which have a certain social and cognitive load. We need them as a value and it is necessary to preserve them, because in them we can see the spiritual face of the nation, the expression of the inner culture and spiritual struggle. Tradition can become old and cannot keep pace with modernity. But it cannot be completely dismissed with one stroke. If there is something of value in it, we must extract it, refine it, and preserve it. Although times are changing and we are also changing, we should not lose our traditional and moral values while assimilating new values.

Abstract Family, as social institution everywhere especially in traditional countries is characterized with cultural value. The special geopolitical location of Georgia imposes very responsible function to Georgian women during the centuries.

Key words: *Georgia, family, traditions, social institution.*

„ჩვენი დამოკიდებულება შვილებთან, მშობლებთან, და-ძმებთან, ახლო თუ შორეულ ნათესავებთან, მეგობრებთან, მეზობლებთან, თანამშრომლებთან, ნებისმიერ სხვა პიროვნებებთან, ისევე როგორც ჩვენი დამოკიდებულება სნეულთა, პატიმართა და გაჭირვებულთადმი, პირადი და საქვეყნო საქმისადმი, გარდაცვლილი ახლობლებისა და წინაპრებისადმი...უდიდეს გამოცდისა და პასუხისმგებლობის წინაშე გვაყენებს, რადგან სადაც არ უნდა ვიყოთ და ვინც არ უნდა ვიყოთ, ყოველი ნაბიჯი ჩვენი ცხოვრებისა მნიშვნელოვანია. ყოველივე ამას კი თავდაპირველად ოჯახში ვეზიარებით....არის ფასეულობანი, რომელიც ჩვენ არ უნდა დავივიწყოთ. ეს არის ეროვნული ფასეულობა. ეს არის ოჯახის ფასეულობა.“

სრულიად საქართველოს პატრიარქი
ილია მეორე. საშობაო ეპისტოლე. 2022 წელი

ყოველი ხალხის იერსახე, თავისებურება, რომლითაც ის ხასიათდება და ამავე დროს სხვა ხალხისაგან გამოირჩევა, ძირითადად ტრადიციების ერთობლიობითაა განპირობებული. როგორც ეროვნულ, ისე ოჯახურ ტრადიციებს, როგორც სოციალურ ი ფუნქციის მქონე მოვლენას, თავისი სტრუქტურა აქვს, რომელიც ვითარების შესაბამისად გარკვეულ ცვლილებას განიცდის.

საერთოდ, თითოეულ საზოგადოებას გააჩნია საკუთარი ღირებულებები. მათ ჩამოყალიბებას განაპირობებს ისტორიული წარსული და კულტურული მემკვიდრეობა, ისევე როგორც ყოველდღიური ცხოვრება და თვითონ საზოგადოების შემადგენელი ინდივიდები. სხვადასხვა საზოგადოებაში დამკვიდრებული ღირებულებები მკვეთრად განსხვავდება ერთმანეთისაგან. ტრადიციული ღირებულებების მიხედვით ოჯახი გახლავთ როგორც სოციო-კულტურული, ასევე ეკონომიკური სტრუქტურა თავისი როლებრივი გადანაწილებით. საქართველოში საოჯახო ტრადიციები, როგორც მარადიული ღირებულებები ერთმანეთთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული და ერთი მეორის გარეშე არ არსებობს. ისინი თაობიდან თაობაზე მემკვიდრეობით გადადის და ერის თვითმყოფადობის ერთგვარ საზომს წარმოადგენს.

„ამა თუ იმ ერის კულტურას მაშინ ჩასწვდებით თუ გეცოდინებათ მისი ქცევის ნორმები: ამ კულტურაში დამკვიდრებული ეტიკეტის თავისებურებები (რომლის ძირითადი დამცველი და თაობიდან თაობაზე გადამცემი ძირითადად ქალი იყო – თ.. ი.). არ შეიძლება ეტიკეტი მეორეხარისხოვნად ჩაითვალოს, რადგან მას უაღრესად დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს.“ (Баибурин, 1988: 13).

საქართველო უძველესი და უმდიდრესი თვითმყოფადი ტრადიციებისა და კულტურის მქონე ქვეყანაა. სწორედ, რწმენასთან ერთად ტრადიციულობამაც გადაგვარჩინა. სტუმართმოყვარეობა, რელიგიურობა, უფროს-უმცროსობის ეტიკეტი, ურთიერთ ნდობა, სუფრა, პატრიოტიზმი, მეგობრობა და ოჯახისადმი ერთგულება, ჰუმანიზმი, მორა-

ლურ-ზნეობრივი ნორმები და ა. შ. ეს ის მარადიული მამოძრავებელი ღირებულებებია, რომლის წყალობითაც ქართველ ხალხს თავისი ეროვნული მეობა, ინდივიდუალურობა დღემდე შემორჩა.

ოჯახი იმდენად ძველი და ტრადიციული სოციალური ინსტიტუტია, რომ გაჩნდა წარმოდგენა მისი როგორც რელიგიურობის მატარებელ ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან ფენომენზე. შეიძლება ითქვას, რომ ოჯახი ადამიანების საკრალური ერთობაა. ამის საფუძველს ის ფაქტი იძლევა, რომ მთელ რიგ საზოგადოებებში რელიგიური რიტუალები ოჯახში სრულდებოდა და ეს ტრადიცია გარკვეულ წილად დღემდეა შემორჩენილი. ადამიანი ოჯახში იღებს ყველაფრის საწყისს. ოჯახში ყალიბდება იგი როგორც პიროვნება. ზნეობრივად განვითარებული ოჯახები ქმნიან ზნეობრივად განვითარებულ საზოგადოებას, რომლისგანაც შესაბამისად იქმნება ზნეობრივი სახელმწიფო. ამიტომაც, ოჯახი საფუძველი და საყრდენია საზოგადოებრივი და სახელმწიფოებრივი ცხოვრებისა. ცალკეული ოჯახების ზნეობრივ ცხოვრებაზეა დამოკიდებული საზოგადოებრივი და სახელმწიფოებრივი ცხოვრების კეთილი წყობაც და წესრიგიც.

ტრადიცია ისტორიულად ჩამოყალიბებული და თაობიდან თაობაზე გადაცემული წარმოდგენები, რიტუალები, ადათ-წები, წეს-ჩვეულებები, ყოფაქცევის ნორმები. ტრადიცია შესაძლოა გავრცელებული იყოს გარკვეული სოციალური ჯგუფის (ერი, საზოგადოება, ოჯახი) შიგნით ან თაობებში. „ტრადიცია ზოგადი გაგებით ერთგვაროვან ჯგუფურ ქცევას, მოვლენას აღნიშნავს, რომელიც წარმოქმნის შემდეგ, გადაეცემა დროში და განაგრძობს არსებობას. ტრადიციების არსი და მნიშვნელობა ძალიან ფართოა, რადგან იგი საზოგადოებრივი და საოჯახო ცხოვრების ყველა სფეროს მოიცავს. იგი ადამიანთა ამა თუ იმ განსაზღვრული ჯგუფის საზოგადოებრივი კოლექტივის ცხოვრებას უკავშირდება, მისი ნაწილია, ამიტომ მას როგორც სოციალურ მოვლენას ისე განიხილავენ და აფასებენ.

ღირებულება, ესაა პრინციპი ან სტანდარტი, რომელსაც აღიარებს ინდივიდი, ჯგუფი, ან საზოგადოება. იგი თა-

ობიდან თაობაზე გადაცემული ადათები, წესები, ყოფაქცევის ნორმებია, რომელიც ნებისმიერ ერს გააჩნია და იცავს მათ. წარმოდგენა სასურველის შესახებ, რომელიც გავლენას ახდენს ჩვენს ქმედებაზე, საზოგადოებას შეიძლება გააჩნდეს ტრადიციული ღირებულებები, როგორიცაა თანასწორობა, სამართლიანობა და ა. შ. იგი ადამიანის რწმენას, შეხედულებებს, იდეალებსა თუ ეთიკურ სტანდარტებს გამოხატავს, რომელიც მისი ცხოვრების სტილს საფუძვლად უდევს. ღირებულებები ადამიანს მთელი ცხოვრების განმავლობაში უყალიბდება და მათი შეცვლა საკმაოდ რთულია.

ღირებულების თვალსაზრისით „ტრადიციები, კონკრეტული ხალხის ისტორიული განვითარების პროდუქტია და მაშასადამე, ზოგადად ამ ხალხის კულტურას. მის თავისებურებების, დონეს, გამოხატავს.. სოციალური თვალსაზრისით ეთნიკური ტრადიცია არის საზოგადოებრივი წარმონაქმნი, სოციალურ-ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით კი – ადამიანთა ჯგუფური მოქმედების გამოხატულება, განმეორებადი დროში, ხშირად თაობიდან თაობაში...ხალხური, ანუ ეთნიკური ტრადიციები, როგორც სოციალური მოვლენა, დინამიკურია. მას აქვს ცვალებადობისა და განვითარების უნარი. საოჯახო ტრადიციებში ზნეობის, ეთიკის, ესთეტიკის, ჰუმანიზმის და სხვა სოციალური კატეგორიების მრავალი ისეთი თვისებაა ჩაქსოვილი რომელსაც ბევრ შემთხვევაში შეიძლება ეტალონის მნიშვნელობა ჰქონდეს და მაშასადამე, ახალგაზრდობის აღზრდის პროცესში დიდ როლს თამაშობდეს.“ [გეგეშიძე, 1078:141, 152]..

საოჯახო ტრადიციები, როგორც სოციალური მოვლენა, ეროვნული კულტურის ერთ-ერთი ძირითადი მარადიული ქვაკუთხედი. მათში ზნეობის, ეთიკის, ესთეტიკის, ჰუმანიზმის და სხვა სოციალური კატეგორიების მრავალი ისეთი თვისებაა ჩაქსოვილი, რომლებსაც ბევრ შემთხვევაში ეტალონის მნიშვნელობა აქვს და მომავალი თაობის აღზრდის პროცესში დიდ როლს თამაშობდეს. ისინი ქართველი ხალხის მარადიულ ღირებულებათა რანგში უნდა განვიხილოთ, რადგან მათზე დროის ფაქტორი არ მოქმედებს. აღნიშნული

ტრადიციები დღესაც იგივე შინაარსით, იგივე სახით, ფორმითა და ძალითაა, როგორც ისინი საუკუნეების წინ იყო. საოჯახო ტრადიციები, როგორც ცოცხალი სოციალური ფუნქციის მარადიული ღირებულება, კონკრეტული ეთნოსის განვითარების პროდუქტია და მის კულტურას, თავისებურებებს, თვითშეგნებას გამოხატავს. მასში იკვეთება ეთნოსის კულტურული ცხოვრების სპეციფიკა, მისი განვითარების ისტორიული დინამიკა, რომელიც, მიუხედავად დროთა განმავლობაში მომხდარი ცვლილებებისა, ყოფითი კულტურის სხვა კომპონენტებთან შედარებით მეტი მდგრადობითა და კონსერვატულობით გამოირჩევა.“[გოცირიძე, 2007: 370]. იგი ეროვნული კულტურის ერთ-ერთი ძირითადი ქვაკუთხედი და როგორც მუდმივი ეროვნული ღირებულება მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს ჩვენი საზოგადოების ტიპიური წევრის სოციალურ ქცევას და კულტურულ დონეს.

გ. წერეთლის სამართლიანი შენიშვნით: „ყველა ოჯახი, როგორც მიკრო სოციალური ორგანიზმი, ეკონომიურად არის მოწესრიგებული. იგი ეკონომიური ორგანიზაციაა ყველგან. ყოველ საზოგადოებაში. საზოგადოების სპეციფიკური ქვესისტემაა, რომელიც ურთიერთ განმსაზღვრელ კავშირშია საზოგადოების სხვა სისტემებთან (თუმცა გარკვეული დამოუკიდებლობითაც ხასიათდება); მას აქვს განვითარების ფაზები და ოჯახის წევრთა მივიღებთ მხედველობაში, რომ თუმცა ოჯახის ფორმები იცვლება დროთა განმავლობაში, მაგრამ მისი ეკონომიური ორგანიზაცია მაინც ერთგვარ ეკონომიურ ორგანიზაციად რჩება“[წერეთელი, 1990: 44].

„ერის გაერთიანებაში, მის კონსოლიდაციაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ტრადიციები. საუკუნეების მანძილზე შექმნილი ცხოვრების წესი, რომელიც თაობიდან თაობას გადაეცემა. ტრადიციების რღვევას ეროვნული სულს ჩაკვლა, ერის გადაშენებაც კი შეიძლება მოჰტვეს ეკონომიკურ-პოლიტოკური კრიზისი, ან უცაბედი აღზევება, ან კიდევ უცხო ქვეყნის შეიარაღებული თუ ფსიქოლოგიური (რავ უფრო საშიშია) აგრესია ხშირად იწვევს ტრადიციების მოს-

პობას. ტრადიცია წარსულს უკავშირდება. ხოლო წარსულის დავინწყება ერის ისტორიის დავინწყებაა. მეხსიერებაგაკარგული ხალხის ხვედრი კი მხოლოდ და მხოლოს გადაგვარება და მონობა“ [ი. გუგავა, 2011 -121]

აქვე არ შეიძლება ხაზი არ გაესვას იმ ფაქტს, რომ „ოჯახში ეთნიკური ტრადიციების (იმ ტრადიციებისა რომლებსაც საუკუნეების მანძილზე საზოგადოების საწარმოო, ყოფითი და სულიერი კულტურის ზემოქმედებით იქმნებოდა და იხვენებოდა) როგორც ეროვნული ღირებულებების დაცვისა და მემკვიდრეობითი გადაცემის მექანიზმის მთავარი მამოძრავებელი ძალაა ქალია. იგი ოჯახის წევრების ქცევის სოციალ-ეკონომიკურ, ყოფით, და ფსიქოლოგიურ ნორმებს.არეგულირებს და აწესრიგებს. საოჯახო თუ რელიგიურ საწესჩვეულებო კულტებთან დაკავშირებულ ძირითად რიტუალებს ქალი ასრულებს. იგი ამავე დროს თაობების დამაკავშირებელი რგოლი და საზოგადოებრივი ქცევის ნორმების-ეტიკეტის დამცველიცა და შემსრულებელიცაა.“ (კონფლიქტური, გვ. 230).

საუკუნეების განმავლობაში ქართული საოჯახო თუ ეროვნული ტრადიციები და წეს-ჩვეულებები, როგორც მარადიული ღირებულება, იყო:

1. რელიგიურობა, როგორც მუდმივი ღირებულება, საზრისს ანიჭებს ცალკეული ადამიანის ან ადამიანთა ჯგუფის არსებობას, ცხოვრებას, მათ ქცევას, მოქმედებას, მსოფლმხედველობასა და ღირებულებათა ორიენტაციას, რაც ერთგვარად ოჯახისა და საზოგადოების იერსახეს განსაზღვრავს. მართლმადიდებლობა ქრისტეს ჭეშმარიტი მოძღვრებაა, ჩვენი სინდისისა და ზნეობის საფუძველი. იმავდროულად ის საზოგადოებრივი ყოფისა და მეცნიერების საფუძველიც უნდა იყოს. “რელიგია ფაქტიურად ია ერთადერთი ფორმაა, რომლითაც ყველა დროის ყველა ხალხისათვის არსებობდა ზნეობრივი კოდექსი, რომელიც მართავდა ოჯახს და აძლევდა საზოგადოებას თანაარსებობის პრინციპს.“ [შავგულიძე, 2005: 230]. „მართლმადიდებლობა მართოდენ რწმენა და ღვთისმსახურების კულტი არ არის. ის, ამავე დროს, ქრისტიანული რწმენით განსაზღვრული ქცევის

ნესების, ჩვეულებების, საოჯახო ტრადიციების გარკვეული სისტემაა. მართლმადიდებლობა ჩვენი ცივილიზაციური იდენტურობის განმსაზღვრელი საბაზო სულიერი ცენტრი და ქართველი ერის ყოფიერების ზნეობრივი კოდექსია...მართლმადიდებლობა არის დღობალისტური მოძრაობის სერიოზული კულტურული ოპოზიცია თავისი ღრმა სულიერებით, ისტორიული სიმბოლიკით, ნორმატიულობის სპეციფიკით და, რაც მთავარია, ქართველი ერის კულტურული მობილიზაციის რეგულატორი ფუნქციით.“ [ჯოჯუა, 2005: 252]

ქართული ქრისტიანული ეკლესია იყო ის უმთავრესი ძალა, რომელიც უკვე მეხუთე საუკუნიდან ოჯახის სიმტკიცისა და ქვეყნის ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი მთლიანობის განსამტკიცებლად. მართლმადიდებლობა „ ქართველი ხალხისათვის ფაქტიურად იყო ფარი ეროვნული სახის შესანარჩუნებლად. მართლმადიდებლობა თავიდანვე ისე ორგანულად შეერწყა ქართველი ერის ყოველდღიურ ყოფას (შესაბამისად საოჯახო ტრადიციებსაც თ. ი.), რომ მის ცნობიერებაში ეროვნულობა და ქრისტიანული რწმენა ფაქტობრივად ერთმანეთთან გაიგივებულ ცნობებად დამკვიდრდა.“ [ნიკოლეიშვილი, 2007: 67].

2. პატრიოტიზმი – ოჯახის, ენის, სამშობლოს, სარწმუნოების, სიყვარული და დაცვა.

3. უფროსის პატივისცემა ანუ უფროს უმცროსობის ეტიკეტი.

4. სტუმარ- მასპინძლობა, გავიხსენოთ ვაჟა ფშაველას სიტყვები: „ დღეს სტუმარია ის ჩემი, გინდ ზღვა ემართოს სისხლისა;“ ან ხალხური: „სტუმარი ღვთისაა.“

5. საზოგადოებაში მოქცევის კულტურა, მისალმების და დამშვიდობების ტრადიცია მხარზე მთხვევით,

6. დაკრძალვისა და გლოვის წესები, მისამძიმრების ტრადიცია, ყოველგვარ საქმიანობაში მგლოვიარე ოჯახისადმი დახმარება.

7. მომავალი თაობის ბავშობიდანვე შრომითი აღზრდა,

8. სოლიდარობა, ერთგულება, სამართლიანობა შემენყნარებლობა, (ოჯახში და საზოგადოებაში),

9. მორალურ-ზნეობრივი ნორმები, პიროვნებისა და ოჯახის ღირსების პატივისცემა და დაცვა. მომავალ თაობების აღზრდა მიმართული უნდა იყოს ზნე-ხასიათის ზრდასა და განვითარებაზე, სწავლა კი გონების გახსნის და მსჯელობის გაძლიერებაზე. ღირსებათა შორი აუცილებელია ზრდილობა როგორც ადამიანის ყოფა-ქცევის მომწესრიგებელი თვისება, უფროს უმცროსობის ეტიკეტის დაცვა და ა. შ.

10. მშვიდობისმოყვარეობა, კაცთ მოყვარეობა, შრომის მოყვარეობა, უპოვართა მიმართ მოწყალების გაღება.

ქართველი ხალხის დიდი ნაწილისათვის დღემდე მართლმადიდებლობა მხოლოდ რწმენადა ღვთისმსახურების კულტი არ არის. “ის, ამავე დროს ქრისტიანული რწმენით განსაზღვრული ქცევის, ნესების, ჩვეულებების, საოჯახო ტრადიციების გარკვეული სისტემაა.. მართლმადიდებლობა ჩვენი ცივილიზაციური განმსაზღვრელი საბაზო სულიერი ცენტრი და ქართველი ერის ყოფიერების, იდენტურობის...ქართველი ერის კულტურული მობილიზაციის რეგულაციური ფუნქციით ზნეობრივი კოდექსია.” [დ. ჯოჯუა. 2005:252]

ბიბლიის მიხედვით::

„1.მე ვარ უფალი ღმერთი შენი, და არა იყვნენ შენ და ღმერთნი უცხონი, ჩემსა გარეშე.

2.არა ჰქმნე თავისა შენისა კერპნი, არცა ყოვლადვე მსგავსნი, რაოდენი არს ცათა შინა ზე, და რაოდენი არს ქვეყანასა შინა ქვე, და რაოდენი არს წყალთა შინა ქვეშე ქვეყანისა: არა თაყვანი-სე მათ, არცა მსახურებდე მათ.

3. არა მიიღო სახელი უფლისა ღმრთისა შენისა ამაოსა ზედა.

4. მოიხსენე დღეი იგი შაბათი და წმიდა-ჰყავ იგი:ექვს დღე იქმოდე, და ჰქმნე მათ შინ ყოველივე საქმე შენი, ხოლო დღეი იგი მეშვიდე შაბათი არს უფლისა ღმრთისა შენისა.

5. პატივ-ეც მამასა შენსა და დედასა შენსა, რაითა კეთილი გეყოს შენ და დღეგრძელ იყვნე ქვეყანასა ზედა.

6. არა კაც-ჰკლა.

7. არა იმრუშო.

8. არა იპარო.

9. არა ცილი-სწამო მოყვასსა შენსა წამებითა ცრუითა.

10. არა გული გითქუმიდეს ცოლისათვის მოყვასისა შენისა, არა გული გითქუმიდეს სახლისათვის მოყვასისა შენისა, არცა ყანისა მისისა, არცა კარაულისა მისისა, არცა ყოვლისა საცხოვარისა მისისა, არცა ყოვლისა მისთვის, რაიცა იყვეს მოყვასისა შენისა.“

[ბიბლია, გვ. 75].

მოტანილი მასალა გვიჩვენებს, რომ ეს ღირებულებები და ტრადიციები, რომლებიც საქართველოში ქრისტიანობის შემოსვლამდე არსებობდა, თითქმის ერთი ერთზე იმეორებს ბიბლიის ათ მცნებას და ის შეიძლება ქართველი ხალხის მარადიულ ღირებულებათა რანგში განვიხილოთ, რადგან მათზე დროის ფაქტორი არ მოქმედებს და დღესაც იგივე შინაარსით, იგივე სახით, ფორმითა და ძალითაა, როგორიც ისინი საუკუნეების წინ იყო. მათი მნიშვნელოვანი თავისებურება ისაა, რომ დაცვა არა სამართლებრივი კანონით, არამედ საზოგადოებრივი აზრის ძალითაა უზრუნველყოფილი, რომლებიც წარმოქმნის დღიდან საზოგადოებრივ აზრს, პიროვნების მორალს, ზნეობრივ შეგნებას და ეთიკურ ნორმებს ემყარებიან და თაობიდან თაობას გადაეცემა. ეს არის ფუნდამენტური პრინციპები, რომელზედაც აგებულია ოჯახის მთელი ცხოვრება, რითაც დესტრუქციულ ცვლილებებს წინააღმდეგობას უწევს სოციალური სისტემის შეცვლის დროს. ოჯახის იდენტურობის შესანარჩუნებლად ეს ელემენტები გადამწყვეტ როლს ასრულებენ.

ქართული საოჯახო ტრადიციები, როგორც სოციალური მოვლენა, დინამიურია და კონკრეტულ ისტორიულ პირობებში წარმოიშვება და აქვს ცვლილებების უნარი. **ტრადიციის გარეშე საერთოდ წარმოუდგენელია ერად ჩამოყა-**

ლიბება. ისეთი ფენომენები, როგორიცაა: სტუმარ-მასპინძლობა. უფროს-უმცროსობის ეტიკეტი, ნათელმწირობა, დაკრძალვისა და გლოვის წესები და ა. შ., რომლებშიც ზნეობის, ეთიკის, ესთეტიკის, ჰუმანიზმის და სხვა სოციალური კატეგორიების მრავალი ისეთი თვისებაა ჩაქსოვილი, რომლებსაც ბევრ შემთხვევაში ეტალონის მნიშვნელობა ჰქონდეს და მომავალი თაობის აღზრდის პროცესში დიდ როლს თამაშობდეს. ისინი შეიძლება ქართველი ხალხის მარადიულ ღირებულებათა რანგში განვიხილოთ, რადგან მათზე დროის ფაქტორი არ მოქმედებს. აღნიშნული ტრადიციები დღესაც იგივე შინაარსით, იგივე სახით, ფორმითა და ძალითაა, როგორც ისინი საუკუნეების წინ იყო. საოჯახო ტრადიციები, როგორც ცოცხალი სოციალური ფუნქციის მარადიული ღირებულება, კონკრეტული ეთნოსის განვითარების პროდუქტია და მის კულტურას, თავისებურებებს, თვითშეგნებას გამოხატავს. მასში იკვეთება ეთნოსის კულტურული ცხოვრების სპეციფიკა, მისი განვითარების ისტორიული დინამიკა, რომელიც, მიუხედავად დროთა განმავლობაში მომხდარი ცვლილებებისა, ყოფითი კულტურის სხვა კომპონენტებთან შედარებით მეტი მდგრადობითა და კონსერვატულობით გამოირჩევა. “[გოცირიძე, 2007: 370]. იგი ეროვნული ხასიათის მარადიული ღირებულებაა, რომელიც გარე სამყაროში მიმდინარე პროცესებისა და შინაგანი მოძრაობის ურთიერთმართებით ხანგრძლივი დროის მანძილზე ყალიბდებოდა.

შეიძლება ითქვას, რომ ქართული საოჯახო ტრადიციები, როგორც მუდმივი ეროვნული ღირებულება მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს ჩვენი საზოგადოების ტიპიური წევრის სოციალურ ქცევას, სოციალურ პროექტებს და კულტურულ პარადიგმებს. ესაა ის აუცილებელი პრიზმა, რომელშიც გარდატეხება ყველა სხვა ღირებულება. იგი რელიგიური მრწამსის, როგორც ღირებულებას არა თუ ეწინააღმდეგება, არამედ, ერთმანეთს ამყარებენ. *Saojaxo tradiciebi* ბი, როგორც ღირებულება, გვჭირდება და მათი შენარჩუნება აუცილებელია. მაგრამ ისინი თანამედროვეობას და ცივილიზაციას უნდა მოერგოს, რადგან მასში ერის სულიერი სახე ჩანს

მისი შინაგანი კულტურის და სულირი მგომარეობის გამოხატულებაა. ტრადიცია შეიძლება მოძველდეს და თანამედროვეობას ფეხი ველარ აუწყოს. მაგრამ მისი ერთი ხელის მოსმით სრულიად უარყოფა არ შეიძლება. თუ მასში რაიმე ღირებულია, ის უნდა გამოვყოთ და უნდა შევინარჩუნოთ და დავხვეწოთ.

დღეს ოჯახის დისკრედიტაციისა და შესუსტების ერთ-ერთი ფორმაა ე, ნ, სოციალური მუშაკების ინსტიტულის დაფუძნება, რომლის წარმომადგენლები კარდაკარ დადიან და ეკონომიურად შეჭირვებულ მრავალშვილიანი ოჯახებიდან მცირენალოვანი ბავშვები სრულიად უცხო შეძლებულ ოჯახებში გადაჰყავთ. ეს ოჯახები თითოეულ ბავშვზე ყოველთვიურად გარკვეულ თანხას უხდიან, ასეთი ქმედება მრავალშვილიანი ოჯახის წევრების გაუცხოებასა და ხშირად ამ ოჯახის დანგრევასაც იწვევს. ბავშვის მშვილებელს თუ კი ყოველთვიურად გარკვეულ თანხას უხდი, მაშინ ეს თანხა მის მშობლებს გადაუხადე და ოჯახი შეინარჩუნე არ ჯობია? მაგრამ როგორც ჩანს ეს შეგნებულად კეთდება, რათა მეტმა ტრადიციულმა ოჯახმა ფუნქცია დაკარგოს და რაც შეიძლება მალე დაინგრეს.

მრავალმა საოჯახო ტრადიციამ საუკუნეებს გაუძლო და ჩვენს დრომდე მოაღწია როგორც ერის სულიერი ცხოვრების მარადიული ღირებულებამ. ქართული საოჯახო ტრადიციები, როგორც ღირებულება, გეჭირდება და მათი შენარჩუნება აუცილებელია. მაგრამ ისინი თანამედროვეობას და ცივილიზაციას უნდა მოერგოს, რადგან მასში ერის სულიერი სახე ჩანს მისი შინაგანი კულტურის და სულიერი მგომარეობის გამოხატულებაა. ტრადიცია შეიძლება მოძველდეს და თანამედროვეობას ფეხი ველარ აუწყოს. მაგრამ მისი ერთი ხელის მოსმით სრულიად უარყოფა არ შეიძლება. თუ მასში რაიმე დადებითია, ის უნდა გამოვყოთ, უნდა შევინარჩუნოთ და დავხვეწოთ. ამიტომ ძველი და ახალი საოჯახო ტრადიციების ანალიზი ურთიერთმიმართებაში უნდა მოხდეს, რადგან ქართული საოჯახო ტრადიციები ისტორიის მანძილზე წარსულიდან ანმყოში გადმოცემული და მომა-

ვალში მიმავალი ხორციელი და სულიერი კულტურის მარადიული ღირებულებების მთლიანობაა.

დღეს ჩვენი ტრადიციებისა და ცხოვრების წესის გადაფასება სხვა და სხვა მეთოდებით ხორციელდება. ამ იდეის მქადაგებლები იშველიებენ საქართველოს და ადამიანია უფლებათა ევროპული კანვენციის 10-ე მუხლს გამოხატვის თავისუფლების შესახებ და მიაჩნიათ, რომ ყველაფერი ნებადართულია. ისინი შეგნებულად თვალს ხუჭავენ იმაზე რომ გამოხატვის თავისუფლებაში საუბარია სიტყვისა და აზრის და არავითარ შემთხვევაში რეალური ქმედებისა და საქციელის თავისუფლებაზე.

ე. წ. „დემოკრატიული პოლიტიკური სისტემის“ დამკვიდრება უპირატესობას სამოქალაქო საზოგადოებრივ ინსტიტუტებს ანიჭებს. „ამ შემთხვევაში აუცილებელია გაცნობიერდეს თუ როგორ გამოხატავს ეს „დემოკრატიული პოლიტიკური წყობა“ ... ჩვენი ოჯახების, ჩვენი საზოგადოების ნებას, მის „დაუნერეელ კანონს,“ მის მენტალიტეტს, ადათებს, წეს-ჩვეულებებს, ეთნიკურ ხასიათსა და ტოლერანტობას. თუ ამ სისტემამ ვერ შეძლო აღნიშნულ „დაუნერეელ კანონთა“ მაქსიმალური სიზუსტით ათვისება და შესაბამისად მაქსიმალური მოქნილობით ადაპტირება დღეს ჩვენში არსებულ სოციალურ წყობასთან, მაშინ იგი განწირულია მარჯხისათვის.“ [გ. შავგულიძე, 2005: 234].

ტრადიციული ინსტიტუტების წინააღმდეგ ბრძოლა, აგრესიული ათეიზმის ახალი ტალღა, რელიგიური გაერთიანებებისა და რელიგიური დოგმების წინააღმდეგ გალაშქრება, ოჯახების იმიჯის დაკნინება, აგრესიული ლგბტ პროპაგანდა და ე.წ. ლიბერალური იდეოლოგიის სხვა გამოვლინებები ერთადერთ მიზანს – სახელმწიფოების ეთნიკური, რელიგიური და კულტურული იდენტობის მოშლას, ადამიანის არა ღვთის სახედ შექმნილ და ღირსების მატარებელ ინდივიდად, არამედ ზომბირებული კოლექტივის რიგით რგოლად ქცევას ემსახურება. ბს. ამ იდეოლოგიის მიხედვით, მაგალითად, ქვეყნის წამყვანი რელიგიური გაერთიანება მუდმივი თავდასხმის ობიექტი უნდა იყოს, ხოლო რელიგიური უმცირესობები პროგრესის ეტალონებად უნდა წარმოჩინდნენ,

ლგბტ პირი სხვა ადამიანებზე მეტ პატივისცემას და საყოველთაო აღფრთოვანებას უნდა იმსახურებდეს,

თავის დროზე ილია ჭავჭავაძე აღნიშნავდა: **დანინა-ურებული ევროპიდან რუსეთმა საკუთარ ნიადაგზე გადმონერგა სწავლამეცნიერება და დღესაც იქიდან ეზიდება "წყალსა და ჯავარს განათლებისასო". [ჭავჭავაძე, 1990: ჩვენ კი დღეს ევროპიდან ვეზიდებით მხოლოდ იმ ჭუჭყსა და ნაგავს, რომელსაც გარყვნილების, ერთნაირსქესიანთა ქორწინების დაკანონების, ოჯახის ინსტიტუტის უპატივცემულობის სახელი ჰქვია [ჭავჭავაძე, 1990:].**

ჩვენი ტრადიციებისა და ცხოვრების წესის გადაფასება სხვა და სხვა მეთოდებით ხორციელდება. დღეს მკვიდრდება ე. წ. თავისუფლება, პრინციპით „ყველაფერი ნებადართულია.“ მართალია დრონი იცვლებიან და ჩვენც ვიცვლებით, მაგრამ ახალი ღირებულებების შეთვისებისას ჩვენი ტრადიციული და ზნეობრივი ფასეულობები არ უნდა დავკარგოთ. თუ პიროვნებას, ოჯახს, ხალხს, საზოგადოებას, სახელმწიფოს სწორი ეროვნული და რელიგიური იდეოლოგია არ აქვს, ყბადაღებული ე. წ. ლიბერალიზმი ეროვნულ ტრადიციულ ფასეულობებს გააუფასურებს და სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ფორმასა და შინაარსს, როგორც მარადიულ ღირებულებას გაანადგურებს.

ქართული ოჯახის მთელი რიგი დადებითი ტრადიციები და წეს-ჩვეულებები, რომლებიც დღემდე შემორჩა, ეროვნული სახის მახასიათებელი მარადიული ღირებულებებია, რომლებსაც მეტ-ნაკლებად დანაწილებული რილებითა და დატვირთვით გარკვეული სოციალური და შემეცნებითი დატვირთვა გააჩნია. ისინი, როგორც ღირებულება, გვჭირდება და მათი შენარჩუნება აუცილებელია, რადგან მათში ერის სულიერი სახე, შინაგანი კულტურის და სულიერი მგომარეობის გამოხატულება ჩანს. ტრადიცია შეიძლება მოძველდეს და თანამედროვეობას ფეხი ვეღარ აუწეოს. მაგრამ მისი ერთი ხელის მოსმით სრულიად უარყოფა არ შეიძლება. თუ მასში რაიმე ღირებულება, ის უნდა გამოვყოთ, დავხვეწოთ და შევინარჩუნოთ.

საუბარი სრულიად საქართველოს პატრიარქის ილია მეორის სიტყვებით დავიწყეთ და მისივე სიტყვებით დავამთავრებთ: „ოჯახი და ოჯახის ღირებულებები ერთმანეთთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული და ერთი მერის გარეშე არ არსებობს.. თუ ოჯახი არ არის, მაშინ ოჯახის ღირებულებები ავტომატურად კარგავს მნიშვნელობას. ტრადიციული ოჯახური ღირებულებები აგებულია ზრუნვასა და სიყვარულზე. საზოგადოების ცვლილება და განვითარება, ახალი შეხედულებები, შესაბამისად, აყალიბებს ოჯახური ფასეულობების ახალ გაგებას. საოჯახო ტრადიციები, როგორც მარადიული ღირებულება, – ეს არის თანდაყოლილი ოჯახის ნორმებისა და ქცევას, ჩვევები და დამოკიდებულებები, რომლებიც თაობიდან თაობაზე მემკვიდრეობით გადადის. ღირებულება წარმოადგენს ეართ-ერთ ყველაზე მდგრად კონსტრუქტს, რომელიც უყალიბდება ადამიანს მთელი ცხოვრების განმავლობაში და რომლის შეცვლაც საკმაოდ რთულია, თუმცა არსებობს იშვიათი გამონაკლისი, როდესაც ადამიანი ახდენს თავისი ღირებულების შეცვლას. ეს ძირითადად დაკავშირებულია მძაფრ განცდებთან. ღირებულებები იგი წარმოადგენს ერთგვარ საზომს, რომლიც ვაჟლენთგ არკვეულ დამოკიდებულებასმ მოვლენების მიმართ, თუ რა არის კარგი, ცუდი, სამართლიანი, უსამართლო, მორალურ, ამორალური. ეს დამოკიდებულებები კი ყველას ალზრდის პროცესში უყალიბდება, რომელიც მყარ რწმენად გადაიქცევა და ძნელად ემორჩლება ცვლლებებს.

საოჯახო ტრადიციები, როგორც მარადიული ღირებულება, – ეს არის თანდაყოლილი ოჯახის ნორმებისა და ქცევას, ჩვევები და დამოკიდებულებები, რომლებიც თაობიდან თაობაზე მემკვიდრეობით გადადის. ღირებულება წარმოადგენს ეართ-ერთ ყველაზე მდგრად კონსტრუქტს, რომელიც უყალიბდება ადამიანს მთელი ცხოვრების განმავლობაში და რომლის შეცვლაც საკმაოდ რთულია, თუმცა არსებობს იშვიათი გამონაკლისი, როდესაც ადამიანი ახდენს თავისი ღირებულების შეცვლას. ეს ძირითადად დაკავშირებულია მძაფრ განცდებთან. ღირებულებები იგი წარმოადგენს ერ-

თვეარ საზომს, რომლიც ვავლენთგ არკვეულ დამოკიდებულებასმ მოვლენების მიმართ, თუ რა არის კარგი, ცუდი, სამართლიანი, უსამართლო, მორალურ, ამორალური. ეს დამოკიდებულებები კი ყველას აღზრდის პროცესში უწყალობდება, რომელიც მყარ რწმენად გადაიქცევა და ძნელად ემორჩლება ცვლლებებს. არის ფასეულობანი, რომელიც ჩვენ არ უნდა დავივიწყოთ. ეს არის ეროვნული ფასეულობა. ეს არის ოჯახის ფასეულობა. და ეს არ უნდა დაკარგოს კაცობრიობამ“, – [საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ილია მეორე]

ტრადიციული ინსტიტუტების წინააღმდეგ ბრძოლა, აგრესიული ათეიზმის ახალი ტალღა, რელიგიური გაერთიანებებისა და რელიგიური დოგმების წინააღმდეგ გალაშქრება, სამეფო ოჯახების იმიჯის დაკნინება, აგრესიული ლგბტ პროპაგანდა და ე.წ. ლიბერალური იდეოლოგიის სხვა გამოვლინებები ერთადერთ მიზანს – სახელმწიფოების ეთნიკური, რელიგიური და კულტურული იდენტობის მოშლას, ადამიანის არა ღვთის სახედ შექმნილ და ღირსების მატარებელ ინდივიდად, არამედ ზომბირებული კოლექტივის რიგით რგოლად ქცევას ემსახურება. ამ თვალსაზრისით, ლიბერალური იდეოლოგია მსოფლიო ისტორიაში ცნობილ ყველაზე აგრესიულ და ნეგატიურ იდეოლოგიებს არაფრით ჩამოუვარდება. ლიბერალური იდეოლოგია, თავისი შინაარსით, აპარტიდული ბუნებისაა და იგი ყველა სახის უმცირესობას განსაკუთრებულ პრივილეგიას ანიჭებს. ამ იდეოლოგიის მიხედვით, მაგალითად, ქვეყნის წამყვანი რელიგიური გაერთიანება მუდმივი თავდასხმის ობიექტი უნდა იყოს, ხოლო რელიგიური უმცირესობები პროგრესის ეტალონებად უნდა წარმოჩინდნენ, ლგბტ პირი სხვა ადამიანებზე მეტ პატივისცემას და საყოველთაო აღფრთოვანებას უნდა იმსახურებდეს, გამოხატვის აბსოლუტური თავისუფლება კი იდეოლოგიის მიმდევარი უმცირესობის ექსკლუზიური პრივილეგია უნდა იყოს. ლიბერალურ იდეოლოგიაშიც მოქმედებს სტალინური „ურავნილოვკის“ პრინციპი, რომლის მიხედვით, ადამიანე-

ბის გათანაბრების ერთადერთი ეფექტიანი გზა ძლიერის დაკნინებაა.

და ბოლოს: „მძიმეა ყოველივე რაზედაც ახლა ვწერთ, რაზედაც ახლა ვფიქრობთ. ბევრზე ბევრი უთქმელი დვრჩება... ალბათ შევძლებთ ზოგ რასმე შეძლებისდაგვარად თანდათან მოვფინოთ ნათელი... ეს საჭიროა არა მხოლოდ ჩვენთვის, და მათთვისაც, ვისზედაც ვწერთ, არამედ საერთოდ, ადამიანური სინდისისა და ყველაზე მეტად უფლის წინაშე.. უფალმა მისცეს ძალი ქვეყანასა ჩვენსას, ხალხს უფლის მოყვარეს და ერთგულს უფლისას... შეგვინდოს ღმერთმა შეცოდებანი ჩვენი და შეუბდოს მათაც ვინაც ესოდენ დიდი და უაზრო ტკივილით აგვაგსო.“ [დავიცვათ, 2005: გვ 9].

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ბიბლია, თბ., 1989
2. მ. ბექაია, ოჯახის განვითარების სოციალური პრობლემები, თბ., 1980.
3. მ. ბექაია, საოჯახო და საქორწინო ტრადიციები მნიშვნელობა თანამედროვე ქართული ოჯახის სიმტკიცისათვის, თბილისი. 1981.
4. გ. გასვიანი, „მცნებაი სასჯულოი“ ქრისტიანული სარწმუნოების მდგომარეობისა და აფხაზეთის მცნებაზე//ქრისტიანობა//მართლმადიდებლობა აფხაზეთში და ეროვნული თვითიდენტიფიკაციის საკითხები თბილისი, 2005,
5. მ. გეგეშიძე, ეთნიკური კულტურა და ტრადიციები, თბ., 1979.
6. გ. გოცირიძე, კვების ხალხური კულტურა და სუფრის ტრადიციები საქართველოში, თბ., 2007.
7. ი. გუგავა, ტრადიცია დაწინაპართა პატივისცემა რომელ ავტორთა მიხედვით, კრ., „მადლი“, თბ., 2011,
8. დავიცვათ ქართული ეკლესიები, ვიცოდეთ ჩვენი ქვეყნის ნამდვილი ისტორია, თბ., 2014
9. ვაჟა ფშაველა, თხუზულებანი, ტ. 9, თბ., 1964.

10. თ. იველაშვილი, საქორწინო წეს-ჩვეულებები საქართველოში, თბ., 1999
11. ვ. ითონიშვილი. ქართველ მთიელთა საოჯახო ურთიერთობის ისტორიიდან, თბ., 1960.
12. მ. კეკელია, ეროვნული ტრადიციების სოციალური ფუნქცია, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი. 1990.
13. კონფლიქტი, გენდერი და მშვიდობის მშენებლობა, თბ., 2002.
14. კონფლიქტური სიტუაციები პოლიეთნიკურ საზოგადოებაში, თბ., 1998
15. ნ. მაჩაბელი, ქართველი ხალხის საოჯახო ურთიერთობის ისტორიიდან, თბ., 1978.
16. მელიქიშვილი, ტრადიციული საქორწინო წეს-ჩვეულებების სტრუქტურული ანალიზი, თბ., 1986.
17. ა. ნიკოლეიშვილი, კონსტანტინე გამსახურდიას რელიგიური რწმენის ზოგიერთი საკითხი//ქართველოლოგია, 1, თბილისი, 2007.
18. სოციალურ და პოლიტიკურ ტერმინთა ლექსიკონი–ცნობარი თბილისი, 2004.
19. ქართული სამართლის ძეგლები,, ტ. 2. თბ., 1965.
20. ქართული სამართლის ძეგლები,, ტ. 3. თბ., 1970.
21. ი. ჭავჭავაძე, თხუზ., თბ., 1984.
22. ივ. ჯავახიშვილი, ქართული სამართლის ისტორია, წ. 1, თბ., 1928.
23. დ. ჯოჯუა, გლობალიზაცია და ქრისტიანობა//მართლმადიდებლობა აფხაზეთში და ეროვნული თვითიდენტიფიკაციის საკითხები თბ., 2005,
24. გ. შავგულიძე, ოჯახი, ლეგიტიმაცია და ლეგიტიმურობა//მართლმადიდებლობა აფხაზეთში და ეროვნული თვითიდენტიფიკაციის საკითხები, თბ., 2005,
25. მ. წერეთელი, ერი და კაცობეობა, თბილისი, 1990.
26. А К Баибурын Об этнографическом изученииэтикеталн Этикет и народов передней Азии М 1988

Polluting and respected: an analysis of the ambivalent attitude towards a woman in the traditional culture of the Komi people

Folk thinking regulates ideas about the role and place of men and women in society, the differences between the sexes and the rules of behavior. Gender differences are clearly manifested in the structure and culture of traditional society, expressed, created and reproduced in traditions and folklore. In the traditional culture of the Komi, clear boundaries are established for men and women both in everyday life (behavior, tools, clothing, etc.) and in rituals. However, the behavior of a woman, in contrast to the behavior of a man, is more regulated. This is expressed in many everyday conventions (stereotypes) that limit her freedom, as well as in ritual situations that are aimed at maintaining her status.

In my opinion, this attitude towards women in traditional society is largely due to archaic mythology. In anthropogenesis, a woman is often the creation of a dark demiurge, that implies the correlation of a woman with a lower world, world of chaos. As the researcher of mythology Elizar Meletinsky noted, sometimes in the mythology the feminine is associated with water and chaos and is thought to be on the side of "nature", not "culture" (1). In the mythological texts of the Komi, the correlation of a woman with the lower world (the world of chaos) is expressed in the idea of a participation of the "dark" creator deity *Omöl'* in the creation of a first woman and in her subsequent life.

The myths explain the origin of a first woman differently. In Komi mythology the world was created by two twins: good *En* and evil *Omol'* (Komi-Permyaks *Kul'*). Since the brothers embody two opposite natures then created items are evaluated as positive / negative, pure / impure (2). So, in the process of working on a first human, *En* creates a man, *Omöl'*s creation turns out to be the figure of a woman. But *En* breathed life into her. So, in the process of working on a first human, *En* creates a man, *Omöl'*s creation turns

out to be the figure of a woman. But *En* breathed life into her (3). According to other myth, good deity *En* created a woman, but he didn't have time to finish her genitals. His brother *Omöl'* spat in the woman's crotch, as a result, the missing organ was formed (4). Thus, a woman has a little bit of impurity of *Omöl'*. In the subsequent development of the mythological plot, a woman is always connected with the lower world and the darkness. In particular, in the texts this is manifested in the idea of her love affair with the dark deity *Omöl'* (5).

The connection of a woman with the chthonic world is also confirmed by linguistic data. In the Komi language there is a phrase "*en' omla*", which means a female uterus. Komi researcher of the ethnography Nikolai Konakov sees in this phrase a semantic and etymological connection with the term *Omöl'*, what indicates the symbolism of chaos, since the uterus and chaos have the meaning of a birthing place (6).

In everyday life, the chthonic nature of a woman finds its expression in the Komi ideas about the presence of impurity *pež*. The word literally means "impurity, filth, dirty, foul". According to the definition of the Komi ethnographer Vasily Nalimov, it is a property that is harmful to humans, does not have a specific form and image, and is highly contagious (7). The Komi believed that every woman at a certain age has *pež*. Most likely, this was due to puberty and onset of period, since, according to my observations, most prohibitions and rules regulate the behavior of women of reproductive age. This is also confirmed by the materials of Nalimov, according to which the Komi did not consider little girls and old women impure (7). It is no coincidence that only older women could assist in childbirth (8) or treat sick children (7). As we know, both occupations require purity and chastity.

As a bearer of impurity, a woman was ordered to observe certain restrictions and prohibitions. The main purpose of these prescriptions was to protect other members of society from the negative impact of *pež*, as a result of which the infected lost their strength, properties and abilities, fell ill, weakened and decrepit. *Pež* could be infected by men, unfamiliar with the sexual life of young men and women, children and some animals as a result of direct contact with a woman or through contact with items. It was also

possible to infect another person with impurity by stepping over him. For example, according to Nalimov's materials, if a woman stepped over a child, he fell ill. The dog in such a situation lost its abilities and became useless for hunting. It was believed that fish would not go into fishing nets, and an animal would not fall into hunting snares if a woman touched them. The woman was not allowed to enter the grain dryer and hop-yard. Men avoided taking on the spindle at the same time as the woman, so as not to lose their hunting skills. It was also obligatory for a man to cleanse himself after coitus with a woman (7).

It was also believed that the impurity of a woman could pollute the activities that required purity. Therefore, both men and women are cleansed before performing "clean" activities. Before hunting, men take a steam bath in the sauna and douse themselves with cold water. In addition, during the hunt, it is not recommended to even think about a woman and it is only allowed to talk about her allegorically, calling the word *tshötshyd* "chopped off". If these rules are not followed, then the hunt will be unsuccessful. Women themselves, before starting to sow, harvest, hay or bake bread, are cleared of *pež*, for example, by pushing hot coals through the collar of their shirt (7).

The Komi were especially protected from the impurity that occurs during menstruation. It should be noted that the mythological texts about the origin of *pež* and the mythological texts about the origin of period are very similar. So, according to myth, to save the world from *pež*, one woman took upon herself all filth of the world voluntarily. She sank in filth up to her throat. Other women came to her aid and each took upon itself some filth (9). In the mythological text the origin of menstruation is described as the voluntary acceptance of filth for the sins of the people. The mother of God wanted to atone for human sins and she went into the filth to her waist. Therefore, all women must have a little bit of filth at least as much as the size of the end of one finger. The following variant of this myth focuses on woman's reproductive ability. The mother of God still stands waist-deep in the filth for people's sins. If the mother of God refuses to suffer, children cannot be born. Women suffer too. They also stay in the filth, therefore they can bear children (10). As we can see, the concept of filth is common to all these texts. The

myths describe an impurity as primordial feature of woman and a period as a manifestation of this impurity.

The idea of uncleanness of a menstruation is reflected in some terms of period. For example, *görd n'ajt* "red dirt", *s'öd* "dirty, black", *s'öd dörem* "dirty shirt", *l'ek dörem* "bad shirt". Originally *döröm* meant "menstruation" and came from the all-Permian word **deri* "dirt, filth". The menstruating woman is denoted by term *l'jakös* "dirtying, soiling". Also, other names for period, such as *l'ök vytyr*, *l'ök vytyr* "bad body", have negative meanings. On the contrary, the idea of a period as purification is rendered in terms meaning "to clean, to wash": *mys'las'öm*, *mys'kas'ny*, *mys'las'ny* (11).

The menstrual impurity was considered dangerous to other members of society. To protect them, there was a system of prohibitions for menstruating women. For example, the clothes, that a woman wore during her period, could not be washed with clothes of other family members. A woman could wash in the bathhouse only after all. She was forbidden to attend church. It was not recommended to prepare victuals for the winter (11).

However, the most dangerous was considered a pregnant woman. During pregnancy, a woman was closest to the world of chaos, since her child is perceived as belonging to another world. Proximity to the world of Chthonos prescribed certain rules of behavior for her. She and her body were considered dangerous to others. Therefore, for example, she was forbidden to touch men's things, fishing and hunting gear, breastfeed, be present at the construction of an adobe stove (12). The marginality of pregnancy is also emphasized by the place where the birth takes place. A bathhouse, a barn, a pigsty, a house threshold are located on the symbolic border between the world of people and the other world (13).

According to the Komi ethnographer Irina Ilyina, after giving birth, the baby and mother lived in a bathhouse for 3-7 days, since both were considered impure. It was necessary to protect oneself from impurity when in contact with a woman who had given birth. In these cases, it was prescribed to draw water into the mouth or keep a pine torch in the mouth (14).

All the examples we have considered point to the defiling effect of female impurity. And all measures are aimed at protecting other members of society from *pež*, to protect them from an impure woman. However, along with such an attitude towards a woman, there is also information about her high status. For example, Vasily Nalimov and Vladimir Piotrovsky report that among the Komi-Permyaks, a woman should not bow to either a priest or officials, since she was considered higher in their status. Also, for forty days after giving birth, a woman is on a par with the Mother of God, so at this time she should not go to church (15). This ambivalence is easy to explain if we turn again to the mythological text about the origin of *pež* and the origin of a period. In my opinion, these texts correlate with Christian ideas about great martyrs and saints. The parallel between women who voluntarily accepted all the filth of the world and the great martyrs who voluntarily accepted suffering is obvious. In this context, the veneration of a woman looks quite logical. It should be noted that the ambivalent attitude towards a woman is also reflected in ritual poetry, where a woman is sung in metaphors and comparisons as the Great Mother, the ideal of Beauty and Universal Love (16).

Thus, we see that the ambivalent attitude towards a woman finds its expression both in ritual and everyday life, and in folklore. This is largely due to mythological texts. On the one hand, a woman is a creation of both demiurges, as a result of which she embodies the light beginning of *En* and the dark beginning of *Omöl'*. On the other hand, an initially pure woman voluntarily takes on all the filth of the world, which explains the special respect for a woman. Due to her chthonic nature, her behavior is more ritualized and regulated than that of a man, which is expressed in many conventions and rules.

Литература:

1. Мелетинский Е. М. Поэтика мифа. М., 2000. С.208.
2. Мифология народов коми // Мифология Коми. Сыктывкар, 1999. С.42.
3. Петрухин В. Мифы финно-угров. Москва, 2003. С.205.
4. Уляшев О.И. Пеж // Мифология Коми. Сыктывкар, 1999. С. 293.
5. Лимеров П.Ф. Устная сказочная проза. Сыктывкар, 1998. С.11.

6. Конаков Н.Д. Традиционное мировоззрение народов коми: Окружающий мир. Пространство и время. Сыктывкар, 1996.
7. Nalimov, Vasilij. Syrjäänien alkukantaisia sukupuolten välisiä suhteita koskevasta kysymyksestä // Suomalais-Ugrilaisen Seuran arkisto. Suomen Kansallisarkisto. Kansio 546.
8. Ильина И.В. Гӱгинь // Мифология Коми. Сыктывкар, 1999. С.135.
9. Уляшев О.И. Пеж // Мифология Коми. Сыктывкар, 1999. С. 293.
10. Nalimov, Vasilij. Kansatieteellisiä kirjoituksia ja muistiinpanoja syrjääneistä. III. // Suomalais-Ugrilaisen Seuran arkisto. Suomen Kansallisarkisto. Kansio 544.
11. Field materials of the author. The Republic of Komi, 2002-2018.
12. Ильина И.В. Кага вайӧм // Мифология Коми. Сыктывкар, 1999. С.175.
13. Семенов В.С. Традиционная семейная обрядность народов Европейского Севера: К реконструкции мифопоэтических представлений коми (зырян). Спб., 1992.
14. Ильина И.В. Кага вайӧм // Мифология коми. Сыктывкар, 1999. С.177.
15. Пиотровский В.А., Налимов В.П. Приуралье // Великая Россия. Т.2. М., 1912. С.181.
16. Уляшев О.И. Ань // Мифология Коми. Сыктывкар, 1999. С.83.

ტრადიციული ქალის სამოსი აჭარაში
Traditional women's clothes in Ajara

აბსტრაქტი. ქართული ეროვნული სამოსი ქართველი ხალხის მატერიალური კულტურის ერთ-ერთი განუყოფელი ნაწილია. სამოსის წარმოებას საქართველოში უძველესი ისტორია აქვს. ოსმალთა თითქმის სამ საუკუნოვანმა ბატონობამ გარკვეული კვალი დააჩნია აჭარის კულტურისა და ყოფის ზოგიერთ მხარეს, მათ შორის ტანსაცმელსაც. მიუხედავად ჩვენი ქვეყნის ურთულესი ისტორიული პირობებისა ამ კუთხის სამოსმა თავისი განვითარების მანძილზე შეძლო საკუთარი ტრადიციების, მხატვრული ინდივიდუალობისა და ზოგად-ქართული იერის შენარჩუნება.

აჭარული სამოსი თავისი აღნაგობის, დამზადებისა და მოხმარების წესების თვალსაზრისით შეიცავს მთელ რიგ სპეციფიკურ ნიშნებს და გამორჩეულ ადგილს იჭერს ქართული ჩაცმულობის ისტორიაში.

საკვანძო სიტყვები : *ზუბუნ- ფარაგა, დატეხილი კაბა, ფორკა კაბა, ფეშტემალი, ლეჩაქ-სამაგრი-თორი, დუვალი.*

Abstract. Georgian national clothes are one of the integral parts of the material culture of the Georgian people. Clothing production in Georgia has an ancient history. Almost three centuries of Ottoman domination left a certain mark on some aspects of Ajara's culture and existence, including clothing. Despite the most difficult historical conditions of our country, the clothing of this area has been able to preserve its traditions, artistic individuality and general Georgian appearance throughout its development.

Ajarian clothing, in terms of its construction, manufacturing and consumption rules, contains a number of specific signs and occupies a special place in the history of Georgian clothing.

Key words: *Zubun- Faraga, broken dress, Forka dress, Feshtemal, Lechak-Samagri-Tori, Duvaghi.*

ქართული ეროვნული სამოსი ქართველი ხალხის მატერიალური კულტურის ერთ-ერთი განუყოფელი ნაწილია. პრაქტიკული დანიშნულების გარდა სამოსი უშუალოდ უკავშირდება ადამიანის სოციალურ და ქონებრივ მდგომარეობას, მეურნეობრივ საქმიანობას, გამოხატავს ეროვნულ, სქესობრივ, ასაკობრივ თავისებურებას და ესთეტიკურ გემოვნებას. იგი უშუალოდ კავშირშია სხვა ცხოვრებისეულ მოვლენებთან.

ოსმალთა თითქმის სამ საუკუნოვანმა ბატონობამ გარკვეული კვალი დააჩნია აჭარის კულტურისა და ყოფის ზოგიერთ მხარეს, მათ შორის ტანსაცმელსაც. მიუხედავად ჩვენი ქვეყნის ურთულესი ისტორიული პირობებისა ამ კუთხის სამოსმა თავისი განვითარების მანძილზე შეძლო საკუთარი ტრადიციების, მხატვრული ინდივიდუალობისა და ზოგადად ქართული იერის შენარჩუნება.

უძველეს ქართულ ჩაცმულობაზე ცნობებს არქეოლოგია და უცხო ავტორთა ჩანაწერები გვანვდის. ამ მონაცემების მიხედვით ადრეული ქართული სამოსის ფორმისა და თარგის აღდგენა ჭირს. ის კი ცნობილია, რომ სამოსისათვის უმეტესად სელისა და მატყლის ქსოვილებს იყენებდნენ. პირველ ცნობებს მონათმფლობელური საქართველოს სამოსის შესახებ ძველი ბერძენი მოგზაურები ქსენოფონტე და სტრაბონი გვანვდიან. ამ დროის სრულყოფილი ინფორმაცია ტანისამოსის შესახებ არ მოგვეპოვება. მხოლოდ ეკლესიებში შემონახული მხატვრობა, ბარელიეფები და მინიატურები გაგვანჩნია, რომლის საფუძველზეც შეიძლება ძირითადი სტილის და ჩაცმის მორთულობის განსაზღვრა.

ქართული ეროვნული ტანსაცმელი საუკუნეების მანძილზე იქმნებოდა და ამავე დროს სერიოზულ ცვლილებებს განიცდიდა, როგორც ბუნებრივი განვითარების საფუძველზე ისე მეზობელ ხალხებთან ურთიერთობის შედეგად. ქვეყნის გეოგრაფიულმა მდებარეობამ, ურთიერთობამ უახლოეს მეზობლებთან, დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს კლიმატის თავისებურებებმა გამოიწვია საქართველოს მთა-

სა და ბარში, დასავლეთსა და აღმოსავლეთში ჩაცმულობის განსხვავებული ფორმების ჩამოყალიბება.

საზოგადოების განვითარების გარკვეულ ეტაპზე ერთმანეთს გაემიჯნა ქალისა და მამაკაცის, გათხოვილი და გასათხოვარი ქალის, ყოველდღიური და სადღესასწაულო, მუსიკალური, საქორწილო და სამგლოვიარო და სხვა ტანსაცმელი. გაჩნდა ტანსაცმლის პროფესიული და კლასობრივი სახეები. შეიძლება ითქვას, რომ ქართულმა ჩასაცმელმა მთელი თავისი ისტორიის მანძილზე, რამდენიმე ძირითადი ხასიათის ცვლილება განიცადა. საბოლოოდ კი ფეოდალური წყობილების დასრულებასთან ერთად დაკარგა თავისი მნიშვნელობა. იგი შეცვალა თანამედროვე და მოხერხებული სტილის ევროპულმა სამოსმა. ტრადიციული ჩასაცმელი მხოლოდ ნაციონალურ, დეკორატიულ სამოსად გადაიქცა.

ქართული სამოსი გამოიკვლია და შეისწავლა ცნობილმა ქართველმა ისტორიკოსმა და გეოგრაფმა ვახუშტი ბატონიშვილმა. მან აღწერა არა მარტო XVIII საუკუნის სამოსი, არამედ XI- XIII საუკუნეების ჩაცმულობა. ვახუშტი განასხვავებს ერთმანეთისაგან საზოგადოების სხვადასხვა ფენის ჩაცმულობას, გვაუწყებს თუ საქართველოს ამა თუ იმ კუთხეში როგორ ტანსაცმელს იცვამდნენ, რა მასალისაგან ამზადებდნენ მას და სხვა... (ბატონიშვილი, 1941:32) შემდეგ ცნობილმა მეცნიერმა ივანე ჯავახიშვილმა VI დან XIII საუკუნის ჩათვლით აღწერა ქალის, მამაკაცის და ბავშვის სამოსი. იგი ნაშრომში „მასალები ქართველი ერის მატერიალური კულტურის ისტორიისათვის“ განიხილავს უძველესი დროიდან XIX საუკუნის არსებული ქართული ტახსაცმლის განვითარების პროცესს. მხედველობიდან არ არის გამოტოვებული კუთხეების მიხედვით ტანისამოსის დიდი მრავალფეროვნება. აჭარულ ტანსაცმელთან დაკავშირებით ივანე ჯავახიშვილი ახსენებს მხოლოდ კაბა ფორკას (ჯავახიშვილი, 1962:4)

ქართული ეროვნული ტანსაცმლის შესახებ საინტერესო ცნობებს გვანვდიან ცნობილი მეცნიერები ივ. ციციშვილი, გ. ჩუბინაშვილი, ნ. ჩოფიკაშვილი, დ. ბოჭორიშვილი და

სხვანი, რომლებიც მნიშვნელოვან და საყურადღებო მასალებს შეიცავენ ქართულ ჩაცმულობაზე.

აჭარული ჩაცმულობა სრულყოფილად არავის შეუსწავლია. მაშინ, როცა ჩაცმულობის შესახებ ცნობები გვხვდება XIX საუკუნის მოგზაურ-მკვლევართა ნაშრომებში. მათგან საყურადღებოა დ. ბაქრაძის, გ. ყაზბეგის, თ. სახოკიას, ზ. ჭიჭინაძის, ჟ. მურიეს, ა. ფრენკელის და სხვათა მონაცემები. ისინი მხოლოდ გაკვრით ეხებიან აჭარელთა ჩაცმულობას. დ. ბაქრაძე, გ. ყაზბეგი გვაძლევენ აჭარელი მამაკაცის ჩაცმულობის დახასიათებას. ა. ფრენკელი კი დანვრილებით გვანვდის ინფორმაციას ქალისა და მამაკაცის ჩაცმულობის შემადგენელი ელემენტების შესახებ და რაც მთავარია, თურქული სახელწოდებების გვერდით იგი ასახელებს ქართულსაც. ასევე დეტალურად ახასიათებს თ. სახოკია აჭარული ჩაცმულების ელემენტებს (ბაქრაძე, 1987:50), (ყაზბეგი, 1995:26-59, 60-61), (სახოკია, 1950:191).

აჭარული ჩაცმულობის შესახებ საყურადღებო ცნობებია თავმოყრილი ჯ. ნოლაიდელის ნაშრომში- „ეთნოგრაფიული ნარკვევი აჭარელთა ყოფა ცხოვრებიდან“. აჭარელთა ყოფის ადათ-წესების აღწერისას ავტორი იძლევა საქორწილო თავსაბურავის ელემენტებისა და მასთან დაკავშირებულ წეს-ჩვეულებათა დახასიათებას (ნოლაიდელი, 1935). აჭარული სამოსი ეთნოგრაფიულად შეისწავლა და გამოსცა წიგნი- „ხალხური ტანსაცმელი აჭარაში“ ცნობილმა ბათუმელმა, ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატმა იზოლდა სამსონიამ.

საერთო ეროვნული ჩაცმულობის გვერდით საქართველოს თითოეულ კუთხეს მისთვის დამახასიათებელი განუმეორებელი კოლორიტული სამოსი ჰქონდა. ამ ხრივ განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს აჭარულ ტანსაცმელს. მთისა და ბარის ზონის ტანსაცმელი ერთმანეთისაგან განსხვავებული იყო. ქალის სამოსი დანიშნულების მიხედვით იყო შინ სახმარი ანუ საცვეთი და საგარეო ანუ სანამუსო. ასევე მკერდდახშული, ჩალილული, მკერდზე ბორცვებ გადაფენილი, მკლავებზე აკეცილი, ვიწრო და გრძელ სახელოიანი, მკერდლია გულისპირიანი და ასე შემდეგ.

საინტერესოა ტერმინი კაბის სახელწოდების გარშემო არსებული შეხედულებანი. ივ. ჯავახიშვილის აზრით, ტერმინი კაბა სპარსულიდან არის შემოსული და ორივე სქესის სამოსის აღმნიშვნელი ზიარი ტერმინია (ჯავახიშვილი, 1962:72); ი. ციციშვილის აზრითაც ტერმინი კაბა ორივე სქესის ზედა სამოსის სახელწოდებაა, მაგრამ ივ. ჯავახიშვილისაგან განსხვავებით იგი ვარაუდობს, რომ ტერმინი კაბა არაბების ბატონობის დროს უნდა იყოს შემოსული (ციციშვილი, 1954 :55). ამგვარად ტერმინი კაბა ძველი დროიდან იხმარებოდა საქართველოში და იგი როგორც ქალის, ასევე მამაკაცის ტანსაცმლის აღმნიშვნელია.

აჭარის გეოგრაფიულ სინამდვილეში სამი ტიპის კაბა არსებობდა: ზუბუნ-ფარაგა, დატეხილი კაბა და ფორკა კაბა.

ზუბუნ-ფარაგა აჭარელი ქალის ჩაცმულობის ძალიან ძველი ელემენტია. ზუბუნი თურქული წარმოშობის სიტყვაა და ქურთუკს ნიშნავს. მისი არცერთი ეგზემპლარი თანამედროვე ყოფას არ შემორჩა. ერთადერთი ნიმუში დაცულია ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქსოვილების ფონდში (სამსონია, 2005:48)

ზუბუნ-ფარაგა იკერება როგორც შინ ნამზადი (სელი, კანაფი, აბრეშუმი), ასევე ფაბრიკული ქსოვილებისაგან. კაბა მთლიანი, წელში გაუკერავი და ბოლომდე გახსნილი იყო. კაბა გამოჭრილი იყო და მასში მოჩანდა პერანგის მოქარგული საყელო. კაბის გულისპირის შემკობას დიდი ყურადღება ექცეოდა, რაც კაბის საერთო იერს ესთეტიკურ ელფერს მატებდა.

ზუბუნ-ფარაგა
შეძლებული ქალის ზედა სამოსელი “სალტა”

ზუბუნ-ფარაგას გვერდები საგანგებოდ იყო შეხსნილი. ის ახალუხისებური თარგითაა შეკერილი და შედგება წინა ორი ფარაგის, უკანა ფარაგისა და მიდგმული სახელოსაგან. ზუბუნი წინ მთლიანად გახსნილია. გვერდებიც წელს ქვემოთ ასევე შეხსნილია. მას შესაბნელები არ აქვს. ჩახსნილი ადგილები ამოქარგულია ვერცხლისმკედის გრეხილით და ქმნის ფოთლოვან ორნამენტს. ზუბუნი წელიწადის დროთა მიხედვით განსხვავებული იყო. ზამთარში გძელი, სახელოიანი და დაბამბული, ზაფხულობით კი უსახელო დაუბამბავი. ზუბუნი გავრცელებული იყო სამცხე-ჯავახეთში. მას ატარებდა როგორც ქრისტიანი, ისე მუსულმანი მოსახლეობა. ზუბუნი სომეხი ქალის ჩაცმულობაშიც გვხდება. ეს სამოსი გავრცელებული იყო ანატოლიაში, აზერბაიჯანში, უდმურტეთში, ბულგარეთში, რუსეთში და ყველგან... (სამსონია, 2005:50) ზუბუნის აჭარული ვარიანტი ქართულ ნიადაგზეა ჩამოყალიბებული და ახალუხის ნაირსახეობას წარმოადგენს. მის დასამზადებლად გამოიყენებოდა ხავერდის, ფარჩის, ყანაოზის ქსოვილები.

აჭარელთა ყოფაში ზუბუნ-ფარაგას პარალელურად მოიხმარებოდა დატეხილი კაბა. მთლიანი კაბა თანდათან შეცვალა წელში გადაჭრილმა კაბამ. თარგის ცვლილება აჭარაში შესაძლოა იაფი მსუბუქი ფაბრიკული ქსოვილის შემოჭრითაც იყო გამოწვეული. დატეხილი კაბის მასალად გამოიყენებოდა ნაზი ქსოვილები- ყანაოზი, ყუმაში და სხვა.

დატეხილი კაბის თავისებურება ისაა, რომ იგი გრძელია და ნაოჭებიანი. კაბა ტანზე მჭიდროდ მორგებული უნდა ყოფილიყო და ნაოჭებში ფარული ჯიბეები იყო დატანებული. თავიდან წელამდე ჩახსნილი კაბის გულისპირი ღილებით იკერება. კაბის გულისპირს მწვანე ზონარითა და ტეხილი ორნამენტებით ამკობდნენ. საერთოდ მიღებული იყო კაბის გულისპირის, საყელოსა და სამაჯგების შემკობა სხვადასხვა ფერის ძაფებით. (სამსონია, 2005:53)

დატეხილი კაბის თარგი და მოხმარების წესი ძირითადად ერთნაირი იყო აჭარის ყველა სოფლისათვის. მის დასამზადებლად წითელი, მწვანე, ყვითელი და ალისფერი ქსოვი-

ლები გამოიყენებოდა. ქალების რწმენით მუქი ფერის კაბის ტარება ცოდვად ითვლებოდა.

დატეხილი კაბა თანდათან შეიცვალა და გამარტივდა კაბის თარგი. გაქრა წინა, ჩახსნილი ადგილი, რამაც გამოიწვია შესაბამელი ღილების რაოდენობის შემცირება, რადგან კაბა ბოლომდე კი არ იყო გახსნილი არამედ მკერდს ზემოთ. ფორკა კაბის თარგი მნიშვნელოვნად განსხვავდება როგორც საქართველოს სხვადასხვა კუთხეების, ისე სხვა ქვეყნის სამოსისაგან. საქართველოს სხვადასხვა კუთხის სამოსთან სიახლოვე შეინიშნება კაბის მოხვევის ფორმებში, გამოჭრა-შეკერვის წესში.

მთლიანი კაბების გარდა აჭარელი ქალი წელქვედა კაბასაც ატარებდა. მისი თარგი იგივეა, რაც დატეხილი კაბის ქვედატანისა. მასზე 7 მეტრი ქსოვილი იხარჯებოდა. უპირატესობას ანიჭებდნენ ხასხასა ფერებს- წითელს, მწვანეს, ყვითელს. ქვედა კაბას უფრო ფართო გამოიყენება ჰქონდა ვიდრე მთლიან კაბას. იგი ბოლომდე გახსნილი იყო. კალთის ბოლოს არშია ამშვენებდა. ასეთ კაბას „დატეხილ კაბას“ უწოდებდნენ. ასეთი ნაოჭებიანი კაბა გავრცელებული იყო როგორც მართმადიდებლურ, ისე მაჰმადიან და კათოლიკე ქართველებში.

აჭარელი ქალის ჩაცმულობა ძირითადად ორი სახისაა: საგარეო ანუ სანამუსო და შინ სახმარი ანუ საცვეთი. სანამუსო ტანსაცმელი საცვეთისაგან განსხვავდებოდა მასალის ხარისხით, ფერითა და შემკულობით, მაგრამ თარგი ორივესთვის ერთნაირი იყო. სანამუსო კაბას იყენებდნენ სადედოფლოდ, საქორწილოდ და სხვა სახის დღეობა-დღესასწაულებში. ახალგაზრდა ქალები შედარებით მხიარულ ნათელ ფერებს არჩევდნენ, ხოლო ხანდაზმული მანდილოსნები მუქ ფერებს ეტანებოდნენ. გათხოვილი და გაუთხოვარი ქალის ტანსაცმელი თარგის მიხედვით არ განსხვავდებოდა. სხვაობა გამოიხატებოდა მხოლოდ თავსაბურავის შემადგენლობა-სა და სამკაულების მრავალფეროვნებაში.

მაღალი წოდების ქალის ჩაცმულობა განსხვავდებოდა მოსახლეობის უბრალო ფენის ჩაცმულობისაგან. უმთავრე-

სად ტანსაცმლის სხვადასხვა ელემენტის მდიდრული შემკულობით, ქსოვილის ხარისხითა და ძვირფასი სამკაულებით. თარგი ყველა სამოსისათვის ძირითადად ერთნაირი იყო.

საქორწილო კაბა ჩვეულებრივ სანამუსო ტანსაცმლის თარგზე იყო გამოჭრილი. შედარებით მდიდრული შემკულობითა და ქვედატანის ნაკეცების სიუხვით გამოირჩეოდა. საქორწილო კაბის ფერის შერჩევისას უპირატესობა ეძლეოდა წითელ ფერს. საკაბედ წითელი ფერის ქსოვილის გამოყენება მაგიური მნიშვნელობითაც აიხსნება. ეს არ გამორიცხავდა სხვა ფერის კაბის მოხმარებას. (ბეზარაშვილი, 1970:178) აქვე ითვალისწინებდნენ კაბის მოსართავ სირმებსაც. სადედოფლო კაბა გულისპირის შემკულობითაც გამოირჩეოდა. პერანგის მოქარგული საყელო ავსებდა ტანსაცმლის მთლიან შემკულობას.

ძველ საქართველოში სამგლოვიარო ტანსაცმლისათვის გამოყენებული იყო შავი ფერი. თუმცა ივ. ჯავახიშვილი თეთრი ფერის გამოყენების შესაძლებლობასაც არ გამორიცხავდა მაგალითად, ცოლის ან ქმრის გარდაცვალების შემთხვევაში ცოცხლად დარჩენილი მეუღლე დასაფლავების დღეს საქორწილო თეთრ ტანსაცმელს იცვამდა. შავი ტანსაცმლით კი შეიმოსებოდა დასაფლავების შემდეგ. (ჯავახიშვილი, 1962:77). ამ თემის შესახებ საინტერესო ცნობები მოიპოვება მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში: „სადედოფლო კაბა იკერებოდა თეთრი ფერის მუარის ან სხვა ძვირფას ნაჭერს, სადაც მოსირმული ყვავილები იყო ამოყვანილი ან თეთრი და სირმით ზოლები ქონდა. სადედოფლო კაბა ღარიბი ქალის უფრო იაფასიანი იყო და ხშირად ვარდისფერი, ანუ მონითალო სადედოფლო კაბას ინახავდნენ და უმრავლეს შემთხვევაში, ეს უფრო მოწინავე კლასის ქალები, ინახავდნენ სამომაკ დავოდ მუსლიმანური სარწმუნოების მიხედვით სუდარის ქვეშ უბრალოდ გამოჭრილ შეუკერავ აბრეშუმის პერანგს აცმევდნენ უსახელოები, და ხშირ შემთხვევაში სადედოფლო კაბას შენახული აქვთ და სახელოებს შემოარღვევენ და აცმევდნენ მკვდარს (აჭმ.ხ.ფ. N910:24).

ასეთი კაბის სახელოები ინახება აჭარის სახელმწიფო მუზეუმის ფონდებში, შერვაშიძე- ბეჟანიძის საქორწინო კომპლექსში. იგი გამოფენილია.

ახალგაზრდა ქალები იკერავდნენ კაბებს შემდეგი ნაჭრებიდან:,, თაფთის, ატლასის, ლუპერტინის (სატინი), შალი, შალ- აბრეშუმის, ქიშმირის, აბრეშუმის, შინ გამოყვანილი თუ ნაყიდი, ყადიფე(ხავერდი), ჩითი, მარკიზეთი, ფანელი, თაფთა და სხვა.

ატლასის, ხავერდის, თაფთის თუ სხვა ძვირფასი მატერიები გლეხი ქალებისათვის ხელმისაწვდომი არ იყო. აჭარელი გლეხის ქალები თავისი ხელით ნაქსოვი ქსოვილით იმოსებოდნენ. ისინი ქსოვდნენ ლორებიან (ზოლებიანი) შალ-აბრეშუმის, სელის, აბრეშუმის ნაჭრებს. აი რას ყვება დიდვაკელი ვესილე ოთიაშვილი „უწინ ჩემი ნენეი იტყოდა, რომ ლერწმიდან (სელი) სუფთა ძაფი გამოდიოდა და საკაბეებს ვქსოვდით. ერთი ლერწმის ძაფიდან მოქსოვილი კაბით 7 დედოფალი მოსულანო. ასე იტყოდა ნენეი, გაჭირვება ყოფილა, ლერწმიდან მოქსოვილ საკაბეებს ბალახებში ღებავდნენ, ხოდა კაბიების ფასონი იყო გულზე გადაკერებული ნინ გახსნილი. ხნის ქალები შავ ლასტის (სატინი) კაბას იცვამდნენ ახალგაზრდები:წითელს, ყვითელს, თეთრს“ (აჭმ. ხ.ფ.N910:23)

XX საუკუნის დასაწყისამდე აჭარელი ქალის ძირითად ტანსაცმელს ქართული ახალუხის ტიპის კაბა წარმოადგენდა.აჭარელი ქალის ტანსაცმლის განვითარების უკანასკნელ საფეხურზე ევროპული ტიპის კაბამ დაიჭირა გაბატონებული ადგილი.

აჭარელი ქალის გარე სამოსის ზედა ტანის ჩაცმულობაში ერთ-ერთი ძირითადი იყო სიხმა. იგი მზადდებოდა ხავერდის, სატინის, ფარჩის ქსოვილისაგან. ახალგაზრდები ხმარობდნენ წითელს, მწვანეს, ხოლო ხანდაზმული ქალები- შავ სიხმას.

აჭარაში სიხმის ორი სახეობა დადასტურდა: გულამოჭრილი და გულდახურული. მისი მორთვა-შემკობისათვის იყენებდნენ სხვადასხვა ფერის ძაფსა და ყაითანს. მეორე სახის

სიხმა ნაკერებით იყო გაფორმებული და მას ნაკერიანი სიხმა ეწოდებოდა. იგი ფაბრიკული ქსოვილისაგან (ხავერდი, სატინა, მაუდი, ფარჩა) მზადდებოდა. მის ფერს ასაკისა და გემოვნების მიხედვით არჩევდნენ. ახალგაზრდები ნათელ ფერებს ანიჭებდნენ უპირატესობას, ხოლო ხანში შესული მანდილოსნები კი მუქ ფერებს.

სიხმის სატანე რვა მეტრი თეთრი ქსოვილითაა დასარჩულებული. სატანე მჭიდროდ იყო მორგებული ქალის ტანზე. სიხმის შესაბნევი მკერდს ქვემოთ იწყებოდა და წელამდე გრძელდებოდა. ღილებად კოჭებს იყენებდნენ. სიხმის შესამკობ მასალად იყენებდნენ სხვადასხვა ფერის აბრეშუმის ყაითნებს, ფერად ძაფებს და ღილებს. ერთმანეთთან შეხამებული იყო წითელი და შავი, ყვითელი და მწვანე, შავი და მწვანე. მრავალფეროვნებით გამოირჩეოდა სიხმაზე გამოყენებული ორნამენტი. აჭარელმა ქალებმა სათუთად შემოინახეს ჯვრით გამოსახული ჩასაცმელი და ჩვენს დრომდე მოიტანეს იგი. ამ ჩასაცმელში ნათლად იგრძნობა ქართული ეროვნული ჩაცმულობისათვის დამახასიათებელი ნიშნები. სიხმის მსგავსება ქართველი ქალის ჩაცმულობასთან განსაკუთრებული სიცხადით მის ქარგულობაში მოჩანს. ჯვრის გამოსახულება აჭარელი ქალის ჩაცმულობაში წარმოადგენდა საერთოდ აჭარული ორნამენტის ერთ-ერთ თავისებურებას, რომელიც მიუთითებს ქართული ტრადიციული ორნამენტის შემონახულობაზე აჭარაში... (რობაქიძე, 1978:12)

საინტერესო ცნობები გვხვდება ქალის ზედა ტანის სამოსის – სიხმის ისტორიის შესახებ აჭარის ხარიტონ ახვლედიანის მუზეუმში ფონდებში დაცული მასალების მიხედვით: „სიხმა წელს ზევით კაბის ზემოდან ჩასაცმელი. მოკლე წელამდე. იკერავდნენ: აბრეშუმისაგან, ხავერდის და სხვა რომელიმე ნაჭრისაგან, ოლონდ უსახო. გულისპირი მოჭრილი ჰქონდა, წელში მომდგარი.

სიხმა იკერებოდა გულისპირი მოჭრილი ოვალურად, ან კიდევ საყელოთი იახით, საყელო კისერზე მიდგმული იყო, ან კიდევ გვალათ საყელო ამოჭრი- საყელოს გარეშე და წინ პირდაპირ ჩაჭრილი. ყველანაირად შეკერილს წინ გულის პი-

რი განყოფილი ქონდა წინ აკერებდნენ აპლიკაციას სხვა ფერად ნაჭერ გულისპირის კიდეზე და ზედ ამ ჩაკერებულში შალის ან ბამბის ძაფით შერით (ძაფით, კაისნალით ამოყვანილი) სხვადასხვა სახეებით და ფიგურებით ამაგრებდნენ. მერე კიდეზე კიდევ აქარგავდნენ. სახელოები მიკერებული ჰქონდა. მხართან მიპლესილი ფერადი ნაჭერი ქონდა ჩაკერებული. შიგ სარჩულათ ჩითს აკრავდნენ. სარჩული სახელოებზედაც ჰქონდა სამაჯურთან. სამაჯური ბრტყელი იყო და ზედ სამაჯური მიპლესილათ მიეკერებოდნენ... ღილკილო დაგრეხილი ძაფით უკეთდებოდა..." (აჭმ.ხ.ფ. N910:28, 29)

ჯვრის გამოსახვა ქართულ ტანსაცმელზე საქართველოს სხვა კუთხეებშიც დასტურდება. მაგალითად, ჯვრის გამოსახულებით უხვადაა შემკული ხევსურული ტანსაცმელი.

სიხმა თავისი ძირითადი თარგით საქართველოს სხვა კუთხის მცხოვრებთა ყოფაში არ დასტურდება. მიუხედავად ამისა მათზე გამოსახული ჯვარი, გარკვეულ მსგავსებას ავლენს ქართული სამოსელის შემკულობასთან.

ჩათაკა – თურქული სიტყვაა და ქურთუკს ნიშნავს. ჩათაკა სიხმასთან შედარებით მოგვიანებით შემოვიდა, მან ხმარებიდან თითქმის განდევნა სიხმა. იგი საპატარძლო ახალგაზრდა გათხოვილი და გაუთხოვარი ქალების ჩაცმულობის ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული ტანისამოსი იყო. სიხმისაგან განსხვავებით ჩათაკა თეძომდე წვდებოდა ქალს მისი მოქარგული ბოლოებით. მის დასამზადებლად გამოიყენებოდა ხავერდი, ფარჩა, ატლასი. უპირატესობა ენიჭებოდა მწვანე, წითელი და ყვითელი ფერის ქსოვილებს. ამ სამოსის შესახებ აჭარის ხარიტონ ახვლედიანის სახელობის მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში დაცულია მასალები: „ჩათაკა სიხმაზე უფრო გრძელი იკერება. წელში გამოყვანილი. ჩათაკა იკერებოდა აბრეშუმიდან, ხავერდი და სხვა. გულისპირს ისევე რთავდნენ როგორც სიხმას. სიხმა მემრენდელია. ჩათაკას 1950 წლამდე იცვამდნენ ღორჯომში. ახლა მხოლოდ ხნიერი ქალები იცვამენ“ (აჭმ.ხ. ფ. N910:30).

ჩათაკისა და სიხმის საყელოს თარგი ერთნაირია. გულისპირზე მარცხენა მხარეს აქვს პატარა ჯიბე. სარჩულად გამოყენებულია უბრალო ჩითი. გულისპირი შვიდი კოპჭით იკვრებოდა. ჩათაკას მსგავსი სამოსი საქართველოს სხვა კუთხეებში არ მოიძებნება.

სალტა – იტალიური სიტყვაა და ქურთუკს ნიშნავს. კაბის ზემოდან სახმარ სათბილო სამოსს წარმოადგენდა. მას მაღალი წოდების ქალები ატარებდნენ. მოქარგულია მისი წინა და უკანა კალთები, სახელოები. საყელოს შემოევლება სპირალური ორნამენტი. კარგადაა ორნამენტირებული სალტას უკანა მხარეც. თარგით განსხვავდებოდა სიხმის და ჩათაკისაგან, სარჩულად სადა ჩითი აქვს დადებული. მისთვის დამახასიათებელია გახსნილი გულისპირი შესაბნელების გარეშე. იგი ქარგულობითაც გამორჩეული სამოსია. ორნამენტის მასალად გამოიყენებოდა ვერცხლისმკედის გრეხილი. ტანსაცმლის ამ ნიმუშს აჭარაში მრავალსაუკუნოვანი ტრადიცია გააჩნია.

იჩლული – თურქული სიტყვაა და შიგ ჩასაცმელ სამოსს ნიშნავს. ის ფარჩის ქსოვილისაგან მზადდებოდა. იჩლულის თარგს შეადგენს ნელამდე მწვდომი მთლიანი უკანგაუკერავი სატანე, უსაყელო, ჩახსნილი გულისპირითა და მიდგმული სახელოებით. სახელო მაჯიდან შეხსნილია 15 სანტიმეტრით, ნაკერია შავი ძაფით და შემკულია ოქრომკედით ნარევი გრეხილით. იჩლულის ზედა ტანი შეკერილია თეთრი ნარმის, ხოლო სახელოები წითელი ჩითის სარჩულზე. ეს სამოსი საზაფხულო სამოსს წარმოადგენდა. იჩლული შეძლებული ქალის ჩასაცმელი იყო.

ხირხა- სიხმისა და ჩათაკას ზემოდან სახმარ თბილ შესამოსელს წარმოადგენს, რომელიც ცივი კლიმატური პირობების დროს სახმარ სამოსადაა აღიარებული. ხირხის თარგი წააგავს ჩათაკის თარგს. ჩათაკისაგან მას მხოლოდ სიგრძე და საყელო განასხვავებს. ხირხას საყელო არა ჰქონდა. იგი ფერადი ყაითნებითა და ძაფებით ირთვებოდა. ხირხა აჭარის მთაშიც იყო გავრცელებული და ბარის ზოლშიც.

აჭარაში ხირხა გავრცელებული ჩასაცმელი იყო ამის შესახებ ცნობებს გვანდის თ. სახოკია თავის ნაშრომში „მოგზაურობანი“. იგი მიუთითებს აჭარული სამოსის განმასხვავებელ ნიშნებზე ქართულ სამოსთან შედარებით. ის მოიხსენიებს ჩითის ხირხას- დაბამბულს და უბამბოს. ამ სამოსს იგი ადრებს ქართულ ქათიბს. (სახოკია, 1950: 192) ხირხა სეზონის მიხედვით განსხვავებული ყოფილა საზაფხულოდ იცვამდნენ დაუბამბავს, საზამთროდ კი- დაბამბულს. ხირხა, როგორც სამოსის განსხვავებული სახეობა აჭარელთა ყოფაში ჩვენამდე ვერ შემორჩა.

აჭარის ხარიტონ ახვლედიანის სახელობის მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში დაცულია საინტერესო მასალები სამოსის ელემენტის – ხირხას შესახებ: „ხირხა (პალტოს მაგვარი) კაბის ზემოდან ჩასაცმელია, ასევე კაბის ზემოდან იცვამდნენ ლიბადეს. ლიბადე უფრო მოკლეა. ლიბადეცა და ხირხაც იკერებოდა: ხავერდის, ხასის(აბრეშუმი ხერხეშა) შალ- აბრეშუმით, უფრო ღარიბები შინ ნაქსოვი ნაჭრიდანაც. ხირხაც და ლიბადეც იკერებოდა დაბამბული გარედან ალიანდაგებდნენ ანდა შიგ ყვავილებს, ფოთლებს და სხვადასხვა ორნამენტებს ალაგებდნენ. ლიბადეს სახელურებს, გულისპირს, საყელოს შერიტებს ან სირმას აყოლებდნენ.

„ლიბადეს ყაითანს ვაყოლებდით, და ყაითნიდან ილიქლულები (საფოლაქე) უკეთდებოდა. ბოლოშიც ყაითანს აყოლებდნენ. ჩემს ნენეს ატლასის ლიბადე ქონდა. დედოფლობის ხანს უყიდეს. ლიბადე და კაბაც ერთფერი ქონდა“(იგონებს მთქმელი აიშე ბაკურაძე საკუთარი ფონდი). ლიბადე და ხირხაც სარჩულიანი იკერებოდა. ლიბადე უფრო ფართე იყო (აჭმ.ხ.ფ.N910:36)

სარტყელი- ქალის ტანსაცმლის კომპლექტის ერთ-ერთი შემადგენელი ნაწილია. სარტყელის გარეშე ქალის ჩაცმულობა წარმოუდგენელია. მასალის მიხედვით იგი ორგვარია: შინ ნამზადი შალის და აბრეშუმის ძაფის სარტყელი; ასევე ფაბრიკული აბრეშუმის ქსოვილის სარტყელი, რომელსაც თალაბულუსი ეწოდება. სარტყელი ორ ჯგუფად იყოფა: სადა და ქრელი. ის წელს სიცივისაგან იცავდა, მას წელის

დარაჯს ეძახდნენ. სარტყელი შემდეგ ზამთარ-ზაფხულ სახმარი ელემენტი გახდა. ხანში შესულ ქალებს მცირე ცვლილება შეუტანიათ სარტყელის დამზადების წესებში. იმ ნაწილში, რომელიც წელს ფარავდა, ბამბის ან მატყლის თხელი ფენა მოუთავსებიათ, ასეთ სარტყელს ზამთარში ხმარობდნენ.

ჭრელი სარტყლების დამზადებაც ასეთი წესით ხდებოდა, ფერებში შეხამებული იყო მწვანე, წითელი, ვარდისფერი და ასე შემდეგ. აბრეშუმის სარტყელი ამშვენებდა საპატარძლოს და პატარძლებს. ახალგაზრდა გაუთხოვარი გოგონები სარტყელს არ ატარებდნენ.

სახიანი ქსოვილისაგან სარტყლის დამზადება საქართველოში XIV საუკუნიდან ივარაუდება. აჭარელთა ყოფაში შემორჩენილი ქსოვილის სარტყელი თავისი ფორმით განსხვავდებოდა საქართველოს სხვა კუთხეებში არსებული შალის სარტყლებისაგან. აჭარულ სარტყელს სამკუთხედის ფორმა აქვს, საქართველოს სხვა კუთხეებში ამგვარი სარტყელი არ გვხდება. გამონაკლისი შეადგენდა სამცხე-ჯავახეთი, სადაც მსგავსი ტიპის სარტყლები იყო ხმარებაში. მას ქალები და მამაკაცები დაქორწინების შემდეგ ატარებდნენ. (ი.სამსონია, 2005:75)

ფეშტემალი – თურქულ-სპარსულიდანაა შემოტანილი და წინსაფარს ნიშნავს. წინსაფარს წელზე ტანსაცმლის ზემოდან შემოირტყამდნენ. იგი წელიწადის ყველა დროის ქალის ტანსაცმლის განუყრელ ელემენტს წარმოადგენდა. ფეშტემალი იკერებოდა შინაქსოვი შალის ნაზი ქსოვილისაგან, ასევე ფაბრიკული შავი ატლასისაგან. ზემო აჭარაში მას ქალებთან ერთად გოგონებიც ატარებდნენ. წელზე შესაკვრელად უკეთდებოდა შავი, მწვანე, ვარდისფერი და თეთრი ძაფის ნარევისაგან დამზადებული ზონარი, რომელსაც ბალი ეწოდებოდა. განსაკუთრებით მზადდებოდა სადედოფლო ფეშტემლემლები, რომლებიც სილამაზით გამოირჩეოდა.

აჭარული ფეშტემალი სხვა ხალხში გავრცელებული ფეშტემლისაგან სიგრძითა და სიფართოვით განსხვავდებოდა, იგი კაბის მთელ ქვედა ტანს ფარავდა.

თავსაბურავი აჭარელი ქალის ჩაცმულობის მეტად მნიშვნელოვანი ელემენტია. აჭარელი ქალი თავის დაბურვას, თმების დავარცხნითა და ნაწნავების გაკეთებით იწყებდა, მიღებული იყო ოთხი ან ექვსი ნაწნავის ტარება. ხანში შესული მანდილოსანი ორ ნაწნავს იკეთებდა. ახალგაზრდა გასათხოვარი ქალი რამდენიმე ნაწნავს ატარებდა, ხოლო გათხოვილი- ორს. ნაწნავი საერთოდ ქართველი ქალის ვარცხნილობის მთავარი ელემენტია.

თავბურვა ლეჩაქით იწყებოდა, რომელიც ქალის ერთი ოჯახური მდგომარებიდან მეორეში გადასვლის გამომხატველ ელემენტად იყო მიჩნეული. ათი წლის ასაკიდან გოგონას თავს დაახურავდნენ ლეჩაქს. გოგონას გათხოვებამდე შეეძლო პატარა თავჩითით სიარული. მაგრამ დანიშნულ ან გათხოვილ ქალს ამის უფლება უკვე აღარ ჰქონდა. ლეჩაქი ორი სახის არსებობდა: მარმაშისა და დოლბანდისა. ლეჩაქის აღიარებული ფერი იყო თეთრი. იგი ძირითადად სამკუთხა და ოთხკუთხა ფორმის მზადდებოდა. თავისებური იყო ლეჩაქის მოხვევის წესიც. მისი ერთი ყური ნიკაპთან უნდა შეკეცილიყო, მეორე უკან გადაშვებულიყო, მესამეს ყურით ყელთან შემოიხვევდნენ და შიგნით შეკეცვით იმაგრებდნენ. უკან გადაშვებული ყური ლეჩაქში ფეშტემლის ბალში მაგრდებოდა. ლეჩაქი შემკული იყო ლითონის ფირფიტებით.

აჭარაში ლეჩაქის მოხმარების ფაქტს აღწერენ XIX საუკუნის II ნახევრის მოგზაური- მკვლევარები ზ. ჭიჭინაძე და თ. სახოკია. ზ. ჭიჭინაძე წერდა, რომ ოსმალთა პერიოდში ლეჩაქის მაგიერ შემოიღეს ფესი, ნიშნად მაჰმადიანობისა. აჭარელმა ქალებმა იუარეს ფესის ტარება. ისლამის რეჟიმმა ვერ შეძლო ქართული ლეჩაქის განდევნა ხმარებიდან. ლეჩაქი მთელ საქართველოში ერთიანად გავრცელებულ თავსაბურავს წარმოადგენდა. (თ.სახოკია, 1950:193) ლიტერატურული მონაცემებით დგინდება, რომ აჭარული ლეჩაქი ძველი ქართული თავსაბურავია, რომელიც აჭარის მთამ დღემდე შემოგვინახა.

თავსაბურავის კიდევ ერთი დამახასიათებელი ელემენტია ლეჩაქის თავზე დასამაგრებელი თავსაკრავი, რომლის

სამი სახეობაა ცნობილი: მუყაოსაგან რკალისებური ფორმის ძვირფასი ნაჭერ გადაკრული თორი, გაორმაგებული ქსოვილისაგან შეკერილი თავსაკრავი და ბადისებრი ნაქსოვი თავსაჭირი.

ლეჩაქსამაგრი „თორი“

თორს მუყაოსაგან ამზადებდებდნენ, გამოჭრიდნენ სამი სანტიმეტრი სიგანის მუყაოს თავის ზომის მიხედვით და ბოლოებს ძაფით შეკერავდნენ. უპირატესობა ეძლეოდა ნათელ კაშკაშა ფერებს. თავსაკრავად იყენებდნენ ძვირფას ქსოვილებს: ფარჩას, ხავერდს, ატლასს. შესამკობად სხვადასხვა ფერის პატარა ზომის მძივებს. თავსაჭირზე სწორხაზოვნად განლაგებულია მზის გამოსახულებანი, რომელსაც ხალხურად ბრდღვიალა ეწოდება. თორის მხოლოდ წინა და გვერდითი მხარეა შემკული, უკანა კი – სადაა.

ფესი თეფელული- ლეჩაქის შიგნით სახმარი ნახევარსფეროს ფორმის ქუდს წარმოადგენდა. მას გათხოვილი ქალები ატარებდნენ. ფესი შალის ძაფისაგან მზადდებოდა. იგი აჭარელი ქალის არც თუ ისე გავრცელებული თავსაბურავი ყოფილა. ფესს შიგნით ზოგჯერ პატარა ბალიშის ფორმის ბამბის ან მატყლის ფენას დაუდებდნენ, რომელიც ფესს ჩაზნექისაგან იცავდა და სიმაღლესაც მატებდა. მას მონეტებით მორთავდნენ, რომელთა რაოდენობაც 5-დან 13-მდე აღწევდა. ზ.ჭიჭინაძის აზრით 1810-1820 წლებში ოსმალებს სურდათ აჭარელ ქალებში შემოეტანათ სხვადასხვანაირი ტანსაცმელი. მაგრამ მათი განზრახვა ვერ განხორციელდა. ერთხანს ქალები ფესის ტარებასაც შეაჩვიეს, მაგრამ ეს პროცესი დიდხანს არ გაგრძელებულა. ზ. ჭიჭინაძე მიუთითებს, რომ დაახლოებით XIX საუკუნის 60-იანი წლებისთვის სულ მიატოვეს ქალებმა ჩადრქვეშ ფესის ტარება. (ზ. ჭიჭინაძე,

1913:118) თეფე- თურქული სიტყვაა და მწვერვალს, ბორცვს ნიშნავს. ფესმა ვერ შეძლო ხმარებიდან გაედევნა ქართული თავსაბურავი ლეჩაქი.

ჩადრი ანუ ჩარჩაბი- ოსმალთა ბატონობის დროს გავრცელებული წამოსასხამის ფორმაა. იგი სპარსული წარმოშობის სიტყვაა და მუსულმან ქალთა თავსაბურავს, ზენარს ნიშნავს. ჩადრი დანიშნული და გათხოვილი ქალის ერთ-ერთ ძირითად ელემენტს წარმოადგენდა. ჩადრთან ერთად სახის დასაფარავად იყენებდნენ ფეჩს. ახალგაზრდა გასათხოვი გოგონები ჩადრს არ ატარებდნენ. მის დასამზადებლად შალისა და აბრეშუმის ქსოვილი გამოიყენებოდა. მასზე ათი მეტრი ქსოვილი იხარჯებოდა. იგი იკერებოდა ხელით. ჩადრი თეთრი, შავი და ლურჯი ფერის იყო.

ჩადრი – ოსმალთა ბატონობის დროიდან გავრცელებული ქალის თავსაბურავი, წამოსასხამი, რომელიც ქალის სახესა და სხეულს ფარავდა. იგი დანიშნული და გათხოვილი ქალის ჩაცმულობის ერთ-ერთ ძირიდად ელემენტს წარმოადგენდა. ჩადრს ლეჩაქზე ზემოდან იხურავდნენ ისე, რომ ქალებს მხოლოდ თვალები უჩანდათ. ჩადრი მრგვალი და ბოლოებზე მომრგვალებული იყო. შემოხვევის შემდეგ მის ორივე მხარეს სარტყელში იმაგრებდნენ.

ჩადრი სხვადასხვა ფერის- თეთრი, შავი და ლურჯი იყო. ცნობილი მოგზაური მკვლევარი, თედო სახოკია თავის ნაშრომში გვანვდის ჩადრის შესახებ შემდეგ ინფორმაციას: „ქალებს თავზე შემოკრული აქვთ თავის ჩითივით იაზმა, ზემოთ თავის გარშემო ლეჩაქი, რომლის ერთი ყური წელზეა გადაშვებული, წინ სახეზე შემოკრული აქვთ სინათლის სანახავად თხელი მანდილი- ფეჩა. ყველა ამის გარეშე გადაფარებული აქვს თეთრი ჩადრი თავის დასამალავად“... „სიარულის თუ მუშაობის დროს, შინ თუ გარეთ სულ ერთთავად ატარებდნენ ამ ჩადრს, რომ მამათა სქესის წარმომადგენელთ, განსაკუთრებით უცხოელებს თავი არ დაანახონ“. (თ. სახოკია, 1950:192-93)

ჩათხი- ქალის პირბადე, თავზე, ლეჩაქზე შემოსაკრავი ქსოვილი, თავსაკრავი. აბრეშუმის ძაფით, ბადისებურად,

ფართო თვლებით ნაქსოვი თხელი ქსოვილი, რომლითაც ქალები პირისახეს იფარავდნენ. მის შესატყვისად ტერმინები ფეჩე და ჩარი დასტურდება, თუმცა ბოლო დრომდე აღნიშნული სახის პირბადის აღსანიშნავად უფრო ტერმინი ჩათხი შემოინახა. გავრცელებული იყო სხვადასხვა ფორმისა და გაფორმების ჩათხები. ფორმათა მრავალფეროვნება, ძირითადად ზომაში გამოიხატებოდა. გვხვდებოდა ჩათხი, რომელიც ქალს წელამდე სწვდებოდა და მეორე ვარიანტი, რომელიც მხოლოდ სახესა და კისერს ფარავდა. აჭარაში მაჰმადიანური რელიგიის პარალელურად იგი უცხო ეთნიკური გარემოდან შემოვიდა (ნიჟარაძე, 1971:391; ნოლაიდელი, 2017:150).

დუვალი და ვალა- ორივე ქალის საქორწილო თავსაბურავია. დუვალი მუყაოსაგან კეთდებოდა. მას კონუსისებური ფორმა ჰქონდა და ზევიდან ძვირფასი ქსოვილი იყო გადაკრული. დუვალს ხოჯა კერავდა წითელი ფერის ქსოვილისაგან წაყვანის წინ დედოფალს გადააფარებდნენ თავზე. დუვალს ზემოდან ვალას წამოახურავდნენ თავზე, ვალა ფაბრიკული წესით დამზადებული ოთხკუთხედი ფორმის წითელი თავსაბურავია. ირგვლივ მას თავისივე ფერის არშია უკეთდებოდა.

საინტერესოა დუვალთან დაკავშირებით ხალხში გავრცელებული ერთი ჩვეულება: სასიძოს სახლში, პატარძლის ძმა ან ახლო ნათესავი ვაჟი ქალს მოხსნიდა დუვალს და გაიქნევდა ქალიშვილების ჯგუფისაკენ. ხალხის რწმენით, ვისაც მოხვდებოდა გაქნეული საქორწილო თავსაბურავი, ის გახდებოდა ამ ვაჟის საცოლე. მაყრებისა და სტუმრების ვახშმის დასრულებამდე დედოფალს დუვალის მოხსნა არ შეეძლო.

სილგა- ქალის თავსაბურავია. იგივეა რაც ლეჩაქი. მასალად გამოიყენებოდა, მარმაშის ანდა აბრეშუმის თხელი ქსოვილი. ამკობდნენ მიძივებით, ბისერებითა და კილიტეებით. რომლითაც გამოყავდათ გეომეტრიული სახეები. სილგას ქსოვილის ხარისხი, ფერი და შემკულობა მფლობელის სოციალურ სტატუსსა და ოჯახურ მდგომარეობაზე მიანიშნებდა. განსაკუთრებული მორთულობითა და ფერადოვნე-

ბით ხასიათდებოდა პატარძლის, ასევე, ახალი რძლის სილგა (ხინთიბიძე, 2018)

თავსაბურავის კომპლექსის შესწავლით დასტურდება, რომ აჭარელი ქალის თავსაბურავმა განიცადა უცხო გავლენა, მაგრამ ქართული თავსაბურავი მაინც ვერ განდევნა ხმარებიდან.

აღსანიშნავია, რომ აჭარული სამოსი თავისი აღნაგობის, დამზადებისა და მოხმარების წესების თვალსაზრისით შეიცავს მთელ რიგ სპეციფიკურ ნიშნებს და გამორჩეულ ადგილს იჭერს ქართული ჩაცმულობის ისტორიაში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. აჭარის მუზეუმის ხელნაერთა ფონდი-აჭმ. ხ. ფ. N 910; ბათუმი.1984;
2. ბაგრატიონი, 1941. ბატონიშვილი ვ. „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“, თბილისი;
3. ბაქრაძე, 1987. ბაქრაძე დ., „არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში, თბილისი;
4. ნოლაიძელი, 1995. ნოლაიძელი ჯ. „ეთნოგრაფიული ნარკვევები აჭარელთა ყოფა-ცხოვრებიდან“, თბილისი;
5. სახოკია, 1950. სახოკია თ., „მოგზაურობანი, თბილისი;
6. სამსონია, 2005. სამსონია ი. „ხალხური ტანსაცმელი აჭარაში“, ბათუმი;
7. ფუტყარაძე, 1993. ფუტყარაძე შ., „ჩვენებურების ქართული“, ბათუმი;
8. ქართველი ხალხის, 2019. ქართველი ხალხის ეთნოლოგიური ლექსიკონი აჭარა, ბათუმი;
9. ყაზბეგი, 1995. ყაზბეგი გ. „სამი თვე თურქეთის საქართველოში“, თბილისი;
10. ჯავახიშვილი, 1962. ჯავახიშვილი ივ., „მასალები ქართული ერის მატერიალური კულტურის ისტორიისათვის, ტომი III-IV თბილისი.

მერაბ ფუტკარაძე

Merab Phutkaradze

**აჭარის მოსახლეობის ეროვნული სტრუქტურის ისტორი-
ულ-გეოგრაფიული თავისებურებები**

***Historical-geographic features of the national structure of the
population of Ajara***

აბსტრაქტი. ნებისმიერი ქვეყნის ჰარმონიული განვითარება ბევრადაა დამოკიდებული მისი მოსახლეობის ეროვნულ სტრუქტურაზე, რომლის ჩამოყალიბება ისტორიულ, პოლიტიკურ და სოციალურ-ეკონომიკურ პროცესებთანაა დაკავშირებული. დამოუკიდებელ საქართველოში მოსახლეობის ეროვნულ შემადგენლობაში მნიშვნელოვანი ცვლილებები განხორციელდა, რომელსაც რეგიონალური ხასიათი გააჩნია და პოლიტიკური პროცესების შედეგად შექმნილი ეთნოკომფლიქტური მდგომარეობა ქვეყნის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან გამოწვევას წარმოადგენს. ნაშრომში შესწავლილია აჭარის მოსახლეობის ეროვნულ სტრუქტურაში მომხდარი ცვლილებების ისტორიულ-გეოგრაფიული თავისებურებების რაოდენობრივი და თვისობრივი მახასიათებლები. დადგენილია აჭარის ადმინისტრაციულ ერთეულებში მცხოვრები ცალკეული ეთნოსის ხვედრითი წილის ცვლილებების ძირითადი მიზეზები და შეფასებულია მისი შემდგომი განვითარების ტენდენციები. ჩატარებულ კვლევას ქვეყნის ეთნიკურ სტრუქტურასთან დაკავშირებულ პრობლემებთან მიმართებით ექნება, როგორც შემეცნებითი, ისე გამოყენებითი მნიშვნელობა.

საკვანძო სიტყვები: საქართველო, აჭარა, მოსახლეობა, ეროვნება.

Abstract. The harmonious development of any country depends a lot on the national structure of its population, its formation is related to historical, political and socio-economic processes. In

independent Georgia, significant changes took place in the national composition of the population, which has a regional character, and the ethno-conflict situation created as a result of political processes is one of the important challenges of the country. In this article there is studied quantitative and qualitative characteristics of the historical-geographic features of the changes in the national structure of the population of Adjara. The main reasons are determined for the changes in the specific share of individual ethnic groups living in the administrative units of Adjara and the trends of its further development are evaluated. The conducted analysis will have cognitive and practical significance in relation to the problems related to the ethnic structure of the country.

Key words: Georgia, Ajara, population, nationality.

საქართველოში, საბჭოთა პერიოდში 70-ზე მეტი ეროვნების ხალხი ცხოვრობდა, მაგრამ დამოუკიდებლობის პერიოდში ეროვნულ სტრუქტურაში მნიშვნელოვანი ცვლილებები განხორციელდა. უფრო მეტიც, პოლიტიკური პროცესების შედეგად ქვეყანაში გაღვივდა ეთნოკონფლიქტები, რომელიც ერთ-ერთ მნიშვნელოვან გამოწვევას და აქტუალურ საკითხს წარმოადგენს. გამომდინარე აქედან, არსებული პრობლემების ფონზე შესწავლილია აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობის რაოდენობრივი ცვლილებების ისტორიულ-გეოგრაფიული თავისებურებები, შეფასებულია რეგიონში მცხოვრები ეთნიკური ურთიერთობების საკითხები და მისი შემდგომი განვითარების ტენდენციები. თემის აქტუალობას ისიც ზრდის, რომ კვლევის შედეგები და დასახული რეკომენდაციები ხელს შეუწყობს რეგიონში ეთნიკური უმცირესობის საკითხების მოგვარებას და ამ მიმართულებით მუნიციპალური პროგრამების ეფექტურ განხორციელებას.

კვლევის ძირითადი მიზანია, შესწავლილი იქნეს აჭარის მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობის ისტორიულ-გეოგრაფიული თავისებურებები, მომხდარი ცვლილებების რა-

ოდენობრივი და თვისობრივი მახასიათებლები და მათი შემდგომი განვითარების ტენდენციები. დასახული მიზნის მისაღწევად საჭიროა შემდეგი ამოცანების გადაჭრა:

- გარკვეული იქნეს აჭარის მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობის რაოდენობრივი მაჩვენებლები მე-19 საუკუნის ბოლო პერიოდიდან დღემდე;

- დადგინდეს აჭარის მოსახლეობის ცალკეული ეთნოსის დამკვიდრების ისტორიული და პოლიტიკური თავისებურებები;

- შეფასდეს აჭარის მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობის ცვლილებების რაოდენობრივი და თვისობრივი მახასიათებლები;

- შესწავლილი იქნეს აჭარის მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობის გეოგრაფიული თავისებურებები ადმინისტრაციული ერთეულების მიხედვით და დადგინდეს ცვლილებების მიზეზები;

- შეფასდეს აჭარის მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობის შემდგომი ცვლილებების ტენდენციები;

- დაისახოს აჭარაში მცხოვრები ეთნიკური უმცირესობის უფლებების დაცვის მიმართულებით მუნიციპალური პროგრამების განხორციელების რეკომენდაციები;

კვლევის ობიექტს წარმოადგენს აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკა, რომლის ფართობი 2900 კვ. კმ-ია, სადაც 2022 წელს 355,5 ათასი კაცი ცხოვრობდა.

აჭარის მოსახლეობის ეროვნული სტრუქტურის ფორმირება, ძირითადად, ისტორიულ, პოლიტიკურ და სოციალურ-ეკონომიკურ პროცესებთან არის დაკავშირებული. აჭარა უძველესი დროიდან ქართველური ტომებით იყო დასახლებული, რომლებიც რეგიონის სახელწოდების შესაბამისად აჭარლებად იწოდებოდნენ. საკვლევი ტერიტორიის მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობის ცვლილება, ძირითადად, 1878 წლიდან, ოსმალეთის იმპერიის 300 წლიანი ბატონობიდან, დედასამშობლოში დაბრუნების პერიოდიდან იწყება.

საქართველოში, პირველი მოსახლეობის ოფიციალური აღწერა 1897 წელს, რუსეთის იმპერიის მიერ იქნა ჩატა-

რებული. საბჭოთა პერიოდში პირველი 1926 წლის მოსახლეობის აღწერის მიხედვით პოლიტიკური მოსაზრებიდან გამომდინარე, საქართველოს მოსახლეობის ეროვნული სტრუქტურა ეთნოგრაფიული ჯგუფების მიხედვით აღიწერა და ქართველთა შორის ცალკე იყო გამოყოფილი აჭარელი, მეგრელი სვანი და ლაზი. კერძოდ, 1926 წლის აღწერის მიხედვით აჭარაში 89950 ქართველთა შორის: 70 828 აჭარელი და 594 ლაზი ცხოვრობდა [თოთაძე, 2012; ჯაოშვილი, 1984; ჯაოშვილი, 1996; Народность и родной язык населения СССР, 1928]. 1959 წლის მოსახლეობის აღწერაში საქართველოს მოსახლეობა ეროვნული შემადგენლობის მიხედვით აღიწერა და ამ პერიოდისათვის აჭარაში ქართველთა რაოდენობა 178,7 ათასს, ანუ 72,9%-ს შეადგენდა [ფუტყარაძე, 2001]. აჭარის მოსახლეობის ეროვნულ შემადგენლობაში მომხდარი ცვლილებები 1897-2014 წლებში იხ. ცხრილ 1-ში.

ცხრილი 1

აჭარის მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა
1897-2014 წლებში

წლები	მოსახლეობა სულ		მათ შორის									
			ქართველი	%	რუსი	%	სომეხი	%	ბერძენი	%	დანარჩენი	%
	აბს.	%	აბს.	%	აბს.	%	აბს.	%	აბს.	%	აბს.	%
1897	88444	100	57490	65,0	7217	8,2	7120	8,0	4650	5,3	11967	13,5
1926	131937	100	90314	68,4	10190	7,8	10476	7,9	5547	4,2	15430	11,7
1989	392432	100	324813	82,8	30042	7,7	15849	4,0	7396	1,9	14332	3,6
2002	376016	100	351132	93,4	9073	2,4	15849	2,3	2168	0,6	4795	1,3
2014	333953	100	320742	96,0	3679	1,1	5461	1,6	575	0,2	3496	1,1

წყარო: Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 года. Том LXV, Кутаисская губерния, С-Пб, 1905.; Всесоюзная перепись населения 17 декабря 1926 г. Москва, 1927.; Народность и родной язык населения

СССР. Москва, 1928.; საქართველოს დასახლებული პუნქტები და მოსახლეობა (სტატისტიკური ცნობარი). თბილისი, 1990.; საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის პირველი ეროვნული საყოველთაო აღწერის ძირითადი შედეგები. ტ. I. თბილისი, 2003.; საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მასალები.

ცხრილ 1-ში მოტანილი სტატისტიკური მონაცემები გვიჩვენებს, რომ აჭარის მოსახლეობის უპირატეს ნაწილს ქართველები შეადგენდნენ და მათი, როგორც რაოდენობა, ისე ხვედრითი წილი თანდათანობით იზრდებოდა. კერძოდ, მოსახლეობის 1897 წლის პირველი აღწერის მიხედვით ქართველების რაოდენობა 88 444 კაცს, ანუ 65,0%-ს შეადგენდა. საბჭოთა პერიოდიდან რეგიონში თანდათანობით იწყება ქართველთა ხვედრითი წილის ზრდა და 1989 წლის ბოლო საბჭოთა აღწერის მიხედვით ქართველთა რაოდენობამ 324813 კაცი, ანუ 82,8%- შეადგინა (იხ. ცხრ.1).

დამოუკიდებელ საქართველოს პერიოდში პოლიტიკური და მიგრაციული პროცესების შედეგად აშკარად იკვეთება ქართველთა ხვედრითი წილის ზრდა და სხვა ეროვნების მოსახლეობის შემცირების ტენდენციები. კერძოდ, დამოუკიდებელი საქართველოს 2002 წლის პირველი ეროვნული საყოველთაო მოსახლეობის აღწერის მიხედვით, ქართველთა ხვედრითი წილი 93,4%-მდე, ხოლო ბოლო 2014 წლის აღწერით 96,0%-მდე გაიზარდა. აჭარის მოსახლეობაში ქართველთა ხვედრითი წილის ზრდის ტენდენციები კვლავაც გრძელდება. ანალოგიური ცვლილებები აღინიშნებოდა ქვეყნის მოსახლეობის ეროვნულ სტრუქტურაშიც, კერძოდ, 1800-1989 წლებში ქართველი მოსახლეობის ხვედრითი წილი 79,4%-დან 70,1%-მდე შემცირდა (ქართველთა მინიმალური რაოდენობა 61,4% იყო 1939 წლის აღწერით) [ფირცხალავა, 1997; ჯაოშვილი, 1986; ჯაოშვილი, 1996]. დამოუკიდებელ საქართველოში პოლიტიკური და მიგრაციული პროცესების შედეგად ქართველთა ხვედრითი წილი თანდათანობით მატულობდა და 2014 წლის მოსახლეობის აღწერის მიხედვით მათი რაოდენობა 86,6%-მდე გაიზარდა.

აჭარის მოსახლეობის ეროვნულ სტრუქტურაში მნიშვნელოვანი ცვლილებები, 1878 წლიდან, აჭარის დედასამ-

შობლოში დაბრუნების პერიოდიდან იწყება. აჭარა, როგორც რუსეთის იმპერიის შემადგენელი ნაწილი, თანდათანობით სლავური ეთნოსის, განსაკუთრებით, რუსი ეროვნების წარმომადგენლებით იზრდებოდა. 1897 წლის მოსახლეობის აღწერის მიხედვით რუსების რაოდენობა 7217 კაცს, ანუ 8,2%-ს შეადგენდა. რუსების რაოდენობა საბჭოთა პერიოდში კიდევ უფრო იზრდებოდა და მათმა რაოდენობამ მაქსიმუმს 1970 წელს, 35 774 კაცს, ანუ 11,6%-ს მიაღწია. მას შემდეგ თანდათანობით მცირდებოდა რუსების როგორც რაოდენობა, ისე ხვედრითი წილი, განსაკუთრებით, დამოუკიდებელი საქართველოს პერიოდში. 2002 წლის აღწერის მიხედვით რუსი ეროვნების მოსახლეობის რაოდენობა 9073 კაცამდე, ანუ 2,4%-მდე, ხოლო 2014 წლის აღწერით 3679 კაცამდე, ანუ 1,1%-მდე შემცირდა (იხ. ცხრ.1). ბოლო წლებში რეგიონში რუსების შემცირების ტენდენციები კვლავაც გრძელდება.

აჭარაში მცხოვრები ხალხიდან ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ეთნოსს სომხები შეადგენენ, რომელთა რაოდენობა რუსეთ-თურქეთის ომების, პირველ მსოფლიო ომის და თურქეთში სომეხი ერის გენოციდის პერიოდიდან იწყება. 1897 წელს აჭარაში სომხების რაოდენობა 7120 კაცს, ანუ 8,0%-ს შეადგენდა, ხოლო მათი რაოდენობა თანდათანობით იზრდებოდა საბჭოთა პერიოდში და მაქსიმუმს 16 101 კაცს, 1979 წლის აღწერის მიხედვით შეადგენდა, მაგრამ მათი ხვედრითი წილი თანდათან მცირდებოდა. აჭარაში სომხების რაოდენობა კიდევ უფრო შემცირდა დამოუკიდებლობის პერიოდში. 2014 წლის აღწერით სომხების რაოდენობა 5461 კაცამდე, ხოლო ხვედრითი წილი 1,6%-მდე დაეცა (იხ. ცხრ.1). უკანასკნელ წლებში აჭარაში სომეხი ეროვნების მოსახლეობის შემცირების ტენდენცია ძალზე უმნიშვნელოდ მიმდინარეობს.

ბოლო პერიოდამდე, საკვლევ რეგიონში ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ეთნიკურ ჯგუფს ბერძნები შეადგენდნენ, რომელთა რაოდენობა საბჭოთა პერიოდში თანდათან მატულობდა და 1989 წლისთვის მათი რაოდენობა 7396 კაცამდე გაიზარდა. საქართველოში ბერძნების ჩამოსახლება, ძირი-

თადად, განხორციელდა მე-18 საუკუნის მეორე ნახევრიდან, როცა მეფე ერეკლე II-ის ინიციატივით 1763 წელს თურქეთიდან, ფერადი მეტალურგიის განვითარების მიზნით, 800 ოჯახი ჩამოსახლებული იქნა ახტალის მიდამოებში [ჯაოშვილი, 1984; ჯაოშვილი, 1996]. აჭარაში მცხოვრები ბერძნები, ძირითადად, XIX საუკუნის შუა წლებში, რუსეთ-თურქეთის ომის შედეგად, იძულებით გადაადგილებული პირების – ლტოლვილების შთამომავლები წარმოადგენდნენ. 2014 წლისთვის ბერძენთა რაოდენობა 575-მდე შემცირდა (იხ. ცხრ.1). ბოლო წლებში ბერძენთა რაოდენობა კვლავ მცირდება.

აჭარაში მცხოვრები სხვა არაქართველი მოსახლეობის დიდ ნაწილს აფხაზები, უკრაინელები, ებრაელები (ებრაელთა დიდი ნაწილი მშობლიურ ენად ქართულს მიიჩნევენ და ებრაელ ქართველებად იწოდებიან), ბელორუსები, აზერბაიჯანელები და სხვა ეთნიკური ჯგუფები წარმოადგენენ. ბოლო წლებში მათი, როგორც რაოდენობა, ისე ხვედრითი, წილი თანდათან მცირდება. ქვეყანაში შექმნილი ეთნიკური პრობლემის ფონზე, ინტერესმოკლებული არ იქნება, მოკლედ მიმოვიხილოთ აჭარაში აფხაზი ეროვნების მოსახლეობის დინამიკის და რეგიონში მცხოვრებ სხვა ეთნოსთან მათი თანაცხოვრების საკითხები. აჭარაში აფხაზთა პირველი დასახლება ძირითადად დიდი მოჰაჯირობის დროს, მე-19 საუკუნის 60-70-იან წლებში, ხოლო მეორე უფრო დიდი ჯგუფის ჩამოსახლება 1878-1880 წლებში რუსეთ-თურქეთის ომის შემდგომ პერიოდში განხორციელდა [კარალიძე, დიასამიძე, 2018; ხოროვა, 2004]. ბერძენთა დიდი ნაწილი ქალაქ ბათუმში და მახლობელ სოფლებში (ქვედა სამება, ანგისა, ადლია, ჩელტა) ცხოვრობდნენ. აჭარაში აფხაზთა რაოდენობა საბჭოთა პერიოდში თანდათანობით იზრდებოდა და მაქსიმუმს 1989 წლის აღწერით 1600 კაცამდე ფიქსირდებოდა. დამოუკიდებელ საქართველოში, აფხაზეთის კომფლიქტის მიუხედავად რეგიონში მათი რაოდენობა ძალზე უმნიშვნელოდ შემცირდა. ფაქტობრივად აჭარაში ქართველთა და აფხაზთა შორის კონფლიქტი არასდროს ყოფილა. მათი

მშვიდობიანი თანაცხოვრებას ძირითადად ქართველებთან შერეული ქორწინება და კარგი მეზობლური ურთიერთობები განაპირობებს.

აჭარაში მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობის ტერიტორიული ორგანიზაცია საკმაოდ საინტერესოდ არის წარმოდგენილი, რომელიც დროსა და სივრცეში მნიშვნელოვანი ცვლილებებით ხასიათდებოდა. მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობის ტერიტორიულ განლაგებაში მნიშვნელოვან ფაქტორს ისტორიული, პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური პროცესები წარმოადგენდა, რომელიც აჭარის ადმინისტრაციული ერთეულების მიხედვით საკმაოდ მნიშვნელოვანი თავისებურებებით ხასიათდება, რაც ნათლად ჩანს ცხრილ 2-ში.

ცხრილი 2

აჭარის მოსახლეობის ეროვნული სტრუქტურა ადმინისტრაციული ერთეულების მიხედვით 1989-2014 წლებში

	მოსახლეობა ულ		მათ შორის ეროვნულები									
			ქართველი		რუსი		აომები		აერძენი		დანარჩენი	
	აბს.	%	აბს.	%	აბს.	%	აბს.	%	აბს.	%	აბს.	%
აჭარა სულ												
1989	392432	100,0	324813	82,8	30042	7,7	15849	4,0	7396	1,9	14332	3,6
2002	376016	100,0	351132	93,4	9073	2,4	8848	2,3	2168	0,6	4795	1,3
2014	333953	100,0	320742	96,0	3679	1,1	5461	1,6	575	0,2	3496	1,1
ქ. ბათუმი												
1989	136930	100,0	90253	65,9	21112	15,4	13394	9,8	2747	2,0	9424	7,9
2002	121806	100,0	104313	85,6	6300	5,2	7517	6,2	587	0,5	3089	2,5
2014	152839	100,0	142691	93,4	2889	1,9	4636	3,0	289	0,2	2334	1,5
ქედის მუნიციპალი- ტეტი												
1989	20061	100,0	19989	99,6	39	0,2	4	0,1	1	0,1	28	0,3
2002	20024	100,0	19958	99,7	26	0,1	8	0,1	-	-	32	0,1
2014	16760	100,0	16747	99,9	-	-	-	-	-	-	13	0,1
ქობულეთის მუნიციპალი- ტეტი												

1989	88183	100,0	75272	83,4	4709	5,3	1728	2,0	4146	4,7	2328	5,6
2002	88063	100,0	83367	94,7	1692	1,9	958	1,1	1487	1,7	559	0,6
2014	74794	100,0	72624	97,1	666	0,9	696	0,9	267	0,4	541	0,7
ქუახევის მუნიციპალიტეტი												
1989	25386	100,0	23951	94,3	843	3,3	89	0,4	5	0,1	498	
2002	21850	100,0	21796		14		5		1		34	
2014	15044	100,0	14764		-		-		-		280	
ბელვაჩაურის მუნიციპალიტეტი												
1989	82243	100,0	75861	92,2	3313	4,0	619	0,8	493	0,6	1957	2,4
2002	90843	100,0	88321	97,2	1029	1,1	355	0,4	91	0,1	1047	1,1
2014	51189	100,0	50811	99,3	110	0,2	125	0,2	18	0,1	125	0,2
ბულოს მუნიციპალიტეტი												
1989	39629	100,0	39487	99,6	26	0,1	15	0,1	4	0,1	97	0,7
2002	33430	100,0	33277	99,5	12	0,1	5	0,1	2	0,1	34	0,2
2014	23327	100,0	23105	99,0	-	-	-	-	-	-	222	1,0

წყარო: ცხრილი შედგენილია საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მასალების მიხედვით

ცხრილი 2 გვიჩვენებს, რომ აჭარაში არაქართველი ეროვნების მოსახლეობის რაოდენობა 1989 წლის აღწერით 17,2%-ს შეადგენდა, მაგრამ მათი რაოდენობა დამოუკიდებელი საქართველოს ბოლო 2014 წლის აღწერის მიხედვით 4,0%-მდე შემცირდა. აჭარაში მცხოვრები სხვა ეთნოსის წარმომადგენლების საკმაოდ დიდი ნაწილი კონცენტრირებული იყო საქალაქო დასახლებებში, განსაკუთრებით, ქალაქ ბათუმში. კერძოდ, 1989 წელს ქალაქ ბათუმში ქართველების ხვედრითი წილი 65,9% იყო, მაგრამ ეს მაჩვენებელი 2014 წლისთვის 93,4%-მდე გაიზარდა. შესაბამისად, აჭარაში მცხოვრები არაქართველი მოსახლეობის როგორც რაოდენობა, ისე ხვედრითი წილი, შემცირდა აბსოლუტურად ყველა ადმინისტრაციულ ერთეულში (იხ.ცხრ.2). 1989 წლის აღწერით, რუსების რაოდენობა იყო 30042, ანუ მთელი მოსახლე-

ობის 7,7%. რუსების უპირატესად დიდი ნაწილი ცხოვრობდნენ საქალაქო დასახლებებში: ბათუმში (16,4%), ქობულეთში (13,1%), დაბა მახინჯაურში (18,5%), დაბა ოჩხამურში (13,1%) [სტატისტიკური ცნობარი, 1990]. ბოლო წლებში რუსების რაოდენობა არნიშნულ დასახლებებში მინიმუმამდე შემცირებული. არაქართველი მოსახლეობის შედარებით მაღალი მაჩვენებლები ფიქსირდება ქობულეთისა და ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტებში. კერძოდ, ქობულეთის მუნიციპალიტეტში 1989 წლის აღწერით, სხვა ეროვნების მოსახლეობის რაოდენობა 16,4% იყო, მაგრამ მათი ხვედრითი წილი 2014 წლის აღწერით 2,9%-მდე დაეცა. აღნიშნულ მუნიციპალიტეტში განსაკუთრებით შემცირდა რუსების და ბერძნების რაოდენობა. ბერძნების დიდი ნაწილი 1989 წლისთვის ცხოვრობდა ქობულეთის (ქვედა დაგვა-56%, ზედა კვირიკე-54%, ქვედა აჭყვა-24%, ზედა დაგვა 23%) და ხელვაჩაურის (დაბა მახინჯაური, ახალშენი, გონიო) მუნიციპალიტეტში [სტატისტიკური ცნობარი, 1990]. სომხების რაოდენობა, 1989 წლის აღწერით, 15849 კაცს შეადგენდა, მაგრამ მათი რაოდენობა 2014 წელს 5461 კაცამდე შემცირდა. სომხების დიდი რაოდენობა ცხოვრობდა ქალაქ ბათუმში (1989 წელს-9,6%, 2014 წელს-3,0%), დაბა მახინჯაურში (1989 წელს-7,6%) და დაბა ჩაქეში (1989 წელს-5,6%) [სტატისტიკური ცნობარი, 1990]. ამჟამად მათი მცირე რაოდენობა კვლავაც რჩება აღნიშნულ დასახლებებში.

ბოლო პერიოდში სხვა ეროვნების მოსახლეობის შემცირება განსაკუთრებით ფიქსირდება მთიან აჭარაში, სადაც რეგიონში ქართველთა ხვედრითი წილი 2014 წლის აღწერით, საშუალოდ, 99,0%-ია (ქედის მუნიციპალიტეტში 99,9%, შუახევში – 98,1%, ხულოში – 99,0%). რეგიონში არაქართველი მოსახლეობის ხვედრითი წილი შედარებით მაღალია შუახევის მუნიციპალიტეტში 1,9%-ია. უნდა აღინიშნოს ის ფაქტიც, რომ სოფელი ხიჭაური საბჭოთა პერიოდში წარმოადგენდა სასაზღვრო ჯარების დისლოკაციის ძირითად ცენტრს, სადაც 1989 წლის აღწერით, რუსების ხვედრითი წილი 55% იყო

[სტატისტიკური ცნობარი, 1990], მათი აბსოლიტური უმრავლესობა 90-იანი წლების ბოლოს გავიდა.

კვლევა გვიჩვენებს, რომ აჭარის მოსახლეობის ეროვნულ სტრუქტურაში მომხდარი ცვლილებები ძირითადად პოლიტიკურ და მიგრაციულ პროცესებთან არის დაკავშირებული. შესაბამისად, მცირდება არაქართველი მოსახლეობის რაოდენობა, მაგრამ მიუხედავად ამისა, რეგიონში კვლავაც ცხოვრობენ ეთნიკური უმცირესობები, რომელთა ტერიტორიული ორგანიზაცია ძირითადად საქალაქო დასახლებებზე მოდის. ქვეყანაში არსებული ეთნოკომფლიქტების ფონზე, საკვლევ რეგიონში ფაქტობრივად არ აღინიშნება ეროვნულ უმცირესობებთან მიმართებით რაიმე არსებით ინციდენტი, რაც რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს. გამომდინარე აქედან, ჩატარებული კვლევა გარკვეულწილად დაეხმარებას გაუწევს მუნიციპალურ სამსახურებს ეთნიკურ უმცირესობებთან დაკავშირებული სოციალური საკითხების ეფექტურ განხორციელებაში.

ამრიგად, კვლევის შედეგად დადგინდა, რომ აჭარის მოსახლეობის ეროვნულ სტრუქტურაში მომხდარი ცვლილებები ძირითადად ისტორიულ, პოლიტიკურ და მიგრაციულ პროცესებთან იყო დაკავშირებული. რუსეთის იმპერიის და საბჭოთა პერიოდში განსაკუთრებით გაიზარდა რუსების, ბერძნების და სომხების ხვედრითი წილი, მაგრამ დამოუკიდებელი საქართველოს ბოლო წლებში მათი რაოდენობა 4,0%-მდე შემცირდა. არაქართველი მოსახლეობის შემცირება, ასევე, აღინიშნება ყველა ადმინისტრაციულ ერთეულში, განსაკუთრებით, მთიან აჭარაში. აჭარაში თანდათანობით იზრდება ქართველების ხვედრითი წილი, ხოლო სხვა ეროვნების მოსახლეობის რაოდენობის შემცირების ტენდენციები კვლავაც მიმდინარეობს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. თოთაძე ა. აჭარის მოსახლეობა. თბილისი, 2012.

2. კარალიძე ჯ., დიასამიძე რ. აფხაზთა მუჰაჯირობა და აჭარაში მათი დასახლება. აფხაზები აჭარაში. ბათუმი, 2018.
3. საქართველოს დასახლებული პუნქტები და მოსახლეობა (სტატისტიკური ცნობარი). თბილისი, 1990.
4. ფირცხალავა გ. საქართველოს მოსახლეობა: ეროვნული შემადგენლობა, ოჯახები, მიგრაცია (მოსახლეობის 1970, 1979, 1989 წწ. აღწერებით) თბილისი, 1997.
5. ფუტყარაძე მ. აჭარა (ეკონომიკურ-გეოგრაფიული დახასიათება). ბათუმი, 2001.
6. ჯაოშვილი ვ. საქართველოს მოსახლეობა XVIII-XX საუკუნეებში. თბილისი, 1984.
7. ჯაოშვილი ვ. საქართველოს მოსახლეობა. თბილისი, 1996.
8. ხორავა ბ. აფხაზთა მუჰაჯირობა, თბილისი, 2004.
9. Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 года. Том LXV, Кутаисская губерния, С-Пб. Москва, 1905.
10. Всесоюзная перепись населения 17 декабря 1926 г. Москва, 1927.
11. Народность и родной язык населения СССР. Москва, 1928.

ნესტან სულავა

Nestan Sulava

„წმ. აბიბოს ნეკრესელის წამების“ კოდიკოლოგიურ-ტექსტოლოგიური შესწავლისათვის

St. For the codicological-textological study of the Martyrdom of Abibos Nekreseli

აბსტრაქტი. სამეცნიერო ლიტერატურის მიხედვით, წმ. აბიბოს ნეკრესელი საქართველოში ასურელ მამათაგან ყველაზე გვიან მოვიდა და შეუერთდა წმ. იოვანე ზედაზნელსა და მის მოწაფეებს. ასურელ მამათა შორის წმ. აბიბოსი, შუამდგომელი ღმერთისა და კაცისა, ერთადერთია, რომელიც ქრისტიანული სარწმუნოების დაცვის გამო წამებით აღესრულა. მის შესახებ დაინერა სხვადასხვა რედაქციის ჰაგიოგრაფიული თხზულებები, რომლებიც რამდენიმე ხელნაწერთაა შემონახული.

ჩვენი საუბრის თემა „წმ. აბიბოს ნეკრესელის წამების“ კოდიკოლოგიურ-ტექსტოლოგიური საკითხების შესახებ კვლევათა შედეგების წარმოჩენა და ზოგიერთ მათგანის დაზუსტებაა. ამ თვალსაზრისით შევხებით თხზულების ჩვენამდე შემონახულ რედაქციათა ურთიერთდამოკიდებულების, ხელნაწერთა და გამოცემათა პრობლემურ საკითხებს.

სამეცნიერო ლიტერატურაში კვლევის ბოლო ეტაპამდე მიჩნეული იყო, რომ თხზულების ორი ძველი რედაქციიდან უძველესია შედარებით მოკლე რედაქცია, რომელიც ერთადერთი ნაკლული, XIII საუკუნის ხელნაწერით მოგვეპოვება. ესაა A-832. ეს ვარაუდი ემყარებოდა იმ შეხედულებას, რომლის მიხედვით წმ. აბიბოსი ერთადერთი მოწამეა ასურელ წმინდა მამათა შორის, ხოლო „წამებები“ წმინდანის აღსრულებისთანავე იწერებოდა, რის გამოც, საფიქრებე-

ლია, „ნმ. აბიბოს ნეკრესელის წამების“ მოკლე ტექსტი VI საუკუნეშივე დაწერილიყო. შედარებით ვრცელი თხზულება კი მოკლე თხზულების გავრცობილ ვარიანტად მიიჩნეოდა დასასრული ნაწილის, ანუ ეპილოგის, დართვის შედეგად.

„ნმ. აბიბოს ნეკრესელის წამების“ შედარებით ვრცელი ტექსტი XX საუკუნის დამლევამდე მხოლოდ გვიანდელი, XVIII საუკუნეების ხელნაწერებით იყო ცნობილი. XX საუკუნის ბოლოს სინას მთის ნმ. ეკატერინეს სახელობის მონასტრის წიგნთსაცავებში ქართულ ხელნაწერთა ახალ კოლექციაში სხვა ქართულ ხელნაწერებთან ერთად აღმოჩნდა X საუკუნის ხელნაწერი – N/Sin.50, რომელიც გავრცობილი „წამების“ ტექსტს მისდევს მცირეოდენი ვარიანტული სხვაობებით, ხოლო დასასრული ნაწილი, ეპილოგი, როგორც ეს გარკვეა ზაზა ალექსიძემ, აკლია ხელნაწერის ბოლონაკულობის გამო. ესაა „ნმ. აბიბოს ნეკრესელის წამების“ კიდევ ერთი ვერსია, გადანერგილი X საუკუნის I ნახევარში, რომელიც უფრო ახლოს დგას თხზულების ვრცელ ტექსტთან (ალექსიძე, 2011: 169-174). ზ. ალექსიძემ შეისწავლა სინური ხელნაწერის კოდიკოლოგიური და ტექსტოლოგიური რაობა, მათი ტექსტოლოგიური მსგავსება-სხვაობები და მნიშვნელობა „ნმ. აბიბოს ნეკრესელის წამების“ რედაქციათა და ხელნაწერთა შესწავლის საქმეში.

კვლევის შედეგად დაზუტდა, რომ „ნმ. აბიბოს ნეკრესელის წამების“ შემცველი საკმაოდ მრავალრიცხოვანი ხელნაწერები რედაქციული თვალსაზრისით ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან და კვლევის თანამედროვე დონეზე მათი დაჯგუფება შესაძლებელია შემდეგი თანმიმდევრობით: სინური ხელნაწერების შესწავლის საფუძველზე დადგინდა, რომ შემონახული ტექსტებიდან პირველადია ვრცელი ტექსტი, რომელიც ახლოს დგას ადრე ცნობილ, გვიანდელ ხელნაწერებში დაცულ ვრცელ ტექსტთან; ამ ორი ტექსტისაგან განსხვა-

ვებულის მოკლე რედაქცია, რომელიც ერთადერთი ხელნაწერითაა შემონახული; სვინაქსარული რედაქცია შექმნილია XVIII საუკუნეში და ამავე საუკუნის ხელნაწერებშია დაცული; „ნმ. აბიბოს ნეკრესელის წამების“ მეტაფრასული რედაქცია ეკუთვნის ანტონ კათალიკოსს, რომელმაც 1768-1769 წლებში შექმნა მეტაფრასულ ჰაგიოგრაფიულ თხზულებათა კრებული სახელწოდებით „მარტირიკა“; მისი რედაქციის ტექსტი ვრცელ რედაქციას ეფუძნება.

საკვანძო სიტყვები: *ნმ. აბიბოს ნეკრესელი, ვრცელი და მოკლე რედაქცია, კოდიკოლოგიური კვლევა.*

Abstract. According to the scientific literature, St. Abibos of Nekresi (Nekreseli) came to Georgia the last of the Assyrian fathers and joined St. John the Zedazeni and his disciples. Among the Assyrian fathers St. Abibos, the intercessor of God and man, is the only one who was tortured for defending the Christian faith. Hagiographic works of different editions were written about him, which have been preserved in several manuscripts.

The topic of our conversation Presenting the results of the researches about the codicological-textological issues of the torture of St. Abibos Nekreseli and clarifying some of them. From this point of view, we will touch upon the problematic issues of the interdependence of the editions, manuscripts and editions of the works that have been preserved to us.

In the scientific literature, until the last stage of the research, it was considered that the oldest of the two old editions of the works is the relatively short edition, which is found in the only defective manuscript of the 13th century. This is A-832. This assumption was based on the view that St. Abibos is the only martyr among the Assyrian holy fathers, and "martyrs" were written immediately after the execution of the saint, which is why it is conceivable that The short text of St. Abibos of Nekresi Torture was written in the 6th

century. A relatively long essay was considered a widespread variant of short essays as a result of the addition of the final part, i.e. epilogue.

The relatively extensive text of "The Martyrdom of St. Abibos of Nekresi" was known only in later, 18th century manuscripts before the 20th century. At the end of the 20th century, Mount Sinai St. In the new collection of Georgian manuscripts in the library of the St. Ekaterine Monastery, together with other Georgian manuscripts, a 10th-century manuscript was found – N/Sin.50, which follows the widespread text of the "Martyrs" with a few variant differences, and the final part, the epilogue, as found out by Zaza Aleksidze, is missing due to the incompleteness of the manuscript. This is another version of the Torture of St. Abibos of Nekresi, transcribed in the first half of the 10th century, which is closer to the extensive text of the works (Aleksidze, 2011: 169-174). Z. Aleksidze studied the codicological and textological nature of the Sinaic manuscript, their textological similarities-differences and the meaning of "Martyrdom St. Abibos of Nekresi" in the study of manuscripts and redactions.

As a result of the research, it was found that Quite a large number of manuscripts containing the martyrdom of St. Abibos of Nekresi differ from each other from an editorial point of view, and at the modern level of research, they can be grouped in the following order: based on the study of the Sinaic manuscripts, it was determined that the first of the preserved texts is the long text, which is close to the long text preserved in the previously known, later manuscripts; Different from these two texts is the short edition, which is preserved in the only manuscript; The Svinaksar edition was created in the 18th century and is preserved in the manuscripts of the same century; St. Metaphrastic edition of Abibos martyrdom of Nekresi belongs to Anton Kathalikos, who in 1768-1769 created a collection of metaphorical hagiographic works called "Martyrika"; The text of his editorial is based on extensive editorial.

Keywords: *ნმ. აბიბოს ნეკრესელი, ვრცელი და მოკლე რედაქცია, კოდიკოლოგიური კვლევა.*

შესავალი. სამეცნიერო ლიტერატურის მიხედვით, ნმ. აბიბოს ნეკრესელი საქართველოში ასურელ მამათაგან ყველაზე გვიან მოვიდა და შეუერთდა ნმ. იოვანე ზედაზნელსა და მის მოწაფეებს. ასურელ მამათა შორის ნმ. აბიბოსი, შუამდგომელი ღმერთისა და კაცისა, ერთადერთია, რომელიც ქრისტიანული სარწმუნოების დაცვის გამო წამებით აღესრულა. როგორც მის შესახებ დანერილი ჰაგიოგრაფიული თხზულება მიუთითებს, იგი ქალაქ ნეკრესის მთავარეპისკოპოსი გახდა, „რომელი ორთა განწყობილთა კრებულსა წმიდათასა წარმოდგა, მღდელობისა საყდრისა მოდგამთა მათ თანა უბინოთა საყდარი დაიპყრა და კუალად მბნეთა მათ თანა მოწამეთა ღუანლსა მიისწრაფა“ (ძეგლები, 1963//1964: 241). მნიშვნელოვანია ავტორის დამოკიდებულება ნმ. აბიბოსისადმი, რომელიც დახასიათებულია, როგორც ნაყოფი შუენიერი, სპეტაკი ვარდი, მხიარულებისა ჩემდა მომღებელი, ჰაერისა სულნელ-მყოფელი, იგი ხვიმირს ზემოთ გადგმული ევანგელური სანთლის სიმბოლიკითაა წარმოჩენილი. ნმ. აბიბოსის ღვანლი და დამსახურება ქრისტიანობის წინაშე, საქართველოს ეკლესიის წინაშე არ უნდა დაიფაროს, არამედ ყველანი უნდა ხედავდნენ: „რომელმან სანთელი თვსი აღანთო ზედა მაღალსა მთასა, რაძთა ყოველი სოფელი ჰხედვიდეს მას ნათელსა დაუშრეტელსა, ორპირად მანათობელსა, ღმრთისა მიმართ შემწირველსა თვით მის სიტყვსა დაუსაბამოძსა ბორცსა“ (ძეგლები, 1963//1964: 241). ყველა რედაქციაში ნმ. აბიბოსის ხატ-სახე ევანგელური სიბრძნითაა გასხივოსნებული.

საქართველოში ნმ. აბიბოსის მოსვლისა და წამების შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში განსხვავებული მოსაზრებებია გამოთქმული. წამების დასათარიღებლად გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება თხზულებებში შემონახულ

ცნობას იმის თაობაზე, რომ აღმოსავლეთ საქართველოში მეფობა გაუქმებული იყო და მას სპარსთა მარზპანი განაგებდა, მაგრამ წმ. აბიბოსის წამების შემდეგ მალე ბიზანტიელებმა სპარსელები განდევნეს, რამაც ქართველებს ქართლში ერისმთავართა მმართველობის აღდგენის საშუალება მისცა. ეს VI საუკუნეა, მაგრამ ქართულ ისტორიოგრაფიაში ამ ფაქტებისა და მოვლენების დათარიღების თაობაზე განსხვავებული მოსაზრებებია გამოთქმული, რის გამოც წმ. აბიბოსის ქართლში მოსვლისა და წამების დროის შესახებაც სხვადასხვა მოსაზრებები გამოითქვა. ზოგიერთი მეცნიერი მის წამებას V საუკუნითაც კი ათარიღებს (პლ. იოსელიანი, მ. ცაგარელი, გ. ფერაძე).

თხზულების ავტორის პრობლემაც საკამათოა, რადგან ზუსტი ცნობა ამ საკითხზე არ გვაქვს. ვრცელი რედაქციის შემცველ ხელნაწერებში სათაურში ავტორად იხსენიება არსენ კათალიკოსი, რომელიც, თავის მხრივ, უთითებს თავის ძველ წყაროზე, თუ რით ისარგებლა თხზულების ვრცელი რედაქციის შექმნისას. სათაური ასეთია: „წმიდისა მღდელმონაშისა აბიბოს ნეკრესელ ეპისკოპოსისა, რომელი იწამა ცეცხლისმსახურთა მიერ ქართლს, თქმული არსენი დიდისა ქართლისა კათალიკოსისაჲ“ (ძეგლები, 1963/1964: 240). სხვა რედაქციათა ავტორების შესახებ ცნობები არ გვაქვს. აქვე წმ. აბიბოსის ქართლში მოსვლისა და წამების თარიღზეც უნდა ითქვას, რომ სამეცნიერო ლიტერატურაში განსხვავებული შეხედულებები არსებობს: ს. კაკაბაძის აზრით, წმ. აბიბოსი აწამეს 550 წელს; კ. კეკელიძის აზრით, წმ. აბიბოსი ქართლში მოვიდა 571 წლის შემდეგ და იგი სპარსელებს უნდა ეწამებინათ 591 წლამდე; ეს მოსაზრება გაიზიარა ლ. მენაბდე; ვ. გოილაძის აზრით, წმ. აბიბოსი 555 წლამდე აწამეს; დ. მერკვილაძემ განაცხადა, რომ 571 წლამდე უნდა ეწამები-

ნათ, ხოლო ქართლში მისი მოღვაწეობის თარიღი VI საუკუნის 60-იანი წლებით განსაზღვრა.

მიზანი. ამჯერად ჩვენი საუბრის თემა „წმ. აბიბოს ნეკრესელის წამების“ კოდიკოლოგიურ-ტექსტოლოგიური საკითხების შესახებ კვლევათა შედეგების წარმოჩენა და ზოგიერთ მათგანის დაზუსტებაა. ამ თვალსაზრისით შევხებით თხზულების ჩვენამდე შემონახულ რედაქციათა ურთიერთდამოკიდებულების, ხელნაწერთა და გამოცემათა პრობლემურ საკითხებს.

მსჯელობა.

რედაქციები. ხელნაწერები. გამოცემები. ჩვენამდე მოღწეულია „აბიბოს ნეკრესელის წამების“ რამდენიმე რედაქცია და, შესაბამისად, რამდენიმე ხელნაწერი. სამეცნიერო ლიტერატურაში კვლევის ბოლო ეტაპამდე მიჩნეული იყო, რომ თხზულების ორი ძველი რედაქციიდან უძველესია შედარებით მოკლე რედაქცია სახელწოდებით: „მოქალაქობაჲ და წამებაჲ წმიდისა აბიბოს ნეკრესელ ეპისკოპოსისაჲ“, რომელიც ერთადერთი, ისიც ნაკლული, XIII საუკუნის ხელნაწერით მოგვეპოვება. ესაა A-832. ეს ვარაუდი ემყარებოდა იმ შეხედულებას, რომლის მიხედვით წმ. აბიბოსი ერთადერთი მოწამეა ასურელ წმინდა მამათა შორის, ხოლო „წამებები“ წმინდანის აღსრულებისთანავე იწერებოდა, რის გამოც, საფიქრებელია, „წმ. აბიბოს ნეკრესელის წამების“ მოკლე ტექსტი VI საუკუნეშივე დაწერილიყო. შედარებით ვრცელი თხზულება კი მოკლე თხზულების გავრცობილ ვარიანტად მიიჩნეოდა დასასრული ნაწილის, ანუ ეპილოგის, დართვის შედეგად.

„წმ. აბიბოს ნეკრესელის წამების“ შედარებით ვრცელი ტექსტი XX საუკუნის დამლევამდე მხოლოდ გვიანდელი, XVIII საუკუნეების ხელნაწერებით იყო ცნობილი. XX საუკუნის ბოლოს სინას მთის წმ. ეკატერინეს სახელობის მონას-

ტრის ნიგნთსაცავებში ქართულ ხელნაწერთა ახალ კოლექციაში სხვა ქართულ ხელნაწერებთან ერთად აღმოჩნდა X საუკუნის ხელნაწერი – N/Sin.50, რომელიც გავრცობილი „წამების“ ტექსტს მისდევს მცირეოდენი ვარიანტული სხვაობებით, ხოლო დასასრული ნაწილი, ეპილოგი, როგორც ეს გარკვეია ზაზა ალექსიძემ, აკლია ხელნაწერის ბოლონაკულულობის გამო. ესაა „წმ. აბიბოს ნეკრესელის წამების“ კიდევ ერთი ვერსია, გადანერილი X საუკუნის I ნახევარში, რომელიც უფრო ახლოს დგას თხზულების ვრცელ ტექსტთან (ალექსიძე, 2011: 169-174). ზ. ალექსიძემ შეისწავლა სინური ხელნაწერის კოდიკოლოგიური და ტექსტოლოგიური რაობა, მათი ტექსტოლოგიური მსგავსება-სხვაობები და მნიშვნელობა „წმ. აბიბოს ნეკრესელის წამების“ რედაქციათა და ხელნაწერთა შესწავლის საქმეში.

ენრიკო გაბიძაშვილის აზრით, თხზულების დასაწყისი ფრაზა და დასასრულის, ეპილოგის, დართვის ფაქტი გახდა მიზეზი, გამოთქმულიყო აზრი, რომ ავტორმა, რომელიც თხზულების სათაურში არსენ დიდად იწოდება, მაგრამ სინამდვილეში არსენ II კათოლიკოსი უნდა იყოს, წყაროდ გამოყენებულ მოკლე თხზულებას დაუმატა პირველი ფრაზა: „ხოლო ჯერ-არს, რადთა მცირედ შუა შემოვიღოთ“ და დაურთო დასასრული ეპილოგის სახით შიო მღვიმელის გარდაცვალებისა და დასაფლავების შესახებ, რათა „წმ. აბიბოს ნეკრესელის წამება“ ჩაერთო წმ. იოვანე ზედაზნელისა და მისი მოწაფეების შესახებ შექმნილი კიმენური რედაქციის ტექსტში, რადგან წმ. შიოს გარდაცვალების თაობაზე არაფერი არ არის ასურელ მამათა შესახებ დანერილი ერთობლივი „ცხოვრების“ ტექსტში.

ზემოთქმულის საფუძველზე სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმული შეხედულებები თხზულების სამი რედაქციის არსებობის შესახებ – კიმენური, მეტაფრასული, სვი-

ნაქსარული – შესწორებას მოითხოვს, რადგან იმ დროს, როდესაც ვრცელი რედაქცია დაიწერა, მეტაფრასტიკა ჯერ ბიზანტიაშიც არ იყო განვითარებული. მიუხედავად ამისა, „ნმ. აბიბოს ნეკრესელის წამების“ რამდენიმე რედაქცია მაინც არსებობს. ესენია: ვრცელი, რომელიც მეტაფრასული არაა, კიმენური, სვინაქსარული და ანტონ კათალიკოსის მეტაფრასული რედაქციები. ვისაუბროთ თითოეული მათგანის შესახებ.

თხზულების შექმნის თარიღის, ავტორისა და ურთიერთმიმართების შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში აზრთა სხვადასხვაობაა. მოკლე რედაქციას სარგის კაკაბაძე, მოსე ჯანაშვილი VIII საუკუნით ათარიღებდნენ, ვრცელი რედაქცია (და არა მეტაფრასული!) ი. ჯავახიშვილმა IX-X საუკუნეებით, კორნელი კეკელიძემ და ენრიკო გაბიძაშვილმა IX საუკუნით, გრიგოლ ფერაძემ XII საუკუნით დაათარიღა, ილია აბულაძემ და ენრიკო გაბიძაშვილმა X საუკუნით, ხოლო კორნელი კეკელიძემ XII საუკუნით დაათარიღა (კეკელიძე, 1960: 638). ასევე განსხვავებული შეხედულებები გამოითქვა ამ რედაქციათა ურთიერთმიმართების შესახებ, შესაბამისად, ავტორის შესახებაც.

კიმენური რედაქცია, როგორც ირკვევა, ორი განსხვავებული რედაქციითა შემონახული: ვრცელი და მოკლე, რომელთა წარმომავლობის შესახებ განსხვავებული მოსაზრებებია გამოთქმული. დავიმოწმოთ ისინი: მ. ჯანაშვილის აზრით, პირველადია ვრცელი რედაქცია, რომლის ავტორია არსენ კათალიკოსი და დაწერილია IX საუკუნეში, შეიძლება უფრო გვიანაც. მისი წყარო უნდა ყოფილიყო VI საუკუნის დამლევის ან VII საუკუნის დამდეგის უძველესი თხზულება; თუ მის ვარაუდს გავითვალისწინებთ, ავტორი არსენ დიდი კათალიკოსი უნდა ყოფილიყო (კათალიკოსი იყო 860-887 წლებში). არსენისეულ რედაქციას ჩვენამდე არ მოუღწევია.

ს. კაკაბაძის აზრით, პირველადია მცირე რედაქცია და იგი დაწერილია 690-700 წლებში (კაკაბაძე, 1928: 49-55). ი. ჯავახიშვილის აზრით, უფრო ადრინდელია ვრცელი და არა მოკლე რედაქცია (ჯავახიშვილი, 1979: 324-347), რაც შემდგომმა კვლევებმა დაადასტურა. კ. კეკელიძეს სპეციალურად არ უკვლევია ეს საკითხი, მაგრამ ანტიმაზდეანური პოლემიკის შესახებ მსჯელობისას გამოთქვა მოსაზრება, რომ მოკლე რედაქციიდან უნდა შექმნილიყო ვრცელი რედაქცია და მოკლე რედაქციის ვრცლად გადამუშავებისას ავტორს ჩაურთავს ანტიმაზდეანური პოლემიკის ამსახველი დიალოგები; ილია აბულაძის აზრით, მეტაფრასული რედაქცია XI საუკუნეზე ადრე ვერ შეიქმნებოდა, რადგან ქართული ჰაგიოგრაფიული ტექსტების გამეტაფრასება XI-XII საუკუნეებში მიმდინარეობდა. ეს იმას ნიშნავს, რომ ვრცელი რედაქცია მეტაფრასულად მიაჩნდა. აქვე დავამატებთ იმას, რაც ზემოთაც აღვნიშნეთ, რომ მეტაფრასტიკა ბიზანტიაშიც კი მეთათე საუკუნის 80-იან წლებამდე არ განვითარებულა. შესაბამისად, ვრცელ რედაქციას მეტაფრასული არ უნდა ეწოდოს. ი. აბულაძის აზრით, ვრცელი რედაქციის ავტორი უნდა იყოს არსენ I ან არსენ მეორე, უფრო — არსენ მეორე (კათოლიკოსი იყო 955-980 წლებში), რომელმაც „წმ. იოვანე ზედაზნელის ცხოვრების“ ვრცელი რედაქცია შექმნა. მისივე მოსაზრებით, ამ რედაქციის წყარო VI ან VII საუკუნის რედაქცია უნდა ყოფილიყო; რაც შეეხება მოკლე რედაქციას, იგი გვიანდელად მიიჩნია (აბულაძე, 1955: XXVI-XXXII). ე. გაბიაშვილი ტექსტოლოგიური ანალიზისა და მოღწეული ტექსტების ურთიერთშეჯერების საფუძველზე იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ წმ. იოვანე ზედაზნელის, წმ. შიო მღვიმელის, წმ. დავით გარეჯელის ცხოვრებათა მოკლე რედაქციები, რომელთაც სამეცნიერო ლიტერატურაში ე. წ. არქეტიპებად მოიხსენიებენ, და „წმ. აბიბოს ნეკრესელის წამების“ ვრცელი რედაქცია ერთი მთლიანი ჰაგიოგრაფიული თხზულებაა, რის დასამტკიცებ-

ლად მოაქვს შემდეგი არგუმენტები: 1. წმ. იოვანე ზედაზნელის ცხოვრების“ სათაური მისი მოწაფეების ცხოვრებათა აღწერასაც გულისხმობს; 2. ი. აბულაძემ და კ. კეკელიძემ ადრევე შენიშნეს, რომ წმ. იოვანე ზედაზნელისა და წმ. შიო მღვიმელის ცხოვრებები ერთიანი თხზულებაა; 3. „წმ. აბიბოს ნეკრესელის წამების“ ტექსტი მოგვითხრობს წმ. შიო მღვიმელის გარდაცვალების შესახებ; 4. წინა ტექსტებთან ორგანულ კავშირზე მიუთითებს თხზულებათა დაწყება სიტყვით „ხოლო“, რასაც მკვლევარი უმართებულოდ მიიჩნევს, რადგან ამ სიტყვით არ იწყება არც ერთი ჰაგიოგრაფიული თხზულება; ამ არგუმენტების მოხმობით ე. გაბიძაშვილმა დაასკვნა, რომ წმ. იოვანე ზედაზნელისა და მისი მოწაფეების წამება-ცხოვრებათა ამსახველი თხზულება ერთიანი კომპოზიციის მქონე ჰაგიოგრაფიული ძეგლია, რომელიც ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით მოგვითხრობს ასურელ მამათა ცხოვრება-მოღვაწეობის შესახებ და აერთიანებს ოთხივე თხზულებას (გაბიძაშვილი, 1982: 61-65).

ყოველივე ამაში სიახლე შეიტანა ზაზა ალექსიძის მიერ სინური ხელნაწერის მონაცემების უკვე ცნობილ მოკლე და ვრცელ რედაქციებთან შედარებითმა ანალიზმა, რომლის მიხედვით თხზულების პროლოგის (დასაწყისის) საკითხი გაირკვა: „იგი მთლიანად და ზუსტად იმ ფარგლებში, რომელზეც მიუთითებდა კ. კეკელიძე, დაცულია X საუკუნის პირველი ნახევრის ხელნაწერში“ (ალექსიძე, 2019: 172), შესაბამისად, ეს გამორიცხავს მოსაზრებას მეტაფრასტის მიერ პროლოგის გვიან შექმნის, ანუ თხზულებისათვის მისი დამატების შესახებ; მანვე ბ. მარტენ-იზარის მიერ მოხმობილი არგუმენტები მოკლე რედაქციის პირველადობის შესახებ საბუთების საფუძველზე მისაღებად არ მიიჩნია. სინური, მოკლე და ვრცელი რედაქციების შედარებამ ზ. ალექსიძე მიიყვანა იმ დასკვნამდე, რომ მოკლე რედაქციას არა აქვს კავშირი არც სინურ და არც ვრცელ რედაქციასთან და ივარაუდა

კიდევ ერთი სხვა რედაქციის ხელნაწერის, ანუ არქეტიპული ხელნაწერის, არსებობა, რომელიც წინ უსწრებდა სამივე მათგანს (ალექსიძე, 2019: 182). მისი აზრით, თხზულების არქეტიპი, სავარაუდოდ, VII საუკუნის 30-იანი წლების ახლოს უნდა იყოს დაწერილი, რასაც აფიქრებინებს ჰერაკლე კეისრის მიერ ქართლის დაპყრობისა და ურჯულოთაგან განწმენდის ფაქტის შეტანა თხზულებაში (ალექსიძე, 2019: 193). ყოველივე ეს მოწმობს იმას, რომ „წმ. აბიბოს ნეკრესელის წამების“ არქეტიპს, VI ან VII საუკუნეში შექმნილს, ჩვენამდე არ მოუღწევია, მაგრამ მასთან ყველაზე ახლოს მდგომი ე.წ. ვრცელი რედაქცია უნდა იყოს.

მეტაფრასული რედაქციის კვალიფიკაციის შესახებ განსხვავებული შეხედულებებია გამოთქმული: კ. კეკელიძის მოსაზრებით, იგი მეტაფრასულია, ხოლო მეცნიერთა დიდი ნაწილის აზრით, ვრცელი რედაქციაა, მაგრამ არა მეტაფრასული, რადგან X საუკუნეში მეტაფრასტიკა ბიზანტიასა და საქართველოში ჯერ არ იყო განვითარებული. ბიზანტიაში ჰაგიოგრაფიულ თხზულებათა გამეტაფრასება დაიწყო X საუკუნის 80-იანი წლებიდან. ასე რომ, „წმ. აბიბოს ნეკრესელის წამების“ შედარებით ვრცელ ტექსტს სამეცნიერო ლიტერატურაში ზოგჯერ მეტაფრასულ რედაქციას რომ უწოდებენ, მართებული არ არის, მას არ უნდა ეწოდოს მეტაფრასული.

ვრცელი ტექსტი შემონახულია შემდეგ ხელნაწერებში: 1713 წლის A-130, 78r-81r; 1733 წლის A-170, 47r-49r; 1743 წლის A-176, 68r-72v; 1740 წლის H-1672, 327r-368v; 1736 წლის H-2077, 47v-49r; 1748 წლის H2121, 70r-73v; ლენინგრ. M-21, 47r-50v; სინურ ხელნაწერში N/Sin.50. გამოცემულია: 1. მ. საბინინი, საქართველოს სამოთხე, პეტერბურგი, 1882, გვ. 213-216; 2. ი. აბულაძე, ასურელ მამათა ცხოვრების წიგნთა ძველი რედაქციები, თბ., 1955. გვ. 188-196, ა რედაქცია. 3. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I,

თბ., 1963/1964, გვ. 240-248, ა რედაქცია. 4. ზაზა ალექსიძის მონოგრაფიაში 2019 წელს დაიბეჭდა სინური ხელნაწერის ტექსტი (ალექსიძე, 2019: 213-229).

ამრიგად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ პირველადია ვრცელი ტექსტი, რომელიც შემონახულია ორ სხვადასხვა რედაქციაში: სინურსა და გვიანდელი ხელნაწერებით შემონახულ ხელნაწერებში.

„ნმ. აბიბოს ნეკრესელის წამების“ მოკლე ტექსტის შემცველი ხელნაწერია A-832, რომელიც XIII საუკუნიტაა დათარიღებული. სინურ ხელნაწერში N/Sin.50.

ტექსტები გამოცემულია რამდენიმეჯერ, კერძოდ: 1. მ. ჯანაშვილი, Описание рукописей церковного музея, III, 1908; გვ. 25-28; 2. ს. კაკაბაძე, ასურელ მამათა ცხოვრებათა არქეტიპები, საისტორიო კრებულის წიგნი I-ის დამატება. თბ., 1928, გვ. 42-46; 3. ს. ყუბანიშვილი, ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია, I, თბ., 1946, გვ. 167-169; 4. ი. აბულაძე, ასურელ მამათა ცხოვრების წიგნთა ძველი რედაქციები, თბ., 1955. გვ. 188-195, ბ რედაქცია. 5. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I, თბ., 1963-1964. გვ. 240-247, ბ რედაქცია. 6. მოკლე რედაქცია სინური ხელნაწერის მიხედვით გამოაქვეყნა ზ. ალექსიძემ (ალექსიძე, 2019: 230-236).

„ნმ. აბიბოს ნეკრესელის წამების“ სვინაქსარული რედაქცია გვიანდელია, XVIII საუკუნისა, დაცულია ხელნაწერებში: A-425, გადანერილი 1718 წელს დომენტი კათოლიკოსის დაკვეთით და A-220, გადანერილი 1726 წელს. გამოცემულია ენრიკო გაბიძაშვილის მიერ „ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლების“ მეოთხე ტომში 1968 წელს (გვ. 392-393).

ზემოთ აღინიშნა, რომ „ნმ. აბიბოს ნეკრესელის წამება“ გაამეტაფრასა მე-18 საუკუნის მეორე ნახევარში ანტონ კათალიკოსმა, რომლის „მარტირიკაში“ შეტანილია მეტაფრა-

სული რედაქცია (ანტონ ბაგრატიონი, 1980: 105-119). თხზულება მოგვითხრობს წმ. აბიბოს ნეკრესელის წმინდა ნაწილების მცხეთაში, საეპისკოპოსო ეკლესიაში, გადასვენების შესახებ. ამ ცნობის ავთენტურობა უცნობია, წერილობით წყაროებში არ ჩანს, საიდან აიღო ეს ცნობა ანტონ კათალიკოსმა. სავარაუდოდ, წერილობითი წყარო თუ არსებობდა, დაკარგულია, ან ავტორი ზეპირი გადმოცემით სარგებლობდა.

„წმ. აბიბოს ნეკრესელის წამების“ ხელნაწერთა და რედაქციათა შესახებ აუცილებლად უნდა აღინიშნოს ფრანგი ქართველოლოგის, ბერნარ უტიეს, აღმოჩენა. მკვლევარმა ერევანში მატენადარანის ხელნაწერთა კოლექციაში აღმოაჩინა „წმ. აბიბოს ნეკრესელის წამების“ ერთი ფურცელი, რომელიც „წამების“ აქამდე უცნობი რედაქციის ფრაგმენტად მიიჩნია, რაც იმას მოწმობს, რომ ზოგიერთი კოდიკოლოგიურ-ტექსტოლოგიური საკითხის შესახებ კიდევ შეიძლება რაიმე ახალი გამოვლინდეს და არსებული თვალსაზრისი შეიცვალოს. აქვე შევნიშნავთ, რომ ცნობები წმ. აბიბოსის შესახებ შემონახულია აგრეთვე „წმ. შიო მღვიმელის ცხოვრებაში“, რადგან წმ. აბიბოს ნეკრესელი შიომღვიმის მონასტერში შეხვდა წმ. შიოს, რასაც „წმ. აბიბოს ნეკრესელის წამებაც“ მიუთითებს.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ „წმ. აბიბოს ნეკრესელის წამების“ შემცველი საკმაოდ მრავალრიცხოვანი ხელნაწერები რედაქციული თვალსაზრისით ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან და კვლევის თანამედროვე დონეზე მათი დაჯგუფება შესაძლებელია შემდეგი თანმიმდევრობით: 1. სინური ხელნაწერების შესწავლის საფუძველზე დადგინდა, რომ შემონახული ტექსტებიდან პირველადია ვრცელი ტექსტი, რომელიც ახლოს დგას ადრე ცნობილ, გვიანდელ ხელნაწერებში დაცულ ვრცელ ტექსტთან; 2. ამ ორი ტექსტისაგან განსხვავებულია მოკლე რედაქცია, რომელიც ერთადერთი

ხელნაწერითაა შემონახული; 3. სვინაქსარული რედაქცია შექმნილია XVIII საუკუნეში და ამავე საუკუნის ხელნაწერებშია დაცული; 4. „წმ. აბიბოს ნეკრესელის წამების“ მეტაფრასული რედაქცია ეკუთვნის ანტონ კათალიკოსს, რომელმაც 1768-1769 წლებში შექმნა მეტაფრასულ ჰაგიოგრაფიულ თხზულებათა კრებული სახელწოდებით „მარტირიკა“; მისი რედაქციის ტექსტი ვრცელ რედაქციას ეფუძნება.

წყაროები:

საბინინი, 1882: საქართველოს სამოთხე, გამოცემული გობრონ პავლეს ძე საბინინის მიერ, პეტერბურლი, გვ.213-216 (ვრცელი რედაქცია);

ქრესტომათია, 1946: ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია, I, შედგენილი სოლ. ყუბანეიშვილის მიერ, თბილისი, გვ. 167-169 (მოკლე რედაქცია);

კაკაბაძე, 1928: ს. კაკაბაძე, ასურელ მამათა ცხოვრებათა არქეტიპები, საისტორიო კრებულის წ. I-ის დამატება, გვ. 239-246 (მოკლე რედაქცია);

ჯანაშვილი, 1902: М. Джанашвили, Описание рукописей Церковного музея, кн. III, გვ. 25-28 (მოკლე რედაქცია);

აბულაძე, 1955: ასურელ მოღვაწეთა ცხოვრების წიგნთა ძველი რედაქციები, ტექსტები გამოკვლევითა და ლექსიკონით გამოსცა ილ. აბულაძემ, თბილისი, გვ. 188-196 (ორივე რედაქცია);

ძეგლები, 1963/1964: ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I, თბილისი, გვ. 240-248 (ორივე რედაქცია).

ძეგლები, 1968: ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, IV, თბილისი, გვ. 392-393 (სვინაქსარული რედაქცია)

ძეგლები, 1980: ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, VI, გვ. 105-119 (ანტონ კათალიკოსი, „მარტირიკა“).

სამეცნიერო ლიტერატურა:

ალექსიძე, 2019: ალექსიძე, ზ., „საქმენი იოვანე ზედაზნელისანი“ და „მარტვლობად აბიბოს ნეკრესელისად“, სინური რედაქციები, თბილისი.

გაბიძაშვილი, 1982: გაბიძაშვილი, ე., ასურელი მოღვაწეების „ცხოვრებათა“ არქეტიპების ურთიერთმიმართებისათვის, მაცნე, №4.

გოილაძე, 1995: გოილაძე, ვ., საიდან და როდის მოვიდნენ სირიელი მამები საქართველოში, მნათობი, №5-6.

კეკელიძე, 1960: კეკელიძე კორნელი, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I, თბილისი.

კეკელიძე 1956: კეკელიძე, კ., საკითხი სირიელ მოღვაწეთა ქართლში მოსვლის შესახებ, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, I.

მენაბდე, 1949: მენაბდე, ლ., „ასურელ მამათა“ ცხოვრებათათვის, სადისერტაციო ნაშრომი (ხელნაწერი), თბილისი.

მერკვილაძე, 2006: მერკვილაძე, დ., ასურელი მამები, VI ს-ის სირიელი მოღვაწენი საქართველოში, I, თბილისი.

ჯავახიშვილი, 1979: ჯავახიშვილი, ივ., ქართველი ერის ისტორია, I.

ჯანაშვილი, 1886: ჯანაშვილი, მ., საქართველოს საეკლესიო ისტორია, ტფილისი.

B. Martin-Hisard, Les tresio sis Péres. Formation et évolution d'une tradition hagiographique géorgienne (VI-XII s). I, p. Revue des études géorgiennes et caucasiennes, n. I, 1985.

სარჩევი:

1. **თამაზ ფუტკარაძე/ციური ქათამაძე** – აჭარის
ცენტრალური სახელმწიფო არქივის ჩამოყალიბების
ისტორიიდან
Tamaz Phutkaradze/Tsiuri Katamadze – From the history
of the establishment of the Central Archives of Ajara 14
2. **უჩა ოქროპირიძე** – მესხეთიდან დეპორტირებულთა
რეპატრიაციის „დაწყება“ და მასთან დაკავშირებული
პრობლემები
Ucha Okropiridze – The „start“ of repatriation of deportees
from Meskheta da related problems 51
3. **ელგუჯა მეძმარიაშვილი** – საჰაერო-კოსმოსური
დაცვის სისტემა და მისი განსხვავებული და მიზნობრივი
კონფიგურაციით, ორბიტული კომპლექსის შექმნის
აუცილებლობა საქართველოში
Elguja Medzmariashvili – Necessity of creation orbital
complex and air-space protection system with its different,
targeted configuration in Georgia 74
4. **გაბრიელა ბელოვა/ნიკოლაი მარინი** – ბულგარეთი
და საქართველო: 30 წლიანი დიპლომატიური
ურთიერთობები და მრავალსაუკუნოვანი კულტურული
და ისტორიული კავშირები
Gabriela Belova/Nikolay Marin – Bulgaria-Georgia: Thirtieth
years of diplomatic relations and centuries old cultural and
historical ties 100
5. **ოთარ გოგოლიშვილი** – გამოჩენილი პიროვნება და
საზოგადო მოღვაწე გრიგოლ გურიელი
Otar Gogolishvili – Grigol Gurriel, a prominent personality
and public figure 115
6. **მუსტაფა იაკუტი (გურამ ხიმშიაშვილი)**, ქართული
ლიტერატურა და კულტურა თურქულ ენაზე 121

7. **ლელა სარალიძე** – პოლიტიკური სიტუაცია ბათუმის
ოლქში დიდი ბრიტანეთის მმართველობის პერიოდში
(1918-1920 წწ.)
Lela Saralidze – political situation in Batumi region during
British rule (1918-1920) 131
8. **თინათინ ჯაბადარი** – ქართველთა შორის წერა-კითხვის
გამავრცელებელი საზოგადოებისა და ზაქარია ჭიჭინა-
ძის როლი სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მოსახლე-
ობის ეროვნული იდენტობის აღქმაში
Tinatini Jabadari – A society spreading literacy among Georgians
and Zakaria Chichinadze's role in the perception of the national
identity of the population of south-western Georgia..... 164
9. **ჯემალ კარალიძე/მალხაზ ჩოხარაძე** – აფხაზთა
პირველი დასახლებები აჭარაში
Jemal Karalidze/Malkhaz Chokharadze – The first
Abkhazians settlements in Ajara 184
10. **ციური ქათამაძე** – იერუსალიმში ქართველთა
უფლებების დაცვის ისტორიიდან (ოსმალური
დოკუმენტური წყაროების მიხედვით)
Tsiuri Katamadze – From the history of protecting the rights
of Georgians in Jerusalem (according to Ottoman documentary
sources) 199
11. **ლევან ჯიქია** – აკადემიკოს ივანე ჯავახიშვილის გამო-
უქვეყნებელი ნაშრომი „აჭარისტანი“
Levan Jikia – Academician Ivane Kavakhishvili's unpublished
work „Ajarijstani”..... 213
12. **მარიამ მარჯანიშვილი** – „თეთრი გიორგის“ ლიდერის
პოლიტიკური კრედო
Mariam Marjanishvili – The political credo of the leader of
„White George” 220

13. **ია ღადუა/ნანი, კიკნაძე** – ფაქტები აჭარის სამშობლოში
დაბრუნების ისტორიიდან (ლიტერატურის მუზეუმში
დაცული რამდენიმე ხელნაწერის მიხედვით)
Ia Ghadua/Nani Kiknadze – Facts from the history of Ajara's
return to its homeland (according to several manuscripts
preserved in the Museum of Literature).....255
14. **გიორგი ბაციკაძე** – ბრძოლა ქართული ენის წინააღმდეგ
და 1977-1978 წწ. საკონსტიტუციო ცვლილებები
George Batsikadze – The struggle against the Georgian
language and 1977-1978 constitutional amendments 267
15. **რუსუდან კობრავა** – ნიკოლოზ ნიკოლოზის ძე გომანი
(1865-1936)
Rusudan Kobrava – Nikoloz Gomani (1865-1936) 276
16. **ნანი ფუტკარაძე** – მუჰაჯირთა შთამომავლების
ზეპირი ისტორიები
Nani Phutkaradze – Oral histories of the descendants of the
Muhajirs 289
17. **მარინა ჯინჭარაძე** – რენესანსული ეპოქის
ჰუმანისტური მსოფმხედველობა და მისი როლი ახალი
ესთეტიკური იდეალის ჩამოყალიბების საქმეში
Marina Djintcharadze – A new ideal of a person in painting
and its connection with humanism world view of Renaissance
period 296
18. **ნაილე მიქელაძე** – ისტორიული რეალიები ასლან
მიქელაძის პირადი არქივიდან
Naile Mikeladze – Historical facts from the personal archive
od Aslan Mikeladze 302
19. **ემზარ კახიძე / თამარ შალიკაძე** – ახალი აღმოჩენები
ხელვაჩურის მუნიციპალიტეტში (სოფელი ზანაქიძეები,
სატეხია)

- Emzar Kakhidze/Tamar Shalikadze** – New discoveries in Khelvachauri municipality (village Zanakidzeebi, Satekhia) ... 318
20. **გურამ ჩხატარაშვილი/ვალერი მანკო/რეზო ტაკიძე** – ქვის ინვენტარის ტექნოლოგიური და ტიპოლოგიური ანალიზი ქობულეთის კულტურის ძეგლებიდან
Guram Chkhatarashvili/Valeri Manko/Rezo Takidze – Technological and typological analysis of stone industry from Kobuleti culture sites 326
21. **კახაბერ ქამადაძე** – ბეშუმის „ნაქალაქარი“ (ინტერდისციპლინური კვლევა)
Kakhaber Kamadadze – The beshumi settlement – sites..... 343
22. **მერაბ მეგრელიშვილი** – გზები და ხიდები აჭარაში (XIX საუკუნე)
Merab Megrelishvili – Roads and bridges of Ajara in 1920s (XIX century)..... 354
23. **თინა იველაშვილი** – ქართული ოჯახური ტრადიციები, როგორც ეროვნული ღირებულება
Tina Ivelashvili – Georgian family traditions as an eternal national value 368
24. **ლიუბოვ ლისკი** – ქალის მიმართ ამბივალენტური დამოკიდებულების ანალიზი კომის ხალხის ტრადიციულ კულტურაში
Lyubov Liski – Polluting and respected: an analysis of the ambivalent attitude towards a woman in the traditional culture of the Komi people 386
25. **შორენა მახარაძე** – ტრადიციული ქალის სამოსი აჭარაში
Shorena Makharadze – Traditional woman's clothes in Ajara 392

26. **მერაბ ფუტკარაძე** – აჭარის მოსახლეობის ეროვნული სტრუქტურის ისტორიულ-გეოგრაფიული თავისებურებები
Merab Phutkaradze – Historical-geographic features of the national structure of the population of Ajara 411
27. **ნესტან სულავა** – „წმ. აბიბოს ნეკრესელის წამების“ კოდიკოლოგიურ-ტექსტოლოგიური შესწავლისათვის
Nestan Sulava – For the study of codicological-textological of St. Abibos Nekreseli martyrdom 423

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0186, ა. ჰოლიტაოვსკაიას №4. ☎: 5(99) 17 22 30; 5(99) 33 52 02
E-mail: universal505@ymail.com; gamomcemlobauniversali@gmail.com